
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01458214 2

ŽIVOT CÍRKEVNÍ

V ČECHÁCH.

KULTURNĚ-HISTORICKÝ OBRAZ Z XV. A XVI. STOLETÍ.

SVAZEK DRUHÝ.

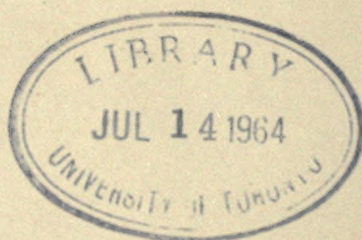
SEPSAL

ZIKMUND WINTER.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1896.

Tiskem J. Otty v Praze.

TŘETÍ KNIHA.

O životě kněžském.

I.

Kollátor a kněz.

(Přinos knězův drahý; hodokvas na novosedlí; řeč vítací; kollátor jako biskup. Osobuje si práva; kollátoři bez kněze. Kněžské právo kšaftovní. Právo kapitulářů. Mandát 1552. Umřel-li kněz bez kšaftu. Závislost kněží. Kněží ochuzováni, týráni. Patronové městští. Poměry přívětivé. Výpověď řádná i nepořádná. Útěky kněží.)

Když kollátor panský nebo kněžský kněze si k své faře objednal, bylo povinností nezbytnou, aby si ho přivezl se vším statečkem, co měl; a byl-li kněz ženatý, bylo přistěhovati též jeho rodinu. Výborný spisovatel Masopustu Rvačovský stěhovával se některý čas místo od místa s osmi dětmi. Stěhování k faře zvalo se „přínosem“ jako při stěhování nevěstinském.

Kollátor vyslal vozy pro kněze; ne zřídka jely vozy i z Čech na Moravu. Na vozy do řebřin a košatin všecko naloženo,[1]) za vozy hnány krávy knězovy, měl-li jaké.

Se stěhováním kněžským mívali kollátoři nemalý náklad. Uvedeme některý z městských počtů. Přeloučských útrata za přínos knězův r. 1598 byla v třech kopách a několika groších. Placeno za jídlo a pivo, za koláč dětem kněžským, za dva „holštriky“ kravám, a poslu, který cestu ukazoval.[2]) Pardubičtí přivezli si roku 1575 děkana Krištofa z Blánska, z Moravy, při čemž utraceno díl za kněze, díl za ty, kteří ho provázeli, $42\frac{1}{2}$ kopy grošů;[3]) a neminul rok, vydali 31 kopu na nového děkana Sixta Kandida, jejž si přistěhovali z Brtnice.

---

[1]) Když měli Rakovničtí vézti si z Kraselova faráře Dusíka, psali mu r. 1582, aby zbytečné věci odbyl, poněvadž by „vozové tíži jich zbytečnou přenakládáni byli“. Fůra na cestu z Kraselova do Rakovníka o třech noclezích stála je 10 kop. Kopiář arch. rak. z r. 1580.

[2]) Kn. třebechovická v mus.

[3]) Počet pardubick. Rukop. č. II. v mus. fol. 22.

V neklidných dobách na počátku XVI. století k stěhování farářskému vystrojovali i nemalý zbrojný průvod pro nebezpečnost cesty. Když Kaňkovští r 1516 stěhovali faráře z Nov. Bydžova, byli v průvodě zbrojném konšelé a „mnoho tovaryšstva", které utratilo za stravu a obrok nad půl sedmou kopu,[1]) což při cestě z Bydžova do Hory útrata dosti hrubá.

Vítáním přivezeného faráře náklady vzrostly. Na kolláturách panských se obyčejně nepředali, jináče v městech: na útraty obecní vyjížděli vyslaní knězi vstříc a utráceli při tom někdy peníze tak veliké, že se skoro zdá, jakoby útrata byla účelem a vítání milou pohnutkou. Na příklad osadní Týnští r. 1609 stěhovali si sedmi koni kočími a čtyřmi formanskými z Nymburka kněze Eliáše Šuda; když se přibližoval ku Praze, vyjeli mu do Vysočan vstříc. Útrata při tom k víře nepodobná zapsána takto: „Ve Vysočanech za pivo, když sme ho vítali; kotčím pána z Valdštejna, že jsou vyjeli s vozem proti knězi Eliášovi do Vysočan, za jídlo utraceno za dva dni 20 kop 38 grošů; v Praze za víno podle vrubu 18 kop 36 grošů a za sud piva 2 kopy 8 grošů." [2]) K tomuto nákladu přibyla ještě kopa a 50 grošů za cínový svícen a pinetní konvici, kterou někdo knězi Eliášovi cestou ukradl.

Slavnostního vítání účastny bývaly i měštky, které očekávaly na kněze před branou. V rakovnických počtech r. 1515 zapsáno: „Paní měštky, které chodily vítat pana faráře nového, propily 12 denárů;" o pět let později: „Paní měštky, chodíc pana faráře vítat, utratily za pivo 5 grošů." Srdečnost oněch dob kázala, že nevítaly měštky kněze s prázdnou. Paní rakovnické r. 1518 podaly knězi před branou peníze na kalich.[3])

Nevyšlo-li město knězi slavně vstříc, některý hněval se, jakož na příklad roku 1600 v Soběslavi o knězi Janu Posthumovi zapsáno: „Byl sem přistěhován ze Stráže a hned se hněval, že proti němu ven z města s processím žákovstvo, pan purkmistr, páni i obec nevyšli; byl člověk marné chvály žádostivý." [4])

Útraty přínosu zvětšovány tím, že bylo přivézti a ctíti i hosty, kteří uváděli nového kněze do fary a do kostela. Na panském uváděli ho nejen poddaní konšelé, ale i hejtman zámecký.[5]) V městech královských býval při tom císařský rychtář a šlechtičtí sousedé okolní. Nebyl-li kněz sám děkanem, přišel uvést ho nejbližší děkan, byl-li jím sám, přicházeli k vítání všickni faráři z děkanství, a byl-li kde, ovšem i arciděkan. Ty všecky bylo uctíti.

[1]) Kaňkovská kn. počtů z r. 1506.
[2]) Arch. praž. kn. zádušní lit. N.
[3]) Všecky a jiné podobné doklady v archivu rakovnickém v knize počtů z těch let
[4]) Paměti soběslavské. Rukopis. 1600.
[5]) Tamže 1587.

Že taková úcta nemohla býti než obtížna, to patrno z listu Jana Jiříka Chotětovského, jenž měl se r. 1619 stěhovati do Kouřimi. Píše prosebně a s omluvou Kouřimským: „Tajiti nesluší, že k vyprovázení osoby mé od pánů seniorů děkanství kosteleckého jsou nařízeni dva kněži,[1]) a to pro počestnost ouřadu sv. kněžského, jsem té důvěrnosti, že k obtížení vám nebudou, jakož pak i předešle do měst Pražských Vít Fhagellus a Vít Jakessius tak podobně provázeni byli.“ [2])

Při vítacím hodokvase ovšem řídil se náklad dle obecního nebo zádušního měšce. V oučtech města Bělé r. 1583 zapsáno, že vydáno jen 10 grošů za slepice.[3]) V Třebechovicích vydali na ten konec roku 1598 za ryby, ořechy vlaské, sud piva, svícky úhrnem 76 gr.; potom ustrojili v nově oběd knězi, a ten stál 41 gr.[4]) Naproti tomu touž dobou v Praze u sv. Martina snědli o vítání farářském jehně, hrudí, pečeni hovězí na odvářce, zajíce, 9 slepic, vše kořeněné hojně, a vydali za to 3 kopy 19 grošů. Při tom vypili 41 pintu vína, což také stálo nad čtyři kopy.[5]) Pardubičtí vydali r. 1561 „od přistěhování děkana, za stravu v přítomnosti kněží a osob úředních 18½ kopy“; skoro s radostí roku hned následujícího zapsali si: „Od přistěhování děkana není toho roku nic, neb jest přece starej zůstal.“ [6]) V Berouně r. 1571 vydány za přínos a hlučný oběd 34 kopy 56 gr. 1 denár.[7]) Osadu Týnskou stál roku 1609 svrchu řečený přínos i s obědem 53 kopy 12 gr., do kteréž summy počítáme i dvě kopy, žákům a varhaníkovi za vítací zpěvy a hru vydané.

Novému knězi slibovali kollátoři „přívětivost a lásku křesťanskou prokazovati“,[8]) jindy mu slibovali jiné ctnosti. On proti tomu vyložil své přání a úmysly hned při svém do kostela uvedení. Podle vzorku, jejž podává agenda kněžská podobojích,[9]) měl knez nejprv oznámiti, že chce věrně vyučovati duše podle zákona pána Ježíše, neboť Zákon dán jest kněžím v ruce, aby lid odtrhovali od hříchův a bludů škodných; dále měl je napomenouti k přijímání svátostí, k svornosti mezi sebou. „Nepochlebujte mezi

[1]) Jakobides Policenus, děkan v Č. Brodě a Jakub Acantido-Mitis Megalopolomensis, farář škramnický.

[2]) Arch. mus. Listiny kouřimské.

[3]) Umiauf. Bělá. rkp. v mus. 199.

[4]) Kn. třebechovic. v mus. fol. 65.

[5]) Zádušní kn. martinská v arch. pražském. Podobnou útratu osadních sv. Mikuláše v Praze r. 1609 čti v kn. zádušní lit. M. Jedli maso telecí, hovězí, skopové, ptáky, vypili 25 pinet vína mimo pivo; žákům za kantaci 15 grošů dali.

[6]) Počet pardubs. II. 10. 15. Mus. zemsk.

[7]) Fejdl. Kronika. Rukop. 122.

[8]) Arch. pražs. kn. osad. sv. Mikuláše. 1587 fol. 70.

[9]) Musejní agenda č. 3 H. 3. Rukop. ze XVI. století fol. 65. Quando accedit sacerdos ad parochiam. Jiná formule fol. 124. Je to řeč farářova.

sebou zlým hříšníkům, aby pro jednoho na mnohé nepřišla rána boží; v tom vás napomínám, abyste k slovu božímu se rádi scházeli, je s uctivostí přijímajíc plnili, budu-li koho trestati slovem božím pro hříchy, nehněvej se, nebo žádný moudrý pro pravdu se hněvati nebude, nebo nám kněžím náleží praviti každému pravdu, budeme-li mlčeti a hříšníkům folkovati, tak i s vámi museli bychom zahynouti. Co se pak mé živnosti dotyče, mám naději, že mne neopustíte, pamatujíc na Písma, že hoden jest služebník mzdy té." Na konec je prosí, aby s ním v lásce neošemetné přebývali.

Pohříchu byla u mnohého kněze slavnost přínosu a vítání jediná přívětivá chvíle, kterou na osadě zažil. Kněží od husitské doby měli postavení lidí služebných [1]) a na kollátorech až příliš závislých. O proměně, která nastala sekularisací statků církevních, dí Korandův Manuálník, že pán Bůh na kněze dopustil, a páni bydla jim ujali; prve předčil kněz, teď chodí za pánem; nabyli z toho nejedni dosti a mají z čeho vděčni býti, že ne před nimi, ale za nimi chodí kápě (kněžská).[2]) Bývalé zboží církevní pobrali stavové husitští i katoličtí a pak, co nově nastřádáno, sebrali protestantští, a všickni provozovali právo patronátní proti knězi. Katolická šlechta v XV. věku církvi tolik ujímala, že Hilarius roku 1467 s hněvem psal: „Majíce nás opatrovati, ještě nám berú, již se nám (kališní) posmívají, řkúce, toť páni vaši vás dobře fedrují!" [3]) A roku 1588 Lomnický dává nářkům kněžským výraz slovy: „Církev potlačena, všem za loupež učiněna, od nás smějí mnoho bráti, nám zhola nic nechtí dáti." [4]) Kněz žil z milosti kollátorovy. Mnohý kollátor dělal se biskupem svého faráře,[5]) farář mu byl kněz „nájemný čili přístavní", na půlletní terminy sv. Jiří a sv. Havla jako jiní služebníci najímaný a o terminech propouštěný. Urozená Anna z Vesce na Cerekvici (Církvice), kteráž svému faráři v Cerekvici, knězi Janovi, nejen nic neplatila ale i jeho statek pobrala, v soudě komorním roku 1540 za důvod vykládala, „že kněz mimo čas od ní bráti a trhnouti se chtěl, ježto

[1]) Ze starých pramenů víme, že v tom postavení kněží v Čechách již jedenkráte před vojnami husitskými vězeli. Bylo to za biskupství vlašeneckého Jana z Dražic. Kronikář dí o něm při r. 1301, že kněze od patronů osvobodil. Byli prý jako mercenarii. „Si quis de plebanis patrono suo non obtemperavit, mox ab ecclesia fuit repulsus, et alter iterum ad spacium unius anni a festo sti Georgii usque ad sequens festum fuit subrogatus." Šlechta prý na biskupa dorážela, že bude raději pohanskou, než by se vzdala panování nad kněžími. Ale biskup se nelekl a provedl svou. Kron. Frant. Pražského Fontes IV. 367.

[2]) Manualník. Jos. Truhlář. 31.

[3]) Acta exilii v arch. kapit. 37. Katolická šlechta nepřestala; pro škodlivé vykonávání práva patronátního rozpadla se až i s římskou propagandou po bitvě bělohorské. Kalmann; Č. Č. Mus. 1892. 440.

[4]) Rukop. mus. V. G. 13. Hádání o moci.

[5]) Postilla Bavorovského. 1550. 280.

jak čelední, tak kněz jako pastýř, času dostáti má".[1]) V těch slovech „kněz jako čelední" jest zcela zřetelně obsaženo postavení kněžstva tehdejšího. Však i to se přihodilo, aspoň u pana Hendryka staršího ze Švamberka, že na zámku jeho kněží musili jídati v čeledníku; roku 1565 vyčítá mu arcibiskup Antonín, že si na panství svém „volá kněze na míle cesty a po vykonání práce mezi holomky a čeleď k jídlu sázeti dává".[2])

Na nejhorší míře byl kněz protestantský; nejen proto, že kněží protestantův, nevytvořivše hierarchii, všude byli proti státu a laikům nesamostatni,[3]) ale i tím, že byli u nás dlouho proti zemským zákonům jakoby pokoutně chováni. Lutherský kněz byl téměř otrok své vrchnosti, katolický a kališný byl obyčejně jen sluha její. Když kněži kališní hrozili, že strhnou se konsistoře a dají se v protestanty, ne nepřípadně říkávali, že se dají „pod pána".[4]) Ovšem také katolický kněz Václav Hájek, povědomý kronikář český, kdysi roku 1521 dal se před svědky urozenému Vilímovi Ilburgovi z Ilburga „se vším, co jest měl dědičně" v poddanství, ale když ho zmrzelo, ušel se vším zase.[5])

A pozdější dobou velmi významno jest, ptá-li se Martin Strakonický, děkan pracheňský, arcibiskupa, má-li kollátor právo na děti číkoli, které se na faře narodí, ať řádně ať nepořádně; jsou-li takové děti poddaní vrchnostenští; jemu se zdá, že fara je místo vysadní a ne jako selský statek.[6]) Odpovědi arcibiskupské neznáme.

Při podřízeném postavení kněžském osobovali sobě kollátoři všelijaká práva, z nichž jednomu, nejhoršímu, dostalo se r. 1537 i sněmovního schválení: totiž, „jestližeby pán podací na kněze nepořádnú věc shledal, tehdy může ho do vězení svého vzíti". Ovšem zmírněno snesení toto přídavkem, že pán má věc oznámiti děkanu kraje, a bude-li děkan chtíti kněze, nechť mu vydán.[7]) K zneváženi stavu duchovního přispívaly také někdy duchovní vrchnosti samy. Roku 1601 na příklad zavřela dolejší konsistoř faráře Hemerku od sv. Vojtěcha v Praze pro nesloužení v ornátě; když se vrátil z vazby, vyhnali ho kollátoři sv.-vojtěšští; konsistoř zaň prosila. Však osadní stáli na tom, že ho nepřijmou dřív, leč se jim bude kořiti. Tedy se kořil a prosil za odpuštění. Ale kollátoři ho nechtěli ani potom. „Pan administrátor se přimlouval, aby pamatovali na pána Boha, že Bůh chce milosrdenství, a sliboval, jestli za jiskřičku se dopustí, že ho od nich

[1]) Registra soud. komor. č. 9. J. fol. H. 20.
[2]) Arch. třeboň. Opisy v zemsk. 1565.
[3]) Rittner; Církev. právo. 249.
[4]) Rukop. O. 5. v zem. arch. fol. 14.
[5]) Kn. komor. soudu č. 6. G. fol. A. 1. R. 1533. soud o to.
[6]) Arch. zem. Opis z arcibis. Recepta 1579.
[7]) Strahovs. rukopis. 407.

vyžene.[1]) I arcibiskup se jedenkrát v hněvě svém roku 1566 tak zapomněl, že dal Janu z Vartenberka rozkaz, aby neposlušné faráře sebral, přikoval k vozu a poslal do Prahy do vazby.[2])

Jest smutný zjev, že v XVI. věku u nás nebyl nejhorší kollátor ten, jenž kněze snížil na služebníka; horší byli, kteří z lakomstva nechtěli přijmouti vůbec žádného kněze, jen aby záduších statků požili sami. O tom je tolik ze všech stran žalob, že nelze tuto provinu lakomou pokládati za vzácnou. Konsistoř hořejší kolikrát o tom toužila císaři. Roku 1561 v stížném spise kapitula pražská dí, že někteří páni osobují si moc nad statky kostelními, a zavrhše kněží, k svému užitku vše obracejí, někteří proto i kněze z fary perou.[3]) Týž rozum měla žaloba obojích konsistoří r. 1554 císaři podaná. Tehda vyšly mandáty do Čech, které to měly staviti. V nich vyčítá se, že některé osoby panské a rytířské farářů ani míti nechtí.[4]) Touž příčinou tuze tepe katolický kněz Bavorovský urozené kollátory, „kteříž pro svá lakomství nenasycená z domů božích činí domy pusté, neopatrujíc lidí svých poddaných věrnými kazately, toliko aby svobodně důchodů farských užívati a na svá stkvostná hodování obraceti mohli; pod tím raději vidí, kterak se poddaní jich do krčem scházejí, z čehož oni jako sami farářové a biskupi far svých (neb se tak smí jmenovati) dobré oféry očekávají: jedno z pivovarů, potom z pokut, kterýchž v svých kvasích rozpustilých lid sprostný vyvarovati těžce se může; pobožnější pak z lidu, nemajíce žádného správce, mezi zborníky se obracují, rotám, bludům zvykají“.[5])

Totéž vytýká panstvu Štelcar, ale nezdvořileji. Vyčítá, že páni staví pivovary spíš než kostely; aby měli tučnější příjem, vyženou kněze, pozvou Bratra z Jednoty boleslavské, z kostelů nadělají chlévů, pazderen, Bratr posloužl doma. „Jsou v pravdě časové tito nejhorší a nejjízlivější, kdežto lidé na církev nedbají, nic nedávají, ale, kde mohou, odnímají. Mnozí páni v den sváteční raději slyší kejklíře, blázny než faráře, milejší jim korbel než kostel.“ [6])

Stejně tak vyčítá Zámrský v Postille; panstvo je raději bez farářů a kostelů nechává pustnouti; prý „říkají, oboří-li se ten, jinej blízko“.[7]) Touž příčinou Lomnický staví na oči „nynějším jalovým křesťanům“, kterak předkové hojně nastavěli kostelů a

[1]) Kn. konsistor. v kníž. arch. roudn. fol. 26.
[2]) Arch. zem. Opis z arcib. 1566.
[3]) Borový. Akta konsist. II. 308.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 50. 69.
[5]) Postilla Bavorovského. 280.
[6]) Štelcar: O pravé a falešné církvi 1589. Předmluva. O jednom zemanovi, jehož nejmenuje, vypravuje Štelcar, že vzal na faru Bratra barvíře plátna za kněze, tomu že dává 50 kop. míš. služby a stravu jako čeládce, za to desátky farní béře sám.
[7]) Postilla Zámrského 804. 310.

potomci jich ani střechou krýti nechtí.[1]) Lomnický drsnými verši vykládá, jak panstvo si vede, když je bez kněze. Prý pán dělá se knězem sám; „když přijde svatá neděle, místo zvonce na kostele kyjem je sobě obešle a holotu pro ně pošle“, aby k němu šli na čtení; „vezme pak sobě postillu, třebas i plnou omylů, bude z ní čísti kázaní a pak místo požehnání udělá se děkanem, dá některému čekanem“.[2])

Některé kollátory, kteří pro požitek zádušního důchodu byli bez faráře, uvedeme za doklad jmenovitě. Z těch je na příklad Adam Sviták z Landštejna. V Přistoupimi osobil si podací; otec jeho ochotně dával ke kostelu obilí, nutil poddané, aby vozili obilí, kolik kdo povinen, rád chodil do kostela.[3]) Syn jeho Adam vyhnal faráře; jednoho vězil, než ho vyhnal, druhý, kněz Jiřík, utekl sám, když viděl, že pán všecko béře. Pak zůstala osada bez kněze, hynula při službě boží, a urozený Sviták obilný desátek zádušní hned z polí poddaným bral a domů si svážel; když potřeboval, zvával sobě lacinějšího kněze bratrského, poddaní byli bez kněze; „byli bychme rádi kněze jednali, nedal nám“. Tak jeden sedlák naříká.[4])

Kateřina Malovcova z Pacova, o níž svrchu zmínka, stejně si vedla. Užívala platů z polí a z luk i sadův a najímala je pilně za mnoho let; lidé v Borotíně byli bez kněze, až r. 1548 dostala se věc do soudu komorního.[5]) Roku 1549 listem král vyčítá Volfovi Bořitovi z Martinic, že druhdy Hynek Bořita v zápisu dskami zřídil 50 kop ročních k faře smečenské, aby v kostele 4 kněží byli chováni, „a ty tomu zápisu zadost učiniti se zbraňuješ!“ Král poroučí, aby tu bohoslužba nebyla na dále zanedbávána. Pan Volf k listu královu ani neodpověděl, až teprv soud zemský s ním o kněze pojednal.[6]) V městě Prčici byli tak dlouho bez faráře, až roku 1565 fara spustla, ale páni Voračičtí, městský kollator, důchodů požívali sami.[7]) Tím způsobem bylo by ještě leckteré jméno jmenovati.

Měšťany, kteří byli plnými kollátory, posedla taková lakomost řídčeji nežli pány. Ale vyskytovala se přec. Roku 1553 posílaje svého dvorního kaplana Rošta do Budějovic Českých, Ferdinand I. král dí, že „při faře již od dávného času žádného faráře není“.[8]) Také někdy a někteří osadní pražských záduší chtívali býti — aspoň na čas — bez faráře, aby se prý důchod vzpamatoval. Ale

---

[1]) Lomnický; O sedmi řetězích 1606.
[2]) Lomnický; Hádání. Mus. č. V. G. 13.
[3]) Kn. komorn. soudu č. 7. G. B. 17. z r. 1535—1544.
[4]) Táž kniha fol. D. 7. 8.
[5]) Kn. komorn. soudu č. 11. J. fol. 355. 356.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 41. fol. 4?9. 539.
[7]) Biblioth. mist. dějep. VII. 74
[8]) Arch. místodrž. Missiv. č. 49. fol. 384.

konsistoř blízká bděla a poháněla.[1]) Roku 1565 žalujíce sudímu, že kapitola Vyšehradská ves Hodkovice od špitála sv. Bartoloměje proti právu béře, Novoměstští přiznávají, že „pro veliké dluhy obecné nemohou kněží chovati, a tak dvě fary v městě již spustlé jsou, a nebudou-li rychle opatřeni, strach, aby svaté české náboženství pod obojí zmenšiti se nemuselo“.[2]) Domníváme se, že nebylo tak zle.

O Pšovských píše r. 1589 farář Mateol Roudnický, že sobě namlátili obilí, pozůstalé po knězi Jiříkovi, stržili za ně přes 100 kop a ty „obrátili na bumbu, žrali a hodovali“; když prý tam přišel Mateol, a praelát Cikán ho chtěl uvésti na faru, vzkázali, že ho neznají, ovšem kdyby prý někdery zeman pro ně poslal a jim piva koupil, to by byli šli a „před ním třebas na kolena padajíc jemu vašimilostívali“.[3]) Když také jednou r. 1573 chtěli byti Bělští bez kněze, vzkázal jim Jan Berka, vrchnost jejich, aby hned jednali faráře. Vzkázal jim to psaním prudkym, v němž dí, „abychom bez správce duchovního nebyli zůstaveni co jiná hovada; jestliže se v tom tak nezachováte, tehdy pravím, primase, skutečně na svém zdraví a statku trestáni byti máte, neb peněz máte dosti“.[4]) Od těchto případů slušno odlišovati ony četné vzdory všech stavů i sedláků, nechtějících kněze pro to, aby nedostali kněze jiného náboženství a tedy sobě nemilého, protivného.

Dosti zhusta se přiházelo, že kollátoři všech vyznání náboženských, když byli sobě kněze k faře získali z lakotnosti přes všecku smlouvu, kterouž psávali také na řezané cedule, neváhali v důchodech skracovati ho, část farních obročí, dotací a nadání přibírajíce k sobě. Zevrubnější doklady položí se v kapitole o důchodech, však jednoho hlasu, jenž věc prudce osvětluje, tuto pominouti nelze pro jeho domluvnost a všeobecnost. Roku 1567 naříká totiž děkan prácheňský, Šebestian Bavorovsky, v listě svém k arcibiskupovi na útisk urozeného Václava Leskovce z Leskova: „Nebude-li vaší knížecí milosti nad námi laskavé ochrany, neb nás páni velmi sužují a zádušní důchody odjímají: pomálu všecka beneficia zahynou, neb lesy, platy, krávy odjímají ... jsme co někdy lid israhelsky v egyptském trápení.“[5]) K tomu lze připojiti slova, která vyčítá dle Lomnického kněz urozenému pánovi: „My kněží béřeme desátek, a vy, pane, všecátek.“[6])

Na druhou stranu nelze zamlčeti, že nejeden kněz shodl se v lakotnych příčinách s kollátorem: nemaje k tomu ani pořád-

[1]) 1575 Zderazští obdrželi proto důtku. Rukop. O. 5. zemský archiv fol. 274.

[2]) Arch. praž. č. 397. fol. F. 35.

[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1589 Recepta.

[4]) Arch. mus. list. bělské. 1573. Též rukop. Umlaufův v mus. Bělá. 162. Tu je datum 1574

[5]) Arch. arcib. Recepta. Opis v zem. 1567.

[6]) Lomnický. Hádání

ného práva, sám smluvil s pánem odprodej zádušního zboží nebo jeho směnu, ovšem vždy na škodu fary a nástupců svých a nikdy na škodu pánovu. Mělť za svou ochotu kněz některý groš nebo jinou výhodu. Taková škodlivá směňování a prodeje zakazoval kněžský sněm r. 1539 tuze,[1]) ale nepřestaly.

Těžce bývali kněží stíženi od kollátorů i ve svých majetkových právech, při svém vlastnictví. Že nemohli svým majetkem nakládati docela po vůli své posledním pořízením, toť zvyk byl starodávný. Církevní právo činí rozdíl mezi majetkem knězovým soukromým (na př. otcovským) a mezi tím, čeho nabyl z beneficia. O prvnějším (patrimonium) pořizovati mohl; druhé (peculium) mělo býti církvi nebo chudým. Ale kollátoři od pradávna proti tomu užívali jiného práva; statek kněžský sbírali sobě všecek bez rozdílu jako zboží odemřelé (jus spolii).[2]) Snažilo se tedy duchovenstvo získati privilegium svobodného kšaftování. Některý patron dal,[3]) jiný nedal.[4]) Umřel-li kněz bez pořízení, k patrimonium hlásili se příbuzní a těm mělo býti právo.

Husitská vojna při katolických kněžích v těchto zvycích nezměnila nic, leč, že kollátoři zapomínali na kšaftovní svobodu,[5]) dal-li ji který kněžstvu svému před vojnou. Ke kněžstvu husitskému připjal se názor, že podle kompaktát má býti chudo, a tudy nemá ani čím kšaftovati. Katolické kněžstvo užívalo proti onem patronům, kteří provozovali na majetku kněžském jus spolii, té obrany, že se jejich farám vyhýbalo. Roku 1508 ustanovují poručníci dětí Jindřicha z Hradce, že kněžím na panstvích po smrti jejich statky brány býti nemají, „poněvadž se kněží pod ta panství netáhnou, slyšíce, že páni a úředníci proti právu duchovnímu v dvořích a v domích berou“.[6])

Kněžských kšaftů v XV. věku najdeš i v katolických konsistorních knihách po skrovnu. Též tak v knihách městských. V pražské kšaftovní knize z roku 1455 na stu a dvaceti listech velikých jediný zapsán kněžský kšaft faráře Václava od sv. Michala z Opatovic, a ten kšaft je vlastně smlouva, kterou r. 1464 dotčený kněz dává se k řezníkovi Filipovi na výměnek, aby ho v něm živil a po smrti za to sobě všeho statečku ponechal.[7]) Ke konci XV. století spíš najde se v knihách městských některý

---

[1]) Arch. zem. Opisy z třeboňsk.
[2]) Rittner; Círk. právo. 207. 208. 210.
[3]) R. 1338 Oldřich z Hradce zřekl se práva odmrtního po smrti kněží a oltářníků na panství svém. Borový; Libr. erect. I. 37. Schaller. Prag. Hradsch. 264.
[4]) Žlutičtí obdrželi od vrchnosti r. 1418 privilegium na volné kšaftování s výslovným vyminěním osob kněžských. Arch. mus. List. 4. Febr. 1540.
[5]) Stalo se na příklad na panství Hradeckém. Rkp. paměti fary hradeck. P. Tischer ml.
[6]) Arch. zem. Opisy z Hradce. Též v opisech z arcib. archivu.
[7]) Kšaftov. kn. č. 26. fol. D. 67.

kněžský kšaft, z něhož patrno, že hlavně proto v knihy zapsán, aby si město proti příbuzným knězovým pojistilo právo k věcem sobě kšaftovaným. Takž na příklad r. 1493 učinil kněz Bartoš, farář v Litomyšli, „poctivý a mravný kněz, poručenství, kterýmž odkázal všecek statek, krom knih, kteréž k obci poručil, jakožto šaty lehací, chodicí i jiné nádoby od cejnu a od mědi i peníze hotové, málo nebo mnoho Markétě služebnici své bez překážky všech přátel, neb jim nic odkázati nechtěl". Konšelé kšaft knežův k sobě přijali, po jeho smrti otevřeli a vložili „v tyto knihy pro uvarování budoucích nesnází".[1]) Bylo-li obci co odkázáno, i oustního kšaftu se držela. Když na příklad r. 1485 po smrti kněze Havla od sv. Štěpána ve zdi v Praze táhli se na jeho statek dva jiní kněží, říkajíce, že nebožce byl jich příbuzný přirozený, pražští konšelé učinili rozsudek: „Poněvadž kněz Havel před mnoha lidmi oznamoval, že statku svého od osady a Báry služebnice své odtrhnouti nechce a vůle své až do smrti nezměnil, páni to za kšaft vedle práva pokládají, a král J. Milost, že tu žádného práva nemá, ani kdo jiný, ani přátelé přirození než kostel a Bára služebnice."[2])

Umřel-li kališný kněz bez kšaftu pod kollaturou městskou, zvykem stalo se to, co r. 1525 rozsudkem pražští konšelé vyřekli stran statečku kněze Marka z Vodoliny Vody proti vlastnímu bratrovi jeho, jenž slul Zápasník. Vyřekli, že napřed jdou věřitelé, ti že jsou první dědicové podle práva, pak dostane díl „starší jeho a správci" — tím se míní konsistoř; díl připadne příbuzným a díl záduší.[3])

Kněžím strany pod obojí zřejmě přiznáno právo svobodného kšaftovního r. 1531;[4]) sněm v kolleji Veliké r. 1539 zase usnáší se, „aby páni nečinili kněžím outiskův; kdyby umřel který, aby kšaft jeho svobodný byl a v konsistoři stvrzen, a pán na ten statek aby nesahal",[5]) kdyby umřel bez kšaftu, aby bylo od konsistoře opatřeno tak, aby díl byl její, díl přátelům neb chudým, díl záduší. Po zákonu tom také soudcové městští i zemští, byl-li o kněžský kšaft spor, rozhodovali. Roku 1541 přišli k pražskému soudu „viceadministrátorové" dolejší konsistoře, mistr Jan Zahrádka a kněz Jan od sv. Mikuláše, osadní Panny Marie na Louži, příbuzní a kuchařka jakožto věřitel, ne aby se podle snesení sněmovního o nepořízený statek Mikuláše, faráře na Louži, rozdělili, ale aby se soudili. Konsistoriáné pravili, že byl nebožtík člověk duchovní a konsistoři se vším zavázaný, a „práva ve vší církvi na-

[1]) Arch. litomyšl. č. 118. fol. 9.
[2]) Arch. praž. č. 1128.
[3]) Arch. praž. č. 1129. 318.
[4]) Borový: Jednání kons. 63
[5]) Rukop. strahovsk. 434. Rukop. univ. kn. 17. A. 16. 145. Sněmy I. 468.

řízená ukazují, že díl statku jeho biskupu, díl kostelu, díl chudým, díl rodičům náleží". Týmž rozumem také stalo prý se snesení sněmovní. Osadní chtěli děditi všecko, protož pravili, že tak snad někdy bývalo za arcibiskupů, ale oni že se drží přiřčení nebožtíkova, a do dekretů (církevního práva) že jim nic není, „neb v tomto městě ne dekrety, ale právem městským se spravují". Kuchařka hlásila se k dílu svému, tvrdíc, že jí mzda zadržána. Osadní proti tomu navrhli, aby konšelé ji zavřeli pro jistotu, neboť se srozumělo, že něco z kněžského statku ukryla. A příbuzní farářovi, kteří si přišli pro díl, přisvědčovali, aby kuchařka byla zavřena.

Konšelé rozsoudili, aby zůstalo při snešení stavů; díl aby byl konsistoři, díl přátelům, díl osadním čili záduší.[1])

Jiný soud o kněžský kšaft osvětluje věc po jiné straně. Z něho viděti, když vrchnost knězi kšaft učiniti dopřála, kterak při tom na sebe nezapomněla. Kněz Šimon z Humpolce, jsa pod urozenou paní Žákovskou ze Žákavy a na Beškovicích, kšaftoval; poručil v kšaftě tom paní Žákovské 50 kop, synům jejím společně 25 kop a klenoty panně Ofce a Kateřině dcerám, slečnám. Však r. 1538 kněz dostal se do Prahy a hned zrušil první kšaft, „poněvadž teď v lepší mysli a vůle jest svobodnější". Odkázal něco mistru Janu Karlovi, zeti Jana Hlavsy z Liboslavě, a něco Anně služebnici své.[2]) A umřel. Paní dala se r. 1539 v soud. Prý kněz učinil kšaft v její prospěch „z lásky křesťanské"; také prý nebyl ani svoboden, nebo jsa od konsistoře pod správu její dán, od ní se nočním časem vykradl, příčiny, proč by pod ní zůstávati nechtěl, neoznámiv. V Praze prý tedy ani nemohl dobře kšaftovati, neboť není tu obyvatelem, a podle zřízení zemského, když kněz na kterém panství umírá, jest kollátor k jeho statku nejbližší.

Mistr Karel, s nímž se paní o peníze a klenoty knězovy soudila, odpovídal před právem, že i příchozí může v městě kšaft činiti, nebožtík, že nebyl povinen paní o svém odjezdu se zpovídati, neboť slyšel, že mu chce všecko pobrati, také prý od ní odešel, zvěděv, že je římské víry, a konečně tři stavové jsou se na tom snesli, aby bez překážky kollátorovy mohl každý kněz pořízení činiti. Soud mu dal za právo. Paní odešla s prázdnou.[3])

Kněžím podobojím bylo tedy právo kšaftovní přiznáno aspoň na papíře, ale katolickým ještě za kolik let nedostalo se ani toho. Když na příklad roku 1551 prosil Zachariáš z Hradce Jaroslava z Pernštejna, aby vrátil Marketě Hamiskové z Třeboně dědictví, které jí byl pobral po nebožci synovi jejím, faráři Janovi v Koněšíně (na Moravě), odpověděl Pernštejnský, že sic vydá, ale nemusil

---

[1]) Arch. praž. č. 1130. fol. 471.
[2]) Miscell. při deskách č. 92. fol. S. 20. T. 3.
[3]) Arch. praž. č. 1130. 347.

by, „poněvadž statkové po kněžích pozůstalí, když odoumrtí od pána svobodné nemají, na pány připadají, a on nebožtík i s mateří svou, což jest na hotových penězích, klínotech a šatech lepšího bylo, to z gruntův mých vykradli".[1])

Z posledních slov, jimž věříme, lze bez velikého násilí učiniti pravidlo, jak si kněží a jich příbuzní vedli, nechtěli-li, aby vrchnost pobrala všecko. Odklízeli před zhasnutím života sami.

Vysocí preláti katoličtí nemívali stran kšaftů tolik překážek jako obyčejný farář, jemuž chtivá vrchnost do měsce hleděla. Jen umřel-li kapitulár nebo jiný kněz, od kapitulního kostela se živící, bez kšaftu, kapitula chtívala, aby kostel dědil dle privilegií. Pokud nevydobyli sobě z nepořízeného statku něco příbuzní, dělo se tak bezpochyby.

Kterak tou příčinou bylo v kapitule zámecké, nejpřednější v zemi, o tom poučuje soud vesničana Laurina, jinak Vavřince, poddaného Volfa z Ronšperka, s kapitulou, konaný kdys před r. 1544. Kapitolní kněz Kašpar, bohatý muž, povolal si mistra Šimona, školního správce, aby mu diktoval kšaft. Správce sednuv čekal. Zatím kněz usnul. „I přindal sem ruku k nosu, dyše-li, i když sem necítil nic, zvedl sem mu hlavu, a on již umrlý; potom sme ho strojili na jakés dvě prkně k pohřebu; přišli kněží (kanovníci), nedali ho dostrojiti, pobrali klíče a kázali nám ven." Brzy potom ohlásil se o dědictví bratr nebožtíkův Laurin a ještě jiný příbuzný, jenž při kapitole sloužil mnohá léta. Tento poslední vypravuje v komorním soudě. „Oeslali nás do zákrišty, tu byl pan administrátor, děkan a kapitola, i ptali se nás, co žádáme. Já sem pověděl a Laurin také, že statku nebožtíka bratra a přítele našeho; tu pan děkan udělal dlouhou řeč, že my tu moc nemáme, že jest umřel bez kšaftu, a že mají na to privilegia. Já sem pověděl, že sem při kostele některé a čtyřicet let, a nikdy se toho nestalo, aby po kom brali na ty privilegia, a jmenoval jsem dva pány děkany nebožtíky; po mistru Ambrožovi, který prve umřel, tu pobral bratr jeho; tu sou k tomu nic neříkali; po druhé mistr Jan děkan když umřel, tu pobrala kuchařka Bita, kteráž ještě živa; po mistru Jiříkovi (bral) pan Jílek, písař plzeňský, ten byl toliko erbovní přítel . . . a tak jinejch mnoho, po žádném nebrali, co sem já tu; bych je v paměti měl, žebych jich vyčetl ke stu prelátů, kanovníků, vikářů, kaplanů. Potom pan administrátor po našich těch řečech pověděl: Jestliže vam co dadí, vezměte, pakli nedadí, nechte! Já pak pověděl, že na tom soudu nepřestáváme."[2])

Jak tentokrát pochodili příbuzní, nevíme, ale netušíme jim, poněvadž kostel kapitulní měl právo stejně dobré. Píšet v týž

[1]) Listář pernštejnský, mus. č. 3. 161.
[2]) Kn. komor. soudu č. 7. G. r. 1535—1544 fol. P. 20. G. 2.

skoro čas, r. 1545, král Ferdinand Jindřichovi Švihovskému, aby hned vrátil statek zamčený a pobraný po nějakém knězi, poněvadž děditi náleží kapitole.[1]) A deset let před tím týž král vzkazuje kapitole, že nějaký kněz Matěj učinil kšaft, ale poněvadž neměl povolení královského, kšaft neplatí, a že ten kněz živnost svou od kostela Pražského měl, nechť peníze pozůstalé kapitola pobéře všecky na stavbu kostela zámeckého a kostela klášterského sv. Jakuba.[2])

Roku 1552 sněm obecní dal králi moc, aby vyměřil kněžím obojí konfesse kšaftovní právo, katolickým i podobojím. Téhož léta v sobotu po sv. Fabianu vyšlo sto mandátů do Čech o testamentním práve kněžském. Platilo jen těm kněžím, kteří byli od biskupa svěceni a stáli pod některým administrátorem. Tedy protestantským nikoli. Kšaft měl kněz zdělati u přítomnosti dvou nebo tří osob jakožto poručníků, poručníci hned odnesou kšaft do konsistoře k potvrzení. Osobám ženským neřádným nemělo býti dle mandátu nic odkazováno, zřídil-li kněz přec, neměla ženská toho užiti.

Jedním kusem v mandátě byl kněz vydán libovůli kollátorské měrou nemalou: prý povinnost knězova, opravovati faru, „jestližeby se který tak nezachoval, ten toliko polovicí o statku svém kšaftovati bude moci, druhá polovice má k opravování té fary neb kostela zůstavena býti; než kteří žádných důchodů z far nemají, toliko určité své vychování odjinud mají, ti far opravovati povinni nebudú". Posledním kusem dotčený mandát nařizuje, aby kollátoři, kteří od far odcizili louky, dědiny a jiné zboží, všecko vrátili.[3])

Od té chvíle znáti jest co do kšaftovních věcí kněžských jisté polepšení. Mnoho kšaftů prošlo cestou zcela pravidelnou tak, jak mandátem císařským kázáno. Poručníci kšaftů a městské rady podávaly kšafty kněžské ze svého práva na právo duchovní do některé z obou konsistoří, zapisovaly věřitele nebožcovy a jiné připovědníky k pozůstalému statku, a právo světské i duchovní snažilo se, aby řádu i spravedlnosti učiněno bylo zadost.

Ale naopak také mnohý kšaft kněžský potkal se s velikými nesnázemi. Bylo-li město s konsistoří na štíru, neodeslalo kšaft právu duchovnímu, od něhož pak po smrti knězově následovaly výtky i odpory. Roku 1588 Mělničané byli pro kšaft svého děkana kněze Píseckého od dolejší konsistoře až u císaře žalováni; kdyby kšaft byli poslali konsistoři, jak se slušelo, byla by konsistoř nad nebožtíkem knězem zamhouřila oko, že neposlali, konsistoř udala císaři, že Písecký byl kněz ženatý, nepořádný a že se konsistoří nespravoval.[4]) Ten příklad za hromadu jiných.

[1]) Arch. místodrž. Missiv. č. 34. fol. 30.
[2]) Arch. týž. Missiv. č. 13. str. 370.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 50. 42. též č. 51. 49. Sněmy II. 639. 641.
[4]) Paměť. kn. děkansk. mělnick. VI. 229. Výpis p. Zamastilův.

Však těžší a horší věc, že i přes mandáty nejeden kollátor překážku činil knězi v samém kšaftování. Domluvně o tom svědectví podává r. 1579 kněz Jan Benešovský v Hradci Králové; když roznemohl se, radu městskou prosil, aby manželku a děti jeho i stateček propustila nesahajíc na ně právem odmrtným. Když rada knězi slíbila, že k statku jeho nesáhne, a kněz pak se pozdravil, z vděku učinil na radu městskou písničku.[1] Z toho přec nepřímo vysvítá, že se kněžím v právě kšaftovním překáželo. Lecktery kollátor tu těžkou překážku knězi kladl, že nesměl kšaftovati žádné osobě ven z panství; kšaftoval-li, pán poslední pořízení knězovo zrušil na škodu dědiců jinopanských.[2])

Umřel-li kněz bez kšaftu, bylo vždycky zle; kdo mohl, statek rozchvátil. Za zmatků náboženských před vydáním majestátu, kdy se o leckterém knězi s jistotou nevědělo, ku kterému vyznání vlastně náleží, mohlo se státi, že se obě duchovní vrchnosti táhly k statku nekšaftovanému; ovšem kollátor obyčejně péči měl o to, aby duchovnímu úřadu nedostalo se nic. Méně se vydařilo kollátorovi, když k nekšaftovanému táhl se mocnější pán, jako na příklad, když roku 1564 arcikníže Ferdinand poroučel Lounským, aby mu vydali 1000 kop, jež vzali po nebožtíkovi knězi svém.[3]) Jináče kollátor, jsa nejblíže a nejdříve při ruce, sbíral po knězi ne-li vše, tedy nejlepší díl. O Janovi Tejřovském z Einsidle a Jakubovi Černínovi z Chudenic vypravuje se, že brali po svém faráři (onen v Kozlanech, tento v Lišťanech) jako „po svém chlapu dědičném".[4]) O paní Maternové z Libodržic na Třebešicích vypravuje Jakub Kozák ze Starého Bydžova v soudě komorním r. 1564: „Paní Maternová šla k sínci k kostelu a pravila, co po nebožtíkovi knězi Bartošovi zůstalo, že o to nestojí, než aby to bylo k záduší, a když nebožtíka kněze schovali (pochovali), hned nazejtří všecko rozkázala sedlákům svejm do dvora voziti, jedno vostal stůl a židle, a z toho jest nebylo dáno k tomu záduší nic."[5]) Že Martin Černín „všecko všudy béře jako vlk, ač jest catholicus", o tom zpráva z r. 1575 položena svrchu. Farář katolický z Nyrska stěžuje si r. 1579 do kollátora Jana Koce, kterak ho obírá o desátek, a podotýká, že dva faráři předešlí na gruntech Kocových umřeli, a že vrchnost pobravši dědictví přátelům nic nedala.[6])

Umřel-li kněz náhle, obyčejně hned kollátor udeřil na kuchařku jeho, aby nic neustranila. Roku 1570 Lidmila kuchařka po knězi Jiřím, faráři pod Zbirovem, žaluje arcibiskupovi, že ji

[1]) Jireček. Rukov. literat. I. 60

[2]) Z těch kollátorů byla i paní Polyxena z Lobkovic. Kn. regalní v c. k. listovně Litomyšl. fol. 605. Výpis prof. Štěpánka.

[3]) Arch. inšprucký. Opis v zem. 1564.

[4]) Borový, Medek. 28.

[5]) Kn. svědomí komor. soudu 14. G. 331.

[6]) Arch. arcib. Recepta. 1575. Opis v zem. arch.

vrchnost 10 neděl trápila ve vězení těžkém, chtějíc vynutiti z ní zprávu, kam dal nebožtík 40 zlatých. Kuchařka sloužila knězi 17 let a nedostala z dědictví nic.[1]) Opatrný hejtman na Mělníce Horčicky z Tepence píše roku 1614 arcibiskupovi, že mu posílá v truhlicích věci po faráři Jakubovi z Vrbna, kuchařce že dal něco od šatů ženských a všelijakého haraburdí s rozkazem, aby z gruntů panských pryč se vystěhovala do třetího dne.[2]) Byly ovšem vrchnosti také vlídnější k sluhám, jež kněze smrti dochovaly.

S pravdou oznámiti jest, že i městské vrchnosti, nejen urozené, uměly někdy přikračovati ke kuchařkám násilím, aby vyzvěděly o statku kněžském. Na příklad r. 1569 umřel farář Jan Počátecký ve vsi Zlatníkách, a osadní sv. Jiljí v Praze, městská vrchnost zlatnická, poslali na kuchařku ihned ze sebe dva, aby pátrali. Kuchařka velice Bohem se dokládá, aby boží tváři neviděla, že o penězích neví. Než páni pustili na ni rychtáře, kterýž vynutil z ní, že ukázala v stodole věci některé pokryté řezaninou a pytlík s 19 kopami. Páni totiž dobře věděli, že měl kněz „pytlík kožený půl lokte dlouhý s penězi, ležel na nich v Sedlčanech". Zmučená kuchařka plakala, prý „kdyby nebožtík byl dělal kšaft, že by teď nebrali"![3])

Těmi všemi příčinami, jakž dosavad vyloženo, bylo kollátorství leckterému pánovi zištná věc, která přinášela všelikterakým způsobem užitek. Král Vladislav nejednomu služebníku svému dal kollaturu za odměnu služeb. Na příklad r. 1483 dává podací ve vsi Borku Václavovi ze Svarov, kuchmistru svému „za věrné služby, aby vládl kostelu se vším příslušenstvím"; a týž rok dostává, aby „lépe sloužil", Bohuslav ze Svinař, prokurátor, podací v Hostivici.[4]) A tak jiní jinde.

Proto také, majíc cenu, bylo podací v dílčích smlouvách kšaftovních určitě oceňováno (obyčejně 200 kopami)[5]) a bylo i prodejno. Některé bylo velmi lacino. Na příklad r. 1543 odhadnuto a prodáno podací kostela v Sázavě za 20 kop míš.[6]) Ne bez příčiny žaluje kapitula r. 1561 císaři, že „Simoniaci patroni", zhoubcové církve, podací kostelní prodávají a kupují.[7]) Zvláště ráda kupovala sobě od vrchností poddanská města kollaturu, třeba ne pro zisk hmotný, jako aby v náboženství byla svobodnější.[8])

---

[1]) Arch. zem. Opis z arcib.
[2]) Arch. arcib. Opis v zem. 1614.
[3]) Arch. praž. č. 1056. 70.
[4]) Arch. kapit. Cod. VI. fol. 339. 344.
[5]) Poučil pan prof. univ. dr. J. Kalousek.
[6]) Univ. knih. ruk. 2. A. 22.
[7]) Akta II. Borový. 308.
[8]) Příklad r. 1613 o Hradišti nad Metují, která obdržela podací od Rudolfa z Štubenberka. Arch. mus. list. pergam.

Některý kollátor provinil se svatokupectvem i tím způsobem, že si vybral k faře kněze, jenž mu za místo své, doufaje v náhradu a v prospěch hmotný, zaplatil. Ovšem takové prodávání při nouzi o kněze nemohlo býti husté, ale již Chelčický na ně touží řka, že „páni světští hřeší svatokupectvím nejzjevněji, vezmúce peníze mnohé neb krmě, nebo jiné věci, dávají za to kostely nehodným, a v tom bludu mnoho jest vladyk“.[1]) Také ještě r. 1539 zakazuje sněm duchovní vkupovati se do fary.[2])

Při nízkém postavení svém pod všelijakými patrony trpělo kněžstvo nejen co do práv majetkových, ale také mívalo škody morálné. Mnohý kněz udržel svého kollátora při dobré a přívětivé míře jen pochlebenstvím. „Světským pánóm k libosti vedú mnohé pochlebnosti,“ tak dí již o husitských kněžích starodávná satira;[3]) a ne bez příčiny napomíná duchovní sněm r. 1539 kněze, aby se kollátorů a nikoho nebáli při mravokárném úřadě svém; nechť prý kněz „žádného člověka se neboje, jako trouba hlasu povýší“.[4]) Kollátoři přísného mravokárce nesnášeli rádi. Vykládajíce, proč se pod kněze lutherské nechtějí dáti, Bratří za hlavní příčinu udávají kollátory; prý kdyby kněz nedal takovému pánovi z hříchů rozhřešení, „bude se naň kněvati a jemu zlořečiti, a má-li moc nad ním, vyžene ho a bude sám knězem a papežem“.[5])

Mužný, sebevědomý, ano i mravný charakter ztrácel nejeden kněz pod nadutými kollátory, což s největší škodou jevilo se nejen v kněžském živobytí, ale i u věcech víry. V první příčině Lomnický zřejmě svádí zlý život kněžský na kollátory. Hodného kněze prý nechtějí, aby jim nevytýkal hříchy, „nechce-li nouze tříti, musí vám pod ruku jíti, vy mu také vyhovíte a ke všemu dovolíte, by ho biskup chtěl trestati, smíte ho moci zastati, a když se ho zastanete, sami ho pak oškklubete, za to vám musí prodati, od polou desátek dáti, pakli který tomu nechce, vstrčíte jej z fary předce, tak jest dulcis panis Christi, důchodové kněžští jisti“.[6])

Stran víry čteme v satirickém Rozmlouvání jednoho rytíře s starým Čechem (1575), že kněží činí, jak lidé si přejí, „pro lepší faru, pro kus kožicha zapřeli kněží božího kalicha; takových za mé paměti v Praze i jinde drahně pomním.“[7]) Trpce vyčítá Poličanský r. 1613, že mnozí kněží svatá písma k svému smyslu natahují, činíce to mnohdykrát člověku k vůli; bojí prý se o dobrou faru, aby z ní vyhnáni nebyli. „Mnohý, když ho z fary pan kollátor vyžene a když se má dostati na jinou, tedy se vyptává u lidí,

[1]) Síť Víry. 197.
[2]) Arch. zem. Opisy list. třeboň.
[3]) Č. Č. Mus 1828. II. 70.
[4]) Arch. zem. Opisy z třeboň. „Neminem timens ut tuba vocem exaltet.“
[5]) Traktát Proč Bratří ke kněžím luteryánským atd.
[6]) Lomnický: Hádání.
[7]) Exemplář Rozmlouvání v mus.

jaké prve ceremonie kněz u oltáře zachovával, aby jim také tak sloužil a dostana se, bude libě drbati.“ [1]) Což to ponižující obrázek! Tedy nejen co do statečku, jenž ouhrnem býval nehojný, ale i co víry a církevního řádu bývali kněži na patronech závislí.

Znamenitě často čte se, že ten onen pán knězi přímo rozkázal, kterých ceremonií smí užívati v kostele, kterých nechati. Svrchu (160) zmíněno na příklad, že Burian Trčka kázal r. 1572 na celém panství sebrati monstrance, aby nebyly vystavovány; Tobiáš, farář v Církvici, r. 1564 žaluje v konsistoři, kterak mu pán v kostele překáží; roucho mešní že mu vydává kostelník; na Tři krále pán chtěl, aby v bílém ornátě sloužil a jiného mu dáti nechtěl, kápi vložil mu kostelník a potom ji zase sňal. Dělali tedy patron a kostelník s knězem, co samým libo.[2]) Když se kněz v městečku Luži r. 1572 kollátora svého Slavaty ptal na mešní roucho, vynadal mu pán pletichářů a modlářů. „Já jsem kollátor,“ pravil, „já přijal konfessí augšpurskou!“ K čemuž kněz odvece poníženě, že ta konfesse není proti ornátům.[3]) Však nepochodil, nezbylo, než poslechnouti, nebo jíti.

Stejně tak vedli si proti knězi i městští kollátoři. Když se na příklad r. 1575 Opatovickým v Praze znelíbily ceremonie faráře Prokopa, kostelník kostel zavřel a z poručení pánů oznámil knězi, že jsou sklizeny ornáty a kalichy, a páni že již hledají jiného faráře.[4]) O sv.-mikulášských osadních v Praze psal roku 1589 Tomáš Soběslavský konsistoři, že majíce se jím spravovati, chtějí, aby on se spravoval jimi, a co by napsali a rozkázali, aby tak mluvil a učil.[5])

A což ty ponižující smlouvy, o jaké s nimi leckteřís uhozovali! Poličtí na příklad diktovali r. 1601 faráři svému v Radiměři do smlouvy, že bude kázati bez úštipků, že nebude zanedbávati lidí svátostmi, neobtěžovati je poplatky neslušnými, osob úředních nezlehčovati, že nebude „brániti zvoniti proti mračnům nebo kdyby jaká pokuta neb znamení hněvu božího na nebi spatříno bylo“, a při službě boží že nedopustí modlářství.[6]) Některý se ovšem vzepřel, ale pak také nezbylo, než co nejdříve odejíti. Takž na příklad roku 1562 vzkázal farář Jan Pražský Bělskym, že jich vyměření nepřijímá a že tedy od sv. Havla hned příštího odejde.[7])

Nejhorší osud potkal kněze, když se dostal k místu, na něž se táhli patronové dva. Úpěnlivě naříká arcibiskupovi roku 1614

---

[1]) Poličanský. Pokuty. 1613.
[2]) Acta cons. sub utr. v arch. arcib. Opis v zemsk.
[3]) Arch. zem. rukop. Oeconomic. B. 11. 15.
[4]) Rukop. zem. arch. O. 5. 294.
[5]) Manuál osady fol. 115.
[6]) Č. Č. Mus. 1847. I. 549.
[7]) Arch. arcib. Opis v zem. 1562.

farář v Radnici, kněz Jan Nikolaides Jičínský, že má kollátory dva, jeden je katolicky, druhy luthersky, luthersky pry horši. Prosí za jiné místo, poněvadž mu velmi zle.[1]) V tom případě, že byli kollátoři dva, věrou nestejní, mohlo se státi, jako na příklad r. 1603 v Nepomuce, že dosazeni kněží dva sobě protivní, kteří rozkazem svých kollátorů v chrámě působili neuvěřitedlná pohoršení.[2]) Zle bylo faráři Janovi v Turnově r. 1572, kdež byli dvojí kollátorové i stejné víry! Učitelé městští, Pavel bakalář a Adam kantor tehda přišli s prosbou do rady, aby se ujala faráře; na straně Skalské pry byl přivítán, od strany druhé, Rohozecké, nic; pry není uveden, dotvrzen a proto bez důchodu.[3])

Postavil-li se kněz ať tou neb jinou příčinou proti kollátorovi, zakoušel hrubé moci jeho tuze trpce až do vyhnání. Vyličuje to roku 1577 konsistoř císaři, pry „kněží veliká soužení trpí, neb jich kollátores na farách trpěti nechtí, nybrž divným způsobem jich vybyvají, aneb příčiny, aby se z far hnouti museli, dávají, obzvláště tím, že kollátorové to, co jest od starodávna k záduši pro kněží nadáno, od záduší odjímají, desátky a platy zdržují, i vytisknouce kněze z fary, na to místo kněze nepořádné z dosti malé peněžité summy aneb z chatrné částky desátkové najaté přijímají, a tím netoliko kněží se zúžují, ale také záduší i duše lidské hynou".[4])

Pátráme-li po oněch „velikých souženích" a „divných způsobech", jimiž leckterý kollátor týral kněze svého, zabředli jsme v kapitolu o hrubosti lidské nechutnou. Bývalo zajisté vždy nemálo kollátorů panských a městských, kteří, vidouce v knězi služebníka božího, chovali se k němu i při slabostech jeho slušně. Ale ti, co byli surovi, buď sami buď skrze náhončí své všecky druhy neurvalosti dovolovali sobě proti nemilému knězi, od nadávek až po bití. Položíme jen některé případy na poznanou doby a lidí, ochotně oznamujíce, jakkoli stav kněžský v XV. a XVI. století co do vážnosti obecně poklesl, že následující případy pokládati jest ne vždy za obecné pravidlo. Když farář ve Voticích, kněz Rosa, na kázaní v neděli o falešných prorocích zmínil se o Pikartech, rozleželo se panu Burianovi Votickému slovo to v hlavě a při kommunikací, když kněz podával lidu kalich, jal se pan Burian zlořečiti a nadávati knězi s kruchty dolů a končil slovy: „Nechci tě míti!"[5]) Dal tedy knězi svému se zlořečením výpověď v kostele přede vším lidem a při úkonu, na nějž klade každá křesťanská církev váhu největší. Roku 1534 šel kterous neděli kněz Jan do Opočna sloužit mši; jakmile ho shledl urozený pan Zikmund Beř-

[1]) Arch. arcib. Opis v zem. 1614.
[2]) Arch. místodrž. R 109. 15.
[3]) Acta forens. arch. turnov. 211.
[4]) Sněmy Č. V. 301.
[5]) Rukop. Rosy. v dvorní knih. fol. 166. Též Menčík v Zápiskách kn. Rosy. 21.

kovský z Šebířova, rozbodl kůň proti němu; kněz Jan mu řekl: „Pane Zikmunde, neračte kvapiti, nevěřte klevetám lidským!“ Pán sesedl s koně, a osloviv kněze nadávkou „lotře a zrádce popský“, nabil mu žilou přede všemi lidmi a pak si ho svědky zavázal, že to na něho nikomu nepoví, že do Opočna sloužit už nepůjde a že toho bití nebude pánovi připomínati, ani jeho budoucím.[1]) Poněvadž se věc dostala do komorního soudu, patrno, že kněz pánovi bití své přece připomenul.

Podobných surovostí sbíhalo se v témž čase tolik, že r. 1539 kněžský sněm za dobré uznal vyhroziti interdiktem a exkommunikací těm, kteří ubližují kněžím na cti, na těle a na statku.[2])

Uvedeme některé pány z pozdějších let. Roku 1565 arcibiskup píše Bohuslavovi Doupovci, aby se ospravedlnil, proč Jana, faráře zvikovského, bil a nohama šlapal.[3]) Téhož roku arcibiskup ptá se Jana Chrta ze Rtiny, proč bije a polickuje Řehoře, děkana distriktu Žateckého.[4]) Kněz Silvestr z Benešova oznamuje dolejší konsistoři roku 1574, že pan kollátor (Šternberk) mu domlouval, „proč by pánu hrdý byl, na faře se opíjel, a když pánu řekl, že to pravda není, tu pán že mu dal pohlavek“ [5]) Také kněz Jan Čáslavský, farář v městečku Boruhradku, byl bit od Jana Hylebranta Lícka z Rysmburka, a měl z toho ještě posměch přídavkem. Smáli se mu r. 1585, „čím že jest vám holil pan Jan pleš, tím prej dřevem, jako se do žebřin vohybá“.[6]) Roku 1599 žaluje arcibiskupovi praelát boršovotynský, že se vrchnost nad ním „střásá“.[7]) Od střásání k bití nedaleko. Kněz Daniel Vencelík Opavský, farář toušeňský (Toušeň), viní r. 1614 pana Jiříka mladšího Přichovského „z pohlavku“.[8]) Na těch příkladech z rozmanitých pramenů a dob sebraných dosti buď.

Tu jen ještě dlužno říci, že také někdy urozené paní přikročily ku knězi bitím, a to aspoň tak, že popudily k tomu jiné lidi. Kněz Matej Lithochlebius, farář bezdědický (Bezdědice), stěžuje si r. 1595 na svou paní Justinu Pešíkovou z Lažan u arcibiskupa; prý přišli na něho její pacholci s ručnicemi a kyjmi, za nimiž urozená paní volala: „Svazte zrádce, lotra kněžskyho v kozel! Vezměte do vězení!“ Pacholci tahali se s ním, šaty mu potrhali a když mu i do fary naházeli kamení, popadli kuchařku, podrali jí šaty a nabili jí jako knězi.[9])

---

[1]) Kn. komor. soudu č. G. a. z r. 1533. fol. F. 14.
[2]) Arch zem. Opis z třeboň.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. 1565.
[4]) Tamže.
[5]) Zem. arch. Rkp. O. 5. fol. 171
[6]) Kn. svědom. komor. soudu č. 18. G. 18.
[7]) Arch. arcib. Recepta. Opis v zem. 1599.
[8]) Arch. musej. listiny z Kouřimi
[9]) Arch. arcib. Recept. Opis v zem. 1595.

Tu a tam některý kollátor provedl nad knězem tu „moc“, že ho dal do vazby jako zločince. Hájila-li konsistoř své jurisdikce proti takovému násilí, věděli páni vždy příčinu, proč tak knězi učiniti musili; jeden nechoval prý se mravně, jiný neučinil počet z farních nebo kostelních věcí, třetí že chtěl tajně utéci. Jindřich Frank z Liběchova zavřel kněze Jiříka, faráře ve Straži, do klády ze všech svrchupsaných příčin na jednou; když se pak dostali před soud komorní, pán tvrdil, že kněze zavřel do „jedné komory, v kteréž toliko některú hodinu byl“, k čemuž odpověděl kněz, že v komorách klády nebývají.[1])

Uchýlil-li se kněz, na němž provedena „moc“, k panským soudům nějakak neobratně nebo nešťastně, nejen že nic nepořídil, ale i škodu měl. Smutný toho příklad zažil kněz Isaiáš, farář hostounský. Byl kdys před rokem 1530 na faře pod Jaroslavem z Vřesovic a na Brozanech, království Českého hejtmanem. Když se na sebe rozhněvali, rytíř kněze vhoditi kázal do vězení, kdež od neděle do pátku prý nic nedostal jísti. Pak mu poručil jíti „s rychtářem, konšely i s úředníkem Hanzlem a písařem na faru, a kde co má na hromadu snésti; a když to učinil, řekli mu, že to všecko spíší, aby se mu nic neztratilo, a přehledavše jej vsudy i po nahém životě, kázali mu na vůz jíti, aby jej do Prahy vezli před pana administrátora“. V Praze ubohý člověk seděl ve vazbě 36 nedělí, pořád čekaje, že rytíř ho v konsistoři obviní z něčeho. Zatím pán pobral všecko, co kněz měl, což si pokládal Isaiáš i s dluhem, jímž mu byl pán spravedlivě povinen, v půl třetím tisíci kop grošů českých a něco nad to. Když se dostal z vězení, nepomeškav, zažaloval urozeného rytíře z moci u soudu hejtmanského na hradě Pražském — a — nevíme, z jaké nešťastné příčiny — k obeslání svému nestál. Podle řádu tedy propadl v pokutu zřízením zemským uloženou tomu, kdo obeslal z moci a nestál: odsouzen r. 1530 do věže; než ho tam pacholci spustili, musil nad to vše Isaiáš odprositi rytíře slovy: „Jakož sem vás, pane Jaroslave, z moci obeslal před soud hajtmanský, že ste nade mnou učinili hůře než který zločinec anebo loupežník, protož prosím vás pro Bůh, pro Matku boží, abyste mi odpustili, neb sem vám na tom svým obeslání i svú řečí křivdu učinil.“ [2])

Rozhněval-li se kněz s kollátory městskými, vedlo se mu stejně zle jako na panském, zvláště když „spuntovalo“ [3]) se mnoho osob na jeho utištění a vytištění. Kterak ho tyrali důchodem, to zanecháme do kapitoly o důchodech. Zde jde o příkořenství rázu sprostějšího. Roku 1582 žaluje farář v Prachaticích Václav, že mu kromě jiných příkoří nepřátelé lejí před faru. Toto vylévání nebyla za onoho času nevinná věc. Byly to čáry, které se lily na

[1]) Regist. soudu komor. č. 11. J. fol. 558, 560. R 1544—1553.
[2]) Registra hejtman. v mus. č. 2. JJ. fol. B. 16.
[3]) Jako Táboršti r. 1605. Arch. místodrž. č. 114. 189.

prah, před dům, aby osoba, která ho překročí, vyschla, souchotiny aby ji snědly. Farář čarám silně věřil, a chtěl vší silou z obce pryč.[1]) Menší zlomyslnost byla, když protivníci farářovi v noci se na faru dotloukali, zvonili, kněze ze sna budili, jak toho z Loun roku 1574 příklad.[2]) Faráři ve vsi Bělé, Janu Měchovskému, r. 1595 osadní hrozili vypálením, psali mu na dvéře, na krchov, a leckam mu vyvěsili hlaveň, ohořalou louč na znamení toho, co ho čeká.[3]) Děkan poděbradský roku 1564 žaluje arcibiskupovi na svízele, jichž zakouší v obci a zvláště viní kostelníka; člověk ten jindy nedbalý, na Husa si pospíšil, zvonil a slavil ho přes zákaz děkanův; předešlému knězi Tomáši navěšel smrdutých ptáků pod antipendium, ten musil pro smrad od oltáře utéci; „knězi Adamovi Chytropaeusovi do kotlíku, kde je svěcená voda, našplíchal moči“ a konšelé s ním drží.[4]) Mašťovský farář utíká se r. 1564 k arcibiskupovi o pomoc, prý v Mašťově vypukl mor, a osadní hned ho zavřeli na faře a strojili se ho v ní zabíjeti kolím, aby nemohl ven; když utekl do školy, chtěli ho zavříti ve škole, teď utekl k sedlákovi do podruží.[5]) Roku 1573 prosil děkan lounsky konsistoř dolejší, aby ho dala jinam; prý purkmistr a všickni jsou proti němu, a když ondy šel do kostela, někdo naň hodil kamenem.[6])

Ty a podobné násilnosti děly se nejhustěji pro víru, ale příkoří zakoušeli kněží také jen proto, že někoho v kázaní nebo jináč napomenuli k lepšímu životu. Dí Bílejovský, když kněz napomíná, „hned odporni jsou a hledají příčinu, jakby mohli kněze od sebe vystrčiti, lehkost i potupu učiniti, ba někdy hrozí i bitím“.[7]) Byly doby, že touž příčinou i horliví katolíci plzeňští se svými děkany se potýkali a strojili jim pobyt v městě velmi nepříjemny. Arcipryšt Fabian odešel z Plzně „s posměchem“, a r. 1583 arcibiskup posílá do Plzně jiného kněze bez vyzvání.[8]) A poněvadž nebylo pokoje, arcibiskup Martin napsal roku 1584 Plzňanům prudký list, v němž vyčítá jim „zbytečnou pýchu ke kněžím katolickým, čehož snadně rozuměti, že byste, dávajíc nám, což na vás světské lidi nesluší, naučení, tomu chtěli, abychom vám malované kněží do Plzně, s kterýmiž byste dle vůle vaší zacházeli, posílali“. Na konec rozhodně žádá, aby mu dali pokoj a „raději své rozpustilé poddané spravovali“.[9]) S arcidékanem Flaxiem také měli Plzňané boje, a když je na kázaní

[1]) Arch. zem. Opisy z Prachatic.
[2]) Registra purkmistr. B. 10.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1595.
[4]) Arch. týž. 1564.
[5]) Arch. týž. 1564.
[6]) Arch. zem. Rukop. O. 5. 124.
[7]) Bílejovský; Kron. církev. 124. z r. 1532.
[8]) Arch. mus. list. plzeň.
[9]) Tamže.

urazil, žalovali roku 1593 arcibiskupovi, doma mu všelijak odplácejíce.[1])

Po třech letech již zase tu nový arciděkan Pistorius; poslal jim ho arcibiskup Zbyněk, „aby město katolické, a zvlášť na tak veliké silnici, nebylo bez faráře“. Kterémuž arciděkanovi vedlo se v Plzni také velmi nepříjemně. Roku 1597 zavolali si ho na radnici, kdež mu s úřední přísností vyčetli všecky viny, zvláště tu, že jim činí důtky na kázaní, a pohrozili mu, kdyby se nenapravil, že by musel sobě pohledati místa jinde. Arciděkan navzájem vyčetl zase viny Plzňanům a skončil: „Již vidím, že byste chtěli faráře, aby vám mluvil, co byste vy chtěli, a malovaného.“ [2]) Patrno, že slovo „malovaný kněz“ již utvrdilo se u významu svém a bylo proti kollátorům výčitkou.

Vidouce při vrchnostech panských a městských, kterak v hněvu zacházejí s knězem, sedláci nebyli zdvořilejší, když se na kněze zazlili. Nejeden kněz byl od těžké ruky zbit[3]) nebo musel vytrpěti škody na svém statečku, i násilný útok na faru. Roku 1510 vypravuje v soudě komorním kněz Filip, když byl v Mnichově farářem, že mimo všeliká příkoří dálo se mu na dobytku a v domě zjevné zlodějství; prý toho toužíval na kazatelnici, ale opravy neviděl žádné, až musil pryč.[4]) Adam Vlašimský, farář v Libici, roku 1597 žalostně naříká Janovi Žateckému, děkanovi v Poděbradech, že třikrát ho zloupili němečtí vojáci návodem sedláků; vzali mu na hotově 50 kop a teď nedávno, vracejíce se z vojny, zase od sedláků vedeni jsou na jeho faru; „div smyslů nezbudu na svá stará kolena; tak se mi odplatili, že 14 let jsem byl mezi nimi; netrvám, aby se blízko sedláci tak neváżní našli“.[5]) Lomnický vypravuje svým neotesaným způsobem, že příkladem pánů dějí se zlé věci „i od nejšpatnějších, od těch sedláků, marvanů a korydonů“; prý nedávno se kdesi sedláci s farářem hádali; on jim řekl jen, aby šli z fary ven, ale tím se rozlítili tak, že ho „rvali, ani pleše (kněžské) nešanovali, ano jej i obnažili, z koutka do koutka vláčeli. Kuchařku lopatkou prali, proto nic neodolala. A dával o tom zprávu nám, že jest nevěděl, kde jest sám, nebyl v nebi ani v pekle, nebo ti chámové vztekle, jak jej do svých rukou vzali, dobrou chvíli jej chovali, tak se splnilo chvíle té, in manibus portabunt te“. Když pak žaloval, rada mu dána, „aby měl pacientii“ a odpustil po křesťansku.[6])

Kollátorů nemalý počet byli se svými kněžími, jakož svrchu povědéno, na míře přívětivé a slušné. Znamenité mnoho jest

[1]) Tamže.
[2]) Arch. plzeň. protokolly kons. č. 20.
[3]) Acta konsis. B. 23. fol. 30. Hrubý případ: kněz Jan Ledecký, proto že napomenul sedláka z Přezletic, Maštálka, zbit holí 1611.
[4]) Kn. svědomí komor. soudu. 8. G. fol. E 11.
[5]) Arch. arcib. Opis v zem. 1597. Recepta.
[6]) Lomnický: Hádání.

spisovatelů kněžských, kteří svym patronům připisovali a podávali Zeleného čtvrtku svoje zbožná a jiná literní díla, v předmluvách mluvíce o dobrodiní, kteráž jim vrchnost prokazuje.[1]) O Jáchimovi Hasištejnském z Lobkovic, když v Ml. Boleslavi umřel r. 1605, kněz Adam Tesacius napsal, že byval „k služebníkům církevním uctivy a upřímný, mně dobrodince v nejednech věcech".[2]) Nad míru mnoho jest případností, že kollátoři panští i městští velice horlivě zastávali se kněží svých, když jim pro jakoukoli příčinu hrozilo nějaké nebezpečenství, zvláště od konsistoři. Svrchu jsme na mnohých místech poznali, že ta ochrana byla jedním z hlavních prostředků šířiti protestantství. „Já toho kněze za nepořádného nemám," psal pyšně pán;[3]) skromněji prosívali za kněze svého měšťané. „Prosíme, aby nám byl kněz Valentin zanechán," tak píší r. 1569 Novoměstští stran faráře u sv. Petra, „nic se nedočinil, proč by z Prahy měl vybyt býti".[4]) Měli-li kollátoři kněze rádi, vždy byl proti konsistoři nevinen.

A co darů naposílali se městští kollátoři za své kněze do konsistoře! Také sami vážívali i dlouhou cestu na jich příchranu a očistu při duchovní vrchnosti. Když uhodilo zle, nejen venkované Kojetičtí, srdeční sic, ale neuvážliví, roku 1574 vzkázali, že nevydají faráře, že ho budou hájiti ale i opatrní měšťané chrudimští, když jim r. 1604 poručil císař, aby vydali kněze Kašpara Pistoriusa, jenž k nim se byl utekl z fary bikanecké, odhodlaně odpověděli, že ho nevydají.[5]) Nebylo-li vyhnutí, a kněz musel do trestu se dostaviti, kollátoři pečovali o jeho rodinu, měl-li jakou, a poskytovali mu pomoc v žaláři až do vysvobození. Srdečná řádka to, když osadní Panny Marie na Louži roku 1590 do počtů zapisují, „že byl pan farář u vězení, přidali sme na víno 20 gr."[6]) Též tak roku 1609 v počtech sv. Martina v Praze čteme: „Knězi Janovi Matheidesovi pro vděčnost páni poručili vína vzíti, že čtyři dni na rathúze seděl, 2 pinty".[7])

Kollátoři ochotně zastávali kněze také v jiných všelijakých příčinách, ne jen konsistorních, a nebyla-li kollátorská pomoc na hotově hned, však mnohy kněz se již domluvil a vrchnost svoji popohnal prosbami. Píšeť r. 1557 Anna z Hradce synovi svému Jáchimovi pospěšné psaní: „Ten kaplan nedá mi pokoje, než abych vám psala, že má nějakú nesnáz s Jihlavskými, a že ste mu řekli, že s ním dva z ouřadu do Jihlavy pošlete, i prosím vás, že tak učiníte, neb já tak rozumím, jestli že se toho nestane, že se von vod tohoho voltáře trhne."[8])

[1]) Viz na příklad Štelcara Knížku o pravé a falešné církvi. 1589.
[2]) Sborník Tesacia Brodského I. G. 21. mus.
[3]) Rukop. O. 5. 85 Arch. zem.
[4]) Arch. praž. č. 397. fol. G. 45.
[5]) Arch. místodrž. Missiv. 113. 16. 19. Rukop. O. 5. 153. v arch. zem.
[6]) Kn. záduší P. Marie na Louži v arch. praž. z r. 1555.
[7]) Kn. záduší sv. Martina. 1609.
[8]) Kopiál Tischerův. Rukop. str. 69. 70.

Urození kollátoři i měšťané, obzvláště v XV. století, velmi mnoho odkazů posmrtných činívali z lásky ku kněžím svým. Najdeš o tom důkazy ve všech kšaftovních knihách.[1]) Marketa Kolešovská v Plzni na příklad roku 1490 učinila odkaz pěkný; odkázala „do domu kaplanského těm kněžím, kteří tu po spolku jsú, na jich potřeby 10 kop"; na proti tomu plzeňský Prokop Reš r. 1476 odkazuje „kněžím fařářovým" půl kopy.[2]) Kromě peněz odkazovány také šaty. Ofka jinak Uršila z Kuncdorfu roku 1522 poručila faráři u sv. Mikuláše v Praze šubu liščí kromě peněz, a r. 1525 Magda Nosková odkázala knězi Jakubovi u sv. Michala v Praze „postel šatů hodných".[3]) I klenotné věci kněžím zhusta posledním pořízením oddávány. Roku 1592 v Rychnově Jiřík Deváty poroučí faráři Martinovi Dubskému „koflíček pro lásku, kterouž k němu mám skrze slovo boží".[4])

Městské rady o některých slavnostech ctívaly svoje kněžstvo na předním místě, zvávaly je k hodokvasům úředním srdečně; v některé určité časy zase na vzájem dávali se páni zváti od kněze, ale přispěli na kvas z měšce obecného. Takž bývalo zvlášť o posvícení. O Vánocích, na den Narození božího dle prastarého obyčeje chodívali v Praze výbor z osadních s jinými vzácnými pány i radními navštěvovat faráře na faru, a co při tom vína vypili, zaplatilo záduší.[5]) Při úředním jednání na faře vždy a všude v městech píjeno víno na útraty města nebo záduší, takže takové jednání bralo na sebe ráz přátelštější, byť pokladnici to právě zdrávo nebylo. I když v trestech pobělohorských 13. prosince r. 1621 sešli se na faře sv. Martina v Praze někteří kněži s osadními, aby rozmlouvali o mandátě, jímž se kněžstvo protestantské od far vyhánělo, ubozí „rozmlouvali o svém vykročení žalostně" a při tom vypili dvě pinty vína dle starodávného zvyku.[6])

Také vrchnosti urozené chovaly se ku knězi přívětivě a srdečně, zovouce ho ob čas na zámek k panskému stolu a zase naopak nezhrdajíce, když kněz pány své o slavnosti kostelní k sobě pozval. Ovšem při zpupnosti tehdejšího panstva neobešlo se leckteré pozvání bez morálné škody knězovy. Vypravujeť Závěta r. 1607: „Kolikráte kněží za příčinou vděčnosti, na zámek od pánů a paní pozváni jsouce, musejí za stolem, když nejvíce pijí, ne tak samým sobě ku posměchu jako více ku potupě slova božího kázati." [7])

---

[1]) Na příklad mnoho kusů v Miscell. při deskách č. 53. z polovice XV. století. V arch. praž. č. 992. též z XV. století. Tu jeden dosti naivní. Odkazuje r. 1441 Dorota Turnovská půl kopy k sv. Ondřeji v Praze „knězi, když řádný a hodný bude".

[2]) Arch. plzeň. č. 223. fol. 6. fol. 17.

[3]) Arch. praž. č. 9. 33. 109 a jinde tu.

[4]) Kn. rychnovská z r. 1588.

[5]) Kniha záduší sv. Martina 1608 vypili 7 pinet za 2 kopy 24 grošů.

[6]) Kn. zádušní sv. Martina v arch. praž.

[7]) Schola aulica. 120.

Matěj Kožka z Rynarce, kněz, aby zalíbil se panu Vilémovi z Rožmberka, poklesl téměř až na stupeň dvorského šaška: jezdil s kozly, dělal komedie „po Frantovsku" a bavil pána jako blázen.[1]) Zdá se, že srdečnou zábavu měli urození pánové, když kněze při hodokvase zámeckém spili. Tu se proměňovala srdečnost panská v rozpustilost. Vypravuje kněz Jiřík, farář z Divišova, v soudě komorním, vzav to na svou přísahu, kterouž k svému kněžství učinil: „Ve Zruči (Zruč) pozvali mě pan Zdeněk Zručský z Chřenovic a Jan na koliaci (pitku), a nepůjdu-li, chtěli na mne dveří vysekati; i zasadili mne za stůl a vopojili mne." Při tom pití jeden pán druhému z bujné mysli oustně daroval vesnici, a pak se soudili. Kněz, maje býti svědkem toho dání, nezapřel a vyznal v soudě bez ostychu, že byl tak zpitý, „že nepomní toho nic". Jiné některé případy, jež v bujné době XVI. věku pohříchu nebyly vzácny, odkládáme do stati o mravech kněžských, neboť nelze každé opití svésti jen na rozpustilost panskou. Vážný kněz se bez pochyby opíti nedal.[2])

Zacházel li kollátor s knězem pěkně, dosti je příkladů, že kněz odměňoval se nejen horlivým plněním povinností svých, ale činil i jináč, seč byl, aby se kollátoru zavděčil. Čteme v pamětech starých, že ten onen kněz, byl-li poněkud zámožný, pánům i obcím, když byli v rozpacích, pomohl svým grošem, třebatě ovšem jen půjčkou. Jiří Dikast, děkan jičínský, r. 1607 i bohatým Kutnohorským dohodil v nouzi peníze s důvodem, „že je má v přátelské paměti".[3]) Kněz Volyňský, farář v Semilech, r. 1618 zapsal si v pameti, že vrchnosti své, paní Elšce Kateřině Smiřické, povědomé tragickou smrtí, „s nebezpečenstvím hrdla pomáhal k statkům, ale s nějakým Rakušanem z Pražských měst odjela, na penězích ani šatstvu nic mi dáno nebylo, nebo pan Ota z Vartenberka v arest vsazen a paní s kommissí zahynula".[4])

Nechtěl-li kněz pod kollátorem sloužiti, musil v čas sv. Havla nebo o sv. Jiří půl léta napřed dáti věděti, že svoje místo, až vyprší lhůta, opustí. Činili to farářové buď písemně, buď přicházeli na zámek nebo na radnici osobně. Kněz Matěj Cínovský, děkan na Mělníce, vypověděl r. 1573 takto: „Vaše milosti, pane purkmistře, páni a přátelé moji! . . . vinšuju dobrý a šťastný den a při tom všecko jiné dobré. Při tom vám v známost uvozuji to, jak na tom naše společné zůstání jest, kdyby mi se býti mezi vámi nelíbilo, abych sám na půl léta dal napřed věděti, abyste se jiným správcem volně opatřiti mohli, i teď tak činím a odpuštění od vás beru a mezi vámi dýlej od sv. Jiří nejprv příštího býti

---

[1]) Březan. Život. Vil. 1:5 Mus. Č. Č. 1858. 359.
[2]) Kn. komorn. soudu 7. G. z r. 1535—1544 fol. G. 6.
[3]) Arch. kutnoh. Opisy v arch. zem.
[4]) Bibl. mus. 17. A. 16.

nemíním. Protož o tom sami sebe i obec svou zpraviti budete moci" [1])

Výpovědi často zapisovány v pamětní knihy. Na příklad v Slaném r. 1595 16 října v městskou knihu psáno: „Kněz Šimon Cerasynus Litoměřický stěžuje si, že na tom opatření býti nemůže a odpuštění béře, aby o sv. Jiří jiným knězem se opatřili".[2])

Jen takový kněz, jenž vzal nebo dostal řádné „odpuštění", slul svobodný a mohl beze strachu nastoupiti místo jiné. „Když r. 1510 přišel kněz Filip z Mnichovic na Zruče, i učinil s ním zmínku pan Zručský, řka mu, kněže Filipe, jsi-li svobodný? A kněz řekl: pane milý, sem; neb když sem měl smlúvu s Mnichovskými do sv. Havla, tomu sem dost učinil." [3])

Byl-li farář osobní povahou svou poněkud snesitelný, zvláště byl-li dobrý kazatel: kollátorové slýchali výpověď neradi a dávali se ve všelijaká jednání s knězem aby na ni netrval. Nymburští vyslali r. 1584 k děkanovi svému, Václavovi Hostivařskému, císařského rychtáře a šest členů městské rady i s písařem mistrem Felixem požádat ho, „aby se od nás nehejbal, ale s námi trval do vůle boží. I dal odpověď, že neví, co by měl činiti, však že povoluje do sv. Jiří a nic déle".[4]) I když dověděli se, že farář míní se z fary pryč hnouti, posílali k němu. Mělničané r. 1575 usnesli se, „aby k panu děkanovi (Jiřimu Mládežkovi) vysláno bylo s dotázáním, míní-li zde dýle po sv. Jiří býti, poněvadž se zpráva dává, že by sobě jinde fary ptal".[5])

I to se leckdy stalo, že samo obecenstvo, zvláště ženské, prosívalo kněze, aby úmysl svůj proměnil. Na příklad r. 1574 na děkana v Kouřimi Jana Jičínského seběhl se „veliký počet ženského pohlaví" s žádostí snažnou, aby setrval a neodcházel.[6])

Měly-li obě strany proti sobě co, jednání zhusta marné a leckdy i trapné bylo. Roku 1608 úředníci záduší sv. Martina stručně, ale dosti světle zapsali si o takovém marném jednání. Psali: „Když páni starší ráčili naslechnouti, že by kněz Jan Včelín od sv. Jiří neměl u nás býti, vysláno bylo k němu; na dotázku pověděl, když on mlčí, aby páni starší osadní také mlčeli; pro uctění jeho vzato vína 4 pinty." A hned pod tím s hněvem zapsáno: „Když se měl kněz Jan Včelín do Litoměřic dostati, ne pro něho, ale pro Litoměřické (přítomné) snídání rozkázáno připraviti; vína při tom za 2 kopy 24 groše." [7])

---

[1]) Pamětní kniha na děkanství v Mělnice VI. 225. Výpis p. tajemníka Zamastila.

[2]) Acta curiae LIV. Výpis Lacinův.

[3]) Kn. komor. soudu svědomí 3. G. fol. E. 3.

[4]) Arch. Nymb. kn. smluv. II.

[5]) Kn. děkanství mělnic. VI. 124. Výpis Zamastilův.

[6]) Ruk. zem. arch. O. 5. 152.

[7]) Kn. záduší sv. Martina v Praze. 1608. Arch. praž.

S knězem nemilým jednání o rozloučení bývalo někdy velmi krátké. Když roku 1593 oznámil osadě Mikulášské v Praze farář Tomáš Soběslavský, že půjde, odvetou vzkázali mu krátce: „Ačkoli neradi toho doslejchají, nadávše se toho, že již tu při vosadě také své hnáty složí, však pánu Bohu tu věc na ten čas poroučejí.“ [1]) Prachatičtí zavolali si r. 1575 kněze Petra, faráře čížkovského, jenž je na kázaní pohaněl, a řekli mu bez okolků: „Poněvadž jako kollátorové té fary se vám malí bejti vidíme, budete sobě moci jiné místo oblíbiti.“ [2]) To byla výpověď velmi jasná a bez vyjednávání. Osadní sv. Klimenta v Praze chtěli r. 1573 nemilého sobě faráře dokonce beze vší výpovědi hned propustiti, jen když jim nahradí, co vydali za jeho „přínos“ [3]) S farářem svým Hemerkou přihnali se r. 1601 osadní sv. Vojtěcha do konsistoře, a po velikém křiku poznali konsistoriáné, že strany o sebe nestojí pranic. Kněz Hemerka oznamoval, že půjde od nich rád a hned, ale aby mu zaplatili, co se vydlužil na stěhování, a aby mu dali některou kopu odškodného. Po dlouhém, velmi dlouhém smlouvání zůstáno na 10 kopách, a kollátoři i farář šli spokojené od sebe.[4])

Z farářské výpovědi čili odpuštění mívali kollátoři tu mrzutost, že musili sháněti s nemalým nákladem kněze nového; však dostal-li od kollátora výpověď kněz sám, škodívalo mu na pověsti, a kollátoři s nedůvěrou ho přijímali nebo i odmítali. Proto některý kněz, zaslechnuv o chystané výpovědi, přiběhl na kollátora, aby získal čas. Poučný doklad z Plzně roku 1597. Arciděkan (Pistorius) tou příčinou přijde na radní dům. Páni mu oznamují s dostatečnou pýchou, „že se mu odpuštění nedává, než kdyby on ji ve jméno boží dal, my nejsme proti tomu“. K tomu oznámil kněz: „Já odpuštění neberu a vzíti nemíním, nežli bude li mi dáno, to přijmu s vděčností, abych mohl toliko zde jako za kaplana zůstati, důvěřujíc se pánu Bohu, poněvadž od toho jsou zde špitálové, že vyživení svého dostanu.“ [5])

Dáno-li odpuštění obapolné v pokoji, rozloučil se kněz s kollátorem a s osadou srdečně při posledních službách božích. Agenda pod obojí radí svým kněžím, aby na odchodnou pověděli důvod svého rozloučení z písma. Měli praviti: „Nejmilejší, známo jest vám, že sem s vámi pracoval podle nejvyšší možnosti své až do toho času, ale dí písmo, všecky věci čas svůj mají, teď čas přišel, v němžto se od vás odděliti míním, však ne láskou ani přátelstvím, ale toliko místem; oddělím se od vás, nebo i pán Kristus ne vždy na jednom místě býval, ano říkával, že musí jinému

---

[1]) Manuál. osady v arch. praž. fol. 221.
[2]) Arch. zem. List. z Prachatic.
[3]) Arch. zem. knih. O. 5. fol. 104.
[4]) Konsistorní kniha roudnická fol. 36.
[5]) Arch. plzeň. Protok. konšel. č. 20.

městu kázati“. Po tom měl kněz napomenouti osadu stran víry. „Co jste ode mne dobrého slýchali z Zákona božího, nedejte se od toho žádnému odvésti, by pak anděl s nebe přišel a jinak učil, nevěřte mu, a čemu sem vás učil, na tom chci vesele umříti; varujte se svůdců, pletichářů!“ Dalšími slovy měl kněz děkovati za všecko dobré a prositi za dobrou památku. „Prosím, aby chudý i bohatý, starý i mladý, kohokoli sem rozhněval anebo pohoršil na této kazatelnici, odpusťte mi, já také každému z celého srdce odpouštím. Já o vás dobré jméno praviti budu všudy, a vy také o mně, mám tu naději k vám. Jestliže se jest kdo na mých hříších zhoršil, prosím, že za mne pána Boha prositi a mne v dobrém připomínati budete. Já se vás neodpovídám, my se ještě někdy můžeme jedni druhým hoditi. Dejž Bůh požehnání. Amen.“ [1])

Že se kněží tímto srdečným způsobem loučívali, není pochyby. V téže agendě, z níž opisujeme, jsou o tom důkazy. Ba čteme tu z r. 1520 i veršované rozžehnání, jímž se kněz loučí s panem Žerotínem.[2]) Jiné verše jsou tu na rozžehnání děkana s faráři všemi; zove je v něm dělníky Páně na vinici, vyznává, že nebyl bez vášní jako vůbec žádný člověk, a prosí jich, aby mu odpustili jako on jim.[3])

Farářové i tiskem vydávali své loučení srdečná. Takž pro příklad r. 1602 kněz Hanuš Landškrounský učinil, když se byl rozloučil s osadou sv. Jindřicha v Praze.[4]) Kněz Jiřík Tesacius Mošovský, odcházeje z Brodu Českého do Slaného, r. 1601 dal vytisknouti na svoje kollátory brodské, mezi nimiž pobyl za půl sedma roku, dlouhou báseň, plnou veršovaných pochval. Z nich i tato: „Ne brzo příčinu dáte | aniž ten obyčej máte | v tom městě Českém Brodě | aby kdy vaší vinou kněz | prvé měl jíti od vás, to věz | každý v Českém Brodě.“ V jiné strofě dí, že Brod jest malá městská ohrada, ale zbožnosti v ní víc, nežli v městech velikých. Básník kněz dosti prostoduše praví, že jim tu písničku věnuje, „poněvadž mi nimi své zakoupeníčko má“. Může býti tedy úmysl jeho podezírán.[5])

Pohříchu jest v starých pramenech zapsáno nemálo příhod ukazujících, že rozžehnání obou stran bylo také velmi nesrdečné. Začátek jeho býval obyčejně na kazatelnici. Nespokojený farář všecken hněv, jejž měl k pánům, na kazatelně obhroublými slovy vyložil a vyloživ, oznámil výpověď svou. Roku 1604 na příklad vysláni jsou v Slaném dva konšelé na děkanství, aby knězi do-

[1]) Agenda v mus. rukop. č. 3. G. 3. fol. 66. XVI. století.
[2]) Tamže. 117.
[3]) Tamže. 115.
[4]) Exempl v mus. zem.
[5]) Mnemosynon. Tisk v mus. č. 49. E. 16.

mluvili, že na kázaní tvrdil, kterak se mu děje křivda a kterak jsou mnozí již slovem božím přesyceni; prý ať křivdy své vyloží purkmistrovi, na kazatelnici ať se nevymstívá, do sv. Havla ať se ještě zdrží a s pány pokojně ať se na konec rozejde.[1])

Výpověď veřejná na kazatelnici a ne u kollátora bývala vždy znamením nepořádného odpuštění. Byli kollátoři, že jí ani neuznávali. Při prudkém kollátorovi šlechtickém mohla míti v zápětí i násilí. Svrchu řečený kněz Filip, než odebral se z Mnichovic do Zruče, bral odpuštění na kazatelnici dvakrát nebo třikrát. Ale toho odpuštění ani vesničané mnichovští neuznali; neboť když přijeli Zručští „s napínanými kušemi" a s vozy pro kněze a jeho stateček do Mnichova, udeřili Mnichovští r. 1510 „k šturmu" a vrhli se na ně, „bili je a pobrali je se vším, dávajíce jim zrádcův a zlodějů", že jim chtěli kněze vykrásti; potom je ctí a věrou zavázali a drželi dvě neděle bez jednoho dne a potom je vydali na Cerekvici k Leskovcům, pánům svým.[2]) Útok na příchozí Zručské udál se v noci; ráno na zejtří pustili se Mnichovští do svého faráře, brali mu statek, jejž zavřeli do kostela, čeleď mu svázali do klády a s ním se divně zaklínali, aby nikam neodcházel. Když po některém dni Aleš Zručský, nemoha se dočekati svých lidí ani kněze, do Mnichova přijel, oskočili ho vesničané rozvzteklení oštěpy, potrhali se naň a s věže střelbu vedli, tak že pán, nechav vády rychle odjel.[3]) Z toho těžká obžaloba. Aleš Zrucký viní bratry Leskovce pro zjímání lidí. Ale soud byl velmi krátký. Půhon zdvižen, poněvadž se nezachoval žalobce podle zřízení zemského, neposlav k obviněným s otázkou, stalo-li se zajetí s jich volí.[4])

Na odpor Mnichovským zase jiní vesničané, když se farář s nimi rozloučil a s kollátorem ne, zůstali docela chladni. Na příklad r. 1589 měli osadní sv. Mikuláše v Praze jakožto kollátoři fary v Kojeticích veliké nesnáze s konsistoří o kněze kojetického Krišpína, jejž konsistoř uznávala za bludaře. Když si ho konečně osvobodili, a konsistoř povolila, utekl jim; rozloučil se na kazatelnici pouze se sedláky v Kojeticích, kollátorům svým se ani neopověděv — a sedláci neříkali nic.[5])

Byl-li příliš rozhněván, kněz odešel z místa svého před časem, což se mu kladlo za proněvěru. Náhlé „odpuštění" bez výpovědi bývalo od kollátorů mstěno. Píše r. 1603 rada rakovnická svým vyslaným na sněm do Prahy: „Toužebně vám oznamujeme, že jest se pan děkan náš, nevíme za jakou příčinou, pozdvihl a beze vší opovědi do měst Pražských odešel; prve však než to učinil poslal

[1]) Lacina. Paměti Slaného. 74.
[2]) Kn. komor. soudu. č. 3. G. E. 5. E. 10. F. 3.
[3]) Tamže. E. 12.
[4]) Čelakovský. Arch. Č. XII. 446. 1511.
[5]) Manuál. osady sv. Mikul. fol. 105.

nám psaní i vyslali jsme z prostředka svého k němu jisté osoby s tím doložením, že za vámi ten spis jeho poslati a, jak pro ničemnou a skrovnou věc od nás se trhá, abyste o to s panem administrátorem promluvili, chceme. To i jiné vyslyšev, s třesením za odpověď dal, že to učinil z unáhlení, žádaje, abychom to mimo sebe pustili; proti tomu my nic mu neoznámili, pouštíme to mimo sebe nebo nepouštíme, pro tu příčinu, aby rozuměti mohl, že mu nepodlízáme. Nicméně do Prahy odešel." Na konec žádá rada, aby ho stíhali u administrátora.[1])

Mělnický děkan Václav Kozáček Novoboleslavský r. 1609 na veliký hněv kollátorů vzal bez vypovědi odpuštění takto. Přinesl klíče od kostela na radní dům a stručně oznámil, že „víceji zde v tyto bědy slovem božím podlí obřadu, od pána Boha sobě svěřeného, posluhovati nemíní". A dokázal to skutkem. Příští svátek sešlo se drahně lidí do kostela, ale kněz z fary nevyšel. Lidé musili bez bohoslužby domů.[2]) Z toho ovšem tuhá žaloba vznikla. O něco krotčeji provedl touž věc děkan ve Slaném. Roku 1606 císařský rychtář Mráz oznamuje oustní relací, že se mu pan děkan v Praze ztratil a posavad že o něm neví.[3])

Jináč nebudiž zamlčováno, že podrobnou vinou provinil se r. 1570 sám administrátor (Mělnický) ze strany pod obojí. Maje na Malé Straně u sv. Mikuláše za faráře býti, na tom s Malostranskými zůstal, že strana straně půl léta napřed dá znáti o svém rozloučení. Ale administrátor odpuštění nevzal, než z čista dobra dal se uvésti do Betléma a k sv. Apollináři. V Betlémě na posměch Mikulášských na kázaní Bohu děkoval, že mu od nich pomoci ráčil; a u sv. Apollináříše na kázaní rozhlašoval, „že jest čas dlouhý v podruží byl, ale že již ve svém bude".[4]) Když tak činí duchovní vrchnost, proč ne jiný kněz?

Od šlechtické vrchnosti odejíti bez odpuštění bylo i nebezpečno. Pan Zdeněk z Prorubí r. 1510 nad farářem v Bezně, Janem, o němž se pouze domníval, že mu bez odpuštění uteče, tak mstivě si vedl, že ho dočista oloupil: sebral mu 16 vepřů, 122 korců obilí, hrách, maso, máslo, sádlo, sůl, pivo, víno, svíce, slaniny; vysekal i truhlu. Soud komorní nařídil, aby pán, co vzal, knězi zaplatil.[5]) Proti takovému podivnému šlechtici, jenž z pouhého domnění kněze loupí a tyrá, uveden buď příliš shovívavý Mikuláš Trmický z Trmice, jemuž kněz, r. 1565 vzav a dostav odpuštění, nechce se hnouti, „neposluhuje, ploty, hradby, střechy láme a pálí;" Trmický snažně prosí, aby arcibiskup sám kázal knězi odtud pryč.[6])

[1]) Kopiář v arch rak. z r. 1603.
[2]) Pamětní kniha děkanství mělnického VI. 67. Výpis p. Zamastilův.
[3]) Lacina. Slané 75.
[4]) Z arch. Nostického. Opis v zem.
[5]) Registr. soud. komor. č. 24. A. 6. fol. 175.
[6]) Arch. arcib. Acta. Opis v zem. 1565.

Vyskytli se také kněží, kteří řádné odpuštění vzavše, odcházeli tou měrou nepořádně, že kollátor je pak musil honiti. Nejčastěji stávalo se to tím, že kněz, pokládaje nějaké dluhy a nedoplatky sobě povinné a nemoha jich po dobrém dobyti, pobral z klenotů kostelních některý kus, aby se jím pohojil. Již r 1514 nalezli jsme v pramenech jednoho. Byl to kněz Tomáš z Dobřan, jenž utekl s klenoty panu Janovi Štěnovskému.[1]) Tím provinil se mimo jiné také historik český Václav Hájek. Rožmitálští podali r. 1527 na něho žalobu, že odcházeje pobral s sebou věci kostelu a faře náležité.[2])

Kněze Jana Misena z Žaboklik taková svépomoc byla by málem život stála. Chtěje se hojiti, pobral r. 1565 sedlákům, kteří mu dlužni byli, dva kalichy stříbrné (z let 1474, 1496), třetí cínový; dvě pixides, pytlíček ke kalichu a šátek, tři ornáty, z nichž jeden vetchý, korporál a dvě stříbrné lžičky. Sedláci, svolavše se k šturmu, honili a dojeli ho, a kdyby nebylo ochrany nějakého syna písařova, byli by ho zabili. Ve rvačce ztracena prý jedna lžička, a bití bylo dosti.[3])

Pro zvláštní příčinu měl byti honěn a doptáván kněz Pavel, který faroval na faře domašovské na Moravě. Kollátor Burian Žabka byl přesvědčen, že ho kněz ze msty očaroval. Proto sám císař píše hejtmanovi moravskému, aby kněze shánělі.[4])

Když rozešel se kněz s kollátorem nebo s osadními v nevoli, obyčejná msta pak jeho bývala ta, že jim nadával, je pomlouval s tím patrným úmyslem, aby nedostali kněze jiného. Děkan Adam Kouřimský, vzav roku 1587 odpuštění, psal o Poličských, že jsou mezi nimi někteří kozli smrdutí a trkaví, a když prý kázal na jejich neřády, že nejináč držívali, než že čert z něho mluví.[5])

Na konec připomenouti jest, že řádné odpuštění své měl kněz také oznámiti v čas nejen kollátorovi, ale i své vrchnosti duchovní.

Když zřízena v následcích majestátu konsistoř protestantská, nejedna sběhla se o kněze hádka mezi kollátorem a konsistoří o svobodu kněžskou; konsistoř moudře chtívala překážeti veliké moci kollátorské, až na vrch vzrostlé. Za jediný r. 1612 je v knize konsistorní několik psaní většinou městským kollátorům poslaných,[6]) aby kněze nevyháněli před časem, alebrž aby mu dali zavčas půlletní výpověď Téhož roku Písečtí zase naopak nechtěli propustiti kněze mistra Viktorina Vrbenského ani po odpuštění; žalovali u defensorů, že odpuštění nevzal řádně. Konsistoř se kněze

---

[1]) Arch. kapitol. kod. VI. 11. 249

[2]) Palacký v Č. Č. Mus. 1864. I. 12. Arch. Pam. VIII. 547.

[3]) Arch. arcib. Opis v zem. 1565.

[4]) Arch místodrž Missiv. č. 62. 86.

[5]) Adámek. Beseda učitel X. 446.

[6]) V rukop. B. 23. zem. arch Jeden list (fol. 127.) do Jaroměře o kněze Michala Staňkovského.

ujala, tvrdíc, že u ní kněz položil příčiny svého odpuštění, a to že postačí. Písečtí vzkázali, že kněze nepustí do Německého Brodu, kamž konfirmován, byť všecky defensory sjezditi měli; prý „chlapské“ obci Brodské neustoupí jejich město, neboť oni pro dosažení majestátu hrdel svých nastavili. Defensoři rozhodli, aby děkan dal znova pořádnou výpověď půlletní a v ní aby dostatečně svym kollátorům vyložil, proč chce odejíti. K tomu rozhodnutí odpovídá konsistoř slovy, která tehdejší protestantské poměry osvětlují. Prý se Písečtí zdržováním kněze vlastně nad ním mstí; je strach, aby „příkladem Píseckých jiní nešli, chtějíce se nad kněžími pro vzaté odpuštění vymstiti; půjde za triumfem Píseckych i to, že kněží budou jinych mancipia, neb kdyby se který hnouti chtěl, by dosti časně odpuštění vzal, mimo vůli zdržován bude, a zameškaje vinšovanou příležitost, neb bez místa byti, neb svych posluchačů poslouchati by musel“.[1])

Však marné námitky. Defensoři drželi s kollátory proti konsistoři. Děkan písecký obdržel rozkaz, aby se „z Písku nehybal“.[2])

[1]) V rukop. B. 23. fol. 122. Zemský archiv
[2]) Tamže. 124.

II.

O kněžských důchodech.

(Kněžské beneficium. Záduší, jeho příjmy, správa. Petice kostelní. Fara; kněžské domy sešlé. Inventáře farní. Důchod kněžský v době husitské. Stojecí; desátek. Farářství čili grunty farní. Registra důchodů v mšále. Důchody v XV. století; v XVI. Jich veliká rozmanitost. Důchody na městském, panském podacím. Přímenky a případnosti. Dary o svátcích. Pouť na faře. Koledy. Hádky o ně. Platy za posluhování církevní. Pohřební sukno. Plat za mši; za ohlášky světské s kazatelnice. Břemena farářská. Farář živí kněze mladé i učitele. Pokusy o zlepšení důchodu. Pokusy nechvalné. Farářský šenk piva, vína. Výdělky nedůstojné. Kněží skracováni. Nesnáz o desátky. Důchod kaplanský. Důchod ze štoly. Deficienti. Kněz v stáří.)

Doktor Žídek, lékař Jiřího krále, píše: „Bylo v Čechách veliké nadání, již zloupeno jest, neb z něho kněží sou veliké bujností rohaté živi byli, i proto přišla pomsta boží, že nic nemají aneb velmi málo“; při tom dotýká se dotěrný Žídek české povahy řka: „Čech, kdy vyjde v zboží a důstojenství, nebude-li na uzdě spravován, jest velmi bláznová věc, neb v Němcích sou také nadání, však není tak slyšeti o zlostech velkých jako v Čechách dály se.“ [1]) Husitskou bouří rozdělili se o bývalá veliká nadání duchovenská, jakož jinde vyloženo, páni všech vír, při čemž i císař Zikmund dobrý podíl na sebe strhl. Kněžstvo musilo přestati na výživě, kterou obmezil a určil kollátor. Neurvale, však správně mohli ještě r. 1505 Pražané vzkázati jednomu z farářů: „Panství žádného nemáte, než toliko za službu vaši od nás mzdu a záplatu béřete.“ [2]) A málo let před tím hájí se kněží kališní proti výtkám rozmařilosti, že „mají skrovnost vyměřenou k živnosti“, přepych a rozmařilost že jsou jinde, veliká nadání že se najdou ještě v kněžstvu kanovnickém, mnišském.[3])

[1]) Správovna. Opis v univ. knih. 17. D. 2 str. 11 a 63.
[2]) Diplomatář musejní. 1505. Z rukop. křižovnick. XXII. A. 1. 342.
[3]) Rukop. univ. kn. 17. F. 2. 1493. Manuálník. 21.

V prvním kuse má obrana husitských kněží pravdu. Výmluvný doklad ze života tehdejšího o tom podává ve své kronice Němec Butzbach, jenž v studentských svých letech kolem r. 1487 po Čechách se toulal a zdejší poměry poznal. Vypravuje, že česky husitský kněz vede chudičký život; prý se mu netrpí, aby něco měl víc, než nutně potřebuje.[1])

Druhý kus, že totiž kněží kapitolní zachovali si pro přepych mnoho nadání, slušno uvésti na pravou míru. Víme, v jaké nouzi bývala zámecká kapitula, než sobě těžkým skoupením nebo vyplacením statků uchvácených poněkud pomohla. Natož kapituly chudší nebo rozprášené, jichž členové, aby se obživili, musili dáti se na fary. A jestli králové podporovali některé kapituláry z mince, což skrovný to byl plat, a jak často opominuli úředníci platiti ho! Karlštejnský dekan míval „od starodávna" týdně 45 grošů bílých;[2]) a když mu Vladislav král r. 1513 dal právo vzíti k sobě dva kanovníky, korála (choralistu) a pachole, aby denně na hradě pěli mše a hodinky, určil k tomu týdně 2 kopy, z nichž kanovníci měli míti po 20 groších.[3]) Pochybujeme, že na takové důchody se kanovníci hrnuli zvláště když víme, že i ten plat zůstávala mince královská děkanovi dlužna.

Než vraťme se k farářům. Výživu poskytovalo jim obročí čili beneficium, jehož dotace zakládala se na vlastnictví nemovitostí i na kapitálech. Dle učení Husova neměli kněží světskými statky vládnouti, a protož strhše obročí far na sebe, kollátoři je proměňovali, pokud chtěli, v statek zádušní, z něhož dávána kněžím výživa. Dlením doby, když zase přibyly k záduší nové odkazy, z nichž některé výslovně týkaly se jen kněze a ne kostela, zase činěn rozdíl mezi obročím čili prebendou, kteráž byla knězi za důchod, a jměním zádušním, z něhož kryl kollátor náklady na kostel.

K prebendě, když se do XVI. věku docela vyvinula, náležely platy, které dostal kněz na hotovosti od kollátora; stejnou váhu s platy měly rozmanité desátky, které platili posluchači jakožto desátý díl z výtěžku polního a jiného; bývaly dávány kněžím v první církvi dobrovolně, než dlením doby utvrdily se v závazek právní.

K záduší náležely pozemky polní, lesní, vinice, zahrady, rybníky, dvory, domy, krámy, vsi, statky movité i nemovité a roboty selské. Nestačila-li na výživu kněze prebenda, ovšem musilo pomáhati záduší. Kněží i husitští tiskli se k jeho statkům dosti záhy. Vyčítáť jim již Chelčický, že se zase zapletli v zemské zboží a že jako páni tohoto světa panují.[4])

[1]) Becker. Chronica 54.
[2]) Arch. místodrž. Missiv. 69. 430. Rozkaz císař., aby se nezadržoval plat ten.
[3]) Diplomatář mus. 1513.
[4]) Postilla. 14.

Než zevrubně vyložíme o důchodech kněžských, nebude od místa prve zevrubněji prohlednouti věci zádušní. Dotace k záduší pocházely s největší části ze starých odkazů, které dlením doby novými odkazy a nadacemi se rozmnožovaly. V husitské i pohusitské době kněží se přičiňovali o rozhojnění zádušního jmění. Činívali tak obyčejně při smrtelné posteli svých věřících. R. 1516 oznámil měšťan pražský Burian osadním sv. Jindřicha: „Byl u mne kněz Pavel napomínaje mne, abych něco k osadě odkázal, já mu pověděl, že domek svůj k osadě oddávám.“ [1])

Pro příklad, za kolik cenilo se všecko záduší se statky a stálými platy, uvádíme, že r. 1557 šacováno záduší Týnské, jedno z nejchudších, co do pozemského statku za 400 kop míš. a summy hotové na úrocích bylo 2500 kop.[2]) Sv.-Michalské záduší udalo roku 1622, že má ves Skalsko, 600 kop příjmů hotových a na úrocích 10.000 kop; sv.-Haštalské cení si příjem roku 1620 na 2783 kopy; sv.-Jilské 817 kop.[3])

K úročním platům náležely snad všude krávy, které si záduší koupilo nebo zdědilo a hned pronajalo. Ze zádušní krávy platil, kdo si ji najal, v XV. věku 2—3 groše, ale ne pouze do života krávy, nébrž ten plat zůstal na domku stále. Živá kráva po smrti stala se železnou, ač mohl se větší summou z té povinnosti každý vyplatiti. V XVI. století byl úrok za krávu 4, 5 grošů českých čili 10 míš.[4]) Na Moravě kráva železná nesla ročne půl osma groše bílého v letech 1614—1622.[5])

Počet zádušních krav byl rozmanitý. V Bělé r. 1503 měli jich jen pět,[6]) v Pardubicích r. 1561 počítá se 15 krav, z kterých byl nájem ročně po 1 libře vosku, a kdyžby vosku nepotřebovali, po 10 groších míš.;[7]) roku 1612 v Přelouči 67 krav zádušních bylo.[8]) Také k pražským kostelům náležely železné krávy. Jan, starý vážný z Tyna, odkazuje roku 1535 kostelu sv. Benedikta 11 kop míš., aby za ně koupeny byly tři krávy, a ty „aby byly dány na nájem takový, aby z jedné každé do roka dávána byla na věčnost libra vosku, a to světlo aby hořelo“.[9]) Pražské kostely ovšem dávaly své krávy v nájem do vesnic. Kostel sv. Vavřince na Oujezdě měl dvě své krávy na příklad ve vsi Makotřasech; r. 1594 přenesl si je na Smíchov.[10])

[1]) Arch. praž. č. 1046. 119.
[2]) Týnská zádušní kn. lit. N.
[3]) Tato a jiná data v Chaosu arch. praž.
[4]) V Ronově 1581 dána jalovice v nájem za 4 gr. č. Winter; Kult. obr. I. 468.
[5]) Telč. Beringer-Janoušek. 244.
[6]) Umlauf; Bělá. Rukop. v mus. 84.
[7]) Počet pardub. II. v mus. 21.
[8]) Tamže č. III. 61.
[9]) Při deskách zem. Miscell. 92. P. 18.
[10]) Kn. záduší sv. Vavřince č. 312.

Mimo stálé platy a důchody mělo záduší nahodilé příjmy ze zbožných odkazů, ze soukromých stolic v chrámě, z hrobů v kostele a mimo kostel, ze zvonění, ze svěc pohřebních.[1]) pokud nepřipadly faráři. V Praze brali v druhé půlce XVI. věku od hrobu v kostele 10—50 kop gr. bílých, na hřbitově od 2—15 grošů bílých.[2]) Pro příklad důchodu ze zvonů stůj tu řád sv. Mikuláše v Praze z roku 1520. Od velikých zvonů bylo platiti 5 grošů bílých, od malých tři; dal-li si zvoniti někdo z cizí fary, platil 1 kopu míš., a byl-li člověk rytířský, platil dvě.[3]) Dle počtu pardubického z r. 1564 velikým zvonem za ten rok zvonili 20 osobám po 10 groších, což vydá 3 kopy 20 grošů; desíti osobám zvonili menšími zvony po 6 a 4 groších, což vydalo úhrnem 49 grošů.[4]) Dle zádušního počtu nymburského bylo r. 1611 devět „funer" na 30 grošů, 19 funusů na tři groše a 16 pohřebných zvonění na půl třetího groše.[5])

Důchod ze zvonů byl zkrácen o to, co platiti musilo záduší zvoníkům a pulsantům. Na příklad Pardubičtí dávali zvoníkovi 2 kopy platu stálého, Mladoboleslavští roku 1619 dali mu jen 44 groše.[6])

Na konec příjmů zádušních zmíniti se jest, že vrchnosti na prospěch záduší odpouštívaly poddanským městům některou část úroku nebo šosu, kterýmž bývala povinna, s výslovným určením, aby ten peníz byl na vychování farářů a kněží nebo na kostel.[7])

K správě zádušního jmění byli od osadních nebo od konšelů a od vrchností voleni z obce úředníci, jimž bylo též starodávnější jméno kostelníkův.[8]) Kostelníci od úředníků děliti se začínají, pokud prameny svědčí, od hrany XV. stol. k XVI. Při kostele sv. Mikuláše v Praze sluli r. 1580 ti čtyři, jimž náleželo dbáti o zádušní jmění, ouředníci; jiní 2 sluli zakrišťané, kteří dbali o kostelní paramenty, a jiní čtyři sluli kostelníci, co dbali o kostel, o jeho stavbu a čistotu.[9]) Úředníci neboli osada měli svou pečeť. Mikulášští v Praze

[1]) Roku 1603 hněvá se všecka osada Týnská na osadní sv.-Havelské v Praze, „když koho k sv. Benediktu (jenž náležel Týnským) pochovávají, že žádného světla při tom kostele nezanechávají. Arch. praž. kn. zádu. lit. K. fol. 89. Osadní sv. Valentina v Praze si r. 1599 nařídili, aby všecky svíce z pohřbů byly ke kostelu sbírány, kdyby jich bylo mnoho, aby oloupaly se a vosk v kruhy přepuštěný aby se schoval. Některé svíce za plat půjčovány, jiné, nejlepší — mešnice — chovány ke mši. Arch. praž. listin. 451. 21.

[2]) Arch. praž. list č. 451. 21.

[3]) Kn. zádušní v arch. praž.

[4]) V mus. rukop. pardub. č. II 9.

[5]) Regis. zádné. nymb.

[6]) Počet pardub. mus. II. fol. 11. r. 1561.
Počet boleal. lit. D.

[7]) 1559 Ferdinand Rakovnickým odpustil 20 kop č. z ouroku, kterýž dávali na Křivoklát. Vepsáno do knih manských.

[8]) Viz o nich náš Kultur. obr. I 468. II 602. Též v Tomkově Praze IX. 105.

[9]) Manuálník osady v arch. praž.

měli cínovou na černé šňůře.[1]) Kostelníci, byvše zřízení starodávného, nabyli husitským převratem při správě jmění větší váhy, neboť kompaktáty zakazováno kněžím, aby vládli světsky. Vládli tedy samostatněji od těch dob kostelníci nebo ouředníci.

Úředníci na péči mívali získati peníze, zvláště když v pokladnici záduší jich nebylo dostatek. To činili peticemi čili žebrotami a oferami obyčejnými nebo, byla-li veliká potřeba, sbírkami v obci mimořádnými. Chodívali ouředníci a kostelníci po domích a zapisovali v registra, co kdo „z lásky“ dobrovolně dali. K takové poati po domech nejspíš se odhodlali kostelníci, když šlo o nákladnou stavbu.[2]) Pravidelných petic býval při každém kostele do roka určitý počet. Byly petice o božích hodech, o posvícení a v rozličné výroční svátky. Kostelníci u sv. Martina v Praze držívali za rok 14 petic čili žebrot,[3]) devět petic bylo na vosk ostatní na víno a na žáky. Úředníci panny Marie na Louži držívali 8 petic v rok. V neděli před Hromnicemi začali, třetí neděli adventní končili. Kostelníci mikulášští na Starém městě v Praze prosívali za rok dvanáctkráte.

Petice děla se obyčejně tak, jako to dosavad zvyk: před vrata kostelní postaveny dva stolce, k nimž zasedli kostelníci[4]) nebo též jiní k tomu volení ochotní lidé.[5]) Pražští osadní sv. Valentina dali si r. 1599 řád kostelní, v němž se radí těm, kdož budou při petici, aby se za to nestyděli; zároveň se slibuje peněžitá pokuta těm, kteří se budou chtěti té úloze vyhnouti. S druhé strany sousedé, kteří měli žebrotu platiti, napomínají se, aby byli k prosebníkům zdvořilí. Kdo ne, toho mají „páni úředníci přátelsky napomenouti nebo slovy zuřivými mu domluviti a potrestati ho“.[6])

V některých městech, na příklad v Nymburce, v Pardubicích a jinde byl starodávný zvyk, že mimo petice u kostela ročně čtyřikrát o hodech vysílány paní měštky dům od domu s obyčejnou prosbou nebo peticí.

O tom, kolik z žebrot bylo výtěžku, uvedeme některý příklad. V Bělé sebrali kostelníci za rok 1503 tři kopy míšeňské.[7]) Grošů drobných všude pomineme. Z toho všecko vyšlo na víno, vosk, kadidlo, na vyprání kostelního prádla, na olej do lampy. Farář Beneš obdržel jen 4 groše. V Pardubicích přinesly roku 1530 měštky ze čtyř petic 7 kop, u kostela vybráno od roku 1528 do sv. Žofie r. 1530 třináct kop.[8]) Třicet let potom (1561) přinesly

[1]) Kn. kostelníků 1497. 53.
[2]) „Peněz od lidí po domích chodíc na stavení kostela“ — v očtech pardub. r. 1566. Ruk. mus. č. II. 22.
[3]) Záduš. kniha sv. Martina fol. 14. Arch. praž.
[4]) Záduśní kn. P. Marie na Louži. 1555.
[5]) Arch. plzeň. č. 193. 3.
[6]) Arch. praž. listin. č. 451. 21.
[7]) Umlauf. Bělá. Rukop. mus. 84.
[8]) Počet pardubs. v mus. I. 1530.

městky jen 4 kopy a z proseb u kostela byly též 4 kopy.[1]) Roku 1563 ženy, vyslané k hodům vánočním a velikonočním vyprosily 6 kop, u kostela vyžebráno ve 4 peticích 7 kop[2]) Některý rok štědroty ubylo. Léta 1575 odevzdaly ženy, pochodivše „dle starobylého způsobu pořádkou", jen 2 kopy, a u kostela, kamž se pro větší důraz stavěli k peticím sami obecní starší, přijaty 4 kopy.[3]) Přeloučtí kostelníci vybrali za r. 1601 jedenáct kop, r. 1612 deset. Sezemičtí r. 1601 jen 5 kop.[4]) V Praze u Staroměstského sv. Mikuláše vybráno z petic roku 1554 11 kop.[5]) Do r. 1609 zchladla štědrost valně, naproti tomu ukázala se štědrost těch šlechticů, kteří vymohli si v témž kostele k vůli německým Lutherským kázaní německá. Při české bohoslužbě roku právě psaného vybíráno v nedělní petici od 4 grošů po 36. Tedy posluchači velmi málo platili. Ale když kázal Němec, petice přinesla až i sedm kop! Stojí psáno v knize: „Při německém kázaní na žádost pánů stavů 4 kopy, o posvícení domácí kázal, 18 grošů, v neděli po sv. Martinu opět jeden Němec kázal, 3 kopy, po Novém létě domácí kázal, 4 groše!" [6])

Skrovničký příjem z petic byl roku 1591 u panny Marie na Louži. Ovšem byla osádka i kostelík malý. Vybráno při osmi peticích jednou nejvíc 45 grošů, nejméně 9 grošů.[7]) Roku následujícího měli z petic 2 kopy 24 groše. Plzeňští měli za (r. 1602) 17 ofěr, den napřed dávalo se znáti o nastávající ofěře nejen pánům radním, ale i všem cechům řemeslným, rychtáři, obci a starším.[8]) Patrně, aby se ofěře nevyhnuli a grošů nezapomněli s sebou do kostela vzíti. Nymburští měli r. 1611 ze svých petic summou 14 kop. O Velikonoci a Vánocích přinesly „vdovy" z petice své po 2 kopách; v pondělí velikonoční vybrala se na hřbitově peticí kopa.[9])

V kostele sv. Vavřince pod horou Petřínskou v Praze bývala petice jen o pouti. Činila vždy nad 3, 4 kopy. Roku 1602 jest v knize zádušní zapsáno krátce: „Peticí propita s panem farářem, neví se kolik." [10])

Tato upřímná poznámka poskytuje na konec příležitost jen mimochodem položiti slovo o tom, kterak se s příjmy zádušními hospodařilo. Pro množství vyčítavých zpráv nelze toho vždy ani všude pochvalovati. Kostelníci sic byli povinni ročně před kollátorem

---

[1]) Týž počet č. II. 19.
[2]) Tamže.
[3]) Tamže. 80.
[4]) Počet pardubs. v mus. č. III. 43. 40. 61
[5]) Kn. mikuláš. nejstarší. v arch. praž. fol. 71.
[6]) Kn. záduš. lit. M.
[7]) Kn. zádušní P. Marie na Louži. Regist. účtů. 1591
[8]) Rukop. v mus. 3. G. 21.
[9]) Registra záduš. nymbursk.
[10]) Arch. praž. č. 312.

městským neboli panským počty na registřech ukazovati. Kde kollátor přísně dohlížel, dělo se tak; jak nedohlížel, byl nepořad.[1] Velice pokoušel kostelníky, kdo dal peníze k záduší s prosbou, aby nikomu o tom nebylo praveno. Mnozí kostelníci tedy nepravili a rozdělili se.[2])

Zdá se, že nejhorší zádušní hospodářství bývalo v Praze, kde úředníci, jsouce z předních a nejbohatších měšťanů, užívali při svém nepořádku důvěry osadních. O úřednících mikulášských již 1539 zřejmě zapsáno, že zapomněli zapsati příjmy a vydání.[3]) Roku 1583 volá za slovutným zvonařem Brikcím z Cinperka a Mikulášem Donátem jakýs soused Lidera, člověk jináč zlopověstný, na veřejné ulici: „Donáte, šelmo, s tím Brikcím zvonařem, loupíte záduší, škoda že vás hrom nepotepe, a to děláte úkrytě, lidé na tisíce poroučejí, a vy to k svejm živnostem obracujete!“ Oba úředníci Lideru prožalovali.[4]) Rok potom (1584) sami konšelé a obce uznaly, že „počty zádušními ne tak, jak by býti mělo, se šafuje“. Tehda zase nařízeno, aby byly knihy řádné a počty aby se dály u přítomnosti dvou pánů z rady.[5]) Ale spravilo se málo. Roku 1586 hlásí se osadní od sv. Michala po smrti kupce Nettera z Glauchova, jenž byl zádušním úředníkem mnoho let, aby z jeho pozůstalosti splacen byl dluh 1087 kop m., kterých za živa, když ho upomínali, platiti nechtěl.[6])

Císař r. 1592 píše do Prahy přísné výtky stran záduší. Prý veliká nespráva téměř při všech osadách; důchody k chrámu a na vychování kněží, žáků se rozptylují, počty se nečiní; v některých kostelích, k nimž nemalé důchody náležejí, a kde jsou prvotně víc než jednoho správce duchovního, školy i něco chudých vychovávali, až posavad prý žádného kněze nemají, nýbrž chrámů nechávají zavřených a sami těmi důchody se „fedrují“. Nařízeno hejtmanu novoměstskému Adamovi ze Šternberka, aby s konšely věc vyšetřil.[7])

Však ani tenkrát nespravilo se nic na dlouze. V knihách pořád jsou stopy o divném hospodářství. Roku 1597 i dva výborní a bohatí mužové, Ludvík Korálek z Těšína a Jan Sixt z Ottersdorfa samotnou osadou Týnskou viněni, ne sic z pronevěry, ale z nepořádku. Zapsáno o nich v knize: „Tito ouředníci za ten rok, co jsou přijali a vydali, nic nepoznamenali a mimo vůli a snesení pánů osadních pánu faráři 10 kop míš. dávali.

---

[1]) Tischer. Rukop. Památky z Hradce. 62.
[2]) Arch. praž. č. 1054. 66. Viz náš Obraz Kult II. 603.
[3]) Winter; Kult. obr. I. 468. Tu také jiný doklad ještě.
[4]) Arch. praž. č. 1120. 204.
[5]) Tamže č. 326. 8.
[6]) Tamže č. 1136. 316.
[7]) Rudolphus Rex. Bydžovský. Opis v univ. knih. 248.

Když byl přední úředník pan Korálek napomínán, aby počet činil, roznemohl se a umřel.“ [1])

Došli jsme k požitkům a důchodům farářovým.

Nejprv měl právo na byt. Bydlil v „kněžském domě“, na němž vždy byl kříž jakožto křesťanské znamení a často i erb kollátorův, ať pansky, ať městsky.[2]) Fary, náležející k záduší, bývaly obyčejně z lepších stavení. Starší perkverku kaňkovského, chtějíce roku 1585, aby hutmané na Kaňku v kavnách, jakž od starodávna bývalo, ungelt dávali, praví, že by z něho opravovali kostel, školu, faru a rathouz, jakožto své „klínoty“.[3]) Fara klenot jako kostel. V Plzni odkazuje r. 1504 bohatý Jan Kladrubský peníze na plechové a pocínované krytí farní střechy.[4]) Tu si tedy faru vyšňořili znamenitě. Fary v starší době však byly prostorem skrovny. V budějovické faře mívali dle nejstarších pamětí společnou síň pro kněze jedinou:[5]) při Betlémském kostele byl nad zakřištou pokoj, nad ním druhý, proti němu třetí, pokoj pro žáky, některá komora, dolejší a hořejší mazhauz a kuchyně.[6]) V pozdějších farách bylo pohodlí o něco víc. Slanská fara měla mimo mazhauz či síň vstupnou světnici přední, zadní a tři komory, z nichž jedna na pavlači, druhá na dvoře.[7]) Trutnovští smluvili roku 1579 se stavitelem, že ve faře zdělá jednu světnici, tři komory, dvanáct pokojův.[8])

Bývalé fary sešly zhoubou času tak, že od druhé polovice XVI. století znamenitě mnoho nářků nacházíš o farách bídných, jichž by nebylo lze klenotem zváti. Na příklad děkanství v Hradci Jindřichově bylo na tak chatrné míře, že děkan Diviš Nepomucký († 1591) několikrát na to pomyšlel sám se dáti do stavby nové fary. Pan Adam z Hradce viděl, „kterak by dům farní a pokojové v něm na nejvýše k spuštění, až někteří i do zboření přivedeny býti měly“.[9]) Za tou příčinou děkan prodal s dovolením kollátorovým desátky z některých polí Janu Čechovi z Kozmačova a do r. 1582 postavil za 3000 kop gr. míš. novou faru. Ovšem musili jednotlivci i obec také přispívati. Ale děkanovi vyčítáno, že desátek prodal a tím své nástupce ochudil.[10]) S touto farou děkan

---

[1]) Kn. záduší týnsk. lit. K. fol. 80.

[2]) I dva erby dávány, užívala-li jich vrchnost. Telč. Beringer-Janoušek 251.

[3]) Kn. memorab. kutnoh. z r. 1583. Arch. kutnoh.

[4]) Arch. plzeň. kn. kšaft. č. 223. 52.

[5]) Libr. erect. Borový. 349.

[6]) Tomek. Zákl. I. 81. 82.

[7]) Slané. Lacina. 83.

[8]) Dali mu za to 90 kop 6 korců žita 8 sudů piva. Čtyři tovaryše měl držeti sám. Hüttel. Chronik. Vyd. Schlesinger. 239.

[9]) Z novoměst. kn. trhov. v Hradci vypsal Frt. Tischer mladší. Paměti fary Hradeck.

[10]) Paměti fary. P. Tischer. Rukopis.

Skultetus návodem Jesuitů nebyl r. 1604 spokojen, prý je v místě nepříhodném, než do kostela přijde, v zimě a v slotě „dosti nastydne".[1]) Úřad městský však nechtěl Jesuitů poslechnouti, aby stavěl děkanovi něco nového. V tom fara shořela; i postavil Vlach Alexander za 991 kop 20 gr. faru novou r. 1616. Za sáh zdi placeno 24 gr. míš.[2])

Roku 1574 píše farář z Mělníka Labského do konsistoře dolejší, že tu nezůstane, protože fara na zboření.[3]) O faře v Litoměřicích obdržel arcibiskup r. 1569 visitační zprávu, že jest na spadnutí. Zpravodaj soudí, že tu byli asi velmi zlí hospodárové, kteří připravili budovu v takové spustění, a podotýká na podporu rychlé příští opravy přísloví dle písma, že prý tři věci vyhánějí hospodáře z bytu, z nichž nejhorší je hádavá žena a děravá střecha.[4]) Kněz Amorphus, farář v Boušovicích, r. 1575 píše o své faře arcibiskupovi: „Mého tu žádného bytu není, neb fara všecka všudy poustka, a sedláci opraviti nic nechtí."[5]) Dřevěnou a špatnou faru měl r. 1589 farář v Bělé, Vít Jičínský. Prose o spravení její, líčí, kterak střecha zlá, do komor všude teče, břevna hnijí, čelo u veliké světnice potřebuje hlinou omazání, neb od deště všecka hlína dolů se seprala, odkudž také břevna v témž místě tlejí. Nad to i v kamnech kachle jsou spukané, takže „nemálo dýmu a pokažení zraku pocítovati musím".[6])

Ostatně ani fara předního kostela pod obojích, fara Týnská, nebyla vždy z nejpěknějších. Roku 1611 do ní teklo tak, že musili koupiti osadní 11 hranic šindelů na její pobíjení, a týž rok zapsáno, že pavlač na faře podepříti jest jedlí, aby nespadla.[7]) Roku 1615 zase něco v ní spravovali, při tom „lepenice ven vyvrženy a obnoven pokoj, kdežby pan otec pro študírování měl místo".[8])

Novou pěknou faru na Smečně, „velkou s mnoha pokoji a cihlou přikrytou", Martinic ocenil si roku 1601 summou 540 kop 59 gr. 3¼ denáru.[9])

Kostelníkům byla povinnost dohlížeti k faře, aby na svém stavení neměla škodu. K nim se také farářové nejprv utíkávali, odtud prosby a žaloby jejich šly k vyšším instancím. O faráři

---

[1]) Arch. hradeck. Manuál. 1604. 20.
[2]) Třetí kniha výpisů p. archiváře Tischera. 63.
[3]) Arch. zem. O. 5. fol. 133.
[4]) Tria esse, quae patrem familias ex domate pellunt, summus puta mala et litigiosa mulier, et tecta perstillantia. Arch. arcib. Recept. Opis, v zemsk. 1566.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1576.
[6]) Arch. mus. listin. bělské.
[7]) Kn. záduš. týnsk. lit. N.
[8]) Tamže lit. K.
[9]) Arch. arcib. Opis v zem. 1601.

kostela na Louži v Praze jest roku 1557 zapsáno, že „pobral“ osadním prkna a vytáfloval si komoru sám.[1]) Bez pochyby nemohl se po dobrém doprositi. Byla-li fara kněze prázdna, najímali ji a plat šel k záduší. Táž fara, v níž táfloval farář o své ujmě, jakž právě vypravováno, byla od kostelníků roku 1621 najata Jiříkovi Palladskému za roční činži 20 kop;[2]) fara sv. Linharta najímána touž dobou v 71 kopě; dva „pokojníci“ na faře sv. Valentina platili r. 1620 za rok 40 kop, a spáleniště, kdež někdy fara u sv. Štěpána Menšího v Praze byla, pronajato po bitvě bělohorské za 4 kopy roční.[3])

K faře náleželo nádobí a nářadí i jiné rozmanité věci, jež podle inventáře knězi po installaci odevzdány. Některé inventáře pro příklad ohledáme.

Roku 1499 obdržel farář sv. mikulášský v Staré Praze „z věcí obecních, ku kněžskému domu náležitych“, 4 peřiny a polštář, postel; čtyři mísy a tolikéž talířů, 2 okříny, plechový hrnek cedidelny, duršlák plechovy, 2 rožny, rošt, škopek, necky, drayfus železný, vinny čep mosazný a sekeru rubačku.[4]) Nic víc. R 1507 rozhojněn byl tento chudičký inventář třemi mísami, na nichž vyryta berla sv. Mikuláše, dvěma konvemi pinetními, ubrusem na stůl, truhlicí zamčitou na tři zámky, a naposled obdržel farář novou postel „dobrou na dvé lidí“.[5]) Osm let potom přidány faráři do inventáře dva koberce a kortena nad postel „se soudnym dnem“, na ní malovanym nebo vyšitym.[6]) Pozorovati, že tu při nepatrném inventáři přepych roste. Roku 1554 odevzdáno faráři nově pět stolů, židla, dvě stolice, 4 postele, hrnec veliky do světnice a „vokenice železná k zahrazování kamen u veliké světnici“, vana veliká k mytí a lucerna, mázdrou povlečená.[7]) Do konce století vzrostlo „hospodářství“ v domě farním nad 70 kusů, v nichž bylo talířův a mis již 21; ostatek jsou samé sprostné nádobí, 4 stoly, dvě almary jakožto nová věc a židla, o níž vyslovně psano, že je „dobrá“.[8])

V Králové Dvoře byl „svršek farní“, k němuž farář roku 1520 přistoupil, nehojný. Bylo v něm 8 mis cínovych a talířů, slánka cínová a dvě konvice cedidelník, moždířek, rošt, rožeň, kotel a 2 kotlíky k rybám, vidlice jedny. Stůl žádný, ale jedna židle k stolu; 6 ubrusů, z nichž tři „horší“, postele žádné, ale peřin víc než

---

[1]) Kn. zádušní P. Marie z r. 1555 v arch. praž.
[2]) Kn. zadušní z té doby. Arch. týž.
[3]) Všecka data v Chaosu arch. praž.
[4]) Kn. zádušní z r. 1497 fol. 7.
[5]) Tamže 19.
[6]) Tamže fol. 1.
[7]) Tamže fol. 63.
[8]) Manual. osady r. 1590. 130

u sv. Mikuláše v Praze. Bylo jich 9 kusů. K tomu svršku přistoupil tenkrát kněz Beneš, bratr Jana, faráře jaroměřského.[1])

V Hoře u kostela Vysokého bylo farního svršku 8 mis, dva šály, 12 talířů, 6 konvic, medenice, rošty a rožně do kuchyně, 2 kotlíky, 5 ubrusů, 7 ručníků — a dost.[2]) Ještě skrovnější svršek přijal k sobě r. 1553 farář v Prachaticích. Ale za to byl v něm „věnec", na kterém se mísy staví,[3]) „flaška" cínová, stolek a dvě lavice, jedna v hořejší světnici se zábradlím, druhá v dolejší při stole. Také tu byla jedna židla „s mřížkou".[4])

Chudobný svršek zanechán r. 1561 arciděkanovi plzeňskému na faře. Oddali mu 5 stolů, stolík, hrnec v kamnech, 2 jarmaří, starou židli, 2 cínové talíře, slánku, konev velikou zvanou Fidelia a dvě postele se šaty ložními. Ostatní drobotiny nestojí za řeč.[5])

Děkan v Hradci Jindřichově Václav Brosius, převzal r. 1591 farního svršku 3 konve cínové, 15 talířů a mis cínových, nálevku cínovou s plátem, dva kotle na ryby, velký vůz, dva hnojné vozy a pluh.[6])

Z těch několika příkladů nazbyt patrno, že svršek k faře příslušný býval z nehojných. O tom, kterak byl svršek na pohled, roku 1617 podává zprávu děkan Jan Tešner v Pardubicích, sic zprávu, kterou zlost přibarvila, ale v jádře přece asi pravdivou. Nejprve počítá, že má lože prosté, ve velké světnici 2 stoly, v kancelářce stůl, 2 červené židly, almaru; cínové umyvadlo a konvici s městským erbem; mísy tři, „dvě děravé, jednu tekoucí", talíře tři, „jeden zlámaný, a druhý provrtaný", kotlíky měděné, jeden děravý, druhý bez noh; peřin 5 kusů o 2 povlacích, v druhé světnici stůl a repositorium, v kuchyni polici, okenici k peci železnou a ze sprostého nádobí počítá ještě leckterý kus. Při většině připsal kritiku: „Nestojí za dobré slovo", při některých přičinil i cenu, kteráž mezi slušnými lidmi se nepraví.[7])

Málo kde ve farních svršcích najdeš knihy. Knihy měly cenu, a proto chovány pod zvláštním dohledem, třeba i na radním domě, odkudž byly knězi, chtěl-li, půjčovány. Na faře prachatické nalezli jsme r. 1553 19 knih, všecko latinských, v nichž Biblia, Sermones, Epistolae, Aureum opus de veritate, Ambrosii Mediolanensis episcopi Officiorum libri a mšál.[8]) V Stříbře r. 1514 „půjčeny knězi

---

[1]) Rukop. Král. Dvor. Mus. 153.
[2]) Dle archivn. zpráv Šimkových.
[3]) Jinde tomu říkali „víra". Dávalo se do ní žhavé uhlí nebo vřelá voda, aby pokrm zůstal vlahý.
[4]) Arch. zem. Opisy z Prachat.
[5]) Arch. plzeň. Opis v zem. 1561.
[6]) Paměti fary. Rukop. mladš. Tischera.
[7]) Arch. zem. Opisy z arcib. arch. 1617.
[8]) Arch. zem. Opisy z Prachatic.

Sigmundovi kniby na faru"; čtyři díly Lirae, Decretum, Decretalia, Liber, qui dicitur Suplementum, a listy Jeronýmovy.[1])

Dohled nad svrškem farním nechával kollátor kostelníkům, a ti někde učinili těch věcí „hospodářem" i zvoníka.[2]) Kostelníci byli povinni jednou za čas vejíti na faru a ohledati šaty ložní, vinuté a nádobí; bylo-li co opraviti nebo v nově koupiti a poříditi, oni dali opraviti a kupovali z peněz zádušních.[3]) V Polné sic „od starodávna" odváděl děkan mestu ročně 10 kop ze svého důchodu, a z toho na faře všecko opraviti dávali konšelé.[4]) Ale ten způsob není obyčejný.

Některý farář neodpustil zádušní pokladnici ani nejšpatnější vylohu. Tynskému faráři musí záduší roku 1614 půl desáta lokte cvilinku na 2 ručníky koupiti za 57 grošů a třepení k nim za 12 grošů.[5]) Arciděkan v Hradci Králové dal si zaplatiti r 1606 i „víko ke korytu", tedy malé bezcenné prkénce.[6]) Ovšem úhrnny počet oprav někdy nebyl maly. V Mladé Boleslavi staly opravy r. 1595 pět kop 35 grošů;[7]) r. 1619 potřeby farní vzrostly na 13 kop a některý groš. V počtech čteme, že koupeny na faru hrnce při dvou jarmarcích, že po vystěhování kněze Pavla vyprány a vymandlovány povlaky, že komín vymeten, svícen cínový že obdržel novy svršek, koupeno pouzdro jalovcových lžic, opraven hrnek měděny, vsazeno 40 koleček do oken, koupen střez, pometla, vidlice, škopek a pobíjeno nádobí několikrát.[8])

Byl-li farář neoblíben, což uctivě musil prositi o zlepšení domovitého svršku farního. Roku 1615 vstoupiv v Hradci Jindřichově do rady městské, děkan obšírnymi slovy přál pánům Nového roku a žádal, aby pán Bůh darem Ducha sv. srdce jich osvěcovati ráčil, řídil a spravoval; pak když všecko vyřikal, prosil o nějaký pokoj a osm misek a dvanáct talířů, svícen a slánku cínovou.[9])

Zmíniti se jest, že také svršek farní dobrotivymi odkazy býval rozmnožován. Odkazovali i postele s peřinami s tím výslovnym určením, aby vždy zůstaly při faře, „a žádný děkan aby neměl moci jich vyzdvihnouti".[10])

Když se měl kněz od fary pryč bráti, povinen byl o svršku a hospodářství farním učiniti kollátoru nebo kostelníkům počet řádny. Někdy sběhly se hádky i po učiněném počtu. Za doklad

[1]) Arch. plzeň. č. 182. 261.
[2]) Na př. u sv. Mikuláše v Praze Staré.
[3]) Sedláček. Čáslav. Lacina. Slané. 64. a j
[4]) Teresian katastr. E. 2 1594 Arch. zem. Půjčil dr. Nováček.
[5]) Kn. zádušn. týnsk lit N.
[6]) Registra z Hrad. Král Mus
[7]) Reg. počtů arch bolesl. 1595.
[8]) Kn. lit. D. mladobl arch. R. 1638 dáno za potřeby a správy farní 32 kop! Registr. důchod. tamějš. arch.
[9]) Manuál. radní. Arch. hradec. 1615. fol. 50.
[10]) V Písku c. k. listovna. I 167.

buď, že pověstnému Havlovi Vodňanskému, udavači protestantského kněžstva, vzkázala rada staroměstská r. 1560, aby vrátil k záduší sv. Michala kalich a „vomiral".[1]) Za Václavem Dvorským, farářem v Přeslavi, r. 1585 Prachatičtí píší, aby nahradil „ampulky obrazy z oltáře, co se jeho lstí ztratilo".[2]) Starší a úředníci sv. Vojtěcha žalovali r. 1598 kněze Blažeje, že, „jsa u nich farářem a maje sobě některé posvátné věci svěřené, nějaky koflíček o třech nožičkách s jelenem, též lžičku díla starodávného podvrhl a jiné věci zmrhal". Blažej úředníky žaloval z nářku cti.[3])

Odcházející farář také dělával počet z obilných desátků, z nichž polovici musil nechati svému nástupci, sám maje pak právo na polovici zasetého obilí; některý zkrátil sobě věc tím, že učinil s nástupcem o obilí smlouvu.

Zmínkou o desátcích došli jsme konečně k důchodům kněžským.

V první husitské době byl důchod kněze ve většině měst asi jen hotový plat ze záduší; jiného neměl nic. Synoda kněžská roku 1421 usoudila, aby kněží žili skrovně podle evangelia a za služebnosti církevní aby nebrali ničeho. Knezi Příbramovi, když farářem byl u sv. Jiljí v Praze, kostelníci zádušní odváděli ročně 40 kop z příjmů zádušních, což byl asi všecken jeho důchod.[4]) Měl-li z něho živiti střídníka nebo kaplana, to zajisté oba žili věrně podle evangelické chudoby.

Ale časem se důchody zmnožily, záduší a kollátoři vrátili knězi desátky, ať si je vybírá sám, vrátili mu grunty a jiný všelijaký důchod, takže od sklonu XV. století lze zase obecně říci, že jeden důchod kněžsky byl řádny, to jest stály, roční, pevny, a druhý že byl mimořádny, jenž za stára slul „případností" neboli „příměnky".

Onen záležel ze stance čili platu hotového „stojecího"; z úroků čili ročních dávek všelijakých, z desátků obilných a konečně z požitků farských gruntů.

O stancích čili stojecím poznáme ze zpráv zevrubných, že dlením doby rostly, ač ne všudy stejně; v menších obcích a zastrčenych koutech českych zůstávaly pořáde tak skrovny, že se jim kněží až vyhýbali. Dávky úroční byly nejrozmanitějších forem a věcí. Někde to byly platy z krámů, z lázní, z krčem, faře oddanych, jinde platy domovní v obci i ve vesnicích. Aby celá ves

[1]) Arch. praž. č. 1165. 59.
[2]) Arch. zem. Opisy Prachat.
[3]) Kn. appell. v arch. pražs. č. 1003. 242. Jiný starši připad v arch. praž. č. 1047. H. 16. a j. tu.
[4]) Tomek. Praha IX. 117. Táž zpráva čte se v zádušni kn. sv. Martina. Reg. hlavni v arch. praž.

se všemi „člověky“ byla majetek fary, a farář její vrchnost, toho dokladů po řídku.[1]) Obyčejněji příslušely k úrokům faráři dávaným kury, vejce, sýry vše určitým počtem podle domů a chalup. Někde dávali zelí, mák, len, sůl; někde stavěli faráři žence k robotě; dávali mu roční slady nebo dopouštěli mu várku, z kteréž pivo mohl zpeněžiti jako jiný soused. Někde zas kollátor, vzav tyto dávky k sobě, sám vydával knězi důchod in natura, dával ročně určitý počet ryb, vepře, nebo platil týdně na výživu kněžskou čili expensi, nebo konečně, byl-li kollátor vrchnost zámecká neb klášterská, dával faráři výživu na zámku.[2])

Desátek, prastará to církevní daň, byl od věřících placen desátým snopem na slámě nebo i vymláceným čili sutým obilím. Někde placen jen třicátek. Platili desátek rolničtí měšťané a vesničané. Některý farář měl na svůj posnopný desátek mezi vesničany svou přespolní stodolu, aby se obilí hned vymlátilo.

Pole, lesy a louky, vinice, kterých mohl užívati farář přímo, sluly „farářství“ nebo také „kněžství“. Mohl je zdělávati svou čeledí nebo najmouti sousedům. Někde si sousedé zvykli farnímu nájmu tak, že si ho osobili jakoby právem. Žebráčtí prosí r. 1598 arcibiskupa, aby k nim nedosadil faráře z Charvatec Sebalda, ponévadž odnímal sousedům dědiny farní, které od nepaměti měli zapsané a v užívání; „mnozí u nás nemají dědičných záhonů (polí) k domům, nybrž dědiny farní“. Tak se strachem dokládají.[3])

Zdělával-li farář pozemky sám, snadno sesedlačil. V katolické postille Bavorovského jest jakožto perná satira na takového kněze položena modlitba jeho ranní, jež zní: „Deus in adjutorium meum intende; kuchařko připrav čeledi snídaní! Domine in adjuvandum me festina; pacholče, zořeš tu zadní roli v hájku! Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto; nasejem na ni hrachu.“ [4])

Některý kněz měl všecky všudy důchody dosavad jmenované. Jiný měl víc stojecího než desátku. Desátek, i když ho mohl vybírati, nejeden kněz snažil se proměniti na stojecí pro nesnáze, které při vybírání se naskytovaly. Příklad takové proměny známe r. 1564 z Čáslavě. Tehdejší děkan Matěj Kouřimský prosil konšelů, aby místo desátkových a úročních všech důchodů dáván mu

[1]) V Gdusově (Kdousov na Moravě) a v Jiřeticích r. 1498 lidé stáli v poměru poddanském k farářům. Státní archiv ve Vídni. Registra Vladisl. č. 76. Opis u prof. dr Čelakovského.

[2]) Vrchnost ve Voticích byla povinna chovati dva kněze farní na stravě a za užívání polí a luk farních něco platiti. Z té stravy vyplatil se Oldřich Skuhrovský r. 1587 tím, že odpustil obci povědrné (z vyšenkovaného vědra vína po 3 groších) a že slíbil zaplatiti 400 kop; z várky že dá džberník piva, 2 kopy ryb ročně a 24 sáhy drev. Za to aby obec živila kněze sama. Ale pan nestál v slově, a Votičtí byli nuceni soudně ho viniti. Arch. mus. Votice 1587

[3]) Arch. zem. Opis z arcib. arch. 1598.

[4]) Stráněnský v předmluvě.

byl stálý plat na hotovosti „bez jeho starosti a zaneprázdnění“.[1]) K takové proměně byli také leckde konšelé nuceni, když po bouři roku 1547 Ferdinand městům tak mnohou ves zádušní odňal.

Někde, jako na příklad v Praze, nemíval farář obilného desátku, tu tedy brával stojecí. Jinde zase, kde mívali obilí dostatek a peněz málo, v důchodech kněžských přední, ba i jediné místo držel desátek obilný. Senomatští na příklad r. 1562 chtěli chovati faráře jen obilím. Píší na Křivoklát, kamž byli poddáni, že jsou 15 let bez kněze, že odvádějí 600 strychů ospů na hrad, aby jim 60 strychů obilí bylo zanecháno na výživu kněžskou.[2])

Takž tedy nebylo strany důchodu kněžského snad ani na dvou místech docela stejně.

Byl-li důchod složitý z desátků, gruntů a úroků, obě strany, kollátor i farář, zapisovaly si ho; kollátoři do register, farářové nejobyčejněji do missálů. Později zároveň do kalendářů a do matrik kostelních. Zápisy ty časem bylo opraviti. Vrchnost jindřichohradecká roku 1560 registra důchodů opravujíc vyznává, že „od 77 let k svému obnovení od předešlých farářů jsou nikda nepřišla, ježto v tak dlouhých časech mnoho se zjinačilo a změnilo“.[3])

Kněží psali si důchod jednak pro vlastní paměť, jednak z nedůvěry ke kollátorům, od nichž se obávali zkrácení. Je to patrno ze žaloby faráře Duchka, jenž kdysi za panství Jana Berky vinil Bělské, že mu nechtějí register ukázati, v nichž psáno, co mu platiti a odváděti jest.[4]) Proto farář nejeden zapsal všecek důchod do mšálu.[5]) Mšál mu byla posvátná kniha, která pro něho měla váhu desk bezpečných. Ale nebyly vždy bezpečny. V Načeradci na příklad r. 1614 nějaký písař Beznoska, „aby se vrchnosti zachoval“, vyřízl důchody z mšálu.[6]) Zajímavý kus přihodil se r. 1572 universí pražské. Přijde k děkanovi kněz Šimon Pražský s missálem pergamenovým, ukáže na prvním listě zapsané sedlské desátky a prosí, aby mu universí dala vidimus toho na listě pod pečetí, prý se s pány o ty desátky soudí. Ale pražští mistři nedali. Prý to není zvykem z takových knih dávati vidimusy, druhé, že je to nebezpečno, třetí, že by si rozhněvali na sebe konsistoř. Odešel tedy kněz s missálem smutně.[7])

---

[1]) Kn. smluv. D. 1. Sedláček. Čáslav.
[2]) Arch. místodrž. Missiv. č. 69. 225.
[3]) Paměti fary hradecké. Tischer mladší.
[4]) Umlauf. Bělá. Rukop. v mus. 124.
[5]) Na faře boušovské (Boušov) již 1408 zapsal kněz všecko do mšálu. Viz arch. arcib. Opis v zem. z r. 1564.
[6]) Arch. mus. Opisy z Načeradce.
[7]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. Collect. Bydžovsk. 84.

Z důchodů svých neměl farář o své ujmě nic pouštěti, nic směňovati, umenšovati, prodávati. Farář ve Velešíně Řečička prodává roku 1402 lázeň u kostela obci za roční plat půl kopy, ale „s povolením starších a vyšších starostí s volí Jindřicha z Rožmberka“ [1]), a kněz Petr na Menším Boru prodává roku 1461 dva dvory kmetské s dvěma lánoma Bláhovi právem zákupním za určité roční platy, vše „s povolením prelátů svých“. [2]) Kollátoři rádi sáhali na desátkový důchod, shánějíce k tomu svolení fářova a lecco jiného mu za to slibujíce. Tu konsistoř, dověděla-li se toho, ohrazovala se a kněze trestávala. [3])

Ohledáme důchody farské pořadem časovým, aby známo bylo, zdali a jak časem narůstaly. V XIV. století najímány fary se vším požitkem od kněze knězi za roční nájem, jenž na příklad r. 1374 nesl při faře v Rožďalovicích 30 kop českých, při nymburské faře r. 1375 18 kop. [4]) Chtěl-li nájemce slušně býti živ, bylo mu aspoň ještě jednou tolik na faře vydělati; páčil by se tedy farský důchod rožďalovický v 60 kopách, nymburský v 36. Dle register desátků papežských platil papeži farář v Řečici koncem XIV. věku 2 kopy 20 gr. ze svého důchodu; desátek ten býval měřen nízko, proto lze ceniti beneficium řečického kněze na 40 kop ročních. Týmž způsobem vypočten důchod faráře ve Velvarech na 16 kop. [5]) Roku 1407 měl rakovnický děkan na mlýně jednom úrok 4 kopy, ze čtyř jiných po 4 kuřatech, sýrci a vepři; úrok z 2 masných krámů, 10 honů potoka, 5 lovy na srny neb zajíce; desátek z pěti vsí, v němž 60 korců obilí, z domu várečných po slepici a z každého varu nádobu piva; mírku soli, dříví z lesů královských. [6]) Na hotovosti bral rakovnický plebán r. 1440 dle úmluvy o termín po 2 kopách. [7])

V Chocni po vojně husitské r. 1444 sepsal si farář Martin důchody, aby „zůstaly v plnej svobodě bez nátisku“, takto: Deset sousedů choceňských ročně mělo platiti 82 groše a některý peníz nad to, postaviti k farské práci 14 ženců a odvésti několik slepic. Určen byl ze sedmi vsí též plat úroční po několika groších od sedláka; úhrnem farář choceňský měl bráti od domácích i přespolních ročně něco málo nad 12 kop; a nemnoho slepic. [8]) Kolik gruntů k faře příslušelo, nedovídáme se. Na Třeboňsku měl r. 1458

---

[1]) Teres. katastr. Buděj. Kraj. č. 11.
[2]) Arch. Kapit. Cod. VI. 8. 76.
[3]) Příklad z Čelakovic, kde r. 1574 pustil farář Jiří část obilí. Rukop. zem. arch. O. 5, 113.
[4]) Tadra: Soud. acta. I. 89. 138. Jiné příklady v II. 23. a j.
[5]) Jedno vypočítal Vacek v Děj. Velvar. 99. Druhé Hrubý v monogr. Řečice. 66.
[6]) Pamětní kniha na děkanství rakov.
[7]) Nejstarší účty rakovn. arch.
[8]) Choceň. Barvíř. 22.

farář bukovský hotového platu jen 4 kopy 40 grošů, v Suchdole 3 kopy, bosilecký (Bošilce) též tolik.[1]) Mimo ten groš měl zajisté nějaké vyživení z polí farních. Zištnější fara zdá se býti r. 1483 falknovská. Každý v osadě usedlý měl vydati faráři ročně třicátý snop; ze tří dvorů odváděn měl býti desátý snop, o Svatodušních svátcích aby dávali okolní vesničané z každé chalupy po sýru a kromě toho měl míti kněz třetinu všech sýrů, slepic, hus, na zámek loketský odvozovaných. Tu třetinu r. 1515 směnil kollátor třemi várkami ročními. Pivo mohl kněz vyšenkovati. Farář požíval též některých gruntů; z jedné louky měl dávati sám ke kostelu víno a hostie. Ze svého důchodu byl povinen chovati kaplana a učitele.[2])

Kolínští r. 1495 dávali děkanovi za rok 60 kop míšeňských, korec hrachu, polet slaniny, hrnec másla, dva sýry, paliva s potřebu. Z toho byl povinen chovati kaplana. Do r. 1532 rozhojnil se důchod kolínského kněze v 68 kop pevného platu ročního, 2 bečky soli, 14 sudů piva, 29 korců obilí, 2 korce hrachu, 80 žejdlíků másla, 2 bochy sýra, džber kaprů; k tomu mléko dvakrát týdně mu dávali a kupovali ročně jednoho vepře. Také užíval vinice v parkáně. Velikou ujmou tomu důchodu bylo, že děkan musil z něho živiti nejen kaplana, ale i tři učitele.[3])

Farář kouřimský bral r. 1499 80 grošů týdní expense, to by činilo v roce nad 69 kop grošů míšeň. K tomu zapsáno v knize 6 kop „lůnu" svatohavelského, z čehož soudíme, že také o sv. Jiří tolik lůnu neboli mzdy bral. Byl by tedy všecek peněžitý důchod faráře kouřimského koncem XV. století 81 kop a některý groš nad to. O úrocích není nic zaznamenáno ani o desátcích.[4]) Proti němu měl kněz Pavel v Čáslavi dle smlouvy týž rok (1499) na pohled méně důchodu. Slíbili mu dávati ročně 40 kop míš. stojecího, jeden slad, džber ryb a ze špitálu 10 kop, aby tam v nebytí kněze sloužil. Ale k tomu platu byl desátek polní, jenže nevíme jaký.[5])

Na počátku XVI. věku měl farář v Berouně úroku ročně 100 grošů, týdně na expensi 2 kopy, věrtel piva, dříví, co spálil. Bral tedy na hotově 105 kop a 40 grošů.[6]) Malý plat shledáváme r. 1522 ve Stříbře. Faráři dává se tu o Suchých dnech po 4 kopách Co nad to v počtech zapsáno, to není pevná dávka úroční.[7]) Ale měl louky, chmelnici a plat ze vsí, jenže zas nevíme jaký.

Pardubický farář Pavel r. 1531 béře měsíčně 3 kopy 4 groše. Toho roku přijal úhrnem 39½ kopy 22 groše, ale přidali mu

---

[1]) Arch. zem. Opisy z Třeboň.
[2]) Denkwürdig d. St. Falkenau. Pelleter. 87.
[3]) Vávra; Kolín. I. 91 167.
[4]) Rukop. mus. Kouřim. 24. 7. 22.
[5]) Sedláček. Čáslav.
[6]) Kn. počtů v arch. berounském z r. 1508. Též kron. Seydlova. 125.
[7]) Arch. plzeň. č. 182. 167. 183.

„z milosti“ bečku soli za 7 kop 8 gr. a $5\frac{1}{2}$ kopy 7 grošů za to, že choval na stravě kaplana a rektora.[1]) Není pochyby, že i tento kněz měl k své výživě úrok, desátek nebo pozemek, poněvadž jako onen na 16 kopách, tak ani tento na 39 kopách byl by neobstál. Z téže doby známe úhrnný důchod faráře tynského v Praze. Roku 1535 píše král Staroměstským, kterak farář Jan na též faře trval z rozkazu králova víc než od tří let „se svú škodú pro ty drahoty, kteréž jsú povstaly, prose, abychom ho při té faře více držeti neráčili, poněvadž on na ty důchody nikterakž se vydržeti nemůže, tolik kněží a jiné čeledi chovaje, neb sme zpraveni, že by neměl více do roka nežli 60 kop grošů česk.“. Když prý prosil farář, aby mu město pomoc učinilo, nedosáhl ničeho, čemuž se v pravdě král diví, „že takového kazatele tak málo sobě váží, jakož na ten čas znáti mohou, jaký jest nedostatek v dobrých učitelích a kazatelích“.[2]) Ale i když na rozkaz králův obec k faře Týnské přidala na pomoc faráři jednu ves, nesetrval, odešel, že mu bylo málo.[3])

Penězitý příjem lounského děkana r. 1539 spočítali jsme na 25 kop; v něm jest týdenních 12 grošů „kněžím na chléb“ a 8 grošů týdenních „tučného“, což bude asi na omastek; k tomu i 3 kopy na půst počítáme, což prý mu dávají „podle obyčeje“.[4]) Tedy nic pevného. Stejnou dobou dostával děkan v Hradci Králové 12 kop roční stance; 52 kop česk. na stravu svou i kněží farních, měsíčně var piva (13 sudů). Roku 1553 má děkan stance o 6 kop víc, týdně jen sud piva, žita 2 korce, 2 bečky soli, dříví s potřebu.[5]) Na to živiti měl dva učitele.

Kaňkovští u Hory sbírali z některých dolů na stanc farářskou a dávali mu týdně po 40 groších (r. 1545).[6]) V Mostě platili faráři podle smlouvy r. 1544 149 kop všeho všudy, za to měl živiti 2 kaplany a učitele; když naříkal, přidali 20 kop ročně, 12 strychů obilí. Roku 1550 upustil od obilí, a páni odtud dávali mu okrouhlou summou roční 200 v rýnských zlatých, což vydá asi 83 kop míšeňských; ten plat do r. 1565 vzrostl k 200 kopám míš.[7]) Černovičtí sedláci (u Chomutova) určili svému faráři vydávati desátek, a to tak, že budou mu ročně odváděti po půl

---

[1]) Arch. mus. počet pardub. č. I. 1531. Městský písař měl tehda 10 kop, pastucha k skůtu 10 kop, pastucha svini 8 kop.

[2]) Arch. místodrž. Missiv. č. 18. 169.

[3]) Tamže 233.

[4]) Arch. lounský. Oučty.

[5]) Solař (Hradec 276) uvádí r. 1542 týdenní expense po 1 kopě a od r. 1553 měsíčné expense 8 kop. Nám se zdá to býti stejné; po prvé totiž počítáno na českou kopu, po druhé na míšeňsko. Kdyby i tu byly míněny české groše, byla by roční summa 416 veliká nepoměrně.

[6]) Kn. kaňkovská. 1545. Na desce.

[7]) Lib. contractuum v arch. arcib. Též Cori. Gesch. Brüx. Rýnský zlatý počítám po 25 groších českých nebo 50 míšeň.

strychu žita; půl strychu ovsa; za to musí čísti mši v neděli, v svátky P. Marie a apoštolské, kdyby vynechal den, strhne se mu strych žita. Na ten desátek měl si držeti koně k jízdám se svátostí k nemocným po okolních vsech, ale přidali mu ovsa něco a právo na hotový plat za svátost od 1 groše po 7 grošů. Peněžitý důchod se mu sesbírá třemi oférami za rok; každá osoba, která přijímala toho roku svátost oltářní, dá při oféře 1 malý peníz.[1]) Mnoho to nebylo, jeť 12 peněz teprve grošík míšeňský.

Pardubickému děkanovi přivětšeno do r. 1543 stojecí; uvolili se mu platiti měsíčně po 4 kopách; r. 1547 ponejprv stojí v počtech, že s ním smluvili, aby za 32 kopy roční choval kaplana, měl tedy ročně 80 kop. Roku 1561 dávají měsíčně zase o něco méně, 6½ kopy totiž, takže ouhrnem vyjde 77 kop za rok. Ale toho roku podle smlouvy přidali knězi Jakubovi 2 bečky soli, za kteréž dali půl čtvrté kopy; tím se summa bývalá naplnila, a děkan mohl míti, že jsou konšelé štědří. Na plat 80 kop ročních poslední přijat jest na děkanství Sixtus Kandidus, svrchu leckde připomínaný. Ten r. 1576 vyžádal si od konšelů jinou smlouvu, kterouž mu slíbili 100 kop do roka dávati. A na tom zůstalo i při jeho nástupcích, když byl roku 1580 nedoslouživ odtud odešel.[2])

Děkan v Mladé Boleslavi chtěl roku 1548 pro malý důchod odejíti. Kollátor Arnošt z Krajku a konšelé ho zdrželi a přidali. Podle staršího ustanovení měl míti 80 kop míš. ročně; choval-li by kaplana, ať se mu přidá 8 kop; při každé měsíční proměně purkmistrovské měl mu býti sud piva, to činí ročně 13 sudů; k tomu 2 džbery kaprů, čtyři věrtele soli, dříví s potřebu. Tak již ustanovil otec páně Arnoštův. „A toho sou měli cedule řezané pro budoucí paměť učiněny býti, tak aby kněz děkan jednu měl, a druhú konšelé.“ To tedy znova všecko slíbeno nespokojenému děkanovi. Nad to přidáno mu nejprv stran piva. „Co se piva dotýče, netoliko těch 13 sudů, ale aby děkanovi, což jeho koli svou čeledí a officiály (školními), kteréž na stravě na faře mívá, vypotřebovati muož, aby jemu dáváno bylo, buď v sudích nebo v věrtelích, jakž se jemu lépe a případněji zdáti bude.“ Druhým přídavkem byl vepř. Tehda dal pan Arnošt zapsati v knihu městskou pro dobrou paměť slib, jenž svědčí o dobré vůli kollátorově: „Jestli žeby kdy který kněz děkan sobě co obtěžoval, tehdy to na úředníky duchovní oznámiti má, a tíž úředníci to na mě jakožto na pána nebo na budoucí mé vznésti mají; já spolu s nimi pokudžby slušné a spravedlivé bylo, chci takovou věc pokojně na dobré a slušné míře postaviti.“ [3])

[1]) Mittheilung. f. d. Gesch d. D. in Böhm. 1883. 289.
[2]) Všecky doklady v rukop. mus. Počet pardubský č. I. a č. II. fol. 10. 15. 31. Kandidovi 30 kop nedodali, protože mimo čas jim odešel.
[3]) Arch. bolesl. kn. smluv č. 1. fol. 54.

Roku 1549 se dovídáme určitě, že měl kněz ve Stříbře ouroky z vesnic, ale ty vsi jsou skrze krále od města odprodány pro pohnutí stavů proti králi. Aby tedy farář byl opatřen, stalo se s knězem Matějem přátelské snesení, z něhož vysvítá úplný důchod farářský tento. Platu měl míti v rok 58 kop na penězích; v tom platu zahrnuta byla náhrada za louky a chmělnici, kterých druhdy užíval při městě. Také je v tom 6 kop, jež platilo záduší. Ze vsi Těchlovic zůstaly knězi úroční slepice a vejce, a to poddaní měli při sv. Jiří přinášeti 180 vajec, při sv. Havle 30 slepic.[1]) Za plat, jenž vycházel ze skonfiskované vsi Aumehle (teď Aunehle), náhradou mělo býti vydáváno faráři 16 kbelců obilí (žito, oves). Při tom si opatrní měšťané smluvili s farářem, kdyby král přes to, že vesnice skonfiskoval, poručil, aby kněz vesničanům přece posluhoval, že se nebude farář na větší plat potahovati a že poslouží. Dříví slíbili mu dovážeti do fary s potřebu. Soli též tak. Piva smluven věrtel po 30 gr. míš. „buď draho nebo lacino". Konečně zanechány některé nevalné platy, které „farář od luk a od řek vybírá, jakž registra jeho ukazují".[2]) Pohříchu nevíme, kolik to.

Dekan kouřimský předešlý malý plat si polepšil tak, že brával týdně 40 gr. českých, což vydá ročně 79 kop a 20 gr. míšeňských. Však děkan Petr r. 1552 oznámil, že na tom čeleď vychovati nelze; přidali mu tedy 20 gr. míšeňských na týden, což by bylo o 17 kop míš. ročně víc.[3]) Proti němu v stejný čas byl farář pražský u P. Marie na Lúži chudičký. Tomu dávali roku 1555 osadní „lůnu" ročního 58 kop, kopu na máslo a kopu na posvícení.[4]) Soused jeho, farář u sv. Mikuláše, měl roku 1554 76 kop ročního důchodu.[5])

Farář v Praskolesích zapsal si r. 1552 do mšálu desátek ze šesti vsí; spočetl, že nachází se k faře dědin a polí pod 70 strychů, které sedláci oří a sejí, odvádějíce z nich, když hnoje nedali, třetí mandel; když pohnojili, tedy jen čtvrtý; soudí, že z týchž dědin ročně do 60 mandel obilí se faráři scházeti může. Také si poznamenal, že dědiny každý kněz může k své ruce vzíti sedlákům.[6])

Plzeňský arciděkan Tomáš učinil r. 1561 s purkmistrem a pány o svůj důchod smlouvu, kteráž na první mžik knězi velmi prospěšná a zištná. Měl míti ročně 250 kop míšeňských, tedy největší summu, s kterou jsme se dosavad potkali, k tomu slíbeno mu ročně dávati 40 kbelců (strychů) žita, 20 kbelců ovsa, tři ječné slady s chmelem a dřevem, 20 věrtelů bílého piva, 2 kbelce

[1]) Sluli ti poddaní Duchek, Hlinař, Zygka, Cejklar.
[2]) Arch plzeň. č. 187. 181—183.
[3]) Arch. kouřim. kn. rudá. 26.
[4]) Záduší kn. v arch. praž. z r. 1555.
[5]) Kn. kostelníků z r. 1497 fol. 74. arch. praž.
[6]) Musejní diplomat. Opis 1552.

hrachu, 5 kbelců krup, 2 prostice soli, 2 džbery kaprů, na masopust krmného vepře, palivo s potřebu, koupili mu tři krávy, koníka aby si koupil sám, ale prý mu dají k němu obrok, 3 vozy sena, 2 vozy otavy. Z gruntů propouští se mu zahrada a 2 kusy řeky. Jiné grunty a desátky zůstanou obci. Ale na to byl děkan zavázán živiti čtyři kaplany, z nichž „jeden kazatel německy býti má“, školního rektora, kantora, zvoníka a čeleď! A tím jest důchod plzeňského praeláta poněkud malý. Roku 1581 ho na delší dobu snížili, vidouce bezpochyby, že arciděkanové nedrží tolik kaplanů. Smluvili tehda s arciděkanem Fabianem stojecího jen 240 kop; ostatek zanechali stejně jako v smlouvě předešlé, jen o 3 kopy žejdlíků másla dali víc, též o 16 sýrů; dříví obmezili na 60 later a 20 kop otýpek.[1])

Však než se důchod plzeňského praeláta na tuto míru upravil, prošla nejedna mrzutá hadání, smlouvání mezi konšely a kněží. Na př. již do r. 1565 Plzňané ubrali novému děkanovi s platu druhdy kněze Tomášova hotových 50 kop! Z nich vraceli jen 10 kop pod jménem platu na koření; slady mu dávali dva místo druhdy tří, piva ubrali mu 3 věrtele, takže bral jen sedm; vepře mu koupili, ale chlubili se, že to učinili „mimo smlouvu“, zahradu mu sebrali, ale slíbili, že budou na paměti míti, aby „panu farářovi jiná zahrada opatřena byla“. Když kněz naříkal, prosil, psal i arcibiskupovi, konšelé slíbili mu „z lásky a z dobré vůle“ přidati o jeden var piva a desátky z domů v Tejnci; ale přídavek peněžitý „odložili do většího počtu“.[2]) Dvě léta potom zase spor a jednání. Žádali konšelé rozhodně, aby na dvou vařích piva přestal a 20 kop ze stojecího aby pustil. Kněz žádal podle smlouvy zachován býti, prose, aby mu nic „strhati neráčili, že on není na tom místem se proměňovati“. Ale marná prosba. Odpověděli, že od sv. Jiří mu strhnou. Praelát tedy se poddal, a v knihu zapsáno: Pan praelát od třetího varu ječného piva pouští, a na to místo 7 věrtelů aby mu dáno bylo a místo jednoho červeného mláta po každém bílém varu džber mláta a desátky z obecných gruntů.[3])

Ne valný vidí se býti důchod čáslavského děkana po r. 1564, když si byl smluvil místo desátků stálý plat. Dávali mu 70 grošů týdně, to jest 60 kop 40 grošů ročně; 26 sudů piva, 75 žejdlíků másla, vepře krmného, 14 korců žita, po korci hrachu, krup, řepy, 2 prostice soli, džber ryb, 30 sáhů dříví, sýr a týdně půl pinty smetany „k sobotě na polívku“. Z toho živiti měl učitele dva a kaplana. Toto opatření děkanovo pokládali Čáslavští za tak skvělé, že neváhali zapsati do knih pevnou naději, že kněží od té chvíle, majíce lepší opatření než předešlí, budou práce své

---

[1]) Arch. plzeňský. Opis v zemském. 1561. 1581. Smluvili se též o půlletní výpovědi oboustranné.
[2]) Arch. plzeň. Protok. č. 19.
[3]) Tamže.

a služebností křesťanských pilni a bedliví.[1]) Pestrý byl touž dobou důchod faráře při kostele v Brandýse. Císař dovolil, aby z panství dostával 15 korců žita, 2 vepře, týdně půl sudu piva „dobrého" (bílého), džber mláta a ročně 16 vozů paliva. Z obce měli dávati faráři stance 41 kop míš., který soused krávy choval, o Letnicích měl na faru odevzdati po syru, kdo nechoval, po 2 groších bílých, podruzi byli povinni v lese dříví skládati na hromadu farářskou. Nad to měl farář zahrádku a „zborní" viničku, to jest viničku po Bratřích. Aby obec mohla platiti faráři svrchupsanou stanc, vydržovati tři kostely a školu, poručil císařský hejtman Vilém z Opprštorfa, aby každý soused brandýsský dával po osmi gr. českých, podruh po čtyřech, řemeslník po desíti groších. Na svůj důchod i tu měl farář k expensi míti dva učitele školní. Vzal-li půlletní odpuštění, měl příštímu faráři zanechati díl sena a dřev.[2])

Chomutovský farář katolický měl r. 1565 70 kop na hotovosti, a to shledávaly se tyto peníze díl z nadání rozmanitých, díl od řemeslných cechů; sladovníci, bednáři a kováři musili odváděti nejvíc (18, 8 a 6 kop); k tomu měl farář ze zámku 10 strychů obilí a dřevo. Ostatek důchodu byly vesnické desátky a nestálý příjem z žebrot.[3]) Týž čas farář v městečku Planici bral hotových peněz jen půl páté kopy míšeňské půlročně, naproti tomu desátek obilný (žito, ječmen a oves) platil něco nad 146 kbelců; úroků měl bráti 18 slepic, půl páté kopy vajec, a před Narozením Kristovým měli mu posláni býti „dva zajeci".[4])

Na přirovnanou českých platů farářských k přespolním v téže době let padesátých a šedesátých připomínáme, že farář v Kladště měl ročně 60 kop a stravu na komendě křižovnické.[5]) A na přirovnanou s platy úředníků světských ze stejné doby posluž zpráva, že rada v appellacích mistr Jakub Rokycanský z Varvažova měl od r. 1563 roční služby 130 kop míš.,[6]) regent na panství v Hradci Jindř. bral téhož času služby hotové 75 kop, hejtman tamější 40, kuchmistr 15, lokaj 6. Ovšem měli k tomu stravu a deputáty.[7])

V letech sedmdesátých změnilo se sotva co. V Turnově měl farář stance a expense peněžité do r. 1573 kopu týdně. I přišel k radě s prosbou, že na to se nikterak vychovati nemůže, chtěl

---

[1]) Čáslav. Sedláček.

[2]) Arch. arcibis. Opis v zem.

[3]) Archiv inspruckỳ. Opis v zemsk. 1565.

[4]) Archiv zemský. Opis z arcib. Výtah z register záduŝních.

[5]) Acta. II. Borový.

[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 69. 411. Ovšem platy velikých pánů za onoho času nelze dobrou měrou přirovnávati, poněvadž nevíme, co který získal i vyprosil si mimořádných příjmů. Roku 1606 děkuje president komory za propuštění z ouřadu a prosí o 5000 tolarů odbytného a 300 tolarů provise; prý předešlý president Jáchym Kolovrat, byv 8 let v úřadě, dostal několik statků a 48057 kop darem i doživotní provise po 400 kopách atd. Z finanč. archivu ve Vídni opis v zem. 1606.

[7])Oučty hradecké. Vypsal si Tischer.

půl druhé kopy do téhodne. Uvolili se dávati kopu 15 grošů; bral tedy kněz turnovský ročně 65 kop,[1]) ale r. 1579 pomýšleli zase na snížení stance této. Jako v Turnově tolikéž týdní kopu měl r. 1575 děkan v Nymburce. K tomu dostával pevnou dávku 3 kopy na ryby, vepře, 24 korce žita, 2 korce hrachu, 4 věrtele krup, 2 bečky soli, 120 žejdlíků másla a na místo 48 korců pšenice dávali mu pivo v stejné ceně. Z petic měl míti 10 kop, ale nevíme, byl-li tento důchod bezpečný a stálý.[2]) Tímtéž časem nemíval farář u sv. Havla v Praze všeho všudy víc než 115 kop stance pevné a smluvené. Roku 1572 přidali mu osadní 10 kop k tomu.[3])

V letech osmdesátých klademe faru v Sadské za jednu z nejbídnějších. Tu měl farář $16^1/_2$ záhonu orné půdy; z nájmu luk a palouků dostával 75 grošů českých, desátku měl od 39 osedlých 72 korců obilí a 2 čtvrce (žita a ovsa), z čehož přišlo dávati k záduší 18 korců a čtvrcí; vedlejších příjmů neměl, od pohřbů neplatili nic, než „co kdo z lásky dá", od křtů nic, od oddavek nic než slepici a koláč. Pro toto skrovné opatření shodli se Sadští s Lhotskými, sousedy svými, že společně budou chovati faráře, jenž bude jednu neděli posluhovati tu, druhou tam; za důchod budou odváděti čtvrtý mandel k záduší, a z toho desátku má kněz tři díly. Smluvili se, že budou kněze stěhovati společně a k přistěhování jeho že společným nákladem vystrojí svačinu. Kněz Jan Oupický, který na takovou smlouvu byl najat, r. 1584 tuze žaluje arcibiskupovi, prý mu neosívají dědin, zvěř obilí sežírá, obyvatelé z polí mu pobrali obilí, primas Rynš je spletenec u víře, nedrží ani se starými Čechy ani s Římany, ani s Bratry, ale se Saduceji, nevěří v evangelium ani v budoucí vzkříšení.[4]) I když přivedeme žalobu Oupického na pravou míru tím, že Sadští byli jiné víry než on, a že ho příkořím nutili k odchodu, přece zůstává důchod sadské fary z nejbídnějších.

Jí jest velmi podoben důchod protestantské fary ve vsi Jedlové z téhož času. Vesničanům jedlovským na panství Bysterském pomáhali vychovávati faráře sousední obyvatelé z vesnic. Dávali mu na penězích 46 grošů, ale obilí 96 korců; kromě toho byli povinni vsívati mu ročně 15 korců ovsa; v „kněžstvu" (t. j. farní les) mohl sobě dáti posekati do 30 for drev, vesničané měli odvážeti. Na kněžském byli zavázáni podruzi a „podsedníci" robotovati po půl dni, farář dal jim jen jídlo a pití; za to byli prosti dávati k faře sýr. Jiní ho dávali nebo spláceli 1 grošem povinnost svou. O Zelený čtvrtek měli přinášeti vejce a len dávati

[1]) Acta forens. 260. Arch. turnov

[2]) Dvorský. Paměti o školách 282. Tu počítají se kopy na česko. To vidí se nám býti mnoho; budou to bezpochyby jen míšeňské.

[3]) Arch. zem. Rukop. O. 5. 24.

[4]) Arch. arcib. Recept. Opis v zem. 1584.

„podle možnosti". Za to byl povinen kněz „jim upřímně, jak evangelium sv. Jana tak jiných evangelistův ... bez bludů modlářství a všelijaké pověrčivosti při svých kázaních bedlivě oznamovati a svátostmi podle mínění pána Krista posluhovati". Ale od posluhování platili Jedlovští víc než Sadští.[1])

Farář v Prachaticích smluvil si r. 1585 stance 150 kop, na kvartály vydávaných, 50 „prachatických" měr obilí, dvě prostice soli, 4 sudy piva, 50 sáhů drev.[2]) Na stejném důchodě byl prachatický kněz ještě r. 1598.[3])

Z poslední desítky XVI. století dovídáme se, že měl nymburský děkan (r. 1592) stance 53 kop;[4]) o desátku nemáme zapsáno. Děkanovi v Polné dávali roku 1594 stojecího ještě méně. Mělť jen 32 kop 32 grošů míšeňských. Desátek snopný musil býti náhradou. Bral ho od sousedů polenských, ze vsi Dobroutova, z Janovic, Skrejšova, Zaborního a z Hrbova. Kolik nesl desátek nevíme, ale to víme, že z něho musel živiti dva učitele a německého kaplana pro kapli špitálskou.[5]) Rokycanští platili tou dobou děkanovi 160 kop ročně; při tom asi neměl in natura příjmů mnoho.[6]) Litomyšlský děkan Affelius stěžuje si arcibiskupovi r. 1595, že má stojecího 100 tolarů, což je stejně jako 100 míš. kop; k tomu že 70 měřic vaření a obilí, na to že má chovati učitele a kaplana, varhaníka a čeleď, prý je zadlužen a šatů schozelých a ošumělých.[7]) Soběslavští dávali faráři týdně kopu. To byl všecek peníz hotový, jináč žil z desátků nám nepovědomých, a z „případnosti".[8])

Roku 1601 není spokojen farář v Blovicích, Řehoř Mičan Libochovský, s desátkem. Prý mu dávají ročně pouze jednu kopu kbelců malé míry po třech čtvrtnéch.[9]) Z lepších byl na počátku XVII. věku důchod faráře v Libáni. Měl stance 98 kop míš., 12 kop bral nájmu z luk a z rolí farních, jichž bylo dvě kopy záhonů; desátek bral od Libáňských, ze vsi Staré, ze Sedliště, ze Zlivic (Zlivice), z Psince (nyn. Psinice), z Kelníků a z Křesic (Křesice), všeho dohromady 46 korců žita, tolikéž ovsa, pšenice jen půl věrtele, dříví 15 sáhů, měl 2 krávy zádušní a platů desátečných 20 kop gr. míš. Ze sadu požíval ovoce a na všecko živil školního správce.[10])

[1]) Č. Č. Mus. 1847. I. Michl; z archivu poličského.
[2]) Arch. zem. list. prach.
[3]) Arch. musej. Prachatice. Quitty. O kvartál 37 kop 30 gr.
[4]) Registra důchodu nymb. 1592.
[5]) Kataster cis. Teres. E. 2. Arch. zem. 1594.
[6]) Arch. zem. Opis z Rokyc. 1595.
[7]) Arch. Pam. 1874. 36.
[8]) Paměti Soběsl. Rukop. Srov. plat děkana novobydžovského z r. 1593 v Lumíru 1858 II. 1074.
[9]) Archiv arcib. Registra III. Opis v zem.
[10]) Tamže r. 1606.

Málo hotových bral tehda farář v Častolovicích. Jen 24 kopy míš. mu dávali, ostatek byl na desátcích. Obec mu odváděla jistě 58 strychů žita, 2 věrtele, 3 čtvrtce a 2 čtvrtňata. K tomu 13 slepic. Ze čtyřiceti honů, které lidé osívali, měl míti kněz třetí mandel. Ostatek byl na dobré vůli osadních; semen na olej měli dáti „podle možnosti", sejry letníky (o sv. Jakubě) „podle možnosti".[1])

Dosti hojný úrok a desátek měl r. 1613 farář v Benešově. Hotově mu úrok nesl sic jen 23 kopy, ale při sv. Duše přinesli mu všickni sousedé i vesničané po sejru nebo po groši; o Veliké noci povinni byli též lidé přinášeti vejce, což sluje ovací; drev měl 40 sáhů, podruzi z města musili je postaviti; měl 4 sudy piva, rybník, některé droboty a žita dvě kupy (po 50 snopech), 16 mandelů a 14 snopů, ovsa též tolik, ječmene 48 mandelů a 4 snopy. Sutého žita 18½ džberu, ovsa též tak, ječmene 4 džbery, vše staré míry.[2])

Do r. 1614 vzrostla stance faráře v Brandejse Labském do 80 kop míš., důchody ostatní, jež záležely z obilí, drev a j., zůstaly, ale kněz tvrdil, že s tím vším nevyživí sebe s čeledí déle než čtvrt roku; chtěl, aby královská komora, jíž slušel Brandýs, dávala stance aspoň 100 kop.[3]) Roku 1616 naříká Apian, farář brandysský, že ze tří kop záhonů, které se na třetinu osívají, málo má; že nedovede uživiti 2 učitele, kaplana a žáky, kteří jsou teď pod jeho správou. Roku 1621 konečně uveden všecek důchod brandysského děkana na peníze, a tu vidíme, že činí 487 kop a něco grošů.[4])

Poděbradský děkan páčil si důchod r. 1613 co do peněz ouročních, nájemných, robotných, za syry a na koření dohromady skoro na 50 kop míš. Služebník úřadní je vybíral a odváděl. K tomu měl 44 úroční slepice, 17 kup sena, ospů z města 17 korců a 1 věrtel žita, též tolik ovsa; ze vsi Přední Lhotky 18 korců obilí, rolí k faře byly 2 lány; prostici soli dostával a 20 sáhů dříví mu svezli Pátečtí, Křečkovští, Zbožští, Polabští a Klukovští. Právo měl konečně na sud piva o posvícení, půl sudu o pouť.[5]) Do té doby vystoupil v Pardubicích děkanský plat na 120 kop míš. K němu měl kněz pevného důchodu jen 10 korců obilí a 2 prostice soli, dříví, co spálil, a haltýře „pod klenutím při faře" dva.[6]) Také turnovský děkan do té doby polepšil si

[1]) Tamže r. 1607. Srov. příjmy kněze fary žitenické. V arch. zem. opis z arcib. 1612.
[2]) Archiv arcib. Opis v zem.
[3]) Arch. Pam. 1874. 532.
[4]) Archiv arcib. opis v zem. 1616. 1621.
[5]) Archiv arcib. Opis v zem. 1613.
[6]) Tamže r. 1617.

stanci, ale proti předešlé jen o 15 grošů tydenní expense. Bral teď v počátcích XVII. věku ročně 72 kopy.[1])

Na panském beneficium, kde vůbec převládaly desátky, bývalo tou dobou všelijak. Pěkny důchod zapsán r. 1612 k faře v Řečici. Z lánu bylo dáti 2 míry žita, 2 ovsa a syr; to vyneslo z města 118 měr; z vesnic 496 měr kromě 18 měr ječmene. K tomu bylo něco kop penězitého úroku a 15 slepic. Chalupníci přinášeli jen po „sedmáku", a za to chtívali u faráře oběd. Že ho nedostali, to souditi z připisku kněžského k desátkům přidaného: „Kdyby však k tomu sedmáku přidal a přinesl s sebou hus, může mu z ní pan farař dati kus". Farář zdejší měl také svá pole některá, roboty žennί k nim, louky, jitro lesa a 8 rybníků.[2])

Martinic r. 1601 slibovai a cenil duchod smečenského děkana všecek 292 kopami 30 gr. a 5 denáry míšeňskými; hlavní podíl v tom měl obilny desátek, jehož pán spočetl 188 strychů a páčil na 209 kop; letníků počítal, že od pěti far se schází, za 16 kop; v těch důchodech jeden zajímavý, totiž děkan měl si vybírati clo, když přivezen byl vůz soli do Muncifaje (do roka pry jich nejméně 14). Z vozu aby si vzal čtvrtku za 15 grošů [3]) Je to slušný důchod, ale že se nepředal Martinic ani jeho panství, viděti z důchodu faráře v Čelákovicích, jemuž r. 1621 spočteno všecko na penězích v 227 kopách; z důchodu faráře Labského Kostelce, jemuž spočten v 379 kopách, a z důchodu svémyslického faráře, jemuž páčen na 333 kop; drobných grošů nepočítáno.[4])

V týž čas někde na panském měl se kněz opravdu tuze zle. Jakub Sartorius Husinecký, farář v Poříčí, žaluje r. 1612 konsistoři dolejší, že mu z panství Humprechta Černína nikdo neplatí desátek, takže, maje pouze 30 kop míš. všeho všudy, se svou rodinou hyne.[5]) Na faře v Kamyce pod panem Oldřichem Myškou zaznamenal si r. 1621 ženatý farář lutherský do matriky důchodů dost, na počátku svého soupisu vstavil slova „nota bene" třikrát za sebou, z čehož znáti, jak mu na všem záleželo, ale s placením bylo zle. Píše: „Summa všeho desátku pololetního 24 kopy míš. a 14 bílých, půl šesta věrtele ovsa za rok, slepic 16 nebo 32 kuřat za rok, roboty 4 dni, ze Lhotky nic. Sena sotva bývá 3 žebřinky; sedláci i sousedé, kteří potahy mají, po fůře drev knězi udělati mají;" ale na konec přidává: „Tohoto platu málo se platí, někteří toliko to činí, ale jiní nechtí." Z farních polí, jež najímal, měl bráti 7 kop a některý míšeňský groš. To mu snad platili.[6])

[1]) Archiv turn. Reg. peč. purkm. z r 1606.
[2]) Hruby Řečice. 113. 126. 127
[3]) Archív zem. Opis z arcib. 1601.
[4]) Tamže 1621.
[5]) Archiv zem. kn. B. 23. 136.
[6]) Šittler, Kamycká matrika z r. 1617 v Methodu XVII. 92.

Na konec pohlédneme ještě do královských měst, kterak tu byl do bitvy bělohorské důchod kněze farního.

Děkanovi kouřimskému, jejž jsme svrchu při r. 1552 ostavili o penéžité službě 96 kop, důchod vzrostl do 110 kop, v čemž ovšem hlavní podíl měla týdenní expense po 2 kopách. Právo měl na některý sud piva o volbě konšelů, o posvícení, o hody. Dostávati měl obilí 12 korců i s hrachem, hrnec másla, vepře nebo 7 kop za něho, 2 prostice soli, džber kaprů.[1]) Mladoboleslavští r. 1619 vydali přednímu knězi svému, Petru Grineusovi, 160 kop 28 grošů stance; týdenní expense bral po 2 kopách a 15 groších; k tomu měl plat za 30 sudů piva; kromě toho zaplatili mu tři věrtele hrachu, za džber kaprů, za vepře (6 kop), za sůl a „na knihy" při sv. Jiří 10 kop, při sv. Havle tolikéž.[2]) Ten důchod z hojných.

Za největší plat kněžský v té době klásti jest stanci děkana slanského. Ani nevěříme svým očím, čteme-li, že již od r. 1601 měl míti za práci svou a na vychování kaplana ročně 350 kop! K tomu ještě 2 strychy hrachu, tolikéž ječmene, vepře dobrého, každý pátek hrnec smetany a mléka a dříví, co potřebí.[3]) S děkanem Koupiliem Týnským Slanští smluvili r. 1620 tutéž stanci, obilí a mléko, a k tomu 7 věder piva, 70 žejdlíků másla. Poddaní měli dávati na faru „letníky" (sýry).[4]) Divně zajímavo, kterak Slanští opatřili, aby si mléčného důchodu děkan slanský nedovoleným způsobem nezvětšoval; r. 1614 nařídili, aby se dávalo děkanovi v témdni jen 6 žejdlíků a „džbán, do kterýho se bráti bude, má se vyměřiti".[5]) Patrně posílával se džbánem čím dál větším.

V Rakovníce měl stálého platu 120 kop míš.; 6 kop měsíčně expense, obilí 46 strychů, 3 strychy hrachu, sůl, 100 žejdlíků másla, vepře, pivo a na koření některou kopu.[6]) V Chrudimi bral děkan toho času stojecího 200 kop, 7 kop za vepře, 2 kopy za koření, 18 sudů piva, 12 korců obilí a hrachu, 2 bečky soli a dříví s potřebu.[7])

---

[1]) Archiv. musejní. List kouř.

[2]) Archiv bolesl. knih. počtů lit. D. A v třicetileté vojně ještě vzrostl důchod mladoboleslavského kněze. Roku 1638 měl Samuel Kastalius Litomyšlský úhrnem 406 kop 1 gr. 5 den., v tom bylo 135 kop za stanc, pivo, na knihy, svíce, ryby, mýdlo; týdně bral „na maso" po 5 kopách, což vydalo 260 kop za rok, tři kbely másla o 108 žejdlících vynesly 10 kop 48 gr. žejdlík po 6 gr. počítajíc. Registra důchodu bolesl. 1638. Děkan kutnohorský měl r. 1667 dokonce již 661 kop stálého důchodu a k tomu fundací a na obilí ještě 208 kop. Viděti, že faráři po reformaci katolické jináč uměli snažiti se o zvýšení důchodů nežli předchůdcové jich. List. sedleck. Arch. orlický. 143.

[3]) Lacina. Slané. 73.

[4]) Acta curiae. Opis v archivu zem.

[5]) Tamže.

[6]) Měsťs. kvatern č. 12.

[7]) Arch. arcib. Opis v zem. 1611.

V Chebě od počátku XVII. století měl superintendent čili farář tamější 200 zl. ročního platu, počítáme-li zlatý za 25 gr. českých, vydá stance protestantského kněze chebského 83 kopy míšeňské a 10 grošů, k tomu měl 8 korců obilí.[1] Tedy plat neskvělý.

V hlavním městě v těch dobách nebývalo na farách stejně. Na „hlavní" faře Tynské měl administrátor konsistoře podobojí, Šud, ročně 200 kop stance; k tomu měl nějakou pomoc do kuchyně, kterouž pomoc si hned na počátku byl smluvil nebo později vynutil. Takž dostával dle smlouvy o sv. Havle slepice a máslo nebo místo nich 9 kop; od r. 1612 mu kupují prostici soli za 2 kopy 45 grošů.[2] Celkem mu počítají 240 kop — a dříví.[3] Proti tomu farář menšího kostela u sv. Martina brával teprv od r. 1612 ročního stojecího 120 kop, po půl strychu krup a hrachu, sůl, 10 kop na víno, 10 slepic od poddaných z Prosíku; dříví mu vozili z Podskalí buď borové nebo otypkové. Roku dotčeného mu navezli šest kop otypek po 20 groších.[4]

Roku 1606 ustanoviv císař Rudolf z radosti, že unikl moru hrozivému, stavěti v ohradě strahovské kostel sv. Rocha, poručil, aby komora dávala knězi, jenž tu bude služby konati, na vyživení ročně sto kop bez jiných jakýchkoli přídavků.[5] Tedy sto kop vidělo se býti dle tehdejších poměrů za dostatečný plat kněžský.

Jsme s výpisem stálého důchodu farářského u konce. Příklady, jež by zvláště z tištěných pramenů snadno bylo rozmnožiti, nechť postačí na vysvětlenou povahy a rozmanitosti jeho.

Stejně pestrý byl důchod případný čili přímění kněžské. Býval na penězích, ale hustěji in natura. První byl ten dar, jenž zhusta nadepsán v očtech „dar z lásky" nebo pocty. Místo lásky stává souznačné slovo „dar z milosti".

Začínal se obyčejně týž den, kdy kněz se přistěhoval. Konšelé nebo jiný kollátor farní oznámil knězi dar „na novosedlí". Kaňkovští dávali „na novosedle" sud piva,[6] a šli s farářem do Hory „pro oznámení lásky k němu" do lázně. Roku 1561 utratili o novosedlí v té lázni 57 gr.[7] Jiní jiný dar dávali. Prachatičtí měli o vepře, jejž slíbili a dali k novosedlí, r. 1586 se svým farářem tuhý spor. Chtěl míti vepře rok co rok. Konšelé mu vzkázali, že ho slíbili k novosedlí a ne na budoucí časy, a poněvadž

[1]) Gradl. Reformat. 194.
[2]) Kniha zádušní. Lit. N. Arch. praž.
[3]) Kniha zádušní lit. K. fol. 121.
[4]) Zádušní kniha sv. Martina. Archiv týž. Důchod faráře sv. Mikuláše v Starém městě skoro stejný. Zádušní kniha mikuláš. lit. M. 1606.
[5]) Archiv místodrž. Missiv. 115. 166.
[6]) Kniha kaňkovská z r. 1507
[7]) Registra kaňkovská z r. 1546. Lib. perception.

chtěl také jiné věci, odmítli ho slovy, aby již dal pokoj, že by ty „zrosty“ (kterých chce) nepostihli. Odpověděl farář, že tedy od toho vepře tento rok povoluje, však na budoucí čas od něho upustiti nemíní.

Měli-li osadní kněze rádi, trousily se dary za celý rok. Nymburští r. 1592 počítají 17 kop, jež vydali za chléb, žemle a ryby, které ob čas na faru posílali.[1]) I osadní postranního kostela sv. Václava na Zderaze usnášejí se roku 1609 „z lásky“ dáti knězi svému několik strychů obilí, máslo, mejdlo, hrách a vepře.[2])

Některý farář se o dar z lásky domluvil. Na příklad Kašpar Pistorius, „farář na všech farách panství Malešovského“, r. 1603 žádá srdečným vzkázáním ku všem osadám, aby jakož za starodávna bývalo, „ovčičky času letního s pastýřem svým duchovním vedle možnosti své o mlíčné se sdělovaly“.[3]) Patrně chtěl sýry.

Nejpříhodnější čas k darům z lásky nebo k poctám byly výroční slavnosti a svátky. O Stříbrských r. 1589 zapsáno, že dávali faráři poctu o každé slavnosti, a to po dvou pintách vína;[4]) však obyčejněji dávala se znamenitější pocta jen o hodech božích, o pouti a posvícení. O Vánocích snad všude dávali housci nebo vánoční caltu, kromě ní ovšem ještě lecco jiného. Berounský dostával na počátku XVI. století na Štědrý den zajíce, šál masa, bílý chléb nebo housci, někdy i slepice; o Veliké noci mazance a maso všelijaké, tele, beránka, kozle, slovem, co bylo pohotově;[5]) ve Stříbře dávali Štědrého večera štiku a víno, což stálo r. 1522 36 grošů; r. 1524 dali knězi místo ryb a vína hotovou summou půl kopy. Na svátky velikonoční dostal tele a kozle.[6]) Kaňkovští havéři týž čas dávali o Štědrý den faráři peníze, jednou 10 gr., jindy 30. O Zelený čtvrtek pozvali si farní kněze k společnému obědu, jenž r. 1522 stál pouze 40 grošů.[7])

Pardubičtí dávali k svátkům v druhé půlce XVI. století za mnoho let po sobě maso, za něž ročně vydávali nad dvě kopy grošův.[8]) Horšovotýnský zvoník vybíral o Vánocích ze vsí okolních pro sebe po dvou chlebích, třetí pro pana praeláta; o Velikonoci sobě po 2 vejcích, třetí knězi; v městě dával, kdo co chtěl.[9])

---

[1]) Registra důchodů. 1592. Archiv tamější. Půjčil dr. Emler.
[2]) Kniha záduśní v univ. kn.
[3]) Archiv kutnohorský. Opis v zem.
[4]) Archiv plzeňský č. 193. 4. 12. O Květné neděli, Velký pátek, Velikonoce, Štědrý den, Narození P., sv. Ducha.
[5]) Kniha počtů z r. 1508.
[6]) Archiv plzeňský č. 18; 167. 178. 220.
[7]) Kaňkovské počty r. 1506. 1507.
[8]) Počet pardubs. v mus. č. II. 10. 15. a j.
[9]) Kniha horšovotýnská fol. 59. Archiv pražský. O malovaných vejcích, dárku velikonočním, četli jsme jen v přiměncích kanovníků sv.-Jirských před vojnami husitskými. Schaller; Prag I. 321.

Osadní sv. Martina v Praze dávali knězi o Vánocích húsce, koření za 2 kopy, štiky a kapry, o Velikonoci beránka, koření a hovězí maso „na šišky“; o sv. Martině „rohlík“, jenž stál r. 1615 36 gr., tedy byl veliký jako vánočka hrubá.[1]) Farářské housky vánoční při malém kostelíku sv. Vavřince pod Petřínskou horou stály r. 1611 čtyři kopy![2]) Kouřimští podarovali svého kněze r. 1610 o Štědrý den kromě housky konví vína v šesti žejdlících.[3]) Rozumí se, že také Mělničané dávali víno; ale roku 1574 děkan Čínovský žaluje v Praze, že „povinného“ sudu vína nechtějí dávati plného.[4])

Farář snažil se o svátcích pěkným přáním zasloužiti sobě poctu. Přání říkal vrchnosti na zámku, vrchnosti na radním domě. Některý podal sám literní dáreček, zvláště dar Zeleného čtvrtka. Kněží katoličtí a husitští nad to musívali o Štědrý den kouřiti kadidlem na radnici nebo v panských pokojích na zámku.[5])

Čím dál tím hojnější podporu mívali farářové o posvícení a o pouti, a to proto, že podle zvyku bylo jim na jídlo a pití pozvati kollátora, kněze okolní, honoraci městskou nebo zámeckou a v Pražských městech ovšem i vrchnost duchovní. V XV. věku posvícenskou poctu odbývali ještě dosti skrovně. Kouřimští vydávali knězi na posvícení jen sud piva a 20 grošů dávali na koření.[6])

Počátkem XVI stol. také leckde zůstávalo jen při koření a pivě. Ale sud piva, který Kaňkovští r. 1506 knězi ku posvícení sv. Vavřince dali, byl již z větších, stáltě půl kopy, a do rukou podali knězi na hotově kopu. O něco později uvolili se o posvícení dávati na faru půl druhé kopy, „aby mohl farář uctiti pány praeláty jim ke cti“. Kaňkovskému faráři však toto všecko nestačilo, vypůjčil si na uctění hostí posvícenských kopu od svých kollátorů, kteří ještě před posvícením do počtu svých zapsali: „V tom jeho pán Bůh z tohoto světa pojal. To tam.“ Rakovničtí dali roku 1522 „pocty“ o posvícení panu faráři a „prelátóm“ za husy, víno, pivo, hrušky 40 grošů 7 den. Tedy ne mnoho.[7]) Když r. 1536 farář plzeňský zval pány na „nové posvícení“, dali mu věrtel piva a skopce na pomoc.[8]) Pardubičtí roku 1543 dali svému knězi „z milosti“ tři kopy.[9])

Farář sv. Mikuláše v Starém městě Tomáš Soběslavský r. 1589 měl o poctu a pomoc k pouti se svými kollátory nemalou mrzutost, přišel s žádostí, „aby pro uctění pánů farářů jemu k pouti ná-

[1]) Kniha záduší sv. Martina v archivu praž. Též chaos tamže.
[2]) Kniha zádušní v archivu praž.
[3]) Archiv mus. Kouřim.
[4]) Archiv zem. Rukop. O. 5. 133.
[5]) V Hradci Jindř. dostali r. 1618 kněží a žáci od kouření v pokojích 2 kopy. Počty. Vypsal Tischer.
[6]) Počty v mus. 24. F. 22.
[7]) Knihy počtů v arch. rakovn.
[8]) Lib. exped. c. 11. 13. V archivu plzeň.
[9]) Počet pardub. I. 5. mus.

pomocni byli a sami na touž pouť náležitě nakládali, jako prej v Tejně, u sv. Havla. Jiljí osadní k svým farářům se chovají". Osadních ouředníci odpověděli, že mimo dvě kopy a petici, která se ten den drzívá, víc mu dáti nemohou. O pouti se nad nimi vymstil. Na potupu vší osady v outerý před památkou sv. Mikuláše k pouti nedal velikými zvony zvoniti, a poznav nazejtří, že hněvivi páni mu nechtějí ani slíbené petice (která vynesla jen 50 gr. miš.) dáti: odeslal jim „dvě kopě, které mu z lásky k pouti dány, pravíc, co by sobě za ně koupil?" Tím se páni rozzlobili až na vrch, zvláště když jim někdo donesl, že farář „nešetrně a nesmírně dává páliti dřevo ve dvou pokojích a na ohništi", a usnesli se oznámiti mu skrze vyslané, aby se po sv. Jiří jinou farou opatřil, že se také o jiného faráře postarati chtějí; ty dvě kopy, jimiž zhrdal, nemají mu dány byti.[1])

Ještě v počátcích XVII. století pozorujeme po městech venkovských, že k posvícení a k pouti obyčejně dávají kněži sud piva. V Turnově na příklad stál sud ten obyčejně dvě kopy a k tomu přidávali též Turnovští „k poctě praelátů přespolních" po 4 pintách vína, což vydalo také kopu a víc.[2])

K této hlavní dávce přičiňovali jiní tu a tam přerozmanité drobné dary. I hrnce do kuchyně na ten čas platívali. Nymburští někdy též uhlí (za 5 gr. r. 1581) na faru poslali.[3])

V Praze zatím vešlo v obecný zvyk, že osadní buď faráři platili na posvícení a pouť summu, která vystoupila nad bývalou míru znamenitě, anebo ustrojili oběd sami. U malého kostelíka P. Marie na Louži stál r. 1607 oběd, který osadní zaplatili, 6 kop, a k němu přikoupili ještě „jazyk hovězí a telecí ocas" za kopu.[4]) Při chrámě sv. Vavřince pod Petřínem r. 1599 osadní vydali na pouť faráři jenom kopu peněz, za hus 36 grošů; deset let potom strojí svačinu o pouti sami a, jakkoli nebylo při ní víc než tři kněží a žáci, přece vydána znamenitá summa deseti kop! Roku 1610 strojil kněz něco sám, páni mu přidali za koláče 36 grošů, za chléb a 29 pinet vína (po 6 kr.) 9 kop 40 grošů, tedy skoro tolik jako prve.[5]) Svatomartinští vydali na pouť za jídlo nad pět kop, za víno 12 kop! Jedli hovězí pečeni a pečeni firšlákovou v octě vinném a pivném a v omáčce z petržele a cibule, skopovou kýtu v šiškách, hus „dobrou", kaši rejžovou s mandlemi a s řeckým vínem, jablka, červenou řípu a dvojí ořechy. Vína vypili 35 pinet čili 140 žejdlíků. Roku 1612 chtěli ho odbýti martinskou husí a 2 kopami na koření, ale musili bezpochyby přidati, poněvadž by byl farář nic nestrojil.[6])

---

[1]) Manuál osadní. Archiv praž.
[2]) Primaský počet turnov. z r. 1606.
[3]) Mus. 24. E. 25.
[4]) Kn. zádušní P. Marie na Louži. Arch. praž.
[5]) Kniha zádušní sv. Vavřince. Arch. praž.
[6]) Kniha zádušní sv. Martina v Starém a v Novém městě. Arch. praž.

Však téhož roku učinil vzdor farář týnský, tehda spolu administrátor Eliáš Šud. Nemoha se dohodnouti, nechtěl strojiti v den Nanebevzetí nic, tedy strojili páni a vydali 14 kop a nad to ještě kuchařkám na lázně přidati musili kopu.[1]) Vůbec byly v ty doby obojí pouti v Týně (v den Zvěstování a v den Nanebevzetí) velmi drahé! Roku 1606 stála jedna pouť 21 kopu, druhá 23 kopy! V tom byly potřeby k jídlu za 17 kop, „farářce" na koření 4 kopy, kuchařce na lázně 2 kopy, víno do kuchyně za 2 kopy.[2]) R. 1614 vydávají Zderazští o pouť sv. Václava 15 kop míš.![3]) Nelze zamlčeti, že osadní sv. Klimenta v Praze zůstali r. 1602 i svému faráři Janu Faciliovi 10 kop za pouť dlužni; zažalovav je v konsistoři, chtěl naposled jen 8 kop „od dvou upouštěje".[4])

Po bitvě bělohorské noví faráři katoličtí na těch outratách bývalých a nemalých nechtěli přestávati. U sv. Martina farář Pereš nechtěl na pouť přijmouti 12 kop, a osadní chtíc nechtíc musili strojiti sami, začež vydali 22 kopy. Při dvou stolech snědeno 24 liber masa, 2 ocasy, 2 plece, hus, 2 veliké rohlíky či koláče a jiné krmičky.[5])

Někde připadaly knězi dárky o svátek sv. Trojice. Rakovničtí dávají roku 1522 v ten den knězi „pečeni za 10 grošů"; hustěji oslavován den sv. Martina tím, že farářům na mnohých farách dávána hus.

V době postní dostávali kněží leckde „z lásky" ryby, v Kouřimi roku 1613 „přidány faráři na půst na ferkule" 2 kopy;[6]) Královéhradečtí za mnoho let podávali arciděkanovi k tomu času a k jiným postům dohromady za rok džber kaprů a půl kopy štik, což na peníze jsouc převedeno, vydalo r. 1605 2 kopy 20 grošů.[7])

Také v masopustě připadla knězi na faru některá pocta, někde měli zvyk, že i o jarmarce dařili ho. Mladoboleslavští v XVII. věku až i 2 kopy podávali knězi o jarmark.[8])

Mimořádný důchod měl kněz také z petic a z ofěr kostelních, ač ne všude. Někde byly petice čili žebroty u kostelních dveří, jakož víme, určeny všecko k záduší; stejně tak i ofery; však jinde byly dvě, tři petice nebo některé ofery zřejmě určeny faráři. Na příklad v Jedlové náležely mu do roka petice tři, a to o Vánocích, o Vzkříšení a v den Ducha sv., jenže z petice polovici

[1]) Kniha záduší týnsk. lit. N.
[2]) Tamže.
[3]) Kn. zádušní Rkp. 17. E. 24. univ. knih.
[4]) Kn. konsist. roudn. fol 147.
[5]) Kn. zádušní v arch. praž.
[6]) Arch. musejní. List. kouř. Ferkule, fercula, ferculum původně nějaký dar knězi při svatbě. Du Cange. Tu to znamená jídlo vůbec, podnos.
[7]) Registra z Hradce v mus.
[8]) Kniha archivu mladobol. počtů lit. D.

měl vydati žáku, čímž se snad míní mladý nesvěcený akolyta jakožto pomocník farářův.[1]) V Chomutově náležely faráři 4 obecné oféry, jež počítány r. 1565 za 4 kopy; kromě těch byli mu řezníci povinni čtyřmi oférami, ty páčeny tenkrát na 30 grošů; též tak kováři, jichž čtyři oféry vynesou prý asi 18 grošů v rok, z ofér mimo město scházelo se chomutovskému faráři ročně kolem 8 kop. Z petic, před dveřmi kostelními konaných, měl jen jednu, a to o Veliké noci „na knihy". Ceněna za 2 kopy.[2])

Roku 1582 dovoluje biskup olomoucký faráři v Sklenné, aby ze všech petic, kolik kostelník „na boží dar" vybéře, vzal si polovici, druhá ať je kostelu.[3]) Těmito několika příklady nehojný důchod z petic a z ofér budiž odbyt.

Také jen stručně stůj tu, že starodávným zvykem leckde udržel si kněz důchod koledový. Koledu kladou původem již do pohanských dob. Jako kněží pohanští prvního dne každého měsíce (calendae) obcházeli po domích s modlami, rovně tak chodívali hned první kněží křesťanští s křížem po domích a dávajíce domu žehnání, přijímali za to dary. Z kalend stala se kolenda, koleda.[4]) Nemůže býti pochybnosti, že kněží starodávných časů spojovali s návštěvou svou po domích jakous náboženskou visitaci, zvláště dokud nebylo křesťanství utvrzeno pevně. Však tě za mravnostní visitací chodívají pravoslavní kněží do té chvíle s koledou.

V XV. století a v XVI. děla se koleda hlavně již jen pro dárky.[5]) Kněz přišel do domu kterýkoli den od Vánoc po Hromnice se zvoníkem, někde s žáky a učiteli, někde sám a popřáv i požehnav přijal, co mu dali. Katolický kněz rád brával s sebou ostatky. Obyčejně navštěvovali kněží jen bohatší domy, v městech obzvláště domy rynkovní. Takové žebrání dům od domu nepokládáno knězi nikdy za nic nečestného. Jemu samému ovšem mohlo býti velmi nepohodlné, a proto byl rád, obrácený-li mu koledy v hotový peníz od obce dávaný. Roku 1603 oznámil farář týnský, že na koledu podle předešlého způsobu již choditi nebude, aby na to tedy osadní pomyslili, kterak by mu koledu jináč odvozovali. Po dlouhé poradě usnesli se osadní, aby každý soused v neděli po Třech králích do schůze, v níž se volí kostelníci a úřed-

[1]) Č. Č. Mus. 1847. I. 540.

[2]) Archiv inšprucký. Opis v zem. 1565.

[3]) Listiny ze Sklenné. Mus.

[4]) Konrád. Děj. posvát. zpěvu II. 17. uvádí mínění, že se proměnilo calendisare v colendisare podle slova colere, ctíti: Krista ctíti v čas jeho narození a ne in Calendis. Dle Pfrognera (Kirchengesch. 302) zavedl koledu u nás sv. Methoděj. Viz Zíbrtovy Obyčeje.

[5]) Ovšem bez dárků nebývala asi nikdy. Při kostele koledovali v XIV. věku kanovníci u arcibiskupa; služebné duchovenstvo koledovalo u probošta a děkana. Bylo určeno, kolik za to má arcibiskup platiti komu. Byla to již tedy jakás poklona, jakés přání, které se dárkem splácelo. Tomek. Praha. III. 200.

níci, přinesl s sebou to, co z lásky míní koledy dáti. Část potom odevzdá se faráři, část kaplanovi.[1] Na proti tomu v Prachaticích r. 1598 usnesli se faráři Jakubovi dáti 10 kop, aby „koledou vánoční nebyli sousedé obtěžováni“[2])

Kde v městě bylo několik far, jako na příklad v Praze a v Hoře, tu mívali farářové o koledy hádky. V Hoře již r. 1410 po tuhých všelijakých sporech smluveno, že knězi nového kostela (sv. Barbory) v ochtáb Narození Páně a Tří králů nesmějí choditi „colendisatum“ k Horníkům mimo hranici svého kostela,[3]) a ještě dvě stě let potom stěžuje si děkan vyšehradské kapitoly Petr z Pilzenburku, že farář od sv. Vojtěcha v Podskalí, Jan Šejda Bystřický, chodí koledovat na grunty kapitolní a tím „kněžstvu jeho i žákům chléb vydírá“.[4])

U sedláků, smíme-li věřiti Lomnickému, bývala koleda faráři těžká věc. Obhroubly básníř píše konec XVI. stol. o tom: „Pakli šel kněz na koledu, přinesl peněz jako ledu, k tomu hrachu, krup nadali i toho lnu na komžičku; neníčky se sedlák zavře, že ho doma není, zapře anebo psa poštve na tě, vida, že se plícháš v blátě.“[5])

Koled kněží ještě ani v stoletích následujících nezanechali.[6])

Někdy se ocitnou mezi dary „z milosti“ také šaty. Je to řídko kdy, ale dary jsou charakteristické, zvlášť čteme-li, že Kaňkovští koupili r. 1506 svému faráři kožich za 3 kopy,[7]) nebo dokonce, že dávali Královéhradečtí dělati knězi obuv.[8]) Důstojnějšího rázu jest r. 1605 štuka kmentu za 7 kop koupená knězi u Panny Marie na Louži v Praze na komži. Přikoupilo mu záduší k ní hedbáví s tkanicí a dalo švadleně kopu a 30 gr.[9])

Z příměnků nebo důchodů nepravidelných nejhojnější byl plat, jehož požadovali kněží za funkce svého úřadu. V prvotní církvi byly všecky kněžské služebnosti za darmo, však z dobrovolných dárků vyvinulo se dlením doby právo; poplatky za mše vznikly z dávek in natura k oběti přinášených. Husitská církev vrátila se, majíc na paměti horlení Husovo proti svatokupčení k zvyku prvotní církve, ale setrval při něm jen radikálnější zlomek její, Táboři; ostatní, zdá se, že dosti záhy zase dávali sobě za kněžské služebnosti platiti. Hněvá se Chelčický na jalovost kněží a lakotu

[1]) Kn. zádušní K. v arch. praž. fol. 90.
[2]) Prachat. list. v mus.
[3]) Z listin klášt. Sedl. Arch. orlický. 45. Smiřovací bulla Jana XXII. Půjčil dr. Čelakovský.
[4]) Arch. zem. B 23 32.
[5]) Hádání. Mus. V. G. 18.
[6]) Arch. Pam. XIII. 26.
[7]) Kn. ouětů kaňkov. z r. 1506.
[8]) Solař Hradeck. 276.
[9]) Arch. praž. kn. zádušní.

jejich, prý službou svatokupčí, mší za peníze, pokání ukládají penežité.[1]) Že tu nemíní jen kněze římské víry, než i husitské, to na biledni. Všaktě i satira o knéžích Rokycanových nemluví jiným smyslem. Prý k zpovědi nutí, osadní „šacují, to jsú ti apostolé, ještoť žerú do vóle; od křtu málo berú, jen dvě libry zázvoru;.. potřebuť věrným brání.. řkúc, neníť naší strany, nic nám neodkázal.. když zpovídají ženy, zechtiť nemalé ceny, pět kop za rozhřešení".[2]) I sám Rokycana na kázání tepe kněze takové, a je patrno, že má na mysli římské i své, kteří při svatokupčení nemají míry. „Dosáhna kněz pleše a mnich kápě, hlediž, an honí, an loví; ode všeho mu zaplať, tuť lidem pochlebí... budúť já sloužiti 30 mší, a ty mi zaplatíš a budeš muk i hříchů zbaven!" A jinde dí: „Desátek jim dejte, nechcete-li býti v klatbě, an sám mnohý nebožátko nebude míti, a přece knězi dej! Hříchy nestavují, ale kdyby mu nedal, tuť by klel hase svíce."[3]) V století potom následujícím Lomnický svým žertéřským způsobem veršuje, že kněží vůbec nic neučiní za darmo, „musí býti vždycky datis, a neučiníte nic gratis".[4])

Nejobyčejnější platy byly od křtů, oddavků, pohřbů a za mši. Některý kněz přestával na tom, co dostal, jiný si určil. Určil-li sobě mnoho, říkávali, že lidi „šacuje", kteréž německé slovo mělo význam loupežení. Kollátoři snažili se předcházeti kněžské šacování pevnými sazbami již v XV. století, při smlouvě faráři, nově přijatému, určitě oznamujíce, zač smí bráti, zač nesmí, a kolik mu posluchači dávati mají. Na poznanou duchovenských důchodů položíme některé sazby. V první půlce XVI. věku býval za funus určen bílý groš nebo dva, leč by chtěl kdo dáti víc, o jiných funkcích se obyčejně nemluvívá, snad měly býti darmo.[5])

V druhé půlce XVI. století vzrostly platy. Kouřimský děkan měl dle instrukcí z r. 1562 bráti od sepultury a konduktu 12 gr. míšeňských, bez konduktu 6 grošů, kaplan s konduktem 6 grošů, bez něho dva.[6]) V Bělé týž čas měl farář za pohřební průvod 2 groše, bylo-li kázaní, 30 grošů; od vesničanů za křest neměl chtíti nic nebo jen vejce a nejvýš slepici; z veselky nic jiného neměl žádati než po koláči nebo slepici.[7]) Náhradou mu měly patrně býti desátky vesnické, jimiž sobě lidé dle starého přesvědčení služebnosti kněžské s dostatek zaplatili. Litoměřičtí usnesli se r. 1563 o sazbě pohřební velmi obšírně. Jádro její jest;

---

[1]) Postilla Chelčického. 14.
[2]) Nebeský: Č. Č. Mus. 1852. III. 45.
[3]) Postilla Rokycanova v Univ. knih. fol. 86. 205.
[4]) Hádání. Lomnický.
[5]) V Kouřimi chtívali od r. 1514 2 gr., ale s konduktem 3 gr. Kusé listy knihy kouřim. v mus. Řád sv. Mikuláše v Praze v knize kostelníků z r. 1497. Vávra. Kolín I 91.
[6]) Kn. kouřimská rudá fol. 72. Archiv tamější.
[7]) Archiv mus. Listiny bělské č. 138.

bude-li tělo neseno do kostela, že by žalmy nebo responsorie tři nebo čtyři, jakož starodávný obyčej, při tom byly zpívány, dostane kněz 8 grošů míš., mladý kněz polovic. Kdyby šel kaplan na místo děkana, obdrží jako děkan. Bude-li děkan pobožně kázati nad mrtvým tělem, měj za to o 16 grošů míš. víc. Kdyby tělo nebylo neseno do kostela, nébrž jen na hřbitov, dá se „podle starobylého obyčeje“ od městské osoby groš bílý, od předměstského člověka půldruhého. Tolikéž obdrží mladý kněz, k tomu přizvaný.[1])

Chomutovský farář dle instrukcí r. 1565 měl bráti od pohřbu 2 groše, od kázaní pohřebného 15 grošů, od křtu groš, od ohlášek 8 grošů, od nevěsty 2 groše, od šestinedělek, když přišly do kostela k úvodu, groš a 5 denárů, od nemocných za poslední těšení a pomazání groš a 3 denáry, od velikonoční zpovědi po groši.[2]) V Týně Horšově podal sám arciprýšt Ondřej Pěšín r. 1579 na radní dům návrh funerních platů, jenž přijat za pravidlo. Dle něho měl on jakožto praelát mívati „od celého vigilii“ 8 grošů a od chůze 2 gr., „od půl vigilii“ 4 groše; farář a kaplan oba stejně po 7 groších. Od konduktu, „totiž když mrtvý se nese do kostela a potom zase okolo kostela k hrobu“, neměl kněz bráti již nic, ale ode mše potomní 3 groše dostal. V Sklenné na Moravě náležela faráři dle určení z roku 1582 při ouvodě šestinedělek svíce a „to, co z dobré vůle žena dá“. Chtěla-li míti při tom mši zpívanou, dala 1 groš bílý; od svatby placeno knězi po 2 groších, od posledního pomazání 1 peníz.[3]) Vesničané jedlovští týž čas dávali od křtu knězi 2½ peníze malého, od oddavek 2 bílé groše, od hlášení jich 1 groš, od funusu též tolik, učiněno-li kázaní při něm, měl farář půl třetího grose, vše bílé. Tuto fassi přijal roku 1585 kněz Řehoř, slibuje, že chudým bude slouziti darmo.[4]) Roku 1594 určeno v Polné, aby děkan bral od pohřbu půl druhého groše bílého, kaplan groš, ale za kázaní nad mrtvolou bylo platiti 30 grošů bílých či kopu míšeňskou. Sazba tato o něco zvětšena roku 1604 Janem Zejdlicem z Šenfelda, od pohřbu mělo děkanovi nadále placeno býti po 6 groších. Tu zároveň ustanoveno, aby odváděli 6 grošů za křest ti, kteří neplatí desátku. Z toho jde, kdo platil desátek, byl placení prázden.[5])

V Chebště platívali tou dobou vesničané protestantským pastorům od ohlášek 1 groš český, za oddavky 2, 3 groše, za pohřeb 35 krejcarů velikých; chudí všeho toho dávali půl.[6])

---

[1]) Archiv litomyšlský č. 119. 19. 29. Výpis prof. Štěpánka.
[2]) Archiv inšprucký. Opis v zem. 1565.
[3]) List. ze Sklenné. Mus.
[4]) Č. Č. Mus. 1847. I. 540.
[5]) Kataster Marie Terezie. E. 2. 1594. Archiv zem.
[6]) Gradl, Reform. im Egerl. 175. Mühlbach.

Týž čas platili v Praze od pohřbu knězi po 15 groších míšeňských i chudší lidé.[1]) Kázal-li farář, dávali mu kopu a víc.[2]) Důchod pohřební farářové pražští sobě ode dávna množívali tím, že hovíce přepychu pražského obecenstva, rádi dávali se z několika far najednou k pohřbu zváti; každý pak obdržel tolik jako místní farář. Do XVII. století vzrostly platy tou měrou, že i v malých Častolovicích chtíval farář od křtu na půl páta míš. groše a slepici, od pohřbu s kázáním kopu celou, od „zdávání“ 15 grošů, slepici a koláč.[3]) A rostly pořád. Po bitvě bělohorské brával — ovšem bylo-li z čeho — pardubický děkan od pohřbů i 6 tolarů, od oddavek 4—10 dukátův.[4])

Kromě platu mívali kněží leckde právo, že sukno a svíce z pohřbu zůstalo jim, což zvláště při bohatém pohřbu také byl dobrý důchod. Pražští faráři se o sukno pohřební mezi sebou hádali,[5]) aniž jim tuze vyčitáme, vímeť, že i pražští kanovníci r. 1457 o královském pohřbu koně vésti dali do kostela, aby sukno z nich zůstalo jim.[6]) Zajímavo, že také kněží Jednoty bratrské, vidouce příklad na jiných, též po sukně přikrovním se shánívali.[7]) Někde příhodnost tohoto důchodu dobře odvážili chrámoví kostelníci nebo kollátor a nechali sukna i svěc kostelu.[8])

Při trudných poměrech poddanských musili farářové býti stran svateb opatrni; bylotě dobře knězi pozorovati, smí-li o důchod svatební státi čili pustiti ho; kdyby oddal byl vesničany bez svolení vrchnosti za ten některý groš a koláč, jejž od svatby měl, připuzen mohl býti k pokutě 50 kop! Ani městské vrchnosti neodpouštěly! Rakovničtí píší r. 1615 na Modřejovice hejtmanovi, aby zatknouti dal kněze Bartoloměje Vrabce ve vsi Slabcích, protože oddal jich poddanou jakous bez „povolení našeho proti sněmovnímu snesení ano i zřízení zemskému“.[9]) Stejně Trutnovští žádají opata broumovského roku 1613 českým listem, aby zavříti dal „jiným ku příkladu“ faráře Preysa ve vsi své Německých Vermerovicích (Verneřovice), poněvadž oddal dva jejich poddané bez dovolení. Měl by prý platiti 50 kop, ale že jest chud, ať sedí.[10])

---

1) Archiv pražský č. 1173. 326.
2) Tamže fol. 389.
3) Archiv zemský. Opis z arcib.
4) Sborník Historický I. 1883. 274.
5) Archiv zemský. Rukop. O. 5. 61.
6) Tomek. D. P. VI. 288.
7) Sneseno v synodě r. 1572, „aby sami pokrovu nebrali, dá-li kdo, vezmi, sám neteř“. Dekrety 239.
8) Jan děkan stříbrský r. 1572 žádá za sukno „z lidí umrlých“ „jako jinde jest“. Archiv zemský. Rkp. O. 5. 18.
9) Archiv rakovnický. Kopiář z r. 1612.
10) Listář trutnovský III. 72. v mus.

Plat za mši katolickou a husitskou býval dosti stálý. R. 1414 platí se při pohřbu bohatého Frany Olbrama v Novém městě Pražském za 30 mší 15 grošů českých, toť 30 míšeňských,[1]) tedy groš za mši; ve Vodňanech r. 1408 stála mše také groš[2]) a na tom groši zůstávalo drahně let. V Plzni r. 1463 odkazují groš na mši.[3]) Na rozhraně století XV. a XVI. v Kadani bylo za kopu 60 mší, tedy za jednu placen knězi groš,[4]) tedy sto let táž cena. R. 1534 platí Jindřichohradečtí od 21 mší již 42 grošů.[5]) Od polovice XVI. věku 2 groše počítají ode mše zádušní.[6]) A na tom zůstává zase dlouhý čas. Platila tedy mše v XV. věku groš míšeňský, v XVI. groš český čili dvénásob.

Za některé funkce chrámové mívali kněží podle smlouvy plat zvláštní. Za takové uvádějí obyčejně hodinky o Božím těle. V Týně platívali počátkem století za „hora corporis Christi“ ročně 2 kopy.[7]) Roku 1575 však žaluje v konsistoři dolejší kněz Albrecht, že v Hradci Králové od „horas corporis“ mu platiti nechtěli, čímž mu ublížili v akcidencích.[8]) Také zvlášť placeno bývalo knězi, když něco s kazatelnice obci ohlásil. Turnovští platívali na hraně XVII. věku děkanovi, když oznámil, aby obec se shromáždila, 16 grošů „na pintu vína“.[9])

V starší době platívali knězi i za to, že opatroval kostelní klenoty. Čtemeť na příklad r. 1487 v oučtech Hradce Jindřichova, že kopu platí purkmistr knězi „od zakryštanství, ješto klenotů kostelních opatruje“.[10])

V kterém městě bylo více far, žádala slušnost, aby kněz knězi do služebností církevních a chrámových se netiskl, poněvadž ho tím strojil o důchod. Ale činívali to. R. 1552 musí i sněm zakazovati, aby si kněží do osad nevkračovali křtem ani jinou služebností.[11]) V některých městech, zvláště v Praze, bývalo o to hůře, že nevskakoval do osady jen kněz knězi stejné víry, ale i protivné. Roku 1573 žádá konsistoř podobojí arcibiskupa, aby zakázal kněžím svým přisluhovati vyznavačům podobojí; když prý farář ze slušné příčiny sloužiti nechce, hned je tu mnich od sv. Jakuba, sv. Anešky, nebo jiný a poslouží; i v noci mnich od sv. Anešky pana Vřesovce s dcerou nožíře Vosadila v Křížalové ulici proti

[1]) Při deskách. Miscellan č. 11. fol. D. 11.
[2]) Schön. Gesch. Wodňans. Rkp. musejní.
[3]) Archiv plzeňský fol. 110 č. 2. kn. kšaftů.
[4]) Urban. Gesch. v. Kaaden. Rkp mus. 138.
[5]) Registra purkmistrovského počtu v Hradci fol. 276. Platí knězi Zikmundovi
[6]) Archiv inšprucký Opis v zem. 1565.
[7]) Kniha zádušní lit. N.
[8]) Rkp. zem. arch. O 5 279
[9]) Počet turnov. primasský r. 1606.
[10]) Kniha příjmů z r. 1487 fol. 2.
[11]) Sněmy Č. II. 641.

vůli přátel ženichových oddal![1]) U sebe se však tenkrát usnesla konsistoř, „jestližeby kněží subunáci do far našich vskakovali, aby na ně právo dáno bylo". Jinak řečeno, že mají rychtářem býti sebráni. Jenž první to usnesení skutkem učinil, byl farář od sv. Jindřicha Fridrich. Dopátrav se, že maltanský převor od Matky boží pod řetězem na osadě jeho kdes oddává, s chvatem vzbouřil naň úřady. Purkmistr přišel sám, a překvapený převor musil na čest a víru slibiti, že postaví se v dolejší konsistoři. Bylo mu asi velmi nemilo, když předstoupil před konsistoriány kališné, kteří se do něho vyčitkami velmi prudce pustili. „Můžete rozuměti, pane převoře, že jste dobře neučinili, zvlášť v tento čas adventní a bez opovědi u pana faráře!" Tak mu hovořili na konec hlaholem smírnějším a odpustili mu.[2])

Ale když farář podobojí Jan u sv. Mikuláše dopustil r. 1573 katolickému knězi Sylvestrovi sloužiti, volán do konsistoře a stržil si důtku také.[3])

V Hoře mívali kněží o štolu kyselosti dosti často; jednou přebíral arciděkan farářům důchod za služebnosti církevní, jindy zase podřízení faráři přebírali děkanovi. Konšelé a šefmistři horští několikrát spor musili uklizeti. Něco dotčeno svrchu jinde. Tu připomenouti spor roku 1595 mezi archiděkanem Melissaeem a kněžími v Hoře, zvlášť Tadeášem Meziříčskym od sv. Barbory, o kázaní nad mrtvými těly, kteréž kázaní, jakož víme, dobře se platilo. Děkan se zlobil, že ho, přední osobu, pobíhají a při „generálních průvodích čili konduktech" nenechávají kázati. Úřad rozhodl, aby arciděkan, jenž při svém kostele žádných pohřbů nemá a jen na „generální pohřby se zůve", při každém konduktě měl kázaní; ostatní faráři mohou přestati na pohřbech „speciálních" — ale děkan ať dá z každého kázaní faráři po 3 groších českych.[4])

Farářský důchod řádný i mimořádný, jak dosavad vylíčen, nebyl bez břemen. Již dotčeno, že srdečnost doby chtívala tomu, aby farář k některé slavnosti výroční pozval na faru kollátora nebo jiné přední osoby; v katolických obcích zvláště o Boží Tělo povinni farářové po starodávném zvyku ctíti jídlem a pitím vrchnost konšely a ty, kteří nesli nebesa.[5])

Někdy nalehlo na faráře zvláštní vydání na primici mladého kněze. Ovšem k slavnostem svrchu psaným dáván faráři některý příspěvek od kollátorů, z obce, ze záduší. Plzeňští i k primici dávali pomoc. Čtemeť r. 1591: „Pan praelát zval na novou mši,

[1]) Archiv zem. Opisy z arcib. 1173. Recepta.
[2]) Rkp. zem. arch. O. 5. 199.
[3]) Tamže 90.
[4]) Archiv kutnoh. Opis v zem. 1595.
[5]) Archiv zem. Opisy z arcib. Kinšperk. 1595. Recepta.

kterou sloužiti má kněz Vavřinec, syn Krištofa Kuchaře, dána mu na pomoc pinta piva, hovězího masa 60 liber a 1 skop." [1]) Proti tomu Čáslavští r. 1564 usnesli se, aby pan děkan, kdyby primice byly, purkmistra a pánův ničím neobtěžoval, než, což by kdo z lásky a z milosti jemu dáti chtěl, s tím aby se spokojil.[2])

Lze sobě pomysliti, že při takových hodokvasech, při kterých v oněch dobách bujných se nelakomilo, měli farářové, i když pomoc obdrželi, vylohu nemalou. Všaktě svrchu uveden příklad, když farář nechtěl strojiti posvícení za tu pomoc, kterou ho podpořili, ustrojilo je záduší samo, a stálo víc než-li nabízená pomoc.

Než dejme tomu, že břemeno hodokvasné nebylo příliš obtížné, poněvadž na kněze padlo řídko kdy, ale težké a mrzuté bývalo břímě, které leželo na knězi den co den tím, že byl povinen u stolu chovati kaplana a jednoho, dva i tři školní učitele čili officiály. V jiné knize (o školách) poznáme, jak byl officiálům stůl kněžský nemilý, zvláště v době největšího různověrství, kdy farář věřil jináč, a učitelé také jináče, však důchod kněžský, ať bylo kdy bylo, pociťoval vždy ujmu.

Na kaplana měšťané leckde dávali faráři zvláštní příplatek, ale nevalný. Na příklad v Týně na hraně XVI. a XVII. věku brával farář po 2 kopách o kvartál, od r. 1603 po třech kopách.[3])

Kromě učitelů a kaplana někde musel farář míti na stravě i varhaníka a zvoníka. V Litomyšli se zove zvoník přímo „náchlebníkem" děkanovym.[4]) Jináče míval zvoník příměnky některé od křtů, úvodů, svateb, zvonění a pohřbů; něco si vydělal i koledami o Vánocích. Za příklad poslužte akcidentia zvoníkova v Horšově Týně r. 1579 zapsaná. Od křtěnek a úvodu šestinedělek měl bráti 2 denáry, od přespolních šest; od pohřbů po 12 groších. Týž zvoník měl ještě také obilný desátek ze 4 vesnic, z města mu dávali z lánu čtvrť sutého obilí; koleda mu přinesla 80 gr.[5]) Druhdy bývali zvoníci klerikové. „Zvoníky učené a ne lejky mějte, kteří by zpívati nebo čísti uměli." Tak káže papežský řád r. 1355.[6]) Proto také obyčejně farář sám zvoníka si jednával. Ovšem i kollátorové pletli se zhusta do toho. Někde farář klidně snesl vnuceného zvoníka,[7]) jinde činil vzdory. Na příklad r. 1575 pražský farář zderazský kněz Adam zvoníka, od osadních voleného, nepřijal, raději si posluhoval sám. Prý lezl na archu po řebříce, až něco srazil a s osadou měl proto hněvy.[8]) Někde — na příklad

[1]) Protokolly konšelské č. 20. Archiv plzeň.
[2]) Sedláček Čáslav.
[3]) Kn. záduší tynsk. lit K. fol. 90.
[4]) Lib. divison. v listov litomyšl z r. 1537. Výpis prof Štěpánka
[5]) Kniha pamětní v archivu praž. fol 40.
[6]) V právech Brikciho.
[7]) Příklad v manuál. Jindř.-Hradc. z r. 1604 fol. 21.
[8]) Archiv zem. O. 5. 239. 237.

v Král. Hradci — konšelé navrhli knězi terno zvonické, a kněz volil.[1]) Tím budiž o zvonících dosti.

V Tachově chtěli r. 1566, aby farář expensi dával i písaři městskému, jako bývalo prý od starodávna. Za stára, kdy učitel školský zastával v obci úřad písařův, mohlo tak býti, ale teď, kdy v Tachově písař neměl se školou ani s kostelem nic, farář vzpíral se dávati stravu písaři. Však arcibiskup rozhodl, aby farář expensi dával, ale písař aby řídil ranní mši, do školy přihlédal na disciplinu a dobře zapisoval desátek.[2])

Že bylo farářům živiti všecku farní čeleď, to rozumí se samo. Ale na kuchařku mívali skoro vsude některý penėžitý příspėvek. K němu byly kuchařce o pouť přídavky. Byl-li kněz ženat, brala službu manželka jeho. Berounská kuchařka a od r. 1584 „manželka pana děkana“ mívala ročně tři kopy.[3]) V Lounech obec platila kuchařce farské v první půli XVI. věku 4 kopy roční mzdy.[4]) Proti tomu Čáslavští ani v druhé půli za mnoho let nedávali kuchařce víc než 2 kopy a na mýdlo 15 grošů.[5]) Manželka pana administrátora Eliáše Šuda (1609—1614) dostávala od osadních „kuchařské mzdy“ za rok 8 kop.[6])

Na konec k břemenům farářským přičísti jest také berně a všeliké státní příspěvky. Vyvinulo se sic v středověku, že majetek církevní vůbec byl poplatků prázden, ale, když stát měl zapotřebí, musilo kněžstvo platiti jako jiní. O desátku kněžském, vybíraném pro krále, jsou zmínky ve XIV. století. V XVI. století zvláště vojny turecké svobodu církve odstranily docela. Již r. 1530 uloženo kněžstvu „rystovati“ 128 vozů k vojně.[7]) Roku 1546 povolal si král praeláty moravské dokonce pod trestem na Hrad pražský, nebudou-li jednati vozy a koně k vojně.[8]) Tedy i takového způsobu dávky připadly na kněze kromě platů z pozemků. Dekretem sněmu českého r. 1567 určeno farářům, aby platili i osobní daň po 20 groších bílých; kollátor ji vybíral. A to se pak opakovalo v napotomních letech napořád.

Kromě daní státních měli na sobě kněží i daně církevní, jimiž byli, dle kanonického práva povinni své duchovní vrchnosti, byly to platy za visitace, taksy kancelářské v konsistoři, platy za oleje a dary k rozličným případnostem.

Zhola nemožno celkem a obecně oceniti důchod kněžský. Bývalo jako dnes, že jedna fara nesla knězi víc, jiná méně. Ale

---

[1]) Solař. Hradec. 255.
[2]) Archiv arcib. Opis v zemském. 1566. Též Archiv Pam. 1874. 524.
[3]) Archiv děkanský v Berouně. Citováno v Seydlově Kronice. Rukopis mus 119.
[4]) Archiv lounský. Počty z r. 1539.
[5]) Sedláček. Čáslav
[6]) Kn. záduší týns. N.
[7]) Archiv říss. finanč. minist. Opis v zemsk.
[8]) Archiv. místodrž. Militare 1520.

to lze říci bezpečně, že ani v XVI. století nenesla žádná tolik, aby z ní kněz patrně zbohatl, ba dosti bylo far s důchodem naprosto nedostatečným a ne mnoho lákavým. Jest domluvno dost, když ten neb onen oznamuje konsistoři dolejší, že chce býti raději kaplanem než farářem, kaplan měl aspoň právo na bezpečný stůl, kdežto farář do nové fary šel mnohdy na nejisto, a nad to ještě i při slušné faře, neměl-li do začátku vlastního groše, jistě se potkal s nezdarem a bědou. Takž rozuměti jest knězi Tykvanovi, když roku 1575 prosí konsistoř, aby nebyl podán za faráře „pro chudobu“.[1]) Kněz Jan Táborský, farář u sv. Mikuláše v Starém Městě, chce jíti za kaplana „z příčiny nedostatku zraku svého a spižírny“;[2]) na Moravě nejeden kněz nechal pro nedostatečný důchod kněžství svého docela a dal se na řemeslo nebo pracoval i na polích za mzdu![3])

Důchod svůj snažili se farářové všelijak polepšovati. Nejprv prosbami a všelikým nátlakem. Těch proseb po archivech síla. Někdy i konsistoř se přimlouvá, aby knězi se přidalo; zvlášť vystupuje rozhodně, když některým kollátorům přišlo na mysl plat dosavadní zmenšiti, jako na příklad Turnovským, kteří r. 1579 nechtěli dávati faráři měsíčně jako druhdy 6 kop, nébrž méně. Konsistoř chce, aby mu dali aspoň půl šesté.[4]) Roku 1579 žádá administrátor Dačický Mělničanův, aby nadlepšili knězi Linhartovi, že je draho.[5])

Jednání o přídavek nebývalo ani příjemné ani přívětivé. Takové ochoty, jako ji měli r. 1597 Litoměřičtí, nalezneš řídko kdy. Ti se usnesli v plné obci: „Co se pana děkana nynějšího při kostele farním dotýče, kterýž se odsud pro nedostatečné opatření potrhá, a aby mu na tejden expensí přidáno bylo, žádá: tu věc dala obec panu purkmistru a pánům v moc, jak nejlépe rozumějí, s pány staršími aby to opatřili a pana děkana zde zdržeti ráčili.“[6])

Příkladů, že žádost kollátoři odmítli, je víc. O tuhém jednání, při němž na konec povolili, položíme z pražských knih týnských. Roku 1603 přednesl farář v plné osadě shromážděné, že béře odpuštění, povolí-li se však žádostem jeho, že do vůle boží zůstane. Z těch žádostí první byla, aby mu přidali na kvartál po šesti kopách a na kaplana po třech. Nejprv té žádosti odepřeli. Zapsali do knihy, že se ovšem ví, „jaká nesmírná drahota jest, ale že se na chrám Páně veliký náklad činí“, proto nelze faráři přidati. Tenkrát farář nedal se snadno odbyti. Jednáno znova,

[1]) Rukop. zem. arch. O. 5 211.
[2]) Tamže 205. 207.
[3]) Kameníček Hist. Sborn. III. 87.
[4]) Archiv arcib. Opis v zem. 1579.
[5]) Kn. děkan. VI na Mělnice. Výpis Zamastilův.
[6]) Svolení obce. Rukop. mus. 3. E. 3. fol 110

prudčeji. Osadní se uvolili, že mu z lásky darují 40 kop míšeňských, jen aby nechtěl stálého přídavku. Kněz daru nevzal a vyhrál. „Museli sme mu kvartálu podle jeho vůle přidati," tak zapsáno na konec v knize s netajenou mrzutostí.[1])

Deset let potom totéž jednání. Když sešla se osada v neděli v ochtáb Tří králů, oznámeno, že farář vše nakládá na stravu a za práci svou „žádného stance" nemá. Páni osadní „račili se snésti, že mu přidati nemohou, v časích budoucích, jestližeby lepší důchod z požehnání božího (jim) připadl, že mu také nějakou pomoc učiniti chtějí". Na to dal farář výpověď. I honem vyslaná deputace osmi pánů, jimž v čelo se postavil purkmistr Kašpar Winter z Polehrad, a ti snad uprosili kněze, ale pochybujeme, že bez přídavku.[2])

Vzácnější jest případ, že farář jednal o přídavek dřív, nežli na faru byl přijat; roku 1553 oznámil farář počátecký, kněz Jan, Prachatickým, že by po třetí byl u nich farářem, kdyby mu přidali ke 20 kopám kvartálu deset kop.[3]) Podobně farář lstibořský, Mikuláš Čínovsky, vzkazuje r. 1573 Mělničanům, že míní od sv. Jiří na Mělník za děkana přistoupiti, „však jestli by se jemu vinice, které předkové užívali, popříti měla, že přistoupiti nemíní". Mělničtí nějak slíbili; děkan se přistěhoval, a rok potom již chce pryč. Hádka o vinici a jiné důchody vedla se písemně. Rada prosí, aby kněz zůstal. Kněz odpovídá: „Abych od Vás vykládán nebyl, že bych žádosti Vaší málo měl sobě vážiti, chci na další časy mezi Vámi pracovati," ale jináč ne, leč když mu budou dávati půl sudu vína červeného, půl bílého, vepře a když mu pustí vinici a pošlou koledu, „poněvadž v rejstřích jest vyznamenána". Na konec nedohodli se; Mělničtí podávali jen věrtel vína, vepře půl a vinice pry „se pustit nemůže". Děkan se tedy stěhoval.[4])

Mimo zvětšení důchodu chtívali farářové na svůj prospěch zhusta proměnění jeho; nejčastěji žádali sobě proměniti dávky in natura v peníz nebo při desátku obilném snažili se měniti aspoň formu nejistou v jistější, totiž chtívali místo snopného obilí suté.[5]) Touž příčinou arciděkan v Horšově Týně, Ondřej Pěšín, staral se v nejistotách, co by mu spíš prospělo; r. 1577 hrozil, že odejde, nepromění-li se mu obilný desátek v peníze, pry mu ho sousedé nedávají tak, jak se náleží, dávají mu „od stád spaseny, též stoklasy a jiné nehodnosti". Horšovotynští tedy svolili se dávati nespokojenému praelátovi z půl lánu místo desátků 30 grošů bílých; však léta 1579 již zase chtěl obilí a ne

[1]) Kn. týnsk. záduší lit. K. 90.
[2]) Tamže fol. 124.
[3]) Zemský archiv. Opisy z Prachatic. 1553.
[4]) Zprávy v děkanské knize mělnické č. VI. 225. 226. a v archivu mělnic. č. 31 fol 73. 80. Z výpisů Zamastilových.
[5]) Archiv zem. O. 5. 135. 1574. Farář bakovský Šimon.

peněz.[1]) Pozdější nástupce Pěšínův, děkan Flaxius, chtěje za desátek obilný peníze, dostal se s vrchností svou, Lobkovicem, do tak tuhé hádky, že mu urozený pán vyčetl roku 1617 nemilosrdnost k poddaným. Vyčítá mu: „Nechtěli jste se nad poddanými smilovati a za desátek, co tehdáž v trhu bylo, peníze vzíti.“ [2])

Na hodnotu svého deputátu, hleděli, jakož pochopitelno, farářové bedlivě. Dosti zhusta vzkazují k obci, že pivo je nehodné; děkan v Č. Brodě oznamuje r. 1585 obci, že mu dávají „prase brak“, a chtějí-li, že odejde hned jinam.[3]) Kouřimský děkan r. 1603 odeslal do konsistoře hrst hrachu, kterýž prý má s officiály požívati; odeslal ho, aby se poznalo, „že jest velmi nečistý, nehodný, neb více černyho a smetí než dobryho jest“.[4])

A kterak si svých gruntů ochraňoval mnohý kněz, aby nebyl důchod jeho skrácen! Farář plaňanský, kněz Jan, obhajuje r. 1538 kněžské louky proti mlynáři Václavovi Hubáčkovi, byl by málem zastřelen byval z kuše mlynářovy. Mlynář „pro tu výtržnost“, že kněze ranil, odsouzen soudem komorním.[5]) Některý zase při obhajování svého zašel až příliš daleko. Na příklad farář v Tachlovicích, když mu roku 1588 vjel jakýs Pavel, „sirotek“ z Rokycan, do ovsa, ťal ho škodně, až mu vazovou žílu přeťal; mlynáři zastavovali krev, ale že neuměli, umřel nebožák, „ani za jeden snop škody neudělav“.[6]) Stejně nemírně chránil si důchodu děkan v Jindřichově Hradci, jenž r. 1615 pohořelým sousedům zbraňoval na farním gruntě bráti hlíny, lopaty jim bral a „praním k některým přikračoval“.[7])

Aby sobě důchody přivětšili, v XVI. století farářové užívali nedostatku kněžského k tomu, že administrovali více far na jednou, což byl ovšem na mnoze zlořád, poněvadž kněz nestačil pak nikde. Byli prý lakomci, že i deset far na svůj zisk pobrali.[8]) A že za lakomstvo a nikoli za ochotu taková cizí posluhování tehda byla pokládána, to víme z installační řeči, kterou měli kollátoři fary Kojetické r. 1588 k novému faráři Krišpínovi. Napomínali ho, aby v pobožnosti a čistotě byl živ, povolání svého neobmeškával, nybrž s pilností vykonával, mnohým jinde přisluhováním se nezameškávajíc a lakomství nevyhledávajíc.[9])

Nemírně v tom vedli si zvláště venkovští děkanové. Ondřej Gsel, farář v Libici, žaluje arcibiskupovi r. 1614, že ho děkan

[1]) Memorabil. horšovotýn. fol. 30. Arch. praž.
[2]) Archiv arcib. Opis v zem. Recepta.
[3]) Archiv musejní. List brod.
[4]) Archiv mus. List. kouřim.
[5]) Kn. komor. soud 8. J. 1538.—1542. fol. J. 13. J. 14.
[6]) Archiv zemský. Opisy z Rokycan.
[7]) Z archivu v Jindř. Hradci. Manuál.
[8]) Zámrský. Postilla 1226. r. 1592.
[9]) Manuál. osadních fol. 77.

poděbradský vyhání z fary; prý od sv. Jiří bude míti děkan ten do devíti far prázdných okolo Poděbrad, a těmi že může se již dostatečně vychovati.[1]) A téhož ještě roku vznáší Anna Troška ze Strakonic na vrchnost svou Matouše Děpolda z Lobkovic, že muž její, nebožtík farář Stodůlka, postoupil faru ve vsi Předhradí děkanu poděbradskému a toliko si na ni podružství objednal; teď prý umřel, a děkan pobral jí všecek statek, při němž 19 kusů dobytka hovězího.[2])

Zde nám nejde ovšem o lakomé pobrání farářského statku jako o případ, že farář se dal „v podružství“ děkanovi; děkan užíval farních důchodů a faráři platil něco na živobytí dle úmluvy.

Kromě venkovských děkanů vynikali někteří farářové pražští snahou rozmnožiti si důchod posluhováním při několika farách. Takž na příklad farář haštalský posluhovával za kvartální plat u sv. Kříže[3]) a jiný jinde na blízkém záduší i na vzdálenějším. Roku 1565 chtěl dokonce kněz Šmohel dosíci konsistorního dovolení, když odslouží na Zderaze mši rorátní, aby směl týž den sloužiti mši u sv. Mikuláše „za vodou“, poněvadž má tam o to smlouvu. Konsistoř nedovolila.[4]) Důchod při filiálné faře, poněvadž sem docházel kněz jen ob čas, nebýval z valných, ale netiskli se k němu přes to jen obyčejní faráři, ale i administrátorové dolejší konsistoře. U sv. Vavřince pod Petřínskou horou nesl důchod ten r. 1598 půlletně 5 kop, o pouti kopu a 32 gr. a hus za 40 gr.; roku 1600 přidali faráři k témuž platu 20 gr. „na roky“.[5]) Také Mikulášští na Starém městě platili r. 1593 za posluhování v třetí neděli a každou sobotu ročně 10 kop, jsouce hotovi, kdyby kněz nebyl spokojen, přidati 2 kopy.[6]) Osadní Panny Marie na Louži smluvili r. 1591 s administrátorem, že mu dají za půlroční posluhu 12 kop, Štědrého večera 2 kopy, o Zelený čtvrtek beránka. Před svátky velikonočními slíbil administrátor, nemoha v ten důležitý čas všude sloužiti, že pošle za sebe kněze jiného; přijali osadní nabídku ochotně, uctili administrátora, když to sliboval, pintou rýnského vína za 24 grošů — a o Květnou neděli byli zhola bez kněze. „Pan administrátor neučinil za dost.“ [7])

Protož nedivíme se, že pražští osadní farářům svým v těch snahách po hojném cizím posluhování kladli překážky, neboť viděli v hmotném zisku farářově ujmu svou co do bohoslužby. Roku 1610 snesla se plná osada týnská proti administrátorovi

[1]) Archiv arcib. recepta. Opis v zem. 1614.
[2]) Tamže. Recepta 1614.
[3]) Univ. knih. rkp. XV. C. 5
[4]) Archiv zem. Opisy z arcib. Acta. 1565.
[5]) Kniha zádušní č. 812. Archiv praž.
[6]) Manuál osadních. 1590. fol. 220.
[7]) Kniha zádušní; v archivu praž.

Šudovi, jenž chtěl vždy třetí neděli pánům osadním u sv. Havla druhé veliké kázaní osobně konati, že k tomu povoliti nemohou, „aby tento chrám nejhlavnější vždycky třetí neděli zavřen býti měl".[1]) Administrátor tedy upustil, ale hned chtěl přilepšení platu. I osadní odpověděli krátce, že slouží jen jednou v témdni, že má 60 kop na kvartál a dříví, a že tedy nic nemohou přidávati.[2]) Šud vzkázal, „že se takové odpovědi nenadál", a skyselil se tuze na osadu.

O postranní posluhy měli před tím osadní sv. Mikuláše nesnáze s farářem svým Tomášem Soběslavským. Roku 1589 mu právem vyčetli, že v svátky velikonoční, maje při domácím kostele služby boží vykonávati, toho neučinil, nýbrž že toulal se po vesských postranních služebnostech, ačkoli se zakázal toho zanechati. Tehda ustanovili se Mikulášští, že mu za to strhnou čili porazí na kvartále; totiž usnesli se, „aby s kvartálem sv. Jakuba nebylo pospícháno, a potom, co by přišlo za ty dni, v nichž doma nesloužil, jemu se vyrazilo".[3]) Podobně jednali r. 1595 vesničané v Libšicích a Drahomyšli. Katolickému faráři svému, Pavlovi Klementis, nedali desátku, protože smlouvě nečinil zadosti. „Každou neděli i v svátky výroční nás opustil a pro své lakomství dal se v službu do vsi Staňkovic, do Hradiště, Libočan a jinam."[4])

Nelze neviniti leckterého faráře, že si chtěl důchod přivětšiti, přemršťuje poplatky za služebnosti chrámové. Však svrchu již při jiné příležitosti zmíněno o farářském „šacování". Přes všecky sazby ob čas ozývá se z pramenů historických nářek o šacování. Na příklad r. 1550 úředník pernštejnský Petr Hamza píše dekanu pardubickému, že „někteří kněží nenáležitě se chovají, lidi mimo desátek nařízený platy nespravedlivými obtěžují, přijdou-li o křest, neb oddavky, zvláštní plat na nich sobě zarážejíc".[5]) Ba konsistoř dolejší sama r. 1575 napomíná všecky pražské faráře v shromáždění zvlášť svolaném, aby „od křtu lid nešacovali, než dají-li co z lásky".[6]) Prachatičtí r. 1582 ptají se vrchnosti své Rozmberské, co činiti s farářem, který je nemírně šacuje; prý neřídí se mzdou a „přetahuje"; časem od mrtvého těla 2, 3 i 5 kop vzal. Farář, jenž slul Václav Dvorský, odpovídaje k žalobě oznámil, že instrukce jejich za funkce kněžské přijmouti nemůže a dostanou-li na tu instrukci kněze, že jim ho přeje. Ale nechali se Prachatičtí od kněze šacovati až do roku 1584. Tu ho vypudili.[7]) Na faráře v Klatovech, Mikuláše, donesena r. 1601 do konsistoře žaloba, že

---

[1]) Záduší kniha týnská lit. K. 120.
[2]) Táž kniha fol. 121.
[3]) Manuál osady, v arch. praž. fol. 109. 111.
[4]) Arch. arcib. Opis v zem. Recept. 1595.
[5]) Listář pernštej. v mus. č. 4. 65.
[6]) Rukop. zem. arch. O. 5 309.
[7]) Archiv zem. Opisy z Prachatic.

vůbec musí se mu platiti tolik, kolik on sám poroučí; s pláčem prý lidé odcházejí, a nad to prý farář ten ještě velmi nedbalý, „káže mdle jako nějaký kumpán“. Farář se bránil, prý béře od křtu, „od chudých i bohatých“ po 2 groších; od funusů prý „přetahovati“ nemůže, ponévadž je jisté vyměření. Konsistoř ho po té výmluvě zavřela.[1]) Své vyděračstvo velmi směšně vymlouval r. 1602 děkan berounský Martin. Když do něho žalováno, že béře od křtu po tolaru, což proti Bohu, vypravoval konsistoři s nevinnou tváří, že prý jen žertem říká, když se ho ptají, co dáti, aby dali tolar, mají-li ho. A tak prý dávají tolar z dobré vůle; kdyby ho nedali, nechtěl by ho. Zavřen za to.[2])

Některý kněz nešel dřív posloužit, dokud mu nezaplatili,[3]) jiný zase proti smlouvě nechtěl zadarmo posluhovati podruhům nebo jiným, v smlouvách vymíněným.[4]) Tou příčinou nejhorší žaloby známe již ze starší doby. Roku 1482 stěžuje si v katolické konsistoři Jan z Trpist do kněze Jana z Pernatic, kterak se mstí, když mu lidé nedají napřed a kolik si přeje. „Súsedóm žen těhotných, když již v svém nebezpečenství byly, čekajíce sebe, zpovídati nechtěl, a skrze to jedna z Trpist jest o hrdlo přišla i s dítětem a ona s svým hospodářem jemu nic dlužna nebyla“; chodil na koledu, a tiskl je k bezprávné koledě, chtěje i od čeledi od každého po penízi; „od každého křtu chce napřed bílý groš a od kmotrů a kmotr oféru zvlášť; maje chovati třídníka, nechová, a sám od nich bere naň; že jest na ně volal na kázaní, je hanël a dobrým lidem je studil a jich děti kázal z kostela vyvésti jako pohany, okolním farářům zapovídal, aby jim křesťanské správy nečinili, a tak by je rád o jich duše připravil“. Farář tento lakomý bránil se tím, že mu nedávají dle smlouvy; „dvój“ desátek že mu zadrželi „z každé země po třech kbelcích, též dýmné, které se platí pro svátost“, zadrželi. Není pochyby, že si utržil za svou bezohlednost kázeň konsistorní.[5])

Aby si kněží přihospodařili, i při povinných vydajích na služebníky chrámové a zvláště na officiály školské lakomili. Těch farářů, kteří nechtěli živiti ani platiti na varhaníka, na zvoníka, kteří nechtěli živiti officiálů nebo je živili ledabylo, těch jest příliš mnoho v pramenech zapsáno, takže, jsou-li všecky předešlé případy řidší nebo hojnější výjimky, tuto chybu farářův lze skoro klásti za pravidlo. Roku 1589 daly obě konsistoře dvěma svým farářům dokonce za pravdu, že nejsou povinni učitele živiti. Hořejší konsistoř oznamuje, že Velvarští, nedávajíce na kněze víc než pivo, nemohou ho nutiti, aby stravoval učitele; chce-li z lásky

[1]) Kniha konsistorní roudnická 47.
[2]) Tamže 169.
[3]) Na příklad Dvorský v Prachaticích r. 1583. Archiv zemský. Opisy z Prachatic.
[4]) Archiv zemský. Opisy z arcib. 1564. Žaloba Čáslavských.
[5]) Archiv kapitolní. Kod. VI. 6. fol. 243.

něco učiniti, při své vůli to má, aby jim stravu dával; z povinnosti ne.[1]) A konsistoř pod obojí při samém císaři béře děkana slanského v ochranu touž příčinou; fara prý je pro kněží, škola pro žáky a officiály, farář jim není povinen obědy; předkové kněžští prý je zvávali k stolu svému prvotně jen z lásky; u sv. Jindricha prý to začali, a to bylo tehda možno, neboť se snášeli pospolu u víře.[2])

Nářky na stůl kněžský jsou přerozmanité i tu, kde farář byl smlouvou povinen officiály živiti. Jednou musí se r. 1575 čistiti děkan mělnický, Jiří Mládežka, že nedává officiálům stravy smradlavé,[3]) jindy roku 1564 vyčítá se knězi Michalovi od sv. Michala v Praze, že „bába" jeho bakaláři omastila nějakym olejem, „že by na ulici jej řítiti mohl";[4]) téhož roku zase musí platiti sama vrchnost kaplanům i officiálům v Hradci Jindřichově, že odjel farář do Plzně a jim „zhola nic k stravě nezanechal";[5]) tu Prachatičtí naříkají r. 1583, že farář Václav Dvorský, nedostane-li kvartálních peněz napřed, vyhání od stolu kaplany i officiály,[6]) jindy (r. 1564) žalují Čáslavští, že jich děkan odpírá stravu učitelům říkaje, „že sam nemá co jísti".[7]) A týmž způsobem bylo by ještě leckterou řádku sem položiti.

Ani kaplan Jan, jenž sám na sobě zvěděl, jak chutná chléb nemilostivy, když ho r. 1614 po smrti administrátora Šuda učinili osadní zatímním správcem fary, nedovedl se vyprostiti na krátky čas svého panování staré tradice farní — spořiti totiž na officiálské stravě: živil officiály tak lakomě, že se utekli k osadním s prosbou, aby dáno jim bylo tydně 20 grošů bílých, „poněvadž na faru choditi nemohou pro ublížení, které se jim dálo od kněze Jana stran stravy".[8])

Nelze nezmíniti se, že někteří farářové zjednávali sobě větší důchod také cestou mimo svůj duchovní úřad. Z nejstarších dob až do převratu husitského byli farářové písaři veřejnými[9]) a psávali z peněz všeliké listy nejen doma než i v kaplích, v síních kostelních. Ten výdělek časem zašel, poněvadž psaní přestalo býti vzácnym uměním. Za to zobyčejnělo, že hleděli sobě něco vyzískati při posledních vůlích. Ochotně dávali se ke kšaftům volati. Čtemeť ještě r. 1523 „když umírala (v Praze) Vezická, poslala

[1]) Archiv arcib. Opis v zem. Acta boh. cons. 1589.
[2]) Borový; Medek 186.
[3]) Rukop. zemský archiv. O 5. 227.
[4]) Archiv zemský. Opis z arcib.
[5]) V oučtech panských v Hradci. 1564
[6]) Archiv zemský. Opisy z Prachatic. 1583.
[7]) Archiv arcib. Opisy v zem. 1564.
[8]) Zádušní kniha lit K. fol 21.
[9]) Ještě 1380 o tom doklad. Tadra Akta II. 94.

pro faráře, a farář přišel s kalamářem a s kus papírem".[1]) Skromný a pravý kněz ovšem, prosil-li při kšaftě zač, prosil pro kostel, ale byli, kteří prosili pro sebe. Asi ne bez osobní zkušenosti směl Vaněk Valečovský (1452) viniti kněze, že se vnucují lidem za poručníky kšaftů, že milují váčky zahrdlité.[2])

Individuelný výdělek poněkud vzácnějšího způsobu míval některý farář tím, že ochotně pomáhal lidem lékařstvím. Václav Sušil, Rakovničan, piše roku 1582 do Slaného děkanovi, jehož neumí ani jmenovati, aby mu uzdravil ženu; líčí mu nemoc zevrubně, prý je teskna, kvílí, má horkost, přicházejí na ni jacísi posuňkové a časem není sama při sobě. „Mám zprávu, že se uměním lékařským mnoho obírati a skrze ně mnohým lidem šťastně prospívati ráčíte, utíkám se k vám!"[3]) Za zmínku stojí z těch kněží, kteří hojívali, mistr Jakub Kamenický; tomu dařilo se „lékařství" tou měrou, že zanechav kněžství docela vydělával jen lékařením. Roku 1563 dostal se na soud staroměstský pro dědictví, jež mu odkázala Raušová, kterou byl hojil. Příbuzní její knězi lékaři odkazu přeli, což ho ani tak nehněvalo, jako neustálé tvrzení, že je kněz; prý podle kanonů „cessatio ab officio est depositio et remotio, to jest, knězem nebýti nic jiného není než toliko přestati posluhovati úřadem tím". K čemuž protivníci odpovídali, že kněžství zbaven není přes to, že měšťanem a že se oženil.[4])

Povážlivější byl výdělek, dal-li se kněz v šenkování piva. Když šlo r. 1464 poselstvo ku králi francouzskému, divilo se, že v jistém cizím městečku v hospodě kněz jim šenkoval víno, pivo a chléb i seno prodával.[5]) V XVI. století již by se nebyli divili. Nebyl sic šenk kněžský obyčejný, ale řídký také nebyl. Některý kněz i bez obzvláštního lakomstva byl připuzen k tomu, aby pivo, kterého dostal deputátem, vyšenkoval. Co měl na příklad čáslavský kněz se svými ročními 25 sudy piva si počíti, nemohl-li jich s čeledí vypiti, a nechtěl-li mu za ně nikdo dáti dostatečné peněžité náhrady? Opatrný kněz dal takové sudy na šenk někomu mimo faru, lakomý a nedůvěřivý šenkoval je na faře.

Šenk ať jakýkoli vždy byl s pohoršením, takže vedlejší důchod tohoto rázu lze bezpečně u nás klásti za nedovolený, neslušný a od vrchnosti duchovní i světské stíhaný. Na příklad roku 1522 podkomoří moravský Kuna z Kunštatu zapovídá všem moravským duchovním šenkovati víno, kdoby neposlechl, nechť víno se mu poběře a v rathouze vyšenkuje.[6]) Kněz Šimon Přeza, farář ouštěcký (Oustí Sezimovo), šenkoval pivo a víno tak dlouho, až byl od

[1]) Archiv praž. čís. 1047. B 15.
[2]) Traktát Valečovského v arch. zem. Opis z Herrnhuta.
[3]) Missivae v rakov. arch. 1580.
[4]) Archiv praž. č. 992. 111.
[5]) Archiv Česk. VII. 45..
[6]) Jihlav. kronik. Rukop. v mus.

Jaroslava Sezimy z Sezimova Ousti proto žalován a vypuzen.[1]) V týž čas (r. 1567) šenkoval katolický farář Martin v Neumětelích, a když volán k arcibiskupovi, vymlouval se, že šenkuje pouze šestinedělkám.[2]) Jan Kratěna, farář v Hrobech, dostal se do vězení konsistorního r. 1574, poněvadž kromě svého zaměstknání kněžského posluhoval pánu z Březí jakožto ouředník, vařil si pivo v Černovicích a vystavoval je na prodej. Marně se vymlouval, že mu toho Černovští přáli „pro dobytek a lepší vychování“. Zavřen jest.[3]) Roku 1599 viněn od děkana krajského farář v Praskolesích Jan, že na faře šenkuje dvojí pivo;[4]) před tím zpráva (r. 1591), že farář v Sukdole, kněz Petr, na faře pivo šenkuje.[5]) Ba r. 1612 žádá v Slaném děkan Kašpar Pistorius bez ostychu, aby mu konšelé dovolili některý sud starého piva v domě svém vyšenkovati. Páni odpověděli, jakž věru na to náleželo, „že k tomu pro naříkání obce a lidu obecního, aby sobě nějaký šenk zarážeti měl, povoliti nemohou, protož v té žádosti aby se pan děkan spokojil a dále o to více purkmistra a pány svou neslušnou žádostí nezaneprazdňoval“.[6])

Stejně kárané byly jiné výdělky kněžské rázu málo důstojného. Roku 1572 konsistoř dolejší kněze Peterku z Domašína dala do vazby, vyčetši mu mimo jiné viny i to, že „formaní z peněz“.[7])

Kdo z řemeslníka stal se knězem, i v kněžství leckdy buď z nouze buď z lakomstva přivydělával sobě rád řemeslem, zvláště bylo-li je lze provozovati v soukromí. Za takové farářské řemeslo uvádí se krejčovina. V Trutnově farář roku 1521, jsa krejčí, s kazatelnice oznamoval sedlákům, aby u něho si dávali kabáty šíti.[8]) A když roku 1600 kollátorkyně v Nových Hradech faráři Jeronýmu Hanibalovi z Palatýnu tvrdila, že předchůdcové jeho dobře se na ty důchody zdejší mívali, odpověděl: „Tomu místo dávám, poněvadž jsou ne kněží (míní protestanty), ale mnozí sprostní a hloupí soukenníci anebo krejčí bejvali a víceji svými obchody nežli důchody (rozuměj farními) se vychovávali.“[9]) Lze ovšem vyznati, že práce rukou, děla-li se z potřeby, nikoho by nehanobila; všakté až dosavad na chudých pohorských farkách, leckterý ctihodný kněz, poněvadž buď není dělníků nebo peněz, musí sám ruce k dílu potlivému přiložiti, aniž tím na vážnosti ztrácí.

---

[1]) Arch. musej. Oustí.
[2]) Arch. zem. Opisy z arcib. Miss. boh. consis. 1567.
[3]) Rukop. zem. arch. O. 5. 160. Oecon. B. 11. 160.
[4]) Arch. arcib. Opis v zem. 1599.
[5]) Arch. zem. Opisy z Třeboně.
[6]) Lacina. Slané. 75.
[7]) Oeconom. B 11. Arch. zemský.
[8]) Chronik Hüttel-Schlesinger. Trauten. 49. Lippert. Trauten. 61.
[9]) Arch. arcib. Recept. Opis v zem. 1600.

Proti tomu vždy povážlivější věc, jestliže kněz v XVI. století z nouze nebo z lakoty dal se v pohodlné obchody, jako na příklad r. 1599 v Praskolesích kněz Jan, jenž překupoval dobytek a v něm tržil,[1]) nebo r. 1613 v Svémyslicích kněz Zemánek, jenž kupčil v nejrozmanitějších věcech krámných,[2]) nebo jako farář Bock v Starém městě (Altenstadt u Trutnova), na něhož r. 1593 žalovali vesničané kolem Trutnova sedící, že nespokojuje se za zpověď bráti 1 ani 2 peníze, nébrž že chce víc, v kostele lid že musí na něho očekávati zhusta déle než hodinu, poněvadž si zatím skládá přízi, plátna a obchody provádí s vesnickými, ba že lichvaří, prodávaje obilí, jež stojí 13 grošů, po osmnácti.[3]) Podobného nesytu Rakovničané měli ve svém nejbližším sousedství v Senomatech. Roku 1600 žalují na něho k vrchnosti jeho, k Václavu Hochauzarovi: „Farář senomatský s manželkou svou lidem poddaným vašim i jiným, když skrz Senomaty obilí k městu našemu vézti chtějí, v cestu vchází a od nich na překup obilí kupuje, tudy nám nemalé skrácení činí, odkudž nedostatek chlebů a ječmene toho tyhodne býti počal, a chudý lid nemálo nad tím úpí. Člověku duchovnímu by to trpěno byti nemělo.“ [4]) Na faráře svého Martina Krausa podali r. 1610 Lomničtí předlouhou žalobu, v níž i to, že „lichvy béře hůř než žid, v půst prodává herynky, preclíky, voplatky, žena jeho peče na prodej, víno a pivo šenkuje na faře“.[5]) Ti a podobní kněží, přepínajíce míru lidského lakomství, byli tedy na pohoršení i zkázu své církve. Hněvá se na ně protestantská Agenda horská, řkouc, že by neměl míti kazatel dvojího zaměstknaní: neměli by kněží zaneprazdňovati se kupectvem, draním, šenkováním, plátna děláním stejně tak, jako biskupové by měli zanechati kralování tohoto světa.[6])

To vidí se ještě připomenouti, že manželce knězově obyčejně se nepřekáželo, chtěla-li obchodovati. R. 1587 prosil kněz Pavel Horský úřad kutnohorský, aby manželce jeho přáli živnost prodávati omastek. Úřad ochotně dovolil, poněvadž prý kněz na zdraví nedostatečný, ale žena jeho aby nepřekupovala.[7]) Také manželka administrátora Václava Dačického v svém domě šenkovala víno; když umřel, měla v tom se svou dcerou skrovnou živnost.[8])

Kněžské snahy po vedlejším výdělku mají některý výklad a snad i omluvu v tom, že kněží bývali v řádných důchodech svých přečasto skracováni. O nespravedlivém jich skracování již svrchu

---

[1]) Archivy týtéž. 1599. Recepta.
[2]) Tamže. Zpráva visitační.
[3]) Tamže.
[4]) Kopiál v archivu rakov. z r. 1600.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta. 1600.
[6]) Agenda na Horách. Rkp. univ. knih.
[7]) Arch. kutnohor. Opis v zem.
[8]) Arch. praž. č. 1208. 151.

tu a tam leccos napověděno, zde abychom sobě všimli věci té, v oněch dobách pohříchu až příliš obyčejné, zevrubněji.

Poměrně nejmenší ublížení dělo se jim tím, že stance nedostávali v čas, a že bylo jim často o ni se dožebrávati. R. 1575 dí v konsistoři kněz Petr, farář od sv. Havla v Praze, že odejde z fary, poněvadž mu peníze vystrkují jako mendíkovi; před tím r. 1572 naříká farář od sv. Štěpána Velikého, kněz Havel, že by ho sedláci lépe opatřili nežli teď v Praze opatřen.[1]) Hůř bylo, nechtěl-li kollátor dávati zhola nic. Farář podskalský Prokop, sv.-Klimentský Matouš a sv.-Václavský Paminondas r. 1593 naříkají arcibiskupovi, že jim Novoměstští ničeho nechtějí platiti, „ješto ráčí V. M. Knížecí odpustiti, kdyby nějakého netoliko kněze, ale psíka, který by jim domu hlídal, měli, tehdy by od nich, aby hladem neumřel, stravou opatrován byl".[2]) Jest velmi charakteristické, když roku 1590 dosazujíce v Praze Staroměstské konšely, kommissaři napomínají, „aby farářům, poněvadž jsou hodni mzdy své, mzda poctivá, vedle stavu jich určitá a v svobodě byla, aby nebyli vždycky povinni běhati a žebrati".[3]) Roku 1594 zase tak mluví kommisse;[4]) stejnými slovy opět r. 1599[5]) a ještě doslovně tak r. 1606.[6]) Bylo-li tedy napomínati konšely hlavního města, aby byli knězi práví, natož v městech jiných, menších, zvláště postonával-li v nich důchod nehospodářstvem.

Za hranicemi nebývalo touž příčinou asi lépe, čtemeť u Erasma Rotterdamského slovo drsné ale domluvné: „Pastuchovi, když naše svině a jiný dobytek pase, mzdu s ochotnou myslí dáváme, a správcům církevním časem kus chleba dáti se zbraňujeme."[7])

A z čeho u nás nebrali kollátoři posilek? Na Moravu posláno r. 1546 šest mandátů královských, aby farářům důchody nebyly odjímány ani zadržovány; prý od pánů dějí se jim outiskové, a tak nemohouce zůstati odpuštění berou, a fary pusté zůstávají a „proto nicméně mnozí páni užitky a desátky berou".[8]) Však brzy potom (1554) velmi neopatrná rada byla kollátorům dána novými mandáty královskými, aby kněžstvu pod jednou a pod obojí, nalezeno-li rozpustilé, vrchnost nevydávala ani důchodu ani desátku, aby ho vůbec v ničem nešetřila, dokud se nepolepší.[9]) Tou radou zajisté při nejedné vrchnosti uvedeny předeslé mandáty v nic, a vrchnosti posilněny v hamižných snahách.

---

[1]) Kn. zem. arch. O. 5. fol. 34 a fol. 254.
[2]) Rukop. univ. knih. II. A. 26. Proti Matoušovi vzali si za příčinu řeč jeho, že se pomodlí, aby „jim na ten kostel jejich hrom udeřil."
[3]) Lib. rer. memorab. č. 326. 59. v arch. praž.
[4]) Tamže. 47.
[5]) Arch. místodrž. Missiv. 106. 99.
[6]) Arch. praž. č. 324. 132.
[7]) Vdova křesťanská. Překl. Khernera r. 1595.
[8]) Arch. místodrž. Missiv. č. 35. 61.
[9]) Týž archiv. Missiv. č. 50. 31.

Nejhustěji kněží skracováni v desátcích, kterýž útisk jevil se rozmanitou formou; buď pán vzal sobě část, buď vzal všecko, buď desátek zadržel na čas, buď ho zmenšil vůbec. Roku 1561 žaluje kapitula pražská, že vrchnosti desátky umenšují a zadržují, nebo prý dají knězi jen část a druhou nechávají sobě.[1]) Že poslední slova věrně pravdiva, to dosvědčil v soudě komorním roku 1570 Tomeš, rychtář z Veselice, vypravuje o desátcích, faráři v Brodě Německém náležitých: „Pokud panství trženo nebylo, jest se desátek do Brodu knězi vozil, ač někdy pán takovej desátek potřeboval, tehdy se pánu dovezl, a nyní, jak nám pan ouředník poručí, tak se chováme, když nám káže knězi vízti, tehdy vezem, a když sobě, tehda k němu.“[2])

Jakož víme ze zápasů náboženských, újma na desátcích zhusta stala se knězi, poněvadž ho chtěli odpůrníci vyštvati nedostatkem. Ale stejně ubližováno farářům z lakomství vrchnostenského.[3]) Proviňovali se katoličtí páni jako jinověrci.[4]) Představíme některé.

Roku 1545 poroučí král Jindřichovi Mezeříčskému, aby proti smlouvě neutiskal desátkem faráře oujezdeckého, kromě toho, aby mu vrátil mlýn farní, který mu vzal. V týž čas píše Václavovi Bítovskému, dvěma jiným i Zdeňkovi Valdštýnovi o touž nebo podobnou věc. Valdštýn vykládal králi, že faraři v Přibyslavi vzal desátek, poněvadž je nepořádný v službách božích. K tomu král odvětil, že trest náleží biskupu olomouckému a nikoliv pánovi. Kněz Jan, před tím farář v Církvici, obvinil r. 1540 vrchnost bývalou, paní Annu z Vesce, že mu nedoplatila a desátků nedala. Komorní soud rozhodl, aby paní vyplatila knězi hned 24 kop míš.[5]) R. 1562 odsouzen týmž soudem k zaplacení desátků Adam Hlaváč z Vojenic na Chvalovicích, jenž je byl zadržel Jakubovi, faráři druhdy ve Skramnících, teď v Dobřichově.[6]) K pánům, kteří obohacovali se kněžským desátkem, přistupuje r. 1564 Jan Točník z Křimic, ubližující knězi v Prostiboři, z nich jest r. 1567 i Jan starší Bořita z Martinic;[7]) r. 1570 žaluje kněz Sebald Pils, farář v Charvatcích (Charvatce), že Magdalena Lobkovická odnímá mu desátek,[8]) před tím žalováno na Valdemara Lobkovického na Mašťově (r. 1564), též na Volfa Hozlaura, kteří půl páta roku zadržovali faráři mašťovskému, což mu náleželo.[9]) Bohuslav z Brodův

---

[1]) Borový. Akta II. 308.

[2]) Kn. komor. soudu. 14. G. fol. 495. Tehda soud mezi Francem hrab. z Thurnu na Krejcn a Lipnici a Burianem Trčkou z Lípy a na Světlé.

[3]) Jména některých utiskovatelů urozených viz v Borového Brusovi. 134.

[4]) Wolny. Topog. II. 3. 110. Příklad z Telče pod Joachimem z Hradce. V knihách kapitoly pražské již v XV. věku hromada žalob o panský desátek zadržený. Cod. VI. 11.

[5]) Kn. komor. soudu. 9. J. H. 20. r. 1538—1543.

[6]) Kn. komor. soudu. 15. J. fol. 409. 410

[7]) Arch. arcib. Recepta. Opis v zemsk. 1564., 1567.

[8]) Tamže. 1570.

[9]) Tamže. 1564.

a na Zvíkovci r. 1565 oblíbil si dávati faráři zvíkovskému z dědin sedmý mandel místo třetího;[1]) r. 1568 odsouzen urozený Václav Hrzan z Harasova, aby zaplatil zadržalý desátek 12 korců obilí faráři Jakubovi ve Vinoři;[2]) Jan Hisrle z Chodů mocí pobral r. 1577 všecken desátek záduší v Modřanech s polí;[3]) r. 1589 kárá císař Jiříka Kamaryta Kaplíře, že nedává sezemickému knězi Janu Musofilovi desátek, jakž povinen.[4])

Na těch dokladech budiž dosti; stýště se dále vyčítati; čtoucí poznal, že malí i velicí šlechticové, páni i dámy za celé století neostychali se sahati po desátku, po mzdě kněžské.

Měšťané také umívali kněze o desátek šiditi, tu ho zadržujíce, tu dávajíce méně, než se slušelo, tu zase horší odvádějíce. Na příklad v Litoměřicích od roku 1529 po rok 1619, pokud tedy kniha zápisů mluví, přes tu chvíli čteš, že obec se napomíná, aby povinné desátky panu děkanovi se vyplňovaly, jednak aby děkan neměl si co stěžovati, jednak aby ukázali měšťané, že jsou milovníci slova božího.[5]) Když přistěhoval se kněz Rosa do Strašecího kdys v první půli XVI. věku, měšťané zapřeli mu všecky louky farské kromě jediné loučky malé; desátků mu nedodali za 3 kopy, a proto nepobyl tu déle než do roka.[6]) Libochovičtí v druhé půli XVI. věku nápodobně činili svým farářům; upírali jim v důchodě, co mohli, nebo nutili je, aby se sami lecčeho vzdali.[7])

Na podivný obmysl, připraviti kněze o desátek, připadli kdysi Jindřichohradečtí; oplétali si kusy polí jakoby to byly zahrady, a ze zahrad ovšem nebyli desátkem povinni. Roku 1564 rozkazuje jim Joachim z Hradce na stížnost farářovu, aby platili i z opletených pozemků. „Poněvadž víte, že s velikú těžkostí dobří farářové se objednávají, jakž pak na tuto faru hradeckou ledva jednoho sem doptal, i teď všech těchto let předešlí farářové sobě sou stejskávali, kterak z města a z předměstí sobě sou začali zahrady opletávati, aby z nich farářům desátky toliko nedávali, a tak kdyby mělo dopuštěno býti, každý by sobě obilí své opletával.“[8]) Půl století potom, když měli protestantští Hradečané faráře katolického sobě nemilého, bylo skracování desátků hustší a schválnější. Děkan Jiří Tranquillus stěžoval si tenkrát u obce, že sám městský písař Burian Bramhauský ho oklamal desátkem: prý na svém poli všecky hlávky ze zelí vyřezal a jemu za desátek košťály zanechal.[9])

---

[1]) Arch. arcib. Recepta. Opis v zems. 1565.
[2]) Registra nálezů komor. soudu 15. J. 5. 7.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 97. 48.
[4]) Tamže č. 101. 4.
[5]) Rukop. mus. 3. E. 3. 41. 64. 102.
[6]) Menčík. Zápisky kněze Rosy. 19.
[7]) Koubek. Libochovice. 137.
[8]) Rkp. paměti Tischerových č. III.
[9]) Rull. Hradec. Monogr. 63.

Pokud jsme poznati mohli, nejhůře vedlo se na Táboře faráři Janovi, jenž r. 1548 podkomořímu žalostivě vzkazuje: „Nemám již zač živ býti, neb se mně již nic nedává, a já již i svou vlastní chudou stránku po rodičích utratil, ano již ani ryb na půst mi není dáno.“[1]) To patrně zavinily osobní kyselosti.

Také s vesničany bývaly stran desátkův nesnáze. Někteří v zákoutích položení desátkům odvykli, jiní, kteří neodvykli, dávali je ledabylo, jiní zapírali knězi grunty, opět jiní odevzdávali mu je spasené, spustlé, travou porostlé, v pastviště obrácené. O těch, kteří desátkům v tehdejších zmatcích církevních a za nedostatku kněžstva odvykli, zajímavé svědectví vydává roku 1531 Jakub Venias z Černěkova (Černikov): „Já nepomním, abychom dávali desátek od třiceti let, a jest mi na 50 let, chyba tomu jednomu knězi Zikmundovi z Domažlic, kterého jsme stěhovali z Stražova; byli potom asi čtyři kněží, neplatili sme jim, a někteří zoutikali; tomu z Loučiny, knězi Jeronymovi, ktery sloužívá třetí neděli, platíme z pokladnice, a druhdy na nás propije sto grošů s žáky.“[2])

Z těch, kteří se desátku vzpírali, položíme sem o Hrdlořezských, Libeňských a Kobylisských, poněvadž se vzepřeli svému knězi na Prosiku, faráři Tomáši Soběslavskému, pozdějšímu administrátorovi, výtržně a mocí. Když nastoupil v službu na Prosíce, mohl se přesvědčiti, že nedostal se k přívětivé osadě: neukázali mu polí, knězi k užívání náležejících; když úsilně naléhal, vedli ho do farářských polí a tu spatřil, že do osmi kop záhonů je zanecháno pustych, neosetých. Osadníci užívali jich za pastviště. Vinici farářskou, kterou měl kdesi nad Libní, pronajali potají a o své újmě jakémus měšťanu novoměstskému za kopu grošů „do druhého kolena“! Tedy začátek zly.

Násilí provedli roku 1595. Vzpomněli si, že po nebožtíkovi knězi[3]) zůstalo na faře 13 strychů obilí. Vzkázali si tedy o ně. Farář odpověděl, že obilí se seschlo, myši, holubi, vrabci něco ujedli, a za ostatek že farář sloužil a dosloužil, že mu beztoho ani hrstky mouky na oplatky nedali, a farářské obilí že k záduší nenáleží, pán Bůh z loupeže ctěn býti nechce. Na tu odpověď pořídili sedláci z Libně a z Kobylis bouři. Vůdcem byl jim Šafránek a Vrána. V pátek po hodu sv. Ducha přijeli k domu farnímu s vozem pro obilí a hned strhli hádku. Prý za to obilí dají spraviti krov na věži, farář pochyboval; ukázal jim, že na faře má také všecky střechy děravé a že obilí jim nedá; zavřel po sobě parkán farní, za nímž jako za ohradou jim ještě vyložil, že tu není přítomných poddaných z Ďáblic, z Letňan, z Vysočan, kteří

---

[1]) Arch. místodrž. R. 109. 15.

[2]) Kom. soud. knih. svěd. 14. G. 1558—1576. fol. 543.

[3]) Václ. Benešovském, jenž byl též administrátorem konsistoře (1581 až 1590.).

by se také mohli táhnouti k obilí, a skončil, aby mu dali pokoj. „Tu Šafránek a Vrána outok na dvéře farní činili a je kvaltem vysaditi chtěli nestoudně, hrozíc, neotevře-li a nedá-li obilí, že na něho k šturmu velikým zvonem udeří, a proti němu sedláky vzbouří.“ Nimra z Libně ponoukaje jiných křičel do okna: „Co jsi na nás dorostl? Vyrazme dvíře, však za ně nic nedáme!“ Šafránek zase volal, že je té fary pánem a že faráře vyhází. K čemuž Vrána dodal, že ho odjinud již také vyhnali. Při tom všickni točili sekyrami, strojíce se k němu udeřiti. Lidí seběhla se síla. Ale neudeřili; bezpochyby se k nim Prosečtí, jichž byla většina, nepřidali. Urazivše kněze několika pošklebky stran náboženství, s klením odešli slibujíce, že víc nedostane desátkův.

Ony pošklebky jsou charakteristické pro dobu a lidi, také z nich patrno, že farář byl vesničanům i pro náboženství protimyslný. Vzteklí sedláci mu vyčítali, že bez zpovědi nechce podávati, dítkám malým (po husitském zvyku) že také nepodává, a poněvadž je bez zpovědi od oltáře vyhání, že tedy víno kostelní „vyžral“ sám; kázal prý, kdo se nezpovídá, že Ducha svatého nemá, oni že tak dobře Ducha sv. mají jako on. Šafránek kromě toho chtěl na knězi, aby se mu sám také vyzpovídal a Otčenáš říkal, Šafránek že ho vyslyší.

V slibu svém, že mu nedají desátku, stáli pevně. Na příklad v Libni bylo 6 sedláků, kteří povinni byli desátkem, a 6 rybářů s touž povinností, však od té chvíle platil jen jediný. Farář psal, žaloval na všecky strany; dokazoval, „že desátkové jsou od Boha nařízení“, naříkal, jak těžce se má „na té poušti tu“. Ale sedláci nepovolili, vrchnosti jich nedovedly donutiti, a kněz Tomáš Soběslavský musel jíti.[1])

Příčinou desátků a jiných důchodů ze starší doby příkladem buď farář štěpánovský, jenž kolem roku 1450 na svoje sedláky žaloval Oldřichovi z Rožmberka: „Desátkóv mi nevydávají; a když jeden u druhého kúpí čtvrt, tehda svede s nie stavenie, pakli nesvede, ale posadí tu podruha a mně žádného práva kostelnieho nechtie dáti . . . K offeře nechtie choditi, když by dvě kopě mělo býti offery, tu ledvy 10 neb 15 grosóv bude. V těch dvú letú více než 20 vozóv sena strávili mi . . . štěpy všecky mi zlámali a zkazili. Luoni chtěl sem početi stavěti; k tomu stavení porubil sem v svém lesu s jistbu a k srubu 13 loket; prosil sem jich i na kázání, aby mi toho pomohli svézti; toho jsú učiniti nechtěli. A já sem les oblúpil, připravil, toho jsú mi v lese pobrali viece než polovici. Na mém dvoře ukradli mi kolo a z druhého kola oblúpali šíny. Z mé stodoly obilé mlácené mnohokrat mi pobrali i v snopiech i na poli mandlíky. Byl sem kúpil dvě vědře okúnův a vědro bělí a osm kaprnov, to jsú mi všecko pokradli. A já sem to poručil

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta 1595.

svému mlynářovi, aby toho opatroval; když sem jeho tázal, kteří by mi tu škodili, i řekl jest mlynář: Já nesmiem pověděti, nebo by mě zabili.[1])

Že při svých úmyslech selský lid, jsa jádra hrubšího, mohl zajíti k násilí ještě horšímu, nežli svrchupsaní lidé na Prosíce nebo v Štěpánově, o tom píše r. 1602 Vít Victricis, farář v Dřevčicích, hejtmanovi brandyskému Prý selskému kováři Sýkorovi řekl v hospodě, že osadní obracejí zádušní pachty k svému zisku, začež ten ho ihned pohlavkoval, za vlasy tahal, polovici vlasů mu vyrval, pod stůl jím hodil, po něm šlapal; při tom žena pomáhala kovářovi. Kněz končí svůj list nářkem: „Pán Bůh ví, že téměř hlavy na sobě držeti, ani odkašlati od ztlučení nemohu.“[2])

Jest otázka, jak si vedli farářové, když byli v důchodech zkracováni, když jim povinné platy nebo desátky byly zadržovány a odpírány. Čtoucí sobě již povšiml z nejednoho dokladu, že farář pro zadržalý důchod šel k soudu o pomoc. Tato svépomoc byla velmi drahá, nejistá a nebezpečná. I když kněz byl v právu a vysoudil, kollátoři zapamatovali si jméno smělcovo a nechtěli ho pak za faráře jakožto člověka nepokojného.

Obyčejnější a prospěšnější bylo, aby farář prosil; tím vzniklo svrchu řečené „dozebrávání se“. Kněz Matěj Levinský (1592 až 1595) psal Poličským o zadržalou stanc klidně, ba s humorem přiváděje v listě svém přísloví „bez peněz na trhu, bez soli doma nedobře bývá“.[3]) Však klidná prosba ta jest pamětihodná vzácnost. Obyčejně byl kněz k listu připuzen po ústním prošení a odkladech, a tu ovšem nepsal zdvořile.

Nedovedl-li kněz prosbou ústní ani písemnou nic, užil silnějšího prostředku: oznámil svou nouzi všem věřícím na kazatelnici, při čemž ovšem kollátoru ani osadě nelichotil. Na svém místě zevrubně položíme o takových podivných kázaních, tu jen dotýkáme, že tak činívali i pražští farářové; r. 1615 farář u sv. Martina v neděli po sv. Havle na kázaní se ohlásil, že má nedostatek na pivě i na vaření. To působilo. Hned jsou z osady úředníci „k panu otci“ vysláni, aby ho spokojili; vypili při svém jednání s knězem tři pinty vína, žejdlík po 6 krejcařích.[4])

V starší době — za celé XV. století — farářové oblibovali i ten tuhý prostředek, že dali svou osádku v klatbu; zaklevše pohasili svíce v chrámě na tak dlouho, až jim učiněno za dosti. Kterýs farář pražský ještě r. 1505 odvážil se samovolně sáhnouti proti osadě k tomuto církevnímu trestu. Ale Pražané mu domluvili těžce, aby klateb zanechal. „Znáš, že za císaře Zikmunda zůstání

[1]) A. Č. XIV. 56. Tu je listina o tom obšírnější.
[2]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1602. Parochialia.
[3]) Arch. mus. Opisy z Poličky.
[4]) Kn. zádušní sv. Martina z r. 1608. Arch. praž.

mezi duchovními a světskými země této jest takové, že všecko kněžstvo všech štrychův vlaských a německých, totiž klateb, zápovědí a z země pohánění má přestati!“ Tak mu připomenuli.[1])

Někdy se odhodlal farář, když ho zkracovali o desátek nebo nechtěli platiti úrok, že vinníky nejhorší dokonce vyháněl z kostela. Na příklad r. 1564 žalují Čáslavští do konsistoře, že děkan jejich podruhům zapověděl kostel.[2])

Nejobyčejnější prostředek, jímž faráři donucovali kollátory a osadu k správnosti, byla vypověď z fary čili odpuštění. Po některé vypovědi se dlužníci polepšili, zvláště když cítili, že by náklad na nového faráře byl větší nežli záplata zadržalých dluhů starému. Někdy ovšem uznaly obě strany za moudré pustiti od sebe docela a na vždy. Některý, než odešel, zapsal svůj nepřívětivý soud do knih kostelních, ovšem na malou pochvalu osadních a malou důvěru svého nástupce. R. 1570 žalují Rokycanští pražskému kanovníkovi Jiřímu Netolickému, že farář v Čížkově, Diviš, než odešel, zapsal do knihy křtů o lidech čížkovských utrhavé řeči; teď prý ti prostí lidé naříkají a prosí o nápravu. Diviš za to dostal se do trestání arcibiskupova.[3]) Konečně snažil se některý farář o nabytí zadržalého důchodu tím, že přiměl nového kollátora, aby se ho ujal proti starému; případy ty jsou obyčejnější při městských kollátorech. Na příklad r. 1603 vzkazují novoměstští opatovi strahovskému, nezaplatí-li poddaní jeho v Hostivici 87 mandelů zadrženého desátku knězi Jindřichovi Popeliusovi, že je budou v Praze obstavovati; totiž koho z Hostivic uvidí, že ho popadnou a zavrou.[4]) Brandejští r. 1600 zastali se nového kněze svého Jana Žižkonidesa proti Mělničanům i o nepatrný důchod půl vepře; chtěl zaň soudek vína nebo peníze. Mělničtí odpověděli: „V pravdě jest nám do pana faráře vašeho s nemalým podivením, že právo vašich opatrností omylně zpravovati smí, takového půl vepře každému děkanovi ne letního času, ale zimního pro snadnější vychování se dává, on pak dostavši se do obce vaší od času sv. Havla, tomu dobře rozuměti může, že ne jemu, ale nynějšímu p. děkanovi toho půl vepře dáno jest.“[5])

Husté proměny farářské děly se nejčastěji pro důchod ať nedostatečný, ať zadržený. Aby kněz někde vydržel za mnoho let, toho nebývalo. Za převzácné a skoro nepochopitelné případy klásti jest, jestliže Martin Strakonický farářoval do r. 1582 třicet jeden rok Strašeňským (Strašeň) nebo Mikuláš Křížek 30 let v Radomyšli,[6]) neb Jan v Cítově 20 let;[7]) pravidlo je naopak, že kněží

[1]) Arch. mus. diplomat. z rukop. křižovnického XXII. A. 1. 342.
[2]) Arch. arcib. Opisy v zemsk. 1564.
[3]) Arch. zem. listiny z Rokycan.
[4]) Arch. praž. č. 402. 220.
[5]) Arch. mělnick. č. 18 fol. 81.
[6]) Borový. Medek. 10.
[7]) Rukop. zem. arch. O. 5. 169.

proměňovali místa svá po krátkých časech, byli, kteří i za rok odešli, ba i za půl roku. Osadní sv. Klimenta v Praze naříkají r. 1574, že za rok měli faráře čtyři![1]) O povědomém knězi Rosovi se vypravuje, že dvacet a sedmkrát proměnil místo![2])

Na časté měnění kněží farních naříkají Kutnohoršti v řádě obecním již v XV. stol. (1476).[3]) však hůř, daleko hůř bylo v století potom následujícím. Ne nadarmo Václav Kněževesky zapsal si do svých pamětí slanskych r. 1593, když obec dostala kněze Václava Dačického z Brozan s dosti velikým nákladem, modlitbu k Bohu, aby kněz u nich vydržel: „Pán Bůh rač tuto obec zase nadělíti a jemu ten oumysl dáti, aby s námi do smrti setrval a jinde opět lepší praebendy, jak jich obyčej jest, sobě nehledal.“[4]) A nevyplnilo se, zač prosil. Kněz tu pobyl sotva rok.

Pohlédněme k důchodům kaplanským.

Střídníci nebo kaplané mívali druhdy v XV. věku skrovný důchod z nadací svých oltářů a kaplanek. Ve Velvarech nadáno kaplanství r. 1406 osmi kopami grošů; ve Vodňanech založeno kaplanství r. 1416 na ročních 9 kop.[5]) V Praze uvozují se v dobách pohusitských nadace kaplanské i po pěti kopách; r. 1439 z největších jedna desetikopová,[6]) takže asi sotva mohl o tom platě kněz vyživiti se.

Ještě na počátku XVI. stol. byly kaplanské nadace skrovné. R. 1500 zakládá Václav Holec z Květnice k oltáři sv. Elogia u sv. Martina roční summu 6 kop gr. č.; z ní aby chován byl kaplan, a žáci martinští aby dostali týdně na maso po 2 gr.; r. 1513 polepšili Holcové toto nadání tak, že kaplan měl odtud úplných 6 kop ročně. Z toho platu, jenž ujištěn na vinici a na domě (Platys nynější), měl kněz sloužiti denně buď dole v kostele nebo v kapli domovní nahoře. Holcové vymínili si podací či kolláturu toho kaplanství.[7]) Málo let později Ofka od Tváře odkazuje $15\frac{1}{2}$ kopy na kaplana k sv. Mikuláši staroměstskému; „kaplan ten aby byl u oltáře za mou stolicí a byl dobrý, poctivý a ten, který se hříchů smrtelných vystříhá“, aby každý pondělí sloužil mši requiem; ve čtvrtek mši o těle božím, v pátek o umučení, v sobotu o královně nebeské, v neděli aby pomáhal faráři těla božího a krve Páně rozdávati a v neděli aby slovo boží kázal.[8]) To je za 15 kop práce dosti. A což smutno, byl-li kaplanský důchod nadán na poplatných lidech vesnických, a ti nechtěli platiti![9])

---

[1]) Týž rukop. 142.
[2]) Řezek. Děj. prostonár. hnutí. 17.
[3]) Arch. zem. Opisy z Hory. 1476.
[4]) Rkp. univ. kn. 54. A. 61.
[5]) Schön. Wodnian. Rkp. v mus. 33. Vacek. Paměti Velvar. 99.
[6]) Tomek. Praha. IX. 122.
[7]) Zádušní kniha sv. Martina. Registra hlavní. Arch. pražs.
[8]) Při deskách Miscell. č. 92.
[9]) O sporných lidech v Drachově kaplanu soběslavskému poplatných r. 1518 viz v A. Č. XIV. 304.

Stalo se převratem husitským, že mnohá starodávná kaplanská a oltářní nadání vzala záduší a kollátoři k sobě, neboť nesrovnávalo se se zásadou husitskou, aby kněz byl placen za mši oltářní, za modlitbu. Záduší a kollátoři podobojích potom platívali kaplany sami, zvláště když přestavše býti kněži toho neb onoho oltáře, kaplani stali se přirozenym rozvojem pomocníky farářů vůbec. Říkáno li faráři „pan otec“, slul kaplan jeho „mladý kněz“; kde byli kaplané dva, slul jeden starší, druhý mladší.[1]) Pokud bývali kaplani a oltářníci jen k oltáři a jen ke kapli, nemusil se farář starati o jejich byt. V Budějovicích vystaven roku 1502 kaplanský domek hned při založení fundace oltářní.[2]) Petr z Rožmberka ještě roku 1514 kupuje v Krumlově třem kaplanům oltářním domek, aby měli kde bydliti.[3]) A téhož léta kaplan Linhart ve Velešíně smlouvá se s farářem o příbytek, aby nemusil bydleti mezi světskými lidmi; farář mu přepustil chalupu u fary s robotami a platy, ale ročně aby kaplan z ní odváděl faráři 7 grošů českých.[4])

Když farář povinen byl mladého kněze, již jakožto pomocníka svého, na faře chovati, odkázal mu komůrku. Jak neslušně tou příčinou odbýváni kaplani, to lze posouditi z toho domluvného počtu v týnské knize, že koupena roku 1610 dvěma kaplanům za kopu a 30 grošů jediná postel „na 2 osoby“.[5]) Bydlili tedy dva v jedné komoře a spali dva na jediné posteli jako tovaryši a chasníci řemeslničtí. A to bylo v době obecného přepychu doby Rudolfovy!

Když vzal farář na sebe povinnost, že bude kaplana živiti, oddána mu jest od kollátora buď některá část nadačního platu kaplanského nebo učiněna s ním o výživu kaplanovu zvláštní smlouva. R. 1482 zapisuje se farář želetavský, že bude živiti kaplana z platu 10 kop, které Jindřich z Hradce vykázal mu na Markvarticích.[6]) Stalo se pak obecnym zvykem, že kollátorové ukládali farářům, již když je přijímali, aby kaplana stravovali na svůj důchod; někde určujíce důchod farářský, kollátoři udávali zvlášť, kolik mu přidávají na expensi kaplanskou.

Že při tom pojištění bytu a stravy u faráře dostával v XVI. věku kaplan na ruku jen malinký plat na hotových penězích, toť z předchozích výkladů plyne samo. Kaplan ve Falknově r. 1515 měl hotového platu ročně 1 kopu 10 grošů! Příměnky k tomu měl na lázeň jednou za 14 dní a o svátcích „spropití“.[7]) Nesmíme

[1]) Archiv zem. B. 23. 48. v Klatovech 1611.
[2]) Archiv kapitolní kn. VI. 8 fol 60.
[3]) Musejní diplomatař. 1514.
[4]) Tamže.
[5]) Kn. záduší týnsk. lit. N.
[6]) Zem. arch. Opisy z Hradce Jindř.
[7]) Pelleter. Falkenau. 89.

ovšem zamlčeti, že ten kaplan i všickni jiní měli také některý důchod ze štoly. V polovici století měl v Hradci Králové kaplan 8 kop stance roční a kopu na obuv.[1]) Týž čas (r. 1549) nařizuje král Ferdinand hejtmanovi na Lysé, aby dával kaplanovi do roka 40 kop míš. a šaty, totiž sukni kněžskou, kaftan, kabát, nohavice; nad to stravu při svém stole a světničku s komůrkou.[2]) Tím se dovídáme o celkovém příjmu kaplanském, neboť ten kaplan, jemuž dávají 40 kop v rok, zajisté nic neměl ze štoly: byl, co se tu praví, všecek jeho roční důchod. V Praze u sv. Mikuláše měl „kněz mladý“ r. 1554 šest kop míš. ročně, kromě toho bylo při kostele 12 kop „nadání kaplanského“, o něž se měl farář s kaplanem rozděliti.[3]) Jak farář dělil, nevíme. Stříbrští platili kaplanovi v týž čas ročně 10 kop.[4]) V Čáslavi kaplan míval ročně pouze 4 kopy, od r. 1564 pět kop a k tomu za zimu pět sáhů dříví.

Zvolna platy kaplanské někde přece rostly. V Litomyšli dávali r. 1583 kaplanovi již 90 kop míš.;[5]) a stejně tolik r. 1585 Prachatičtí. Však nad to kaplan prachatický měl dřev, kolik spotřeboval.[6]) Také „německému“ kaplanovi Wolfgangovi, jejž drželi Prachatičtí pro několik Němců v obci, dali roku 1598 o kvartál 7 kop 30 grošů, to jest 30 kop v rok.[7]) Ale v Jindřichově Hradci ještě koncem XVI. věku neměl kaplan stance víc než 6 kop 40 gr. od vrchnosti dávaných;[8]) v Mladé Boleslavi dávají r. 1599 knězi mladému 8 kop.[9]) V Slaném na počátku XVII. věku 10 kop;[10]) do r. 1609 i v Hradci Jindřichově zrostl plat kaplanský na touž míru jako v Slaném.[11])

Že by i malý plat kaplanům byl zadržován, o tom jsou zprávy řídké, ale jsou přec. Uvedeme tři daleko od sebe vzdálené, aby bylo znáti, že v každý čas se někdo vyskytl, jenž zkracoval mzdu nejchudšímu z kněží. R. 1467 píše administrátor katolický Hilarius do městečka Hořalic, aby zaplatili kaplanovi havelské služby půl páté kopy, ne-li, že budou pohnáni k duchovnímu právu.[12]) Farář od sv. Štěpána ve zdi, kněz Beneš, v kšaftě svém r. 1526 připomíná, že mu měšťan Nos (jenž byl bezpochyby úředníkem kostelním) zůstal dlužen za kaplanství u sv. Havla za rok a za čtvrť $12\frac{1}{2}$ kopy míšenské,[13]) a kaplan u pana Zdeňka Šternber-

[1]) Solař. Hradec. 276.
[2]) Archiv místodrž. Missiv. č. 46 84.
[3]) Nejstarší kn. kostelníků. V arch. praž.
[4]) Regist. memor. č. 187. 24. v arch. plzeň. r. 1559.
[5]) Borový. Medek. 18.
[6]) Arch. zem. Opisy z Prachatic.
[7]) Arch. mus. Vydání z Prachat.
[8]) Z rukop. pamětí Tischerových.
[9]) Arch. bolesl. Reg. počtů. 1595.
[10]) Lacina. Slané. 75.
[11]) Rkp. paměti Tischerovy. III. kn. str. 60.
[12]) Arch. kapitoln. VI. 6.
[13]) Při deskách Miscell. 92. fol. M. 3.

ského Viktorin Mazík stěžuje si arcibiskupovi r. 1611, že měl smluveno za kaplanskou práci 100 kop míš. (!), ale za tři léta že nedostal zhola nic než jedny šaty.[1])

O důchodu kaplanském ze štoly zmíněno již při akcidenciích farářských; obyčejně dostával kaplan třetinu, řídko kdy polovinu té sazby, která určena faráři.

Byli farářové, kteří strojili kaplana i o nevalné jich příměnky. R. 1554 žaluje kaplan Řehoř v Prachaticích u purkmistra, že mu farář platu ujímá, prý mu mluvíval, že „všech accidentalia s ním polovici má míti chyba oféry"; ale kdežto kaplan z křtů a úvodů polovici odvozuje, farář mu nedává nic. I koledu, kterou má kaplan s učiteli po vsích, i tu jim béře, jako len, semenec, mák i peníze, říkaje, že má všeho míti polovic.[2]) Pokud víme, nejrázněji odbyla žalobu o zkracování kaplanů roku 1576 městská rada v Chebě. Vzkázala pastorovi ve Frauenreutě, bude-li své kaplany na jídle a penězích šiditi, že ho vyžene i s nimi.[3])

Byli farářové, kteří nechtějíce sdíleti se s kaplanem o štolu, raději pracovali sami bez kaplanů. R. 1575 mají Mikuláššti osadní strach, aby vůbec nepřišli o kaplanství při svém kostele, farářové prý berou kaplanskou službu, o nabytí kaplana se nic nestarajíce.[4])

Celkem lze říci, že důchody kaplanské byly tak skrovničké, že je všecky dobře mohl vydati na své ošacení. Ba mnohému nestačily ani na to. Jest smutně zajímavo, kolikrát čte se v městských knihách, že bylo nutno mladého kněze na obecní útraty ošatiti. I když ho propouštěli, leckdy smilovali se nad jeho vzezřením. Na příklad r. 1591 čteme, že osadní Panny Marie na Louži dávají mladému knězi Štěpánovi, když měl na nové místo jíti do Jistebnice, na střevíce 16 grošů;[5]) a tíž osadní zase r. 1611 podporují kaplana, „který tu přisluhoval", 36 groši, aby si koupil střevíce. Roku 1671 prosí Kouřimské kaplan Svatoš o zálohu na střevíce, poněvadž nemá co obouti (calciamenta mihi desunt), při čemž naříká, že mu do kaplanky půjčili peřiny strhané;[7]) jiný kaplan Jan tytéž Kouřimské prosí za podporu, poněvadž by nemohl v kostele zimou trvati. Byl tedy šatů schozelých, lehkých.[8]) R. 1573 přiběhl kněz Másník až do pražské konsistoře, že je mu zima, aby mu koupili nějaké „poctivice".[9]) Starších havéřů prosí asi r. 1593 kaplan Albrecht od Vysokého kostela, aby mu dali

[1]) Arch. arcib. Opisy v zem. 1611.
[2]) Arch. zem. Opisy z Prachat.
[3]) Gradl. Reformat. im Egerl. 100.
[4]) Arch. zem. O. 5. rukop. fol. 234.
[5]) Regist. účtů záduš. P. Mar. na Louži v arch. praž.
[6]) Jiná kn. záduší téhož v témž arch.
[7]) Arch. mus. listiny kouřimské.
[8]) Tamže.
[9]) Rukop. zem. arch. O. 5. 86.

kopu, řka: „Nemám v čem choditi, abych sobě barchanu a kozí nějakých koupiti mohl, nebo mně již hanba jest tak choditi.“[1]) V Slaném r. 1566 chodily měšťanky na mladého kněze po domích žebrat čili mendikovat.[2]) S tímto domluvným případem budiž konec o bídě kaplanské, které za onoho času prázdni byli jen ti mladí kněží, kteří měli stateček nebo pomoc z domova, a pak ti, s nimiž srdečný praelát čili „pan otec“ laskavě se sdělovaI.

Na konec otázka, kterak bylo o kněze postaráno v nemoci, kterak v stáří. Odpověď zlá. Nemocného kněze kde jaký kollátor rád se zbavil; platiltě kollátor za práci, a kněz nemocný nemohl. Královéhradečtí, když r. 1593 děkan Třebický stonal, dali mu odpuštění s důvodem, „poněvadž mu zdraví nepřibývá“. Trpce odpověděl děkan, „že se nenadál, aby mu odpuštění dali, ale že to není nové v Hradci, aby kterého děkana bez pírka propustili“.[3]) Jan Bes, farář z Čestic, žaluje r. 1572 v dolejší konsistoři, jakmile přišel na něho paroxysmus, hned páni rozkázali rychtáři, aby knězi žádný nic nedával, že živ nebude. Ptá se farář konsistoře: „Vaše milosti, poníženě prosím za radu, takli oni mají s knězi co s psy zacházeti?“ [4]) Svrchu jsme na jiném místě přivedli, že také Nymburští r. 1579 upustili rozkazem samé konsistoře od děkana svého, jenž se rozstonal. Tento děkan zase ptal se konsistoriánů, chtějí-li, aby tulákem byl? Vrbičtí sedláci r. 1582 vypudili kněze Františka pro nedostatek zraku. Nebožák toužil arcibiskupovi, že slep není, prý mají v kostele u kazatelnice veliké korouhve, které zastiňují, a „já jsem se ukynul na stranu, když jsem epištolu četl, a oni mne v tom vykládají, že jsem slepý; vybírají si v kněžích co v slívách“.[5])

Na odpor těmto případům nutno uvésti, že administrátor roku 1563 dovolil děkanovi mělnickému, aby se hojil ve špitále sv. Pavla za poříčskou branou, a zatím aby ho na Mělníce zastupovali okolní kněží.[6])

Umřel-li kněz, jsa ve službě farní, nevyhýbali se někdy a někteří kollátoři, zvláště ne městští, nákladu, aby nebožce důstojně, poctivě pochovali. Kaňkovští na příklad r. 1506, když jim umřel kněz Štěpán, pozvali k pohřbu praeláty domácí i „hostinské“, a všecko kutnohorské žákovstvo. Hostem pořídili svačinu pohřebnou, ale nedali na ni než 55 grošů.[7]) Daleko více utratili roku 1614 osadní záduší týnského za nemoc a pochování faráře svého Šuda,

---

[1]) Arch. kutnoh. Opisy v zem.
[2]) Lacina. Slané. 68.
[3]) Solař. Hradec. 301.
[4]) Arch. zem. Oecon. B. 11. Též v rukop. O. 5. fol. 58.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. 1582.
[6]) Pamětní kn. děkansk. VI. 222. na Mělníce. Výpis Zamastilův.
[7]) Kaňkovská kn. oučtů. 1506.

jenž byl administrátorem konsistoře. Platili dvěma lidem, kteří ho na smrtelné posteli tři tydny hlídali, sedm dní a nocí po 10 groších počítajíc; v neděli po Božím těle, když bylo pochovávání, prve než ho z fary vynesli, uctili přítomné kněze vínem; celkem vydali na to všecko 13 kop 28 grošů, což není málo.[1])

Se starým, vetchým knězem, mohl-li službu jen poněkud ještě zastávati, mívali kollátoři obyčejně trpělivost Ale vadilo-li stáří v služebnostech, stávalo se vetchému knězi stejně tak jako nemocnému. Vypověděli ho, jdi sobě kam jdi. Královédvorští píší r. 1601 do konsistoře o děkanovi svém Adamovi Oenopoliusovi Českobrodském, že mu dali odpuštění od sv. Jiří. Prý „pro sešlost věku a pro nedostatek zdraví v chrámu Páně jak při obecném zpěvu tak při vykonávání v neděli slavností, zvlášť modliteb, státi neb klečeti nemoha, sedí a tudy na osobě své lidu obecnému nemalé zhoršení dává“; proto odsílajíce zajíce, aby ho v konsistoři v dobrém zdraví strávili, chtějí kněze jiného [2]) A poněvadž konsistoř s novým knězem nespěchala, posílají Dvorští v nově stůčku plátna a prosí zas, na starce žalujíce, že pro svůj nedostatek při svátcích velikonočních při mši, po obědích i v nešporních kázaních nemálo toho s pohoršením obce i lidu vypustil“.[3]) R. 1589 sám císař Rudolf poručil, aby kněze Marka, faráře od sv. Michala, „nestatečného a třesavého, nemohoucího víceji lidem svátostmi posluhovati, z fary bez meškání vybyli a toho, kteréhož jim administrátor a konsistoř pod obojí podávají, přijali;“ prý už jim prve poručil, ale oni „toho třeseného kněze před se jako na zdoru u sebe mají“. Patrně nebylo tohoto listu nemilostivého jedinou příčinou stáří knězovo, bylo v tom asi také náboženství. V témž listě dí císař, že kněz, když ho vypudí, náležité opatření bude míti, protože má „své jmění“.[4])

Z toho slova vidíme, že o starého kněze nepečovala na konec dní jeho živá duše, musil nasbírati si jmění sám, aby na stará kolena nebylo mu žebrati; v tom dobré vysvětlení, jestliže ten onen kněz jsa při zdraví lakomil. Zlý osud v stáří neměli jen kněží pod obojí, katolickým nevedlo se lépe, jenom zdá se, že po obnově arcibiskupství pražského nalezl některy stařec spíš milosrdnou ochranu od arcipastýře; aspoň když nábožné bratrstvo marianské v Kadani r. 1587 chce vyhnati starého faráře pro vetchost jeho a vzíti si Jezuitu, vidí se úmysl ten arcibiskupovi býti „velmi tvrdym“.[5]) Snad tedy toho nedopustil.

V dobách starších, kde tomu vrchnost přála, dávali se kněží na byt a stravu k svym náměstkům na faře. Stary farář stal se

[1]) Kn. zádušní týnská lit N.
[2]) Kopiál Kr.-Dvorský v mus. fol. 99.
[3]) Tamže fol. 119
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 101. 65.
[5]) Borový. Medek. 37.

náchlebným nového. Smlouvu starého faráře s náměstkem jeho nalezli jsme ještě r. 1486 v Telči. Starý pán si smluvil, stravu že bude míti s farářem stejnou a k ní že mu denně budou vydávány tři pinty piva, ročně že obdrží několik uherských zlatých; za dvě leta jednou že koupí mu náměstek sukni ze sedmi loket sukna, dvoje střevíce, vlněné podvlaky a kožich.[1]) V XVI. věku při velikém střídání farářů nebyla taková smlouva snadno možna. Vymyšleny způsoby jinačí. Nalezli jsme jednoho, slul Jiřík Syncerus, jenž učiniv kšaft r. 1600 na prospěch administrátora a paní Magdaleny Vranovské z Doubravice, prosil, aby za to pokrmem a nápojem i oděvem do smrti byl opatrován. Administrátor (tehdy Dačický) dal mu za odpověď: „Ačkoli velmi na mále toho statečku jest, však aby v posměchu žebraje po Praze úřad kněžsky nebyl, že ho administrátor v svou ochranu bráti ráčí, však jestližeby nevděčny a nehodny byti chtěl, tedy aby toto své otcovské opatrování od něho vzíti mohl.“ [2])

Na konec zmínka buď, že světského kněze katolického, starého a chorobného, někdy i klášter dochoval smrti. Nezištny případ známe z r. 1499, kdy „zákonníci“ sv. Františka ve Stříbře ujali se Mikuláše, faráře ve Svojšíně, a nemalou pozůstalost po něm uchránili posluhovačce jeho.[3])

[1]) Arch. zem. Opisy z Hradce Jindř. Též A. Č. IX. 361.
[2]) Roudnická kniha konsist. fol. 10.
[3]) Kn. stříbrská (fol. 30.), kterou jsem v zem. arch. četl dovolením pana archiváře Dvorského, byv upororněn na ní p. dr. Kollmannem. Pramen zove faráře svojšínského napořád „swayskym“.

III.

Společenský a mravní život kněží.

(Husitské zásady o mravech. Zjevná zkáza mravů teprve v XVI. věku. Obecné soudy o tom. Poměr kněze ke knězi. Útisk kaplanů. Kaplan nezbedný a výstupný. Kněz a sluhové kostelní. Pilnost kněží. Práce administrační. Dozor mravní. Evangelická visitace. Práce literní. Pověrčivost. Coelibat a jeho nesnáze i škody. Posluha ženská. Kněžské manželstvo. Překážky. Tresty. Rodinný život kněžský. Ženatí kaplané. Zálety. Šat kněží; přepych v něm. Světské kratochvíle kněžské. Pití nemírné — ráz věku. Vraždy kněžské. Kněží ušlechtilí. Jich odkazy dobročinné. Kněží chudí. Kněží lakomí. Kněží bohatí. Domácnost knězova. Bibliotheky kněžské. Vdovy po kněžích. Neváznost kněží u nás a jinde.)

Husitské kněžstvo v sněmě církevním roku 1421 přijalo ochotně několikero přísných zásad stran příštího chování svého a kázně na základě čtyř artikulů pražských čili kompaktát. Usouzeno, aby kněží nebrali peněz za služebnosti boží, aby kněz nebydlil s ženami, a jenž by se dopustil smilstva, aby celý rok seděl v žaláři, dopustil-li by se opět, aby na věčné časy z ouřadu kněžského byl složen; usouzeno, kdyby kněz při hře kostečné nebo v opilstvu byl nalezen, aby vězen byl měsíc, usouzeno, který by neměl pleše, váženého šatu, který by sobě vůbec vedl hejskovsky a lehce, žerty stroje, prázdná slova a oplzlá vypouštěje, aby zbaven byl kněžství, totéž aby stalo se tomu, jenž je nepokojný a bouřlivý.[1])

Je známek dosti, že kněžstvo husitské zapověděných hříchů aspoň v prvních časech se na větším díle varovalo; pak, soudíme-li dle Chelčického Postilly, dle výčitek Rokycanových i napomínání krále Jiřího[2]), pokleslo zase; ale ještě koncem XV. století mohl s plným přesvědčením, neboje se posměchu ani opravy protivníků, psáti Koranda, že kněžstvo jeho, majíc skrovné vy-

[1]) Rukop. univ. knih. 17. A. 16. Žalanský knížku o Služebnosti 1613. 11. 12. Tomek. Praha. IV. 187. a d.
[2]) Tomek. D. Pr. VI. 55.

měření k živnosti a nemajíc zboží, daleko jest rozkoší; vede práci kostelní, čte v knihách, spisuje si, co má lidu čísti a kázati, práci vede při svátostech nemalou. O mravnost lidí horlilo tehdejší husitské kněžstvo tak úsilně, že až škody z toho mělo. Dít Koranda: „Není neznámo, že proti zlostem a nepravostem se postavujem, dotýkajíce hříchův i hříšníkův podle možnosti a potřebnosti. A protož ne nikdaž nejedni o sobě mají utrhání, hanění, bývají ve zlý pláštík oblečeni v své pověsti, trpí protivenství, takže obžalováni bývají, z bydlišť vypovídáni, někdy jim statky poberou, někdy vsázejí do žaláře.“ [1]) O kterém kněžstvu se praví, že hříchy staví u věřících až do škody své osobní, až do pronásledování, to zajisté také na sobě stavilo hříchy, aby nebylo v posměch dáno, aby nebyla práce jeho marna.

Nelze příti, že ona veliká doba upřímné i hluboké mravní reformy, kterou způsobil husitský převrat, působila očistou i v katolické kněžstvo; třebatě Husitům odporovalo, přec spravilo mravy své na lepší míru, jednak vidouc lepší příklady na protivnících, jednak jsouc v neštěstí a v pronásledování, což také očišťuje a napravuje. Ostatně platí-li důvod Korandův, že při kněžstvu pod obojí rozkoše nemohou místo míti, poněvadž nemá zboží, týž důvod v XV. věku namnoze platí i při kněžstvu katolickém, kteréž bylo stejně ochuzeno. Teprve na hraně XV. a XVI. věku ozývají se výtky proti mravnosti kněžské v listech Bohuslava Lobkovice.[2])

Ovšem do té doby na obou stranách již silně poustydlo mravní nadšení, a slabost lidská drala se na vrch. Ale mravy českého kněžstva obojího vlastně až příliš patrně se kazí teprve v době protestantské; nemrav nepřineslo protestantství samo, ale škodu mravnou přivlekla za sebou anarchie náboženská, protestantstvím vzbuzená a marnou opposicí proti protestantstvu od počátku až do konce pořád živená.

A hned začátek byl zlý. Nemine jedna synoda, jeden sněm v prvních dobách protestantských, aby se nepřímo nevyčítalo kněžím nechování. R. 1521 vyčítá se jim, že chodí a jezdí jako dvořané bez pleše, vyčítají se jim kuběny pod zástěrou čeledi, hospody, obžerství, ba již i to se jim musí kázati, aby zákon boží a písmo na farách čítali při stole podle předků zřízení! [3]) Administrátor pod obojí Václav Ounošťský (1531—1539) volá r. 1534 kněze do kolleje a vyčítá jim nejeden hřích,[4]) a touž dobou psány prudké paškvily na kněžské nechování. V jednom pod titulem Rozmlouvání starého Čecha s kněži českými,[5]) kněz Sme-

---

[1]) Manualník Korandův. Vyd. J. Truhlář 31.
[2]) Listář Lobkov. Jos. Truhlář. 178.
[3]) Arch. musejní 1521. Z msk. bibl. Lobkovické.
[4]) Borový. Jednání atd. 93.
[5]) Rukopis telecký v mus.

tana (Bydžovský), farář sv.-Havelský, ptá se starého Čecha: „Slyšel-lis o tom, kterak všudy ze všech stran lidé nám kněžím utrhají a o nás nic dobrého nepraví, obrať se kde obrať." K tomu jme se vykládati starý Čech, míse do svého výkladu hrozné nadávky kněžím (z nichž nejmírnější je „kejklíři, světlo přikryté"): „Chodíte do krčmy, hledíte frejův, sedláci vás tam často poperou, měšec vám přetřesou, kněz Václav administrátor zjevně sobě naříká, že by raděj sobě volil smrť nežli vaše neřády spravovati ... když některého z vás vsadí do žaláře, vejdouc ven, hned zas tak děláte, jako prve. Kde pinta vína, tu kněz." Také vyčítá kališnym kněžím, že kázaní jejich jsou často z motovidla střílení, jejich desátkové jsou „jistí důvodové nájemníka, sedlákům daň a soužení, vám kněžím truhel naplnění". Za příklady velikých frejů přivádí Čech ve své hrozné satiře děkana táborského Martina s cizí ženou vyhnaného, nápodobně faráře z Brodu Českého, též faraře od sv. Linharta v Praze v necudnosti postiženého. Byl-li skladatel dle nářečí svého krajan z nejvýchodnějšího kouta Čech,[1]) patrno z toho, jaké měly rozšíření a jaký poplach učinily v oné době zprávy o tom, že ten onen kněz dopustil se, čeho neměl.

V kněžské synodě r. 1539 uvodí se zase mnoho hříchů kněžských všelikterakých, při čemž se horlivě varují divadel a kratochvílí světskych, zapovídá se jim, aby nechodili v zbroji, a káže se, aby vůbec byl kněz obyčejů „andělských a obcování mezi lidmi dobrého". Z artikulů téže synody dovídáme se, takřka úředně, kterak do té doby již poklesla také vážnost kněží. Čteme, že „posluhování jejich, slovo boží a svátosti také od nejhloupějších a nejopovrženějších lidí někdy v posměch a rouhání přicházejí", a poněvadž kněžím děje se odevšad útisk, hrozí synoda, kde budou světští kněze utiskati, tu že zastaví se služby boží, anebo že se jim kněz vezme a nedá jiný.[2])

Již patrno, že zásady husitské o prostotě, chudobě a mravnosti kněžské v zmatku nové doby braly za své; kněžstvo podle lutherských novot lecco si proti starym dobám z přísné kázně osvobodilo samo a do některych chyb připraveno jest z veliké závislosti a poníženosti své.

Mravy se horšily dále. Jest zajisté dosti význačno a domluvno, že od r. 1543 častěji v bakalářskych thesích universitních čítáme i tuto: Zdali hanebný a nectny život kněží poškozuje slovo a službu boží. Byly zajisté příčiny, že takové these v universí vykládány při veřejných promocích.[3])

Roku 1554 odsuzuje chování kněží král Ferdinand úsudkem již příliš obecným, řka v mandátech do Moravy poslaných, že „roz-

[1]) Upozornil na to J. Jireček ve zprávách a zasedáních spol. nauk 1880. 229.
[2]) Arch. zem. Opis z Třeboň.
[3]) Rukop. bibl. Lobkov. v Praze Collect. Bydžovsk.

pustilosti a neřádové při kněžstvu jak pod jednou tak pod obojí den ode dne se rozmáhají, ježto již k tomu přichází, že dotčené kněžstvo jako jiní světští lidé chodí a obcují, plešův na hlavách ani roucha dlúhého, počestného nenosí, toho, nač se oddali, i přísah svých kněžských pomíjejí". Tehda vydal král rozkaz, aby hned jedenkaždý ničím se nevymlouvaje počestné se nosil a rozpustilostí na straně zanechal.[1]) Čtyři léta potom mandát královský podobně vyčítá kněžstvu v Čechách, že „v městech Pražských i jinde v království Českém rozpustile a bezbožně život vede".[2])

Zprávy o kněžském nechování všeho kněžstva se hrnou. Tu vytýká arcibiskup roku 1565 arcipryštu v Horšově Tyně, že jeho kněžstvo rozpustilé,[3]) před tím roku 1553 vidělo se vydati Vilému z Rožmberka, když byl povolal před sebe děkana krumlovského a všecko kněžstvo z Rožmberských panství, artikule kněžím stran dobrého řádu a kázně, nebeť hněval se nad jejich „nepříkladným životem, anobrž rozpustilým". Kněz Tomáš, arcipryšt bechyňský a kněz krumlovský, vyznav pánovi, že s kněžstvo rozpustilé moci nemá, prosil, aby pán sám kněžstvo neposlušné vazbou trestati dáti ráčil.[4]) Sám papež Kliment VIII. r. 1604 oznamuje, že při katolickém kněžstvu v Čechách nulla fere ecclesiasticiae disciplinae vestigia supersint. A papež měl povědomost o nekázni kněžské od arcibiskupa Berky, jenž vyznal roku 1605, že klerus tak se zhoršil, že ani podoba (imago) bývalé starodávné zbožnosti při něm nezůstala.[5])

Že kněžstvo pod obojí nebylo lepší katolického, o tom hojné důkazy v knihách pražské konsistoře i v hojných zprávách bratrských, ovšem strannicky zbarvených. Roku 1543 spisovatel bratrský vykládá, že nezná ni jediného kněze kališného hodného.[6]) V jiném prameni bratrském čteme, že kněží kališní vůbec jsou „velmi tělesní, zhovadilí, hodovníci, pijani, zlolejci, lakomí bez studu, manželství jejich je neřádné, děti nekazané", a tím způsobem vyčítají se ještě jiné všelijaké hříchy.[7]) Nejvíc přičinili k zlé pověsti kněžstva pod obojí oni dvojatí kněží, kteří neměli v sobě tolik mužné povahy, aby oznámili, že jsou protestanté, a strhli se kališné konsistoře. Však se s nimi doleji ještě shledáme až do mrzutosti. Ale i protestantské kněžstvo, kde bylo vítězno a samo mezi sebou, v oněch dobách bujných nezůstávalo bez vytek. Dosti domluvno, když r. 1576 musí městská rada v Chebě nutiti superintendenta Kotmanna, aby pilně visitoval v okrese svoje diakony,

[1]) Arch. místodrž. Miss. č. 50. fol. 81.
[2]) Tamže č. 60. 319.
[3]) Arch. arcib. Opis v zem. 1565.
[4]) Život Vil. z Rožmb. Březan. 56.
[5]) Čte se obojí v Synodus archidioeces. pragens. 1605. V mus. 45. D 18.
[6]) Pře Jana Augusty a kněžstva kališn. V mus.
[7]) Rukop. mus. IV. H. 8. fol. 72.

že žijí velmi pohoršlivě;[1]) Kotmann sám byl se svými kollegy pořád na štíru a ve svádě, a Chebským, když mu nechtěli dáti přídavek, tak na kázaní nadal, že mu hrozili šatlavou.[2])

Také o nekázni kněžstva moravského všech vyznání jest několik zpráv všeobecnych; hrabě z Hardeka r. 1574 píše Jihlavským, že největší díl kněžstva činí, co mu libo, oddávají se pití, obžerstvu, lakomstvu a nepomní svého úřadu; některý prý kázaní neumí ani přečísti.[3]) Roku 1605 až do sněmovních artikulů dostalo se napomínání nekázaného kněžstva. Tu stojí: „Kněží, z nichž mnozí beze všeho studu sobě zvyk uvedli všelijaké rozpustilosti a hříchy s urážkou mnohých pobožných duší svobodně páchati, aby napravíce života ohyzdnost na sobě dobrý příklad dávali.“[4])

Tedy ve všech náboženských stranách tehdejších mravný život kněžský měl ouraz. „Duchovenstvo na obratu XVI. a XVII. století, ať pod jednou, ať pod obojí, nebylo pamětlivo povinností svých, více škodilo církvi než jí bylo na prospěch.“[5]) K témuž soudu o „stavu praelátském“ došel souvěký Žerotín v Apologii r. 1606.[6])

Lze tedy úhrnem říci, že po době husitské kněžstvo se zhoršovalo čím dál víc, a kdo četl po archivech zprávy o kněžstvu farním a klášterském po bitvě bělohorské, když protestantské a podobojí kněžstvo z Čech vyhnáno násilně, ten ví, že zhoršovací process vítězstvím katolictví se ještě na dlouho nezastavil.[7])

Ale obecné úsudky o mravnosti kněžstva vždy chovají v sobě, ať chválí nebo odsuzují, nebezpečí, že obecností svou křivdí pravdě. Kněží byli vždy synové své doby a nemohli nepodléhati chybám, jimž podléhalo všecko obecenstvo kolem nich; každou dobu jest měřiti jejím loktem a všecky lidi stejně. Do zlé pověsti zajisté přišli větším dílem tím, že každá doba chce na kněžích, aby byli, když jiné kárají, sami ve všem vzor; do zlé pověsti přišli, ponévadž na nich chybu jest víc znáti nežli na jiných; jim se chyba nepřehlédá s takovou snadností jako jiným. Přes všecky obecné soudy o nemravnosti kněžské nesmí se také zapomínati chvalitebnych výjimek, zajisté přemnohých, o nichž v knihách a zápisech starých nebývá řeči; hodný kněz, jenž konal své povinnosti, do historických zápisů nedostal se snadno. Správně odpovídá roku 1588 kněz, jemuž zeman tuze obecně tepal nemravy kněžské, že sic něčemu místo dává, „ale říci nemůžete a toho nedokážete, aby hned všickni takoví byli a ve zlém sobě rovni“;

[1]) Gradl. Reformation. 100.
[2]) Též. 106.
[3]) D'Elvert. Iglau. 77.
[4]) Kameníček. Prameny k vpádům Bočkaj. 18.
[5]) Vacek v Sbor. Hist. IV. 85.
[6]) Apologie. 93.
[7]) Bylo tak, jak líčí Komenský v Labyrintě. 98.

konečně připouští, i kdyby většinou byli zlí, aby se považilo, že z apoštolů za života Kristova čtyři silně chybili; mezi dobrými že jsou zlí, to „tak vždycky bývalo a bude do skonání světa“.[1]) Jsme přesvědčeni, že velmi mnoho kněží vždy chovali se dle svých přísah, a mnoho kněži všech vyznání že řídili se, pokud se kterých týkalo, desaterem, kteréž roku 1616 napsal si farář pod obojí v Žatci do kněžské agendy.[2]) Kteréž desatero radí: „Vždycky mysli, že jsi nástroj boží a proto sebou nic dobrého nebudeš moci dělati v lidu než Bohem, nejinak než jako sekera tesařem, tesař sekerou; druhé, šetř se před lidmi, nedávej se jim v obyčej, šetř se v jídle a v pití před jejich očima; ženského pohlaví se vyhybej; učení své hleď k času formovati; hleď lidi nesvorné pokojiti, s čeládkou svou buď přívětivě, v stravě jim křivdy nedělej, s officiály školními se nevaď, v obyčej se jim příliš nedávej, medio tutissimus; s lidmi pěkně rozmlouvej; na kázaních se nemsti, klevetům ne vždycky věř, než pošli pro obžalovaného a vyzvěz pravdu; s konšely o nic nezacházej, s nimi se raď o věci nesnadné, avšak jim snadně nevěř věcí svých, leč je k sobě dobře náchylné seznáš, a konečně sám buď střídmý, čtení písma pilný.“

Zevrubněji ohledáme nejprv poměr kněze ke knězi.

V starší době pozorovati zvláště na knihách kšaftovních, že kněží jsou k sobě daleko srdečnější nežli potom zvyk. Není kněžského kšaftu, aby kněžím spolubratřím nebylo v nich něco na dobrou paměť z lásky odkázáno. Ještě v začátcích doby lutherské tak. Na příklad kněz Jan od sv. Jindřicha roku 1527 odkazuje knězi bakaláři Bartošovi knihy Bernarda, Tomáše Aquinského, Bedy; administrátorovi (tehda byl Cahera) 5 uherských zlatých, jinému knězi 2 zl. a knihu Petra Chelčického v bílé kůži, knězi Václavovi do špitála k sv. Pavlu zlatý, knězi Jeronymovi, který v Rakovníce farářem, poroučí knihy, Liru, Georgii Moralia a Summu.[3])

Týž rok odkazuje farář od sv. Štěpána ve zdi knězi Jiříkovi v Načeradci Thesaurum a Sermones.[4]) Mistr Vavřinec z Třeboně, administrátor pod obojí, v kšaftě svém roku 1529 odkazuje faráři u Panny Marie na Louži, Mikulášovi, kožich; knihy drobné, Sermony, nekoupí-li žádný, aby byly rozdány mladým kněžím.[5]) Týž ještě rok poroučí farář týnský Viktorin něco peněz administrátorovi, mistru Korambovi, 2 zlaté, „bude-li chtíti na pohřeb přijíti“, „a ještě jiným kněžím, budou li při pochovávání, jakož toho žádost mám, aby všickni páni faráři i s kaplany svými byli“, každému groš jochmtálský, (tolar) a kaplanu půl; domácí kněží měli do-

[1]) Lomnického. Hádání v mus. V. G. 15.
[2]) Musejní rukop. 3. G 3. 91.
[3]) Při desk. Miscell. č. 92. M. 3. a násl.
[4]) Tamže. M 3.
[5]) Tamže. N. 20.

stati po groši tlustém, „ať pro památku mou ho chovají".[1]) R. 1531 odkazuje Václav Filosof, farář u sv. Martina, Sermones knězi Petrovi;[2]) kněz Jan z Betléma r. 1537 poroučí knězi Pavlovi v Potěhách ubrusy; knihy na rovný díl odkazuje Matěji, faráři v Hradci Králové u sv. Antonína, a Matěji, faráři tamže u sv. Anny; pašije notované a biblí českou dává knězi Matěji u sv. Vojtěcha v Praze. A konečně r. 1536 kněz Jan v Kouřimi (někdy farář křechorský) odkázal děkanovi Bartoloměji koflík, komži, štůlu, osmi jiným kněžím po zlatém i po několika zlatých; kaplanovi kouřimskému Janovi knihy a k záduší sv. Štěpána biblí českou benátské impressí, aby se na ní lektury čítaly v kostele.[3]) Tyto příklady postačtež za důkaz srdečnosti kněze ke knězi.

V pozdějších dobách jsou pohříchu řidší a řidší.[4]) Náboženské zmatky vypuzovaly čím dál více srdečnost, a zasívaly nedůvěru a nelásku mezi kněze pod obojí. Také v katolickém kněžstvu, které nemělo při ohroženém stavu svém zajisté moudrou příčinu k nelásce mezi sebou, srdečné poměry ocitly se časem a některými osobami na tak nedobré míře, že r. 1579 nucen byl psáti probošt staroboleslavský, mistr Franta, arcibiskupovi v děkovacím listě, že „mezi námi, kteří chceme katoličtí slouti, jest láska kainská".[5])

Některé charakteristické výbuchy kněžského škorpení na poznanou tehdejších způsobů ukážeme. Nejčastěji vypouštěli kněží na sebe osobní své hněvy na kázání. Roku 1502 žaluje farář z Domažlic Adam Transilvanus do Kutné Hory šepmistrům, že nástupce jeho na Kaňku hanlivě a nekřesťansky proti němu kázal, kromě jiného tvrdě, že list dobrého zachování, který Transilvanus obdržel, nic neplatí i kdyby trojí pečet měl; prosí, aby nedopustili tomu knězi víc mazati pověst jeho.[6]) A sto let po tom je mezi kněžími horskými vzbouření pro nepokojná a urážlivá kázaní kněze německého, kterého rada do obce dosadila.[7]) Kněžstvo horské nikdy nebylo příliš svorno, ale německými faráři u sv. Jiří přibyl do Hory nový živel hádavy. Roku 1608 učinil arcidekan Stefanides s ostatními faráři proti knězi německému Bernerovi „protestaci, že jsou nevinni nesvorností".[8])

Úředník pardubického panství, Petr Hamza, r. 1551 vyhrožuje děkanovi v Pardubicích pro hanlivá kázaní, která kněží na panství druh na druha činí. Praví: „Někteří pohoršení dávají, jedni na druhé bouřlivá kázaní činí, jako onehda kněz v Ředicích, maje

---

[1]) Tamže.
[2]) Tamže. D. 1.
[3]) Lib. testam. Kouřim.
[4]) Ale nepřestanou dokonce nikdy. Pěkný příklad z r. 1588. o děkanu mělnickém, knězi Piseckém, čti v děk. knize měln. VI.
[5]) Arch. arcib. Corresp. Anton. V. Opis v zem. 1579.
[6]) Arch. kutnohor. č. 30.
[7]) Artikulove oprav nábož. Arch. zem. Opis z Hory.
[8]) Arch. zem. Opisy z Hory. 1608

lidem kázati slovo boží. I kázal jim o knězi sezemském, plundrujíc ho nenáležitě. Napomínám, abyste to přetrhli, kdybyste se na to skrze prsty dívali, že k vám i k nim se budu věděti jak zachovati."[1]) Roku 1564 žaluje arcibiskupovi farář z Bakova, Jakub, že mu kněz Vavřinec kdesi na kázaní vynadal lhářů a jiných; do faráře bakovského zase děkan boleslavsky žaluje, že ho urází nadávkami;[2]) roku 1588 kázal v Hradišti nad Metují kněz proti knězi jaroměřskému;[3]) v Chebě r. 1578 způsobili superatendent Kotman s knězem Klementem pohoršlivou spoluhádku na kazatelnici; přišli s dobrým úmyslem před obecenstvo, že budou theologicky hádati se o přítomnosti Kristově na zemi jakožto Boha, na nebi jakožto člověka; z theologické hádky vyvinula se hádka sprostá, plná nadávkami a tou měrou pohoršlivá, že městská rada oběma vzkázala, pokusí-li se o takovou věc zase, že je vyžene, hašteřivých predikantů že trpěti nebude.[4]) A co tu slibuje rada chebská, to r. 1619 skutkem naplnili měštští konšelé v Lípě České; hašteřivé predikanty vyhnali.[5]) Při těch zlostných kněžích, kteří nemoudře užili kazatelnice, nelze nevzpomenouti kněze Tomáše Soběslavského, již často dotčeného. Když Pavel Paminondas Horsky, kterýž držel opatství Slovanské, Soběslavského na prosbu katolických pánů přijal do svého domu, oba ti lidé, jeden horší druhého, hádali se na potkání tak dlouho, až Paminondas protivníka svého vystrčil; Tomáš Soběslavský stav se potom farářem u svatého Vojtěcha v Podskalí, kázával proti druhu svému neomaleně. Když pak Soběslavskému kázaní bylo na urážku málo, jal se r. 1604 psáti a metati proti opatovi „paškvily" čili zrádné cedule. Dostali se před arcibiskupa a na konec žalovali se i u císaře.[6])

Petr Voják, farář z Týna, viněn r. 1602, že, necítě se v hněvě svém, nadal veřejně o pohřbu Janovi, knězi od sv. Jiljí, „Poláküv a poběhlců".[7]) V týž čas veliké pohoršení veřejnými nadávkami v kostele i mimo chrám činili farářové Hradce Králové s děkanem. On jim dával „Jezuitů a mnichů", jemu oni jiných všelijakých. Konsistoř musila smiřovati a trestati.[8])

Aby se kněží druh druha v hněvě zabíjeli, jako toho příklady jsou před obratem husitskym,[9]) toho snadno nenajdeš, ale o tom, že se až do krvava právali, dokladů pohříchu dost; šli v tom někteří kněží s bujnou a neurvalou dobou tehdejší. Kněz Felix,

---

[1]) Listář pernštejn. v mus. č. 4 65.
[2]) Arch. arcib. Opisy v zem. 1564.
[3]) Knapp. Jaroměř. 66.
[4]) Gradl. Reformat. B. č. 108.
[5]) Rkp. mus. Chron. Leipa. Kriesche. 115.
[6]) Arch. mus. Žaloba Paminondova císaři. 1604.
[7]) Kn. konsistorní roudnická. 179.
[8]) Tamže. 110. 111.
[9]) Tadra. Soud. akta kons. Na str. 311. hned dva příklady: Farář v Sušici zabil kazatele 1378; farář v Březenci mečem zraněn od faráře v Borku.

kaplan Bořitův na Smečně, usedl r. 1565 s knězem Mikulášem, farářem ze Strašecího, klidně v nějaké posezení, a než hody skončeny, posekali se kněží tesáky a sekerou.[1] Téhož r. 1565 vešel Pavel, kaplan od sv. Jiljí, na faru Matky boží na Louži, k faráři Zikmundu Jehňátkovi, a tu z nepovědomé příčiny pustil se do něho farář i kuchařka, okrvavěli ho, farář „dal mu pět ran a byl by ho zabil, kus prstu mu uťal, kuchařka ho vzala za vrch, při tom dostal opat strahovský, tu přítomný, pohlavek". Za to vzat farář Jehňátko v trestání arcibiskupské a musil platiti raněnému na hojení.[2] Jan, chotětovský (Chotětov) kněz, viní roku 1574 v konsistoři dolejší Víta, faráře lysského, že k němu přijel se školním rektorem, nadal mu, za ucho ho chytil, porazil, rval, stolicí o hlavu udeřil, „potom se mi posmíval jako Kristu na kříži, jazyk vyplazoval, bekal, nohou potřásal".[3] Roku 1567 farář v Chomutově Kirsten a jiný farář Schultis ze Všestud (Schöslau, Schössl) prali se ve škole před žáčky a vyběhše na hřbitov potloukli se do modřin i do krve.[4] Na silnici v Bysici r. 1587 kněz Pavel, farář čečelický, sápal se na kněze Jana Papouška Hradeckého z Mělníka sekyrou; když lidé nedopustili se bíti, odešel volaje, že „když on se s ním nejprve potká, že jej zabí, rozseká a po silnici rozhází."[5] Sám purkmistr s konšely města Žiželic nad Cidlinou r. 1611 žaluje arcibiskupovi, že Jakobides Jan, farář z Chlumce, faráře jejich, „dvojí cti a poctivosti hodného" Petra z Mohelnice na hřbitově před mnohými lidmi zbil, pohlavkoval, pak šel na rathouz a nadávaje faráři šelem, neknězů, mnichů, lotrů mluvil: „Vem někdo křídu a piš na stole, co o něm budu mluviti, a já se pod tím podpíši."[6]

Ti všickni, jež jsme tu uvedli, pustili se do sebe vztekle bezpochyby z osobní nějaké nechuti, kterouž zvykem tehdejších lidí prudkých neuměli opanovati.

Někdy k bití dala příčinu hádka náboženská. O takové hádce a bitvě mezi kněžími stejné víry vypravuje žalobným spisem (datum nevíme) kněz nejmenovaný. Pozval ho do Žlutic na posvícení kněz Jan Andělíček. „Nadál sem se," tak žaluje neznámý, „že to šlo z upřímné lásky bratrské, ale něco jiného se pod tím obmýšlelo, i pozván byl také nějaký kněz Ondřej subunáč, oznámil, že chce k naší straně přistoupiti; dali sme se pokojně de sub una v rozmlouvání. V tom pravil kněz Jan: Přísahám pánu Bohu, že z monstrancí žlutické Kristus k soudnímu dni stoupí a přijde soudit živých i mrtvých, a nepřijde-li, aby mne sto čertů vzalo! Já sem

[1] Arch. arcib. Opis v zem. 1565.
[2] Arch. zem. Opis z arcib. Acta.
[3] Arch. zem. Rukop. O. 5. 141.
[4] Arch. zem. Opis z arcib. 1567.
[5] Kn. děkan. měln. VI. 229. Vypis Zamastilův.
[6] Arch. zem. Opis z arcib. 1611.

řekl: Odpusťte, není tak! A v tom sem ho z žertu pleštil, aby takových věcí nemluvil." A z toho „pleštění" vznikla zlá bitva všech, Andělíček šermoval mečem, druhý konví, až mu z rukou vypadla. Pak se vinili na vzájem.[1]) Andělíček potom musil pro bludy vyjíti ze země navždy pod hrdlem.[2])

Někdy čteš, že se kněží prali pro ženu nebo kuchařku. Když se r. 1574 v konsistoři dolejší tázali Prokopa, faráře velvarského, proč se bil o ženskou s farářem vepřeckým Jakubem, odvětil klidně, jakoby tak musilo býti: že nedal příčinu, „dal jsem kuchařce kněze Jakuba přes hubu, a za to on mne uhodil pohlavkem a já jej zase."[3]) Děkan v Budyni Jeremiáš Brodský pral se roku 1470 s knězem charvateckým Linhartem jakožto slabý otec pro dítě své. Chlubil se totiž, že jeho synek více umí než kněz Linhart; Linhart prý neumí deklinovati proprium nomen. Sedělo tu kdes mnoho lidí a doslýchalo řeč; to kněze chlubivého dráždilo, uraženého mrzelo. V tom řekne vychválené pachole děkanovo pohaněnému knězi přede všemi: „Já vím, kterak řecky stůl říkají a platí, že kněz Linhart neví!" Linhart na to řekl: „Potvoro, kdyby se ty něčemu jinému učil!" Pro ta slova hned vyvstal děkan, dal mu políček, kněz vrátil, a tak se bili před tváří lidí.[4])

Svrchu praveno, že až k vraždě kněz se nezapomněl, ale pokus vraždy nalezli jsme ve zprávách archivních přec. R. 1599 žaluje Martin, farář ve Slivici, že přišel k faře Samek, druhdy děkan v Příbrami, teď složený, a se ženou svou udeřili k němu z ručnice, chtějíce ho zastřeliti. Administrátor Dačický na tu žalobu odpovídá klidným duchem: „Proč jste k šturmu nezvonili, kdybychom ho dostali, věděli bychom, jak ho ztrestati."[5])

Ani se nepodivujeme, jestli kněží přinášeli zlosti své také do konvokací, do nichž scházeli se, aby od děkana nebo arcipryšta přijali mravná naučení. Nemíníme uváděti, kdy a kteří se pohádali v konvokacích; toť maličkost, a příliš snadno se sbíhá, ale na mysli tane nám jedna z konvokací děkana poděbradského Jana Žateckého, kterou svolal r. 1597. O té schůzce kněžské, jíž se súčastnili tenkrát bohužel také sousedé poděbradští, zní zpráva, že „sou sobě kněz Adam Pincerna a Stanislav hrozné věci vyčítali, jako psi se rváti chtěli, nic na staré dáti nechtíce, též i ten kněz Jan činoveský dal knězi Janovi Zřelskému políček", začež děkan ho dal do chlíva zavříti. Tehda napomínali uvážlivější kněží k pokoji, vyčítajíce, „ano sedláci, když hromadu činí, že pokojněji

---

[1]) Arch. místodrž. R. 109. 15.
[2]) Tamže. R. 109. 15. Zároveň vyhnán s Peterkou, o němž svrchu zmíněno, že formanil z peněz.
[3]) Arch. zem. O. 5. 146.
[4]) Arch. arcib. Opis v zem. 1570.
[5]) Arch. mus. listiny bělské.

se mají".[1]) Však pravdě slušno dáti svědectví, že ani děkan nebyl bez viny. Týž rok prosí arcibiskupa o jinou faru a slibuje pokojně se chovati; „pakli by na mne ktery knez žaloval, uvoluji se 4 neděle v žaláři seděti a pokutu žákům zámeckym, by dosti veliká byla, dáti".[2])

Po kněžské rvačce přivezen někdy od raněné strany, jindy od vrchnosti duchovní citát z církevního práva, že klerik klerika bijící složen má býti s úřadu kněžského, dokud neučinil pokání,[3]) ale nevíme, zdali v oněch dobách možno bylo všem tak učiniti. Máme také důvodné podezření, že nejedni, urazivše se, ani nevznesli na duchovní úřad o tom pohoršení nic.

Za zvláštní, řídkou příhodu klademe, že kněz nad knězem mstil se v XVI věku tiskem! Kněz Štěpán Lovčanský, farář od sv. Vojtěcha v Praze, „nepamatujíc na lásku bratrskou" mluvil knězi v Žluticích Jakobidesovi, „že těmi kněžími, kteří manželky a dítky mají, čerti v pekle orati budou, a děti jejich že čerti budou. Pro ta slova Jan Jakobides složil hroznou píseň, kterou vytiskl povědomý impressor Valda, když mu knez byl za všecku škodu připověděl. Oba kněží posláni do vězení, jeden, že skládal píseň, druhý, že dal k ní podnět. Tiskař Valda, jak se zdá, vyvázl bez pokuty.[4])

Než zajisté všickni ti kněží, kteří sobě nadávali, proti sobě písně tiskli, ba kteří se i prali a krvavěli, lepší byli nežli oni podlejší a zbabělí, kteří za zády své spolubratry udávali a pomlouvali. A těch bylo tak mnoho, že roku 1602 sám kancléř to vzkázal do konsistoře dolejší. V schůzi všeho kněžstva toho roku totiž oznamuje administrátor: „Pan kancléř se domlouvá o nesvornost kněží, jeden o druhém nic dobrého nepoví, je při vrchnosti vyšší omlouvá (rozuměj pomlouvá), utrhá, kde může."[5])

Protimyslnosti, které mívali kněží k sobě za živa, přenesly se pomluvami zesnulého protivníka i za hrob. Farář v Solopiskách, když umřel děkan kouřimský roku 1572, se svými spolubratry faráři učinili hned po pohřbu slavné Te deum laudamus na smrt nebožtíkovu s velikým pohoršením obce i dolejší konsistoře.[6])

Jest na snadě otázka, kterak fařářové si vedli k svým kaplanům. Většina snášeli se asi bez pohoršení, neboť opačných dokladů není tolik, aby stačily na pravidlo. Známe ze Soběslavi

[1]) Arch. arcib. Opis zem. 1597.
[2]) Archiv týž.
[3]) Quod clericus clericum percutiens suspenditur et abalienatur a celebratione missae, nisi poeniteat. Arch. arcib. Opis v zem. 1570.
[4]) Kn. konsistorní roudnická. fol. 135.
[5]) Tamže 190
[6]) Arch. zem. Rukop. O. 5. 12. Jiné hrubosti kněží proti sobě viz v Borového Medkovi. 47. a j.

idyllický dojemný obrázek faráře a kaplana. Farář slul Job, r. 1598 mu všecko shořelo, „čistejch věcí mu minulo, nejvíc od starožitnejch knih“; zůstal mu jen šat, v němž vyběhl. Od toho ohně umřel, byltě stařeček, jemuž bylo devadesát jeden rok. Nazejtří v kostele pochován a pro jeho milou památku figura sv. Joba nad kaplou jest vymalována. Byl tedy hodný kněz, milý stařík. A kaplana měl Jiřika Načeradského, jemuž bylo tehda osmdesát let! Zapsáno o něm, že byl člověk pobožný a pokojný; přetrval svého faráře jen o rok; šel za ním, snad se mu stýskalo. Nelze si představiti dva tyto stařečky zbožné a pokojné — faráře a kaplana — bez pohnutí.[1])

Jinde a jindy nebyl poměr tak idyllický, poněvadž bylo mnoho popudů rušiti ho s obou stran, ale celkem byl aspoň snesitelný a pohoršení nevyniklo. Popudy byly všelikteraké. Jednak veliká poddanost mladého kněze dráždila. Kaplan bez dovolení farářova nesměl ani vycházeti. V husitském století XV. bylo farní kázně přísně dbáno, a poněvadž tehda v kněžích bylo víc opravdovosti mravné, posloucháno příkazů. Však v století následujícím občas musí se zřejmě připomínati, aby kaplani poslouchali farářů, aby bez dovolení z fary nevycházeli, leč po dvou spolu nebo s pacholetem;[2]) poměr faráře ke kaplanovi byl a zůstával jako poměr učitele k žákovi; třebatě některý ochotný zvoník zval kaplana dokonce i „praelátem“,[3]) obecenstvo bylo zvyklo na tuto závislost tak, že Mělničtí roku 1556, majíce po smrti farářově dva mladé kněze na faře, namítají konsistoři: „Nevíme, kdo koho bude učiti, kdo koho poslouchati.“[4])

Nedostatečný důchod farářský, zvláště byl-li kněz nakloněn k lakotě, také zavinil leckteré příkoří, jehož zakoušeli kaplani co do stola a do příjmů svých, beztoho ubohých.

Některé kyselosti mezi faráři a mladými kněžími způsobila domácí čeleď, nejvíc kuchařky staré, mrzuté a osobující sobě všelijaká práva na faře; právě tak vedlo se leckdy kaplanům, vládla-li v domě manželka farářova stejně zlá jako kuchařka. Příkoří vznikala také, byl-li rozpor mezi starým a mladým knězem o víru, a to přiházelo se v zmatcích XVI. století, kdy podle chování a řeči leckdy ani nepoznáš, ku které víře kněz náleží, zajisté zhusta. Tyto všelijaké popudy k nesvornosti a k příkořím zostřovány byly, jakož přirozeno, osobními povahami obou stran, a střetli-li se spolu dva neústupní, netrpěliví kněží, nezůstala kyselost doma na faře, alebrž vynikla ven s pohoršením a se všelijakými následky.

---

[1]) Paměti Soběslav. Rukopis.
[2]) Viz na př. Svolení kněžstva praž 1526. Rukop. univ. 17. A. 16. též Borový Akta. I. 18.
[3]) Lib. sentent. v Kut. Hoře 1517. Opis v zem. arch.
[4]) Kopiál mělnick. č. 11. fol. 68.

Některé příklady osvětlí. R. 1556 žaluje městské radě v Kouřimi sám děkan, že mu kaplan Mikuláš „činí protimyslnosti za příčinou nějakého hádání stran víry“; prý mu i nadal. Kaplan vyložil zase městské radě o zlostech farářových a končil, „nežliby u takového patera a papežence byl, že by něco jiného radčí dělal“.[1]) Jeden z arcipryštů plzeňských tyral své kaplany nepodajné tak, že r. 1566 byl pro to od arcibiskupa napomenut;[2]) jiný, Wolfgang, r. 1576, když měli se jeho dva kaplani státi faráři, byl tak tvrdý, že tajně psal arcibiskupovi, aby jich zanechal v Plzni u něho za kaplany.[3]) To byla neupřímnost krutá, kterouž nic neomlouvá arciděkanovo tvrzení, že těch kaplanů tuze potřebuje. Kaplanové si také podle té neupřímnosti svého patera vedli: jeden mu utekl a druhý, jemuž utéci nedal, skoro smyslem se pominul; vyběhnuv jednoho dne na hřbitov rouhal se (blasphemabat) a veřejně plakal i klnul.[4]) Jiný nástupce v arciděkanství plzeňském Kamill (1583) zval svoje dva kaplany „krokodily“;[5]) tedy bylo tenkrát na faře plzeňské velmi neutěšeně.

Stran stravy naříkalo kaplanů mnoho. Roku 1566 stěžoval si týnsky kaplan u arcibiskupa, že u svého faráře Mikuláše mnoho bídy zkouší, praelát k němu prý chuti nemá, s ním nejí, a kdyby na dlouze to bylo, že by o zdraví přišel.[6]) Na faře v Libochovicích byly r. 1567 mezi otcem a mladým knězem i bitvy; kaplan, byv pro to obžalován, píše arcibiskupovi, že farář ho zkracuje v důchodech, dvakrát že ho zbil vlastní rukou, a kuchařka, děvečka, pacholek že se přištívají.[7]) Také Prachatičtí r. 1573 žalují, že kněz jejich Václav Dvorský má německého kaplana Raisa jako otroka a s ním se bije.[8]) R. 1565 vyhnal děkan v Kolíně kaplana Jana, „poněvadž ho s jeho vášněmi a obyčeji strpěti nemohl“. V konsistoři pak omlouval se kaplan: prý „kuchařka ho od stola odehnala a proti němu děkana postavovala, děkan že mu společných peněz desátku nedal než tertiam partem“. Když děkan konsistoriánům ukázal, že není povinen dáti než oběma kaplanům polovici, aby se o ni sdělili, dáno mu za právo, a kaplan vzat do trestání.[9]) Farář malostranský r. 1575 měl spory tuhé s kaplanem Adamem Bakalářem o koledy a jiné užitky, naposled ho vyhnal řka, že „jest svy hlavy a on též svý“.[10]) Neupřímnost byla na faře chebské roku 1617 velmi zlá, až z ní pošla veřejná ostuda. Kondiakon magister

---

[1]) Arch. mus. list. kouřimské.
[2]) Arch. arcib. Opis v zem. 1566.
[3]) Týž archiv. 1576.
[4]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recepta. 1575.
[5]) Borový. Medek. 48.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib 1566.
[7]) Arch. zem Opisy z Prachat.
[8]) Tamže. Opisy z arcib. 1567.
[9]) Tamže. 1565.
[10]) Arch. zem. Rukop O. 5. 305.

Brüchenk, vdovec, chtěje se ženiti, prosil za odporučující list k nevěstě a jejím příbuzným. Přičiněním svého faráře, superintendenta obdržel list, jejž odevzdal, kde náleželo. Ale v listě stálo, že je pudivítr, nevěsta přijdouc k němu, že přijde jako do chléva, a byla tu ještě jiná toho rázu odporučení. Ženich s otevřeným listem se vrátil, nadal superintendentovi též pudivítrů a bláznů, na faře křik, a z toho pak v soudě žaloba i trestná z ní odprosa.[1])

Někdy zdá se, že byl vinen vším ourazem kaplan sám. Aspoň když ho farář obvinil, nevěděl spravedlivě, jak vymluviti se, a musil do vazby. Na příklad do vězení šel ani se tuze neomlouvaje roku 1574 kaplan Jakub od sv. Jindřicha, na něhož žaloval farář Fridrich, „že přichází opilý, na něho že se ofukuje, onehdejšího dne, že za ním dítě přinesli".[2]) Před tím r. 1572 zapsal se kaplan týnský, Adam Rokycanský, rukojměmi pod 25 kop českých, že už bude k faráři poslušen a pokoj že zachová na faře, z fary bez vědomí otce že nepůjde, času svého v statutích vyměřeného že dobude a nějaké ženy že bude prázden.[3]) Nápodobně zvedlo se kaplanovi Martinovi v Týně roku 1601. Žaloval, že ho farář Petr Voják dvakrát upral, do žaláře vstrčil, a co vše zkusí od fařářky. Farář v konsistoři mu děl do očí: „Onehdys šel na funus vožralý, upadls co hovado na zem, až si se skrvavil a stloukl, musíš trestán býti." To uznala také konsistoř a byl trestán.[4])

Někdy je nemožno postaviti se mezi kaplana a jeho „patera" za soudce spravedlivého. Václav, farář libochovický, o němž svrchu zmíněno, že skracoval kaplana, psal r. 1567 arcibiskupovi, že kaplan béře za ouvody všecky akcidentie, „od křtu málo jsem vzal; k funusu, bylo-li ve vsi, šel sám, když mu dali 12 českých, pověděl mi o třech toliko, a z toho jsem vzal 1 český, abych také oučasten byl, z oddavků jsem ho vždy oučastníka činil, ale on, když jsem doma nebyl, vzavši od oddavků 12 bílých, ty jedné noci propil a pravil, že je ztratil. Mnohokráte, když on sám oddával, nic jsem odtud nevzal, leč slepici, ale tu jsme spolu snědli při stole".[5])

Arciděkan Ondřej Albinus obdržel kdysi kaplana Ondřeje ženatého. Ten toulával se v hospodách, děkan ho několikráte zavřel, prý sama žena kaplanova přinesla řetěz na něho, aby byl uvázán; po svém trestu po každé se poněkud polepšil, ale pak zase něco vyvedl, jednou i proti děkanovi kázal, začež děkan, necítě se, upral ho v kapli. Naposled přinesena do konsistoře dolejší zpráva, že arciděkan Ondřeje kaplana stloukl, až umřel,

---

[1]) Gradl. Reform. l. c. 199.
[2]) Arch. zem. O. 5. 174.
[3]) Tamže 19.
[4]) Kn. konsistor. roudnick. 64
[5]) Arch. zem. Opisy z arcib. Fasc. I. 1 A.

prý „měl na hřbetu modřiny zakysale“.[1]) Při vyšetřování arciděkan dokazoval, že byl kaplan „nemoudry“. Komu tedy vina plná?

O kaplanovi z Ústí n. L., jenž slul Václav Pátek, došla r. 1574 arcibiskupa zpráva, že divoce si vede ke každemu; když onehdy farář odešel přes pole, a kaplan měl ho zastati, choval se proti officiálům a čeledi tak zuřivé, že nechtějíce biti býti, došli pro purkmistra.[2]) S takovym kaplanem bylo zajisté těžké vyjití a spolužití.

Pátráme-li při této příležitosti také po tom, kterak si vedli farářové k jiným podřízencům svym kostelním, to vždy najdeme některého, jenž nezasluhuje pochvaly. Takž na příklad vypravuje se o povědomém knězi Oupickém, když byl děkanem v Poličce (1588—1590), že pořád byl na štíru se služebníky chrámovymi.[3]) Děkan slansky r. 1576 přerazil o zvoníka hůl, pročež zvoník popadl na něho tesák a ručnici.[4]) Když kostelník r. 1610 nazval manželku faráře lomnického Martina Krausa kuchařkou, ihned byl od kněze pro to tuze uprán.[5]) Rokycanští píší r. 1588 do Domažlic, proč děkan nutí zvoníka Volfa, aby si vzal osobu zmařilou, a proč ho „zbil na místě modlitbám oddaném“.[6]) Arciprvšt v Plzni Fabian r. 1581 dopustil se násilí na svých podřízených způsobem nevěrnym. Maje k varhaníkovi a ke zvoníkovi nechuť, pozval jednoho po druhém k sobě a vloudiv je, jakoby jim něco ukazovati chtěl, do žalářní komory, rychle vyskočil ven a zavřel je tam Pročež nešpor i jiná služba chrámová zanedbána. „I když ouřad k němu jednou i druhé posílal, žádajíc ho, aby varhaníka z takového vězení pro služby boží propustil: toho učiniti nechtěl, nybrž vzkázal, chce-li s ním co ouřad mluviti, aby k němu přišli, což se jest i tak stalo, že pan purkmistr a primas s jinými pány spoluradními k němu přišli, chtíce s ním přátelsky o propuštění varhaníka jednati, ale on nevážně k nim se zachoval, vožralců, lhářův a některym z nich lotrů nadával.“[7]) Toto divné chování katolického praeláta vysvětliti lze poněkud tím, že byl zhusta opilý. Na konec ušel z Plzně a dal se ke kališným.[8])

Že některý sluha chrámový zavinil sobě příkoří farářovo sám, to víme na příklad o varhaníkovi v Tachově, jenž r. 1574 kterous noc na svého faráře Starka štval psa slovy: „Hutsch, hutsch an Schelmpfaffen!“ A když pes nešel, pustil se do kněze sám.[9]) Také mezi zvoníky dostal se leckdy nehodny člověk, jenž v službě byl líny, nezdvořily a víc spity nežli střízlivy. Takovému jednomu

[1]) Arch. zem. Rukop. O 5. 4. 143
[2]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recepta. 1574
[3]) Adámek Polička. 36.
[4]) Lacina. Slané 68
[5]) Arch. zem. Opisy za arcib. 1610.
[6]) Arch. zem. List Rokyc
[7]) Flachy-Strnad Paměti plzeňské. 166.
[8]) Hruška. Plzeň 104.
[9]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recept 1574.

r. 1568 — byl to zvoník Daniel Kerpl od sv. Michala z Opatovic — když přišel přinapitý do hospody a jal se nadávati latinsky „psů“, odvětil kdosi nezdvořilým, ale domluvným příslovím tehdejším, že „zvoník, biřic a kat všickni jednostejný cech mají“. Pak se prali.[1])

Nalezli jsme také zvoníky tak lotrovské, že pro zisk některého groše vyřezávali z drahocenných knih kostelních obrázky[2]) a všelijak byli v službě i mimo ni nevěrni. O Matěji Makuderovi, zvoníkovi u sv. Jana na Břehu v Praze, vypravuje se r. 1568 v soudě, že „okolo čtrnácti let nekoupil než jediny vorek dříví, v noci ho vídali, an vleče od vody klády, smějíce se, že Makudera jede z lesa; co lidé nadali do kostela svíček, on je pálíval sám“.[3]) V Betlémě zvoník Matěj Pater jinak Soukal viněn byl r. 1580 od faráře Pavla Junonis, že otvírá nějakými inštrumenty truhly a krade. Do třetího dne vyhnán z Prahy.[4])

Jest ohledati, kterak pilně vedli si kněží při svých povinnostech, nejprve v duchovní správě.

Že kněží doby husitské bývali svých povinností asi valnou většinou dbalí, toho důvod již v horlivosti a opravdovosti náboženské doby samé. A dí-li Chelčicky, že kněží „přijmouc pravdu boží spí“, to stojí proti tomu z konce XV. věku svrchu již uvedená pochvala Korandy administrátora, že kněží při skromnosti své výživy konají své povinnosti verně. V XVI mívají žaloby o lenosti kněžské ráz již obecnější. Nejednou vyskytne se vytka, že všecko kněžstvo jest nedbanlivé a rozumu zakaleného.[5]) Ale že v XVI. veku kněži nesměli, i kdyby byli k tomu byvali nakloněni, povinností svych — aspoň ne na dlouze a ne tak obecně — nedbati, to mohl usouditi čtoucí zcela světle z kapitoly o důchodech kněžských: kollátorové mnozí zdržovali knězi důchod, zvláště desátkovy, i když ho byl kněz dobře hoden, natož aby byl nekonal služebnosti úřadu svého! Kněz, jenž byl učiněný lenoch, bez platů a desátků brzy se dočekal „odpuštění“ ze služby. Že si ten onen obratně ulevoval v práci, kdožby, znaje povahu lidskou, nevěřil? Čtemeť tou příčinou v satiře, že kněží obřad, službu konají, ale „pospíchají, leda by odbyli“. Prý zvlášť při posledním pomázání, jsouce podobni vozatajům a mazačům vozů, pospíchají, aby se nenakazili od nemocného.[6])

Některé kněžské nedbalce uvedeme pro příklad, však ne pro příklad lenosti, ale aby bylo znáti, že jim liknavosti jejich

---

[1]) Arch. praž. 1049. 202.
[2]) V Praze 1560. v chrámě sv. Kříže, v Kolíně 1612. Winter. Kult. Obr. I. 430.
[3]) Arch. praž. č. 1049. 228.
[4]) Arch. praž. č. 1135. 57.
[5]) Rukop. mus. III. H. 8. 64.
[6]) Hádání Pravdy a lži. 99.

při žádné straně netrpěli dlouho. Povědomého spisovatele české kroniky Hájka, když byl farářem v Rožmitále, roku 1527 všecka osada obvinila žalobou u Zdeňka Lva, že kostel obmeškává a při tom více béře než zaslouží.[1]) Král Ferdinand I. roku 1538 s velikým hněvem píše i proboštu a kapitole Všech Svatých, že službu boží umenšují, takže sotva jednu nebo dvé mše do téhodne slouží; přísně přikazuje, „poněvadž jest vás kněží dosti, aby každý den při nejmenším jedna mše sloužena byla“.[2]) Roku 1553 potrestán na žalobu Floriana Griespeka farář z Minic, že nedbou jeho umřelo dítě nekřtěné.[3]) Roku 1597 v Plzni měla rada tuhé jednání s arcidékanem Pistoriem, jenž zanedbával službu boží schválně, aby vynutil si větší důchod: prý nevykonává službu při oltáři sv. Vavřince, „nezpívá kompletu, mnozí mimoměstští, jimž je povinen sloužiti, musejí za ním pro křest a jiné cerimonie do města pracovati“, kázaní poobědní zanedbává. Když k němu vyslali o to primasa, dal za odpověď bez ostychu, že neslouží „naschvální“, aby vyrozuměti mohl, co mu z toho jíti má; rada stála na tom, že za ten plat, co mu dávají, povinen a že mu dosti dělají „z lásky“. K tomu kněz zase odvece neústupně, že kompletů ani jiných služeb nemá v smlouvě, kázaní že činiti počal, a žádný mu na ně nechodil.[4]) Naposled se přece nějak srovnali, ale příhoda nevydává pěkného svědectví o prvním knězi v katolickém předním městě.

Dolejší konsistoř na žalobu měšťanů zakazuje r. 1572 mělnickému děkanovi Petrovi nedbu služeb božích.[5]) Chrudimští r. 1600 vyháněejí kněze Matěje od sebe, protože „služby boží opouští, zřídka do chrámu chodí, v neděli nešporův nedrží, lidí přetahuje a sebe velice zbytečnými trunky přemáhá“.[6]) Kněz Martin, farář sv.-Michalský v Praze, volán r. 1601 do konsistoře, kdež mu tuze domluveno, že „řády církevních odbejvá co řídkýho (piva) z pánve“. Prý poděkoval z naučení a šel.[7]) R. 1614 píše arcibiskup děkanovi do Duchcova prudký list, proč nenavštěvuje nemocných v raně morové, jedná prý more mercennariorum (námezdníků), quorum deus venter est a hledá prý jen vlny svých ovcí.[8]) Superatendent a rada v Chebě r. 1595 kárají pastora Türka, že dává absolucí šmahem, ledaby rychle odbyl, a že káže tak nedbale a mdle, až lidé při tom usínají.[9]) Uvedeme-li ještě, že i administrator

---

[1]) Arch. Pam. VIII. 547. Palacký. Č. Č. Mus. 1864. I. 12. V rukopise rožmitálském fol. 191. čteme, že tam Hájek farářoval r. 1511.
[2]) Arch. místodrž. Missiv. č. 20. 58.
[3]) Borový. Akta kons. I. 312.
[4]) Archiv plzeň. protokolly č. 20.
[5]) Výpis Zamastilův. Orig. v Třeboni.
[6]) Kn. konsistor. roudnick. 15.
[7]) Tamže 53.
[8]) Arch. arcib. Opis. v zem. 1614.
[9]) Gradl. Reformat. 139.

pod obojí r. 1590, Fabian Rezek Strakonický, od mikulášských osadních skrze deputaci byl napomenut, aby byl svého povolání pilnější,[1]) můžeme u vyčítání přestati. Však se s některými jinými sejdeme ještě na jiných místech.

Mrzutá věc, když se r. 1556 Mělničtí, vyčítajíce dosti tvrdým způsobem faráři svému netečnost, omylili. Byltě jim vzkázal zdvořile, aby k posvícení pozvali některého z kněží okolních, poněvadž on sám slovem božím posluhovati nemůže pro nemoc. I odpověděli mu, nevěříce jeho chorobě, když se mají starati o jiného kneze, že by měli také desátky místo děkana k sobě bráti. „Již rozumíme," tak list končil se, „že nás sobě málo nebo nic nevážíte." Na konci mu rozhodně oznámili, že nebudou jednati nikoho, poněvadž by ho snad musili na obecní útratu stravovati.[2]) Zatím ubohý děkan Jan ležel na smrtelné posteli a umřel brzy po tom tvrdém psaní, jež ho nespravedlivě vinilo z nedbalosti.

Dosti podivno, že již v oněch dobách, které byly celkem velmi zbožny, vyskytaly se hlasy, že duchovní práce kněžská vůbec není prací, a že kněží chléb darmo jedí. Bylo těch hlasů asi drahně, neboť agenda kutnohorská ze XVI. století[3]) brání se těch nářků, jakožto všeobecných, míníc, že „práce kázaní slova božího není tak snadna, jak se někomu zdá"; „říkáte, že jsme kněží daremní chleb, že se nám darmo platí, že nic neděláme; vy se domníváte, že toliko jest práce rukama delati, a což práce starost není myslí, rozumem, vtipem z paměti pracovati?"

Při otázce o pilnosti nebo nedbalosti kněžské abychom sobě všimli farářských prací administračních. Ty bývaly v starší době nevalné; dozor nad záduším převzali kněži kostelníci a úředníci a matrik čili knih zápisných o křtech, oddavkách a pohřbech nebylo. Čeho bylo tou příčinou v občanském životě potřebí, musili v paměti držeti svědkové skuteční nebo i jen bezděční na tak dlouze, až je, když někdo vysvědčení potřeboval, na radní dům povolal, aby vysvědčili narození, poctivé snětí, pochování.

Zdá se, že první matriky zaváděli farářové protestantští. Aspoň v báňském městě Jachymově byla pořízena kostelní kniha na proklamace a kopulace r. 1531 a kniha na křty r. 1546.[4])

Katolickým kněžím nařízeno psáti trojí matriky obecně sněmem ve Tridentě. Ale rozkaz velmi zvolna u nás v život uvozován. Když sklánělo se XVI. století ku konci, odhodlal se tu a tam farář pořiditi baptisal, liber sponsorum a defunctorum. Konsistoř pod obojí, nechtíc se lišiti od katolíkův a uznávajíc bezpochyby prospěšnost knih takových, také chtěla, aby kněží zapisovali.

---

[1]) Manuál osady z r. 1590. fol. 157.
[2]) Mělnick. kopiál. č. 11. fol. 65. 68.
[3]) Agenda na Horách; rukop. v univ. knih.
[4]) Joh. Mathesii; Chronica der freyen Bergst. Joachimsth. v mus. 45. B. 3.

Poslechli jako katoličtí stejně zdlouhavě. V Poděbradech kárá visitační zpráva z r. 1603, že se tu nepíše, kteří se křtí ani oddávají;[1]) totéž vyčítá se faráři v Dašicích; jiným v tamějším okolku se nevyčítá, tedy je snad již měli; v Lounech zapisují se vysvědčení o řádném zplození a snětí do radního manuálu ještě r. 1600, byl tedy děkan bez matrik.[2]) Ve Vysokém Mýtě pořídil kněz matriky teprv r. 1609.[3]) Baptisal rakovnický založen teprve r. 1612, v Berouně jsou matriky od r. 1601 v Kamýce z r. 1617[4]) a v Mladé Boleslavi začíná se nejstarší matrika r. 1616. Lze úhrnem říci, že matriky na farách našich vynikaly obecněji teprv na hraně XVI. a XVII. věku. Před tím byly jen řídko kde.

Jak nerádi zvykali farářové té práci, to viděti z register pohřbů sv. Mikuláše staroměstského z r. 1582, neboť ta registra píší úředníci záduší a ne kněz; také v Slavkově nestaral se o matriku umrlých kněz protestantský, nýbrž nařízena práce učiteli;[5]) v matrice berounské r. 1623 vyznává poslední děkan pod obojí, Matěj Perlicius, že vpisoval do ní zvoník: „Až podtud jest poznamenání oddavků a křtů při věřících dle slova božího a příkladu apoštolského zrovna a bez nálezků lidských vykonávaných. Leč se najdou mnozí nedůstatkové, neumělosti a nedbanlivosti při poznamenání, ale kdo soudí, že to zvoník činil, z čehož akcident svůj měl, nebude se diviti.“[6]) Na odpor tomuto faráři, za něhož psal do knihy zvoník, jest kněz mladoboleslavský Petr Gryneus Přeloučský, jenž křty pilně zapisuje neobmeškával všude poznamenati, na které planetě se dítě narodilo.[7])

Důležitá povinnost v duchovní správě bývala kněžstvu, že měli provozovati dohled nad mravy své osady. V tom vedli si kněží pod obojí i katoličtí větším dílem dosti mdle; aby se zachovali a nabyli obliby, dělali se buď zhola nevidouce anebo věděli jen o některých hříšnících, kterých se nebáli a od nichž nic nedoufali; těm neodpouštěli nic. Doleji na jiném místě poznáme, že své výtky mravnostní nejraději s plnými jmény vypouštěli na kazatelnicích; některý užil při tom služebnosti svátostné. Byl-li kněz se vší osadou na štíru, snadno se přihodilo, že co do mravů ani konšelských osob nešetřil. R. 1540 v Nymburce děkan Lavička příchozímu podkomořímu tuze a veřejně žaloval, že všecka obec smilníci i někteří konšelé a přemnoho opilců.[8]) Kterak o hříších své osady zevrubně byl zpraven některý kněz, to dokázal farář týnský Bartoloměj r. 1582, když řekl pražské paní, ne-

[1]) Arch. arcib. Lib. I. provent. Opis v zem.
[2]) Kn. arch. lounsk. I. A. 4.
[3]) Šembera: Mýto. 21.
[4]) Šittler. Method. XVII. 90.
[5]) Horčička. Die Lateinschule in Schlaggenwald. 22.
[6]) Seydl. Kronika Beroun Rukop. mus. 146.
[7]) Arch. Pam. XVI. 490 Berreš.
[8]) Kn. podkomořská v místodrž. arch. 6, 7.

dávno vdané, o křtu dětátka jejího: „Zdá mi s, že ste pospíšili!" A ona na to: „Přibyl jest toho roku měsíc," čímž mínila opravu kalendářní toho léta nařízenou; ale kněz odvece rychle a pevně: „A ono se vám ještě nedostává dvou!" [1])

Zvláštní způsob visitac nařizuje evangelická agenda, r. 1582 v Lipště tištěná. Farář byl povinen dvakrát za rok oznámiti osadě visitaci, vrchnost světská přidati mu měla úředníka svého, v městě mohl také vybrán býti k tomu „podstatný literát". V určitý čas hospodářům městským sejíti se bylo na radním domě, vesnickým v rychtě. Úředník panský ptáti se měl osady, pilně-li farář své povinnosti vykonává, nedává-li pohoršení stran obžerství, smilstva, cizoložstva, her, lichvy, jsou li svorni farář, učitel, kostelníci. Z toho patrno, jak veliké právo evangelické vrchnosti osobily si nad svým kněžstvem. Potom měl úředník ptáti se faráře na mravnost osady. Ten měl jmenovati, kdo smilník, kde „šlundry" a nevěstky, chodívají-li v které obci děvečky nočně na přástky, tančí-li se kde v noci, kdo kleje, která bába je kouzelná, pohrdá-li kdo svátostmi, chodí-li kdo na pouť, nosí-li sůl, koření „k modlářům" na svěcení, protivil-li se kdo faráři, rozběhli-li se kteří manželé, je-li který hospodář, že vše propije a rodinu svou hladem moří, protiví-li se děti rodičům, jak se dějí pohřby, je-li kdo faraři dlužen, jak se chová učitel (rektor), dostává-li plat časně, kde na stavbách zádušních potřebí oprav.

Odpověďmi k těm mnohým otázkám neskončila se visitační práce. Potom znova svolati bylo na faru hospodáře, syny, pacholky a chlapce, jimž nad deset let, a tu měl je farář před úředníkem panským zkoušeti. Stejně tak měl examen podniknouti s hospodyněmi, dcerami, děvečkami v druhé hromadě, potom svolané. Examen začínal se od nejstarších k mladším. Kdo se vyhnul, tomu trest.[2])

Tato evangelická visitace byla možná jen na vesnických kollaturách a sotva ještě v některém poddanském městečku, a to asi jen tam, kde byly evangelické církve poněkud zřízeny, sebevědomí pyšní měšťané takové visitace byli by nesnesli. I protož nevytýkáme sníženému kněžstvu, že provozovalo dohled mravnostní mdle.

Z morálních povinností kněžských prvá byla, aby se ve svém odboru theologickém stále vzdělávali. V té příčině nebude lze většině kněžstva českého nic vytýkati. Ale nepřestávali naši kněží na tichém čítání biblických knih a jich výkladů, oni počtem znamenitým brávali péro do ruky a psávali tak hojnou měrou, že literatuře naší XV. století dali přímo náboženský ráz, v němž pak se i v XVI. stol. dlouho pokračovalo. Kněží naši psávali v latinských

---

[1]) Archiv praž. č. 1060. 251.
[2]) Agenda z r. 1581. Tisk lipský. fol. 68.

oněch dobách prostonárodně, mateřským jazykem postilly, výklady to na evangelia, epištoly, o apoštolích, traktáty poučné i polemické, verše příležitostné[1]) i duchovní písně, v nichž tají se skoro všecka tehdejší poesie česká, skládali kancionály, psali a tiskli katechismy, pohřební a jiná kázaní slohem řečnickým a plným učenosti biblické. Čestné účastenství měli kněží čeští též v jiných oborech literních, psali gramatiky, slováře, historie a jiné všelijaké spisy. Pilně a s poetným nadšením přispívali do básnických sbírek tehdejších latinských veršovců. Skládali původně i překládali na česko. Od velikého obratu husitského až po r. 1620 uvozuje se[2]) mezi literáty nad 200 kněžských spisovatelů husitských a protestantských; nad 60 katolických; při katolických to zajímavo, že 11 bylo mezi nimi klášterníků, 9 Jesuitů, 23 kanovníci a 2 biskupové.

A kdo psali, obyčejně dvojí mají zásluhu. Neboť musili tisknouti díla svá na groš vlastní; naložil li někdo jiný, měl za svou práci spisovatel několik exemplářů, aniž po každé odešlo bez hádky. Známoť na příklad, kterak Hájek, pobrav si exemplářů své České kroniky snad více než měl, pohnán byl od nakladatele Václava Halaše z Radimovic r. 1543 na soud.[3])

Jako světští spisovatelé stejně tak i kněžští snažívali se náklad svůj na spis vynahraditi sobě dárky, kterých si vyprošovali od měst a panstva i osobních přátel a známých tím, že jim spis buď připsali nebo darem podali, obyčejně o několika exemplárech. Co dnes vykoná pod způsobou nabídky knihkupec, podnikal druhdy spisovatel sám. Snad ve všech archivech jsou stopy o tom. Některý za svou práci a podar odměněn byl jak tak, jiný obdržel některý groš, ale s prosbou, aby jich příště ušetřoval; jinému zdvořile poděkovali, dar přijali, ale nedali nic, a jinému konečně dostalo se i zamítnutí daru. Slanští na příklad r. 1618 posílají knězi Janu Kampanusovi Kutnohorskému za 6 exemplářů O ráně morové a zkáze města Jerusalema 5 kop míš.[4]) Knězi Janovi Žateckému, faráři v Líbeznicích, posílá rakovnický písař Šimon Žlutický roku 1616 za dva exempláře modliteb celý tolar s přáním, aby pán Bůh sám jemu vynahraditi ráčil, co jest koliv na impressí pro vzdělání pobožných duší pronaložil;[5]) kněz Matěj Krocín Chrudimský za výklady na modlitbu Páně obdržel v Mladé Boleslavi r. 1619 čtyři kopy.[6]) Knězi Janovi Záhumenskému z Vo-

[1]) Látek nejrozmanitějších. Jan Chmelovec r. 1588 vydal píseň za plod paní Poleksyny Rožmberské. Jiní robili písně k svatbám a křtinám.

[2]) V Jirečkově Rukověti literat. Že čísla naše ani Jirečkova nejsou úplna, to jisto ale na pojem a k přirovnání poslouží přec.

[3]) Kn. komor. soudu. Reg. bílá z těch let.

[4]) Arch. zem. Opis ze Slaného.

[5]) Arch. rak. kopiál z též doby.

[6]) Arch. bolesl. Počty lit. D. Winter Kult. Obraz II. 580. Tu viz též jiné příklady.

lyně, faráři opočenskému, vzkázali r. 1607 Rakovničané, že mu z odeslaných 4 exemplářů kázaní pohřebního na památku rodu pánů z Vřesovic přátelsky děkují a „toho se každého času volné odměniti že neopomenou“, ale nedali mu nic.[1]) Slovutný kněz Štelcar za svou zajímavou knížku, obsahující vysvětlení, mohou-li čarodějníci a čarodějnice sami od sebe povětří, kroupy, bouře, hromobití vzbuditi a vyvésti, dostal v Rakovníce r. 1588 remunerace dvě kopy míš. s málo zdvořilou žádostí, aby jim příště „v takových příčinách“ dal pokoj.[2]) Nevíme, dostal-li náhradu kněz na Náměti v Hoře, Petr, když byl roku 1588 pánům podal Zeleného čtvrtku katechismus, modlitby a písně, úhrnem 19 exemplářů.[3]) Též není zapsáno, že by byl nějako zvlášť odměněn býval r. 1613 horský děkan Štefan Teplický, když byl podal pánům do rady v dar Nového léta „Vejklad Malachiáše proroka a proroctví Jacobi Patriarchae“.[4]) Kněz Acanthido-Mitis Jakub posílá r. 1620 do Kouřimi „k rozslosování“ 25 exemplářů modliteb; kořisti prý nežádá, jen na papír aby něco bylo oferováno.[5])

Při svém větším vzdělání, které se jeví v literní činnosti, v jedné vlastnosti bývali tehdejší kněží všech věr praví synové své doby: byli jednak pověrčiví, jednak lehce spoléhali na boží zázraky. V čarování věřili skoro šmahem, a některý byl tak zpozdilý, že se chlubil tím „uměním“ sám. Arcibiskup Karel kázal r. 1609 sebrati faráři v Hrobech čarodějnou knihu s koly a kouzelnými formulemi, poněvadž farář neopatrně rozhlašoval, že ví za pomoci té knihy, co se u sousedů děje ve dne v noci, byť se dělo nejtajněji.[6]) Děkan v Tachově Tobiáš Stang těžce naříká r. 1586, že kouzly a čarami připraven byl o krávu a o všecek svůj majetek.[7]) Kněz Ondřej Gsell vypravoval r. 1602 o děkanovi čáslavském Michalovi a jeho manželce, že umějí dovésti ze džbánu kroupy.[8]) Na Kašperských Horách r. 1584 odčaroval kněz Ondřej Winter svěcenou vodou krávy, aniž byl tou dobou jediný, jenž svěcenou vodou a křižmem žehnal lidem i zvířatům bolesti a prováděti chtěl divy.[9]) Čemu nevěřil Leon Stadler, kanovník u sv. Štěpána v Litoměřicích! Píše roku 1608 arcibiskupovi, že mu jakás žena s mužem svým koření čarodějné do lože a jinam kladli,

[1]) Arch. rakov. Kopiář z r. 1604.

[2]) Archiv rakov. Missiv. formulae z r. 1588.

[3]) Archiv zem. Opisy z Hory.

[4]) Archiv zem. Opisy z Hory.

[5]) Archiv mus. Listiny Skramnické.

[6]) Archiv. zem. Opisy z arcib. 1609.

[7]) Tamže. Parochial. 1586.

[8]) Kn. konsistor. roudnic. 168.

[9]) Již v řádě „žákovstva svěceného“ r. 1355 zakazuje papež Kliment VI. (Práva Brikcího), aby kněži křizmem nebo posvátným pomazáním neprováděli kouzel; že nepřestali, o tom Rokycana svědčí řka: „Jediněť málo pobolí, ani hned v žehnání se dají.“ Postilla. 86.

jehlu, kterouž umrlí lidé zašíváni byli, pozadu na reverendu, čarujíc, mu vzstrčili, o rozum ho připravili, takže přes šest nedělí jako nemoudrý zůstával.[1])

Farář jachymovský Mathesius, jehož činnost v německé literatuře od polovice XVI. století vychvaluje se, tuze věříval ve všelijaká čarodějství a bál se jich.[2]) Svrchu řečená kniha Štelcara kněze, že čarodějnice samy o sobě nic nemohou, jest první krok k světlu, a nelze nechlubiti se, že krok ten učinil Čech, daleko předhoniv nejen dobu svou, ale i následující století, které příčinou kouzel a čar, zvláště v Němcích, veliká skvrna jest ve vzdělanosti lidské. Než ani tento pokročilý Štelcar nevyzul se ze všech zázraků své doby. Píšeť v jiné knize, kterou r. 1589 podává Jaroslavovi Smiřickému darem Zeleného čtvrtku, že před šesti léty jedna paní, která odstoupila od pravého náboženství k Bratřím, „všimi“ se rozlezla; minulého roku jiná paní, zapřevši Boha, krví se zalila a na mrtvém těle jejím dvě žáby seděly, „kdo byly, než ďáblové?“[3])

Hysterické nemoci neuměl si kněz protestantský ani katolický jináč vysvětliti, nežli že člověka posedl ďábel, a proto obojí z člověka chutě ďábla vyháněli. S bláhovou obšírností u nás překládali a tiskli ve způsobě novin kde který takový zázrak německý. Asi z r. 1550 pochází na příklad „Spis o hrozném strašlivém zázraku v Platné“ vytištěný u Kantora. Vypsáno tu, kterak byla děvečka posedlá, co z ní ďábel mluvil, nač se ho ptali protestantští kněží i s panem Matoušem z Jochmstalu, co se modlili, a kterak konečně čert vylítl a zasmradil.[4]) Podobně přeložen a vytištěn r. 1612 u Waldy mistra Kyriaka Šlechtenbergera superintendenta „div veliký, jenž se při jedné děvečce stal“.[5])

Nemoci, jež lidstvo od nejstarších dob představovalo si namnoze jako bytost všelijakého rázu, která vjela jízlivě do člověka, zažehnávali kněží všickni a podle nich ovšem i hromada jiných světských zaklínačův. Věc sama při důvěře nemocného nejen neškodna, ale dokonce prospěšna. Již Plinius poznal, že nepřijde na říkání a žehnání, alebrž že hojí silná víra v moc onoho říkání. Mnichové žebraví a z regularních kleriků Jesuité jen o to zacházeli dále než kněží protestantští, že rozšiřovali obrázky na zapuzenou nemocí, neštěstí a zahnání zlých duchův. V historiích jesuitských síla příkladů, že se obrázky osvědčily. Jesuita Schmidl vypravuje několik případů, že těžký porod ihned se zlepšil, když obrázek sv. Ignatia položen na život; v Olomouci roku 1606 zlý duch políčkoval vojáka na stráži noční dobou tak

[1]) Archiv arcib. Opis v zem. 1608.
[2]) Čti v jeho Bergpostille
[3]) O pravé a faleš. církvi. Štelcar.
[4]) Tisk v mus. 31. C. 2.
[5]) Tisk v musej.

dlouho, až zavěsil si obrázek beránka, od Jesuitů darovaného, na krk; u pana Adama ze Šternberka strašilo dlouho, zvláště paní Marie bývala strachy tísněna; však jakmile pověšen obrázek sv. Ignatia na zeď, minulo všecko rázem; v domě jakéhos kacíře pražského chodíval zlý duch, zanechávaje po sobě stopy, kozlím nebo telecím podobné, jak zavěšen obraz jesuitský, vystěhoval se zlý duch.[1])

Úkazy nebeské, byly-li jen poněkud neobyčejny, ode všech všudy kněží nejen s úmyslem paedagogickym, ale s plným přesvědčením vykládány zázračné na kázaních i ve zvláštních spisech. Jiřík Kuthenus, děkan jaroměřsky, na příklad roku 1570 odesílá Kutnohorskym „list malovany a vytištěný toho divu a zázraku, nad městem Horou ukázaného od Boha na obloze“, přitom dí odesilatel, že byl „v sobě rozhojněn rozjímáním, co by jedna každá věc v tom divu ukázaná vyznamenávala“.[2])

Proti mračnům přestávali naši kněží — ale málo kteří — zvoniti teprv koncem XVI. věku; vrchnosti duchovní však jim to při visitaci těžce vyčítaly.[3])

Nejčastější útržky na cti i škody mravné a jiné všelijaké přinášel kněžstvu husitskému a katolickému příkaz coelibátní. Povědomo, že kněžské bezženství čili „samotnost“ vyvíjelo se již od IV. věku, ale zvolna a ne obecně; papež Řehoř VII. zasadil se o ně horlivě (od r. 1073), však teprv Kalixt II. r. 1129 na synodě v Remeši prohlásil manželství kleriků za neplatné. Však i potom byl zákon a prakse zhusta od sebe daleko; ovšem církevní právo kladlo manželství kněžovo pak za konkubinát. Pohoršení bývalo z toho poměru za každý čas tolik, že na sněmě v Tridentě nejeden hlas ozval se pro zákonné manželstvo kněžstva katolického; panovníci radili tomu — mimo jiné též Ferdinand I., česky král — ale hlasové ti, ocítivše se v menšině, nic nedovedli, a coelibát zůstal zákonnou povinností,[4]) kterouž jedni se škodou svou i církevní potom jako před tím obcházeli, druzí zase naopak z míry velebili. Ani fanatických hlasů nescházelo. „Který kněz se drží ženy a v tom hříchu mši slouží, ten Krista křižuje, Kristu v tvář plije, Krista s Jidášem zrazuje, anobrž nohama šlapá a do louže hází!“ Tak psal r. 1617 farář chotěšovský, Jiří Bílek, s dovolením arcibiskupskym.[5]) Toť jeden z hlasů na svou dobu nejrázovitějších. Takovým horlivým hlasům zase protestantští kněží, neunavní hajitelé kněžského manželstva, dávali odpovědi,

[1]) Schmidl. Hist. Soc. II 659. 435. 687. a j.

[2]) Archiv kutnoh. č. 2322 Opis v zem. arch.

[3]) Archiv arcib. Paroch. visitace v Dašicích r. 1603. Opis v zem.

[4]) Obšírně v Církev. právě u Rittnera. 122 Huber Gesch. Österr. IV. 227. vypravuje, že usnesení sněmu v Tridentě o coelibátě obávali se někteří biskupové němečtí oznámiti kněžstvu. Dlouho se s tím tajili. Kněží se pak bouřili a nejedni od predikantů protestantských dávali si manželstvo žehnati.

[5]) Budič křesťans pobožnost. Bílek.

jichž jádro vždy lze shrnouti v tvrzení, že coelibát věc nemožná. „Aut Deus aut lapis est, qui non juveniliter ardet," vyčítá r. 1619 šlechtic kanovníkovi v protestantském traktátě.[1])

Do XV. století tedy vnesen ze staré doby kněžský coelibát. Před husitským obratem, jakož viděti ze soudních akt konsistorních, bylo vrchnostem duchovním nejednoho provinilého kněze trestati tou příčinou.[2]) Husitské hnutí náboženské nezavrhlo coelibátu kněžského. Synod kněžský r. 1421 zašel až tou měrou, že zapověděl nejen spolubydlení se ženskými, než jakýkoli s nimi styk (conversationem); na smilství ustanovil rok vazby, za opětné prohřešení měl kněz býti vyvržen docela.[3])

Užíval tedy asi nejeden horlivý kněz kališný posluhy mužské, nejspíš míval pachole; kteréhož způsobu poslední stopy nalezli jsme ještě v prvních dobách XVI. století. Na příklad pražský kněz Tomáš odkazuje roku 1527 vše, mimo knihy a některý kus k záduší, „Ondráčkovi pacholíku, který u mne z mladosti byl . . . ale nechtěl-liby dobrým býti, než lotrem, aby mu (poručníci) nic nedávali, ale raději na milosrdné skutky obrátili".[4]) Nápodobně r. 1535 Matouš farář v Muísku odkazuje všecko Ondřejovi pacholeti, synu Jana Sladovníka, za to, že u něho bylo, zajisté drobné službičky vykonávajíc.[5]) Kdys v téže době připadl také katolický kněz Rosa na myšlénku vzíti k sobě pachole. Jda z Prahy, potkal je kdes a vzal s sebou do Ovčár; tu je vyhojil z moru, naň připadlého, ale, když bylo z jara, pobralo pachole knězi 4 kopy a ušlo pryč.[6])

Není také pochyby, že nejeden horlivý kněz husitský míval k posluze starou ženu, aby ho minulo podezření. Odkazujeť ještě r. 1509 chrudimský farář Prokop babě Martě, která ho hleděla, 10 kop.[7]) Farář u sv. Štěpána v Praze, čině roku 1526 kšaft, dí: „Dám, komu chci, a zvláště kdo se mnú v mých psotách, bolestech, v smradích pracuje jako baba a kuchařka Dorota nečistoty vypěrající, ježto to mnohým dobrým lidem jest známo, s těžka jí druhá podobná by se nalezla, aby to podstoupila." Učinil ji tedy dědičkou. Z těch řádek poněkud obhrouble vyjádřených, ale upřímných, spolu vysvítá, jak nesnadno mohl kněz býti bez posluhy ženské. Máť život tolik nepoetných stránek, že by nejeden muž bez ochotné a neštítivé pomoci ženské v nich zahynul. Proto také nebylo lze naskrze udržeti přísnou zásadu husitskou, aby kněz nebydlil

---

[1]) Rukop. mus. I. D. 1.
[2]) Tadra. Acta. I. 41. 21. 58. a j.
[3]) Diplomat. musejn. Palacký; Urkund. Beit. I. 125. 128.
[4]) Při desk. Miscell 92. M. 5.
[5]) Tamž. Q 17.
[6]) Menčík. Zápisy kněze Rosy. 10
[7]) Věstník Spol. nauk Rybička 1891. 293.

s ženou. I Rokycana měl svoji kuchařku Markétu, a zdá se, ženu váženou, neboť i cizí lidé jí odkazují kšaftem nějaký dárek.[1])

Ke konci století XV. ozývaly se i v straně pod obojí již dosti pronikavé hlasy proti coelibátu kněžskému. Slavný Viktorin ze Všehrd hanil ho; Bohuslav Lobkovic hájil.[2]) V tychž dobách, kdy kněžím bylo vésti hospodářství domovité, dvorní i polní, naprosto nebylo možná obejíti se bez hospodyně; i protož artikuly kněžstva husitského r. 1526 usnesenými již nevylučují se ženské z far, alebrž radí se jen, aby kuchařka nebyla podezřelá, pohoršlivá, ani „popravci světa trápená".[3]) Ba stávalo se, že bez ženské pomoci peněžité leckterý kněz by se byl pro chudobu ani k faře nedostal: víme ť z předešlých kapitol, jak nepatrny býval na farách fundus instructus, víme ť, že odcházející farář svému nástupci vybral z domu a ze stodoly všecko, co vybrati bylo lze; kollátoři bývali spíš také opatrni nežli štědři: co bylo tedy chudému knězi činiti? K tomu světle odpovídají historické prameny odhalujíce dosti smutny kus tehdejšího sociálního života. Náchodsky kněz Petr všecko „málo nebo mnoho" r. 1536 své kuchařce poroučí, vyznávaje, že všecko od ní má, že byl chudý žák. Srdečně prosí purkmistra a konšel, aby jí křivdy dělati nedali.[4]) Zřejměji ve svém kšaftě, od konsistoře stvrzeném, dí totéž r. 1568 Jan Brož Vodňansky, pod obojí farář v Zlatníkách: vyznává, že hotových peněz neměl; „když jsem počal nejprve farářem býti, založila mne kuchařka Alžběta 10 kopami grošů českých, a což u mne byla, služby jsem jí žádné neplatil"; i protož kolik jest hotových peněz, všecky ať jsou kuchařčiny.[5])

Že byl v těch příčinách novotný katolický farář v stejných nesnázích jako Husita, to víme z řeči faráře Petra v Boleticích, jenž r. 1570 vykládá arcipryštu krumlovskému a skrze něho i arcibiskupovi, proč kuchařku svou vybyti nemůže. „Předkem, že jsme se spolu z chudoby sešli; v svršcích a nábytcích žádá kuchařka ode mne míti ve všem polovici; však již na mne taky léta jdou, neb nejsem letošní, i tudy tou roztržitostí bych se vo všecku živnost připravil, a tak bych na sebe bídu, nouzi a mizeru uvedl."[6])

A jaké nesnáze měl kněz, když chtěl býti bez kuchařky, to žalostně líčí farář horšovotýnský, kněz Ondřej Bodziminus r. 1575 arcibiskupovi: „Půl léta jsem žádné kuchařky neměl, naději tu majíc, že na zámku jako někdy předkové moji stravu míti budu, ale na to dlouho čekajíc a po hospodách se toulajíc jsem nemalý groš utratil a velmi se zadlužil; i psal jsem do Prahy jednomu

---

[1]) Při deskách. Miscell. č. 87. R. 1470.
[2]) Listář Bohusl. z Lobkovic. Jos. Truhlář. 61. 1494.
[3]) Borový. Akta I. 21.
[4]) Archiv Náchod. č. VIII. B. 8.
[5]) Archiv arcib. Parochial. Opis v zem. 1568.
[6]) Tamže Miscell. I. 1570.

příteli, aby mi jaké dobré a věrné kuchařky dohodil, i trefila se mi ta, jenž byla prve u kněze pod obojí a s ním oddávána byla, a ten jest jí náhle umřel, a ta mi jest odeslána. Když J. M. pán na Tyu ráčil přijeti, jsem jemu suplikoval, abych stravu na zámku měl, poněvadž jen půl desátka z fary beru a z panského dvojího popluží nic; kdež pak J. M. ráčil mi byl ztravu na zámku dáti, kuchařku jsem propustil, ale jak potom z Tejna ráčil odjeti, hned mi hejtman vypověděl . . . opět jsem se jako prve po hospodách toulal a jako od polu žebrotou se živil. Zjednal jsem pak sobě jakousi ženu, aby mi k hospodářství přihlédla, ale ta mi zámky falešným klíčem otvírala, čeho dopadla, to kradmo vynášela a v ožralství topila i mi ještě víc se dlužiti pomáhala.“ Proto tedy zase volal svou předešlou kuchařku, zvláště když ho upomenula o 30 kop, kterých mu půjčila.[1])

Ky div, měla-li kuchařka o postavení a lidštější bydlo knězovo svou nepopíratelnou zásluhu, že ji kněz kryl jak moha. R. 1505 na příklad obhajoval kněz u sv. Štěpána na Nov. Městě svoji kuchařku i proti soudnímu listu zatýkacímu; posel soudní nemohl se k ní nikterak dostati.[2]) Když r. 1574 na konvokaci kněžské v Strakonicích poručil probošt sv. Vítsky farářům, aby vyhnali kuchařky, odpověděl mu farář z Kašperských Hor Konrád, jenž tu farářoval 26 let a kuchařku měl u sebe pořád touž po 19 let, než by ji vyhnal, že potáhne sám pryč.[3]) A kněz Tomáš Soběslavský Lorificis důležitost své kuchařky Lidmily z Kaprštejna tak vysoce vycenil, že r. 1599 zcela vážně požádal universitu, aby mu dovolila pochovati ji v kapli Božího těla, kamž kladeni professorové. Prý dá za to ornát a kalich ke kostelu.[4]) A universí dovolila.[5])

Živobytí kněžské kuchařky nebylo hodno závidění. Vždy bývala od světských lidí i od úřadů duchovních snižována, často proti lidskosti i proti rozumu. Sousedky jí nepřály lepšího šatu; nešla-li do kostela, bylo pohoršení, šla-li, nechtěly vedle ní sedati, měla-li stolici zvláštní, žalováno, že je jako vrchnost, a ať vypadala jak vypadala, vždy ji podezírali ze zlého chování. Víme to na příklad ze spisů křižovnického faráře Chaenicia v Tachově, jenž r. 1593 arcibiskupovi na mnohé žaloby a pomluvy stran kuchařky odpovídal, že nechodí jako šlechtična, majíc jen soukennou sukni za půl zlatého loket a prostý kožich beraní; že bez příčiny jí nepřejí stolici v kostele, v níž sedá s děvečkami; jest letitá, nepěkná, bídná, vyschlá osoba, víc podobná mrtvole nežli zdravému člověku; má prý ji pouze pro hospodářství. Nicméně arcibiskup

[1]) Arch. arcib. Opis v zem. 1575.
[2]) Kn. svědom. purkrab. mus. 1. G. B 14.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta. 1574.
[4]) Tamže 1599.
[5]) Arch. zem. Oeconom. 15. 24.

poručil, aby ji vyhnal a stolici v kostele odstavil.[1]) Kdo ví, neměla-li kostelní stolice a ženská pycha měšťanek tachovských hlavní vinu.

Po osazení arcibiskupství pražského nastalo vůbec veliké pronásledování kuchařek, zvláště na katolických a kališných farách.[2]) Arcibiskup Antonín zval je „flandrami"[3]) a přes tu chvíli je vypovídá, ba některé cituje do Prahy i s farářem, a nejednoho kněze buď degraduje pro kuchařku, buď ho zavírá do vazby své, buď i posílá na čas do kláštera. Tak na příklad r. 1565 citován i s kuchařkou farář Jan z Neveklova;[4]) téhož roku stane se farář Jan v Netvořicích pro kuchařku kaplanem.[5])

Ale na odpor svým nástupcům byl arcibiskup Antonín přece někdy důvodům přístupný: aspoň když r. 1579 prosili Prachatičtí, aby směl jejich děkan Václav Dvorský opět přijmouti k sobě kuchařku, s kterou žil 19 let a kterou vyhnal na rozkaz arcibiskupský, vyhověl Brus prosbě té, uváživ, že kněz, maje na faře mnoho osob z povinnosti chovati, bez ženské pomoci by nikterak neobstál.[6])

Za zmínku stojí, kterak v době arcibiskupského kuchařek pronásledování snažil se povědomý šprymovný kněz Kožka v Borovanech rozkazy vrchnosti své duchovní uvésti v nic. Když totiž arcibiskup nařídil, aby faráři nechovali kuchařek než ty, kterým nad čtyřicet roků, najal si Kožka dvě mladé, jichž léta dohromady vydala stáří nařízené arcibiskupem. Světská vrchnost, Vilém z Rožmberka, dověděv se toho posmísku, nařídil přísně, aby Kožka mladé kuchařky odbyl. Tedy je odbyl; ale vyčíhav, až pojede vrchnost „s fraucimorem" ze Sviní Trhových k Borovanům, vešel do řeky po kolena a dal se do praní svých košil Když jej pán z Rožmberka s mostu spatřil, ptal se, co by to znamenalo; lokaj vyzvěděv, dal pánu zprávu, že „kněz Matěj Kožka sobě košile pere, poněvadž se mu brání kuchařku chovati. I povolil mu pán, aby sobě mohl kuchařku chovati, která by mu košile prala a jídlo strojila. Od toho času měl kněz Kožka pokoj."[7])

Konsistoř husitská proti kuchařkám, nebylo-li pohoršení veřejné, o své ujmě nenamítávala nic, jen ob čas a příležitě

---

[1]) Archiv zem. Opisy z arcib. 1593.

[2]) Před tím nalezli jsme i císařská pronásledování, ale z patentu, jejž Ferdinand I. r. 1538 poslal do Moravy, aby chycen byl farář domašovský s kuchařkou, soudíme, že nebylo té honby pro spolubydlení, alebrž pro zvláštní nějaký přečin. Stojí tu, že se dopustili „nenaležitých a nepořádných věcí". Arch. místodrž. Missiv č 50. 191. Podobně vysvítá i z jiných listin.

[3]) Arch. arcib. 1575. Opis v zem

[4]) Tamže. 1565.

[5]) Tamže. 1565.

[6]) Tamže. Recepta ab 1575. Emanata. 1564. 37. Možná, že přesvědčovati pomohl též Rožmberský pán: aspoň ho prosili Prachatičtí za přímluvu u arcibiskupa. Zem. arch. Opisy z Prachat.

[7]) Ohlas od Nežárky 1887. 13. Domečka psal o témž Kožkovi obšírně v Lumíru 1893. září.

dávala kněžím výstrahu proti mladým kuchařkám, „aby kněz příčinou cizí vinen nebyl“.[1]) Roku 1576 citovala Šebestiána, faráře dobřichovského, do Prahy, aby vyšetřila, je-li ženat; když kněz oznámil, že není ženat, nýbrž že má tři kuchařky, spokojili se konsistoriané, pokáravše ho jen proto, že nosil vlaskou košili a se zemany se bil.[2]) V téže době pronásledování kněžských kuchařek neřekla konsistoř turnovskému faráři Janovi nižádné vytky, když se roku 1574 ohlásil, že sic kuchařku vybyl, ale na přímluvy měštek že ji ještě přes masopust do sv. Jiří nechá u sebe.[3])

Stalo-li se pohoršení veřejné, bylo zle, zvláště tenkrát, měl li kněz z osobních hněvů proti sobě všecku osadu. Tu nezbylo konsistoři než trestati ho. Tak zvedlo se na příklad r. 1576 knězi od sv. Michala v Opatovicích v Praze, proti němuž vzešlo v osadě nemalé vzbouření; lidé nabíhali na radní dům, aby kněz byl z fary odbyt přes to, že kuchařku již vystěhoval z fary a dítě její v nůši odneseno; císařský rychtář o tom žaloval komoře královské, konšelé psali konsistoři, a takž bylo všecko v neobyčejném pohnutí. Konšelé psali, že „nemalou stížnost nesou nad tím, co se zběhlo v té faře, v níž vždycky slavní muži, poctivosti a svatosti kněžství svého ostříhající, za faráře bývali“; prý to chtěli sami skryti, „aby k potěšení nepřátel církve naší pod obojí zhoršení nepovstávalo, ale k rozhlášení velikému přišlo, až kuchařka v neděli do kostela šla, a kněz Václav o těch pomluvách na kázaní se očišťoval, však ženy v tom se znající opět o to reptaly a že by z šestineděl mezi lidi choditi neměla, na nás vznášeti nepřestávaly, a tak posavad, aby kněz Václav z té fary do západu slunce vybyt byl, nabíhání prázdni nejsme.“ Na konec žádají, aby konsistoriané ho jinam odbyli, sic že by to musili učiniti sami.[4])

Neměl-li kollátor s knězem dobrou vůli, obyčejně za největší hřích mu vyčtena kuchařka, a nezřídka stalo se, že ona i kněz vytrpěli od kollátora nemalé příkoří. Domluvna tou příčinou hned z počátku XVI. věku jest historie kněze Isaiáše a jeho kuchařky z Štětí. Kancléř Albrecht Kolovrat se na kněze rozhněval; prý měl důvod moralny; kuchařka byla obtížena. Ale co za to provedl pán svým hejtmanem, bylo kruto. Pozval si kněze a zavřel ho na dlouhý čas na hrad Vostry. Kněz při odchodě z domova, tuše zlý vítr, poručil kuchařce, aby stateček jeho ochránila. Sebrala tři truhlice a nočně chtěla je dovézti do Litoměřic, ale bylo na ni číháno bystře. Sedláci ji dohonili a dovezli s dcerou na Mělník, kdež devět neděl seděla u vězení tuhém. Zároveň vzali knězi z fary „krávy, svině, ovce, koně, nábytky a knihy všecky“. Z toho

[1]) Rukop. zemsk. arch. O. 5. 60.
[2]) Rukop. zemsk. arch. O. 5. 141.
[3]) Rukop. zemsk. arch. O. 5. 23 ?.
[4]) Arch. praž. č. 397. fol. G. IX.

byl pak roku 1511 soud, ale teprv když byl pan kancléř nebožcem.[1])

Helena nebo Elena Geldnerova byla kdys před rokem 1565 kuchařkou u faráře v Doberné (Dobrná); pán z Lipé, vrchnost, pohádal se s knězem, a hned viděl na kuchařce těžkou vinu. Tedy ji vypověděl, aby se stěhovala pryč; dověděv se, že se vrátila ke knězi zase pod tají, poslal sedláky na faru, ti hledali, našli ji v kamnech a vlekli ženu do Lipého do vězení, kdež z rozkazu páně konšelé dali kuchařku třikrát popravním mistrem tuze táhnouti a mučiti. Při třetím tažení pravila zoufale: „Milí páni, nedejte mě tak trápiti, já se přiznávám k tomu, že sem proti rozkazu pana hofmistra (p. z Lipé) učinila, chci ráda umříti!“ Po té přestali ji mučiti a odvedše ji k biřici ptali se pána, co s ní. Nežli se pán rozhodl, utekla kuchařka z birdovny, a vhodivši faráři na zahrádku „šaty ložní“, byla ta tam. Biřic jen s těží ušel oběšení proto, že špatně hlídal. Roku 1565 po smrti pana z Lipé obvinila kuchařka konšely z Lipé u komorního soudu, že ji nespravedlivě zmučili. Ti vymlouvali se na rozkaz pánův, a pána nebylo již na živě.[2])

Roku 1562 vypravuje v soudě komorním též Matěj, děkan v Novém městě nad Metují, že ho vrchnost přinutila vybýti kuchařku;[3]) r. 1567 naříká děkan pracheňský Šebastián Bavorovský, že mu Václav Leskovec z Leskovce pro nějakou domnělou nadávku do šatlavy sebral kuchařku a nyní pry chce úpis pod 200 kop, které propadnou, kdyby se kuchařka „dopustila“.[4]) Chtíti takový zápis bylo zajisté samo sebou již urážlivé násilí na knězi páchané. Urozený pan Mitrovský střílel roku 1612 do okna fary v Bezdědicích, chtěje kuchařku zastřeliti, při tom faráři nadával šelem popských; po druhé poslal dráby své, kteří kuchařku z fary vyvlekli do vězení panského. Cestou roztrhali na ní rukávce, šorc a čepičku.[5])

Tím způsobem bylo by lze přivésti ještě leckterý jiný doklad o tom, kterak trudné, ano nebezpečné a vůbec nevážné postavení mívaly farářské kuchařky. Šimon Lomnický uvádí roku 1590 za doklad této nevážnosti surové přísloví, které prý i Čechové přijali, že totiž kněžská kuchařka bude po smrti čertova kobyla.[6]) Proto také — a v tom největší ouraz tehdejšího života kněžského — dávaly se ke kněžím obyčejně jen osoby na vše odhodlané a často rázu ledajakého, ba téměř zoufalé. Jest charakteristické, co vypravuje soudu r. 1577 Barbora, vdova po pražském mečíři, o zma-

---

[1]) Kn. komorn. soudu. 3. G. fol. G. 9. 11. 12.
[2]) Kn. komor. soudu. G. b. fol. 343.
[3]) Reg. arcikn. červ. Univ. knih. č. 17. D. 25.
[4]) Archiv arcib. Recepta. Opis v zem. 1567.
[5]) Kn. komor. soudu. 2. GG. 19.
[6]) Kupidova Střela 106.

řilé jakés Estheře: „Zvěděla sem, že byla za kuchařku nějakému knězi, já proti tomu jí řekla, bychť věděla, že si byla u kněze, nebyla bys tu u mne kuchařkou, dobré nerády bejvají u kněží.“ [1])

Obyčejně vdovy dávaly se na kněžskou službu. Svrchu jsme uvedli z kuchařek i ženu s erbem, Lidmilu z Kapřštejna, vdovu po Šonovském, úředníku při berni,[2]) ale ta chovala se stejně jako mnohé bez erbu; farář byl jednou nucen ji vybyti.

Některou zdědil kněz po knězi, některá se drze vnutila. Vypravuje farář ze vsi Čížkova, Martin Halášek, když byl v Počátkách, že zdědil hospodyni; ta poslala, než sama se objevila, dobytek — jedenáct ovcí — s čeledínem. Toť bylo patrné lákadlo. Přišedši konečně, žádala na knězi, aby se s ní církevně oddal, a když opatrný kněz zamítl, činila mu zle, až utekla; dobytek zůstal na faře. „Zacházela se mnou tak, kdyby ochrany božské nade mnou v tom nebylo, snadby mne byla do konce o rozum připravila“. Konec byl, že se r. 1595 před děkanem v Jindřichově Hradci soudila s Haláškem o dobytek.[3])

Roku 1575 píše kněz z Lubin, Jan Knor, arcibiskupovi, jak drze se mu kuchařka vnucuje, a prosí, aby dán byl do jiného kraje; prý jí, aby se jí zbavil, oddal ročně 6 kop do deseti let, ale ona za ním všude běhá, v Merklíně, když se usadil na faře, přivedla na něho své bratry, takže farář boje se, že ho zavraždí, musil odtud.[4]) Jsou doklady, že si některou farář od muže koupil. Na příklad farář Kaka ze Škur koupil od muže ženu za 6 kop, aby mu kuchařila.[5])

A což milá byla některé takové osoby srdečná věrnost! Roku 1581 vypravuje se v pražském soudě, že na Mělníce kuchařka kněze Jana Papouška Hradeckého poslala kdys Trnkovi „jeden koblih, a když ho rozlomil, vypadlo z něho 70 zlatých červených“, potom s ní ušel a na peníze knězovy byl vesel, „utráceje je v kraji Hradeckém a nic nedělaje jen na koni jezdil“. Kněz prý z toho umřel hořem a proto říkali Trnkovi do smrti „kněžský Trnka, že kuchařku knězi vyloudil“.[6])

S osobami tak nešlechetného zrna bylo velice nebezpečno žíti, ale také nebezpečno od sebe je vyháněti. To zkusil podle jiných rakovnický děkan Cerasyn r. 1591. Vypudil ničemnou kuchařku Marketu Zámečnici, která se mu v noci toulávala, a sotva že se po svém odbytí z fary provdala, ihned obžalovala děkana, že prý ji na poctivosti snížil, nechť prý se s ní teď spokojí a nějakou pomoc učiní, sic bude žalovati až k císaři. Muž jí ovšem

[1]) Arch. praž. č. 1051. 72
[2]) Arch. arcib. Opis v zem. 1598.
[3]) Tamže. Recepta. 1595.
[4]) Archiv zemsk. Opis z arcib. 1575. Recepta.
[5]) Borový. Akta. 88. 89.
[6]) Archiv praž. č. 1120. zápis. 141.

statečně pomáhal. Kněz bránil se také hrozbou: „Viní mne a dává mne mezi lidi v řeč, chce na mně něco vyhroziti, ale nechť jsou tím jisti, že sobě toho nic nedovedou, lečby sobě na mně tři lokty plátna tlustého na měšec, aby se jí nad hlavou zatáhl, vyhrozila!“ Tím mínil, že bude moci býti odsouzena v pytli do vody. Jináč upozorňoval konšely rakovnické na to, že první její muž utekl od ní pro cizoložstvo její, a že jest vůbec zmařilá na své cti osoba.[1])

A ptá li se přísný soudce, proč ji, věda to, kněz k sobě bral, lze na omluvu jeho odpověděti, že „dobré nerády bejvají u kněží“. Kolik zločinů nenasváděla na vrbenského faráře Lejtnara kuchařka Kateřina Litoměřická, když ji byl pro nechování od sebe vyhnal: žalovala r. 1615 arcibiskupovi, že nejen ji, ale i její dceru na poctivosti snížil, a kromě toho i nějakou děvečku, kterouž pak za manželku dal školnímu rektorovi. Měl asi kněz zlou práci, než se očistil mstivé žaloby.[2])

Nejeden kněz byl tak nešťastný při volbě své kuchařky, že obdržel osobu pití oddanou, která zlobila jeho i okolí. I pro takové ženy bývali faráři do konsistoře voláni; farář z Chržína na příklad několikrát musil do Prahy pro „ožralou a pohoršitedlnou“ kuchařku svou; r. 1564 slíbil vrchnosti své duchovní svatosvatě, že ji sic nevyžene, ale napraví.[3])

A což to byl život doma s takovou osobou! Farář Jan Škoda v Opatovicích rvával se s kuchařkou Elškou tak dlouho, až roku 1541 vypověděn z místa;[4]) kněz Kucr v dolejší Lukavici probodl r. 1581 v pranici kuchařce nohu,[5]) a nápodobně jiní ne bez pohoršení ulevovali své zlosti.

Některá kuchařka byla k svému knězi tak nešetrná, že svoje soukromé hněvy, zlý jazyk a drzost ven vynášela z fary a chováním svým popouzela kde koho — ovšem vždy na škodu a hanbu kněze, jenž ji živil. Na příklad žalují r. 1574 dva farářové na arciděkana v Hradci Králové Albína i to, že jeho kuchařka se jim směje při kázaní.[6]) Lidmila, kněze Řehoře Červice kuchařka, roku 1584 přiběhla odkudsi do vsi Kostelce za Jesenicí s kyjem, a honíc bila tamějšího kněze kuchařku Marketu po vsi tak, až z toho zbití onemocněla a zemřela. Advokát Lidmilin v soudě pražském si.:

---

[1]) Arch. rakovn. Kopiál z r. 1590. Podobně zkusil kněz Jakub Humpolecký r. 1572. Krejčí Jiřík z Vysokého Mýta žaluje v konsistoři, že mu uloudil kněz ženu za kuchařku; pak si dal od kněze zaplatiti a dal pokoj. Patrně šlo o úplatek a ne o ženu; čistí manželé byli asi smluveni. Rukop. zem. arch. O. 5. 19.

[2]) Archiv zem. Opisy z arcib. Recepta. 1615.

[3]) Tamže. 1564.

[4]) Adámek. Chrudimsko. 36.

[5]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recepta z r. 1585. Též Borový Medek. 51. Šalamoun, lazebník v Rokycanech ji zhojil, ale farář nechtěl platiti za to. Když lazebník upomínal, byl bit.

[6]) Rukop. Oecon. B. 11. fol. 136. v arch. zem.

tvrdil, že Marketa od bití nesešla, nebrž že umřela nakažlivou nemocí, kterou si pro své nechování ulovila; však soud rozhodl, aby výbojná kuchařka s přátely nebožčinými o to zbití se smluvila a je zaplatila.[1])

V Praze v klášteře Slovanském r. 1596 kněz Pavel Paminondas Horský, jenž tu spravoval opatství, zažil pro svou kuchařku Marianu velikou bouři okolního obyvatelstva. Kuchařka měla nějaké spory s Annou, ševce Bartoloměje Hrušky ženou. Kterys večer si ženy na hřbitově u fary nadaly. Paminondas, zastávaje svoji kuchařku, poslal pro rychtáře, jenž zlolejnou ševcovou chtěl sebrati do vězení. A to byl počátek bouře. Ševcová se svým mužem dali se do hrozného pokřiku, lid se seběhl, vytržně sáhli na rychtáře, ševcová vyběhši na zeď klášterskou volala ještě víc lidí na pomoc, seběhlo se všecko z Podskalí, jakys Libotsky velel udeřiti na dům farní výbojně, lid vyrazil dvé fortny, nadával Paminondovi zlodějů, kuchařce jeho nevěstek, kněz dal se v smrtelném strachu zavříti ve sklepě, kuchařka zmizela rychle, nikdo nevěděl kam — a ticho nastalo teprv k hodině na noc, když lid nemohl kněze ani kuchařky najíti. Soud městsky uznal začátek všeho při kuchařce, soud appellační zase všecko svalil na ševce, ženu jeho a Libotského. Jsou katem z města vymrskáni a na věčnost z království vypověděni.[2])

Byly kuchařky, že svou moc nad knězem zneužívaly, a to tak nepokrytě, že se o tom obecně vědělo. Rýmuje Šimon Lomnicky: „Protož již to vůbec vešlo všem známé takové heslo, že tak každá kněžská můra, Manda, Regna nebo Důra, magna potentia sluje, knězi směle rozkazuje.“ [3]) Rokycanští píší r. 1581 arcibiskupovi, aby poručil děkanovi Václavovi zůstati při faře, neboť kuchařka, od níž hůř snášeti musí nežli nějaky mendík, na odchod jeho naléhá tak, že Rokycanští před ní nikterak bezpečni nejsou; trestati prý ji nemohou, protože by děkan tím spíš odešel. A skutečně! Jak se dověděl kněz o tomto psaní, vsedl s kuchařkou na kočí vůz a Rokycanskym odjel. Za ním pak braly se vozy s nákladem.[4]) S pohoršením velikým zneužila moci své kuchařka krumlovského praeláta Jana z Vinoře. Vidouc, že si někdo osvojil její bělidlo, poštvala kněze, a ten vyřítiv se s kaplany na bělidlo, „s velikou ukrutností k zahrádkám vojensky se sebrali, hradby polámali, štípky zsekali“.[5])

Nejhustěji viní se kuchařky kněžské z krádeže. Mnohému knězi byl takový zvrhlý ženský tvor placený v domě nepřítel a

[1]) Archiv praž. č. 1143. 80. 122.
[2]) Kn. appell. č. 1003. 200. Arch. praž. Něco též v Recept. 1610. 1595. arcib. arch. Opis. v zem.
[3]) Mus. V. G. 13.
[4]) Arch. zem. Opisy z notuláře rokyc.
[5]) Archiv zem. Opis z arcib.

loupežník. Kněz Rosa vypravuje,[1]) že měl v Neustupově kuchařku, nemocí franskou po rukou i po tváři šrámovanou, starou. A ta „stará súce čistě mu kradla, k čemu přijíti mohla, prsten, pečeť stříbrnú a šňůry se zlatem, peřiny vysula, peníze mnohé. A tak i ve Voticích za Neustupovem za 11 kop miš. se mu škody stalo". R. 1574 ukradla Dorota Krejčová knězi Stanislavovi v Brtnici 200 tolarů s pytlíkem.[2]) Doudlebskému faráři Vincentiovi Kaufmanovi, jenž byl z řeholních kanovníků, utekla kuchařka, pobravši s sebou 200 kop zlodějsky; tak že zůstal dle visitační zprávy skoro docela oloupeny.[3]) Když připravil r. 1574 Pavel, farář ze Skutče, svou nevěrnou kuchařku do konsistoře pro krádež, dosti špičatě mu vyčetli konsistoriáné, proč tak podezřelou lotryni k sobě bral, prý se v podezření dává sám, že ona dobře věděla o klíčích jeho a truhlách.[4]) Knězi Oupickému, když faroval v Lovosicích, kuchařka pokradla věcí o plný vůz a ujela pod tajem, ale cestou zahynula. Konsistoř pod obojí r. 1579 ztracený statek mu vymáhá.[5])

K těm kuchařkám, skrze něž kněz byl okraden, nelze nepřičísti kuchařku praeláta Ondřeje Pěšina. Byla r. 1583 vinna tím, že od zlé společnosti dala se vylákati z domu, opiti a zatím stal se Pěšinovi vzatek krádežný za půl šesta sta.[6])

Bylo-li těch žen hojně, které šidily kněze za živa, daleko víc, snad všecky, snažily se po smrti jeho kde co ustraniti pro sebe, zvláště tu, kde nebylo kšaftu. Mnohá měla k tomu, aspoň po svém rozumu, dobré právo, buď zůstával jí kněz za službu povinen, buď přinesla mu do živnosti pomoc, buď jí statek svůj za živobytí sliboval, buď povinnosti měl k ní jiné závaznější, a kromě toho kuchařky všecky všudy dobře znaly, neseberou-li ony, kollátor sebéře nebo jiný člověk, jenž o kněze za živa neměl nižádné zásluhy.

Však také ti, kdož se pokládali za skrácené činem kuchařčiným, nedarovali jí pokus. Nejedna týrána právem světským po smrti kněze svého. Na příklad úředníci kostela sv. Jiljí v Praze, připravivše r. 1570 kuchařku nebožce faráře Jana ze Zlatník do vazby, chtějí, aby jakožto „zjevná škůdce" byla katem tázána, kolik ustranila po smrti knězové na škodu záduší;[7]) prý v stodole shledán soudek a truhlice, to obé cínovým nádobím našpikované. Štěstí měla, že dovedla mukám útěkem vyhnouti se. R. 1577 přijde k soudu pražskému impressor Ondřej Krokocius, vině Mandu Kapírku, že po smrti strýce jeho, kněze Zikmunda, ustranila peřiny

---

[1]) Zápisy u Menčíka. V originale víděň dvor. kn. fol. 167.
[2]) Arch. praž. č. 1143. 163.
[3]) Arch. arcib. Opis v zem.
[4]) Rukop. zem. arch. O. 5. 138
[5]) Arch. zem. Opis z arcib.
[6]) Arch. praž. č. 1136. 57.
[7]) Archiv pražsk. č. 1132. 142. Též v č. 991. 649. Tu je rok jejího zatčení 1569.

a hromadu jiných svršků. Soud tentokrát nalezl, aby strany nějak se smluvily o to.[1]) O Mariáně, kuchařce radotínského faráře Jana Kořínka, r. 1582 svědek v soudě po přísaze vypravuje: „Byla z Litoměřic vypověděna, dostala se k nějakému knězi Janovi do Kojetic, tu když bylo jednu neděli, kněz Jan upadl s kazatelnice a srazil hlavu, tedy Mariana pobrala mu peníze i od šatstva, peněz sobě do botek nasypala a odešla.“ Peníze dlouho se jí nedržely, neboť „potom dala se mezi mnichy k sv. Jakubu a nesměla z kláštera choditi, tak často pro dluhy bývala u vězení“;[2]) však naposled si přece zase nějak pomohla a koupila si v Slivenci dvůr.[3]) R. 1583 byli Kolínští prošeni, aby kuchařce po nebožci knězi Jakubovi Kutenovi sebrali klenoty, které ustranila po smrti jeho. Byla to zápona s perlou, páteř s koraly a zrny stříbrnými, zub vlčí ve stříbře, prsteny, roucha vyšívaná. Ty věci vidíny jsou na jejích dětech „o zdejším posvícení při komedii činěné“.[4])

Svrchu řečeno, že kněží zůstávali kuchařkám za službu dlužni. Roku 1579 dostává od konsistoře kuchařka Markéta otevřený list, aby jím honila faráře kundratického Mikuláše Pražského, jenž jí za třináctiletou službu pozůstal.[5]) Někdy stalo se, že po smrti knězově plnitelé kšaftu nechtívali kuchařce nic vyplatiti, ani když nebožtík zřejmě byl napsal, že kuchařce dlužen. A nedělo se tak jen u některého světského kollatora, peněz knězových hladovitého, i duchovní vrchnosti někdy se tím provinily. Na příklad r. 1577 musí sám císař kázati biskupu olomouckému, aby spravedlivě „dle kšaftu“ vyplacena byla Anežce, služebnici někdy kanovníka olomouckého, Jana Grodwaldského, služba, kterouž jí byl nebožtík pozůstal.[6]) R. 1599 správce školní v Staré Boleslavi naříká hejtmanu brandysskému Mildštejnovi, že matka jeho, kuchařka nebožtíka Pěšína, děkana staroboleslavského, nemůže dostati od arcibiskupa služby své, prý „z poručení J. M. knížecí (arcibiskupské) Jan sekretář pobral peněz služby její spravedlivé a krvavé při nebožtíkovi vysloužených za 12 let 81 kop míšeň. a z těch od J. M. arcibiskupské není navráceno než 40 kop a druhých 41 ještě za J. M. arcibiskupskou zůstávají, pro kterėžto peníze matka má již nemálo utratila chodíc pro ně“.[7]) Zajisté, že v tom arcibiskup viny neměl a že hamižný sekretář, Jan Svitavský, dopustil se té křivdy sám, neboť stojí dále psáno, že ubohou kuchařku k arcibiskupovi ani pustiti nechtěli. Ký potom div, když kuchařky, osoby prosté i sprosté, chutě ustraňovaly, jakmile kněz vypustil duši a dřív, nežli přišli jiní pánové sbírat.

[1]) Tamže č. 1165. 283.
[2]) Týž archiv č. 1121. Zápis. 166.
[3]) Archiv arcibis. Opis v zem. Recepta. 1585.
[4]) Arch. mus. Listin. kolínsk.
[5]) Archiv zem. Opisy z arcib. 1579.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 97.
[7]) Archiv zem. Opisy z arcib. 1599.

Nezanechal-li kněz kšaftu, bylo kuchařce nejhůř; i když slušný kollátor učinil kuchařce spravedlivě, učinil tak sotva kdy k její spokojenosti a vždy musila prositi velmi. Některá prosila ovšem i neskromně. Na příklad kolem r. 1591 prosí Dorota, kuchařka po Divišovi Nepomuckém, děkanovi v Hradci Jindřichově, vrchnosť hradeckou pana Adama za některé svršky. I poručil Adam, aby jí bylo hotových peněz 50 kop míš. vydano, k tomu dobytek jí dali všecken, dvě truhlice s plátnem a s košilemi nebožtíkovými, truhlu s cínovym nádobím, lože a stoly. To však bylo kuchařce málo. Prosila zase: „Poněvadž sem při panu dekanovi na větším díle svá léta strávila a k tomu také při práci kuchařské od ohně na zrak sobě velmi uškodila, nad to vejše nemálo podílu svého za něho zanesla, protož jakž předešle i nyní prosím;" nebožtík prý jí koupil domek na předměstí, ale nedoplatil, to ať prý doplatí vrchnost; dále chtěla tři zlaté peníze, které sobě „pán naschvále sliti dal, a možné-li, k tomu dva koně mohli-li by mi dáni bejti"; také chtěla z farskych rybníků ryby, z farskych rolí obilí, za důvod kladouc, že by „chudym lidem ráda něco chleba napéci dala a na budoucí paměť pána svého chudym lidem almužny poděliti mohla, a též aby sama pána svého památky oučastna byla". Vrchnost dala neunavné prosebnici žita 10 strychů se vzkazem, aby víc nezaneprazdňovala.[1])

Proti těmto kuchařkám jsou zase jiné, které, majíce jmění, odkazovaly samy svym farářům všecko, nebo s valnou část. Ze starší doby známe Annu Řehořovu, kteráž r. 1524 kázala psáti v pražské knihy, že knězi Mikuláši, faráři u Matky boží na Louži, „cožkolivěk má, málo nebo mnoho, po své smrti dává, aby mu na to žádný nesáhal".[2]) Však o jedné kuchařce, tou příčinou neupřímné, buďiž na konec zmíněno. Kněz Jan Sobolinus, farář kdys v Ouřiněvsi a potom v Jílovém, r. 1562 sám donesl na radní dům kšaft své kuchařky Salomeny, sobě příznivý, a když umřela, ukázalo se, že za jeho zády poslán konšelům kšaft jiný, příbuzným kuchařčiným přející.[3])

Manželstvo kněžské, jež pokládalo církevní právo za apostasii (apostasia matronalis), přineseno k nám znamenitou měrou teprv s protestantstvím. Hned v prvních jeho letech kněží pod obojí ženili se. Sněm léta 1526 uznal za vhodné ustanoviti, aby žádný kollátor nedopouštěl kněžím, které má pod sebou, ženiti se;[4]) ten artikul potom leckdy opakován, jmenovitě na sjezdě stavů s kněžstvem pod obojí r. 1548.

Hromadněji na Moravě kněží vstupovali v manželství. Král Ferdinand I. nejedním mandátem zakazoval. R. 1535 dí v jednom:

[1]) Rukop. paměti Tischerových z arch. hradec. kn. III.
[2]) Arch. praž. č. 9. 88.
[3]) Arch. praž. č. 991. 12.
[4]) Rukopis univ. knih. 17. D. 25 29. Též 17. A. 16. 144.

„Mnozí kněží nepomníc na své sliby, ženy sobě svobodně k manželství pojímají;“ poroučí kollátorům, aby takových kněží na statcích, v městech netrpěli, než biskupu olomouckému Stanislavovi v moc dali; tak poroučí Ferdinand „jakožto král křesťanský a milovník sv. víry křesťanské“.[1] A kdykoli králi doneseno o některém knězi, že se oženil, vždy zase a zase hrozil, káral, zval a honil provinilého, posílaje naň duchovní i světskou vrchnost.[2] Toto stíhání kněží ženatých — charakteristická věc — Čeští Bratří straně pod obojí srdečně přáli. Aspoň po mandátě proti ženatým r. 1543 zapsáno v historii Jednoty bratrské, že se jim „v pravdě hodně z božího na ně dopuštění stalo“.[3] A přece tehda nevážili bezženství kněžského za mnoho. Píšeť r. 1541 Augusta Kalvínovi o kněžích bratrských, kdo nemá daru zdrželivosti, toho že nechávají ženiti se, o coelibátě jiných dí: „V našich krajinách již dávno klášterové na větším díle jsou pustí a zboření, takže ten stav svobodný jinde se neváží než něco na kněžích, a to u těch, kteří jakž takž ještě papeže dokonce se nezhostili, než aby jakou slávu měl (coelibát), o tom ticho jest.“[4])

Rostoucím lutherstvem množily se přes všecky mandáty svatby kněžské, takže soud na snadě, že nejeden kněz také jen k vůli ženě přestoupil k evangelickým. S tím souvisí, že proti kněžskému coelibátu čím dál horlivěji psáno. Protestantští kněží slovo coelibát s posměchem překroutili v „kolíbat“ a na papeže Kalixta, původce jeho, skládali písničky a nevážné, žertovné modlitby.[5])

Většina kněží podobojích za dlouhý čas ženili se podtají, manželku svou vydávajíce za kuchařku; kdo byli však pod evangelickým kollátorem, přiznávali se k manželce veřejně, za živa i po její smrti. R. 1562 vyčítá se Matějovi, faráři v Dobrušce, že dal ženě své postaviti epitaf s nápisem, že nebožka byla věrná jeho manželka.[6])

Český lid, zdá se, že leckde dlouho nedovedl obvyknouti kněžským svatbám. I v samé Praze bylo dle zprávy z r. 1562 veliké pohoršení, když farář malostranský Martin požehnal manželské snětí kněze mistra Jakuba přes to, že oženělý mistr zanechav kněžství dal se mezi měšťany.[7]) V Jaroměři byl ze svatby kněze

---

[1]) Mandat. Vídeň. Sob. po sv. Jiljí. Arch. místodrž. Missiv. č. 13. 3. 46.

[2]) Tamže na př. v Missiv. č. 62. fol. 148. 1559. dopis sudímu Václavu Berkovi z Lipé a biskupu Olomouck.

[3]) Rkp. univ. kn. 17. C. 3. 240.

[4]) Tamže. 175.

[5]) Jedna na přídešti v univ. knih. 50 E. 28. „Bože, jenž jsi skrze nařízení neproměnitelné a věčné někdy blahoslaveného otce, Kalixta papeže svaté paměti nás kněží těžkého břemene zprostiti a ženiti se nám zapověděti ráčil, popřej nám tedy milostivě, abychom skrze přímluvu a zásluhy téhož sv. papeže dvé žen aneb tři svobodně místo jedné užívati a s nimi do věčného ráje (pozdější připisek: kde šídla kalí) dostati se mohli, a to skrze orodování všech svatých proboleneců za nás.“ Výpis dra Zíbrta.

[6]) Registra arcikniž. červ. 188.

[7]) Tamže.

Filipa smích a s tím dojmem učinil r. 1567 radní písař, patrně kališník a protivce lutherských, do knihy městské zápis dosti význačný.[1]) „Stal se div nemalý v Jaroměři od počátku světa od lidí neslýchaný, kněz Filip, děkan jaroměřský, způsobil skutek hrdinský... nejeden se tomu až posavad směje, směl jest se o ženu pokusiti a Sacholského dceru Annu sobě vzíti; hned místo družby sám se s ní do světničky šikoval, a kněz Jakub z Dabence jej tam oddával, některé osoby při tom byly a to jemu chválily. Bože věčný, rač Žižku z mrtvých vzbuditi a kněžských neřádů skrze něho potrestati, neb ráčíš-li se jich neřádům déle dívati, budou vždy více a více tvou církev rozptylovati“ atd.

Nastoupením císaře Maxmiliána mělo ženění kněžské veliký posilek; roznesloť se, že císař je protivník coelibátu, obecněji a úsilněji než prve rozšiřovány traktáty o manželstvu kněžském, a věc ta, mysli velmi rozčilující, dostala se i na kazatelnice. Tehda již ženili se nejen kněží, kteří zřejmě byli protestanté, ale i kněží pod obojí, kteří chtěli zůstati v poslušnosti konsistoře dolejší, ba i kněží katoličtí, třebatě jináč byli ve všem jiném pořádní. Nový arcibiskup několikráte tuhou s provinilci měl práci. O knězi hostomickém Bartoloměji, jenž se oženil, píše arcibiskup r. 1565, že nejen učinil zhoršení lidu katolického, ale „porozuměli sme, že i jiných kněží spuntování, aby ho v neslušnosti takové následovali, v tom kraji se stalo, s kterýmiž, když jsme v tom kraji byli, dosti sme měli činiti“.[2])

Dolejší konsistoř nestačila kněze volati k sobě, aby spravili se ze svého hříchu. Tu volá r. 1574 kaplana týnského Adama, proč kázal v kostele, že manželství jest všem biskupům a kněžím svobodné, tu zase jiného tepe, proč roznášel traktáty o manželství, a jiného, proč se oženil, nemaje tak činiti. Kaplan týnský svrchuřečený místo odpovědi divil se, že konsistoriáné o jeho kázaní vědí; prý podle statut prve pan farář měl mu důtku dáti a ne konsistoř. „Rozumíme,“ odpověděli páni v konsistoři, „chtěli byste jinam vodu svísti!“ A hned ho zavřeli.[3]) Stejně tak učinili Petrovi Nepomuckému, faráři v Čečelicích, že roznášel traktáty. Vymlouval se, že mu traktát o ženění k přepsání propůjčil skladatel jeho kněz Filip a že od přepsání dal kopu vajec. Víc mu ovšem stížili „poklísku“, že se následkem traktátu oženil.[4])

Kněží omlouvali konsistoři svoje manželství příčinami sociálními, a nejeden kollátor přišel s farářem, aby mu pomohl duchovní vrchnosti věc vyložiti. Petr, farář v Miršovicích, volán byv r. 1565 pro manželstvo do konsistoře, odpověděl, že se oženil, vida jak se

[1]) Knapp. Jaroměř. 65. Ludvík. Náchod. 147.
[2]) Arch. arcib. Opis v zem. 1565.
[3]) Regist. konsist. O. 5. 198. Arch. zem.
[4]) Tamže 146. O hustých stíháních pro manželstvo v. Borového. Acta I. 33. 85. 90. 103. 111. 124. 224. 251. 257. 292. 323. 391.

chovají kuchařky ke kněžím; prý má toho zkušenost, byv „famulem u pana mistra“; také proto oženil se, aby měl, kdoby ho opatroval, a konečně proto, že slyšel, kterak císař „k tomu lásku a libost má“ a chce, aby se kněží ženili. Když mu dále vyčetli, proč slavné křtinky dělal, odpověděl, že tak zřídil sám kollátor.[1]) Učinili mu diktum, aby ženu vybyl, k čemuž odvětil, že jí jako psa hned vystrčiti nemůže. Dali mu pět dní lhůty. I přišel v tom čase znova, a to s kollátorem, jehož jméno psáno není. Kollátor jme se konsistoři vykládati, že by měli schváliti kněži manželstvo, že vědí, jaká je čeládka, že okrádá a mnohý i o zdraví by mohla připraviti. Pravil: „Mně se zdá, že lépe jest manželku míti a s ní řádně býti a slova božího hleděti, nežli jinak.“ Ale konsistoriáné dali v odvet, že se musejí zachovati dle instrukcí císařské, a kněze poslali s pedellem na věž rathouzní.

R. 1573 s farářem z Brozan, Janem, vstoupil do konsistoře sám místosudí království Českého Jindřich Brozanský z Vřesovic, bratr kollátora Zikmunda, a žádal, aby ho pro manželku neztěžovali až do příchodu císaře, jenž „poručil, aby se ke kněžím, kteří se řádně oženili, nesáhalo, a tu potom že nějaké jisté nařízení strany těch kněží se stane“.[2]) Než konsistoř nedbala této panské přímluvy, tím méně jí hnulo, když urozený pán žádal za propuštění knězovo, tvrdě, že donésti má nějaké lékařství urozené manželce jeho. Konsistoriáné nepustili. Tedy dal se pán v peskování, řka: „Poněvadž tuto nemůže odvolání jeho na osobu J. M. císařské ani závazek postačiti, kterak se mohou jiní kněží před vámi stavěti, a páni kollátorové toho dopouštěti, poněvadž jich tak mnoho jest; a lépe jest, že se pořádně oženil, než by několik kuběn měl!“ Ovšem ani tato řeč nepomohla, a kněz musil na rathouz do věže. Dovídáme se však z řeči pánovy, že v té době již velmi mnoho kněží bylo ženatých a že jich kollátorové duchovním vrchnostem nechtívali posílati k odpovídání.

Zvláštní upřímnou omluvu svého manželství udal konsistoři dolejší r. 1575 kněz Jiřík, z Miletína farář. Čtyřikrát byl citován, než se dostavil. Pak vykládal, že nemohl do Prahy pro nedostatek zdraví, který naň připadl z leknutí; že se sic oženil, ale tím prý nic neprovinil se proti Bohu, nybrž jen proti církvi sv. a své vrchnosti; učinil to „z hlouposti, nemaje daru zdrženlivosti“. Zavřeli ho.[3])

V době krále Maxmiliána byl již nejeden kněz podruhé oženěn, ba r. 1573 vyčítá konsistoř faráři Mikuláši z Hořiněvsi, že má již čtvrtou manželku a děti jeho že divně mrou.[4]) Konsistoř

[1]) Arch. arcib. Opis v zem. 1105.
[2]) Rukop. zem. arch. O. 5. fol. 91.
[3]) Arch. zem. O. 5. 247.
[4]) Tamže 98.

dolejší byla příliš mdlá, aby zastavila proud.[1]) Ženitba protestantských kněží byla za všechen čas lákavý příklad. Také s chutí si u nás vypravovali a opisovali svůdné zprávy z Němec, že se ten neb onen katolický praelát v říši oženil, zanechav kněžství; nemálo hluku v Čechách způsobilo na příklad, když arcibiskup kolinský Gebhard r. 1583 oženil se s jeptiškou Anežkou z Mansfelda.[2])

Katolické kněze zarazil koncil tridentský i arcibiskup svou přísností, ale nezarazil všech; vždy se zase vyskytne některý, jenž se oženil a přes to chtěl zůstati ve své straně knězem. Na př. r. 1570 prosí katolický kněz Hanuš Turek za milost, že oženil se proti církevnímu řádu;[3]) téhož roku sedí na Krumlově šest katolických farářů ženatých, jimž officiál pražského arcibiskupství vyčítá, že si písmo nedobře vykládají, a chce, aby coelibát, od koncilu tridentského schválený, uznali a slíbili, že budou bez žen.[4]) Pět let potom upisuje se liticky farář Vít arcipryštovi plzeňskému Wolfgangovi, že bude ženy prázden; též tak činí kněz Jan Ryž, farář z Malešic, slibuje poslušenství kostelu pražskému.[5]) Farář v Svinech Trhových, Vavřinec Rogonius, o konvokaci r. 1575 se přiznal, že dávno ženat, že již před svou ordinací dal se kopulovati se svou nynější manželkou. A byv otázán, proč před vysvěcením to arcibiskupovi neoznámil, odvětil, že se ho na to žádný neptal.[6]) Ale purkmistr a rada r. 1579, když uvězněn, prosí zaň, prý to řekl z nerozumu, „má šlak a neví, co mluví", jináč prý jest služby dbalý.[7])

Katolický farář některý uměl svoje manželstvo dobře utajiti. O Vitalisovi, faráři v Bernarticích, vyšlo teprv po smrti r. 1575 na jevo, že byl ženat; Pěšín, arcipryšt horšovotýnský, píše arcibiskupovi, že se náramně tomu podivil (quo audito miratus sum vehementer), ale ta žena že stydlivá a počestná.[8]) Roku 1587 oženil se farář dubenský (Duben), nad čímž se Jiří Čakovec z Bohušic tak zhrozil, že psal děkanu budějovickému: „Jak živ sem žádného kněze neznal pod jednou, aby v svém kněžstvu manželku míti měl", a slibuje, nebude-li kněz trestán, že vystoupí z katolické církve.[9]) Ukázal pán ten jednak velmi malou zkušenost světa tehdejšího, jednak sypký základ svojí víry. V týž skoro čas, co

---

[1]) Bylť příliš mocný 23. srpna r. 1572. jedná v jediném posezení o třech ženatých kněžích. Byli Matouš ze Mšena, Jan z Jirčan, Martin z Benešova. Rukop. zem. arch. O. 5. 34.
[2]) Bydžovský. Rudolphus Rex. 75.
[3]) Archiv zemsk. Opisy z arcib. Recept. 1570.
[4]) Tamže 15 0.
[5]) Tamže. Parochialia. 1575.
[6]) Tamže. Recepta. 1575. Tu sluje Rogagnus.
[7]) Tamže 1579.
[8]) Tamže. Recepta. 1575.
[9]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1587. Borový. Medek 42.

se pan Čakovec manželstvu kněžskému tak tuze diví. administrátor dolejší konsistoře císaři (r. 1586) žaluje, že má pan arcibiskup pod svou obediencí „mnoho“ ženatých kněží. načež arcibiskup Martin velmi dobře odpověděl, že administrátorovi po tom nic není a že by lépe učinil kdyby dohlédal ke kněžím svým.[1])

Zatím už na straně „podobojí“ ženění kněžské bylo zcela obyčejno. Jestliže před léty se někteří tuze zhoršovali nad svatbou kněžskou, vypravuje se naopak r. 1588 o Slanských, že vůbec nestrpěli kněze neženatého: když se jim kněz neženatý od konsistoře podá, „musí se pro nezbednost jejich oženiti a nebudou ho v obci své bez ženy trpěti“. I kaplanům rádi strojívali na záduší peníze svatby![2]) V létech osmdesátých byli i kolem Jindřichova Hradce farářové po většině ženatí; děkan Diviš byl ženat a když roku 1591 umřel, ihned se provdala vdova za jiného kněze zase.[3])

Když majestátem r. 1609 nastala evangelickým svoboda, rozmohlo se ženění kněžstva vůbec na vrchol. Zprávy visitační z r. 1613 dokazují to, jmenujíce ženatých kněží víc než svobodných a o některých (katolických) ani zhruba nevědouce, jsou li ženati nebo ne. Na příklad na Kouřimsku uvádí visitační zpráva 27 far, na nichž 19 farářů ženatých a s rodinou, většinou protestantů, o dvou dí se, že jsou catholici, ale uxorati, o jednom — v Předměřicích — praví se, že je katolický kněz lakomý, o němž neví se. je-li ženat čili nic; z ostatních někteří byli starci, o nichž se nedí v naší příčině nic zevrubnějšího.

Kde převládali katolíci, tu o manželstvu kněžském r. 1613 řeč vzácnější, spíš mluví se o kuchařce, o dětech, o pádu a trestu i polepšení. Na příklad ve visitační zprávě v archidiakonátě horšovotýnském r. 1613 spočítali jsme na patnácti farách 8 kněží buď výslovně hodných nebo aspoň takových, o nichž se nic zlého nepraví, a sedm kněží, kteří zhřešili, některý i několikráte, a byli trestáni. Z dekanátu doublebského třicet a několik let před tím zní zpráva mnohem nepříznivěji. Je tu na 44 farách jen 6 kněží, o nichž se pohoršlivého nic neví, o všech ostatních farářích světských i řeholních jsou výtky stran coelibátu, a ženatí jmenují se zřejmě čtyři. V Světlíku (Kirchenschlag) byl na faře dokonce mnich, jenž slavil svatbu veřejně; jiný. premonstrát z Bavor uteklý. nápodobně; o jednom se dí. že je stařec ženatý a má 11 dětí; Zoubek v Přídole že má při sobě dceru vrátného z Krumlova; někteří slibují kuchařky vyhnati, zvláště kněz Pavel Los v Soběnově oznámil radostně, že s největší ochotou, odvolaje se na rozkaz, kuchařku vyžene, poněvadž je velmi špatna.[4])

---

[1]) Arch. místodrž. R. 109. 15. Borový. Medek. 74.
[2]) Lacina. Slané. 71.
[3]) Paměti fary hradeck. Tischer mladší. Rukopis
[4]) Arch. arcib. Recept. Opis v zem. 1575.

Kterak obě duchovní vrchnosti trestaly manželství kněžské, o tom svrchu tu a tam již poněkud dotčeno. Všimneme si věci té zevrubněji.

Nejprv bylo kněze citovati do konsistoře. O provině kněží dovídaly se konsistoře nejobyčejněji denunciací jednoho kněze na druhého; dosti bylo kněží, kteří byvše otázáni, proč se oženili, místo odpovědi udali jiné, kteří stejně tak učinili.[1]) Byl-li ženatý kněz pod kollátorem, jenž manželstvu kněžskému nepřál, vyplněna konsistorní citace snadno, ač některý kollátor raději ženatého kněze hned vyhnal z fary než aby ho stavěl k duchovnímu soudu. Na příklad Jaroslav z Pernštejna roku 1551 rozkazuje úředníku svému, aby „toho kněze do Vladislavě podaného z fary vyhnal, poněvadž přiříkal, že ženatý není, a to naň se nachází, že ženu a děti má“.[2]) Kryl-li kollátor kněze, bylo nesnadno dostati ho do konsistoře. Kališní konsistoř dolejší roku 1573 s chutí popadla ženatého kněze z Hradce Králové, Michala, když byl do konsistoře vstoupil pro docela jinou věc; marně se bránil, že pro manželství není citován, konsistoř byla ráda, že ho měla, a nepustila.[3])

Často musila k citacím pomáhati komora královská, ba i král sám. Na příklad r. 1582 píše Rudolf do Ústí Labského, aby bez otálení postavili arcibiskupovi faráře svého, jenž k velikému pohoršení kněžstva a lidu k nějaké měštce se přiženil a stavěti se nechce.[4])

V konsistoři kněží obyčejně zapírali manželek svých, vydávajíce je za kuchařky; zapírati jim bylo obranou.[5]) Některý sic přiznal se k nějakému slibu, ale všelijak ho vykládal a kroutil. R. 1574 vypravoval v konsistoři kněz Tomáš, farář v Bécharech, že má sic u sebe ženu mladou, ale oddán prý není, jen slíbil jí, že ji do smrti neopustí, a ona jemu též tak, a to s vůlí pana otce svého. I vyřekla konsistoř, že není náležité takové závazky činiti.[6]) Stejně tak kněz Jan ze Skutče, jenž pojal jeptišku bývalou, r. 1572 v konsistoři tvrdil, že „jí toliko sliboval neopouštěti“. Když mu poručili, aby ji vyhnal, odpověděl upřímně, že se bojí jejich přátel.[7]) Tím světle vyznal manželstvo. Kněz Jan Vodička, maje r. 1572 jíti za faráře do Velvar, slíbil v konsistoři, že nevezme s sebou manželku s dětmi — ale pan administrátor sám aby jí to předložil. Ten se tedy přiznal hned, ale bál se manželky.[8]) Když Jan Příbram, farář v Nebuželi, vykládal r. 1573

---

[1]) Příklady v rukop. zem. arch. O. 5. jeden na fol. 168.
[2]) Listář pernštejnský musejn. č. 3. fol. 162.
[3]) Rukop. zemsk. arch. O. 5. 89.
[4]) Mus. listiny z Ústí.
[5]) Rukop. zems. arch. O. 5. 291.
[6]) Týž rukop. 182.
[7]) Rukop. archiv. zem. O. 5. 27.
[8]) Archiv zem. B. 11. 15.

konsistoři dolejší, že oženil se jen žertem čili „kumštem", to byl buď všecek sám kněz nevážný nebo snad i nevážná byla jen vymluva jeho. Vypravoval, že ho měl Matouš kněz mšenský k tomu, aby se s kuchařkou oddal; při oddavcích prý říkal latině, že si ji béře *ne* za manželku (accipio te non in meam atd.); ona prý říkala slova manželského slibu sic pořádná, ale se smíchem. Kněz ten odsouzen složiti 10 kop a slíbiv, že ji vyžene, ihned puštěn jest.[1]) Když r. 1572 byl kněz Jakub, farář v Bohdanči, v dolejší konsistoři vyzván, aby přísahal, že není ženat, prosil, aby mu věřili na ten závazek, který učinil ke kněžství svému. Tedy přísahati nechtěl. Ale věřili mu.[2])

Obyčejný trest za kněžské manželstvo bývala vazba. Arcibiskup posílaval své kněze ženaté i na Bílou věži;[3]) řídčeji do kláštera, konsistoř dolejší na radní dům. Při tom nucen byl kněz vydati od sebe zápis nebo revers, často i pod rukojemstvím, že bude ženy své prázden[4]) a že dětí svých „neřádně splozenych" u sebe mívati nebude.[5]) Kněz Bartoloměj, farář hostomický, musil r. 1565 arcibiskupovi kromě toho zapsati se, že „se z fary nehne".[6]) Kemp, děkan podbrdský, r. 1613 žaluje na pohoršlivý život zbirovského faráře Čermáka a radí, aby arcibiskup ho dal někam za kaplana, by „na tu svou ženu zapomněl".[7]) Tedy i degradace mohla býti trestem za kněžské manželstvo.

Však nejtěžší trest byl, když pro manželku kněz zbaven kněžství nebo když vypověděn ze země. Konsistoř kališná připomíná r. 1572 jednomu provinilci, že tak učineno již „některým kněžím od nejvyšších úředníků zemských a od arcibiskupa";[8]) ale sama se k tomu při své mdlobě odhodlala řídko kdy. Trest ten těžký uvalován na kněze, kteří se nikterak nechtěli zříci manželek svých. Než duchovní vrchnost takového kněze z rukou vypustila, musil přísahou stvrditi, že knězem víc nebude. Příklad formule přísežné stůj tu: „Já kněz vyznávám, že léta N. s přátely svými dožádal sem se na konsistoři pražské, aby mne k úřadu kněžskému přijala, slíbil jsem jí poslušnost . . . kleče slíbil sem před biskupem Bohu v poslušenství zůstávati . . . ale já ubohý člověk vytrhl se z poslušnosti a oddal sem se na nové sliby, vzav sobě manželku . . . a od toho nemohu upustiti, raději od užívání kněžstva tímto zápisem upouštím . . . slibuji, že jeho nebudu užívati v Čechách, na Moravě ani pod panstvím koruny České."

---

[1]) Archiv zem. O. 5. 86.
[2]) Rukop. zems. arch. O. 5. 53
[3]) Archiv arcibis. Recept. 1570. Opis v zem.
[4]) Brávali si na rozmyšlenou. Rukop. zem. arch. O. 5. Borový. Brus. 166. Zápis katol. kněze Plesnivce r. 1517. v Recept. arch. arcib. Opis v zem.
[5]) Archiv zem. B 11. 19
[6]) Archiv arcib Opis v zem. 1565.
[7]) Tamže. Parochia'.
[8]) Arch. zem. Oecon. B. 11 5.

Také sliboval, že bytem nebude dvé mil od Prahy, o administrátorovi že nebude nic hanlivého psáti, a kdyby nestál v tom, co slibuje, nechť prý ho dají v doživotní žalář [1]) Tím trestem stižen nehodný kněz Matouš Philonomus Benešovský, když se byl r. 1589 jakožto opat slovanský oženil; vyhnán jest od císaře z Čech navždy.[2])

Některý katolický kněz ženatý hledal svoji spásu v tom, že utekl od své strany k podobojím. Tak učinil r. 1575 na příklad kněz Knor, vězněný pro manželku u arciprysta Wolfganga v Plzni,[3]) ale nepomohl si, byl stíhán i tu; r. 1604 poroučí císař Chrudimským, aby v moc arcibiskupovu vydali kněze Pistoriusa Pardubičana, jenž pro ženu utekl k nim z fary arcibiskupské v Bykanci.[4]) Rok před tím arcibiskup stíhá kněze Ondřeje France, někdy alumna císařské kolleje (jesuitské), jenž s ženou utekl z fary světecké do Slaného.[5])

Není potřebí zvlášť dokazovati, že vrchnosti duchovní trestávaly také kněze, jenž oddával kněze jiného. Trest byl ovšem vůbec menší. Na příklad r. 1565 Šimon Submontanus, poněvadž oddal Bartoloměje, faráře v Bílině, od arcibiskupa odsouzen pouze k domácí vazbě.[6])

Abychom též ohledali, kteraké ženy sobě kněží brávali za manželky a kterak se jim vedlo po domácku. Zámrský kněžstvo napomíná, aby sobě pojímali manželky „poctivé, zachovalé, nepyšné, klevetné, žvavé, pro něž mnohdykrát služebnost církevní úštipek trpí, a kazatel, byť z nejučenějších byl, se zošklivuje“.[7]) Nevyčítáme, že kněží z valnější části brali ženy právě naopak rady kněze Philadelfa Zámrského. Nebyli tím sami docela vinni: z rodin spořádaných zámožnějších kněz sotva děvče k manželství obdržel. Je smutno ale velmi domluvno, co napsal r. 1576 Linhart Starejch v Touškově faráři Kašparovi Mužíkovi, když požádal ho za ruku dcery jeho: Prý mu ji nedá, „poněvadž toho ve všech městech a městečkách království Českého tohoto, aby měštští poctiví a dobře chovalí lidé dcerky své kněžím za manželky dávati měli, obyčej, ani nikdy o tom slejcháno, není“; byl by prý k posměchu svým přátelům. Vyznačná jsou také slova další, jimiž ho uštěpačně těšil: „Jestli že manželky potřebujete, v jiných místech ji bez dcerky mé najdete!“ A nejvyznačnější jest surovost na konci listu, kde pisatel hrozil, neustane-li, že ho z domu vypere

[1]) Diplomat musejní Ca. 1600.
[2]) Bydžovský. Rudolf. Rex. 245. Borový. Medek. 95. Borový praví, že příkladem tohoto kněze potom ženilo se kněží mnoho. 96.
[3]) Arch. arcib. Opis v zem. Recept.
[4]) Arch. mus. List. chrudim. Missiv. č. 113. 16. v arch. místodrž.
[5]) Arch. místodrž. Miss. č. 111. fol. 218.
[6]) Archiv zem. Opisy z arcib. 1565.
[7]) Zámrský. Postilla. 590.

kyjem.[1]) Ve vlasti Lutherově nebylo tou příčinou o nic lépe. Luther naříkal, proč sluhové boží, kteří se oženili, mají býti nevážení, a braniborský kurfiřt Jan Jiří ještě r. 1573 nucen nařizovati, aby práva ženatých kněží a jich rodin byla na stejné váze jako jiných lidí, manželsky sňatých. Nikdo nechtěl kněžím v Němcích dávali dcery![2]) U nás tedy nejináče.

Pojal tedy kněz nejeden z nouze toho rázu osobu, jako jsme vypravovali o kuchařkách. Naříkáť Zámrský, že neberou sobě manželky poctivé, ale „mošny vymrskané, cejchované, poběhlé". Všickni kněží ovšem nebyli tak zaslepeni a nešťastni, aby si brali takové lotryně, jak se tu praví. Když dlením doby obecenstvo kněžskému manželství obvyklo, leckterému knězi přece zdařilo se lépe. Některý vyženil poctivou městskou vdovu, jiný dceru řemeslníka nebo jiného obyvatele městského, jiný dceru sedlskou. Kdežto Jiří Moller, farář v Kvilicích, oženil se r. 1620 s dcerou městského posaunera,[3]) lounský děkan Jan Hořický dostal r. 1595 za manželku dceru Floriana Rokycanského, lounského senátora.[4])

Předsudkem obecenstva byli kněží takřka puzeni k tomu, aby hledali nevěst v rodinách kněžských. Zdá se, že takové ženění pokládáno i obecné za nejpřirozenější. Roku 1589 s poctivostí nemalou vystrojil bohatý soused rakovnický Moutvička v domě svém svatbu knězi Ondřeji Kralovickému s Kristinou, dcerou faráře Ondřeje někdy radonického.[5])

Farář dcerami obdařený již také sám se staral, aby dceru knězi vyvdal. Pavel Příbramský, děkan velvarský, dal dceru svoji, aby nepomeškal, již i kaplanovi Martinovi, rodiči z Bělé.[6]) Ale zase na odpor tomu našli jsme, že ani vdova kněžská kněze nechtěla přes slib, který mu dala. Citujeť roku 1611 z Mladé Boleslavě administrátor Šud Dorotu, vdovu po knězi Adamovi Bílském, proč nechce kněze Vavřince Šubarta, faráře tyneckého, jenž si ji oblíbil.[7])

Jistá nesrovnalost nepěkná bývala v tom, že tehdejší lidé všelijak těžce nesli, vzal-li si kněz služebné děvče za manželku. Nehledě k tomu, že služebná může býti poctivější nežli měšťanská a jiná kterákoli, kterak směli mu vyčítati, když vznešenějších mu nedopouštěli namlouvati a bráti? Šixt Kandidus, děkan v Hoře, způsobil svou svatbou s děvečkou roku 1592 veliké pohoršení.[8])

---

[1]) Arch. arcib. Recept. 1576. Opis v zem. Z toho patrno, jak tuze mýlí se Frind (Kirchengesch. IV. 121.) tvrdě, že měšťané rádi najímali si mladé kněze, aby jim mohli dcery své přiženiti. Toť byly výjimky.

[2]) Janssen. Gesch. d. d. Volk. VII. 594.

[3]) Arch. zem. list. z Slaného.

[4]) Kronika Mikšovicova. Rukop. děčín. Opis u p. Merza.

[5]) Arch. rakovn. lit. Š.

[6]) Umlauf. Bělá 179. Rukop. mus.

[7]) Arch. zem. B. 23. 65.

[8]) Jireček. Rukověť liter. I. 335.

A přec některý kněz ani děvečky nedošel bez velikých překážek: r. 1572 nemoha kněz Jan z Brozan děvečku Volfa Konváře od jejích příbuzných žádnou dobrou měrou k manželstvu obdržeti, musil ji tajně odvésti a s ní se oddati; pět farářů pražských mu v tom posloužilo při oddavcích, ale po tom hned byl od Konváře žalován zle.[1]) Na panském kněz vyženil také někdy některou služebnici urozených pánů a s ní přízeň panskou i podporu. Na příklad r. 1619 farář v Krásné Hoře Václav Sigismundus dostal za manželku švadlí paní Myškové ze Žlunic.[2]) Roku 1586 kněz Matěj Kralovicky, farář v Chocni, pojal pannu Katerinu, služebnici paní ze Šellenberka; jí „věnoval“ 50 kop. které měl na domě ve Vysokém Mytě, a ona jemu „věnovala“ vše, co měla. Ale kolik to bylo, nepraví se.[3])

Že snesli tehdejší lidé křtěnou židovku za děkanku, toť nám znajícím nechuť jejich ke křtěným, nade vše nejpodivnější. Slula Esthera Člupkova z Litomyšle; záhy osiřevši, vychována byla u Pavla Jirka Litomyšlského, písaře v Kutné Hoře; tu se r. 1590 provdala za děkana Václava Štefana, s nímž měla 10 dětí.[4]) Umřela r. 1616 a děkan ten, stařec vetchý, bohatý a lakomý, hned zase znova se oženil.[5])

Za bohatého kněze nevěsty šly snáze. Ale když se r. 1576 řeklo o knězi ve Víticích, Venceslaidovi z Německého Brodu, že „za počestnou pannu Maruši 50 kop otci jejímu Adámkovi dáti a jakž říkají zlatou neb stříbrnou udicí loviti měl“, urazil se tuze a žaloval konšelům kouřimským.[6])

Námluvy kněžské děly se týmiž rozmanitými způsoby jako při světských. Na vážného Kyrmezera, kněze v Uherském Brodě, Bratří r. 1580 sváděli, že „nějakou v hoferství měl, tam chodíval nosíc růže žluté i karlátky“.[7]) Jiní podávali prsteny, věnce a jiné dary lásky, až došlo k smlouvání a k sňatku. Smlouvy kněžského manželstva zapisovány v městské knihy, zvláště tehdy, šlo-li o nějaké peníze. Na příklad r. 1599 kněz Jan Moravec Hradecký, farář v Chocni, dal zapsati do smluvnych register městských, že si béře pannu Kateřinu, že jí do dne a do roka zapisuje 25 kop grošů českých na domě ve Vysokém Mytě a po dni a po roce, „bude-li se spravovati ním a jeho jako věrná manželka v slušných příčinách poslouchati, že jí déle od statečku svého odlučovati nemíní“.[8]) Neb r. 1602 uznala zase nevěsta za dobré, aby smlouva dostala se do

---

[1]) Rukop. zem. arch. O. 5. 2. 7. 12, též B. 11. 5.
[2]) Method. XVII. 91.
[3]) Registra smluv svatebních v Chocni.
[4]) Z výpisů prof. Anton. Truhláře.
[5]) Veselský. Paměti.
[6]) Archiv mus. listiny z Vitic (Vítice).
[7]) Rukop mus. II. D. 8. 443.
[8]) Registra smluv svatebních v Chocni.

knih. Byla to Regina v Sušici, kteráž, berouc sobě Jana Gregoria Březnického, faráře v Běšinech, přinesla mu 150 kop českých a „vejpravu" v 50 kopách. On proti tomu kázal psáti, že se s ní spolčuje „se jměním úplně".[1])

Veselky kněžské za poměrů svrchu líčených obyčejně ani nemohly býti hlučné, lidmi hojné ani se šumnou okázalostí. Teprv dosažením svobody evangelické svatby kněžské stávají se slavnějšími. Za svědky k nim stavěli se dosti zhusta i lidé rytířští. I poetná přání způsobem tehdejších časů ozvala se nejednou latině i česky. Na příklad k svatbě Daniele Algina, kazatele v Klenči, složil jakýsi veršovec toto říkání (r. 1616):

„Pane Danieli mistře,
že si tak vedete bystře
s vaší nejmilejší Annou,
poctivou nevěstou pannou,
k veselí se chystajíce,
spolu se voddati chtíce,
abyšte v lásce, svornosti
manželské, také milosti,
zůstávali, se těšili,
a Boha svého slavili:
toho já vám z srdce přeji,
a mám v Boha tu naději,
že láska, víra, upřímnost
budou váš vždy domácí host,
sváry pak, nenávist i lest,
i vše, cokoli zlého jest,
neuchýlí se do domu
vašeho. Dále pak k tomu
vyvede z vás malé dítky,
jako jarné krásné kvítky,
kteří ústy přečistými
a slovy švitořivými,
když budou z jitra vstávati,
budou radostně říkati:
Pan táto a paní mámo,
dej vám Pán Bůh dobré ráno
Na noc: byšte zdrávi spali
a ráno vesele vstali.
Summou vždycky v každú chvíli,
ty dítky vaše rozmilí
budou vás obveselovati,
smějíc se obskakovati
Což ať se všecko tak děje,
dejž, Bože, jenžs má naděje."[2])

Rozpustilost při kněžských svatbách klademe za výjimku. Z nejhorších nalezli jsme jednu, která se sběhla r. 1590 v Rakovníce. Zprávu tehdáž dává lišanský farář Václav Nepomucky „panu konsistoři" knězi Jiříkovi, faráři u sv. Michala v Novém Městě

[1]) Kniha sušická z r. 1586, fol. 61.
[2]) Z výpisů prof. Anton. Truhláře.

Pražském. „Oznamuji Vám,“ píše udavač, jenž byl sám ženatý, „co se nyní v městě Rakovníku stalo, že nějakého kněze Michala z Kněžovsi pan děkan rakovnický jest s jednou děvečkou voddal. Kněz Michal přijel na mnohých vozích i na koních pro nevěstu, nejprve byly smlouvy, děkan při tom byl a jiní čtyři kněží; když bylo po večeři po páté hodině na noc, kněz šel napřed ležet, nevěsta za ním nechtěla jíti, až ti kněží vtáhli ji k němu. Na ráno nevěsta . . . vstáti nechtěla, až ti kněží . . . dvéře vyrazili. Když pak ten přínos byl do Kněžovsi, děkan rakovnický seděl s nevěstou, a diváků bylo co vo posvícení, a někteří dobří faráři z vozů vyrazili zákolníky, tak že právě před rathouzem na rynku z vozu vypadli, jaký jsou tu smích splodili! Tak notně ty kněze chválili, až někteří na zem plili, lotrů nadávali; nemohu pochopiti, več se dává ten děkan rakovnický. Pravil mi jeden měšťan, že von vám ze všeho vyjde, když panu administrátorovi a paní jeho některým zlatým podmaže i některou pintou vína. Není v tom kraji většího rúhače. Feliciter valete.“ [1])

O svém manželském snětí protestantští kněží chtívali míti vysvědčení patrně pro právní nároky svých žen a dětí. Vysvědčení listovní vydávaly městské rady i vrchnosti panské. Dosti se jich nachází v archivech. Na poznanou formy a okolností položíme některé zkrácené. Roku 1590 vysvědčuje purkmistr a rada města Rakovníka, „že jest nás ctihodný kněz Ondřej Kralovický, na ten čas kaplan touškovský, dožádal, abychom mu o pořádném a poctivém jeho v stav sv. manželstva s Kristinou snětí list pod pečetí města vydali, a vystavil jest před námi důstojného kněze Cerasyna, pana děkana našeho, pana Jana Píseckého (a jiné dva) sousedy naše, lidi poctivé, kteří stojíce před námi vysvědčili, že jest dotčený kněz s pannou Kristinou v stav sv. manželstva v pondělí po sv. Kateřině l. p. 1589 vstoupil atd.“[2])

Jiné testimonium de copulatione z Mělníka. Roku 1603 vydávají je purkmistr a rada knězi Jindřichu Kocianovi Vysokomýtskému, nyní faráři u sv. Mikuláše v Starém městě Pražském. Vysvědčují, že „kněz Kocian, jsouc tehdáž za pana děkana u nás, z jisté vůle a jednání božského léta 1600 v pondělí po novém létě s poctivou pannou Salomenou, dcerou pozůstalou po dobré paměti knězi Jakubovi Vrábském, od ctih. kněze Pavla Matiadesa Hradeckého, v ty časy faráře ve vsi Sluhách, k stavu manželskému řádně podle ustanovení církve svaté v přítomnosti dobrých poctivých lidí potvrzen jest“. Na konci praví Mělničané, že to svědectví listovné vydávají, „kdyby jim toho kdy proti zlým a utrhavým lidem jaká potřeba nastala“.[3])

---

[1]) Opis z archivu musej. laskavě mi před léty půjčil univ. prof. Dr. Rezek. Později četl jsem ho v mus. sám. Děkan rakovnický v listě připomínaný slul Cerasyn Litoměřický.
[2]) Kopiál rakov. arch. 1589.
[3]) Arch. mělnický kn. č. 13. 341.

Třetí a poslední vysvědčení položíme od pána; vyprosil si je často již jmenovaný děkan rakovnický Cerasyn Litoměřický. „Ja Šebestián Vřesovec z Vřesovic z Doubravské Hory atd. vysvědčuji, že jest mi v dobré paměti, když jest sobě z vůle pána Boha všemohoucího tyž kněz Šimon Cerasynus, toho času farář vsi Vopočína (Opočín), Evu, Jana Boukala ze vsi Slatiňan dceru, klíčnici u pana Václava Strážského z Libichova za manželku zvolil a s ní že jest pořádně vedle nařízení církve sv. v stav sv. manželstva l. P. 1577 v přítomnosti ctihodného kněze Mikul. Crispusa, t. č. děkana města Luna, urozen. p Václava Strážského, paní Mar. Strážské z Budova, uroz. p. Kaplíře z Sulevic, slovutn. pánův Jana Keyhara z Čermic a Jiříka Dlouhého, měšťanův města Luna, oddán jsa skrze kněze Jana Vožického, faráře postoloprtského, v kostele Vopočínském, vstoupil, v kterémžto stavu manželstva splodili jsou dvě dcerky“ atd.[1])

Manželství kněze s osobou srdečnou, laskavou, pracovitou a skromnou bývalo zdárno, a paní farářová nebo děkanová mohla si svým chováním dobyti i úcty v obci i lásky. Osadní sv. Martina v Praze zovou r. 1616 farářovu manželku „paní matkou“ a nového léta jí posílají z usnesení vší osady zlatý groš vážící pět dukátů;[2]) a sám rektor universitní Jan Adam Bystřicky do Jičína vzkazuje r. 1602 pozdraviti ženu děkana Dikasta, zova ji „matronam piam et honestam“, zbožnou a počestnou.[3]) Zajisté hodná žena pochopila nesnadné postavení knězovo a vedla si dle toho moudře. Trutnovský farář Hinz (od r. 1563) nepustil manželky své ani na faru; vystavěl jí a rodině své byt mimo faru, dva dni v témdni trávil s rodinou, ostatní čas pobýval sám na faře v studiích a rozjímáních. A žena mu nepřekážela.[4])

Byla-li však manželka z těch, od kterých varuje Zámrsky, ovšem bylo zle nejen na faře, než bohužel bylo pohoršení i mimo faru. Jsou toho smutné obrázky v archivních zprávách. Pražští farářové jsou roku 1602 voláni do konsistoře, a tu musili doslýchati odsudek svých žen všech bez výjimky, a odsudek domluvný: Administrátor jim pravil, „že manželky jejich se divně šperkují, po ulicích běhají, před vámi se v řeči v domu farním napřed utíkají, že když kdo z lidí pro svy potřeby přijde, tehdy žena hned napřed vyskočí a předchází, což býti nemá; ať klevet zanechají, na faře zůstávají“.[5])

Roku 1600 konšelé královédvorští do konsistoře oznamujíce, že od nich děkan Ondřej chce nenadále odejíti, píší: „Z koho by pak ty věci pocházeti měly, věděti nemůžeme, zdali z nezbed-

[1]) Kopiál rakov. arch. z r. 1584.
[2]) Kn. záduší sv. Martin. v arch. pražs.
[3]) Arch. zem. Oecon. č. 17. 36.
[4]) Lippert. Trautenau. 26.
[5]) Konsist. kniha roudnick. arch. 190.

ného nabádání manželky jeho; nebo ona, jak mezi lidmi našimi den ode dne vždy nové a nové nevole, různice a vády působila, a tak jeho samého manžela svého téměř za nic neměla, poněvadž, již pověděti se musí (račte odpustiti), jemu šelem, lotrů, zrádců jezuvitských nadala, a že lépe sobě biřice neb kata za muže vzíti nežli kněze.“ [1]) Před tím r. 1597 vzkazují osadní městečka Tejnice nad Labem hejtmanovi pardubskému, že nechtějí nynějšího faráře Vavřince, věkem sešlého; neboť má mladou mladici za manželku, a ta se vadí se sousedami; staršího obecního Bohatého na faře uprala, manželku řezníka, staršího a kostelníka předního, z fary vystrčila, zbivši ji.[2]) Velice nepokojnou ženu, Kateřinu Vrbíkovou, měl rakovnický děkan Matouš Zichonides. Roku 1595 obeslal ji z nářku cti Jan Tauš, ale konšelé žalobníka přemluvili k narovnání přátelským během, prý „aby pan děkan v kajících těchto dnech spokojenou mysl míti mohl“.[3]) Podivně píše r. 1595 Šimon Žlutický, písař rakovnický, o témž děkanovi Matouši Zychonidesovi a jeho manželce do Slaného: „Oznamuji, že jest se k nám nynější děkan i s svou merendou pokojně a uctivě choval v příčinach těch, že, co jest mu se od obce piva a žita dávalo, toho spotřebovati nemohl, neb co by mělo do břicha vjíti, vhání do měšce, penězi ne on, ale jeho pobožnice vládne, na své šperky a postranní miláčky víc než na kněze pozor majíc.“ [4])

Lišanský farář Václav Krušina Nepomucký, o němž svrchu vypravováno, že udal nehodnou kněžskou svatbu tajným psaním do konsistoře, měl ženu pití oddanou. Roku 1590 pokryvač Jakub vida ji v rakovnické hospodě, ana sotva na nohou stojí, řekl jí: „Paní, v tom červeným puntu, málo jsi se napila!“ K čemuž ona hned začala tuze láti a zlořečiti A pan otec, manžel její, jeda pak domů do Lišan na koni, zastavil se před domem pokryvačovým a míně obhajovati své spité ženy, nadal Jakubovi lotrů. Aby pohoršení bylo dokonalé, křičel za ním pokryvač: „Sám musíš lotr byti, když se užereš, že dobrým lidem pokoje nedáš, nejsi hoden na dobrý faře byti, než u šibenice!“ [5])

Je na tehdejší poměry, kdy se kněžstvu našemu tak horlivě bránilo ženiti se, věc skoro směšná a přec pochopitelná, přijde-li r. 1574 děkan bydžovský kněz Tykvan do konsistoře s pláčem prosit, „aby mu nápomocni byli, by té Evy byl prázden, že jest mu veliké těžkosti a molestiae činila“.[6]) Skoro stejného významu jako tato prosba jest elegie, kterou napsal kdys na počátku XVII. sto-

---

[1]) Kopiál královédvorský v mus. fol. 44.
[2]) Archiv zems. Opisy z arcib. Recept. 1597.
[3]) Knih. ubrmanské v arch. rakov. z r. 1515.
[4]) Kopiál rakovn. 1590. Arch. tamější.
[5]) Tamže.
[6]) Rukop. zems. arch. O. 5. 195.

letí kněz Mathias Pacovinus na slova, qui sumit uxorem, sumit crucem.[1])

Aby manželství kněžské všemi způsoby podobno bylo manželstvu mnohých tehdejších lidí světských, zapomínali se někteří kněží tou měrou, že svoje manželky bíjeli, čímž ovšem pohoršení dovedeno na vrch. Všecky manželky kněžské nestrpěly klidně bití svých, nejedna vznesla je na soud. Na příklad r. 1613 pohnala Lidmila manžela svého kněze Jiřího Weysa, faráře ze Žumburka, do konsistoře protestantské pro nemanželské chování. Když kněz se nepostavil, vydáno naň právo stanné.[2]) Marketa, kněze Cerasyna, na ten čas děkana v Slaném, r. 1595 přinesla nezdárné manželství své na soudy světské, neboť nešlo při něm jen o bití její, než i o dvůr (Šafářovský) při městě Rakovníce, odkudž manželka měla svůj původ. Vykládá Marketa soudu rakovnickému: „Od manžela svého jsem pro jeho velikou, přísnou zlost a pohrůžky zůstati nemohla, aniž mohu; nebo všem téměř ve městě Slaném to svědomé, že jsem více po městě a oulicech nočně zůstávati musela, a to obávajíc se, aby zdraví mému neuškodil, v čemž se mnohokráte pod velikým závazkem přísahaje pronášel, že mě zroube, zseká, ano i zabije. Kdyby nebylo ochrany Pána Boha a dobrých sousedů, když jsem z domu farního ucházela, na rynku bych zůstati musela . . ., poněvadž manželsky se mnou nakládati nechce, jak svrchky tak peníze ať mně navrátí; já s pomocí Pána Boha bez něho dobře se uživím, poněvadž manžel můj na slib manželský jest zapomenul. Jestli že by mně peněz hotových navrátiti nechtěl, ohražuji se, že na J. M. Císařskou to vznésti chci.“ [3])

Že bylo také hojně laskavých manželů a pečlivých otců mezi kněžími, to lze dobře souditi z výčitky, kterou jim činí r. 1623 Jan Dačický, sám kněz, řka, jak se kdo stane knězem, hned ženu míti musí, a tu víc o ženu a dítky se stará nežli o církev.[4]) Kněží pečovali o bydlo své rodiny, o výchovu a zaopatření svých dětí; mnohý lakomil jen pro ně, sháněje kde co, aby jim po své smrti pojistil živobytí; věděltě dobře, že nižádný kollátor ani vrchnost duchovní (před r. 1609) nemusí podle platných řádů zdejších manželství jeho uznati za právoplatné, z čehož pro vdovu a děti plynouti mohly následky smutné. Že útisk kněžské vdovy a sirotků nebyl právě hojný, toho nepopíratelnou zásluhu má křesťanské smýšlení doby tehdejší, které bylo přesvědčeno, že hřích proti vdově, ať je jakákoli, jest z těch, které volají do nebe. Vždyť i arcibiskup Berka, jsa již ze samé povinnosti své největší protivník manželstva kněžského, r. 1592 rozhodně poroučí proti vůči

[1]) Sborník Adama Tesacia v mus. 115.
[2]) Rukop. zem. arch. B. 23. 212.
[3]) Notule listů poselac v arch. rakov. 1590.
[4]) Čelakovský. Č. Č. Mus. 1875. III. 288.

hejtmana v Lysé, aby vdově po knězi Petrovi, kostomlatském faráři, vyplacen byl třetí díl statku nebožcova, s nímž žila 24 léta a měla dětí sedm.[1]) Též konsistoř pod obojí, kteráž musila býti aspoň na oko nepřítelkyní manželstva kněžského, činí roku 1572 jakés vdově po knězi, Dorotě, která přišla prosit za pomoc, diktum: „My s kněžími ženatými a jich ženami nemáme nic činiti" — ale pomohli jí přec.[2]) Ovšem na druhou stranu lze klásti za velikou vzácnost, nechali-li Kněževeští r. 1600 vdově po knězi Michalovi faru s užitky, takže sama na svůj náklad o bohoslužbu učinila smlouvu s děkanem rakovnickým, aby sem v určité dni sváteční a nedělní docházel.[3]) Obyčejně musila vdova hned po smrti knězově z fary. Sloužil v Chebské Trejnici (Trennitz, Dreinz) kněz 20 let, a vdova jeho r. 1591 od rady i superintendenta rychle vypověděna z fary s důvodem, že nový farář nemůže venku bydliti.[4])

Děti kněžské bývaly posmívány. Byl to přirozený následek vylíčených poměrův, za něž nevinně trpěly. Říkáno jim „corpora sanctorum",[5]) vnuci boží a jináče hůř. Dokud otec žil, přičinil se ovšem o zevnější čest svého rodu jak uměl. Dosti tuhou měl leckde práci, aby směl pochovati dítě své v kostele; osadní odkazovali ho s pohřbem na hřbitov. Proč nemá býti kněžské dítě v kostele pochováno, to universita pražská vyložila knězi Václavu Parvusovi Boleslavskému, jenž chtěl r. 1600 míti dceru v kůru pražské kaple Božího těla. Prý toho nemohou povoliti „pro pomluvu lidskou".[6]) Proti tomu ovšem nelze neupozorniti na výjimky, které se po vydobytí evangelické svobody staly skoro pravidlem. Roku 1616 nejen že Hradečtí nad Labem ochotně dopustili kostelní pohřeb dětem arciděkana svého Jakuba Hrabaea, ale i škola městská a nejeden dospělý veršovec latinský pořídili na smrt těch dětí básně. V dotčené sbírce „Threnus" nazvané jsou básně arciděkana kutnohorského Stefana, mistrů Svěchina a Prlicia, Cichorea, osob vůbec povědomých.[7])

Dcery kněžské bývaly od mládenců úmyslně pomíjeny, a proto skoro omlouváme nemoudrého otce kněze Krausa, (r. 1610) faráře lomnického, když „na faře tance a muziky dopouštěl, v hospodě dcerám svým tance kupoval a, kdoby s dcerami jeho tancoval, pobízel".[8])

---

[1]) Arch. arcib. Opis. v zem. 1592.
[2]) Rukop. zemsk. arch. O. 5. 43.
[3]) Kopiál rakovn. z r. 1600.
[4]) Gradl. Reformat. 129.
[5]) Lomnický. Kupido. 95. 96. „Nezamlčím, kterak mnozí (duchovní lidé) toho ještě kumštem odbývají a praví, že musejí vnuky boží ploditi a na Turka (kdyby raději řekli do pekla) pomáhati."
[6]) Arch. zem. Oecon. 15. 71.
[7]) Tisk v mus. 49. C. 14.
[8]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta. 1610.

Děti kněžské mužského pohlaví dostávaly se dosti zhusta na studie a docházely stavu kněžského. Ze známějších za příklad služ Jan Šud ze Semanína, do r. 1604 farář v Dobřichovicích, syn Eliáše Šuda, děkana nymburského,[1] nebo kněz Jan Terrigena, syn děkana mladoboleslavského Havla Terrigeny Slanského († 1612).[2] Některým počtem dostávaly se kněžské děti na řemesla.[3] Také ničemní a špatně vychovaní synové leckterous stopu po sobě zanechali v pamětech. Jednoho zlého ukážeme pro příklad. Byl to Václav, syn děkana kutnohorského Sixta, jehož chováním otec naposled tak zmalátněl, že nechav všech ostychů na straně, syna pohnal před šepmistry městské r. 1588 a dal ho pánům v moc. Tu jemu veřejně vyčítal, kterak ho přivedl k nemalým škodám svým častým sem tam touláním po školách; kterak ničemu se nenaučil. Na to oznámil syn, že pro přísnost praeceptorů nemohl strvati v školách. Dále stěžoval si otec, že mu dal manželku, aby se umoudřil. Na to syn, že mu otec „jakožto rozumný dal manželku, ale opatření žádného že nemá". Žaloval děkan dale, že syn „na faře laje, hromuje hůře než nákeřník"; k čemuž odpověď, že mu dávají příčiny. Dále stěžoval děkan, že syn čeládku jeho při dole v hromadu vodí a vadí; že miluje zahálku, „po žraní" že se toulá a na lidech pod divnými způsoby peníze vyklamává; že mluví, jakoby děkan s jeho ženou si zahrával; dále strápený muž stěžoval si, že paní děkanku, svou macechu, syn má za čarodějnici. K tomu odvětil syn, když se byl svadil se svou ženou, že mu dala paní matka dva nebo tři pohlavky; odtud to zlé na faře.

Bylo žalob ještě víc, ale na poznanou hrozné domácnosti a podivného syna postačují. Konšelé kutnohorští napomenuli mladíka, aby se otci kořil. Když se slíbil napraviti, pustili ho.[4] Pak se stal kaplanem.

Nepříkladná rodina kněžská byla ve vsi Drahoňovském Oujezdě. R. 1612 prosí vesničané, aby byli jí zbaveni. Farař Jan Machař chodí pry po vsi bos, žena jeho chtěla si udělati z ornátu punt, byla postižena s jakýms čarodějným litím přes cesty, což potom sama z cesty strouhati byla nucena, děti kněžské na zahradách a polích nic s pokojem nenechají, a kněz Jan, když by na škodách postiženy býti mohly, na stráži stává; i provazy u zvonů, kdež zvoníci rukami ujímají, lejny namazují. „In summam musíme se za toho kněze styděti." Ale proti tomu děkan kraje podbrdského, Sebald Pilsen, ujímaje se kněze toho dí konsistoři, že je hodný, tichý, však lidé nezbední.[5]

---

[1] Na jeho smrt „Consolatoria" básně v mus. 49. C. 15.
[2] Kezelius. Kronika. 290.
[3] Syn kněze Pavla z Trhové Brtnice 1583 vyučen řeznictví v Litomyšli. Kniha řezníků tamějších v mus. zem.
[4] Archiv kutnohor. memorab. 1586. Opis v zem. arch.
[5] Archiv zem. Opisy z arcib. Recepta. 1612.

Že i kaplanové někteří byli ženati, toho zajisté povšiml si čtoucí tu a tam. Pověděno, že nejeden farář nebo děkan pod obojí připoutal mladého kněze k své rodině, vydada mu dceru. Jiní ženili se o své ujmě; nedělo se to zhusta, ale v druhé půli XVI. věku vždy některého najdeš.[1]) Ba kaplan Mikuláš Kaškovský v Slaném oženil se již před svěcením, tajně. R. 1620 omlouvají se Slanští konsistoři: „Zmejleni jsme, neb o tom jsme nevěděli, kterak on, byv ve škole naší za praeceptora, tajně s nynější manželkou svou zle živ byl."[2])

Některý peníze vyženil. Aspoň na příklad kaplan u sv. Jakuba v Hoře, Zikmund Tribulicius, žení se r. 1595 s vdovou po knězi Jakubovi Kotčovském, a hned po smlouvách svatebních půjčují obci 30 kop míš dluhu zapsaného.[3])

Byl-li kaplan té povahy jako jsme svrchu líčili syna kutnohorského děkana Sixta Kandida, bylo manželství velmi nezdárné. O manželstvu dotčeného Václava Kandida r. 1616 Kutnohorští vypravují, že brzo po svatbě (r. 1588) nevůle mezi manžely vznikla, a ona k matce (Kotrbce, caletnici) se utíkala; bývali mířeni, ale někdy zase odběhl muž ženě a po Moravě a v Slovácích se toulával a časem zase přicházel; k dítkám, které měla, jednak se znal, a když se povadili, zase jich se zjevně odpíral. Otec, dostav se do Pelhřimova, poslal Václava do Amberka, aby tam kněžství přijal. V Pelhřimově měl nákladné primicie a za kaplana býti počal; potom byl kaplanem v Hoře, pak zběhl, zapomenuv se nad manželkou i povoláním kněžskym. Žena jeho v Praze u konsistoře žádala za rozvedení; přinesla patent z konsistoře, aby po tři neděle na Horách po kázaní velikém ohlašováno bylo, věděl-li by kdo o něm; zvoník Černohorský šel ho světem hledat. Když žena oddána za jiného, kaplan Václav vrátil se; těžce nesouce, Kutnohorští kázali novomanželům pryč od Hory, ale oni přinesli si z pražské konsistoře list, aby tomu manželství dán byl pokoj. Kněz Václav na konec urovnal se s bývalou ženou svou o svršky nějaké a odešed více se nenavrátil.[4])

Mnohem hustěji nežli o manželství kaplanském bývá v pramenech stopa o tom, že se mladí kněží dvořili. Ovšem, co se dostane o milostném dvoření tom do pramenů, je vždy věc nedovolená. Šimon, kaplan libochovický, vyseděl celé dni v krčmě u nějaké děvice. Žaluje na něho r. 1567 farář: „In die Corporis Christi šel do krčmy hned po obědě, místo aby sobě něco k nešporu přehlídal; poslal jsem pro něho, seděl u madonny a na vzkázání, aby

---

[1]) Č. Č. Mus. 1917. I. 426.

[2]) Arch. zem. Opisy ze Slaného. U Laciny (Slané 76) zván jest studiosem, což může dobře býti. Byl to poslední lutherský kaplan v Slaném. Kommissaři katoličtí r. 1622 vyhnali ho i s děkanem.

[3]) Archiv kutnoh. Opisy v zems. arch. 1595.

[4]) Archiv zem. Opisy z Hory. 1616.

se připravil na kázaní k nešporu, odvětil, abych se o něho nestaral, a že nemůže tak rychle sobě toho připraviti a jako pekař žemliček napéci.“ [1]) R. 1565 musila kališní konsistoř vyzdvihnouti kaplana v Slaném na těžké žaloby děkana Ondreje. Prý kaplan „chodil po kostele s trúbou a na děvečky střílel“; „po zdech chodil a na ženské pohlaví volal“. K svému hříchu přiznal se děkanovi; spjav ruce, kleče prosil za odpuštění, jehož se mu dostalo; ale když v noci potom přistižen zase na nedovolených cestách, tím způsobem, že utekl z komory, zanechav tu sukně i kordu svého, konsistoř vyzdvihla ho z dosavadního místa.[2])

Matouš, kaplan v Litoměřicích, téhož času neštítil se při svém záletnictví ani svatokrádeže, kteráž za zmínku stojí: loupal ornáty trhaje z nich perly, z kterýchž robil pannám prstéuky. Konšelé pro dva takové prsténky jedno děvče r. 1565 zavřeli; co se stalo kaplanovi, jenž mimo to také „se ožíral a v kostele jedouchal a hromoval“, to psáno není.[3])

Nejeden lehkomyslný kaplan postižen v cizoložstvě. R. 1610 jeden takový čin způsobil v Hradci Jindřichově veliké pohoršení Obecní starší tehdáž na místě vší obce obvinili u soudu Alžbětu Krejčirku z toho skutku s Vítem kaplanem, a všecko město bylo o to vzhůru [4]) Vzácnější jest případ mladého kněze Jana z Netolic, jenž r. 1563 unesl kuchařku do Tišňova.[5])

Sháněl-li se kaplan evangelického vyznání pořádným a počestným způsobem po děvčeti, s nímž by buda farařem oženiti se mohl, nemůže mu nikterak býti zazlíváno. Ale i při tom poctivém způsobě sbíhaly se leckdy příhody všelikteraké. Nejhustěji přiházelo se, že děvče od kaplana přijalo dary a pak mu nechtělo, zvláště když sešed s očí, sešel z mysli. Tu nastávalo úřední dopisování, aby panna dary vrátila [6])

Zbujnělá doba XVI. století již sama sebou přinesla, že leckdy nacházíš zprávy o nedovolených a pohoršlivých záletech nejen mladých kaplanův ale i starších jejich „praelátův“. Někdy snad jen klamalo zdání, a soud kněze očistil. Na příklad r. 1578 rozhodl plzeňský soud konšelský, že řeči Jana Vody o panu praelátovi zdejším a paní Lidmile Kašpárkové jsou lehkomyslné a nedůvodné;[7]) dávno před tím, roku 1528, odsouzena od pražských konšelů jakás prostořeká Markéta, která tvrdila o faráři týnském, knězi Janovi, že ho viděla v dřevnici na faře s ženou zvoníkovou,

[1]) Arch zem Opisy z arcib. Fasc. I. lit. A.
[2]) Archiv zem. Opisy z arcib. 1565
[3]) Tamže 1565.
[4]) Manuál radní arch. hradeck. z r. 1610. 97.
[5]) Adámek. Chrudimsko. 37.
[6]) Příklad v arch. rakovn. Roku 1620 píší tou příčinou Rakovničti do Horažďovic stran svého kaplana Quirina s dcerkou tamějšího měšťana Pulce.
[7]) L. b. sentent. č. 7. Arch. plzeň.

k ponižující odprose a k šatlavě.[1]) Roku 1592 byl kněz Jan Rivulus Žlutický, farář ve vsi Kydlinech, viněn od sušického měšťana Nečasa z cizoložství, ale rada sušická vyšetřivši věc, nutila žalobce k odprose.[2])

Ale někdy zůstal praelát neočištěn a vinen. Některý příklad na poznanou tehdejšího života. Za farářem Benešem u sv. Havla v Praze chodívala jakás vdaná Důra v kápi mnišské šedivé; „jednou kázal kněz Beneš mateři své připraviti slepici v své jiše tajně, ale máté jeho, když slepici uvařila, pověděla přede všemi, že jest hotova; on se na ni rozhněval, lál proto a bil (!) ji, mluvě k ní, že si zrádce můj. Tu slepici poslal kněz Beneš Důře. Václav, muž Důřin, když domů přišel, řekl: Důro, co to tak pěkné voní? I řekl k tomu syn Důřin, pachole malé, tatíku, však jest to poslal kněz Beneš matce naší! A on nepomeškal, vzav ten hrnec a hodil jím na ni, a ostatkem, což bylo na zemi, vždy ji pral tou slepicí, a ona pak šla od něho pryč k knězi Benešovi". Byla u něho chována na faře, když byl u sv. Martina farářem, pak i u sv. Štěpána ve zdi. Kněz jí uložil, aby chovala se tajně, ale drzá žena vylezla na světlo s pohoršením obecným zhusta, v čechli i na pavlač chodila, a když sešlo se jednou mnoho kněží k pohřbu matky knězovy, Důra sedla na okno, aby ji viděli. Také chodívaly sousedky zvědavé ke knězi na shledy a roznášely ho po městě klepem. Když se narodil knězi synek „Albustin", přišla bába též v mnišské kukle zahalená. Dítě umřelo a hned dostavila se na faru stará „vinopalka, aby shlédla, velmi-li sou se po tom dítěti naplakali". Muž Důřin poháněl Beneše kněze na radní dům, vždy mluvě, vrať mi ženu, zrádce, ukradls mi ženu. Bylo tedy pohoršení dost a dost. Konec mu učinil kněz Beneš smrtí svou r. 1527.[3])

Jiný farář pražský, kněz Jan z Týna, chodíval za pekařkou Hanclovou, až na něho začali lidé v ulici povolávati: „Haha vopalač, haha!" Tedy nesměl „tudy chodívati, chodíval druhou ulicí za sv. Duchem".[4]) Nemravností právě v polovici XVI. století nad jiné kněze vynikal děkan chrudimský Jan Lahvička; r. 1549 zavřen pro svůj „nestydatý hřích" na tři měsíce, ač prý měl „spravedlivě svého úřadu složen býti".[5]) Některý kněz neváhal k záletům užiti způsobu romantického. Na příklad r. 1614 unesl vikář a farář od sv. Blažeje v Olomouci manželku měšťana kteréhos a unesl ji do Prahy. Tu pátrali po něm arcibiskup i světské rameno[6]) Nápodobně osadní od sv. Petra v Praze žalují r. 1572, že jim děkan

---

[1]) Arch. praž. č. 1130. 280.
[2]) Městská kniha sušická z r. 1586.
[3]) Mnohem obšírněji a s nechutnými detaily v arch praž. č. 1047. fol. R. 32. a d.
[4]) Arch. praž. č. 1019. 151.
[5]) Adámek. Chrudimsko. 36.
[6]) Archiv zem. Opisy z arcib. 1614.

sedlčanský Petr unesl kmetičnu, a „když do Sedlčan pro ni poslali, nedal jí a házel za nimi kamením“.[1])

Prapodivný byl kněz z Plzně Blažej, r. 1598 farář u sv. Mikuláše v Staré Praze. Prošel Čechy i Morava, v roce míval druhdy tři i čtyři fary, byl jednou katolík, po druhé pod obojí, tedy vrtkavý z míry, takže ho husitská konsistoř již ani mezi kněze přijmouti nechtěla, až Fabián Rezek, administrátor zle povědomý, ho přijal zase, ba r. 1598 dostala katolická dvorská politika obojetného kněze toho mezi konsistoriány k správě kněžstva pod obojí. Však ještě týž rok vyloučen z konsistoře pro veřejné pohoršení. Zvoník naň vysvědčoval, že v zpovědi namlouval ženy; manželka jeho Zuzana „vyšpehovavši“ jednu milostnici takovou, vypolíčkovala ji veřejně z kostela. Jsa 65letý starec, zmařil děvečku Voršilu, ševce Trnky z Nepomuka dceru. Nabízel jí, zatají-li naň, dáti list pod pečetí farní, že oddána za mládence, jenž odešel na vojnu; prý tak bude moci mezi lidmi za dobrou byti jmína. Když lid osadní lál a se bouřil, že se hned netresce kněz ten, zavřela ho konsistoř.[2]) Z téže viny pohnán roku 1601 pardubický děkan Žižkonides, ženatý letitý člověk, a takž bylo by lze uvésti ještě některé starší kněze, o jiných mladších provinilcích nemluvě.[3]) Kladeť Lomnický záletnost za hřích tehdáž až příliš obecný: „Vidíte snad, co se nyní v tomto světě děje, činí... ze Vlach jiskry přiletěly a v Čechách oheň zažžely, kterýž hoří v každém věku v duchovním, světském člověku, neb téměř kněží i páni všíckni Venuši poddáni... tuším snad také i v Praze toho nekupují draze.“ [4])

Za nejhorší — a bohudík i v tehdejší obecné rozpustilosti pravzácné zjevy — klademe kněze nymburského Víta a Jana, faráře poděbradského, oba „pod obojí“, kteří r. 1573 převlekše se do světských šatů vyšli si přes pole a dělajíce se úředníkem a písařem protloukali hospody vesnické a cestou učinili několika ženským z Pístů násilí.[5])

Ne mnoho vážilo v dobách oněch, jestliže osoba duchovní vešla v domek lehkých paní. Chodili tam veřejně lidé urození v řetězích a podle nich i kněží.[6]) Nemoci, jdoucí za takovými návštěvami, nebyly tedy ani u kněžstva nemožny. Na doklad r. 1579

---

[1]) Arch. zem. O. 5. 21.

[2]) Arch. místodrž. R. 109. 15.

[3]) Arch. zem. Opis z arcib. 1601. Recepta. Některé příhody veliké nemravnosti kněžské o faráři Ekardovi v Lukové a Martinovi faráři ve Žďáru přivádí Borový v Medkovi 44. Nemravnou příhodu r. 1575 v Týnské faře sběhlou a v rukop. zem. arch. O. 5. fol. 213. zapsanou nelze tisknouti.

[4]) Kupidova Střela. Lomnický 1590.

[5]) Arch. zem. Rukop. B. 11. 86. Též O. 5. 87. Dle soukromé zprávy p. starosty poděbradského Hellicha byl to Jan Benešovský.

[6]) Arch. pražs. č. 1064. 423. Zpráva z r. 1602.

děkan Cicer v Přešticích udán arcibiskupovi s „nemocí nepoctivou“.[1])

Zcela osamotnělý zdá se býti případ, že kněz viněn, jakoby „mládence zle užíval“. Byl to farář na Zderaze Sincerus Chocenský, o němž r. 1595 konsistoř dolejší píše až k císaři. Prý má 8 let zvoníka, mládence, a když ho chtěly panny odlouditi, koštištěm je vyhnal; jednomu děvčeti ze žárlivosti „nečistotu, nachovavši ji v ústech, vplil mezi oči, protože se zvoníkem jeho mluvila, s jiným děvčetem i s jeho mateří o pohřbu se z téže příčiny pral; „místo orací, kteráž se nad tělem mrtvým říká, dal se v hanění, matce dal pohlavek, dceru popadl za vrkoče, ony jeho za bradu“. Když ho konsistoř dala do vězení, císaři psal, že na sebe jiné viny neví než tu, že se nechce ženiti.[2])

Lze o nechutných těchto stránkách života kněžského uzavříti s oznámením, že rozpustilosti dotčeného způsobu v konsistořích, zvláště v dolejší, mnohem mírněji trestány nežli kněžské manželství. Kněz Jan z Jirčan vzal r. 1573 nevěstku na faru, kdež ji zdržoval na zlost své kuchařky tak dlouho, až sedláci nemalým outokem na faru podniknutým, nevěstku sebrali pro sebe. Za to farář v dolejší konsistoři zavřen, ale když položil administrátorovi pět kop, hned vypuštěn.[3]) Toť bývalo obecenstvo leckdy přísnější nežli vrchnost duchovní. Když se na příklad roku 1622 proneslo, že se v Kouřimi kněz Jan Lunacius Domažlický schází s Bukačkou v parkáně, číhala hromada sousedů tak dlouho, až ho polapili a za týden potom již nucen stěhovati se z obce.[4])

Jiného způsobu hříchy rozkošnické byly ty, jež vyčítány kněžstvu stran šatstva a zevnějšího vzezření. Kněží měli se odívati poctivou obdloužnou sukní kněžskou, tmavé nebo černé barvy; sutána ta se udává v nejstarších řadech krejčovských jakožto sukně „s dvěma faldy“, tedy střídmě řasnatá. Důstojníci kněžští měli dle starodávných řádů a zvyků sutány barev jiných nežli černé. Před husitským obratem pýchalo kněžstvo v těch věcech, takže papež, synody i arcibiskup měl dost co zakazovati. Papež v řádě „žákovstva svěceného“ roku 1355 káže, aby svěcený kněz míval pleš „s obnaženýma ušima“ a pro nenošení klerikálního šatu aby na čas byl zbaven důchodů.[5]) Arcibiskup Wolfram roku 1398 zakazuje kněžím krátké sukně a kabátce o mnohých knoflících, jakéž tehdá nosili šviháci, a přikazuje tuze, aby nosili pleše.[6]) Synodální statut z r. 1406 nechce, aby kněží měli šat dvojí barvy, natož strakatý. Je viděti, že po té stránce tedy hřešívali, chtějíce

---

[1]) Archiv zem. Opisy z arcibis. Eman. 1579.
[2]) Arch. místodrž. R. 109. 14.
[3]) Arch. zem. O. 5. 79. 84.
[4]) Manuál. kouřimský. 1622. Str. 107.
[5]) V právech Brikcího. 1536.
[6]) Emler. Věstník Uč. Spol. 1889. 305.

se vrovnati tehdejším modním panáčkům. Že kněží chlubí se pasy stříbrnými a zlatými i hedbávnými, že nosí špičaté a nosaté dlouhé střevíce, aby se líbili ženám, to jim vytýká Milič.[1])

V tom učinilo husitské hnutí velikou nápravu, byť ne na vždy trvalou. Na počátku husitské vojny chtěli někteří kněží nositi se tak jako laikové, třeba poctivé a skromné. Však synoda r. 1421 zakázala, chtíc tomu, aby se kněží od laiků šatem lišili. Oblíben tedy šat odlišný, sukně kněžská tmavá, šerá. Někdy se zovou husitští kněží šmahem všickni šeří; Vaněk Valečovský v polovici XV. století líčí kněze, že chodí v sprostných kuklicích s klobouky černými velikými.[2]) Brzy po vojnách, již v době krále Jiřího tlačil se do Čech zase přepych, jenž popadl i kněze. Volát jim Rokycana, že jsou ženkylové bez nohavic, že hřích jest, kněz-li v střevíčkách krátkých, an ukáže holou nohu.[3]) V XVI. století, kdy věci náboženské u nás zapletly se přibytím protestantstva až do anarchie, byla nemožná věc udržeti kněze v střídmém a skromném hábitě. Nosívali se přemnozí po světsku; veliká síla jest zákazů toho a tudyž i dokladů, že kněží neposlouchali. Jakmile vznikla jakás nová moda sebe nemoudřejší, ten onen kněz ji měl, a hned tu byly zákazy. Sněm v kolleji r. 1537 přímo káže, aby zvlášť mladí kněží roucho kněžské nosili,[4]) a Bílejovský v téže době popisuje, kterak nedbanliví kněží v mnohém připodobňují se světským, chodíce v sukních faldovaných, v šubách s vyložky, v birytech i v střevících „trefné", a kaplan prý sobě z faráře příklad béře.[5]) Konsistoř pod obojí v konvokaci r. 1540 zapovídá kněžím, aby nenosili birytků světských, klobouků aksamitových, košilí s okružím, obuvi a šatu krátkého, v pantoflích aby k oltáři nechodili.[6])

Svrchu jinde zmíněno o mandátech královských z r. 1554, v nichž se nařizuje kněžím katolickým i podobojím, aby chodili v počestném, dlouhém rouše zanechajíce choditi jako světští lidé v šatech rozkošných a bez plešů.[7])

Když v druhé půlce XVI. věku vzniklo veliké, skladité, krajkové a škrobové okruží při košili, což se toho duchovní vrchnosti nazakazovaly! A marně. Kdyby nebylo nápisu, nikdy bys neřekl, že onen nádherný pán s velikým okružím, vyobrazený v kutnohorském museum, jest kaňkovský farář Hrdesius († 1585)! R. 1575 zakáže dolejší konsistoř svým kněžím okruží, která byla už tak veliká jako popluží kolečka, a právě téhož roku přijde do kon-

[1]) Menčík. Věstník Uč. Společ. 1890. 314.
[2]) Citáty viz Winter. Děj. kroje. 202.
[3]) Goll. Rokyc. Post. Č. Č. Mus. 1879. 205. a Postilly Rokyc. v univ. knihovně.
[4]) Strahovsk. rukop. 407.
[5]) Kronika Bílejovského. 125. Vydání 1816.
[6]) Borový. Akta I. 149.
[7]) Arch. místodrž. Missiv. 50. 81.

sistoře, k vrchnosti své tedy přímo do ruky, farář z Dobřichovic, an má vlaskou košili a znamenité okruží![1]) Takovým provinilcům hrozila konsistoř žalářem a některým také stála v slově. Proto děkan v Nehvizdech, Petr Mohelnický (r. 1595) maje jíti do konsistoře říkal své kuchařce: „Dej mi košili, tu bez obojku, kanovnickou, musím se s nimi v šatech srovnati“.[2])

Podotknouti jest, že synod katolický r. 1605 zapověděl kněžstvu nositi i plášť. Směl ho vzíti jen v dešti.[3]) Tenť z posledních zajímavějších zákazů.

Není pochyby, že mnoho kněží odívalo se podle příkazu skromně i skrovně a šatem toho způsobu, jakož dal na příklad král Ferdinand kaplanovi v Lysé (roku 1549): dal mu sukni kněžskou, kaftan, kabát a nohavice. — Tenť všecek knězův šat![4]) V inventářích kněžských čítati o sukních kněžských z vlčku, tedy z nejhoršího sukna, o laciných kaftanech, o laciných kožiších. Na odpor tomu však čím blíže k ráně bělohorské, tím zásobnější kněze nacházíš a tím honosnější, ačkoli nádherní nescházejí již ani na prahu XVI. století; na příklad kněz Svatomír Zrůbek (1508) míval kuní šubu drahou, sukni farářskou z vlaského sukna, jiné harasové, kožich též takový a čepici sobolí.[5]) Později nacházíme kněze v šubách sametových, v kožiších „fěrtatových“, v kabátech bílých barchanových a jiných i jen „popásních“, tedy švihácských, kratičkých v punčochách vázaných, v kalihotách řezaných a premovaných. Píše r. 1613 Žalanský: „Okrasa kněze má býti pokora; máť býti od něho vzdálená všeliká skvostnost, nádhernost a v rouchu ozdoba, která těchto let tak vzrostla, že již lehkomyslnost a bláznovství světa s těžkem více k tomu přidati může. Zlata, stříbra, perel, drahého kamení, damašku, aksamitu má kněz jiným zanechati . . . řekneš, což pak nemá býti žádný rozdíl mezi děkanem, farářem a kaplanem? Všecko sou kněží sobě rovní, nechť tedy jeden druhého hledí převýšovati ne zlatem, perlami, prsteny, rouchem, ale svatými ctnostmi, pobožností a v povolání pracovitostí.“[6])

Proti nynějším názorům se postavuje čítáme-li tak zhusta, že kněží v XV. a v XVI. století chodívali se zbraní. Na cesty bylo vůbec dovoleno knězi, aby vzal si pro bezpečnost meč nebo jinou zbraň. Nic asi vzácen nebyl zjev kněze na silnici, an jede na koni, opásán jsa jako člověk světský, ba vojenský. Jináč duchovní vrchnosti vždy zakazovaly kněžím zbraně jakožto věc nepříslušnou. Ale zákazy byly marné. Zvláště ten lehkomyslny kněz,

---

[1]) Rukop. zem. arch. O. 5. 232.
[2]) Konsist. kniha. O. 5. 4.
[3]) Synodus archidioeces. 1605. 122.
[4]) Arch. místodrž. Miss. č. 46. 81.
[5]) Arch. mus. list. z Hory.
[6]) Žalanský. Knížka o služebnosti. 144. 145.

jenž chodíval na noční toulky a pitky, bez zbraně nikda nešel. Za doklad budiž místofarář u sv. Havla, o němž doneslo se do konsistoře r. 1575, že chodí v noci „světsky a s kordem“.[1])

V bytech kněžských nalezneš za všecken čas zbraní dost, což ovšem kněžím nemůže býti výčitkou.

V jiných zemích nebylo jináče stran kněžské zbraně. V Německu zákaz v XVI. století hrne se na zákaz a v Italii v XVI. věku kněz bez dýky ani na kázaní nešel.[2])

S plešemi kněžskými duchovní vrchnosti mívaly soužení. Přemnohým kněžím před husitským obratem se nelíbily, a po něm stejně tak. Všickni arcibiskupové před dobou husitskou nařizovali pleše; táborští kněží pleš zamítli,[3]) pražští podržeH, i kněží při vojště Žižkově, kněží Sirotků, proholovali hlavu. Kdežto v XV. věku mívali kněží pleš velmi velikou, v XVI. měly konsistoře tuhou práci, aby udržely při kněžích pleše, třebaté menší. Katolický synod r. 1605 nařídil, aby kněžská pleš nebyla menší tolaru.[4]) Protestantští kněží zvali pleš „cejchem“ a posmíšky dovedli toho, že se kněží pod obojí vyhýbali pleši jak mohli přes všecky příkazy a tresty.

Pravidlo, aby kněží byli bezbradí, přešlo ze starých dob i do XV. století; husitští kněží se jím řídili, a jen Táboři, na ně nic nedavše, bradaté kněze mívali. Stran brady v XVI. století mívali kněží katoličtí a husitští jakous volnost. Papežové rázu humanistického rádi zdobili se vousisky, a v knihách i obrazech našich vídati kněze z té doby střídavě s bradou i bez ní. Arcibiskup Antonín z Mohelnice bradu měl, a přes to starý zákonitý obyčej bradu holiti v církvi nikdy nebyl odvolán. Tou příčinou tedy nemívali kněží u nás pro vousy protivenství, ač víme, že roku 1585 arcibiskup Medek dal jednomu faráři dlouhou bradu oholiti násilně;[5]) a stejně tak učinila roku 1575 konsistoř dolejší faráři Matěji Kohoutovi z Milčína, přivítavši ho významnou otázkou: „S jakými teď fousy chodíte?“ Odpověděl sic, že venku nemá barvíře (holiče) ani lazebníka, ale brada musila býti sňata.[6]) Konečně synod katolický roku 1605 v svá usnesení pojal článek o bradě volný ten, chce-li kněz, nechť bradu má, ale ať jí horlivě nepěstuje — míní se tu bezpochyby sádly, mastmi nebo šviháckým střihem. Na rtě horním ovšem by prý měl míti pro krev Páně vousisko přistřižené slušně.[7])

[1]) Rukop. O. 5. 204. Zem. arch.
[2]) Schelble: Die gute alte Zeit. 697.
[3]) Arch. Č. III. 222.
[4]) Synod. archidioec. 120.
[5]) Borový. Medek. 52.
[6]) Rukop. zem. arch. O. 5. fol. 244.
[7]) „Saltem ne eam studiose nutriant“. Synod. archidioec. 123.

Chtějíce dále líčiti život kněží, nesmíme nevšimnouti sobě, že mnozí nakloněni byli velmi horlivě světským zábavám a kratochvílím. Vyšší kněžstvo zvláště z rodu urozených rádo se oddávalo lovům a vedlo si v tom jako světští lidé se zbraní vraždící. Na příklad probošt zámecké kapituly, Arnošt Šlejnic, chodil lovit s ručnicemi i na cizopanské, až z toho měl r. 1533 soud s Jindřichem Žejdlicem z Šenfeldu.[1]) Uvádí sic Poličanský r. 1613, že i některý farář, „než začne mši, vyběhne sobě v svítání ráno na veveřice se psem, jiný se sítěmi na ptáky, a když mají lidé jíti do kostela, an s sítmi a ptáky domů".[2]) Však zdá se, že obyčejný prostý kněz na lovy takové nesměl často mysliti; vždyť při tehdejším ponížení a veliké závislosti kněžské mnohý urozený pán nedovolil knězi bez nebezpečenství ani raků nalapati! R. 1533 vypravuje Vávra z Ouvalu před komorním soudem: „Hlídal sem potoku u pána (Jiříka Dlaska ze Vchynic), i zastihl sem kněze Jana (faráře v Radešíně) v potocích panských, i řekl sem mu: „Kněže Jene, proč vy tu raky lapáte? A von vyskočil z potoku, pověděl: Budeš ty tak vymlúvati, že já tebe uperu! A já šel sem s tím do Ouvalu, neb sem měl rozkázání od pána, a pověděl sem sousedům, i běželi sme, abychme ho jali; a von sie jíti nedal, bránil se, až sme ho pak předse jali, měl šavli, a vedli sme ho nahoru ku pánu." Že mu surově nabili, to pověděl jiný svědek. Pak měl farář o několik raků, tehda zajisté skoro bezcenných, soud a trest.[3])

Že si osoby duchovní přes všecky staré i novější zákony vždy rády pobrály v karty, kuželky, kostky, to nelze jim spravedlivě zazlívati, když v tom drželi míru, jakou jiným kázali. Hůř ovšem jest, vyčítá-li se r. 1585 knězi Josefovi v Cerhovicích, že hrál kuželky v neděli až do večera místo nešporu,[4]) nebo když r. 1579 děkan v Jindřichově Hradci za jednu noc prohrál sto tolarů a celý vůz desátků, načež se s kaplanem poprali, až krvavěli.[5])

Velikou rozkoš hledávali kněží vyšší a, pokud stačili, i kněží nižší v nemírném jídle a pití. Na jiném místě ukážeme, že hříchem obžerstva nakažena byla všecka tehdejší doba, a to měrou, dnes k víře nepodobnou. Kněží po své povinnosti velmi mnoho kázali a psali proti tomu, ale veliký počet jich samých — po našem přesvědčení většina — oddávali se obecnému proudu a zvyku, ba nejeden v tom hříchu nad laiky daleko předčil.

O stole tučném, o sytých postech kněžských, o rozkošných krmičkách, o „tučných břiších, sádlem porostlých zašíjcích a utylých lalocích" čítá se nejčastěji v spisech největších protivníků

[1]) Arch. mus G. a E. 14. Kn. komor. soudu.
[2]) Poličanský Pokuty. 1613.
[3]) Kn. komor. soud. G. a. fol. J. 4.
[4]) Arch. zem. Opis z arcib. Paroch. 1585.
[5]) Tamže. Recepta. 1579.

vší nestřídmosti — v spisech bratrských. Chelčický[1]) vylíčiv bídu chudých studentů, kteří, chodíce s mošnou s partekami, snášejí velikou psotu a hlad, vykládá, že mnozí jdou k stavu kněžskému, jen aby se dobře poměli. „Protož ďábel přistupuje k těm lačným a psoty plným, aby se pilně učili, aby na svěcení mohli jíti a nažebříce peněz, aby pleš sobě kúpiti mohli."

Jsou-li doklady o kněžském rozkošném a nemírném jídle na větším díle v spisích protivníků kněží husitských a katolických, proti tomu stran nesmírného pití jsou všecky všudy prameny bratrské, katolické, husitské a soudní tou měrou plny, že nutí badatele k úsudku až příliš obecnému. Náklonnost pijácká před husitským převratem byla v kněžstvu valná; svedla Husa v postille k výroku o kněžském pití, že takové, „že by toho čtvernohý vól neučinil". Proto také první synodální usnesení husitské r. 1421 ustanovilo měsíc žaláře, kdyby se kněz opil anebo vůbec jen do krčmy všel.[2]) Od pohusitských dob panování Jiřího krále vzrostem blahobytu v zemi trousí se zprávy o kněžské nemírnosti, kteráž v XVI. věku vystoupila na vrch, na němž držela se ještě velmi dlouho po převratech bělohorských. Káravých hlasů o tom síla. Z nejposlednějších Poličanský r. 1613 dí:[3]) „Mnohý kněz maje býti za příklad a za světlo všem lidem, a to ještě světa pohoršuje: onť odbuda mše, sotva na faře pooběduje, hned do krčmy anebo do hospody mezi ožralce jde; tu ... nemnoho jim napřed v jejich nectnostech a v nemravnosti dá: oni zle mluví pod šprýmem, a kněz ještě hůř; ožralci okolo stolu, po lavicích honí karytouna,[4]) a kněz přes bidlo dře kocoura; kněz nejprve chase a pitelům s pannou neb s cizí ženou ať tanec začne, po té ať okolo žen obcházeje promlouvá s nimi zbytečné a daremné věci, přidávaje jim barvy cibelné na jejich líci." A k tomu jakoby v doplněk dí téhož roku Žalanský: „Ach, jaká to ohava nad každou ohavu, když kněz službu svatou činí, oddává neb křtí a z ožralství sotva mluví neb na nohách stojí; ach, jaká ohava těch, kteří ráno služby boží konati majíce, před tím třebas do půl noci hody a kvas drží!"[5])

Že tyto nářky nejsou jalové, o tom doleji několik příkladů. Až příliš vyznačuje dobu a lidi, že r. 1586 i dva praeláti hradu Pražského, arciděkan Felix z Lindy a officiál arcibiskupský, Jiří Pontanus, tedy mužové vysoce postavení a učení, přišli na Karlštejn dosadit děkana a byli v tak opilém způsobě, že znečistili pokoj purkrabův.[6]) A Pontanus má jináč pověst ve své straně

---

[1]) Postilla Chelčického. 79.
[2]) Diplomat. mus. Palacký Urkund. Beiträg. I. 128.
[3]) Pokuty Poličanského.
[4]) Karytoun = kocour, honiti k. = vrhnouti.
[5]) Žalanský. Knížka o služebnosti. 138.
[6]) Sněmy Čes. VII. 48.

velmi čestnou. A také domluvno, když prosí Prachatičtí r. 1563 Viléma Rožmberského, aby jim zůstaven byl kněz Blažej jenom proto, „že nemá obyčeje choditi do šenkovních domů".[1]) Takový kněz byl jim vzácný!

Kněžstvo v jiných zemích nebylo v tom o nic lepší. Jest směšně dojemno, s jakým strachem a nerad přijímal na příklad bohatý měšťan norimberský Weinberg († 1598) pozvání kanovníků k hostinám; vždy se bál, aby mu, jsouce v připíjení o plné konve tuze vycvičeni, na zdraví neublížili; prý raději nepozorovaně uléval na zem nežli do sebe.[2])

Proti nestřídmosti kněžstva katolického arcibiskupové bojovali, jak mohouce. Roku 1566 píše arcibiskup faráři Janovi do Všerub: „Slovo o vás jest, kterak byste nepříkladně živi byli, krčem a lehkých osob jsúce pilnější nežli povinnosti úřadu, protož vám přísně poroučíme takových věcí přestati." [3]) Takové zprávy nejčastěji docházely od horlivých arciděkanů. Wolfgang, arciděkan plzeňský, neustával na své kněze žalovati: r. 1577 píše, že spikli se v Plzni proti němu kněží s učiteli a že v nějaké „spelunce" hrozně pijí s nějakými ženskými.[4]) Také horliví katoličtí šlechticové té doby pomáhali arcibiskupům reformovati pijácké mravy a jich následky pohoršlivé. Jan starší Popel z Lobkovic udávaje kněze svého z fary bystřické. r. 1576 líčí barvami plnými: „Ve dne v noci pije, kde nejvíc chasy, ožralců, tu se toulá, pere, bije, tak aby mne se lidé drobet neostýchali, dávno by zabit byl, neb on někoho zabil, málo ženského pohlaví v městě, aby od něho nějakého pokušení míti nemuselo, při veselích svatebních, nej-a pozván, tance provozuje" ... „měšťané zdejší pro pána Boha prosí, aby jiným duchovním správcím opatřeni byli, a okolní Luteráni z toho hatašovu (hatašiti = poskakovati) radost mají a nám katolíkům se posmívají".[5]) Roku 1610 zavřel arcibiskup kněze Šimona Čermáka, faráře velemínského, velikého pijáka, u něhož nalezena žena až do smrti upitá.[6]) Na počátku XVII. století měl Krumlov, kde byl takřka střed pevného katolictví jižního, na opilé faráře zvláštní štěstí. O faráři v Krumlově, Janovi z Vinoře, píše r. 1602 Petr Vok z Rožmberka, že mu nelze svěřiti správu kněžstva, poněvadž je „ožralec" veliký,[7]) a r. 1613 kárá Lohelius arcidiakona Krumlovského, protože tropí svým opilstvím „scandalum".[8])

---

[1]) Rapiář prachatic. V arch. mns.
[2]) Zeitschr. f. Kulturgesch. I. 566.
[3]) Arch. zemsk. Opisy z arcib. 1566.
[4]) Tamže. Recepta. 1577.
[5]) Tamže. 1576.
[6]) Tamže. Recepta. 1610.
[7]) Tamže. 1602.
[8]) Tamže. Recept. 1613. O opilství mezi kněžstvem katolickým viz Borového Medek. 45. Brus 107.

Zprávy o nestřídmosti kněžstva podobojích a protestantského jsou v XVI. století hustší nežli u kněžstva katolického již z příčiny té, že podobojích kněží bylo vůbec víc. Také mívají zprávy ty na sobě dosti zhusta ráz poněkud příliš široký. Na příklad roku 1550 obviňuje úředník pardubický Hamza skoro všecky kněze v dekanátě, že s pohoršením běhají po krčmách, někteří i s kordy, hledajíce svády a různice.[1]) Když r. 1613 zapověděl děkan kraje Podbrdského Krištof Kempius, kněz arcibiskupský, protestantským či „podobojím" farářům ve svém děkanství choditi do hospod, vzbouřili se všickni, a v jich smysle zdický farář opiv se přišel v noci s průvodem před faru cerhovickou, kde seděl Kemp, a křičel do oken, že děkan je biřic! Při tom zval děkana „na posvícení".[2])

Některý kněz „podobojí" vynikl v své nestřídmosti způsobem zvláštním. Z těch toho neb onoho uvedeme na poznanou doby a lidí, obyčejných pijáků tichých a poměrně nevinných stranou nechajíce. Ve Vtelně Mělnickém kterýs čas r. 1554 byl kněz Jan Michlen pozván od urozených pánů Vtelenských. Pili, až blízko den byl. Stěží a ne bez úrazu kněz domů se dostal. Vypravuje v soudě komorním Šimek ze Vtelna:[3]) „Ráno asi ve dvě hodině na den potkal sem se s p. Šlikem a p. Vilémem a Janem (ze Vtelna), a oni mne pojali s sebou na faru; uhlídali sme, an kněz leží prostřed světnice na zemi . . . i řekl Šlik: Kněže, již sme přišli, dejtež snídati! A kněz pověděl: Dám, co mám. Vzal chléb s sejrem i poslal po dvakrát pro pivo. Po tom mluvil ke mně kněz, jak sou nepevný dvíře u komory. Udeřil v ně nohou, pak vzal rožeň, hodil k almaře, i přiskočil k té almaře, převrhl ji, a byly v ní hrnce, upadla na nějaké pomyje, a ty se rozlily." Do těch pomyjí namáčel jeden z urozených pánů svého dvorního blázna. „Potom pan Šlik pověděl: Pojďme k panu Janovi k vobědu, a kněže, pojďte s námi! Když sme minuli kostel, kněz vzal kámen velkej a pobídl p. Šlika házeti, i házeli spolu. Potom sme šli předse k vobědu . . . a když dali jahody černý po stole, prosil pana Šlika za peníze a on vyňal jakýs měchýř, bylo v něm okolo kopy, a dal mu jej, a kněz řekl několikrát, aby mu jej dosypal. Pan Šlik nabral těch jahod, dosypal mu jej plnej Kněz pak ždal ten měchýř, až z něho ty jahody tekly, pak jej sobě vstrčil za ňadry; v tom měl píti spolu s panem Vilímem i dobyl toho měchýře z ňader, vhodil jej do sklenice, velel píti panu Vilímovi, a pan Vilím řekl: Kněže, já z takovej nečistoty nepím, neb nejsem svině. I uhlídal potom kněz Petra, který učí pacholata páně Vtelenského, i žádal p. Šlika, aby mu ustřihl půl brady, neb měl

[1]) Listář pernštejn. č. 4. 65. Museum.
[2]) Arch. arcib. Opis v zemsk. Recepta. 1613.
[3]) Kn. komor. soudu. 13 fol. 62. 63.

dlouhou bradu, a ten Petr hájil se, nechtěl k tomu svolit, a pan Šlik pověděl: Kněže, jeho půl a tvy taky půl! I ustřihl oběma po půl bradě i něco na hlavě knězi;[1]) ... Pan Jan Vtelenský spolehl na stěnu, spal a měl košili natrženu, pan Šlik sáhl k němu přes stůl, roztrhl mu tu košili dál, a kněz sáhl taky, roztrhl mu tu košili opět dál. Potom matka páně Vtelenského vystoupila na besedu, řekla: Milej Bože s vámi! Proč ste se dali, kněže Jene, stříhati? A on jí dal za odpověď: Milá paní, dobře jest, když sou mi jen m... zůstaly! Potom kněz chodil s tyčí jakoby knecht, mluvil: Dejte ho, dejte ho ještě, ať se ho napím do vóle!"

Tím budiž nechutného obrazu dosti. Je to poučný kousek z oné doby rozpustilé; otevírá se nám tu šlechtická domácí beseda opilá, a pozorujeme, že kněz, veda tu hlavní slovo, na konec odchází nejen spit do nerozumu, ale i na těle zohaveny. A smutně zajímavá věc, že dotčené zohavení není ojedinělé. Roku 1612 též Ludvík Bezdružicky z Kolovrat na Tyně Hrochově dal opilého kněze Matěje Krokvinovského oholiti, pročež v soudě zemském žalován, že úřad apoštolský zlehčil.[2])

Kteří farářové chodili do krčem, mezi obec spíjet se, nejčastěji pohoršení působívali nemoudrym hovorem a zpěvem. R. 1574 tresce konsistoř podobojí faráře klecanského Zikmunda, že chodí mezi „ožralce" a v krčmách „fabule rozpráví".[3]) Dvě léta před tím musil 10 kop pokuty dáti pro touž věc Jan, farář z Jirčan, jenž brzy potom zase viněn, že drží šenk na faře a že opilý jsa vylil u oltaře z kalicha.[4]) Kdys kolem r. 1592 musil úředně na radním domě srovnán byti děkan sušický, kněz Nikodem Bílsky, poněvadž „při kvasu podnapilém" těžce urazil Matouše Kopiznu a ženu jeho.[5]) Roku 1595 udán u arcibiskupa děkan z Nehvizd, kněz Petr, že „s larynėmi po krčmách zpívá a říká, kdyby chtěl té víry podjednou bejti, že by v jiném peří byl a dávno na aksamit sedal; o arcibiskupovi pry říká, že jest korbelař, rád že pije, i že kostkář." [6])

Zvláštní způsob dotříti se k pití míval protestantský farář Hirš v Trutnově (kolem r. 1568): Chodil píjet se šestinedělkami, dávaje za sebe platiti, a při tom vedl si tak nemírně, že ne bez příčiny zovou ho paměti městské „bibastikus".[7]) Farář na Zbečně,

---

[1]) Petr sám vypravuje o tom v soudě: „Kněz prosil mne, abych mu pomohl blázniti, a já sem pověděl, jsi li ty bláznem a blázniš-li, já bláznem bejti nechci; a v tom jest prosil kněz p. Šlika, aby mně půl brady ustřihl .. já sem řekl knězi: Kněže, nevíš, zač prosíš!" fol. 63. tamže.

[2]) Sedláček. Hrady. I 215.

[3]) Kn konsist. B 11. fol. 144. Arch zem.

[4]) Arch. zem. O. 5. 38. Čistil se tím, že ciblu, na níž svátost vylita, pálil a obrátil.

[5]) Kniha sušická z r. 1586. fol. 38.

[6] Arch. arcib. Recept. 1595. Opis v zem

[7], Hüttel. Chronik. 351. Trautenau Lippert. 59.

Vít Žatecký, opiv se býval velmi bouřlivý. Roku 1591 žaluje děkan rakovnický Jiří Budínský proboštu kapitoly zámecké Petrovi z Lindy a Pontanovi, tehda děkanovi téže kapituly, že přeplniv se po šenkovních domech silnými nápoji, vadí se, v noci na krchově z ručnice střílí, skrze nezpůsobné chování prý již po dvakráte k utlučení přišel, u Rokycan nějakého faráře škodně ranil, v Rakovníce na děkanství v noci bezděk se nutkal k hospodyni a k čeládce ženské a potom je všecky na poctivosti nařeknuv koupil tři libry svíček, aby je jimi kat pálil, že mu sám držeti bude.[1]) A že i rakovničtí koušelé pod obojí pomohli svému děkanovi žalovati na kněze podobojího u praelátů katolických, je viděti, kteraký hněv u nich svými nezbednostmi vzbudil.

Některý kněz nezřízeně zpitý vedl si jako ztřeštěné blázniško. O Zikmundovi Jehňátkovi, faráři v Budči, vypravuje se r. 1565 v konsistoři, že je ožralec a při tom že chová se jako blázen,[2]) a děkanovi berounskému, Martinovi, r. 1602 do očí vyčítala konsistoř: „Byvše vy na Mělníce, mrtvým jste se dělali, hrany sobě ste zvoniti dali, varhaníku na varhany hráti, do kostela se dali nísti, což proti pánu Bohu a dobrým lidem jest, sobě i nám posměch nemalý děláte, když se užíráte.“ [3])

Kněz Sincerus Chocenský, farář na Zderaze v Praze, opiv se r. 1595 v masopustě, přivedl si na faru jiné opilce, dvéře vysekal, kuchařku porazil, šlapal po ní, obnažil ji a sám již nemoha, poroučel jiným, aby ji bili.[4]) Souvěkovec jeho Valentin Závodský, ze Všetat farář, spiv se v Praze r. 1598 přiběhl do židovského tarmarku, udělal bouř; svrhl plášť se sebe volaje na lid: Milá chásko, tlucte a perte! Židé utíkali, zavírali se. Ale na konec zdá se, že přece byl víc bit než rozdal.[5]) Svrchu řečený pastor Hirš v Trutnově, opiv se jedenkrát r. 1568, přihnal se do školy s takovým vztekem, že učitel vyskočil oknem, aby nebyl zabit, pak vylítl kněz s tesákem na hřbitov a tu rozsekal šrotýři nos; když ho zavřeli na věž, zatarasil se, aby k němu nemohli, a házel kamením na lidi do brány jdoucí a skákal v košili po okně jako pošetilý. Konečně ho nějak upokojili a vydavše mu o poctivém a pěkném chování vysvědčení, Trutnovští zbavili se ho.[6])

Velmi nepěkný pohled poskytl roku 1601 opilý farář Šimon Galleryt z Družce sedlákům v Žehrovicích. Než se zpil, hrál s nimi „v koule do placu“, potom sepral se s panem Vartovským z Varty o kuchařku, při čemž oba na zem padli; kněz pánovi nadal kluků, lotrů, viselců panských a třikrát za sebou pankartů;

[1]) Kopiář rakov. r. 1590. Arch. rakov.
[2]) Arch. zem. Opis z arcib. 1565.
[3]) Kn. konsist. v arch. roudnic. 169.
[4]) Arch. místodrž. R. 109. 14.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1598.
[6]) Hüttel Chronik. 187.

a na konec vsadili ho sedláci opilého na kůň, a držíce ho každý s jedné strany, dovedli ho s namáháním domů do Družce.[1]) Také nelze neučiniti z velikého pohoršení kněze Poláka od sv. Jiljí, který r. 1603 ještě s jedním k pitce s rozpustilými paními pražskými přizval si školní žáky, aby jim zpívali.[2]) Jedna z měšťanek tropila přede všemi neobyčejnou nestydatost — a kněží se smáli. A co žáčkové? Kněz Tomáš Soběslavský, obojetník, jejž katoličtí páni v těžkém roce 1609 dosadili na zlost protestantských stavů za poslušného administrátora církve pod obojí, opiv se na Slovanech v klášteře nejedenkrát vybíhal na hřbitov a tu „se válel a odkrýval".[3])

Z nestřídmých kněží nejtíže vinni vidí se býti ti, kteří pro svou vášeň znevažovali nebo i zanedbávali služebnosti boží. V osvědčení bratrské Jednoty čteme, že jeden z kněží kališných při oddavcích pro opilost nedovedl mluviti, jiný prý nemoha při tom výkonu na nohách státi, musil býti přivázán k sloupu a tu „prskal co kozel".[4]) Ale známe i určité osoby! Z těch byl na příklad farář domašínský Pavel, jenž r. 1574 upisuje se v konsistoři dolejší, že, maje konati bohoslužbu, zanechá opilstva.[5]) Smutný zápis! Nehodný byl kněz Josef, farář v Cerhovicích, na něhož r. 1585 konšelé žalují, že „za celý půst všední dni nesloužil ani salve; seděl prý v hospodě až k světu".[6])

Nade všecky kněze tou nekalou příčinou daleko vynikal Stanislav Pražský, příjmením Pedelli. Co do víry byl obojetník, jenž pro užitek svůj činil se někdy katolíkem, jindy podobojím.[7]) R. 1596 žalují naň hejtmanu na Lysé Kostomlatští, u nichž fářoval, že „s kuchařkou po krčmách chodí, při čemž za vlasy že čisté přirvání někdy trpěti musí; po rynku sem tam užralý se toulá, a kuchařka za ním; když maje nám nedělního času slovem božím sloužiti, bude žráti v krčmě do světa (do slunce) v sobotu na neděli; teprva když se zvoní, na faru z krčmy užralý jde, račte považiti, jak s věcmi božími zacházeti má".[8]) O témž nehodném knězi, když farářem byl ve Vtelné, r. 1609 Mikuláš Vtelenský ze Vtelna dává arcibiskupovi zprávu, že kázal, jsa dočista opilý, a dokládá: „Jaký pak tehdáž kázání jeho bylo, to každý rozumný snadno souditi může." [9]) Je patrno, že se za 13 let Pedelli nic nepolepšil. Roku 1610, když se byl dostal do Nové Lysé, tropil tak zle, že konšelé

---

[1]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1601. Recepta.
[2]) Arch. praž. č. 1067. 13.
[3]) Tamže. Recepta z r. 1575. 1598.
[4]) Osvědčení. Jednoty z r. 1558.
[5]) Kn. arch. zem. O. 5. 156.
[6]) Arch. arcib. Paroch. 1585. Opis v zem.
[7]) Roku 1586 četli jsme ho mezi bakaláři praž. university. Hájil thesi: Utrum literarum studia sint necessaria ecclesiae Dei et reipublicae. Rukop. Bydžovského v Lobkovické knihovně v Praze fol. (264).
[8]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta. 1596.
[9]) Tamže. Emanat. 1609.

„se uráčili společně a snesli“ vyhnati ho. Píší o tom arcibiskupovi těžce nesouce, že kněz ten jest pořád v hospodě a „když jde domů upitej, nešanujíc ženského pohlaví, leda kdes na ulici bíle dně necudně se chová, ano též mnohdykráte, majíce křest sv. vykonati, a osoby k stavu manželskému potvrzovati, tak střízlivy bývá, že nemůže znáti a věděti, co by měl promlouvati“.

Z toho nářku se čistil arcibiskupovi Stanislav Pedelli podivně takto. Prý jde do hospody, jen když ho volají, kdyby mezi ně nešel, byl by pry o některou kopu zištnější, v hospodě ho šacují; dříví bez podnětu pry nehoří; rozhněval prý se s nimi, protože mu troupovsky do piva plili a říhali; konečně, aby pry arcibiskupa udobřil, slibuje, že bude vždy katolík římsky.[1])

Byli kněží někteří tak nestřídmí, že se upili do smrti. Z těch na příklad jest Ondřej, farář v Ranné u Hlinska, jenž r. 1572 vypudil duši v krčmě po nesmírném pití.[2]) Byli kněží, že pitím se zmrzačivše, stonali celým tělem a zvláště na mozek. Konsistoř dolejší volá r. 1575 faráře sv.-haštalského Jana, „aby zanechal vopilství, poněvadž má mdlou hlavu, mdlý hlas a řeč“, tak že vzešla stížnost některych, že ho slyšeti nemohou. Odpověděl, že má „rýmu a flus, a dokudž toho nevyčistí, že nemůž prostranně mluviti“.[3]) Holičtí vzkazují roku 1597 arcibiskupovi, že nemohou jeho kněze Adolfa z Bohdanče přijmouti, poněvadž jest „od pána Boha dlouhou nemocí, kterouž tak z silných nápojů dostal, na díle na řeči, též i na zdraví rukou a noh velice poražen“.[4]) Roku 1561 prosí kapitola zámecká arciknížete, aby kázal dáti kněze Ursina do kláštera kladrubského, kdež by mu dávali píti jen vodu: střízlivý prý mohl by byti s prospěchem i v kázání, jak víno nebo pivo pije, sám při sobě není a „melancholika jeho se hne“.[5]) Kněz Volinsky zapsal sám o sobě: „K velikému neštěstí sem roku tohoto (1623) přišel něco z opilosti, něco z hněvu mezi soldaty a s nimi přes 27 mil až ke Hbu sem putoval, zůstával sem s nimi 12 neděl; všecken sem pošetily zůstával, málo-li sem se ex poculo Medusae nejbláznivějšího nápoje napil“. A když z takového deliria se vyhojil, kněz ten nepolepšil se, nepohnula jím ani žena ani děti; i potom vždy sobě s chutí zapisoval datum, kdy se byl znovu opil.[6])

Pohříchu byli kněží, kteří se také páleným spíjeli. Petr, převor maltánský pod řetězem v Praze, roku 1600 sám přišel do konsistoře dolejší žalovat na Jana Cikána, děkana příbramského

[1]) Tamže. 1610.
[2]) Adámek Chrudim. 36.
[3]) Kn. zem. arch. O. 5. fol. 296.
[4]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta. 1598.?
[5]) Borový Akta. II. 302.
[6]) Mus. bibl. 17. A. 16

že se opíjí páleným. K tomu odpověděl kněz jen to, že nemá nač kvasiti a nebude li lépe opatřen, že z fary uteče. Týž Cikán, když se spil, obcoval s rasy, říkaje, že jsou lidé jako jiní.[1])

Věda o tehdejší obecné nemírnosti v pití, kteréž nedovedli přemnozí kněží starší a vyšší nikterak odolati, kdož by se podivoval, čte-li v pramenech, že také kaplané někteří tou slabostí se proviňovali. Některé přivedeme za doklad. Roku 1558 píší Nymburští do konsistoře, že mají kaplana Jakuba Kolínského, jemuž pomohli k svěcení v Benátkách; slibovat prý, že bude pobožný; ale teď „opilstvím nesmírnym a nezbednym nemalé na sobě pohoršení v církvi naší dává, neb netoliko na faře tajně to činí, ale i do šenkovních domů vchází a tam se tak nad míru upíjí, že jej odtud anebo vésti, anebo nésti musejí, což jest lidem na nemalé pohoršení, že správce duší lidských tak zlého příkladu jest, a toho jest se v městě našem za paměti lidské nikda nepřihodilo". Žádají za jiného.[2]) Roku 1568 podávají praeláti pražští arcibiskupovi zprávu o „vikáři" Vítovi v Plzni, že pil po tři dni a noci a pak utekl.[3]) R. 1572 musil zapsati se kněz Lelka v konsistoři dolejší pod rukojměmi, že bude patera poslouchati a se neožírati.[4]) Na kaplana Jakuba od sv. Jindřicha žaluje r. 1574 farář, že se hanebně opíjí;[5]) o svém kaplanovi Albrechtovi touží farář svatoštěpánský Václav rok potom, že pil s učiteli ve Vršovicích tak tuze, až ho ráno našli, an před školou leží opilý.[6])

O kaplanovi Absolonovi v Hradci Králové vypravuje se roku 1593, že opíjel se „páleným" a při tom tropil vytržnosti i před dětmi ve škole.[7]) Zdárné kaplany měl farář v Týně Petr Voják r. 1601: žaluje na jednoho, „že divnych akcentů v zpívání až hanba požívá, z kostela utíká"; a druhý, že se „užírá pálenym a hned po 10. hodině z fary vychází, pravíc, že musí k ženě jíti, že pracuje k dítěti". Faráři dala konsistoř právo, aby oba kaplany zavřel. Fabricia, tak slul onen milovník kořalky, přinutila k zápisu, že dá pokuty 5 kop. kdykoli se páleným spije.[8]) A konečně představíme ze své sbírky ještě jednoho kaplana, o němž vzkazuje r. 1614 arcibiskupovi arciděkan krumlovsky Larisch, že ho za tři a více let nevidel ani jednou střízlivého. Ondy prý křičel na hřbitově: Botts Herr Gott schendt, warum hat mich Gott zue einem Mensch erschaffen und nicht zue einer Sau!" Slul Tomáš Judicis.[9])

---

[1]) Kn. konsistor. roudnic. arch. 1.
[2]) Arch. nymb. Kopiál z r. 1556. fol. 80. 81.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. Paroch. 1568.
[4]) Rukop. zem. arch. O. 5. 42.
[5]) Arch. zem. Ruk O. 5. 174.
[6]) Tamže. 291.
[7]) Solař. Hradec. 302.
[8]) Kn. konsist. v roudn. arch. 40 51
[9]) Arch zem. Opisy z arcib. Recept. 1614.

Z veřejných pitek nestřídmých míval nejeden kněz škodu na své vážnosti. Čtoucí všiml sobě, že jednomu sprostí lidé plili v sklenici, jiný že byl pohaněn hrubými slovy, třetí rván. Protož moudře nařizovaly konsistoře ode dávna, aby kněz s laiky nesedal v krčmě. Čeho byli schopni suroví lidé vidoucí kněze opilého, o tom nejdomluvnější doklad vypravuje děkan poděbradský Jan r. 1596 o knězi Adamovi. Toho popadli řezníci v Nymburce, hoblovali jim po stole, a vloživše ho do truk, roztrhali na něm reverendu, z které sobě nakonec nastříhali pinet na klobouky.[1])

K našim kněžím, kteří měli škodu z opilstva krčemného, buďtež připojeni pro celkový obraz i kněží cizí, příchozí do Prahy. Byli tu dva mniši ze Sinaie, Josafat Archiapas a Melesin; přišli roku 1610 do Prahy sbírat příspěvky na vychodní křesťany; Anastasius sbíral na mateř svou v Turcích vězněnou. Ubytovali se na Malém rynečku v Praze a tu se spili jednoho večera tuze. Sedíce venku na kládě se zdejšími řemeslníky hráli na loutnu a popadše ženy pro pivo v noci chodící, tančili po rynečku velmi pohoršlivě, až se jim ženy samy vydřely a zutíkaly. Když byli nejveselejší, přišel mezi ně kněz polský Pavel, jenž také jsa spit, rozdával pražskému obecenstvu nočnímu korale. Naposled si všickni připíjeli, rukama šermovali. Když se vyspali z opilého večera, s žalostí poznali, že jsou okradeni. Jich veselý společník, korintský Řek Anastasius Kalopulus, s nímž se po vlasku bavili, okraden o 124 dukátů. Se svou ztrátou a žalostí dostali se na soud, viníce hospodáře, u něhož bydlili, ale pochybujeme, že co vysoudili.[2])

Často byli kněží v hospodách biti. Některé ukážeme. Kněz Jiřík Eliáš, někdy farář v Radotíně, žaluje roku 1562 pražskému soudu, že v domě Hadovic v Praze byl od Lukše Šalamouna a Kateřiny manželky jeho zbit a okrvaven, ježto neví proč a zač; prý sukni s něho strhli, po blátě smýkali. Odpověď na to dána, že byl opilý, házel po Kateřině konvicí a nadával jí tist. Proto byl bit.[3]) Kněz Jan Facilis, farář u sv. Michala, byl r. 1575 velmi ztlučen od Jana Kobiše z Bytišky v hospodě, a když se dostali na soud, ještě tu Kobiš knězi vynadal „prskavců".[4]) Kněz Pavel, farář sázavský, když se dali r. 1575 v hospodě v tanec, jsa spit rozkřídlil ruce k dcerce rychtářově, jakoby chtěl s ní tančiti, a hned dostal od jakéhos neurvalce Koptiše veliký pohlavek.[5]) O kaplanovi malostranském Jakubovi stojí r. 1575 psáno, že se o Veliký pátek opil „jako hovado" a v krčmě již dvakrát žeby ho byli zabili „jako sedláci onoho vlka".[6]) R. 1612 odsouzen do

[1]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recept. 1596.
[2]) Arch. praž. č. 1067. 299.
[3]) Arch. praž. č. 990. 899.
[4]) Rukop. zem. arch. O 5 301.
[5]) Tamže 291.
[6]) Arch. zem. Rukop. O. 5. 243.

klády na čtyři neděle na Kaňku lazebnický tovaryš, že nekřesťansky zbil kaplana Nürnbergera.[1])

I docela o život přišel některý kněz pitkou krčemnou. Roku 1470 jsou v pramenech zapsány dvě vraždy najednou. Jedné dopustil se libochovický soused Jan Kurz, a že byl asi kněz vinen smrtí svou, odsouzen vrah z rozkazu katolického administrátora Hanuše z Kolovrat pouze k církevnímu pokání: měl státi do pásu obnažen třikrát u kostela, do kostela nesměl až za tři léta, postiti se měl a modliti denně 70 otčenášů a zdrávasů, 7 věřím v Boha. Druhý vrah kněžský byl Jindřich ze Švamberka; týž administrátor svrchupsaný vyřekl, že by jediný papež mohl vrahovi odpustiti, ale že stalo se v hospodě, kamž klerikové choditi nemají, a kromě toho že dal klerik příčinu hrou a láním: i protož nechť odpyká vinu svou jedním zlatým uherskym na kostel sv. Vítský, librou vosku, bos ať se svěcí v neděli jde s processí okolo kostela s kněžími a kleče ať poslouchá officium.[2])

V XVI. věku jsou případy kněžské vraždy vzácnější; ale přiházejí se přec. Roku 1558 píše král do Moravy, že Jan Šašovský zabil Václava, faráře tišňovského, a „že mu toho mordu lehce nebude vážiti“.[3]) Padoušská vražda stala se r. 1576. Zabit farář v Svojšíně, kněz Ondřej, od sedláka. Vyšli spolu v dobré vůli pro desátky. Když vybrali, vešli do krčmy a hráli v kuželky. Pak se začali spolu hádati o Husa. Kněz, maje bezpochyby již hlavu zpitou, dal sedlákovi tři pohlavky se slovy, „aby mlčal s tím, že tomu nerozumí!“ Sedlák za to zsekal ho do smrti; sekyrou ťal ho v hlavu, až mu mozek vytekl; „v boku měl ránu, až mu i plíce a játry vyhlídaly“; byl ještě 9 dní živ. Vrah popraven ve Stříbře.[4])

V hospodských pračkách ovšem také kněží rozdali některou i těžkou ránu. R. 1574 zavřen místofarář sv.-havelský, kněz Petr, poněvadž nějakému jircháři, s nímž popíjel v společnosti, „ruku uťal“.[5]) Farář v Bystřici Jan r. 1575 uťal jednomu v hospodě nos.[6]) Větší kus dovedl r. 1599 farář ve Zdicích Jakub. Usedl v krčmě s učitelem, jemuž řekl, chtěje v karty hráti: „Rektoře, pohrejme!“ V tom nějaký Němec jim karty sebral, z toho rvačka, a „pan farář toho Němce čekanem prostrčil“. Přes to, že Němec byl čeledín pověstného u císařského dvora Rumpfa, kněz dal za něho jen 10 tolarů „dle smlouvy s nebožtíkem“.[7]) O vítězných rvačkách kněž-

[1]) Formulář kaňkovský. 114. Arch. zem.
[2]) Diplomatář mus. 1470.
[3]) Missiv. č. 60. v77. Arch. místodrž.
[4]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recept. 1575.
[5]) Rukop. zem. arch. O. 5. 226.
[6]) Tamže. 234.
[7]) Arch. zem. Opis z arcibis. 1599. Jiné příklady, že kněží bíjeli lidi, čti v rukop. O. 5. 53. v zem. arch. a v B. 11. a v Borového Medkovi str. 50. 51., kdež vypravuje se i o kapitulním arcbidiakonovi Felixovi z Lindy, že zbil ženskou a pak skrýval se.

ských se sedláky neotesaně veršuje Lomnický r. 1588: „V krčmě přes půlnoci sedá, zerve se rovně s sedláky jakoby byl chlap nějaký, přijda do farního domu, není nic způsobný k tomu, aby měl horas říkati, bude do nešporu spáti“.[1])

Na konec nelze nepřipomenouti, že mnozí kněží mívali ze svého pijáctva a nechování i tu škodu, že jim posluchači odpírali desátky. Víme sic, že k placení desátků málo kdo se měl ochotně, ale při opilém a nedbalém knězi měli aspoň důvod, proti němuž kněz nic nenořídil. Příbramský děkan Jiří Řečický na příklad přijde r. 1575 žalovat do konsistoře dolejší, „že mu desátkové těžce vycházejí“, k čemuž konsistoř stručně v odvet děla, že „příčiny k tomu dává sám zvláště, že čepy často světí“. A s tím byl odbyt.[2])

Čas, abychom otevřeli v živobytí kněžském listy přívětivější. Jako kněží v některých slabostech nedovedli odolati obecnému proudu tehdejší bujné doby, takž stejně znáti na kněžích srdečnou upřímnost a dobrotu srdce, kterouž všecka doba stará vyniká. Což dobré srdce měl farář v Boušovicích Amorphus! Byv již kolikrát okraden, chytil náhle r. 1576 zloděje ve své komoře. Páni uznali, že zloděj je psanec škodný a hoden vyhlazení; ale kněz ho utratiti nedal, prý, nechtěje tou smrtí obtížiti svědomí své.[3]) Toť v době, kde obecným bylo zvykem věšeti zloděje i jen pro kousíček železa, příhoda vytknutí hodná.

Měkkost a dobrotu kněží nejzřejměji postihnouti lze v kšaftech, v nichž kněz, maje rozloučení duše s tělem na očích, otevřel všecku svou duši. Budiž věřeno na slovo, že málo který kšaft, aby v něm nebyl srdečný odkaz příbuzným, přátelům, dobrodincům, sluhám, chudým žákům, kostelu nebo záduší. Dokladů nelze uvésti pro jich velikou sílu. Zavadíme jen o některý zajímavější.

Na příklad jak ušlechtile jeví se v posledním svém pořízení[4]) r. 1529 Viktorín, farář v pražském Tyně. Václav Škoda na Mělníce dlužen mu 28 kop, ale „že jest mi dobrodiní činil, posílaje někdy něco k jídlu a k pití, odpouštím mu 9 kop“; napodobně odpustil též jiným, mezi nimiž zapsán Václav, školní rektor v Litoměřicích. Dluh jeden obrátiti kázal na mříž železnou v Tyně před veliký oltář. Do Roudnice na opravu kostela odkazuje všecky dluhy Roudničanů, „ač jsou ke mně někteří neupřímně se chovali, nechť není zlé za zlé“. Jedné ženě z Roudnice vyplatil ze Židů koralový páteř zastavený ve 2 kopách, aby se jí „neprostál“. Hromadu tlustých grošů odkazuje kněžím, něco zvoníkům a žákům

---

[1]) Hádání; Lomnického. V. G. 13. museum.
[2]) Arch. zem. O 5. 267.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recept. 1575.
[4]) Při deskách. Miscellan 92.

i učitelům za pohřeb svůj. Jírovi, berounskému sukcentoru, dává 10 kop „k budoucí živnosti, poněvadž se v svět vydati chce". Do všech pražských záduší, kdež chovány osoby nábožné, dívky chudé, jež pracují svýma rukama a žebrati se stydí, odkázal kněz ten 20 kop; chudým poroučí tolikéž, ale jen těm, kteří po ulicích nekřičí a neklamou. Nezapomněl ani literátů, ani své báby Barbory, ani bekyň, mezi nimiž bude bába do smrti žíti, Bohu sloužíc.

V městské knize, kdež tento kšaft opsán, mnoho jiných čte se, a v každém srdečné odkazy. Kněz Václav, administrátor, odkazuje r. 1539 150 kop Kadaňským a Jochmtálským na vychování kněží, sluhovi 10 kop, něco kněžím a chudým lidem, při čemž dí: „Peníze a všecko, co jsem měl — ne tak jak se lidé scestně domnívali o mně — to sem rozdal potřebnějším než sem sám — a kromě toho nemám nic, kromě, což v truhle černé, a to buď na pohřeb a chudé lidi, šaty kuchařce, knihy chudým kněžím, dům u špitála dávám Sovovi, příteli svému." [1])

Farář od sv. Štěpána ve zdi v kšaftě svém r. 1526 tuze se hněvá na svou jedinou sestru v Benátkách, která v potřebách jeho nechtěla mu kolikrát posloužiti; též „proto nechci jí nic odkázati, že jest v ten sbor pikartský, kterýž jest v Benátkách zdělán, tam se do něho dala a chodí a přede mnú pověděla, že všudy jest jeden pán Bůh". Rozhněvaný kněz tedy odkazuje vše kuchařce a bábě. Ale než dopsal konec kšaftu, rozpomenul se přece zase sestry své a dí: „O sestře mé svrchupsané rozmysliv se, jestli není hotova bába má jí dáti 10 kop a švagru ručnici samu zapalovací a dceři jich s postel šatů". Kostelu, u něhož bude pochován, poručil týž kněz kalich stříbrny, kancionál, kterého půjčoval na kruchtu k sv. Havlu, mšal papírový tištěný, mistru Paškovi orlojík malý bicí, panu Ježiškovi skleničku atd.[2])

Předchůdce jeho při témž kostele, Michal, r. 1523 odkázal domek svůj k záduší s prosbou, aby osadní na něho i na předky časy svými pamatovali a prosby za něho konali; nádobí cínové odkazuje na svícen před tělo boží, mnohým oddává dary a dárky rozličné, největší kozlík stříbrny panu Vlčehrdlovi ze Všehrd.[3])

V kšaftě kněze Pavla Píseckého roku 1546 čteme, že má za obcí Píseckou dluhu 1000 kop míš., z těch část a biblí poroučí Rakúské, sestře své v Písku, a synu jejímu; pacholeti Václavovi služebnému oddává 100 kop, svršky všecky a knihy, do špitála píseckého 50 kop. Při tom vzpomněl si i vysoké školy, na níž se vzdělal. Odkázal do Veliké kolleje 14 kop, do kolleje Všech Svatých 20 kop, mistru Mikulášovi Šudovi ze Semanína 20 kop.[4])

---

[1]) Miscell. při dskách. 92. T. 9.
[2]) Miscellanea. 92. M. 3.
[3]) Tamže F. 8
[4]) Tamže. X. 16

Kněz Duchek Klíč, farář v Chabřích, r. 1547 kšaftem daruje záduší sv.-Havelské. svého bratra strejčeného, bakaláře Blunkusa knihami a klenoty některými, a Johanku služebnici, kteréž po 22 léta neplatil. Faráři Duchkovi na Prosíku odkazuje agendu českou, ale jen přijde-li na pohřeb, jináč nic; faře v Chabřích mšál poroučí a brnec měděný do kamen pro faráře. Jen svou příbuznou, Annu, výslovně vyjímá ze všeho dědictví: prý „ho hrdá byla, po mnohé časy ani ho v nemoci nenavštívila“.[1])

Zajímavý a srdečný je kšaft kněze Pavla Nymburského, někdy děkana v Domažlicích, kšaft r. 1554 „křédou na dřevěných tabulkách psaný“. Své vrchnosti duchovní, administrátorovi, odkazuje 2 koflíčky, jednomu knězi harasku, jinému 2 truhlice a v nich cožkoli jest, provazníkovi dvě sukně, 80 kop rozličným lidem, knihy dvěma kněžím.[2]) Kněz Matěj Slanský, farář na Náměti u Hory, odkázal r. 1568 vysoké škole pražské, na níž se učíval, mísy, talíře, a to „na památku dobrodiní, když byl studios“. Jemu podoben v tom byl téhož roku kněz Jan Crinitus alias Fousek, jenž odkázal universitě nějaká stříbra.[3]) A víc bylo takových vděčných bývalých studiosů.[4])

Veliký počet odkazů kněžských týká se záduší; kněz buď tu chce při kostele ležeti, nebo obmýšlí darem kostel, na nějž má milou paměť. Na příklad kněz Václav Filosof farář u sv. Martina, r. 1531 odkazuje knihy k faře a k záduší, kalich, lžičku, křižmaře, mšál, agendy, ale „jen tak, jestliže při té faře pohřeb míti budu“.[5])

Z cenných odkazů pozdější doby vidí se nám uvésti z kšaftu povědomého kněze Jindřicha Scribonia, že r. 1583 odkázal „vlasti své“ Horšovu Týnu ke kostelu 500 kop miš., a kápi z aksamitu s hvězdami zlatými a perlami, kalich a jiné klenoty liturgické, ale výminkou, jestliže v Týně víry katolické by nebylo, takové peníze ať se dají ke kostelu Pražskému.[6])

O některý cenný dar, k záduší odkázaný, byly soudní spory s příbuzenstvem po smrti dárcově. Připomínáme jen z polovice XVI. století soudu zádušních úředníků od sv. Klimenta v Novém městě pražském s Kateřinou Stolinskou, že nechtěla vydati krásnou monstranci, kterou kněz Duchek odkázal k jich „chudému a pohořalému záduší“.[7])

Měl-li kněz rodinu, ovšem láska všecka shrnula se v kšaftě na ni srdečným odkazem. Jan Třeboňský, farář v Rožmitále, roku

[1]) Tamže. Y. 6.
[2]) Kniha smluv domažlická z r. 1517.
[3]) Acta universit. Rukop. Lobkovic bibl. v Praze č. 320. fol. 24. 28.
[4]) Viz Calendarium beneficior. acad. prag. 1616.
[5]) Miscell. 92. O. 1
[6]) Kn. horšovotýnská v arch. praž. 66.
[7]) Regist. kom. soud 11. J. 613. 1544.—1553.

1591 odkazuje upřímnými s'ovy vše své ženě Saloméně a dětem; odkazuje jim volky, jalovičky, krávu, jejíž jméno Lysá, hříbě, hodiny, šaty, dluhy desáteční i nasazený rybník Marek každému něco; o nejmladším synkovi poroučí, aby ho dali k příhodnému řemeslu.[1])

K srdečným kněžím budiž na konec přidán i onen rakovnický rodák kněz, Michal Dikastus, příjmím Každý, jenž r. 1612 raději zřekl se kšaftovaného statku strycova, nežli by se byl oň dosuzoval. Psalté: „Jsa láskou křesťanskou hnut, takové právo své všecko přirozené švagrové a švagru zanechávám".[2])

Srdečnosti, kterou klademe za ráz doby, na odpor byli oni kněží, kteří oddali se na lakomstvo. Z těch větší počet provozovali nesrdečné lakomstvo ti, kteří nutili lidi k nemírným poplatkům za služebnosti církevní, o čemž svrchu při důchodech obšírně položeno. Dobré jim bylo jméno „berkové". Aspoň r. 1593 hovoří paměti soběslavské, že sem dosazen kněz Vít Jistecký, z Vodňan příchozí, jenž jest „hrubej berka".[3])

Některý byl při své peněz hladovitosti i velmi drsný. Na příklad kněz v Lomnici, Kraus (Kruša, Krouša), jejž jsme svrchu poznali za pitele i lichváře, r. 1616, když umřela vdova Lapačková, a syn její na pohřeb mu podával místo tolaru 4 groše míš., popadl ho, vyhodil z fary, groše vrhl za ním, hromoval a, že jej sepere, hrozil.[4])

Že kněží vydělávali sobě neslušně i mimo úřad svůj, to také svrchu vyloženo; snažili jsme se vysvětliti smutnou věc nevalným důchodem, jejž měli z kostela. I do hledání pokladů se pouštěli. Na příklad r. 1543 kněz Jan z Puchova a Václav Hájek obdrželi privilegium na hledání pokladů. Po nich roku 1545 dostávají farářové od sv. Michala a od Panny Marie na Louži privilegium královské, že smějí kopati na statcích kláštera zbraslavského a břevnovského.[5])

Však lakomstvu podléhali i vysocí kněží, kteří měli důchodů s dostatek. R. 1549 vypravovalo se po Praze, že kanovník pražský, Šimon Vilaticus, „lichevný boháč", z lítosti, že má přijíti o peníze rozpůjčené, prý skočil s mostu. Katoličtí proti tomu říkali, že, dívaje se s okna mostního na zvěř, dolů spadl, poněvadž se s ním prkno utrhlo. Pochován byl na Hradčanech u sv. Benedikta při zdi dosti bez vážnosti.[6])

---

[1]) Kn. rožmitálská. 168.
[2]) Liber transaction. secund. v arch. rakovn.
[3]) Paměti Soběsl. Rukopis.
[4]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recept. 1616.
[5]) Dobner. Monum. 1.0. Frind.; Kirchengesch. IV. Č. Č. Mus. 1884. 298.
[6]) Kron. Mikšovicova. Rukop. v Děčíně. Opis u p. Merze v Lounech.

Roku 1602 byli nuceni Novoměstští psáti proboštu vyšehradskému, aby neutiskal z lakomstva vdovu a její děti. Napsali mu: „Připomínáme vám ortel božský, kterýž zapsán těmito slovy: vdově a sirotkům nebudete škoditi, budete-li je utiskati, volati budou ke mně.“ [1]) Z lakomých mohl býti farář kostomlatský, Jindřich Luňák, na něhož vlastní otec žaluje, že naň jmění naložil, a teď že mu ani v nemoci nic nechce poskytnouti. Ovšem na spravedlivý soud o tomto knězi musili bychom věděti víc, než co otec prožaloval.[2])

O tom, kterak kněží svých peněz bedlivě hlídali, kterak je zazdívali, v zem pokrývali, na nich léhali a s nimi vůbec lakomili, jest zpráv dosti. Jednu směšnou Lomnický vypravuje r. 1615.[3]) Lakomý farář, jehož nejmenuje, zazdil peníze; aby pak místo našel, napsal na zeď: „Ecce locus, ubi posuerunt eum.“ Tedy slova písma. Zlodějský žák peníze vybral, zeď zalepil a z téhož písma napsal na ni, že „vstal a není ho tuto“ — „Surrexit, non est hic“.

Aby se byl světský kněz z lakomstva zločinu dopustil, o tom jsou velmi řídké zprávy. Kněz Lukáš Tábor, rodem Slovák, upálen r. 1424 v Písku pro padělání peněz.[4]) Českobrodským píší r. 1529 hejtmané zemští, aby na hrad postavili Petra, faráře z Konic, obviněného, že dělal falešnou minci.[5]) R. 1523 mučili na Táboře kněze Prokopa Hureckého, že měl s lotry, že jim nosil jídlo do lesa a za to že mu prodávali koření, sukna a vůbec, co kde naloupili. Na mukách vyznal také, že prve, než knězem byl, s lotrem Uhlíkem na cestě mezi Volyní a Strakonicemi pobral sedlákům sukně a zbroj.[6]) R. 1535 píše král Ferdinand všem stavům moravským a slezským, že oltářníkovi Urbanovi ve Znojmě ukradl kněz Wolfgang jinak Mistlbochr nemalou summu peněz, Urban že ho bude stíhati, aby mu tedy nikdo nepřekážel.[7]) Poslední královský patent r. 1552 týče se Stanislava, kaplana „při někdy Janu, biskupu olomouckém“, jenž koflíky, kalichy, talíře, mísy, vše stříbrné v zámku Kroměřížském kradené, prodával v Krakově. Patentem tím honili příbuzní biskupovi zloděje.[8]) V sirotčí knize města Ronova jest r. 1596 zápis kněze, jenž oznamuje, že měl u pranýře státi, poněvadž zradil nad milostipánem Albrechtem Robmhapem a městem Ronovem, jsa k úřadu slanařskému zvolen, utekl s penězi a ženu i děti opustil. Propuštěn jest z vězení na slib zá-

[1]) Arch. pražs. č. 402. 202.
[2]) Arch. zem. Opisy z arcib.
[3]) Tobolka zlatá. Hřích lakomství. Lomnický. 49.
[4]) Arch. zem. listin. z Třeboň.
[5]) Arch. Česk. XII. 273.
[6]) Útrpná kn. táborsk. Č. 7. 8.
[7]) Missiv. v arch. místodrž. č. 13. 162.
[8]) Arch. místodrž. Missiv. č. 50. 64.

vazný, že zaplatí pokutu, se ženou se odstěhuje, však bez dítek; těch že zanechá pod milostivou vrchností. Na konec zápisu slíbil „pod hrdlem a poctivostí kněžskou“, že bude dělati jen dobrotu.[1]) Na soudě lounském r. 1616 vyznává šafář z Nových Hradů, Ježek, že kradené obilí panské vozil knězi Matoušovi do Lišťan, který ho na to navozoval. Strestán houžví za to, ale o knězi již v knize nic.[2])

R. 1541 nařknut kněz v těch věcech nevinně, než svým lakomstvem dal k nářku svému podnět. Pražský soused Tomáš Vrš tvrdil totiž o Janovi, knězi na Slovanech, že stran kšaftu Alžběty svícnice dal křivé svědectví a že kradené věci po nebožce v putnách a mošnách k sobě přijímal. Soud nalezl, že sic přijímal, ale jen k svěření, a svědectví křivého že nedal.[3]) O povědomém knězi Matoušovi Benešovském, jenž z katolické přízně stal se správcem duchovním v témž nešťastném klášteře Slovanském, z něhož učinil hospodu,[4]) směli Novoměstští nejvyššímu hofmistru psáti takto: „Dal sobě na ten čas jiné příjmí (Philonomus), snad proto, aby poznán býti nemohl, neb sic dávno jest ten kněz známý, prve jsa katolické strany k straně naší pod obojí jest se dal a prve nedobře se choval, jestli žeby do téhož kláštera Slovanského uveden byl, poznáváme toho býti potřebu, poněvadž v tom klášteře nemálo klínotův od zlata a stříbra jest, kterak by to před ním opatřeno, aby v bezpečnosti v cele a zouplna zůstati mohly, jakž příkladové někteří toho jsou, že klénotové buď klášterní buď kostelní od některých osob takových duchovních pobrány jsou a ony pryč ukrytě s tím jsou ucházely.“

Tento nařklivý dopis poslali Novoměstští i kancléři a radám komorním; „emendovali“ ho sic poněkud, ale vždy obsahoval, že kněz Matouš Philonomus schopen ukrásti chrámové poklady.[5])

R. 1619 vysílá městská rada kouřimská do Prahy na přesvědčenou, zdali kněz Jan, farář vrbčanský, do Kouřimi za děkana již konfirmovaný, dopustil se krádeže, o níž všudy byl hlas, čili se jí nedopustil.[6]) Divné, zločinné věci vyčítali sobě roku 1602 v konsistoři dolejší dva kněží pod obojí. Jindřich Martin kněz vyčetl Popelovi knězi, když u Příbramě v Slivici byl, a dobývali se naň lotři, že Popel pomáhal lotrům. Popel v odvet vyčetl Martinovi, když ve Střezimeři byl, že svozoval ženu svou s židem a pak ho oloupil.[7])

Sebrali jsme tu několik dokladů o skutečných nebo domnělých zločinech, a je zajisté patrno, že toho způsobu skutky byly řídkou výjimkou.

---

[1]) Kn. sirotčí v Ronově.
[2]) Černá kniha lounská. I. C. 27.
[3]) Arch. praž. č. 1130. 467.
[4]) Gindely; Brüder II. 317. 321.
[5]) Arch. praž. č. 410.
[6]) Manuál kouřims. arch. z r. 1618. fol. 3.
[7]) Konsist. kniha roudnická 198.

Líčíce živobytí duchovních, nemůžeme nevšimnouti sobě jich poměrů majetkových, nepoložiti slovo o jejich chudobě a bohatstvě. Že byli kněží většinou nezámožní a že živobytí měli pouze ze služeb úřadu svého, to vyloženo svrchu. Přinesl to převrat husitský. Odtud to, že v městských knihách z husitské doby tak zhusta čítati jest odkazy „na chudé kněží“.[1]) I z pozdější doby víme, že chudí kněží jsouce bez místa, zvali samy sebe tuláky. Nejednomu k slušnější existenci na faře pomohl peníz kuchařčin; nejeden kněz tonul v dluzích: ten, měl-li u obce důvěru, dlužil se obecní nebo sirotčí peníze,[2]) onen visel s dluhy svými u rozličných soukromníků, řemeslníkův a obchodníků; dost kněží pro dluhy naseděli se u vězení konsistorním, a po smrti nejednoho měli dědicové chudičkých svršků knězových soužení s připovědníky čili věřiteli. Na svršky po děkanovi nymburském Janovi Kryspusovi na příklad seběhlo se r. 1573 šestnáct lidí; byla to řeznice, řemeslníci všelijací a několik sousedů, jimž nebožtík za pivo pozůstal. I chudému sukcentorovi byl dlužen za koření nad kopu.[3]) Některý že měl ještě nějaký svršek hospodářský, ale peněz neměl. Lze dobře věřiti faráři v Družci, Vojtěchovi, dí-li v kšaftě svém, že má tři jalovičky, jež s chudým svrškem odkazuje kuchařce, kteréž za 16 let nikdy neplatil: „bych jí chtěl peníze dáti, víť Buoh, žeť jich nemám; kotlík jsem musil prodati pro doktory na líkařství“.[4]) Neměl-li kněz dostatečného důchodu, byl chudák nad jiné žalostnější. O knězi Zemánkovi v Svémyslicích r. 1610 píše arcibiskup na Brandejs hejtmanovi, aby mu dal, když přijde do Zap. jísti: „on dosti hladu a jiných neřestí až do unavení okusiti musí“.[5]) Kněz a hlad!

Probošt a farář v Oseku Jan Grossius r. 1600 prosí arcibiskupa poníženě, aby mu dal na zimu sukni (togam), že mu o ni zle;[6]) superatendent Kotman při vdavkách svých dcer (1578, 1579) po každé musil při obci vyprositi si příspěvek několika tolarů, sic by byl nemohl dítěte ani z domu vybýti.[7])

O kněžích, kteří chodili žebrotou, budiž dotčeno mimochodem. Jen v husitské vojně byli to naši lidé,[8]) potom již vždy se naši s příchozími cizími střídali; kněze žebravé prameny, bezpochyby ne bez urážky dosti zhusta zovou tuláky, nebo o něco zdvořileji „vandrov-

---

[1]) Arch. praž. č. 992. a j.

[2]) Gruntovní kniha příbramská v mus. na desce r. 1575. dluh děkanův ze sirotčích peněz.

[3]) Kn. pamětní arch. nymb. č. II. 1573.

[4]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1565.

[5]) Tamže. Emanata. 1610.

[6]) Arch. zem., v opisech z arch. místodrž.

[7]) Gradl. Reformat. 100.

[8]) V diplomat. mus. Počet městský, v němž r. 1429. almužna kněžím na rathouze žebrajícím 2 groše.

nými kněží". Čtemeť v počtech bělských r. 1584 „knězi tuláku německému almužny 10 grošů".[1]) V počtech města Stříbra některý rok dva, čtyři kněží s žebrotou se vyskytují. Jména se nepraví, stává jen „nějaký kněz od Chotěšova", „kněz od Šneperku" nebo „nějaký nevědomý". Dostávají po 5. po 6 groších almužny. Smutná rubrika, čteme li „knězi nedostatečnému dáno z lásky 8 grošů".[2]) V počtech turnovských r. 1608 platí se 8 grošů také knězi jednomu, „vyhnanému z Uher od Jezuvitů".[3])

Nelze tedy pochybovati, že církev učící v XV. a XVI. věku byla celkem chuda. Ale přece v každou dobu najdeš některého kněze velmi zámožného. Jakož samo se rozumí, nejprv jsou to vysocí praelátové katoličtí, o jichž penězích leckdy dostaly se zprávy i do soudních knih. Na příklad roku 1534 vypravuje se v soudě komorním o nebožtíkovi administrátorovi (bezpochyby Arnoštu Šlejnicovi, jenž toho právě roku zesnul) a praelátovi hradu pražského, kteraký byl lov po jeho smrti; křižovnický velmistr tehdejší, Václav z Hradešína, řekl mu umírajícímu: „Chováte tu děkana s knězem Cyprianem rovně jako dva nedvědy nad sebú, mají srozumnění s podkomořím, kdybyste vy umřeli, aby hned peníze pobrali!" A když umřel, potká jednoho dne na mostě podkomoří Volfart Planknar z Kynšperka Jana Žateckého z Vajkrštorfu, jemuž zlostně dí: „Co jedete do špitála (křižovnického), abyste se rozdělili o ty peníze, které jste vzali od administrátora po smrti jeho?!" S posměchem odpoví tázaný rytíř: „Všaks ty jich také hledal a kladivem po zdech tloukl, ale nemohl's jich nalézti!"[4]) Ať již vyčetli sobě pravdu nebo lež, viděti, že administrátor měl, co stálo za hledání.

Však i v kněžstvu nižším, mezi faráři, nahodí-li se ten onen, že ho klade pramen za mohovitého. Českobratrská satira dí o kněžích pod obojí s posměchem: „Tak se posty přepadli, že jsou co rdinčkové, tak sou ochudli, že některého popa statek, když ho přestěhovati mají, ledvy na sedm vozů poběřeš."[5]) Roku 1510 vypravovali si lidé široko daleko o Václavovi, faráři kostoloprtském, „že má peníze a že rád pro lidi dělá v jich potřebu", což je jinými slovy, že půjčuje.[6]) Z nejbohatších kněží v začátcích XVI. veku byl arciděkan kutnohorský Svatomír Zrůbek z Újezda, jenž kromě šesti koflíků a jiných klénotů, z nichž 12 lžic stříbrných odkázal administrátorovi, nechal po sobě 600 zlatých dukátův, a drahně kop odkázal kněžím, učitelům a dobročinným cílům.

---

[1]) Umlauf. Bělá. Rukop. 192.
[2]) Kn. stříbrsk. v plzeň. arch. č. 193. 20. 35. 52. 53.
[3]) Registra purkm. arch. turnov. 1608.
[4]) Registra kom. soudu G. a F. 17.
[5]) Dialog dvou formanů.
[6]) Kn. komor. soudu 3. G. A. 2.

Touž dobou také farář v Jílovém, Václav, měl asi peněz dosti; neboť slíbil dáti Dorotě, Kvíčalově dceři z Nového města pražského, vdá-li se, 600 kop míš.[1])

Již také začínají se vyskytovati kněží s domy. Roku 1527 odkazuje kněz Jan od sv. Jindřicha dům svůj, za 130 kop koupeny, přátelům.[2]) Svrchu vzpomenutý farář od sv. Martina, kněz Václav Filosof r. 1531 vypočítává v kšaftě svém mnoho peněz, jimiž jsou mu lidé pražští i venkovští povinni, a že ty dluhy jsou spravedlivé, to „béře k svému kněžství". Kromě toho jest jeho majetkem i nějaký krám.[3]) Knězi Janovi z Betléma bylo dle kšaftu z r. 1537 mnoho lidí dlužno, mezi nimi i zajímavá osoba, Kateřina z Borovnice, manželka někdy mistra Jana z Vratu; ta dlužna mu 100 kop, za kteréž v základ dala pás stříbrný a 15 prstenů. Na konec svých hojných odkazů píše kněz toto významné slovo: „Toto poslední zřízení učinil sem proto, aby o mně lidé toho domnění nebyli, jakož se omylně domnívají, žebych velký statek měl, zvlášť na penězích, ježto toho není."[4])

Svrchu jsme zmínili se o knězi Pavlovi z Písku. Tomu byla obec Písecká r. 1546 dlužna 1000 kop míš.[5]) V pozdějších létech XVI. století řada zámožných farářů houstne patrně. Roku 1574 kupuje farář holický Matouš v Pardubicích dům za 200 kop.[6]) R. 1590 farář v Kojeticích, Martin Pikart, měl tolik, že bez rozpaků mohl půjčiti svému kollátoru, osadním pražského sv. Mikuláše, 80 kop. Upsali se mu, že za rok dluh splatí, a „kdyby umřel, čehož pane Bože uchovej", že dluh odvedou kuchařce. Sotva upsali, již zas přišli, aby jim připůjčil 50 kop. Finanční operace Pikartovy, jak se zdá, konala na faře kuchařka; stojíť o ní psáno téhož r. 1590, že koupila od Zoubka dluh 17 kop za půl deváté kopy.[7])

R. 1599 umřel v Brandýse Labském farář Jan Čejka, jenž zanechal ve slušném statku na hotově 138 tolarů a 155 kop u lidí na dluzích.[8]) Ze zámožných byl Jan Pražský, farář u sv. Štěpána, neboť po jeho smrti činí roku 1592 kuchařka odkazy k záduším pražským; stejně učinila r. 1600 Anna, manželka po knězi Adamovi, který v Podskalí umřel.[9])

Bohat byl mistr Martin Černovický, správce církevní v Polné.

---

[1]) Registra černá. 24. A. 6. fol. 73.
[2]) Miscellan. při deskách č. 92. 1527. 1518. dům faráře ve Velvarech. Vacek Paměti Velvar. 116.
[3]) Tamže O. 1.
[4]) Miscellan. při deskách. 92. S. 6.
[5]) Tamže X. 16.
[6]) Kn. rudá, pardubická fol. X. 1.
[7]) Kn. osadních sv. Mikuláše 1590. fol. 141. 157.
[8]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1599.
[9]) Zádušní kn. sv. Martina z r. 1591.

Chrudimští mu byli r. 1602 dlužni 500 kop.[1]) Po jeho smrti zapisují se roku 1604 Mladoboleslavští vdově jeho Anně Marii v dluhu 1000 kop míšeňských, z nichž slibují platiti úroku 60 kop ročně.[2]) Děkan v témž městě Boleslavi, kněz Terrigena, nebyl z chudých; půjčuje peníze, přišel r. 1601 se svou ženou Evou na radní dům, kdež se svému panu otci a paní matce zapsal Isaiáš Planický v dluhu 315 kop.[3]) Rakovničtí vypůjčují si roku 1607 od děkana v Brodě Českém, Jeremiáše Denharta, o němž pověst měli, že bohatec, 500 kop na městské potřeby.[4]) Farář strašecký Jan Compater Písecký r. 1619 půjčoval do Rakovníka nejedno sto kop.[5]) Senomatský farář Jan Sylvestr Hradecký byl jako zámožný sedlák: půjčoval vůkolním i daleko přespolním sedlákům ospy tak dlouho, až roku 1607 mu dluh Petrovičtí a Kolešovičtí upřeli.[6]) O valné dědictví „od peněz, stříbra, zlata, klenotů, šuldbryfů“ po knězi Michalu Sutoru Novatiovi hádali se rakovničtí příbuzní tak dlouho, až r. 1619 v domě Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu v Praze smířeni jsou u přítomnosti kommissí z direktorstva českého. Tedy stál statek za hádku![7])

Svým dětem dával tou dobou některý kněz k manželstvu velmi slušné věno, které svědčí o zámožnosti. Četli jsme věna po stu kopách ne jednou. R. 1605 dává kněz Tomáš Květ Audrcký synu svému, jenž se do Rakovníka přiženil, 70 kop věna, což, víme li, že téhož leta dcera primatora z Rokycan, Dorota Škodova, neměla věna víc než 100 kop, není právě málo.[8])

Ke konci století přibývá kněží, kteří mají domy, počtem patrnějším. R. 1586 kupuje si na příklad děkan v Berouně Václav Kankovský nárožní dům; z nástupců jeho děkan Sylvestr r. 1615 taktéž učinil;[9]) chrudimský děkan Martin Stefanides († 1598) měl mnoho zboží šosovního, několik domů, k nimž vyženil i pivovar;[10]) v tu dobu o nejednom děkanu v Poličce psáno, že měl dům;[11]) poslední děkan podobojí v Rakovníce David Phenix koupil si r. 1618 v městě dům.[12]) V Kutné Hoře r. 1613 uvádí se kromě arciděkana devět kněží přespolních, kteří tu drželi domy. Byl to

---

[1]) Lib. memorabil. v Chrudimi. Fol. M. 2. Též Rybička, Věstník král. Společ. Nauk 1891. 295.
[2]) Pamětní kn. bolesl. arch. z r. 1593. 161.
[3]) Táž kniha. 135.
[4]) Arch. rakov. Kopiář nadepsaný r. 1612.
[5]) Arch. týž. Registra rokovní.
[6]) Arch. rak. kopial r. 1617.
[7]) Liber transaction. II. v arch. rakov.
[8]) Arch. rak. kn. smluv svatebních z r. 1566.
[9]) Seydl; Kronika Beroun. Rkp. 133.
[10]) Rybička; Věstník Spol. nauk. 1891 295. 140.
[11]) Č. Č. Mus. 1817. I. 426.
[12]) Registra obsílací v arch. rakov. 1618. Též v registrech trhových z r. 1614.

farář Chiliades v Polné, Novenarius ve Vězném, Vorel v Chejnově, Kotčovský v Konárovicích, Čechtický ve vsi Vespekovech, Jiří Nymburský v Dobrovítově, Kardus ve Žlunici, Dikast Miřkovský u sv. Štěpána v Praze a Havel Phaeton u sv. Jiljí tamtéž.[1])

Kněží protestantští kupovali domy na ten konec, aby jich rodiny, kdyby kněz umřel, měly kde býti. Kněz sám, maje v městě domovité zakoupení, mohl hlásiti se mezi měšťany, ač-li mu chtěli. Na příklad domlouvá se r. 1619 do Rakovníka o dluhy za dobytek „ctihodný kněz Reveselius, měštěnín v městě Oustí nad Labem".[2]) Také kněz Jiřík Mladečka r. 1577 psal se „měšťanem Starého města Pražského".[3]) A nápodobně jiní, berouce si z domovitého držení k tomu jménu právo. Ale proti kněžským domům v mnohých městech vzrostly odpory do té míry, že trhy domovní kněžím zapovídány. V Praze Staré usnesli se o tom roku 1591. V usnesení čteme: „Pan purkmistr a rada uvažujíce, jak nedávno pominulých let některým z osob duchovních, však není pochybné z nedorozumění a nevědomosti, anobrž pouhou neznalostí toho času pana purkmistra toho se dostávalo, že vytrživše domy, ty zápisem knih městských sobě utvrdili, kterýmžto příkladem nejedni z duchovních přítomných dnů o to se pokusili. Páni chtějíce, což škodného městu jest, předejíti a statuta města tohoto o knězích a nálezy, na táž statuta vynesené, v práva království tohoto nahledše, poněvadž kněze práce na samém bedlivém rozjímání slova božího a v cvičení zákona Páně a vyučování lidu záleží a tak jhy a břemeny městskými jich zaneprazdňovati nikoliv nesluší... nad to farními domy náležité opatření k svému obydlí berou, z těch příčin pan purkmistr a páni při starobylé zvyklosti se snášeti ráčí, aby po dnešní den žádnému z kněží ani pod jakým jiným titulem a jménem čeládky neb služebnic nižádní trhové domů dopouštěni, nic méně i zápisové pod zámyslem dluhů jakým vymyšleným způsobem do knih městských zapisováni nebyli."[4])

Uvedli jsme obšírně zápis ten, poněvadž z něho beze všech výkladů vysvítá, kteraký byl stran kněžských domů princip, a kterak ho kněží obcházeli. Po příkladě pražském usnesla se stejně tak i města jiná, třebaté s kratšími důvody. Na příklad Královéhradečtí r. 1593 zapověděli kněžím trhy domovité, poněvadž práce žen kněžských k práci obecní nelze potřebovati.[5]) Míní se tu, že nemohou ženy, zdědivše po nebožci dům, zastávati povinností měšťanských. Byla to ovšem jen výmluva, vímeť, že povinnosti měšťanské, ponůcku, vojnu a j., bylo lze zaplatiti a nahraditi.

[1]) Zem. arch. Opisy z Hory.
[2]) Arch. rakov. Kopiář z r. 1609.
[3]) Výpisy Zamastilovy z arch. mělnického.
[4]) Arch. praž. Lib. rer. memor. 326. 41. Vinice u Prahy kupovali kněží bez překážky dál. Na příklad r. 1595. Kněz Jan Facilis Boleslavský koupil sobě a ženě své vinici. Knih. vinohr. Lib. contract. 18. 237.
[5]) Solař. Hradec. 302.

Ale usnesení svá proti kněžským domům konšelé neprovozovali důsledně. Některému knězi přece povolili, jinému ne. Na příklad v Kutné Hoře r. 1583 žádal děkan Sixt Kandidus, aby ouřad dovolil trh domu knězi Pavlovi Horskému, faráři v Chotusicích. Prý si učinil v Hoře zakoupení, „chtíc manželku a dítky opatřiti a je před vlky hltavými tohoto světa ochrániti“. Konšelé horští a šepmistři odpověděli k prosbě, že sic z důležitých příčin na tom se snesli, aby žádnému stavu rytířského ani kněžím trhův dopouštěno nebylo, ale poněvadž kněz Pavel rodič zdejší, že mu toho trhu přejí, však s doložením, aby jiní kněží příkladem tím nešli a tudy jim dvéře otevřeny nebyly.[1]) Na odpor tomu, když r. 1587 chtěl Kandidus, aby knězi Pařízkovi trh domu byl dovolen, odmítnut zhola; prý potřebí sousedů, kteří povinnosti městské vykonávají, a kromě toho prý někteří předešlí kněží dali příčinu, aby se jim nic toho nepovolovalo.[2]) A v létech potom následujících měl arciděkan kutnohorský Stefan Teplický (1607—1620) v Hoře domy tři, v Čáslavi jeden s pivovarem; statku jiného našlo se po něm za 2291 kop, v čemž 236 dukátův.[3])

S tím bohatcem ukončíme příklady o zámožných farářích.

Kaplanů mohovitych bylo asi velmi po řídku. Roku 1543 jednoho našli jsme v Kouřimi. Byl to kaplan Jiřík, a z kšaftu jeho patrno, že měl nějaké své po rodičích hospodářství, jemuž se kromě kostelního času věnoval. V kšaftě uvádí jména osob, které jsou mu dlužny za obilí (až i 30 korců), za jablka (9 korců). „A mám nahoře v komoře na faře 20 korců žita a zde v pokoji asi okolo 8 korců ovsa, hrachu, 2 korce hrušek suchých štěpnych.“ Byli mu dlužni i mnozí lidé vesničtí, Ratejským půjčil na zvonec, v Hoře koupený, koně odkazuje na chudé, klenoty a vše jiné odkazuje tomu, kdo ho v nemoci bude hlídati, sestře nic, protože prý ho vykradla, „co vzala, s tím se oddělila“. Za poručníka kšaftu zvolil podle jiných děkana kouřimského Bartoloměje.[4])

Nahlédneme li v domácnosti kněžské, velmi se zamlouvá a pěkné svědectví o bývalych kněžích našich vydává, že s těží najdeš kterého, aby neměl knih, a na mnoze knih i velmi slušný počet. Pravda, kdyžby neměl kněz knih, kdo jiný měl je míti? Ale uvážiti jest, že knihy před knihotiskem a dlouho po něm byly drahé a vzácné zboží (stálať roku 1427 biblí jedna 13 kop grošů!)[5]) a z předešlých kapitol víme, jak nehluboký byl měšec většiny duchovních osob.

V několiku domácnostech se na poznanou knih a jiného svršku kněžského zastavíme.

---

[1]) Arch. kutnoh. kn. memorab. 1583. B. 1.
[2]) Arch. zem. Opis z Kutné Hory.
[3]) Veselský; Paměti. 79.
[4]) Lib. Testament. kouřimsk. K. 8.
[5]) Arch. praž. č. 992. 146.

Havel z Chlumce, farář od sv. Michala v Praze († 1449), souvěkovec nejprudší husitské vojny, měl v jarmárce „biblí Matky boží“, jinou biblí na papíře „na čtyřech stranách“, výklad „na všicku biblí“, testament český na pergaméně, Šalamounovy knihy české v kopertuře, výklad na zjevení sv. Jana a některé drobnější kusy. Ostatek byla domácnost jeho skrovna, jak se na husitského kněze náleželo.[1]) V skrovné domácnosti faráře sv.-Mikulášského v Starém Městě shledáno r. 1473 množství knih, o nichž poroučí, aby se prodaly na pokrm chudých. Byl v nich Richardus Parisiensis, Lyra na pergaméně a druhý na papíře, Zákon, Remigius, knihy kázací, Floretus, Summa Pisana, Pastorale, Decretalia, kronika, kompaktáta a jiné.[2]) Svatoštěpánský farář Karolus r. 1490 nechává po sobě 29 knih, v nichž biblí a Sermones první místo drží.[3]) Jináč i domácnost toho kněze skromná.

Za to kněz kutnohorský Svatomír Zrůbek od Vysokého kostela v Hoře, o němž svrchu praveno, že byl z bohatých, měl být nádhernější. Připomíná se v něm dosti klenotů; z nářadí zvlášť jmenuje se jedna truhlice „vyrayvaná“ a hojně knih měl. Z nich vytčen za cenný kus mšál imprimovaný. Speciálník pergamenový, Viatik, Speculum Vincentii, Historiale, Lyra, Concordantia, Rationale, kancionálník, biblí česká, biblí vlaská. Kněz Svatomír chodíval v čubě kuní, v sukni z vlaského sukna a s čepicí sobolovou. Tedy své zámožnosti přiměřeně.[4])

Prachudý kněz byl Jakub Petříkův, farář v Zábřehu, a měl dvě biblí a šestero velikých knih (Thesaurus, Quadragesimal a j.) a nějaká kázaní, o nichž kšaftuje r. 1506, aby se buď prodala nebo někomu darmo dala.[5]) Po knězi Matiáši, jenž byl na Slovanech, zůstalo r. 1522 nad 40 knih. Z nich na poznanou uvádíme: Katholicon, super certos psalmos expositio Rochecani, biblia pauperum, Lombardica historia, Evang. Nicodemi, Statuta Arnesti, Praeparatoria ad missas, Breviarium scriptum, Sermones contra mundi perversum statum, Jacobelli tria argumenta contra ecclesiam Romanam, Dictionarium (dva), díla Lyrova několikrát, postilly, Exorcismus fasciculus, Mammotrectus, Concordantiae, Sermones st. Bernardi, Compendium theologicum, Quadragesimale grande scriptum, Expositio Rokycani super epistol. Pauli, Expositio super libros sapientiae, De bello Trojano, Gesta Romanorum atd. Jináč nenalezeno v pozůstalosti nic zvlášť cenného než 4 kalichy, dvě perlové koruny, kotlík, lžička, křížek vše stříbrné a na

[1]) Miscell. při deskách zem. č. 53. B. 10.
[2]) Miscell. desky č. 53. fol. Q. 7.
[3]) Diplomat. musej. 1490.
[4]) Arch. musej. list. kutnohorský 1508. Též listář klášt. Sedleck. z arch. orlick. fol. 143.
[5]) Kniha pamětní měs. dvoru v mus. fol. 2.

penězích 6 kop českých, 8 zlatých uherských. Nebožtík chodíval v pláténém liščím kožiše.[1])

Tomáš, kněz chudý v Praze, zanechal po sobě r. 1526 třináct velikých knih, drobných nepočítáno. V oněch byly dva Thesaury de tempore et de sanctis, jeden svázán s kvadragesimalem spolu, Sermones Gabrielis Biel de tempore et de sanctis, jiné Sermones aestivales, hiemales, herbář, dvoje knížky medické, knížky kněze Bechyňky De corpore Christi.[2])

Kněz Jan v Betlémě († 1537) měl byt hojně vystrojený nádobím dřevěným i cínovým a některými klenoty. „Před kaplú“ měl velikou truhlu, plnou cínu, z něhož však jen 4 talíře poručil dáti k Betlému, a to za ty, jež mu „z obecních byly pokradeny“; z klenotů největší byl koflík nebo číše, kterou mu daroval pan Vojtěch z Pernštejna. Na stole měl kněz tento uherský koberec, a vůbec činí inventář obytu jeho dojem jaké také nádhernosti. Z knih pamatovali jsme si antifonář český, decretalia Clementova, Vita Christi, „Chatolicon“, pašije notované, biblí českou. Tadeáši, synu Šimona Hájka, poručil „Hugonem super totam bibliam“ v šesti foliantech. Nad to měl jiných množství knih, některé „staré“ složil si do truhlice, po níž lezal do postele.[3]) Proti tomu souvěký kněz Jan v Třeboni († 1530) chudy měl svršek. Za řeč stály v jeho bytě jen ručnice dvě, jedna s kohoutkem, truhlice nová, cínová konvice, dvě peřiny, poduška a 2 polštáře, 29 talérů dřevěných, 6 lžic, dřevěný svícen a některé hospodářské nádobí. O knihách se nepřipomíná.[4])

Na druhé straně Čech, v Náchodě, měl touž dobou (1536) podobojí kněz Petr tolik knih, že je mohl jakožto cennou librář odkázati k obci s rozkazem, „kdyžby kněz chudý aneb žák chtěl se učiti a žádal za které knihy, aby jemu dáno bylo“.[5]) Nástupce jeho v Náchodě v létech pozdějších, kněz Mikuláš Skalický, měl knih méně, ale za to hojnější domácnost. Z inventáře dovídáme se, že manželka jeho mívala na sobě pás stříbrný dutý s řetězem dlouhým a jablkem, perlovce a pentlíky na hlavě, a že chodila si vůbec pěkně ustrojená. Pan otec měl na stříbrném prstenu (sekrytě) jméno Ježíš vyryto.[6])

Touž dobou u Jindřicha, faráře sv.-Michalského v Praze, v skromné domácnosti byla koutní almara, v níž r. 1584 spočítány dvacet dvě knihy; ostatní nářadí v pokoji náleželo bezpochyby k faře; nahoře v komoře měl kněz šaty mužské i ženské

---

[1]) Arch. praž. č. 9. 8.
[2]) Desky Miscellan. č. 92. 1526.
[3]) Miscell. č. 92. S. 6 při deskách.
[4]) Z arch. třeboňsk. Výpis dr. Zíbrtův.
[5]) Arch. náchod. č. VIII. B 8.
[6]) Tamže.

a ve dvou truhlách 48 knih, něco prádla či vinutí, ručnici, lože se sedmi kusy šatů ložních a něco málo cínového nádobí. V komoře dolejší, kde spával, měl lože s dvěma peřinama, starý kotel a 8 svazků koudele; vedle v sklípku při ruce měl ještě 4 knihy, v kterých často čítal.[1])

Katolický arcipryšt krumlovský, kněz Pavel Kamill, měl do r. 1585 v osadě sv. Kříže v Praze dům s pohodlným a hojným bytem. V komoře nahoře byla postel pod nebesy s peřinami a s prostěradly modrými nitmi vyšívanými. Jináč byla tato spací komora jako sklad vetešníkův a kramářův: bylo tu 13 „palíků“ plátna, sedla, efigies nebo obraz ženské na plátně, „mundštuky“ dva na koně, klobouky ženské, sud mouky, kolovrátek, vrhcáby, kosa atd. V jiných pokojích měl obraz Kristův na táfli, klec struněnou, hromadu cínového nádobí, v něm 38 mis a talířů, 7 konvic, mezi nimiž rohatý korbel s obroučkem, cínová dvě umyvadla, zbraně, obrazy, baňky na pouštění krve, kolíbku a mnoho dřevěného nářadí. V jarmarách a v truhlicích měl šaty mužské a ženské a klenoty, mezi nimiž oltáříček dřevěný, pěkně malovaný, zrcadlo ohnivé, váčky kněžské aksamitové, páteře a jiné drobnosti. Knih měl 26; byl v nich Tomáš Aquinský, Augustin, čtyři díly Lyry super biblia, Beda, Introductorium in physicen, Margarita philosophica, postilla Feri, katechismus Regii, katechismus Lutheri, Ariosto, Terentius.[2]) Byla to tedy librář dosti pestrá.

V Labském Brandýse měl farář Čejka do r. 1599 v bytě svém svršek nehojný, ale slušný: mimo nářadí obyčejné měl 58 kusů cínového nádobí, nad to dvě umyvadla, 16 konvic, 5 postelí s 21 peřinou. Z nemnoha klenotů odkazuje koflík a 5 lžic stříbrných k obci pro památku; knihy oddává bratrovi. Při farském hospodářství měl 18 ovcí, dva voly, krávu, 4 vepře, 2 koně, vůz a kočár.[3]) V obytě turnovského kněze Matěje Raddy Chrástského († 1600) stály za řeč jen knihy, z nichž biblí malou a velkou, Putování sv. otců, Zákon, výklady na sv. Tobiáše, postillu Řešátkovu poroučí bratřím a sestrám svým; knihy theologické všecky odkazuje svým nástupcům na faře, knihy filosofské k škole, s prosbou, aby jich opatroval purkmistr.[4]) Jednu cennou biblí oddal děkanovi jičínskému Jiříkovi Dikastovi, bezpochyby proto, že kněz Dikast roku 1589 psal na všecky strany, že mu shořela bibliotheka a že jest v Jičíně teď jako poustevník.[5])

Na faře v Kinšperce měl do r. 1608 farář Söldner, kněz řádu křižovníků, v hospodářství hojném a cenném 42 knihy jmenovitě

[1]) Arch. praž. č. 1178. fol. 8.
[2]) Arch. praž. č. 1178. fol. 23.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. 1599. Recepta.
[4]) Arch. turnov. Výpis dra Šimákův.
[5]) Arch. kutnoh. kn. memorab. 1586. Opis v zem.

uvedené, kromě hromádky knih nejmenovaných. Z oněch byly biblí, Concordantia, Cathena aurea Tomáše Aquinského, Hosiova konfessí, dekretaly, Teutsche Theologie, česka kniha de veritate ecclesiae, Juvenal s glossami, postilly některé, Boethius, Erasmus de interdicto esu carnium, grammatika řecká Cleonardi, rhetorika Ciceronis, řecká syntaxis Varennii, breviř praedicatorum. Viděti, že byl kněz vedle theologa i filolog a humanista.[1]) Snad se zabýval knihami víc než měl, žalujeť jeho nástupce Christian arcibiskupovi, že fara hrozně zanedbána.[2])

Od katolického faráře kinšperského podíváme se k husitskému administrátorovi Václavu Dačickému, jenž měl dům proti kostelu sv. Klimenta. Dle inventáře z r. 1607 bylo v domě administrátorově šest místností, v světnici stály tři stoly, na zdech 10 rohů jeleních, dvě almary. V jedné z nich byly léky nebožtíkovy a pálené vody. V jiné světnici bylo 6 almar se 144 knihami. Na jarmařích a lavicích stály a ležely ještě 104 knihy. Byl tedy administrátor knihami dobře zásoben; škoda, že nejsou knihy jeho titulem uvedeny, abychom poznali ráz jeho vzdělání. K těm knihám ovšem bude nutno připočísti i psaná kázaní nebožcova a oněch 98 knih, jež vdova jeho složila do dvou truhel dolů do sklepa v síni hned u dveří domovních a truhla s nespočítanými knihami, jež stála na mazhauze. Nerozdána-li a neprodána-li po smrti administrátorově z knih žádná, měl dotčený náčelník církve podobojí nad půl čtvrta sta knih, což je bibliotheka na onu dobu velmi znamenitá. V světnici vidíme malované obrazy, mezi nimiž administrátorova podobizna a manželky jeho. Na mazhauze samá vykládaná a malovaná truhlice, šaty a zbraněmi naplněná i prádlem. Postele jsou tu dvě s 19 peřinami; na zdích rohy a 10 obrazů. V klenutých komorách dolejších bylo 14 truhel s prádlem, cínem, vařením. V sklepě víno.[3])

V posléz zastavíme se u Mikuláše Rejského Heřmanoměsteckého, faráře u sv. Jiljí v Praze. Nechal r. 1609 po sobě ženu a dceru s prachudičkým inventářem. Bylo v něm něco šatů, 6 konvic cínových, 9 mis, půl druhého pouzdra talířů, dva hrnce cínové, 2 koflíky stříbrné, kolíbka, 4 postele s 13 peřinami, 12 ručníků a ubrusů, pět truhel s knihami a již zhola nic jiného, slovem, chudý kněz. Ale těch knih co bylo! Nad tři sta! Byly většinou latinské, některé staré velmi, psané na pergameně i tisky. Opsali jsme si názvy jen některých. Theatrum historicum, Gesta Romanorum, Josephus Flavius, Joannis Hus et Hieronymi martyrum historiae, Cykadova kázaní, Heinrichi Bullingeri commentaria o apoštolech, 4 svazky In Genesin Lutherovy, několik mel knih

---

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. 1608.
[2]) Tamže.
[3]) Arch. praž. č. 1208. 151.

Kalvinových (praelectiones in prophetas), Melanchtonis Corpus doctrinae christianae, latinské kniby Husovy, postillu Bavorovského.[1])

Nad jednou věcí lze zastaviti se s podivením: kněz musil uměti poněkud zpívati, většina zajisté byli jací tací hudebníci, ale v domácnostech jejich řídko shledal bys hudební nástroj; nepřeme, najde se tu a tam virginal i za 6 kop. ale málo kde.[2]) U kněžské vdovy v bytě někdy návštěva smutna. Vdova po knězi Václavovi z Prosíku, Kateřina z Loun, bydlila do r. 1599 v královské lázni nahoře v sklípku v podružství. Z bývalého lepšího živobytí na faře zbyl jí stůl „s kobercem“, tabulka se Salvatorem, stolice „červená pohodlná“, lůžko pod nebesy zelené. Vše ostatní bylo chudičké, všeho málo. Čtyři peřiny měla — bez povlaků, v barchance chodila „otřelé“ a pás měla s mosaznými zámky. Po 4 nožích ženských, kouli na roušky, nůžkách švadlířských soudíme, že se živila vdova kněžská nuzně švadlinstvím.[3])

Skonáme dlouhou kapitolu o životě kněžském úvahou o vážnosti kněží v tehdejší společnosti. Poznali jsme kněze v jich domácnosti, v jich zlých i dobrých vlastnostech, v jich nesnadném veřejném postavení. Vyloženo, že při nemírné závislosti kněze na kollatorovi a při nevalných důchodech, které si kněz všelijak hleděl nahrazovati a zveličovati, při nevelikém vzdělání, nevalné mravnosti a při neuspořádanosti církevních poměrů nemohl kněz těšiti se valné vážnosti. Stalo se, což pohříchu v bězích lidských obyčejno, že chvalitebné výjimky v kterékoli straně, byť jich bylo sebe víc, obecné mínění k spravedlivějšímu soudu nikterak nenaladily. Kněží byli vůbec tak málo váženi, že to na onu dobu, která při vší rozpustilosti přece jen byla velmi zbožná, až nepodobno k víře. V první části XVI. věku po zlých zkušenostech vyznává to sám sněm kněžský r. 1539 naříkaje, že u věku tomto ouřad kněžský v potupě.[4]) A na samém konci téhož věku píše Zámrsky v Postille: „Ne každý rád vidí při sobě kněze, neb se za tím stolem, nad to podle kněze seděti mnozí dobří a vonací stydí. Jiní se posmívají: dali toho pána mezi popy, neměli-liž jsou ho s kým lepším posaditi?!“[5])

Tato slova jsou příliš domluvna, ale známe ještě horší, domluvnější, z nichž patrno, že kněz do konce XVI. století stal se při své obecné nevážnosti příslovím, a to příslovím velmi potupným. Když v shromáždění svém r. 1589 osadní sv. Mikuláše

[1]) Arch. praž. č. 1174. 292.
[2]) Takový originál měl na př. Vít Jičínský, kněz v Bělé r. 1585. Arch. mus. List bělské.
[3]) Arch. č. 1174. 45.
[4]) Sněmy I. 465. Ruk. univ. knih. 17. A. 16. 162.
[5]) Zámrsky. Postilla. 390.

v Starém Městě vyslechli některé žaloby na kněze Tomáše Soběslavského, pozdějšího administrátora, starší osadníků dali odpověď, že tu věc pánu Bohu poroučejí a zatím zanechávají tak, neboť „na lotru, k . . ., knězi a katu žádné přísady není".[1]) Nemůže býti horšího soudu lidového.

Viděti kněze ve snách, potkati ho, pokládáno vůbec za zlé znamení. V jaké nevážnosti byli kněží, o tom svědčí nade všecko jiné onen způsob, kterak s nimi jednali advokáti v soudech. Na příklad když kněz Pavel Junonis z Betlema r. 1579 obvinil Matěje Patera, svého zvoníka, že kradl jemu a kuchařce peníze, pravil k soudu advokát Matějův, že kněz mohl kuchařce své sám peníze krásti.[2]) Anebo když v soudě lounském roku 1591 kněz Ondřej Vězský, farář opočenský, maje spor o spravedlivou věc, děl mezi jinou řečí, „že se toliko biblí obírá", advokát protivné strany odpověděl: „Nedokládá kterou biblí, s tou li, jak mu jí sedláci v krčmě okolo hlavy pohlavky otvírali, nebo v Žatci, když sa utlučen, sotva v sobě duši zdržal a zde v Lounech skrze svy vožralství a tlampání přes několik pohlavků upadl; nechť tento kněz raději o svíčky se stará, aby mohl věděti, co zákon boží v sobě obsahuje!"[3])

I v žertech a v dobré vůli tehdejších lidí je patrna nevážnost kněžského stavu. Na příklad r. 1591 v Plzni, když mladý kněz Martin Alenský vykonal veřejnou ceremonii na den Tří králů mezi zdmi, doktor Havel pozval ho a jiné tovaryše své na hostinu a místo zvěřiny, jakž tvrdil, ctil kněze nic netušícího vlkem upečenym, z čehož měl kněz posměch po všem městě a bezpochyby i nemocný žaludek. Plzenští surového doktora zavřeli.[4])

Bujní lidé mnohdy vedli si ke knězi s velikou hrubostí, aniž dal příčinu k tomu nejmenší. Roku 1557 jde farář poříčský, kněz Matouš, z Benešova z trhu, nesa mošnu na rameně a v ruce flaši vína a hůl. Na silnici potká ho urozeny pan Jan Byšický z Byšic, nikoli kollátor jeho, než zcela cizí člověk, a vida flaši, chce píti. Kněz na to neodpověděl než, že pán nic nepřidal, ale již ležel na zemi, udeřen byv; na zemi ho rval pán s pomocníkem svým, jakyms krejčím, za vrch hlavy. Pak ho nechali na silnici ležeti. Věc byla tak tvrdá, že nemohl soud komorní než urozeného pána odsouditi do Bílé věže.[5]) Roku 1612 Jan Luxin Radnický, diakon v Hoře, naříká u arciděkana, když šel z pohřbu, rytíř Burian Vlčkovský a Karel Haša z Oujezda, také rytíř, přitřeli kněze

---

[1]) Manuál osady sv. Mikul. fol. 114.
[2]) Arch. praž. č. 1135. 57.
[3]) Arch. lounsk. č. 1. C. 17. 729.
[4]) Protokol. konšel. 1591. Arch. plzeň.
[5]) Registra arciknížecí str. 71. Kn. komor. soudu sig. 13. fol. 406. Reg. králov. č. 23. E. 7. fol. 168 179.

s koněm na zeď a dali mu „převeliký pohlavek".[1]) Roku 1616 byl farář heřmanoměstecký, Jan Mystotok Kozelský, pro nic za nic tuze bit na silnici od Jana Havlíčka, ze vsi Lánu člověka. Za padesáte kop odpustil ubitý knez surovému člověku jeho bujnost.[2]) Podobných neurvalostí zapsáno v knihách dost a dost, jen jména se mění. A což byli hned hotovi tehdejší lidé k nadávce. Václavovi Hájkovi bez velkých předmluv řekl roku 1545 Halaš z Radimovic: „Tys lotr, pro své lotrovství vzali tě pod kůň jako lotra a tak tě podvázaného přinesli z Karlštejna do Prahy!"[3]) Dejme tomu, že nekalý Hájek snad nějaký popud k své urážce dal; proti tomu děkan Jiří z Vyšehradu neučinil Holubovi v Benátkách pranic zlého, a což zle pochodil! Přijel na koni a zdvořile promluvil k ženě Holubově: „Paní Markéto, proč mi nedáš ouroku?" A ona: „Proto proč nechci!" Děkan: „Budu na tě žalovati kapitole hradské." Ona: „Žaluj!" V tom vyběhl muž její a řval: „Zvyjedený pope, což mi rozkazuješ!" A lál škaredě tak, že svědkové ani opakovati nechtěli. „A děkan jel před se, neřekl zlého slova."[4])

Roku 1594 kterous noc jde kněz Ondřej Gsell, farář od sv. Mikuláše, s děkanem mýtským domů na svou faru, a potlouká na dvéře krchovní. To tlučení bylo jakémus neurvalému sousedovi tak protimyslno, že vyřítil se z domu, nadal kněžím šelem popských a vztekle zsekal oba kordem.[5])

A proč byli všickni sedláci z Ranné zavřeni r. 1574 v žaláři lounském? Kněz chtěl, aby uměli modlitbu Páně, nic víc — a oni hned mu učinili pohrůžku, že ho uperou.[6]) Smutně zajímavo, že i prostí lidé sedlští skládali o kněžích na jich potupu všelijaké nezdvořilé písně. Na příklad r. 1590 byli přinuceni dva poddaní města Chrudimi před právem odprositi kněze Martina Atharia Dubského i jeho manželku, vyznávajíce, „že lhali, co mluvili, psali nebo skládali".[7])

Úhrnem řečeno, kněží váženi nebyli ani s polovici tou měrou, jak jich úřad vážný toho žádá. Ovšem nebyla nevážnost ke kněžstvu jen u nás. Byla za hranicemi koruny České také. Líče poměry v cizině, pravdou dí Havlík z Varvažova, že „mnozí těchto časů kněží se štítí a obcování jich se vzdalují"; v Němcích něco toho, jak vůbec známo, zavinily zmatky reformační, a něco nechvalný život duchovenstva. O něm za doklad přivádí svrchupsaný

---

[1]) Arch. zem. Opis z kutnoh.
[2]) Nejstarší kniha heřmanoměstecká. 163.
[3]) Registra kom soud. 13. J. fol. 44.
[4]) Arch. praž. č. 1047 Q 17.
[5]) Arch. praž. č. 1061. 272.
[6]) Arch. loun. registr. purkm. B. 9.
[7]) Lib. memorab. v Chrudimi.

Havlík anekdotu o zlatých kněžích a dřevěných kališích. Prý tázán byl papež, měli-li by kněží jako za stara posluhovati v kališích dřevěných; k tomu papež prý neodpověděl než oklikou, „že kněží zlatí tehdejší posluhovali v kalších dřevěnych; nyní pak že dřevění kněží posluhují v zlatých".[1]) Papež toho bezpochyby neřekl, ale anekdota jest význačna.

[1]) Havlík z Varvažova. O ctném obcování. 1613.

IV.

Z historie duchovních řádů v Čechách.

(Původ řeholí. Řehole u nás před bouří husitskou. Kláštery v bouři. Návrat po vojně. Klášter Slovanský; polepšení za krále Ladislava; vzrost klášterů za Vladislava. Bouře r. 1483; lutherský převrat; kláštery hynou. Římská zpráva nuntiova a Jesuitův o českých klášterech. Kláštery za reakce katolické. Bouře r. 1611. Pohnutá doba předbělohorská. Nenávist k mnichům obecná. Bekyně. Poustevníci.)

Duchovní řády mají své počátky ve východních krajinách, a odtud na západ šířilo se mnišství již ve IV. století.[1]) V tom věku Basilius napsal východním mnichům řád či řeholi a biskup Augustin v V. věku prý sepsal první prostou reguli mnichům na západě. Však první obšírnou reguli na dosavadních základech a rozvoji obdrželi mniši od Benedikta r. 529. Regula benediktinská měla ráz tak universálný, že hodila se všude a na jejím základě mnišství zkvetlo i rozvinovalo se dále.[2]) Byli řádové tovaryšstvo zavázané k společnému živobytí na ten konec, aby vyšší křesťanské dokonalosti došlo zachováním evangelických rad čistoty, chudoby a poslušnosti. Poněvadž byli členové povinni i prací fysickou a duševní („vita activa podle „vita contemplativa"), záhy řádové začali dobyvati si zásluh o civilisaci nepopíratelných.

Za velikého spustnutí mravů církevních v IX. a v X. věku některá tovaryšstva přijala přísnější způsob řehole benediktinské, a tak vznikly jako samostatná odvětví řády cisterciátů, kartouzských a jiných. Také již v prvních dobách někteří kanovníci dali se na společné živobytí, zavázali se řeholí sv. Augustina, a dali původ k řádům tak řečených kanovníků řeholních,[3]) v mnohé

[1]) Obšírně u Brockoffa Die Klosterorden.

[2]) O prvotní řeholi benedikt., jejím rázu a vztahu k starším řádům velmi zevrubně od Spreitzenhofera v Program. gymn. Zu den Schotten 1895.

[3]) V bulle Pia IV. čteme, že kanovníci řeholní „ab apostolis originem traxerunt" (!?) a sv. Augustin prý byl jenom jich reformátorem a ne zakladatel. Rukop. univ. knih. II. B 12. 157.

kongregace rozdělených. Z těch jsou na příklad premonstraté a cyriaci. V křížových vojnách vznikly řády rytířské vůbec povědomé. V XIII. století nastala u vývoji řeholných tovaryšstev nová epocha tím, že vznikly řády žebravé, u nichž slib chudoby vázal nejen jednotlivé členy, než všecko tovaryšstvo jakožto celek. Členové musili si živobytí vyžebrati, jísti měli to, co lidé dají, a peněz od nikoho nebrati, nikým nepohrdati, leč sebou samým, pracovati, kázati krátce, poněvadž pán Kristus také kázal krátce, nedbati o učenost, hlavní věc, aby sprostný bratr měl ducha Páně v sobě. První řád mendikantů takových byla řehole sv. Františka či bratří menších (r. 1223); jiná mendická familia jsou z týchž dob dominikáni, jiní žebraví jsou karmelité, spolčením eremitů vznikli „poustevníci sv. Augustina“.

V XIV. století sleveno ze přísnosti řehole sv. Františka a hádkou o výklad statut i o šat sv. Františka, jímž se odíval, vznikaly z původních Františkánů řády jiné a jiné o regulí mírnější. Z těch jsou přední minorité conventuales čili černí Františkáni s malou kapucí na velikém límci. Těm přiznáno právo nabývati jmění. Kdož drželi se dál řehole přísné, byli observantes, dělící se v několik odrůd, z nichž pro příklad uvedeni buďte „minimi“, poustevníci založení r. 1493 od Frant. de Paula. Ze známějších observantů jsou ještě ze starší doby bosáci, nověji (as 1525) vznikli kapucíni.

Poslední epocha v rozvoji řádů stala se vzniknutím řádu jesuitského, jenž nesluší ke klášterníkům, alebrž k regulárním klerikům. Papežem schváleni r. 1540.

Tovaryšstva ženská vyvíjela se stejně jako mužská. Mužský řád téměř každý dal podnět k tomu, aby ženské zřídily analogické tovaryšstvo.

Před husitským převratem u nás žily skoro všecky všudy řády, kteréž do té chvíle rozvinuly se v církvi. Klášterů benediktinských uvádí se ke třiceti,[1]) z nichž důležitější v Břevnově, na Slovanech, u sv. Jiří, sv. Jana na Skále, na Ostrově, na Sázavě, na Tetíně, v Opatovicích, v Broumově, v Kladrubech, v Touškově, Vilémově. Cisterciáckých klášterů jmenuje se patnácte; z předních sedlecký, zbraslavský, plasský, osecký, korunský, ve Vyšším Brodě, pod Zelenou Horou, frantálský a j. Premonstráti byli aspoň v 15 klášterech; přední jich domy byly na Strahově, v Teplé, v Želivě, v Chotěšově, v Doksanech, v Milevsku, menší v Litomyšli, Veselí a j. Klášterů kanovníků řeholných uvozuje se deset, přední v Praze na Karlově, v Roudnici, v Jaroměři,

[1]) V Seznamu archivu třeboň. z r. 1539. v opise zem. arch. uvedeno 26 klášterů benedikt., v nichž schází, pokud víme, ještě klášter sv. Ambrože v Praze. H. Jireček. Codex juris II. 227. uvádí jich jen 13. Balbin vita Arnest. III. 213. uvádí 23 cenobia.

v Rokycanech, v Třeboni.[1]) Rytířští křižovníci německého řádu čili křižovníci pruští mívali v české balii 28 špitálů a komend, k tomu 32 fary z nichž přednější byly v Bílině, v Německém Brodě, v Král. Hradci, v Chomutově, Krumlově, v Miletíně, Jindřichově Hradci, Plzni, Polné, v Praze. Komenda chebská počítána do Němec. Však již před vojnou husitskou byly mnohé fary tohoto řádu osiřely.[2])

Řád sv. Jana jerusalémského či Svatojanští (Maltézové) přední dům měli v Praze, byli v Lounech, Strakonicích, v Dubě, u Hostinného, v Hradci Král. na předměstí, v Kadani. Křižovníci božího hrobu či kněží řádu jerusalemského s červeným křížem na lodičce byli na Zderaze, v Pardubicích, v Světci, v Trutnově. Křižovníci s hvězdou červenou v Praze u mostu měli ústřední dům. Augustiniáni eremité byli u sv. Tomáše v Praze, v Domažlicích, v Ročově, v Bělé, v Pivonce, na Ostrově (u sv. Dobrotivé), v Sušici a j. Dominikáni, jimž náleželo nad dvacet klášterů, byli na několiku místech v Praze, v Hradci Král., v Lounech, v Chrudimi, v Kolíně, v Oustí u Tábora i v Labském, v Nymburce, v Klatovech, v Písku, Turnově, v Budějovicích, v Litoměřicích, v Plzni, v Pardubičkách a j. Menší bratři konventualní a přísnější observantní byli v Praze, v Kadani, na Krumlově, v Litoměřicích, v Jílovém, v Chrudimi, v Mýtě, v Stříbře, v Benešově, v Mostě, v obou Hradcích, v Plzni a j.

Seznam náš není úplný,[3]) také vynechali jsme některé z drobnějších řádů, ale přes to je světle znáti, že v Čechách bylo řádů řeholních až z míry hojné. Z kusého přehledu jde, že některé mesto — Prahu nepočítajíc — chovalo tři i čtyři řehole.

V husitské bouři největší zlost lidí obecných vrhla se na kláštery, neboť řeholníci, zvláště kartouzští a cisterciáti, byli z nejprudších nepřátel Husových, a pokud mohli (na př. v Sedlci), i ještě po vypuknutí bouře štvali katolíky proti Husitům. V Praze po smrti krále Václava roku 1419 zbořen klášter karthouzský, po něm brzy strahovský, břevnovský; po bitvě na Žižkově Táboři pobořili v Praze jiné ještě. Klášter minoritů sv.-Jakubských uhájen řezníky, Slovansky klášter zanechán při pokoji, ponevadž se mnichové přidali k straně podoboji,[4]) a křižovnický klášter u mosta nezbořen pro chudé lidi v špitále tam chované. Řehole ženské šetřeny již v první ráně, a také potom od nej-

---

[1]) Balbin. Vita Arnesti. III. c. 3. O jaroměřských hojná data Knapp v Pamětech Jaroměře.

[2]) Mirbach Harff. Beiträge zur Personalgesch. d. deutsch. Ord. I.

[3]) Žebravých klášterů bylo „téměř bez počtu". Kalousek. Výklad k hist. mapě. 1894. 21. Seznam dominikánských klášterů čti v Hammerschmidově historii university. Rukop. musejní.

[4]) Tomek. Praha. IX. 126.

prudších Husitů jim dán všude pokoj.[1]) Nelze neviděti v tom jistou něžnost k ženskému pohlaví. Pražské jeptišky na první čas uvedeny všecky pod střechu kláštera sv. Anny, kdež přetrvaly bouři.

Na venkově nedarovali Táboři žádnému mnichovi. Předlouhý jest seznam vybitých, zbořeuych klášterů.[2]) Ve vojně husitské voláno na mnichy: „v sak mniše, v sak!"; s chutí jsou upalováni a jináč vražděni, nejprv na odvetu za upálení mistra Jana, ale potom zhusta i v odvetu a ze msty za nelidské surovosti, páchané na bezbranném lidu českém bez rozdílu náboženství jeho, jen proto, že byl český, od protivníků, od vojsk Zikmundových a zvláště od křižáků německých. Hněv na mnichy tou měrou byl obecný a zlý, že v těch dobách zabíjeni i mimo vřavu válečnou. Aspoň v nejstarší knize rakovnické je zpráva, že kdys kolem r. 1430 pod humništi u Řísut zabit mnich, klidně cestou jdoucí. Z bůhdarma zabil ho švec.[3])

Z pražských i venkovských klášterů mniši utíkali šmahem ven ze země nebo hleděli se spasiti v klášteřích na půdě katolických pánů nebo konečně přečkali bouři v příbuzných svých klášterech na zemské hranici. Takž utekli se benediktíni břevnovští do Broumova, křižovníci s červenou hvězdou do špitálů svých v Plzeňště, Loketště a v Chebě. Co mohli z klenotů, jimiž kláštery byly hojny, poschovati nebo na bezpečná místa rychle dáti odnésti, to mnichové učinili, ale plně zdařilo se jen málo kterým. Jest smutně zajímavo, že purkrabě Zdislav na Karlštejně, kamž při začátku bouří knihy z kláštera zbraslavského od opata jsou schovány, o své všetečné ujmě prodal některé a zašantročil. Roku 1447 musil si klášter jednu biblí svou vlastní koupiti za 16 kop.[4])

Kláštery utrpěly škodu nejen na životech svých členů, ale nenabytná jim způsobena ztráta majetku, který je vychovával. Kde kdo měl sílu a příležitost, bral klášterům. Císař Zikmund, jenž vyloupiti dal chrám svatovítsky,[5]) (zlatou rakev sv. Václava rozlil), v den svého korunování na Hradě sebral jeptiškám svatojirskym všecky klenoty a veliký počet statků řeholních zabavil, zastavil a prodal; strahovskym a břevnovskym na příklad odcizil král skoro všecko, co měli, kromě části vzdálené a nepřístupné při hranici; skoro stejně stalo se křižovníkům sv.-Janskym, zderazskym a jiným. Páni a města obojí strany uchvacovali také zboží klášterské o překot, berouce si za ohradu to, že mnichové „ne-

---

[1]) Jediná výjimka r. 1420, kdy ženy táborské jaly se bořiti klášter sv. Kateřiny.
[2]) U Balbína v Miscell. IV. I. 118—162.
[3]) Knih. arch. rak. z r. 1387.
[4]) Arch. mus. listiny. 1447.
[5]) Tomek; D. Pr. II 86.

obracejíce se ani na Bůh, šířili své lakomstvie a svú lichvu pokrytú".[1])

Když smluvili Čechové se Zikmundem pokoj, zvolna vraceli se mniši, jakkoli nebyli namnoze rádi viděni,[2]) ku svým klášterům, které byly většinou holá spáleniště, trosky a městiště prázdná. Řeholníci nevraceli se počtem valným, aniž dovedli zříceniny svých klášterů hned vzkřísiti. A někteří se vůbec nevrátili, takže nejeden klášter zašel tím navždy; a zase někteří vrátivše se, nedostatkem živořili za nějaký čas a pak mrzuti jsouce vyšli ze země. Na příklad do Prahy se víc nenavrátil německý řád, kartouzové, bratří kající.[3]) Na poznanou veliké proměny a smutného stavu řeholnictva učiníme si povrchní obhlídku po řádech duchovních, které se vrátily do Čech.

Benediktinům na místě pražského Břevnova středem a oporou zůstal na mnoho let v XV. století pohraničný Broumov, v němž sídlo měl pater abbas, druhdy břevnovský. V Břevnově pobývalo mnichů ne mnoho, neboť opat musel snažiti se, aby obsadil a vyzdvihl zhubené kláštery na jiných místech. Vyzdviženy zase kláštery v Přešticích, Kladrubech, Sázavě, Touškově a j.; však nestačili benediktini znovu zříditi kláštery své v Postoloprtech, v Slaném, v Podlažicích, v Opatovicích; do Vilémova se vrátili sic, ale neudrželi se tu na dlouho; benediktinský klášter emausky čili na Slovanech, jenž zachránil bytu svého přijetím kalicha, byl ještě za vojny husitské na divné míře; podle mnichů bydlil tu povědomý Englis, jenž podíl měl v správě klášterské,[4]) a nedlouho po vojně r. 1446 pet mužů, mezi nimiž prý pobýval i Řehoř, spolu zakladatel Jednoty bratrské,[5]) vzali od administrátora kališných Příbrama na místě opatově potvrzení k životu klášterskému. Byl to první a jediný pokus o život řeholní ve straně podobojí. Starý řád benediktinů neměl v tom klášteře žádného slova; kdo sem vstupovali, byli noví benediktiné husitští; však ti vstupovali řídčeji a řídčeji, až naposled od dob krále Vladislavových zůstával v tom velikém klášteře jediný kněz pod obojí, „infulovaný", jemuž bývalo jméno opata slovanského; požíval klášterských důchodů, pokud zbyly které. R. 1510 stal se pokus vpraviti klášter zase do rukou katolických. Opat Jiří Sovka zřeknuv se kalicha pustil Slovany mistru Martinovi z Vlašimě, což Staří Letopisové charakterisují slovy: „Sova vyletěla z kláštera a vejr vklouzl".[6]) Když r. 1514 Martin ušel,

[1]) Tak čteme v rozsudku pražském r. 1422. Miscell. při deskách č. 11. L. 6. Týkala se měšťana Jistebnického; ten platil 34 léta mnichům u p. Marie Sněžné z domu svého na koňském trhu lichevný úrok, až ochuzen. Pak ho mniši z domu vyhnali. Teď mu vrácen.

[2]) Obce chtěly, aby návrat mnichů visel na nich. Arch. Č. III. 440.

[3]) V Touškově a v Přešticích proboštství se uvádí r. 1472. Rukop. univ. II. A. 12. 31.

[4]) Tomek. Praha IX. 127.

[5]) Goll. Č. Č. Mus. 1884. 158.

[6]) Staří Letop. 325. D. P. X. 384.

boje se trestů pro nekalé chování, klášter zase ostal na předešlé míře. Zase dosazován k svému místu od konšelů obojí Prahy, však obyčejně jen od novoměstských s povědomostí duchovního úřadu a za panování Ferdinanda I. i s povolením královým. R. 1535 pokusil se král dosaditi sám opata o své újmě; píšeť Novoměstským, že „sobě vrchnosti své žádnému překážeti dáti neráčí“ a hned sem dosadil faráře týnského Jana za opata. Ale již roku následujícího žalovali Novoměstští králi, jaká zlá hádka v klášteře Slovanském; kněz Jan, farář někdy týnský, prý nemůže se snášeti s knězem Václavem, který před některými léty v týž klášter za mnicha a kněze v to místo se dostal. Oba mají prý teď po sobě světské pomocníky, jeden před druhým žoldnéři se opatrují.[1] Divný obrázek! Svrchu řečeno, že proběhem doby opatství Slovanské stalo se požitkem administrátorů dolejší konsistoře.

Ženské benediktinky vrátily se malým počtem do kláštera sv. Jiří.[2] Filibert biskup je shromáždil.[3] R. 1437 byla abatyše při korunovaci královny Barbory; titul její knížecí listinou zjištěn teprv počátkem XVI. věku.[4] Jeptišky přijímaly ještě roku 1448 pod obojí, nač se kardinál Karvaval zlobil. Zvolna přízní králův pomohly si zase k navrácení některých statků, takže na konec XV. století měly na správu jejich zvláštního hejtmana klášterského. Kamž jinam se benediktinky vrátily, živořily, až zašly, jen nevalný konvent u milosrdenství božího jinak u sv. Ducha v Praze držel se za celé XV. století a roku 1527 se velmi statečně soudí s mistry kolleje Karla IV. o vinici.[5])

Daleko hůř nežli benediktini pochodili husitským převratem cisterciáti, jichž pyšný pater abbas Konrád z kláštera Waldsasského v kostnickém sněmě jináč se neukazoval veřejně nežli se 300 many.[6]) Téhož řádu bohatý klášter Sedlecký byl tak zhubený, že nemohli se cisterciáti do neho vrátiti až teprv r. 1454. Třicet tři roky stál v rozvalinách a ještě r. 1608 naříká opat Augustin z Šenbeka, že přišel do chudobného, sníženého a opuštěného kláštera, při němž sotva zůstalo na vyživení konventu půl třetí vsi.[7]) Svoje poklady některé v prvním návalu husitské bouře zachránili mnichové sedlečtí tím, že je odvezli do kláštera korneuburského.[8]) Na Zbraslav a do Oseka, do Plas, do Nepomuka, do Zlaté Koruny

[1]) Arch místodrž. missiv č. 13. 353. 483.
[2]) Eckert. Posvát míst. I. 84. uvádí, že vrátily se tři jenom.
[3]) Rukop. univ. knih II. B. 19. kus 7.
[4]) Frind; Kirchengesch. III. 350. dí, že právo korunovati a titul knížecí měly abatyše sv.-Jirské od Karla IV. Proti tomu srovnej Tomka D. Prahy IX. 160.
[5]) Liber sentent. vinohradsk. č. 1. fol. 36.
[6]) Frind. Kirchengesch. III. 264.
[7]) Mus. arch. listiny sedleck.
[8]) Beckovský. Poselkyně. I. 61.

sic vrátili se řeholníci toho řádu, ale všude skrovně jen. V Zlaté Koruně byl roku 1441 opat Rudgerus s dvěma kněžími. To byl všecek konvent. Jeden z konventualů byl převorem, druhý cellariem [1]) a všichni i jich nástupcové žili z milosti Rožmberků, kteří se statky klášterními obohatili. Opatství Osecké v témž století zašlo zase, ale vzchopilo se k slabému životu v nově. Též tak v Nepomuce. Nejméně zkusil v bouřích klášter ve Vyšším Brodě. Co mu Oldřich z Rožmberka odňal, to si konvent po letech většinou přece vyplatil, takže byl a zůstal z bohatých. Za to nebylo lze obnoviti kláštery toho řádu v Skalici, u Hradce ani jinde, kde druhdy kvetly. Ženský klášter té řehole obnoven teprve později ve Frantále (v Pohledě) u Něm. Brodu. Však nejhorší bylo, že cisterciáti mravně poklesli tou měrou, že koncem století XV. chtěl jich řád papež docela zrušiti.[2])

V premonstratské řeholi poměrně nejméně zakusil zla klášter tepelský, ostatní byly vypáleny a jen nuzně po vojně osazeny. Obnoven Strahov, Želivo, Milevsko, jehož statky od Zikmunda zastaveny Rožmberkům.[3]) Řeholníků všude málo. Podivný výklad toho uvádí o strahovském klášteře Židek; prý tu pusto, poněvadž opat nechce mnichů přijímati, nebo přijme-li, vyhryze je zase, aby mohl kvasiti sám. Též tak prý je na Zbraslavi a jinde v klášteřích.[4]) Ženské premonstratky zůstávaly na Moravě v Nové Říši a v Čechách nuzně živořily v zpustlých klášterech v Doksanech, Chotěšově a v Louňovicích. Doksanským, které se vrátily r. 1437, prý přála císařovna Barbora.[5])

Řád kanovníků sv. Augustina po svém návratě s bědou udržel se na Karlově v Praze, v Rokycanech, v Třeboni. R. 1454 založil Petr z Lindy nové proboštství v Borovanech pro šest řeholných kanovníků, kterémuž založení papež Pius II. r. 1458 chtěl pomoci odpustky na sedm let tomu, kdo v jisté dny klášter navštíví.[6]) Zboží klášterského drželi kanovníci řeholní jen skrovné zbytky; v Praze několik vinic u Botiče.

Poustevnický řád sv. Augustina vrátil se k sv. Tomáši na Malou Stranu hned po vojně r. 1436; též do Domažlic, do Pivoňky; teprv po mnohých létech obsadili zase Šopku, Ročov a po stu létech teprv Bělou.[7]) Nejlépe se jim vedlo na Malé Straně, kdež těšili se vždy nemalé přízni katolického obyvatelstva. Ženské té řehole vrátily se brzy po vojně k sv. Kateřině do Prahy.

---

[1]) Rukop. Series Abbatum S. coronae. Univ. knih. 3. H. 38 fol. 31.

[2]) Cistercienser. Winter III. 24 111. Frind; Kirchengesch. IV. 292. Brunner; Ein Cisterciensert. 127.

[3]) Čermák Premonstráti. 219.

[4]) Správovna. Židek. 17. D 2. v univ. knih. fol. 13. Výb. Liter. II. 766.

[5]) Čermák. Premon. 153.

[6]) Rukop univ. knih. II A. 12. 31.

[7]) Frind; Kirchengesch. III. 283. Prodrom. Hamerschmid 463. Tomek. Praha IX 157.

Z rytířských řádů obrat husitský nejtíže zaplatili rytířové němečtí. Smrtelnou ránu vlastně obdrželi již před vojnou tím, že král r. 1414 statky jejich pronajal. V kterých husitských městech řád měl komendu s farou spojenou, všude vojnou zanikla komenda i fara. V některých místech na severu českém mezi Němci — v Chomutově, Bílině, v Chebě a j. — živořil řád, ale ani tu nezůstal všude. Chomutov ztratili dlením XV. věku, a landkomtur neměl pak residence. Určili za stolici komendu v Opavě (1460). Reformace lutherská řád v těch končinách zničila docela. V Plzni držel řád patronát hlavního kostela až do r. 1546; [1]) potom přešla kolátura na obec, a arciděkanství přeneseno ke kostelu hlavnímu. Plebán plzeňský Mat. Švihovský pokládá se za posledního landkomtura v Čechách.[2]) V Jindřichově Hradci poslední zmínka, že fara německým řádem obsazena, r. 1441.[3])

Řád svatojanský ubránil se husitské bouři jen v Strakonicích. Pražský klášter, druhdy sídlo velikého mistra, když zase povstal ze svého zpustnutí a zchuzení, stal se pouhým převorstvím, v němž pobývalo kněží málo. Nejvyšší představení řádu janského v zemi zůstávali odtud v Strakonicích. Svatojanští vrátili se též do Chomutova, do Kadaně; o kláštery a komendy však přišli větším dílem.

Křižovníci s červenou hvězdou v husitské bouři ztratili nejprv správu jmění, kolem Prahy ležícího. Pražané zřídili k tomu jmění úředníka svého. Jináč někteří členové řádu zůstávali v domě; velmistr ušel do Chebu, a zdá se, že nebyl za svého chebského exilu od pražských členů poslouchán, neboť r. 1437 musil je císař napomínati, aby se mu poddali.[4]) Zůstalo tak až do dob Ladislava krále, kdy se vše i správa jmění navrátila v starý způsob. Kromě několika pražských far ztratili křižovníci špitály a komendy v Litoměřicích, v Oustí Labském, v Kouřimi, ve Stříbře, v Sušici a j.[5]) Zůstaly jim komendy a fary u sv. Hippolyta na Moravě, v Mostě, Chebě, v Chlumu, v Lokti, ve Varech, Kynšperce, Tachově, Sedlci s Rolí a ještě některé nemnohé jmenují se na Moravě.

Křižovníci božího hrobu po vojně vrátili se, pokud známo, do Mostu a do Prahy na Zderaz. Novoměstští jim přáli, takže se z velikého úpadku přec poněkud vyzdvihli Panny strážkyně božího hrobu vrátily se do Světce,[6]) ale za všecken čas panny bály se

---

[1]) Beckovský Poselk. I 118.

[2]) O tom zevrubněji v Beiträge zur Personalgesch. d. d. Ord. od hrabět. Mirbacha I. 20—21

[3]) Rull. Hradec VII příloh. Paměti fary hradecké. P. Tischer mladší. Method VIII. 25. má r. 1451.

[4]) Tomek: Praha IX. 150. Frind. Kirchengesch. III. 229.

[5]) Univ. knih. rukop. II. B. 18. Pars I.

[6]) Arch. Č. IV. 263.

do kláštera toho vstupovati, poněvadž byl „v poli“, tedy bezbranný.[1])

Z řádů žebravých dominikáni po vojně vrátili se a nepatrným počtem udrželi se potom v Litoměřicích, v Budějovicích, v Plzni a v Jablonné. Také připomínají se převor a bratří v Ústí nad Lužnicí r. 1434,[2]) ale nevíme, pevně-li a dlouho-li tu pobyli. Z Nymburka, z Loun a odjinud z rázných měst husitských zmizeli na dobro. Zdali vrátili se k sv. Klimentu do Prahy, nelze s jistotou říci. Převor dominikánský u sv. Klimenta připomíná se teprv r. 1476. Jeptiškám toho řádu poměrně dobře vedlo se v klášteře sv. Anny v Praze, jednak zachováno pannám zboží klášterské s část znamenitou a kromě toho vždy těšily se novým dobrodincům.[3])

Menší bratří sv. Františka (minorité) řehole mírnější (konventualé) vrátili se do Stříbra a ke kostelu sv. Jakuba v Praze, jenž jim byl spolu s klášterem od řezníků uhájen. Sešli však bratří počtem velmi. Vrátili se k sv. Františku také menší bratří přísnější řehole, bosáci (discalceati, observantes), ale klášter jejich byl na takové míře zlé, že r. 1455 po zemi chodili i naň žebrat. Obojí bratří sv. Františka mírnějšího řádu též tak i bosáci v některých městech, jako v Hradci Jindřichově, v Plzni a na Krumlově, v Bechyni, v Chebu přetrvali vojnu; do Kadaně se vrátili hned po ní, ale nevydrželi; koncem století obnovují tu minorité klášter zas; v Benešově zůstala po nich do té chvíle jen zřícenina chrámová.

Panny řádu sv. Františka pod řeholí sv. Kláry udržely se u sv. Anežky v Praze, v Tynci, na Krumlově, v Chebě.

Karmelitáni vrátili se z Vídně po vojně ku klášteru svému k Panně Marii Sněžné; Pražané jim vrátili lecco toho, co jim v nejbližším okolí klášterním byli pobrali.

Ostatní řádové, kteří se sem nebo tam po vojně vrátili, neudrželi se dlouho. Z nich jsou Servité, kteří několik desítek let smutně žili v klášteře svém v Praze nad Botičem v Slupi; fratres de poenitentia martyrum vyskytují se r. 1443 v Solnici na nedlouho,[4]) Celestini a Magdalenky pobyli v Praze jen na krátko, poněvadž nemohli býti ani skrovní jejich členové z důchodů klášterních nikterak živi. Celestini, odvětví učených benediktinů, zůstali na Ojbíně, a Magdalenky v Zahražanech (v listinách i Zaraše) u Mosta a u Kadaně se udržely do konce XVI. věku. Z r. 1509 jest zpráva, že jim v Mostě vystavěn klášter,[5]) v němž učila se městská děvčata číst a psáti.[6])

---

[1]) Rukop. univ. knih. D II 12.
[2]) Rukop. univ. kn. 15. C. I. 26.
[3]) Tomek. Praha IX. 160
[4]) Arch. kapitol. VI. 5. fol. D. 5.
[5]) Arch. kapitoln. Liber tredecim. fol. 75.
[6]) Ruk. univ. knih. D II. 12.

Za panování krále Ladislava se některé řády přízní královskou patrně zdvihly. Král jim dával privilegia, jimiž směly si vypláceti odcizené statky. Na příklad kladrubský klášter byl r. 1457 nadán svobodou na vyplacení Přeštic, Touškova, Prostiboře a jiných svých statků bývalých.[1]) Zvláště český řád křižovníků s hvězdou v ten čas došel k pěknému pořádku dob bývalých; mistr špitálský nejvyšší vrátil se do Prahy, členové ho uznali, řád tedy scelen, správa jmění bezpochyby tenkrát již přivedena z rukou světských úředníků městských v ruce řádu samého.[2])

Do těch dob spadá uvedení „nových bosáků" do Čech, bosáků přísných, kteří jen v zimě se obouvali, jináč chodíce na pantaflech nebo v dřevácích. Fanatický mnich Kapistrán objížděje Čechy zakládal, kde mohl, reformaci bosáckou a snažil se, aby dosavadní bosáci přísnější přijali řeholu. Takž vznikl nový klášter reformovaných Františkánů Kapistránových v Tachově (1451), později v Mostě, v Kadani (1473).[3]) Do Hradce Jindřichova přivedeni přísní bosáci z Hlohova již r. 1457 a hned se pustili do menších bratří tamějších, řehole volnější, a kazili si navzájem výživu. V tom škorpení trvali obojí nad sto let, až r. 1564, obdrževše od Jáchyma z Hradce nějakou náhradu, odešli minorité do Jihlavy.[4])

Se smířlivými snahami krále Jiřího srovnávalo se, že nezamítl Kapistránových bosáků, když se r. 1460 vprošovali do zříceného pražského kláštera sv. Ambrože, od benediktinů opuštěného. Sám jim dal privilegium, a r. 1461 přistěhovali se.[5]) Když proti husitskému králi Jiřímu poštvána nová vojna křížová, nezměnil se panovník ten ve svém přívětivém chování k řeholím katolickým, pokud ovšem samy nezačaly proti němu zlostně brojiti. Probošt kláštera zderazského Pavel, doktor v právech a vzdělaný znamenitě, byl a zůstal královým tajemníkem, a král odsluhoval se za to klášteru štědře. Premonstrátům strahovským také přál Jiří, a právě za jeho panování zdvihli se z největší nuzoty. Stejně přátelsky nakloněn zůstal král křižovníkům s hvězdou, kteří, jak se zdá, přes všecko sbratření se s Kapistránem a jeho řádem (r. 1451) nepostavili se Jiřímu v těžkých jeho nesnázích a bojích nikterak na odpor.

Ovšem, když benediktini, s kterými byl Jiří dlouho na velmi dobré míře,[6]) přidali se z nabádání papežského legáta roku 1469

---

[1]) Ruk. univ. kn II. A. 12. 181.

[2]) Tomek Praha IX 151.

[3]) Stocklöw. Buch d. Heimat. 297.

[4]) Kopiál Tischerův z arch. hradeck. Orth. Nástin. 5. Zprávy u Frinda. Kirchengesch. IV. 316. s našimi se nesrovnávají. List zakládací z r. 1478 je tištěn v publikaci Tischera mladš.: Jindřich IV. z Hradce. 77.

[5]) Arch. kapitul. kod. VI. 6. 335. Frind; Kircheng III. 295. Tomek. Praha IX. 140.

[6]) Opat Jan způsobil si pro přízeň svou k Jiřímu r. 1459 bouři Broumovských.

k nepřátelům královým, nedivno, že proti nim užil téhož prostředku, který oblíben byl druhdy u císaře Zikmunda; jenže císař tento užíval ho proti nepříteli i příteli stejně rád. Jiří totiž pobral řádu některé statky a zastavil je. Také na klášterníky tepelské, kteří v husitské době pohromě ušli, teď pro nenávist ke kališnému králi dopadla rána. Klášter od pánů z Plavna rozbit. I Želivští pocítili na sobě touž měrou trest králův. Roku 1468, když se byli vzepřeli králi a přidali k papeži, zapsal král klášter Burianovi Trčkovi v dluhu, a pán tento vybil klášter; mniši utekli do Jihlavy, opat Martin smrtelně zraněn. Od té chvíle farářové jihlavští drželi titul opatský, aby nezahynul. Koncem věku XV. vrátili se do Želiva tři mniši, kterých Trčkové zajisté nepřijali přívětivě. Statků jim aspoň nevrátili.[1]) Chotěšovským jeptiškám prý hrozeno utopením. I řád sv.-janský, přidav se k nepřátelům královým, utrpěl některou škodu. Čtemeť v pramenech, že komendor maltanský ze strachu utekl a král oddal komendu nějakému mnichovi Hoffrynovi, od něhož si ji maltanští r. 1470 zas vyplatili.[2])

Jináče nepovědomo, že by král kališník nějak tvrdě vedl si proti katolickým řeholím. Co vypravuje se o cyriacích nebo bratřích kajících, jakoby jim, bohatým, král pobral byl nějaké poklady nebo sužoval je návodem Rokycanovým nesmírnými půjčkami a nad to privilegia že jim zaházel do vody, toho správnost se novým badáním právem popírá; vždyť se ani s jistotou neví, byli-li tenkrát bratří de poenitentia vůbec v Praze.[3])

Po smrti Jiřího za vlády Vladislava Poláka klášternictví v Čechách zmáhalo se podporou krále vůčihledě. Ale s tím zároveň rostla zášť husitské strany proti řeholníkům. V těch dobách řeholníci již tolik si v zemi zase důvěřovali, že neváhali v samé Praze ostře kázati proti utrakvistům a odluzovati jim přívržence. Nejsměleji a s úspěchem vedli sobě přísní bosáci, jim statečně v brojení proti Husitům pomáhali minorité u sv. Jakuba, karmelitáni u Panny Marie Sněžné. Proto také, když vzešla v Pražských městech krvavá bouře proti konšelům roku 1483, odbyv konšely, lid pustil se do řeholníků, a pobořiv jim kláštery, vyhnal některé, proti nimž byly hněvy největší.

Vypuzení mnichů z Prahy byla jim jen rána pomíjející. Vraceli se zase; od r. 1493 nejdřív na Malou Stranu a potom r. 1496 i do druhých Pražských měst. Král prý, když Pražané se svolovali uvésti mnichy zase, pravil:[4]) „Měli-li byste je opět vyháněti, téměř jich nepřijímajte!“ Proto také, než mniši uvedeni, král

[1]) Čermák. Premons. 222. 223.
[2]) Arch. kapitol. kod. VI. 7. 233.
[3]) Tomek. Praha IX. 157. Zpráva Hájkova v Schallerově Prag III. 198., ve Frindově Kirchengesch. III. 243. Že „magistrát r. 1627 prohlásil to za fabali“, čte se v rukop. univ. knih. XV. C. 5. 83. 84.
[4]) Staří letopis. Exemplář Neuberk. 171.

poslal Pražanům napomínací list. Četli ho v shromážděné obci na paláce, a stálo v něm, že král zase uvozuje sem „lidi zákonní“, ale „aby se jim žádná lehkost nedála, ale aby tak zachováni byli, jako se na to sluší, stalo-li by se jináč, ne těm osobám, ale nám (králi) stala by se lehkost“. Obec tehda (r. 1496) „vzemše skrze pana Pytlíka, perkmistra hor viničnych, potaz, odpověď dali, že se tak zachovají“. Také mistři universitní skrze Korandu svolili.[1])

Řeholníci, k nimž přibyli noví dominikáni z Polska, Pražanům zavázali se, že nebudou kaceřovati ani po domích posluhovati svátostmi, alebrž kdo chce, aby nemocného dal k nim donésti do kláštera. Potom již, majíce pokoj, kláštery zvelebovaly se přízní královskou. Sedleckým mnichům staví se teď překrásný chrám slohem Vladislavské gothiky české; r. 1493 skončili klenbu. Král hojně a ochotně vydává dovolení, aby řehole si vyplácely zastavená zboží. Výplata byla velmi usnadněna tou okolností, že kláštery zastaveny i koupeny v malých summách. Ovšem, když držitel prokázal některé útraty za opravu kláštera vydané,[2]) musely mu býti nahrazeny při vykoupení. Dovolení královského k výplatě dostává se r. 1498 na příklad Erhartu převorovi a Lidmile převořiši kláštera Chotěšovského, týž rok Jan opat a konvent kláštera v Hradisti obdrželi privilegium toho rozumu; týž rok dává král dovolení Janovi ze Švamberka, mistrovi Strakonickému, aby za statky odtržené od řádu a daleko ležící koupiti směl jiné blíže Strakonic nebo u Prahy, ovšem s radou hejtmana království Českého a s dodatečným schválením královým.[3]) Klášteru Sedleckému král vrací r. 1501 Nový Dvůr a vykazuje ročně sto kop grošů českých a dvacet džberů ryb z panství Kolínského, poněvadž prý klášter za časů válečných ohněm a mečem zkažen jest, zboží všecka roztržena a král chce, aby při tom božím domu opat státi mohl se slušným počtem bratří.[4]) Roku 1500 slibuje král konventu broumovskému, že od něho nic nikdy nezastaví, a připomíná mu milostivě, že s pomocí jeho přišel zase v užívání kláštera a zboží;[5]) křižovníci s hvězdou teď rostli vzhůru; král jich vybornému mistrovi Matějovi z Třebska i nástupci jeho rozličné milosti dal.[6]) Roku 1514 vrácena křižovníkům fara v Tachově a téhož roku Václav z Hradešína, velmistr, od krále dostal privilegium, že on se svými nástupci bez vyslyšení královského a osob, kterým by ta věc spravedlivě náležela, s mistrovství sesazen býti nesmí do smrti.[7])

---

[1]) Arch. praž. č 994. fol. 82. 83.
[2]) Registr. Vladisl. v dvor. arch. ve Vídni č. 21. fol. 239.
[3]) Všecky doklady v týchž Regist. kr. Vladisl. v Státn. dvorn. arch. č. 201 Nro. 41. 136. a j. Opisy půjčil dr. J. Čelakovský.
[4]) Arch. Č. XIV. 419.
[5]) Registr. Vladisl. v dvorn. arch. č. 197.
[6]) Tamže. 1498 podací mu dal v Chřeštovicích.
[7]) Arch. minis. vyučov. Opis v mus.

Štěpánovi, opatovi benediktinskému, dává král r. 1499 povolení, aby sobě na Ostrově (u sv. Jana), „kde prve klášter byl, nový zase udělati mohl".[1]) Tomášským bratřím sv. Augustina král r. 1510 dává právo postranní v Praze, dovoluje, aby měli v svých domech řemeslníky a zřídili si rychtáře.[2]) Opatu strahovskému Kašparovi r. 1515 král díl potvrzuje, díl nově dává privilegia, že nemá státi k soudům světským ani duchovním než k osobě královĕ, hodnost že má míti doživotně; klášterové v Doksanech a lucký aby mu byli podřízeni, král slibuje, že nezastaví zboží klášterského, nařizuje, aby vráceny byly kláštera vsi a dvory některé, mezi nimiž Šárka s lesy, horami a rybníky; hora Petřín s vinicemi a štěpnicemi, hora Bruska s vinicemi a šafránicemi.[3])

Tyto příklady, vybrané jen za ukázku o rozmanitosti přízně královské, ukazují, že v době Vladislava krále veďlo se řeholím u nás dobře. Podle krále ovšem i někteří z katolického panstva řeholím velmi přáli. Tou pomocí vznikli karmelitáně bosí, přísnější roku 1483 v Rabštejně; Burian z Gutštejna uvedl karmelitány konventualy (t. j. ty, kteří byli obuti, jídali maso a směli mluviti) do Chyší r. 1487. Toho také roku dostává se karmelitánům čili „zákonníkům Matky boží z hory Karmel" štít a erb na převorskou a konventní pečeť, totiž tři černé rohy jelení v zlatém poli.[4]) Protestantství vypudilo z obou míst Karmelity v létech třicátých století následujícího. Jindřich z Hradce byl takový příznivec řeholníkův, že nemaje dosti na svých bosácích doma, dává se r. 1493 v bratrství s celým řádem a zapisuje se mu s manželkou Annou Minstrberskou i s dětmi, což generální vikář řehole té ve Florenci listem na věčné časy stvrzuje.[5]) Zdislav ze Šternberka v nově uvádí r. 1490 (1491?) bosáky do Bechyně. Stalo se tak u přítomnosti Jana Bosáka, varadinského biskupa, a mnohých pánů; usazeno tu 15 řeholníků, vesměs Čechů, kteří „kázaním kacíře obraceli".[6])

Roku 1501 založil Konrád Krajíř z Krajku klášter Františkánů Pavlánův (fratres minimi) u Nové Bystřice.[7]) V týž čas uvozují se Pavláni v Těnovicích.[8]) Roku 1502 vzešel klášter poustevníků sv. Augustina u sv. Vavřince pod Mělníkem.[9]) Zkvetl

[1]) Regist. Vladisl. 198.

[2]) Arch. klášter. sv. Tomáše. Listin.

[3]) Arch. minis. vyučov. Opis v mus.

[4]) Liber tredecim. VI. 8. 10. 11. v arch. kapitol. Též v mus. diplomatáři. 1487. Frind. Kirchengesch IV. 361. má rok založení v Chyšech 1485.

[5]) Zem. arch. Opisy z Hradce. 1493.

[6]) Beckovský. Poselkyně. II. 127.

[7]) Zem. arch. opisy z Hradce. 1501. Srov. Rezek. Děj Čech za Ferd III. 83. a citát z Mrštíkova pojednání „Býval. klášter Pavl."; Rezek míní, že to byl jediný pavlánský klášter.

[8]) Frind. Kircheng. IV. Pavlány ještě u Vyšš. Brodu v Kugelweitě uvádí, ale nevíme, správně li.

[9]) Arch. sv. Tomáše v Praze. Listin. 150. Je tu převor Tomáš, Kliment praedicator, Jiří sakrista.

klášter v Horaždějovicích; Vilém z Pernštejna r. 1516 přivedl si do Pardubic minority z Krakova,[1]) a kláštery vznikaly jinde leckde, vše pomocí panskou.

Proti tomu lakotou Šternberkův a panstvíchtivostí Rožmberských a jiných hynuly kláštery v Nepomuce, v Zlaté Koruně, v Krumlově, v Skalici, v Sázavě, neboť vrchnost, zabavivši statky, připravila řeholníky zdejší v tuhé pod sebe poddanství, o němž jinde víc položíme. Tu také zmíněno budiž, že bratrské vrchnosti tehdá začaly úsilněji dusiti kláštery. Aspoň Johanna z Krajku r. 1511 vydává Mladoboleslavským privilegium se slibem, že ona ani žádná vrchnost po ní nebude tu stavěti klášterů ni prvních obnovovati.[2])

Ale zvelebení klášterů na hraně XV. a XVI. věku jest nutno představiti sobě vůbec velmi střídmě. Co do statků klášterských lecco vráceno a vykoupeno, takže řeholníci snáze se živili; ale počet řeholných lidí i v této době všude byl skrovný. Vždyť ani katoličtí Plzňané nechtívali mezi sebou trpěti znamenitějšího počtu klášterníkův. Roku 1524 stěžovali si u krále Ludvíka, že mimo starodávný obyčej bratří řeholních u nich přibývá k nemalé obtížnosti obyvatelův. Král svolil, aby v klášteře dominikánském nebylo více než osm bratří, u bosáků ne více nežli deset.[3]) Pokud víme, nejvíc členů klášterských pospolu žilo tehda ve Vyšším Brodě. Roku 1481 uvozuje se jich v konventě devatenáct.[4])

Šestnáctý věk přinesl klášterům nejprv tu svízel, že vojska do tureckých vojen táhnoucí nejraději se zastavovala v klášteřích, a nejednou se stalo, že klášter vybila, zloupila. Takž na příklad, již r. 1526 vyvrátili vojáci klášter Ostrovský, odkudž benediktini spasili se k sv. Janu pod Skalou.[5]) Roku 1557 vytlouklo říšské vojsko, do Uher táhnoucí kladrubský klášter.[6]) A takž bylo by lze ještě některou vojenskou surovost uvésti. Ale tím kláštery nehynuly; takové rány se zhojily brzíčko. Horší byla druhá svízel, již přineslo klášterům XVI. století. Lutherskými převraty dopadla na kláštery v Čechách veliká, nezhojitelná rána. Luther psal a učil proti řeholnímu životu, bosáci a jiní mnichové žebraví byli mu líní čmeláci, kteří nic nepracují, ale všecko snědí.[7]) Zastával a chválil ty, kdo z řeholí utíkali, a listy do našich klášterů zasílanými pobízel řeholníky, aby opustili řehole.[8]) Začali tedy,

---

[1]) Nechvíle. Method VII. 75. R. 1532 činí Vojtěch z Pernštejna s Markem, ministrem řádu v Krakově, a Joštem vikářem téhož řádu v král. Českém smlouvu o klášter nový. Kn. rudá pardubická fol. 23.
[2]) Kezelius. Kronika bolesl. v mus. 49.
[3]) Hruška. Plzeň. 81.
[4]) Raphael Pavel. Beschreib. der Handschrift. Hohenfur. 62.
[5]) Ziegelbauer; Epitome historica Monast. Břevnov. 198.
[6]) Beckovský. Poselk. I. 240.
[7]) Luther. Tischred. Bindseil. III. 293—299.
[8]) Brunner. Ein Cistercienserbuch 303.

kde kteří byli, nejedni utíkati a sbíhati mezi světské kněze pod obojí nebo lutherské. Většinou utíkali ledajakého rázu mniši, mnohý zajisté jen proto, aby se mohl oženiti, ale domnívati se, že jen nevážní řeholníci utíkali, byl by klam. Mnichové na Ojbíně byli učení mnichové a dobrou měli pověst, jakž svědčí o nich Bohuslav Lobkovic — a do roku 1546 byli všickni mezi protestanty.[1]

Řehole brzy stonaly nedostatkem členstva a nevystonaly se z toho ani za mnohé časy po bitvě bělohorské. Některé klástery dokonce zahynuly, a to dosti brzy. Na příklad klášter zderazský, jenž naposled zastkvěl se snášenlivým proboštem doktorem Poučkem, povědomým administrátorem katolickým, rozkazem papežským dostal se r. 1498 pod převora řádu sv. Jana, ale do r. 1531 byl už prázden. Král Ferdinand odevzdal ho jeptiškám příbuzného řádu křižovnic božího hrobu ze Světce.[2] Bratří poustevníci od sv. Tomáše scházeli tak, že časem dům jejich pražský zhola byl prázden. V Ročově při nuzném životě drželi je Kolovratové.

Klášter v Třeboni, kterýž do r. 1504 slynul spisovatelem a pilným písařem Křížem z Telče, sešel do r. 1544 tou měrou, že již neměl ani kazatele schopného. Týmž časem směl se Petr z Rožmberka pokusiti o to, aby nepatrnému zbytku zdejších kanovníků řeholných vnutil svého domácího kaplana za opata.[3] Mnichové zdejší i v tom zbytečku svém upadli v nevážnost.[4] R. 1566 arcibiskup píše císaři, že špatni jsou mniši v Třeboni, a Rožmberk že za ně platiti musil daně a dluhy do 4000 kop.[5] A hned v zápětí zase žaluje arcibiskup císaři, že dva mniši kanonie třeboňské vinni jsou vraždou, a císař téhož r. 1566 papeži oznamuje, že konventualé nočně z kláštera vycházejí a pijí, dva že se súčastnili vraždy, měšťané, poněvadž to opatství má faru, že jsou v službě boží opuštěni, a tudy že by sem řád dosadil Jesuity.[6] Tím se stalo, že r. 1566 Vilém z Rožmberka svolením arcibiskupovým i císařovým zrušil klášter třeboňský a s ním sousedící kanonii borovanskou. Ovšem vzal sobě za příčinu zlou kázeň mnišskou, ale o statky šlo mu také.[7] Zahynutí kláštera v Borovanech přivedl ku konci ochotně kněz Kožka, svrchu jinde připomenutý šašek pansky. Pán ho vzal r. 1559 z kláštera sázavského a praesentoval ho, zamilovav šprýmy jeho, do Borovan za probošta. Kožkovi dobře tu asi nebylo. Píšeť r. 1560 purkmistru

[1] Moschkau Oybin. Chronik. 138. Bibliotheka jejich dostala se Jesuitům.
[2] Rukop. univ. knih. II. A. 26. Beckovský. Poselkyně I. 65.
[3] Vačkář. Děj. k. Třeboň. 29 30. Decker. Progr. třeboň. gymn. XXI. 17.
[4] Březan Živ. Vil. z Rožm. 37.
[5] Rukop. univ. kn. II. B. 5 I. 25.
[6] Tamže č. II. B. 6. I. 67.
[7] Kalousek. Věstník Spol. nauk 1893. VIII. 2.

do Budějovic, „že jest v nouzi a v psotě, neb sou přede mnou jiní nedobře hospodařili“. Na konec prosí Budějovičanů, aby mu dali „na novosedlí“ dvě bečky soli, „tak aby se přes tu zimu přeživiti mohl“.[1]) Kožka bez lítosti a bolesti odevzdal pánovi svou hodnost proboštskou a šel roku 1564 na Krumlov za kaplana.[2]) Pán do jednoho kláštera uvedl Jesuity, z druhého si pořídil pivovar.[3])

Konvent karmelský u Panny Marie Sněžné, jenž velmi chutě se svými sousedy soudí se o dům ještě r. 1525,[4]) zvolna chřadnul, až r. 1543 klášter osamotněv zpustl docela. Lidé do něho nosili nečistoty, stal se obytem tuláků nočních a lupičův;[5]) roku 1566 sic připomíná se, že do něho uveden karmelitán Smigeltský, ale zajisté odešel brzy.[6])

V Zlaté Koruně v létech 1525—1535 pobývali s opatem jen dva členové; v Nepomuce zašel klášter r. 1571. Z Horaždějovic poslední bosáci utekli, když nemohli snésti příkoří paní Švihovské, která podporovala Bratry. Po jich odchodě „paní klášter zloupila, z ornátů šaty, sukně dělati dala a v tom s svými dcerami chodila“.[7])

Konvent premonstrátů v Milevsku, jsa od r. 1473 pod Švamberky, živořil jak tak. Když pak roku 1575 císař Maxmilian dal Krištofovi Švamberskému protestantu všecko Milevsko, zahuben klášter tak, že zůstal brzy na jediném opatovi, jenž osamotněv, šel raději za faráře.[8]) Hrstečka členů kláštera želivského žila v Jihlavě, kdež opat farářoval. Statků užívali pořád Trčkové. Roku 1567 byl i želivský „konvent“ docela bez členů.[9]) Maltský rytířský řád sv. Jana opustil svou komendu Kadaňskou r. 1542. Prý neměli dostatek kněží. Převor Zbynek Berka prodal tedy obci za ročních 9 dukátů patronát kostela, a tak ostaveno volné pole protestantskému knězi. Také minorité r. 1543 odešli z Kadaně. Návrat jejich, roku 1590 katolickou reakcí vzbuzený, neměl síly ani trvání.[10])

Dávaje klášter dominikánský v Budějovicích do opatrování konšelům, král r. 1549 dí, že v něm není než jedna osoba toliko, převor sám na létech sešlý; toho převora aby tedy dochovali do smrti, překážek ani útisků aby mu nečinili a hodné kněží jiné

[1]) Ruk. univ. kn. II. A. 12. 39.
[2]) Březan. Život Vil. z Rožm. 135.
[3]) Frind. Kirchengesch. IV. 257—333.
[4]) Arch. praž. č. 1129. 202.
[5]) Beckovský. Posel. I. 111.
[6]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1566
[7]) Paměti kláštera sv. Michala v mus.
[8]) Paměti fary hradec. Tischer mladší. Rukop. Čermák Premonst. 318.
[9]) Čermák. Premonstr. 225. Potom dal Maxmilian Kašparovi, opatu kláštera Zábrdovského, klášter Želivský s příslušenstvím, „aby lépeji klášter ten spustlý před pádem uchovati mohl“. Musej. diplomat. r. 1589.
[10]) Stocklöw. Buch d. Heimat. 299. 306.

kterékoli, ale jen katolické, aby dosazovali ke klášterskému kostelu za kazatele.[1] Však zdá se, že ještě potom dominikáné sem posílali některého člena, aby o klášter nepřišli.

Když příchozím Jesuitům odevzdávali dominikáné roku 1556 klášter sv. Klimenta v Praze, neměl konvent jejich víc osob nežli tři. A u sv. Anežky, kamž dominikáni převedeni, byli na ten čas pouze dva konventualé sv. Františka s dvěma nebo třemi jeptiškami.[2] Jeptišky poslány do Tynce. A abatyše týnecká roku 1585 prosí arcibiskupa, aby v jejím klášteře nehledal kandidátku pro abatyšství panen sv. Kláry v Olomouci, poněvadž v Tynci počet jeptišek nepatrný, kromě toho prý jsou tak chudé, že nemohou chovati ouředníka, nýbrž spravují svůj chudý stateček samy.[3]

Roku 1565 vymřely panny řeholní v klášteře u sv. Kateřiny v Praze do poslední; klášter s nepatrným svým důchodem spojen s příbuzným klášterem sv. Tomáše;[4] starý převor u sv. Tomáše, Michal, nemoha oba domy spravovati, učinil s povolením arcibiskupovým r. 1567 smlouvu s bratrem Martinem, že Martin povede správu u sv. Tomáše, a Michal u sv. Kateřiny.[5] Klášter na Zderaze r. 1565 již zas byl prázden; r. 1577 převedeny sem poslední jeptišky ze Světce; a světecký klášter stal se stolním zbožím arcibiskupským. V Nové Říši přestal klášter ženských premonstrátek r. 1595 a poslední panna převezena do Chotěšova.[6] U sv. Jiří na Hradě byly roku 1550 jenom dvě panny;[7] na Karlově pražském, když tu r. 1538 umřel opat Jan, zůstali tři neschopní členové, z nichž jeden diakon.[8] Rokycanský konvent kanovníků sv. Augustina zašel do půlky století XVI.; proboštství jeho zastaveno r. 1546, a později císař Maxmilian II. odprodal obci Rokycanské dům proboštský, vesnice klášterské a lidi dědičné za 4742 kop 40 gr. českých.[9]

V Pivoňce u Domažlic žil dle klášterského kopiáře z r. 1582 převor Kašpar Malesius se starým, bývalým převorem a s jedním spolubratrem, Janem, jenž r. 1583 podloudně a se škaredými slovy utekl k panu Burianovi Jeníškovi z Oujezda. Marně probošt prosí pana Jeníška, aby mu kněze nevěrného vydal. Jináč lze poznati z kopiáře Malesiova, že klášterské zdi padají, a žebravá prosba převorova, aby probošt kapituly zámecké Píšek daroval konventu postillu „Nausee biskupa“ a převor na Sioně Lohelius

[1] Arch. místodrž. Missiv. č. 35. fol. 221.
[2] Rukop. univ. knih. 15 E 11. Manuál sv. Anežky.
[3] Arch. zem. Opisy z arcib. 1585.
[4] Arch. sv. Tomáše. Listiny.
[5] Arch. zem. Opisy z arcib. 1567. Recept.
[6] C. Žídek. Premonstr. Stift. Neureisch.
[7] Eckert. Posvát. místa I. 85.
[8] Univ. knih. rukop. II B 6. kus 59.
[9] Arch. zem. Opisy z arcib. 1575.

aby daroval antipendium, nesvědčí pravě o velikém blahobytě v klášteře pivoňském, přes to že měl 120 osob poddaných.[1])

Z těch dokladů, jichž počet lze rozmnožiti, již patrno, kterak hynuly kláštery v různověrstvu XVI. věku a vzrostem protestantství a ovsem též bídnými důchody, o nichž položíme ještě některou zmínku doleji. Zajisté příliš nepřemršťoval historik českobratrský, napsal-li r. 1541, že „v našich krajinách již dávno klášterové na větším díle jsou pustí“.[2]) Byl před příchodem Jesuitů v Čechách tak malý počet lidí řeholnych a takové opovržení života kláštorského, že „jeden neb druhý, lidé přespolní, domácího jazyka neznající, na místě nepřítomných“ (řeholníků), měšťané a jiní lidé klástery v držení měli.[3]) Ferdinand I. již roku 1558, věda, že v mnohém klášteře všecek konvent skládá se z kněží dvou, tří, poručil, aby v soudních věcech místo konventů klášterských pohánén byl královský prokurátor.[4]) Ovšem chtěl sám tím rozmnožiti svoji moc a „vrchní kollaturu“.

Zanechávajíce sobě doleji vylíčiti zevrubně život v tehdejších klášterech, nemůžeme již tuto pro přehled nepoložiti vzácnou a zajímavou zprávu, kterou bez datum podal stolici papežské nepovědomy spisovatel, jejž informovali Jesuité.[5]) Poznáme tu najednou stav všech řeholí z doby, jak se domníváme po jistých znameních, z počátku XVII. věku. Zpráva pochází asi od papežského nuntia, neboť je v ní několikrát nepříznivě dotčena královská komora, a papežský nuntius bojoval od roku 1595—1610 s komorou, jak se na jiném místě vyloží, tuhý zápas. Že informace jdou od Jesuitů, ne bez práva soudíme z poznámek sem tam vtroušených, že ten neb onen opat nehájí dostatečně církve katolické, že se pro katolickou víru ničeho neodvažuje, že je bázlivy. Bojovné stanoviště měli Jesuité. Jiné řehole do těch dob buď naučily se snášenlivosti nebo nestavěly bojovnost tak na odiv.

O benediktinech dí zpráva, že mají opaty v Broumově, v Kladrubech, na Sázavě a u sv. Jana pod Skalou; probošty že mají v Břevnově a v Polici. Na hradě u sv. Jiří abatyše. Broumovský klášter prý bohat; je řeč, kdyby byl dobře hospodářsky spravován, že by nesl 4000 (bezpochyby tolarů); ba někteří prý domnívají se, že by nesl 9000. Druhdy v něm byl veliký počet bratří, nyní je tu opat sám druhý nebo třetí a užívá těch důchodů. Opata volí bratří a proboštové řádu toho a panovník potvrzuje. A poněvadž se těší klášter velikym důchodům, aniž živí tolik bratří, kolik by

[1]) Kopiář Kašp. Malesiusa z Oppolí z r. 1582. str. 92. 70. 115. 132. Že jsem tento kopiář a jiné knihy domažlické čísti směl na výstavě národopisné, z toho děkuji panu Maxovi Duffkovi.
[2]) Rukop. univ. kn. 17. C. 3. 175.
[3]) Výpisy z pam. kolleje jesuit. Tomek. Č. Č. Mus. 1844. 185.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 60 321.
[5]) Z vatikánského archivu opis sděluje dr. Nováček.

měl, odtud to, že ročně nucen jest opat komoře královské některé summy půjčovati, za císaře v rukojemství se zavazovati a když ne všecko, tedy aspoň dobrou část za něho spláceti. Opat nynější jest nepatrného vzdělání, spíše žádného, kdo ví, zná-li svoji řeholi dobře; nedbalec jest v hájení katolického náboženství, dovoluje odpadlým mnichům ve svých městečkách a vsích, v nichž má faru, bohoslužbu konati. Z toho vzešlo, že se poddaní jeho vzbouřili, začež od úřadu zemského nedávno jsou žalářem potrestáni. Proboštství sv. Markety v Břevnově, byvši druhdy opatstvím, mnoho důchodů mělo, i teď jich má nemálo, ale jen část vyšší opat zanechává proboštovi, ostatek béře všecko sobě. Toho probošta sází opat. Nynější probošt jest člověk malého vzdělání, vychování žádného, žije tu sám jediný, a to svobodně, svátostmi posluhuje jako farář a podává pod jednou i pod obojí bez rozdílu a, je-li pravda, zpověď vyslýchá hromadně (turmatim) a bez pokání podává svátost oltářní. V Kladrubech jest co do důchodů a opata skoro stejně jako prve; až na to, že opat živí prý více bratří. Jakmile někdo umře, hned je tu někdo z komory královské a sbírá všecko všudy rovně tak jako v opatství broumovském. Opata zdejšího potvrzuje král.

Klášter sázavský, slavný sv. Prokopem, býval prý druhdy velmi bohatý a hojný, ale velikou část jeho zboží šlechticové odcizili. Co klášteru dosavad náleží, užívá jistý šlechtic, bydle tu v klášteře.[1]) Opata vyloučil z kláštera do nějakého soukromého domu; ročně mu dává určitou summu na vyživení. Opat, od broumovského jmenovaný, žije v onom domě sám bez bratří, svobodně, jsa u víře podezřelý, neboť připouští kněze jakéhokoli náboženství k bohoslužbě. Svatý Jan pod Skalou podoben víc nějakému poustevnickému řádu nežli opatství, nic se skoro neliší od selské chýže (tugurium). Důchodů sotva 300 tolarů ročně požívá opat. Žije sám bez bratří a bez konventu. Opatství u sv. Jiří slove knížecí, poněvadž abatyše těší se v království tomu právu, že zovouc se kněžnou korunuje královnu českou. Jest bohato a hojno, držíc městyse, vsi, s nimiž spojena i správa duchovní, jsou při ní kacířští kněží. Konvent, druhdy slavný, složen býval z panen urozených rodin, nyní nuzný jest; klausuru nedrží; často již byly udány, že hodují s kleriky i se světskými osobami. Správa jejich náleží dílem arcibiskupovi a kanovníkům („odtudž mezi nimi podezřelé obcování");[2]) dílem visitátoru řádu cisterciátů, dobře-li prý zpravodaj o tom zpraven.

V dominikánských klášteřích prý představení a konvent jsou obyčejně jediná osoba; nacházejíť se v klášteřích po jediném člo-

---

[1]) Klášter obsáhli od r. 1569 Švihovští; od r. 1597 byla tu pánem komora král. Roku 1611 nastoupili Valdštýnové. Jenž svrchu se připomíná, byl Adam z Valdštyna. Viz Krasl. Sv. Prokop 250.

[2]) „Hinc inter illos suspecta commertia."

věku, řídko dva, nejřídčeji tři, ti samotáři (solitarii) žijí mimo řeholi a disciplinu konventní, tropíce nezřídka pohoršení (scandala), důchodů zle užívajíce, stavby pustnouti nechávajíce a příbuzné své obohacujíce. Každý z převorů má do 300 tolarů užitků, ale bratří živiti nechce.

Cisterciátský klášter zbraslavský, královský, pravda-li, má důchodů do 3000 tolarů. Jest poněkud lépe zřízen, neboť ho visitátoři stejně tak jako Strahov, Vyšší Brod, Teplou něco málo (aliquantulum) reformovali; tím se také stalo, že nad jiné kláštery živí některý počet bratří v konventě nebo na studiích. Řád má fary s duchovní správou. Jest jako jiní soužen královskou komorou a nucen k rukojemstvím za dluhy královské. Opata volí konvent; král ho potvrzuje, od čehož berou písařové v kanceláři řídko kdy méně než 100 tolarů.

Dále líčí zajímavá a důležitá zpráva vatikánská klášter nejmenovaný. Podle souvislosti bude to premonstrátský klášter tepelský. Jest prý bohat, má města a vsi, důchodem vyrovná se skoro broumovskému. Opata volí konvent, král tvrdí. Opat živí 10—12 bratří; řehole jest reformována, ale ne plně. Na farách klášterských nejsou kněží vesměs katoličtí. Opat je dobrý muž, až na to, že příbuzným víc, než se sluší, přeje; arcibiskupa se bojí. U věcech víry jest také bojácný, za svobodu církevní ničeho se neodvažuje. Klášter Strahovský býval prý bohat velmi, nyní jsa chud požívá jen málo důchodův. V něm má sídlo teď reformátor toho řádu,[1]) muž dobrý a horlivý (zelosus) žijící tu s pěti bratry podle zákona; jemu přísluší právo nejvyššího visitátora celého řádu. Opata volí konvent a tvrdí král

O klášteře v Zlaté Koruně a ve Vyšším Brodě dí zpráva, že oba náležejí k panství rožmberskému. Brod prý reformován jsa, živí některý počet (plures) bratří a stále k zvelebení spěje; také jest dostatečně bohat, neboť Rožmberští mají v něm pohřeb. Klášteru náleží městečko s farářem, jejž dosazuje opat. Nedbalostí předchůdců měšťané upadli v kacířství a faráři mnohým příkořenstvím vzdorují. Klášter korunský dle zprávy měl veliké důchody, ale když bezprávím válečným do moci pánů Rožmberských upadl, zhuben jest. Teď má přece aspoň tolik, že čtyři až šest osob s opatem v něm živobytí míti mohou. Opaty v Brodě i tu volí konvent s potvrzením visitátora a pánů z Růže. Plasy a Sedlec, oba kláštery téhož řádu cisterciátů, skoro stejně důchodem jsou nadány, Plasy o něco víc. Mají tolik, že obojí stačí živiti šest nebo osm osob. Jsou lidé, kteří tvrdí, že každý z těch klášterů do tisíce tolarů ročního užitku béře. Žije však v každém jen opat s jedním nebo s dvěma bratry. Opaty volí konvent zbraslavský, král je stvrzuje. Mniši v těch klášteřích nežijí právě podle řehole. Umře-li který, pobéře komora královská.

---

[1]) Bude Lohelius.

O premonstrátských ženských klášterech v Chotěšově a v Doksanech dí zpráva, že jsou bohaty. Důchod každého páčí se na 3 až 4 tisíce tolarů. Však živí jen málo panen klášterských, jimž jsou představeni mužští téhož řádu z Teplé nebo ze Strahova. Žily panny s velikou svobodou, bez klausury čili zavření; však nedávno drobet jsou opraveny, klausura jim nařízena od visitátora strahovského. Klášterům těm přísluší fary. Oba kláštery trpí největší úzkosti a příkoří od komory královské; kdykoli umře probošt, vloží se komora do všech statků. Ani volba proboštů těch klášterů, která koná se v Teplé a na Strahově, není bez stvrzení králova a daru nebo poplatku.

Z ženských klášterů sv. Anny, na Krumlově a ve Frantále měly dle zprávy vatikánské největší počet jeptišek první dva. Krumlovské panny sv. Kláry udržuje stálá přítomnost pánů Rožmberských, také abatyší bdělost, z nichž jedna, u sv. Anny v Praze, spravována jest bratry dominikány. Méně chválí zpráva řeholnice v Pohledě (Frantále), prý neposlouchají, nedrží zavření. Dohled má arcibiskup.

Řád rytířský sv. Jana zle pochodil ve zprávě vatikánské. Nejvyšší mistr prý živí při své residenci konvent, ale řeholníci málo dbají na řeholi, málo na své vzdělání. Příčinou bude, že obojí představeny, jakž světský, jenž je šlechtic, tak duchovní, jenž je kněz, nedbalí jsou svých povinností. Tím se také stalo, že zanedbali v městě svém (v Strakonicích) věc katolickou; ještě před málo léty bylo město skoro všecko římské víry, nyní až na tři nebo čtyři měšťany všickni přijímají pod obojí, k čemuž prý je přivedl předchůdce nynějšího převora. V městečkách a na vsích mají mnohé farní kollátury, k nimž bratři řádu za faráře se dosazují, ale z nich ne řídcí vedou svůj úřad spíš po kacířsku než po katolicku.

O klášteřích eremitů a žebravých mnichů v Plzni, v Hradci Jindř., v Kadani, u sv. Tomáše dí zpráva stručně, že mají velmi skrovničké důchody, jsou prý v nich mendikanti řeholní, kteří se s těží vyživují. Víc o nich nic. Také ani slovem nezmínil se o žádném jiném klášteře.

Přičiníme-li k této vatikánské zprávě vzkaz arcibiskupa pražského Martina papeži Sixtovi V. r. 1589, že v celé dioecesi jest jenom čtyřicet klášterů s kázní dosti pokleslou (satis collapsa),[1] snadno pozorovati, kterak za čtyřicet let katolická reformace, začatá příchodem Jesuitů a zřízením arcibiskupství, málo dovedla napraviti v životě klášterském. Však o tom zevrubněji dole se položí.

V době největšího úpadku života klášterního přišli do Čech dva noví řádové; byli to, jakž povědomo, Jesuité r. 1555 a po

[1]) Rukop. mus. bibl. VI. B. 12.

nich kapucíni; obojí byvše voláni proti protestantům byli přísným životem svým za vzor kněžstvu světskému i klášterskému. Kapucíni „bosí a bradatí“ přišli přičiněním arcibiskupa Berky do Prahy začátkem listopadu 1599,[1]) usadili se na Hradčanech, kdež jim někteří z šlechty r. 1600 stavěli klášter. Císař jich na Hradčanech sobě na blízce viděl nerad; hvězdář Tycho mu totiž předpověděl, že zahyne rukou mnichovou; proto císař poručil několikrát, aby byli kapucíni odtud hnáni.[2]) Sám Zdeněk Lobkovic, jenž byl kapucínův příznivcem, r. 1600 nucen psáti, nepůjdou-li kapucíni z Prahy po dobrém, že najde cesty, „které se snad líbiti nebudou“.[3]) Onemocnělý císař nechal potom kapucínů s pokojem, zvláště když prý mu výtečnou apatykou svou posluhovali, a urození páni, ochránivše jich štědrou podporou k nim se přikloňovali pořád. Kapucíni povoláni jsou r. 1615 od kancléře Zdeňka Lobkovice na Roudnici, roku 1616 do Mosta od Vilima Lobkovice, ačkoli tu katolíků bylo velmi málo;[4]) konečně i samou císařovnou Annou, chotí Matiášovou, do Budějovic uvedeni jsou r. 1614.[5])

Do té doby také někteří ze starých řádů vrátili se k svým bývalým državám nebo se o bývalý klášter svůj pokoušeli. Z těch jsou na příklad karmelitáné, kteří r. 1589 z Bavor přišedše obsadili bývalý svůj klášter v Tachově.[6]) Týmž karmelitánům pohotově zůstával pražský klášter Panny Marie Sněžné, neboť roku 1579 ustanovuje tam cizího kněze Tyhoveckého za místopřevora,[7]) arcibiskup nařídil, aby hned ustoupil, kdyby se karmelitáné chtěli vrátiti.[8]) Poněvadž byl před tím i po tom klášter na polo zřícenina, oddán jest k vyzdvižení svému r. 1603 bosákům, a když rok potom hlásili se k němu karmelitáné, dána jim náhrada u sv. Ducha v Starém Městě.[9]) K Panně Marii Sněžné usazeno 17 františkánů vlaských, španělských a německých. Před bitvou bělohorskou obnoven také klášter dominikánský v Ústí Labském. Roku 1617 primátor Schösser ho znovu vzkřísil.[10])

Naproti tomu nezdařilo se křižovníkům beatorum martyrum sacri canonici ordinis navrátiti se k sv. Kříži v Praze. Prosili za

---

[1]) Rukop. univers. knih. 1. A. 1. 230.
[2]) Huber. Gesch. Österr. IV. 350 Ekert. Posvát. místa. I. 147. Tycho prý brojil proti kapucínům z protestantské nechuti. Jemu v tom pomocen byl komorník Makovský. Ekert l. c.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. arch.
[4]) Cori. Brüx. 215. Beckovský, Poselk. II. 75. R. 1605 dává kancléř Zdeněk Lobkovic do Mostu po česku rozkaz, aby obec dala pomoc fratern Alexandr. de Torgeto, de ordin. minorum conventualium sv. Františka, kterýž v úmyslu jest, ten klášter, jenž před 20—30 léty od ohně škodu vzal, zase vyzdvihnouti. Arch. místodrž. Missiv. č. 114. 80.
[5]) Vacek. Sb. histor. IV. 87
[6]) Arch. zem. opis z arcib. 1589.
[7]) Bezpochyby je komendatní převor pro tamější postranné právo.
[8]) Arch. zem. Opisy z arcib. Emanata 1564.
[9]) Arch. místodrž. Missiv. 113. 88.
[10]) Arch. Památ. X. 537.

to císaře roku 1609, ale marně. Bylo jim čekati až do převratů bělohorských.[1])

Do konce století stala se i při klášteře Slovanském proměna, že rostoucí katolickou agitací v tom století po druhé vytržen jest z rukou podobojích. Začátek v tom učiněn roku 1582 po smrti mistra Jindřicha Dvorského z Helfenburku, administrátora kališného, jenž tu byl nominalným opatem. Ihned píší Novoměstští praesidentu a komoře i místodržícím, že již dovolením krále Ferdinanda jim náleží usazovati opata, ale teď prý se na ně kněží jiného náboženství (napsali arcibiskupa, ale přeškrtli) trou.[2]) Tehda dosazen Novoměstským na vzdory za opata Matouš Benešovský, straně podobojí nemilý a člověk nechovalý, vyznání sic podobojích, ale jen na oko; Novoměstští nepřestali prositi. R. 1586 zase píší komoře, aby jim správa kláštera byla postoupena „dskami", „my bychom, což slušného, smluvili; uznáváme, že ten klášter na stavení častého opravování potřebuje, ježto s těžkostí osoba duchovní tomu dosti činiti by mohla; my pak chtěli bychom v témž klášteře jistého správce duchovního držeti a jemu plat dávati".[3]) Však marné prosby.

Po nehodném Matoušovi dostal se na Slovany za opata Paminondas, utrakvista obojetník jenž naposled oddal klášter benediktinům. Novoměstští, kteří brzo prohlédli nebezpečného pokrytce, bránili se mu, jak uměli. Sváděli zlé věci pravdivé a snad i nepravdivé na něho; r. 1602 psali na komoru, že má v zavření kláštera „nejisté" lidi, od nichž příčina se dává k nesousedství a k bouřím, ba i „nebezpečenství v tychž místech zvlášť nočního času za časté se dějí, tak že mnohý, nechaje pláště i kabátu, sotva hrdlem uteče".[4])

Mnichů benediktinských na Slovanech v první čas nebylo mnoho.[5]) V bouřích předbělohorských jich klášter přepaden nejprv r. 1608 od vojáků; pobrali roucha a nádobí, opat stěží se spasil; hejtman novoměstský Vilém z Langštejna přispíšil ku pomoci; některé lupiče zajal, a dáni jsou katu.[6]) Paminondas a nástupce jeho v opatství, Lodereker, byli samy dluh. Roku 1610 žaluje komoře měšťan Jan Velvarský, že za oběma opaty má 92 kopy za pivo k stolu klášterskému. Než mu mohlo býti zaplaceno, vpád vojska pasovského udál se, a lůza pražská, zovouc se s pýchou „čtvrtým stavem", vybila klášter r. 1611 znova. Tenkráte knihy slovanské zničeny. Po tom spustošení sliboval opat Placidus, že

---

[1]) Univ. knih. ruk. XV. C. 5. 83.
[2]) Arch. praž. č. 399. 112.
[3]) Arch. praž. č. 410.
[4]) Arch. praž. č. 402. 188.
[5]) Skála. Histor. I. 78.
[6]) Arch. zem. kn. univ. oeconom. č. 15. 412.

dluhy spraví, až sebéře víno; viděti, že viničky emauzské byly jedinou nadějí; však než opat sebral víno, umřel, a klášter byl r. 1612 prázden docela.[1]) Později zas tu byl z benediktinů rejhradských opat s konventem, jenž byl složen z jednoho nebo z dvou kněží. Nuzné tedy na Slovanech živoření!

V těch pohnutých dobách za vpádu pasovského také jiným pražským klášterům vedlo se zle. Zároveň s klášterem Slovanským vybity kláštery u Panny Marie Sněžné, na Karlově, u sv. Kateřiny, na Zderaze, u sv. Anežky.[2]) Vše vyloupeno a lidé řeholní i o životy připraveni. Opat na Karlově, Čepl, umučen nelidsky; usekli mu ruce i nohy a stáhli mu kůži s hlavy.[3]) U panny Marie Sněžné zabito 14 bosáků františkánů, v nichž Bachstein, vicarius conventus, jeden Španěl, jeden Francouz, tři Vlaši, několik fraterů laiků a jeden novic.[4])

Po bouřce píší Novoměstští do kanceláře královské, že povolavše před sebe lidi, ke klášterům přináležející, poručili jim, aby dle povinnosti své „vartu" drželi a žádného z lidu obecného a té chasy neužitečné do kláštera nepouštěli, nýbrž nemohli-li by sami tomu odolati, aby časně to hejtmanu čtvrtnímu v známost uvozovali; věci klášterní že nalezeny v ulicích leckde na haldách, něco že vrátili k sv. Anežce a na Zderaz.[5]) Na Karlov vráceno od úřadu městského 26 kusů, v nichž „kalich stříbrný starodávným dílem květovaným na víku", šátky vyšívané rozličnými barvami a zlatem, dva ornáty, antipendium paní ze Šternberka, mšál pergamenový a jiné knihy, privilegia v krabici, pouzdro talířů s hlavou císaře Karla, forma na hostie, i kotel z lázničky.[6])

Někteří z vrahů dostali se k právu. Jakub Roboch, myslivec, pro zastřelení jednoho z bratří u P. Marie Sněžné odsouzen teprv r. 1613;[7]) a též později, když dověděli se konšelé o některém z loupežné zběři, trestali. Zvláště staroměstští konšelé, mezi něž dostal se již leckterý katolík, byli horlivými podporovateli i mstiteli klášterů. Na příklad roku 1615 udeřil, nevíme proč, pekař Mager na vrata kláštera sv.-Jakubského, a poněvadž mnichové věděli, že pekař při vpáde pasovském klášteru hlídal, hájil, své dříví k ohňům hlídacím dal, upustili mimo sebe nevalnou vinu peka-

---

[1]) Arch. musejní. Nová Prah. 1610.
[2]) Skála. Histor. I. 283. Navrátil. Paměti Karlov. 174.
[3]) Ekert. Posvátná místa. 155. Zachovalo se kolik dřevotisků, na nichž vybití kláštera naznačeno. Jednoho mnicha shazují s věže, jiný ubit u kostelních dveří, třetí leží nahý bez hlavy; v tlupě lidí klečí opat, jeden ho stíná; jiní lidé utíkají s kořistí, někteří pijí z kalichů atd. Čti o tom v Pam. Arch. VII.
[4]) V rukop. un. kn. II. B. 5. 85. viz jich jména.
[5]) Arch. praž. č. 412. 499.
[6]) Rukop. un. kn. II. A. 18.
[7]) Arch. praž. č. 1291. 209.

řovu a nežalovali, ale konšelé, jichž doneslo se, přes to pekaře zavřeli do těžké vazby.[1])

Po zbití bosáků u P. Marie Sněžné karmelitáné obnovili pokus o bývalý svůj chrám; přišelté Silvius, general karmelitánů, do Prahy, a chtěl, aby vrácen byl klášter jeho řádu. Císař nedal; prý ať si karmelité vyhledají jiný kterýkoli prázdný, že jim ho dá. Hledal tedy jeden z bratří karmelských mnich Jakub za celý rok vhodný klášter, až prý od kacířů otráven.[2])

Ať byl otráven nebo nic, pravda jest, že v dobách předbělohorských nenávist k mnichům vzešla na vrch, a to nejen v Praze, kde vždy bylo dosti lidí pohotově k násilí. Z venkovských klášterů nejhůře se vedlo Sedleckému pro blízkost chasy havéřské. Roku 1607 žaluje opat Valentin Šenbek císaři, „kterak chasa havířská a jiná sběř a obecná chasa z Hory“ v pondělí velikonoční každého roku veliké všetečnosti se dopouští vyhazujíc při klášteře a v kostele okna, zohyzďujíc kaple a kostnici. Když císař poručil Kutnohorským, aby to zastavili,[3]) a Kutnohorští bezpochyby oznámili císařskou vůli, kde se náleželo, havéři jali se tropiti hůře nežli prve. Prve aspoň rozbíjeli okna jednou za rok o Velikonoci, teď obyčejně shlukovali se v několika stech osobách ve dni nedělní a sváteční, nepokojně do kostela vcházeli, okna vytloukali, službám božím se porouhali a na stavení kostelní stříleli. Opat tedy chtěl sloužiti mši při zavřených dveřích, ale tím hromadu jen víc rozlítil. Když pak jednu neděli z kostela vyšel, aby jich napomenul, byli by ho ukamenovali, kdyby rychle se byl do kostela zase neutekl. I žaloval císaři znova. Císař rozkázal Kutnohorským, aby trestali třeba hrdlem, aby pálené neprodávali těm lidem, a hrozil, neustanou-li, že popadeni budou Horští sami.[4]) Nenávist k opatovi byla v Hoře tak veliká, že když r. 1613 přišel s bratrem klášterským Jiříkem podívat se do chrámu sv. Barbory, nepustili ho tam, než s posměchem vyhnali ode dveří. Rok potom již zase nové žaloby, že mu střílejí do oken kostelních, ba i do konventu.[5]) A tak není žalobám konce.

Jiné doklady o neváźnosti a nenávisti k mnichům jsou položeny doleji při jiných případnostech. Jen toho ještě připomeneme, že tehda největší síla písniček urážlivých byla skládána proti řeholníkům, ať Jesuitům, ať jiným. Písně ty dělali lidé prostičtí i vzdělanci. Oněch zachována dialekticky zajímavá písnička v rukopise teleckém, jejíž jádro v slovech: „Již nám šert poslal nové bosáky, přivítejme je vezma tesáky, palice i cepy, požeňme je

[1]) Arch. praž. č. 1292. 289.
[2]) Beckovský; Poselk. I. 112.
[3]) Arch. místodrž. č. 116 49. Missiv.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 116. 66.
[5]) Arch. zem. Opisy z kutnoh.

mezi šerty; kdež je Jan Žižka na ty jezovce, aby jim špendlil palcami věnce.“ [1])

Z paškvilů latinských tou dobou nejrozšířenější byl, jenž se začínal: „O monachi, vestri stomachi sunt amphora Bacchi.“ [2]) Ze vzdělaných lidí nejprudší verše proti mnichům napsal Dačický v Prostopravdě. Odbyv Jesuity příslušnými nadávkami, dí: „Jiných mnichů et caetera vyveď čert z svého jezera, nevyčteš jich do večera; oholení chocholatí ... lžete, nejste žádní svatí, vos monachi scelerati“. Co píše dále o nich a o jeptiškách, nelze uveřejniti. Příčinu, proč řeholníci tisknou se v této poslední době do Čech, uvádí Dačický dialogem mnichů s čertem. Čert začne: „Zdař vám čert, synové moji!“ Mniši: „Odpíráme, nejsme tvoji, k papeži se přiznáváme, u něhož svá práva jmáme!“ Čert: „Těžť vám to u mne postačí, však mne papež znáti ráčí.“ Když se tak srovnají, posílá čert mnichy do Čech, řka: „Byste mne povolni byli a do Čech se vypravili, nedali vzhůru Calvinům, Husitům, Lutherianům, neb v Čechách protivní naši lehčí vám kuchyni vaši.“ [3])

V bouřích stavovských r. 1618—1620 nastala doba klášterům nejhorší. Jesuité jsou vypověděni, statky duchovenské sněm roku 1619 prohlásil za skonfiskované, města i páni jali se statky kupovati, bráti. Mimo Jesuity všickni řádové přes tu chvíli čekali svého vyhnanství. Některý klášter, na příklad Sedlecký, Mostecký a Tepelský, vybit docela, jinde přes tu chvíli strojilo se k bití, jakž o tom svrchu jinde líčeno. Proti tomu nelze zamlčeti, že hned na počátku bouře r. 1618 také císařské vojsko „pod hrabětem z Dempiru a Bokwajem“ (Dampierre a Buquoi) ukázali Čechům, jak se v klášteře, byť prázdném, hospodařiti nemá. Učinili vpád do Vilémova, v klášteře kostel zloupili, do komží koně obláčeli, potom oheň založili. „Když kostel zapálili, s koňmi oblečenými v komže okolo ohně s potupným pokřikováním jezdili.“ [4])

Převrat bělohorský z povržených řeholníkův mocné pány učinil.

V této kapitole na konec náleží se zmínku učiniti o nábožných ženách čili bekyních, jež byly sbory nápodobené řeholám jen potud, že bekyně k účelům dobročinným a náboženským žily pospolu, ale bez závazných slibů, mohouce v každý čas vystoupiti. Byla to tedy jen bratrstva a ne řehole. Bývalo jich druhdy velmi mnoho, zvláště v Praze.[5]) Husitský převrat nezničil všech.

---

[1]) J. Jireček v Zprávách o zasedání společ. nauk. 1880. Rukopis telecký v mus.

[2]) Sborník Tesacia 219. v mus

[3]) Rukopis Prostopravdy v česk. museum. Je z roku 1620, ale píseň dělána dřív.

[4]) Kn. smluv. Vilémova městečka z r. 1581.

[5]) Tomek. D. P. IX. 163. Ekert. Posv. místa. 378.

Desatero se jich uvodí v Praze, že zašly, patero, že zůstaly, což souvisí zajisté s přijetím nebo nepřijetím kalicha. Z těch, které zůstaly, nejdéle udržely se bekyně v Templu v Celetné ulici a na Františku; těm odkazy a nadace ještě v XVI. věku činěny. Také dlouho až do počátku XVI. věku žily v Praze v malých dřevěných domcích nejvíc okolo Betléma a v Jerusalémě[1]) vdovy a panny způsobem bekyň. Chovaly mezi sebou zajisté leckterou kajicnici. Ba roku 1473 založila Dorota mydlářka ještě nový sbor bekyň v Praze u Betléma; odkázala jim dům; a první jádro jejich byla odkazatelky ženská čeleď, která snad mohla k sobě přibrati jiné panny. Mely v lásce, v svornosti a v bázni boží spolu obývati. Představena jim byla hospodyně, kterou dosazovati měli poručníci kšaftu, dvě měštky, dva měšťané ustanovení a kněz betlemsky.[2]) Od r. 1482—1520 připomínají se bekyně u černych hvězd v Praze. Pražské knihy obsahují ještě při r. 1533 slušný odkaz dvou domů bekyním; konšelé měli koupiti plat a po kopě každ y rok vydávati „kde sú ty záduší okolo Betléma, kde sú velmi chudé, ctné panny nebo vdovy, anebo do Temple v Caletné ulici a k sv. Františku“.[3])

Bekyně vůbec mívaly nad sebou šafářku nebo mistryni. Pochybujeme, že žily v klášterském zavření; před obratem husitskym se mu aspoň vzpíraly. Píšeť r. 1411 Jindřich z Rožmberka o „babách a pannách kajících“ v Třeboni, když některé nechtěji býti „dveřmi zavřeny“, aby se nechalo na vůli většiny jejich.[4])

Bekyně ošetřovaly nemocné, učily děvčata. Farář měl dohled míti, aby dělo se všecko se ctí. Poslední zmínky o pražských bekyních sahají do polou XVI. věku.[5])

Jestliže bekyně hynuly rostoucím protestantstvím, až zašly, proti tomu poustevníci v XVI. století přece se udrželi. Byli to lidé, kteří žili při kaplích v samotách sic, ale nedaleko měst a osad, aby snadněji měli živobytí, neboť pramen jeho byla almužna; také živili se zvonictvím. Poustevníka XVI. století nelze si představovati jako muže v hlubokosti lesa zavřeného, jenž nuzně živí se lesním ovocem. Eremita žil na příklad při samém chrámu sv. Magdaleny na Kaňku u Hory.[6]) Rakovnický poustevník Jíra, který sídlo měl při kostelíčku sv. Jiljí půl hodinky za městem při veliké silnici, byl vesely mužíček, jenž nescházel v městě na žádné svatbě, při žádných křtěnkách; vždy tu byl s přáním všeho dobrého a po hodokvase ubíral se do poustevny asi rozjařen. A lidé ho měli rádi; i městský úřad daříval ho dary. Roku 1563

[1]) Odkaz pannám v Jeruzalemě v kn. arch. praž. č. 8. 29. r. 1517.
[2]) Tomek. Praha. IX. 166.
[3]) Arch. praž. č. 9 289.
[4]) Biblioth. místn. dějep. IX. 97.
[5]) Winter, Kult. obr. II. 116.
[6]) R. 1563 odkazuje mu arciděkan Zůbek 4 zl. Veselský Památky. 18.

žaluje Jíra, že mu poddaný pana Šlovského z Olešné sebral tři vozy dříví, kteréž dostal od konšelův rakovnických.[1])

Také u Prahy bývali poustevníci v nejbližším okolku. Jeden byl v Olšanech, kdež stojí kaple sv. Rocha,[2]) jiný byl na Pankrací skoro při vyšehradských hradbách;[3]) jiný v Chuchli a jiní jinde nedaleko Prahy. Bude tedy oživiti si tehdejší obraz pouliční leckdy poustevníkem, jenž potlouká se dům od domu s pytlem stejně tak jako žebravý mnich. Také přespolní poustevníci chodívali žebrotou po vsích a po městech. Plzeňští r. 1541 vydávají Janovi, poustevníku svému, list fedrovní na pouť do Kadaně.[4]) Žebral tedy po vší cestě. V Stříbrských knihách není v koncích XVI. věku ani jednoho měsíce, aby ouřad nezapsal dar toulavému a žebravému poustevníkovi. Obyčejně jim dávali po 3 groších.[5]) R. 1542 zapsáno 12 grošů „poustevníku z Polska, který jde k sv. Jakubu".[6]) Šel zbožný tulák bezpochyby až do Španěl.

Když r. 1782 zrušeni, zaznamenán jich počet v Čechách ještě nad osmdesát.

---

[1]) Rakovn. kopiář lit. E.
[2]) Zádušní kn. sv. Martina.
[3]) Kn. svědom. komor. soudu. 18 G. 27.
[4]) Lib. exped. č. 11. 294. Arch. plzeň.
[5]) Kn. stříbrsk. č. 193. 1581—1591.
[6]) Kn. stříbrsk. č. 184. 341.

V.

Důchody řádův a organisace řeholní.

(Ochuzení řádů. Prameny důchodů klášterských. Poddaní klášterští; jich povinnosti. Zlé hospodářství na klášterním. Klášterský hejtman. Berně; provision vysloužilcům; mniši žebraví, jich důchody. Kláštery panstvu zastavené; odvislé. Dvojí forma organisace klášterské. Volba opatů. Král nejvyšší defensor. Vnucení opatové. Volba převorů. Volba provinciálů; úřady v klášteře; příslušnost k řádu; noviciát; slavné sliby; konvrši; právní poměr majetkový po professu. Organisace Jesuitů: jich privilegia; poslušnost; noviciát, prosté sliby; repetitio humaniorum. Tertiáři. Slavné sliby. Annuae tristes. Útěky z řádu. Jesuitky.)

Řády jsou a byly právnické osoby, které mohou zakládati, nabývati a držeti majetek, jednotliví členové ovšem pro slib chudoby byli v tom obmezeni, ale řád jakožto celek mohl býti i velmi bohatý. Jen řády žebravé neměly ani jako celek míti nic nemovitého; ale i to obmezil sněm tridentský jen na bosáky (de observantia) a kapucíny. Dle zakládací listiny kláštera bosáckého v Jindřichově Hradci (1478) nesmeli tito Františkáni cennych věcí, klášteru darovanych, vůbec k sobě přijímati. Čteme, aby měli bosáci dotčení k své ruce prokurátory, kteří by penize a cenné věci přijímali, „protože Františkán peněz ani cennych věcí dotknouti se nesmí“.[1])

Jesuité byli mendikanty v tom rozumu, že jen domy professní, v nichž žili praví členové řádu, čtyři sliby mající, nesměly byti nadány majetkem. Professní dům měl vydržován byti almužnami. Za to domy pro novice a kolleje (domy učebné) směly nabývati bohatstva.[2])

Majetek řádů založen byl jako jiné církevní zboží fundacemi, dary, odkazy; důchod vycházel pak z úroků, z desátků, z robot, z polí, z lesů a jinych vynosnych pramenů; vše bylo chráněno

---

[1]) Jindřich IV. z Hradce. Vyd. Tischer Frt.
[2]) Institut. Soc. 1705. I. 19. Snesení z r. 1550

exempcemi a privilegii. Po velikém ochuzení husitským převratem na příklad klášter Plassky držel r. 1541 již zase město Kralovice, zámek Kacerov, městečko Žihel, 66 vsí; ovšem v některé vsi jen málo lidí náleželo klášteru, některé vsi (8) zpustly docela; k tomu měl klášter 15 mlynů, 8 velikých lesů, dvorů deset. U Prahy mu náleželo proboštství na Petříně s vinicemi a lomy kamennými, pole u Strahova, dům proti sv. Jiljí, plat na domech jiných. U Prahy také náležela mu ves Košíře s dvory třemi (v nich Řeporyje) a na vsi Chotečku 8 kop úročního platu.[1]) To jsme vybrali na poznanou velikosti i rozmanitosti majetek kláštera ani ne z nejbohatších. Seznam vsí a fundací benediktinských klášterů v Břevnově, v Broumově, v Polici, v Rejhradě a dvou jiných menších zapsán na patnácti listech velikých hustým písmem![2])

Příklad chudého kláštera jest Zderazský. R. 1561 uvádí se důchod všecek v 80 kopách; je prý ke klášteru jediná vesnice a něco polí, která poddaní za třetí díl vzdělávají.[3])

Vůbec nebylo stejně rozděleno. Opat zbraslavský měl tolik polí, že r. 1598 z nižších částí mohla mu voda pobrati 20 kop mandelů samotné pšenice.[4]) Proti tomu zase týž rok naříká opat Ostrovského kláštera sv. Jana pod Skalou, že pro chudobu nemůže chovati ani jediného bratra; prosí, aby ho královská komora podarovala nějakým dvorem; berně prý se mu ukládají větší nežli jeho příjem.[5])

Poněkud lze učiniti sobě pojem o důchodech klášterských dle toho, jak se který přiznal k berni. Na rozhraní XVI. a XVII. století přiznává[6]) opat broumovský, že má 1265 poddaných, 5 far, 45 kol mlýnských; opat ten přiznal nejvíc; po něm tepelský přiznal 1005 poddaných, 9 far, 82 kol mlýnských; třetí v řadě co do bohatství přiznal se klášter Chotěšovský s 677 poddanými, 6 farami, 48 koly: po něm panny sv.-Jirské udaly 251 poddaných, 3 fary, 64 kola; komendator strakonický oznámil 222 poddaných; probošt doksanský 211 poddaných, 2 fary, 6 kol; zbraslavský a kladrubský opat přiznali nad 190 poddaných; tento ještě 6 far a 17 kol.[7]) Strahovský klášter měl 147 poddaných, faru a 3 kola; k pivoňskému slušelo 125 poddaných, fara, 6 kol; opat plasský přiznal jen 72 poddané, faru a 12 kol; sedlecký 63 poddané, faru a 5 kol; abatyše týnecká 60 poddaných, 2 fary a kolo mlýn-

---

[1]) Arch. zem. Varia. 1541.
[2]) Univ. knih. rukop. II. B. 26. č. 86.
[3]) Arch. arcib. Opis v zem. 1565.
[4]) Kronika Mikšovicova. Rukopis duchcov. Opis u p. Merza.
[5]) Arch. zem. Opisy z arcib. Correspond.
[6]) Arch. Památ. X. 537.
[7]) Konec XVI. století byl šacunk kláštera Kladrubského v 16.500 kop. míšeňských. Rukop. univ. kn. II. A. 10.

ské jedno; ročovský převor udal 57 poddaných. Ostatní všickni udávali poddaných pod 50, ba 20 i jen 8, vše bez far a mlynů.

Nad poddanými svými míval klášterský konvent jurisdikci, a poddaní slibovali „člověčenství" klášteru. Byli to poddaní obyvatelé městeček a vsí. Na příklad k ženskému klášteru v Chotěšově náleželo poddanské město Chotěšov a Dobřany. Roku 1502 král Vladislav dává pannám privilegium, kdyby se stalo, že by sám král dal Chotěšovským nebo Dobřanským jakoukoli svobodu, milost bez vědomí konventu, aby taková milost, kterouž by se z poddanství vytahovali, neplatila nic.[1]) Bez vědomí konventu nesměli brát měšťany mezi sebe, konvent jim dosazoval konšely a vykonával všecka práva vrchnostenská. Ke konci století XVI. dojížděla abatyše sv.-Jirská do Třebenic sama, aby osobou svou dosadila konšely městské. Roku 1591 zapsali si Třebeničtí, čím pannu abatyši uctili, když mezi ně zasedla k stolu. Utratili a snědli tenkrát půl telete s osrdím za kopu, 7 kuřat za 25 grošů, tři jazyky za 24 groše, telecí nohy, drstky obojí za 9 gr., štiky tunné za půl kopy. Do kuchyňské přípravy dali křen, táfli perníku a koření za 2 kopy 12 grošů míšeňských. Chleba snědli za 40 gr. a piva vypili věrtel, to jest sud, který měl 14 obručí. Panna zůstala po obnově ještě den v městě a byla ctěna zase jazykem hovězím, osrdím, 7 kapry a smetanou.[2])

Poddanými klášterů Pražských některým dílem rozumějí se lidé osedlí na gruntech kolem kláštera, nad nimiž měl tu klášter zvláštní „postranní právo".[3]) Poddaní ti byli řemeslníci, kteří platy dávali klášteru a původně mu pracovali. Nesl-li řemeslník z práva klášterského na trh městský a nebyl-li v městském cechu, vždy mu překáželi řemeslníci městští. Na příklad r. 1602 musil se opat Karlovský Jan Mirra (Mira, Myrha) touž příčinou svých lidí zastati proti Novoměstským. Ukázal list krále Václava IV., „kterakby poddaní kláštera jeho, šest osob, v městech Pražských s dědici svými řemesla svá provozovati a na trzích svobodně prodávati mohli". Však nepřesvědčil Novoměstských; prý na jiných duchovních právech, kde jsou řemeslníci klášterní v cechu, nepřekáží se a oni také že brániti nebudou.[4])

Mezi úřadem městským a klášterskými právy postranními vždy bylo sporů dost. Dlouhé byly na příklad spory Staroměstských

---

[1]) Rukop. univ. knih. II. A. 12. 91.

[2]) Třebenická kniha počtů. Na tom místě vzdávám dík panu MDr. V. Paříkovi, že mi dovolil knihy třebenického archivu na výstavě národopisné studovati

[3]) V XVI století uvádí se postranní jurisdikce kláštera u sv. Anny, Anežky, Kateřiny, na Zderaze, na Karlově, na Slovanech, na Poříči pod křižovníky s hvězdou, na Malé Straně u sv. Jana Tomáše, u Maltanských, u sv. Magdaleny, sv. Jiří na Pohořelci pod opatem strahovským.

[4]) Arch. praž. 412. 22.

s dominikány u sv. Anežky nejen o lidi poddané než i o grunty pobřežné a o vaření piva. R. 1570 žaluje provinciál Dominicus Morbeniensis, že rychtář městský vnikl na grunty jeho, ba vnikl bez zvonění i do kláštera a nadával „šelmos et bestias"; dominikáni prý nevzdají se práv svých na lidi a na břeh vltavský; také prý pivo budou vařiti, ovšem jen pro sebe.[1])

Z městských lidí pražských, většinou chudých, neměly kláštery důchodu valného; za to důležitý byl důchod ze sedlských poddaných a z měšťanů venkovských. Důchod byl na penězích i v práci. Za příklad ročního platu či úroku vesského posluž úrok křižovnických poddaných na pražském Špitálsku (nyní Karlín). Bylo jich tu r. 1610 na celém předměstí 41. Platu sv.-Jirského platili 11 kop 59 grošů, úroku z domovních míst 23 kop 24 gr., úroků ze záhonů (rolných) 44 kop 15 grošů, po 15 groších za záhon; vajec odváděli v Zelený čtvrtek 29 kop a 10 gr.[2])

Za příklad městského úroku klášterského posluž sázavský. Městečko Sázava bylo povinno ke klášteru roční summou 20 kop 52½ grošem. K spravení toho platu, v němž zahrnuty jsou i roboty, asi kol r. 1528 počítáno 19 osedlých měšťanů.[3])

Ovšem v nepokojné a nejisté době neplatívali poddaní nic, buď že neměli, buď, byli li jiné víry, že nechtěli. Také míval klášter s nimi těžké pořízení, nesnadna k nim exekuce. Proto dosti často čteš o marném upomínání, o soudech. Opat Paminondas, hned jak dosedl roku 1593 na Slovanech, vytáhl staré rejstříky, a na všecky strany sháněl se po zadržalých úrocích. Tehda podle lidí selských i Kouřimští jsou upomenuti o úrok povinný a za kolik let zapomenuty.[4]) Tušíme, že mnoho nevydobyl, naříkáť pořád.

Z Kladrub známe případ, kterak si vrchnost benediktinská vedla, aby sobě i poddaným měšťanům pomohla k hojnějšímu důchodu; zarazila a zosobila svému městu týdenní trhy o své újmě, začež r. 1525 od žárlivých Stříbrských pohnána před právo zemské.[5])

Práce klášterních lidí poddanských byly roboty a nejrozmanitější povinnosti. Na příklad lidé zábranští, k špitálu křižovnickému náležití, bývali povinni v Ďáblicích sbírati housenky a „při slavnostech, když se jitřní v (pražském) špitále v noci zpívají, totiž o Veliké noci a o Vánocích, 4 nebo 6 osob na ponůcku do špitála vypraviti, aby se při něm žádná škoda nedála." [6])

---

[1]) Arch. zem. Opis arcib. 1570.
[2]) Arch. křižovnický. I chmelnice měli křižovníci na Špitálsku pod Žižkovou horou; vysazovali je pod platy. Příklad z r. 1524 v kn. arch. praž. č. 1047. D. 8.
[3]) Rukop. univ. knih II. A 12.
[4]) Arch. mus. kouřim. list.
[5]) Kn. stříbrská v zem. archivě. Fol. 144
[6]) Arch. křižovnický.

Napověděno, že nejeden klášter měl právo pivného vaření. O karmelitech u P. Marie Sněžné a křižovnících s hvězdou připomíná se to již v XIV. věku.[1]) Pivo své klášterníci sic neměli vystavovati jako jiní měšťané, ale prodávali, co nevypili, přece prodali svým poddaným; ti musili je bráti, i když nechtěli. Vzali-li odjinud, byl trest aspoň ten, že stejnou summu za pivo byli nuceni dáti také svému klášteru. Slivenečtí prosí arcibiskupa r. 1609, aby do kláštera křižovníků nemusili platiti za pivo, které vzali jinde, prý v klášteře tehda nevařili.[2]) Ale neodpustil.

Byli-li poddaní klášterští jiné víry nežli katolické, musil s nimi klášter, chtěl-li přece něčeho dosíci, zacházeti opatrně. Asi r 1560 vymínili si na příklad poddaní kláštera Pivoňského některé artikule, předložili je převoru a ten, vida nezbytí, dal je potvrditi od provinciála. Z nich je patrno, kterak pro dobrou vůli klášter ustoupil sedlákům. Vymínili si, aby každý zprávu boží činiti směl podle své vůle — to jest, že nemusí nikdo choditi k zpovědi; vymínili si úlevu robot, převor měl jim dáti kus lesa, kterého potřebují; v žádnou službu jich neměl podrobovati; šestinedělka aby měla právo pivo bráti odkud chce, a šenkovati po šest neděl; krčmář klášterský aby za všecka „počepní“ po celý rok převoru nedával víc nežli toliko prostici soli, a k tomu v nedělní dni, kdyžby k němu do krčmy převor přišel, měl převorovi dáti svačinu, však toliko jeho osobě, ale pivo, co vypije, měl převor platiti. Kromě toho všeho sedláci si vyžádali, že kde který smí grunt svůj prodati, jiným osaditi a vystěhovati se. Za to dá převoru jen 3 groše mís.[3]) Poněvadž dostala se tato smlouva sedláků s řádem eremitů sv. Augustina do archivu arcibiskupova, souditi lze, že se duchovní vrchnosti nelíbila, ale co měli si počíti s neposlušnými a jinověrnymi sedláky?

Víme, kolik pořídil probošt rejhradský, Krištof Soběkursky, když se r. 1598 vesničané čili vesňáci klášterští zavázali proti klášteru, že budou státi za jednoho; ovšem jim měšťáci rejhradští, pomáhali. Opat byl v takových úzkostech, že prosil za pomoc Martina, praeláta svého v Břevnově. A ten skrze arcibiskupa vyprosil proboštovi rejhradskému napomenutí, „aby k lidem poddanym ne obyčejem polským, ale obyčejem moravskym se choval, jich neztěžoval, ani služebníkům svým, kteří na větším díle Polaci jsou, stěžovati nedopouštěl“.[4]) Dostali se sic sedláci od císařské kommissí do vazby pro neposlušnost, ale pánovitý a hrubý převor musil sleviti též. Čeští sedláci tehdáž byli nad jiné tvrdší proto se smlouvě svrchurečené ani nedivíme.

[1]) Tomek. Základy I. 68, II. 53.
[2]) Arch. zem. Opis z arcib. 1609.
[3]) Tamže. Circa 1560.
[4]) Arch. zem. Opis z arcib. 1598.

Kterak kláštery se snažily své rozchvácené statky znova shromážditi a jak se jim za pomoci králů lecco toho podařilo, o tom již svrchu položeno. Kláštery obyčejně sháněly se po statcích právem, soudem. Řídko kdy postihneš v té snaze obmysly nespravedlivé, z nichž na příklad nelze neviniti převory Anastasie z kláštera sv. Anny v Praze. Ta, chtějíc obdržeti klášteru svému dvory v Radlicích, neváhala vdově po Hostali (nebo Avostali) de Pambio obmyslně nastrčiti pacholka, jakoby u ní v síni přes noc byl nalezen. Tím mínila vdovu připraviti v trest a v ztrátu dvorů. Po dlouhé při císař r. 1592 rozhodl, aby dvory zůstaly sirotkům a vdově.[1]) Na svém zboží nedopustil některý opat ani nejmenšího pychu, všeho, ať mnoho měl ať málo, bránil si. R. 1554 byl Janek Nováků viněn a souzen i pro tu maličkost, že v klášteře Sázavském otrhal ořechy v ambitě, nad čímž kněz Josef prý měl velikou těžkost; na odpor tomu zase jiný opat rázu lehkomyslného zacházel se zbožím klášterským jako se svým, utrácel, rozhazoval, zastavoval, prodával. Takového nehodného opata na příklad měli na Strahově do r. 1515. Slul Kašpar a nežli jim z kláštera utekl, bez vědomí konventu odprodal kde co a prodej pečetil pečetí klášterní. Když pak nástupce jeho, opat Antonín, soudně sháněl se po odprodaném zboží, proti pečetem klášterním nevyhrál.[2]) Na komendátorech v Chebě vymáhal teprve Antonín Brus, velmistr a arcibiskup, slušný inventář statku Chebského. Před tím hospodařilo se zle.[3]) Doleji poznáme ještě leckterého nehospodáře mezi představenými klášterův.

Z těch, kteří do poslední chvíle snažili se zvelebiti svůj statek klášterní, sluší jmenovati řeholníky sv. Augustina v Rokycanech; r. 1541 činí probošt Václav a převor Brikcí s mistrem Jiříkem hamrníkem smlouvu, aby vystavěl na statcích kláštera huť v Klabavě — a již r. 1546 zastavuje král Ferdinand proboštství a statky Rokycanským za 500 kop českých.[4])

Dosti často se přiházelo, že s důchody klášterními zle hospodařili světští úředníci klášterští, ať již sluli písaři, hospodářové nebo hejtmané. Kladrubské benediktiny hanebným hospodářstvím dlouho sídil písař,[5]) a správce Drozenský u křižovníků s hvězdou píše r. 1562 arcibiskupovi, že hospodář v domě a jiní služebníci jsou „psoty a nejsou k užitku“.[6]) Oč hůře ještě hospodařilo se v klášteřích ženských, jichž řeholnice ani nemohly za písaři a hospodáři po polích, stodolách a sýpkách běhati! Někde je ovšem v tom zastal mužský převor.

[1]) Rukop. univ. kn. II. A. 18.
[2]) Soud s Jiřím Prchalem o zahradu r. 1520 v arch. praž. č. 1129. 7.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1561.
[4]) Arch zem. listy z Rokyc.
[5]) Borový. Brus. 156.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. arch. 1562.

Jeden z hejtmanů musí býti nad jiné vytčen jakožto horlivý správce i rozmnožitel důchodů klášterních. Je to Jakub Horčický z Tepence, jenž klášteru sv. Jiří v Praze sestavil dvě veliké knihy gruntů viničných, jednu na vinice u Třebenic, druhou na vinice kolem vesnic okolních. Abatyši panně Žofii Albince z Helfenburka píše týž hejtman r. 1613 v úvodě dotčených knih, že roku 1564 abatyše Lidmila z Blíživa propustila desátky z těch gruntů obci Třebenické na opravu otrhaného kostela; tedy pry užívali těch desátků, jež vlastně náležejí klášteru, Třebeničtí nad 44 léta; pry jim je vzal a přibrnul klášteru. Také pry poznal ten nepořádek, že cizinci rozkopou půdu a sázejí, co kde chtí, bez dovolení vrchnosti a prodávají pak na vrubech a šindelech bez listů, bez knih, čímž vznikají soudy i škoda vrchnosti. Proto pry založil knihy, s námahou vyhledal, kde jaká vinice komu kdy prodána byla a vše zapsal, aby abatyši neušel příjem. Dosti neskromně praví, že ta kniha je abatyši poklad. „Jakobyste jistotu na 30000 pod úrok pojištěnou jmíti ráčily;“ připomíná panně, že knihy pořídil svym nákladem, „ač povinnost hejtmanská to činiti nebyla“. Na konec své dlouhé předmluvy hejtman Jakub Horčický ukládá abatyši, kněžně, nač má dávati získané desátky z vinic Třebenických. Má „takových desátků ke cti boží, k zvelebení kláštera užívati, na chudý lid pamatovati, poddané na díla viničná zakládati a ne aby neužitečným a nezasloužilým lidem k marnostem a k daremnýmu vožírání sem tam se rozdávaly“. Na jednom místě své předmluvy Horčický však prozrazuje, že k přísnému hledání důchodů klášterských nevedla ho jen snaha prospěti klášteru, než i zlost na Třebenické, že byli jinověrci. Vzpomíná abatyši, že se za jejího panování Třebeničtí spikli, „kteréhožto skutku žádná příčina jiná nebyla, nežli vaší knížecí milosti přílišná dobrota, jejich pak sytost chleba, prázdnost a rozkoš těla“; radí tedy, „aby s stolice pejchy byli sraženi“. Jeví se tedy i v tomto kuse mstivý horlitel náboženský. Po předmluvě dává Horčický příštím hejtmanům klášterským stran těch knih instrukci, při čemž i tato rada, kdyby který hejtman sám neuměl psáti, aby si najal písaře.[1])

Na poznanou povinností a odměny klášterského hejtmana položíme instrukci, která v klášteře křižovníků s hvězdou červenou r. 1610 za panování Lamberka a vlastně Lobeliova hejtmanovi jest vydána. Měl dbáti nejprv čeledi a chudých špitálních, aby chodili do kostela, k zpovědi a vůbec říditi špitál. Na zapisování důchodů měl míti písaře, a každý pondělek donášeti k velmistrovi řádu inventář špitální, urbář, v němž psány povinnosti vesnic, příjmy ze statků, popisy far, knihy sirotčí. Při tom měl aspoň jednou v témdni dohlížeti k hospodářství v Turště, v Dobřicho-

[1]) Veliké ty knihy s podobiznou Jakuba Horčického z Tepence jsou v archivě města Třebenic.

vicích, v Ďáblicích; tu měl zvláštní pozor míti na pluhy, na koně a hříbata, mleko, máslo. V Praze hlavní péče jeho měla býti o pivovar, aby v něm byl dostatek sladů a drev. V tom prý je jádro hospodářství; cizí osoby nechati v pivovaře vařiti, je prý povážlivo (patrně by to byli měšťanští pivovarníci s velikým hlukem kladli za svou ujmu), ale s náležitou opatrností by to prý přece šlo.[1] Bez velmistrova dovolení neměl hejtman poddaných propouštěti z poddanstva; měl všude míti pilny pozor na zvěřinu, ale myslivcům měl platiti za ni; po dvořích měl dávati sbírati peří husí. Klíče pražského kláštera měl chovati na noc u sebe. studentům nic neměl platiti na lázni ani střevíce (jako druhdy bylo), než ať prý opatří se sami. Naposled mu uložil arcibiskup, jenž byl tehda velmistrem, aby každou neděli přicházel na zámek v 8 hodin a provázel ho do kostela. Za to měl hejtman stravu v klášteře, 50 kop platu, 8 kop na pacholka, na dva koně týdně strych a 2 věrtele ovsa; sena a slámy, kolik potřebí; z peněz úročních čili dědičných (vesnických) z kopy groš malý, od cizích (snad nájemců) z kopy 2 groše, od prodeje dříví z kopy 3 groše, ale ty zaplatí ten, kdo kupuje.[2])

Víme však z dějin křižovnických, že i „capitanei" čili hejtmané tímto řádem vázaní, hospodařili jen sobě a svému měšci, velmistra i řád okrádajíce. Lesy šmahem káceli, statky vyssávali, budov neopravovali.[3])

Dosti znamenitou ujmu svých důchodů mívaly kláštery hustými berněmi. Osvobození všech všudy dávek měly kláštery jen ve fundačních listinách zapsáno, jináč již v XIV. věku platiti musely k obecným a ke královým potřebám spravedlivě jako jiný stav. Nelze ovšem zapříti, že král Ferdinand někdy některému klášteru propůjčil osvobození berní „pro chudobu". Takž na příklad r. 1558 osvobozeny jsou Dominikánky sv. Anny v Praze a Magdalenky v Zahražanech.[4])

Vladislav nařizoval klášterům v nepokojné době na začátku XVI. stol. i válečnou hotovost[5]) Vůbec bylo v XVI. věku přes tu chvíli platiti na vojnu tureckou. Některý klášter odvozoval na základě svého přiznání takové berně summami leckdy snesitelnými. Klášter Borovanský na příklad roku 1523 platí na zaplacení dluhů královských málo nad šest kop.[6]) Však na některém řádu chtívala komora tuze mnoho a nutila tresty. Na příklad r. 1533 byl mistr

---

[1]) „Doch kann discretion gebraucht werden."
[2]) Arch. zem. Opis arcib. arch. 1610. Dle smlouvy pozdější (r. 1655 měl úředník kláštera sv. Anny v Praze od řízení poddaných a vybírání desátků ročně 26 kop miš stravu a dříví. Ruk. univ. Rukop. univ. knih. II. A. 13.
[3]) Marat. Postulace.
[4]) Rukop. univ. knih. II. A. 13. a II. A. 12.
[5]) Arch. musej diplomat. 1504. Hotovost proti odbojným Šlikům.
[6]) Arch. Český. XII. 73.

řádu křižovnického Václav z Hradešína od komory královské uvržen do vězení na hradě Pražském, ponévadž nechtěl a snad nemohl splatiti velikou daň na Turka, kterou mu uložili. Také opat Broumovský tehda se bránil komoře. Za to komora s obou představených sňala správu světského zboží klášterského, ale král nedovolil a vrátil.[1])

Větší škodu nežli z berní mívaly klástery z nucených půjček králům uvolovaných[2]) a z toho, že bylo jim upisovati se jakožto rukojmě za královske dluhy, jejichž placení ovsem pak zhusta uvázlo na nich. Ale nejmrzutější škoda byla, když z komory nebo od krále vydán klášteru rozkaz, aby bez otálení položil určitou summu, aniž se řeklo, nač. A nebyly ty „šacunky" malé! R. 1564 naříká Baltasar, opat osecky, že mu císař nařídil šacunk dvou tisíc tolarů; téhož roku i mistr spitálsky ve Vratislavi žaluje arcibiskupovi, že má náhle platiti 3000 tolarů.[3]) Zvlášť za panování Rudolfova ukládány leckdy tak vysoké platy, že nebyl klášter s to, aby jich spravil. R. 1576 uloženo císařskou komorou, aby všickni opatové mezi sebou shledali a odvedli 60.000 tolarů. Tepelští svého dílu nemohli jináče sehnati nežli odprodáním devíti vsí.[4]) Důvod k tomu králové mívali ten, že jsou klášterů všech dědičnými pány; klástery že jsou králova komora. A zastání neměly kláštery nikde. I kapitola arcibiskupská, když jí roku 1579 uloženo bylo na Turka platiti několik set daně, ne právě šlechetně ukázala na kláštery prý mají roční veliký důchod o 30 neb 40 tisících, a na to prý se živí pouze po dvou, třech knéžích.[5])

Jistý úbytek důchodů klášterských spojeny s nepohodlím velmi nemilym býval v tom, že panovníci na místě vysluźby posílávali své služebníky dvorské a jiné do klášterů, aby tam do smrti byli chováni a vším potřebnym opatrováni. Slulo to „provision". Bývali takoví provisionisté obyčejně drabanti, furýři, harcíři, vojáci všelijací, zdraví i choří, kteří se s rozkazem dostavili do kláštera a buď se usadili v něm nebo na blízce; s klášterem nikdy nebyli spokojeni, a klášter s nimi také ne. Lze sobě pomysliti, jakou radosť mívaly z takového starého a hrubého drabanta jeptišky. Marné prosby a odpory. R. 1571 prosí Jan de Kotova, opat břevnovsky, úpenlivě, aby mu na provision nebyl dán císařsky kantor, poněvadž klášter sešel.[6]) Roku 1603 poslán do kláštera sv. Tůmy blíž Brna harcíř Ditrich, šlakem poražený. Převor ho nepřijal vymluvil se. Ale na obrátku byl tu královsky list, že „omluvy nejsou přijaty" a pod trestem nemilosti aby harcíř se dostal

[1]) Arch. zem. Opis z místodrž. 1583.
[2]) Zajímavý příklad z r. 1573 v Sněmech V. 743.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1564.
[4]) Čermak. Premon. 344. O Teplé viz Blahověst. 1857. 216.
[5]) Borový. Brus. 140.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. 1571.

v klášterní provision.[1]) Roku 1605 převořiše kláštera sv. Anny v Brně furyra Henigera, když přišel na provision, vyhnala řkouc, aby se jinde o to staral — ale stržila si nový rozkaz královský, aby furyr se přistěhoval do kláštera přece, nebo aby se s ním jeptišky o provision smluvily.[2]) Před tím živily jeptišky ty za dlouhý čas drabanta Friče (od r. 1596).

Máme před rukama z let 1590—1601 seznam některých vysloužilců, klášterům udělených. Podle jmen jsou to Němci nebo jiní cizinci. Čech jediný mezi nimi; slul Poláček a na provision se dostal, protože ho skousali angličtí psi královští; dán byl do kláštera Kladrubského, odkudž po ohni r. 1590 ho vypudili; dán tedy do kláštera Chotěšovského k jeptiškám, a klášter Kladrubský hned zas dostal jiného, Andresa, proti kterému se již marně vzpíral. Ostatně Chotěšovský klášter r. 1595 obdržel opět nového vysloužilce Styxa. Dle seznamu našeho požehnán byl v těch létech klášter Zbraslavský; roku 1596 má Melichara z Langenau, drabanta; od r. 1590 chová Gribla drabanta a r. 1601 dodán mu jakýsi Frei vysloužilec. Broumovský klášter živí od r. 1591 Šmolansa a r. 1605 už zas nového má drabanta Tenharta. Probošt doksanský má r. 1606 živiti drabanta Pardta, dvě léta před tím i do Sedlce poslán barcíř Gros.[3]) R. 1607 poroučí král proboštu kláštera moravského v Nové Říši, aby dával drabantovi ročního provisionu 20 kop. Z toho tedy dovídáme se, kolika asi kopami mohl se tou dobou klášter nemilého hosta zbaviti.[4]) Dvě desítky let před tím (1570) chtěl Jan Zaur z Chřenovic, jenž byl po třicetileté službě poslán do kláštera Chotěšovského, aby mu daly jeptišky 16 kop ročně, že půjde po svých.[5])

Také zajímavo, že mnohý vysloužilec přišel i se ženou, ba že vdovy, když muž zemřel, chtěly požívati provisionu klášterního dále. Řády mnichů žebravých bývaly v těch všelijakých příčinách šetřeny, zvláště kláštery ty, jichž řeholníci skutečně chodívali žebrotou dům od domu. Nejobyčejněji byli to chudí bosáci. Ale i minorité sv.-Jakubští ještě r. 1522 dostávají privilegium královské, že smějí žebrati všude po Českém království.[6])

Že nepohrdli nižádným darem, ani darem z ruky jinověrcovy, toho zajímavý doklad zapsal si rektor university Pražské Bacháček r. 1610; zapsal, že přišli bratří od P. Marie Sněžné, žádajíce

---

[1]) Arch. místodrž. č. 111. Missiv 36.
[2]) Arch. místodrž. Missiv. 114. fol. 86. 179.
[3]) Zprávy o provisionu v arch. místodrž. Missiv. č 113. 90 Missiv. č. 114. 179. 181. 189. (1605 do Brna k sv. Tůmovi), č. 115. 201. (Zabrdovský klášter nechce dávat trabantu Sečovi 1606), č 116, fol. 4. též v opisech zem. arch. pořízených v orig. v místodrž. 1. 151.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 116 22.
[5]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1570.
[6]) Listiny v arch. musejn.

almužny, a že jim dal 8 grošů 2 denáry.[1]) Kterak svou almužnou žebraví mniši snažili se u lidu pojistiti sobě, toho doklad z roku 1553. Kdosi měl býti v Praze trestán pro polití mnicha žebravého. I přišli mnichové na radní dům s prosbou, aby vinník trestán nebyl, „že by potom skrze to lid obecny bratry, kteří žádných jinych důchodů nemajíce toliko žebrotou a almužnou živi jsou, sobě v ošklivost vzal a k nim té přívětivosti při dávání almužny neměl.[2])

Vydělávajíce sobě živobytí žebrotou, mniši žebraví poskytovali v oněch starych dobách u veřejnosti pohled, jehož si lidé dnes v našich krajinách ani dobře nedovedou představiti. Líčíť Koranda o bosácích českych r. 1496. „Túlají se dům od domu, s pytli, s flaškami na ramenách . . . a ti peníze neb dvú nechtí vzíti do ruky, neb to jest málo, ale do pytle štiku, kapra, pečeni, prase berú a vína plné flašky . . . jiní pak tlustí naduti zůstávají doma pro svou vážnost, není to verné . . . než toto jest, jakožto kocúr, ač miluje ryby, ale do řeky ryb loviti nevkračuje.“[3]) Jako dosavad se děje v italskych městech, zvláště v Římě, stejně tak bývalo u nás. Do pytle, do mošen, ba i do kapuce házejí a házeli žebraví mnichové, kdo co dal, vařené, pečené, syrové, s jíchou, bez jíchy, všecko na hromadu. Doma pak se rozdělilo, snědlo, co nesnědeno, dáno chudým nebo lepší kusy schovány do špižírny. V polemice proti nim píše Koranda: „Bosáku, tuláku, někdes tarantoval s pytlem po ulicech, po domích, po tvrzech!“[4]) A na jiném místě jim vyčítá, že „majíc míti stravičku hubenou i válejí hody v krmích, v nápojích hojnych a rozkošných, jakož té hojnosti v jich špižírnách dosti bývalo shledáno“.[5]) Žebrání samo nebylo ovšem zaměstknání příjemné. Proto také k němu sbíráni jenom mladší členové; starší hověli si doma a čekali přínosu. O bosákovi Janu Vodňanském se vypravuje, že r. 1547 přestoupil ke kališnym jen proto, aby nemusil na jiné žebrati a zanedbávati svého vzdělání.[6])

Důchody klášterů mendikantských bývaly kromě žebroty ze všelikterakých pravidelnych podpor, které jim udělili fundátorové při založení. Byly nevalné a všelijaké. Na příklad v nadaci chyšských Karmelitů r. 1587 čteme mimo jiné kusy, aby ševci dávali klášteru ročně libru pepře, a lazebník že povinen klásti kopu českou, 1 libru vosku k hodům božím a myti i holiti kněze a bratry, kteří kápě mají, vždy ve dvou nedělích.[7]) Jiny hojnější

[1]) Rkp. německé univ. praž. A. 31. 67.
[2]) Archiv inšprucký; opis v zem. 1554.
[3]) Rukop. univ. knih. 17. F. 2. 39. J. Trublář Manuálník. 45. 48.
[4]) Č. Č. Mus. 1884. 530.
[5]) Manuálník. 45. Podobně v rukop. univ. knih. 17. F. 2. fol. 4.
[6]) Jireček, Rukov. literat. I. 91.
[7]) Mittelj. diplomat. 118.

důchod mívali chudí mnichové z dárků dobrodineckých. V účtech jindřicho-hradeckých ke konci století XVI. co týden zapsáno, že mnichům kláštera sv. Kateřiny dán tolar; a jednou za čas čte se, že celý postav sukna dostali na kápě.[1]) Některý groš přibyl mendikantům z toho, že rádi zapisovali světské lidi do svého zákonictva slibujíce, že věčně za ně budou konány modlitby a že účastni budou týchž milostí duchovních a výhod jako členové řádu sami.[2]) Kapistrán ten způsob v Čechách uváděl velmi horlivě, vydávaje o takovém spolubratrství urozeným i neurozeným listiny s podpisem vlastní ruky.[3]) Příkladem řádů žebravých také jiné starší řehole jaly se účastenství laikům nabízeti pro lepší důchod.[4]) Přijala-li kterákoli osoba světská spolu i některé povinnosti řádové, nevzdavši se svého světského postavení, řád pojal ji mezi bratry a sestry „třetího řádu". Takoví terciáři vyvinuli se při leckterých řeholích a vázali se také v statuty, nosívali pod světským šatem župici řeholní s provazem, škapulíř, říkali hodinky nebo určitý počet Otčenášů, jenže bylo každému volno vystoupiti kdykolivěk. Z terciářů býval řádům také užitek.

Jiný byl důchod, jejž měli klášterníci z pohřbů do svého kláštera povolovaných. Uštipuje v té příčině bosáky spis polemický r. 1496, že v klášteřích svých dávají pohřeb znamenitý, aby po umrlých od jiných více požili.[5]) Rokycana před tím líčí v kázaní svém, kterak mniši „kuklíci" chodí k nemocným a nabízejí je, aby jim odkázali; „to nám odkaž, a my tě položíme v kostele anebo v klášteře, a toť bude tvá památka!"[6]) Stejně tak vedli si též jiní řádové jako mendikanté, poněvadž získali nejen peníze, ale i přízeň možných i mocných lidí. Při takovém klášterském pohřbu propůjčovali řeholníci mrtvému laikovi do hrobu i svůj mnišský šat, začež mívali mnohý posměšek, zvláště ten, jakoby mrtvý světský hříšník v hábitě klášterském snáze chtěl proklouznouti do nebe.[7])

Zmíniti se jest, že v Praze nejeden cech řemeslný míval svou stálou a starodávnou sepulturu při klášterském chrámě, začež platíval o Suchých dnech „nájem" a býval klášteru vděčen „od svic a jináč".[8])

Po bouři pražské r. 1483 zakázáno mnichům choditi k nemocným, a to proto, aby jich nesváděli k darům a zištným sepul-

---

[1]) Účty panské r. 1588. Sebral Tischer.

[2]) O tom Koranda v Manuál Truhlář. 45 Chelčický v Postille 171.

[3]) Roku 1451 recipit Vencesla. piscatorem, Petrum Světlík omnesque eorum consanquineos de Crumna dicti ordinis benefactores ad confraternitatem, reddens eosdem omnium bonorum spiritualium participes, quae per fratres et sorores ejusdem ordinis operantur. Arch. mus. listiny.

[4]) O cisterciacké cti Fr. Winter. Cisterciens. III. 28. 29.

[5]) Rukop. univ. kn. 17. F. 2.

[6]) Postilla Rokycanova. 221.

[7]) Mores Catholici Digby Kobler. I. 711.

[8]) Rukop. univ. kn. XV. C. 5.

turám. Dlením doby však s toho zákazu sešlo. Zvlášť na Menším městě Pražském bývalo vždy hojně bohatých lidí, kteří mnichům za svého zdráva nosívali peníze, aby „za ně pána Boha prosili a služby činili“;[1]) v nemoci a při smrti pak chtěli od nich býti posilněni. Některý bohatec nemocný ovšem se nepředal tuze. Když stonala r. 1613 bohatá Laminarova v Staré Praze, běžel posel „do kláštera Matky boží Sněžné, aby k ní mniši s velebnou svátostí přišli, však při nich toho obdržeti nemohla, než mniši kláštera sv. Jakuba v tom jí posloužili, a potom jim zajíc a 8 bílých grošů za práci z lásky poslala“.[2]) Za to před tím r. 1607 když Matiáš Vilkyn, soused staropražský, stonaje poslal si do kláštera sv. Jakuba pro krucifix, přišli ochotně s ním dva patres, někteří juniores i varhaník, vše slavnostně. Za to vděčný muž odkázal každému knězi po 10 tolarech, ostatním po pěti a všemu konventu 500, o něž se pak Bonaventura Václav Maczellinus (?) Táborský, filosofie a sv. písem doktor, generalní komisař řádu minoritův, s dědici musil souditi.[3])

Klášterní bratří vydělávali si též jinými církevními službami přes všecky odpory farářů. Ale tropili tím neplechu: když z příčin vážných nechtěl křtíti nebo oddávati farář, jistě pokřtil a oddal řeholník. K mnichům přicházeli i ti, kteří se faráři schválně vyhnuli. Ne bez příčiny vydal arcibiskup r. 1602 dekret proti tomu. V něm dí se, že mniši posluhují scandalose et valde confuse. Někdy prý pokřtí mnich dítě neumělou ceremonií, ani se neptá, čí je, zdaliž křtěno již, čímž se stává, že totéž dítě z lidské chtivosti po penězích několikrát se křtí po sobě; mnichové také žení, koho chtějí a kdo přijde, bez ohlášek.[4]) Pražské nevěsty, jimž rodičové činili překážky, nejraději chodívaly k bosákům u Panny Marie Sněžné nebo k sv. Jakubu k minoritům. A mniši dle slov arcibiskupových vykonávali obřad „pro svůj užitek“. Někdy ovšem nebyl užitek ten valný. Na příklad nedobře pochodil mnich u sv. Klimenta, když r. 1567 oddal pana Jana Veseckého z Vesce. Slíbil pán dáti půl tolaru, ale dal jen půl půlky.[5]) Taková mzda panská věru nestála za výčitku.

Některý důchod mívali klášterníci z toho, že ukazovali ostatky všelijaké, psávali škartice s jménem Jesus a prodávali je lidem, aby je nosili na hrdle proti nemocem a jinému zlu.[6]) Činili to měrou tak hojnou, že synod kněžský r. 1605 musil zapovídati.[7])

[1]) Arch. praž. č. 990. 123. Těmi slovy nosíval urozený Jindřich Strejčkovský peníze Michalu, převorovi sv. Tomáše, ale i Petrovi převorovi sv.-janskému.

[2]) Arch. praž. č. 1068. 182.

[3]) Arch. praž. č. 1065. 253.

[4]) Arch. zem. Opis z arcib. 1601.

[5]) Arch. praž. č. 10. 49. 98.

[6]) Postilla Zámrského 1059

[7]) Synod archidiec. 1605

Také připadli záhy na myšlenku vařiti lektvary, vody pálené a strojené pro zdraví, což lidé kupovali o překot. Roku 1533 chce Lev z Rožmitála po poslu od kvardiána františkánského až z Kadaně „růžovou vodu“.[1])

O minoritech u sv. Jakuba v Praze nelze nezmíniti se, že důchod svůj snažívali se zvelebiti také tím že řezníkům, svým sousedům, půjčovali peníze, druhdy nemalé. Úrok vybírali obyčejně v mase.[2]) Kromě těch a podobných důchodů ovšem míval ten onen mendikantský klášter i svá nadání nemovitá.

Nejhorší zlo upadlo na kláštery kterékoli řehole, když vložili se do jeho důchodů potomci fundatorovi, nebo když dokonce král sám důchody klášterské zastavil některému šlechtici. Za příklad obého může posloužiti klášter Zlatokorunský. Rožmberkům zastaveny r. 1493 od krále Vladislava klášterské statky nejprv na šest let, potom r. 1495 do života Petra Rožmberského;[3]) konečně zastaven r. 1501 Rožmberským klášter všecek jakožto královské založení v summě 24.000 zlatých uherských; v postupné listině král nařizuje, aby opat a konvent hleděli k Rožmberkům jako „k svým dědičným pánům“, kteří mají právo a plné panství nad klášterem a jeho zbožím týmž obyčejem jako král měl. Mezi jinými ustanoveními i to, že lovy na lesích klášterních příslušejí Rožmberským, jen zajíce smí loviti opat a konvent.[4])

Od té doby všecku svobodu potrativši, Svatá Koruna zbavena byla i svobodné volby opatské. Kronika klášterská naříká,[5]) že útisk trval, dokud Rožmberští nevymřeli; chor prý byl zanedbán, kázeň mdlá, proběhem prvních padesáti let nepřijat v řád ani jeden professus; členové, kteří byli, žili ne způsobem řeholníků, než po farách; umřel li který opat, páni Rožmberští vše pobrali; naposled i všecka privilegia a spisy odnesli. Za Viléma Rožmberského r. 1552 byl tu jediný kněz opat Bartoloměj, nepříkladný člověk; ten prodav některé vinice, ušel; po něm přivedl opat plasský Bohuslav dva professy, aby volili nového opata, ale Vilím Rožmberský volil sám Matiáše Polana, cisterciáta od Zelené Hory,[6]) po něm volil Miška, jemuž ani titul opatský nebyl, než slul správce kláštera. R. 1579 dokonce Rožmberští tak si vedli směle, že za opata zvolili Melchiora Höderla, jenž k tomu řádu ani nenáležel.

R. 1597 přišel sem za opata Valentin Šönbek, svrchu jinde jmenovaný. Prý snažil se, aby důchodu i klášteru poněkud z mdloby

---

[1]) Arch. Č. XII. 136.

[2]) R. 1518 hlásí se ku statku řezníka Šlachtatského pro 100 kop provinciál Jeronym Lapius z Bononie a kvardián Muzelin (Maczellin) z Tábora. Arch. praž. č. 1079. 249.

[3]) Rukop. univ. knih. XV. D. 7.

[4]) Registr. král. Vladisl. arch. dvor. ve Vídni č. 21. fol. 239.

[5]) Series abbatum S. Coronae. Rukop. univ. knih. č. 3. H. 38. 40. 41. 50. 53.

[6]) O volbách Missiv. arch. místodrž. č. 60. 27.

pomohl. Ale mnoho nedovedl. Na jaké míře tehda klášter Korunsky byl, o tom vypravuje kronika jeho: Chtěli nějací jiní řeholníci císařskym dovolením klášter ujati, poněvadž pry téměř prázden. Šönbek čekal kommissaře císařské se strachem, ale mínil je ošiditi. Sehnal do kláštera příhodné muže, oblekl je v hábity, uzavřel do cel, dal jim knihy do ruky, přikázal mlčení. Ale kommissaři nepřišli. Přijela pry jen manželka jednoho s dvorstvem svym, a té ukázal opat Šönbek svoje mnichy. Teprve r. 1617 za panování nového rodu staly se některé nápravy.

Vyňali jsme z kroniky klášterské jen tyto zprávy, jež dodatečně ukazují, jak vedlo se klášteru, když byl v porobě pod dědičnou vrchností. A to byla vrchnost z nejbohatších, vrchnosť, která ani netoužila po tom, aby klášterský statek jí posiloval v existenci, jako bývalo tou dobou při jinych chudych urozencích. A přec, jak tuze držela se klášterního panství svého! Kral Ferdinand I., vida to hospodářství divné, r. 1531 poručil, aby Jan z Rožmberka vydal klášter — ale Jan neposlechl, nevydal.[1]

V téže závislosti na Rožmbercích byly kláštery v Třeboni a v Krumlově. Vládli jimi jako svými. Jindřich z Rožmberka měl r. 1522 i dobrý přehled toho, jaké nádobí v klášteře Krumlovském mají a stojí-li co za vypůjčení nebo ne.[2] A což se hněval roku 1575 Vilím z Rožmberka, když přibyl nějaky interdikt, aby osoby světské do zavřenych (clausura) klášterů krumlovskych a jinych nevcházely. Psal arcibiskupovi, on že má po předcích bulli, aby do každého kláštera zavřeného s jistym počtem osob svobodně vcházeti směl.[3]

V stejné odvislosti, ač ne na tak zlé míře byl klášter v Pohledě na pánech z Hradce. Na soudě komorním r. 1558 přisouzena jim vrchnost a panství nad tymž klášterem. Když r. 1588 opat sedlecky bez dovolení vrchnosti Hradecké dosadil abatyši, zapověděl si to Zachariáš z Hradce; pry ať nevkládá se mu ve vrchnost, aniž vsazuje abatyši bez jeho „dotazu a koncesu, tak aby pán věděl, kdo a jakého chování panna za abatysi se usazuje“. A císař, k němuž o to žalováno, dal pánovi za právo.[4]

Z klášterů odvislých jest uvésti Bělsky, v němž Jan Berka z Dubé svého času vykonával práva vrchnostenska a překážel jak mohl.[5] Obnoveny klášter v Skalici král Vladislav dal roku 1481 k panství Viléma Zuba z Landštejna. Pry, „aby on ten klášter i s opatem a kněžími měl a mohl spravovati ... a jestliže by opat aneb ktery jiny kněz tu v řádu státi nechtěl, tehdy tyž Vilém

[1] Rukop. univ. knih. XV. D. 7.
[2] Arch. Čes. XII. 62.
[3] Arch. zem. Opis z arcib. 1575.
[4] Rukop. polensky. 7..
[5] Borovy. Bras. 162

s radou opatů kláštera Sedleckého a Zbraslavského bude moci jiného opata tu dáti". Závislost ta měla trvati jen do života páně Zubova.[1])

Klášter v Ročově, založený r. 1377 Kolovraty s ustanovením, aby tu bylo vždy 13 bratří, denně aby bylo čítáno patero mší, jedna k Panně Marii, druhá za hříchy pánovy, třetí za předky, čtvrtá za dobrodince, pátá za všecky, jimž pán ublížil,[2]) klášter ten přičiněním Petra z Kolovrat, jenž jeho zboží i lidí užíval pro sebe, tak zpustnul, že byl téměř na zboření a vyhladovění. Schody zbořeny; všude teklo; „nebylo jednoho místa ve všem tom klášteře, kde by v suše se co jednati mohlo"; když přišel r. 1582 arcibiskup, musil jednati v kostele, to bylo jediné místo, kam nepršelo. Převor Martin Čert byl nucen, aby pánovi všecko zboží i lidi vydal. „Nesmějíc lidi spravovati, panu Petrovi k užívání je postoupil", a pan Petr dřel lidi a hubil klášter.[3])

V přebídném podružství byl klášter Sázavský. Císař Zikmund roku 1434 zboží klášterní zastavil Zajímačům z Kunštátu.[4]) Městečko Sázavu potom drželi rozliční pánové. Na čas i Pražský Fikar z Vratu; r. 1529 koupil je Michal Slavata z Chlumu. Ale pravé neštěstí ulehlo na klášter sv. Prokopa, když r. 1569 dostalo se panství hladovitým pánům z Ryzmberka a z Švihova. Ferdinand z Ryzmberka ujal r. 1571 od císaře Maxmiliana II. klášter s tím výslovným úmyslem, aby byl z něho živ. Vydávaje léta svrchu řečeného revers, že panství klášterské králi kdykoli vrátí, Ferdinand z Ryzmberka píše, že král „prohlédaje k jeho nemožnosti a k službám, aby s dítkami a manželkou svou požívání jmíti mohl, klášter sv. Prokopa se vším příslušenstvím k užívání, a aby z toho počtu činěním povinen nebyl, proti postoupení vsi Višnového Dvoru na panství Dobřišském dáti ráčil, však lovy na vysokou zvěř, jakožto svině, jeleny, laně, nedvědy, lesy, též vápenice ku potřebě své J. M. císařská sobě vymíniti ráčil, též aby opatu každé várky tolik piva i jiných potřeb, co jest mu posavad ze dvora sv.-Prokopského vycházelo, vydávati povinen byl".[5]) Nastalo tu tedy pěkné hospodářství, při němž opat důležitého druhdy kláštera klesl na poddaného faráře, jemuž panstvo platilo některou kopu na hotové, několik sudů piva a jeden syr. Rozumí se, že opatovi i statkům klášterským nevedlo se dobře. R. 1595 marně prosil Martin, opat břevnovský, na místě opata sv. Prokopa komoru královskou, aby statky klášterské, prý Prokopovi Švihovskému jen do smrti propuštěné, nyní po jeho smrti byly klášteru vráceny.[6]) Roku následujícího (1596) král přísně udeří na Theobalda Švi-

[1]) Arch. Čes. XIV. 411.
[2]) Listina v archiv. klášt. sv. Tomáše.
[3]) Arch. arcib. Opis v zem. 1572. Též Borový; Brus. 163.
[4]) Arch. mus. V opisech 1502. Krásl. Sv. Prokop 250.
[5]) Univ. knih. rukop. II. A. 12.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. Missel. 1595.

hovského, že sobě klášter vyplatí. Přijeli kommissaři z komory, aby činili počty s dosavadními držiteli. Vyšlo na jevo, že tu na klášterském jménem pánů Švihovských hospodařil žid Hošek; kommissaři nemohli doptati se inventáře; jen tolik zvěděli od lidí, od hajných, že tuze mnoho lesa klášterského posekáno, Mojžíš že vozil daleko do kraje šindel a na to že přivážel obilí.[1]) Smutný to obraz úpadku! V klášteře Sázavském hospodaří žid! Komora tehda učinila tomu hospodářství konec, ale klášteru tím nepomoženo nic. Přišli páni jiní, a zase hleděli sebe.

Stejně zle bylo v klášteře Milevském, kde páni Švamberkové, (od roku 1473) na všem zboží panovali jako ve svém. Premonstratský opat Jan roku 1543 smluvil s Janem ze Švamberka, že mu za ročních 90 kop míšeňských přenechá všecky klášterské důchody, jen aby prý pán choval na stravě dva nebo tři kněze, pachole a rektora školního. Ta summa r. 1548 za opata Brauna snížena na 60 kop,[2]) a když opat naposled nedostával nic, nechal opatství a šel za faráře. Totéž, jenže s horším koncem, opakovalo se za posledního opata Matěje, jemuž protestantský pán Krištof ze Švamberka zhola nic nechtěl platiti na živobytí. Marně vyjednával r. 1566 arcibiskup. Císař Maxmilián konečně r. 1575 postoupil Krištofovi ze Švamberka za 47.993 kop všecko jmění kláštera Milevského a opat odešel na husitskou faru do Soběslavě.[3])

V druhých zemích koruny České také vždy se vydařil některý šlechtic lakotný, jenž nebyl klášteru k užitku. Připomínáme jen císařského rozkazu 1577 hejtmanovi opavskému, aby chránil klášter sv. Kláry v Opavě; prý abatyše Kateřina z Kotulína a klášter veliké soužení a utisknutí trpí od Mikuláše Tvorkovského z Tvorkova a z Kravař, jenž „praví se fundátorem téhož kláštera býti“.[4])

Co do organisace měly řehole od starodávna dvojí formu; buď byl řád všecek jediné zorganisované tělo, nebo se dělil ve více samostatných částí. Tímto poslednějším způsobem zřízeny byly staré řády, ač dlením doby i v nich samostatné kláštery slučovaly se v celky či cirkarie a kongregace, jež řídil opat většího kláštera jakožto abbas generalis, pater abbas circator provinciae, též generální vikář; v ostatních klášteřích téže kongregace byli pak buď prostí opatové nebo převorové, kvardiani představení. Řeholníci toho způsobu mívali v svém klášteře stabilitatem loci. Žili v něm do života.

---

[1]) Rukop. univ. knih. II. A. 12.
[2]) Arch. zem. Opisy z scribis.
[3]) Paměti fary Hradeck. Rukopis; Tischer mladší. Borový; Brus 158. Frind: Kirchengesch. IV. 241.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 97. 111. Také měšťané to uměli. Příklad o Bytanských v témž arch. č. 111. fol. 101. R. 1604. Vyhnali Františkány a osobili si klášter.

Rytířský řád křižovníků s hvězdou, tvoře po Čechách, Slezích i na Moravě jednu rodinu, měl svého generálního mistra v Praze, jinak bylo zřízení jeho napodobení rytířských řádů palaestinských, z nichž řád sv.-Janský, jenž se dělil v osm okresů dle národů a jazyků, měl v Čechách své velkopřevorství. Velkopřevor zval se i mistrem, někdy i generálním mistrem, ač pravý mistr nejvyšší byl tam, kde řád měl svůj střed. U řádu pruského, jenž byl stejně tak zřízen, slul představený baliny (provincie) zemským komendorem, landkomturem i praeceptorem a provinciálem. Pod velkopřevorem a landkomturem byli komandéři nebo komtuři, držitelé komend a jich důchodů. Všickni představení měli býti voleni z rytířů řádových, však v XVI. věku i světští páni všelijací mimo řád se k úřadům těm tlačili, a králové je jmenovali, až toho r. 1598 Rudolf slíbil zanechati, však s podmínkou, kdyby někoho navrhl, aby mu komendu dali preč. Podle rytířských představených byli mistrové a převorové konventní nebo kostelní, z nichž převor v Strakonicích obdržel r. 1512 právo infule, které druhdy bylo jen při pražském převorovi.[1])

Také mendikanti a Jesuité žili v jednom společném sdružení, celý řád měl jednoho nad sebou generála, jenž obyčejně sídlo měl v Římě; řád dělil se v provincie, v nichž vedl správu nad všemi kláštery provinciál; ovšem každý klášter měl svého převora. Stabilitas loci těmto mnichům nenáležela. Jsouce pospolu celek, mohli býti posíláni z kláštera do kláštera buď po vší provincii, anebo jako u Jesuitů bylo, po všem řádě, po všem světě.

Stejně tak zřízeny řády ženské. Představené jich sluly abatyše, převorky (převora, převořiše), mistryně; byly buď nad konventem nebo nade vším řádem. Ale při jednotlivých konventech měl vedení bratr z příbuzného řádu; nebylo-li ho kde, měla dohlížeti duchovní vrchnost arcibiskupská nebo jiná.

Položíme o volbách opatských. Dály se druhdy věrně dle statut řádových. Volbu konal konvent bratří; šlo-li o volbu vyššího opata, konala ji kapitola provinciální, nebo-li víc konventů k sobě příslušných. Na příklad opata broumovského, jakožto přednmího volily konventy Břevnovský, Polický, Broumovský a Rejhradský při společném shledání v mateřském klášteře Břevnovském.[2]) V nouzi i jen hrstka premonstrátů v Jihlavě bytující roku 1555 volila opata do Želiva.

Které řády dle svých statut stály pod mocí ordinarii loci, tedy pod mocí arcibiskupa pražského nebo v jeho nebytí pod mocí konsistorní: těm byla povinnost oznámiti o volbě ordina-

---

[1]) Zevrubněji o tom Ludikar O řádu maltan. 247. Riegger Material. XII. 149. Prodromus. Hammerschmid. 456. O ostatních Rittner; Církev. právo 379. a násl

[2]) Tomek. Police. 33.

riovi, ten opata pak uvedl a konsekroval. V některých řádech bylo nařízeno, aby při volbě přítomen byl visitátor řádu.

Volba měla se díti v zákonitém čase po smrti předešlého opata. R. 1441 administrátor pražské konsistoře, zastupuje arcibiskupa, ustanovil benediktinům na Slovanech bratra Havla za opata s důvodem výslovným, že po smrti předešlého prior a konvent nevolili infra juris tempora.[1])

Volba opatská děla se obyčejně v sakřišti u přítomnosti povolaných a oprávněných svědků i notáře duchovního. Volebné právo aktivní měli jen řeholníci, kteří složili slavné sliby. Většina hlasů rozhodla. Volba provozena byla službami božími, a po ní zpíváno slavné Te Deum. Však jednotlivosti při volbě bývaly dle rozmanitosti řádů rozmanité.

Za příklad položíme volbu benediktinského opata v Kladrubech, a to z doby, kdy konvent kvetl. R. 1417 sešli se na pozvání převora Zdobora dvacet tři členové in stuba magna capitulariter. Sešli se tedy v kapitulu, v klášterský sněm. V něm usneseno hned, aby proboštové, plebáni se svými vikáři od ostatních bratří se oddělíce v téže komnatě shrnuli se ve zvláštní shluk a ostatní bratří konventní (bezpochyby bratří konventu Kladrubského, kdežto ti ostatní byli přespolní) aby byli též zvláštní shluk. Onino vyvolili pak ze sebe bratra Ráčka, tito bratra Martina. Oba zvolení vyšli z kapituly a vně radili se, které čtyři bratry by měli k volbě opatské vybrati. Uradivše se dostatečně, vrátili se v sbor kapitulní a ptali se všech, souhlasí-li s tím, aby čtyři bratří, které vyvolí, měli právo přikročiti k volbě opatské. Když shromáždění souhlasilo, vybrali svrchu řečení dva bratří ze všech čtyři, a ti už sluli „electores", voliči. Než přikročili k volbě, na evangelium přísahali, že opata vyvolí bez bázně, bez přízně, vůbec spravedlivě tak, jak Bůh jim dá vnuknutí. Po té přísaze všecko shromáždění přísahalo, že přijme za opata tu osobu, kterou oni čtyři voliči vyvolí z hromady, sebe samých pominouce. Po té vyšli a za hodinu se vrátivše oznámili, že opatem od nich zvolen bratr Buben. Teď usedli bratří na svá místa, a po řadě notarius publicus jednoho každého zapisoval hlas, že dobrovolně uznává za opata toho, koho čtyři voličové právě jmenovali. Když zápis skonán, vyhlášen Buben za opata, veden do choru, zpíváno Te Deum, v choře inthronisován a bratří jeden po druhém slibovali mu poslušnost.[2])

Z mladších dob položíme za příklad řád opatské volby premonstrátské. Všickni, kdož složili sliby klášterské, měli býti k volbě zváni. Zameškán li jeden, volba neplatna. Podle ustanovení sněmu ve Tridentě po nikom nebylo lze hlas volebný do kapituly zaslati; každý měl přijíti osobně sám. Slavnost volby za-

[1]) Diplomat. mus. Opis z Codex kapit. Výklad u Tomka IV. 141.
[2]) Rukop. univ. knih. II. A. 10. 224.

číná se mší, kterou slouží ten z představených, jemuž náleží volbu říditi. Je to buď pater abbas nebo visitátor. Po mši kapitula. V té ptá se řídící, jsou-li všickni přítomni, kdož mají k volbě právo. Po té klečmo zpívají Veni Creator Spiritus a modlí se. Pater abbas potom sedne, na stůl k němu dají se dvě svíce, krucifix, štola, evangelium. Převor čte schedulam, v níž stojí, aby vyšli, kdož nemají hlasovacího práva, tedy interdicti, excommunicati, non professi a fratres laici. Když toto vyzvání, zajisté jen formálně učiněno, pater abbas promluví všeliká napomínání, zvláště to, aby volili za sebe muže, jenž má trojí vlastnost dle sněmu tridentského: ctný život, vědu, věk. Proti první vlastnosti jsou i oni simoniaci, kteří přízní velkých k důstojnostem se vnucují. Nejmenší věk aby byl aspoň 30 roků. Pak řídící vezme štolu, a všickni přísahají, že budou voliti nejschopnějšího za opata. Voleni nejprv tři scrutatores, sběratelé a sčítatelé hlasů. Ti tři přísahají zvlášť. U stolu, kde pater abbas sedí a řídí, cedule volebné píší se a házejí se v kalich, od sběračů hlídaný. Schedulae se spočítají na konec a spálí. Senior sběratelů oznámí, kdo zvolen. Většina hlasů rozhoduje; nemohli-li se bratří o někoho shodnouti, mohl pater abbas zvoliti sám. Stalo-li by se, že většina zvolila neschopného bratra opatem, řídící rozhodl, aby platnost měla volba menšiny. Patrno, že tu mnoho zanecháno libovůli řídícího.

Provolání vyslechnou bratří stojíce. Provolaný klekne před řídícího, a scrutator prosí, aby ho stvrdil; třikrát se ptá řídící, souhlasí-li bratří s volbou, třikrát se odpoví. Pak ho stvrdí. A s Te Deum laudamus veden jest novotný opat do kostela. Tu políbí pater abbas voleného opata a usadiv ho na stolici dá mu prsten předešlého opata, klíče, biret nebo i infuli. Bratr po bratru přistupuje, políbením i rukou dáním slibuje poslušnost. Pater abbas na konec nového opata napomene, aby bratry miloval jako otec a slušně je živil. Tím konec.[1])

Při installování opatově na Karlově — a snad jinde též — býval zvyk, že nový opat musil dotknouti se velikého oltáře na znamení, že při tom chrámě béře na sebe panování.[2]) Je to zvyk, stejný jako když v oněch dobách venkovan ujímaje chalupu ve své držení, dotkl se stolu v světnici stojícího.

Volby abatyše děly se dle statut řádových, podobně jako u mužů. Synod kněžský r. 1605 však nařídil, aby jeptišky svoje hlasy mlčky odevzdávaly oknem, trvajíce v svém zavření. Odevzdati je měly officiálu arcibiskupskému nebo představenému kláštera mužského nebo jinému kněži, k tomu nařízenému. Abatyše

---

[1]) Rukop. univ. knih. II. B. 13. Řád je psán z r. 1698, ale obsahuje ustanovení starodavná.
[2]) Ruk. un kn. II. B. 12. Navrátil. Karlov. 176.

a převora aby byla aspoň čtyřicetiletá[1]) Jináč modlitby a slavnost konány jako v muzských řeholích.

Nejslavnější asi bývala volba a inthronisace abatyše sv. Jiří pro její povýšenost knížecí a právo korunovační. Když jí kladena corona, modlil se knez, jenž abatyši inthronisoval, aby jevila se protivníkům pravdy hroznou, jsouc armato capite a majíc přilbu. Podávaje jí berlu — baculus pastoralis — děl kněz, aby přijala právo a moc vládnouti tímto klášterem. Po té zpíváno Te Deum a při zpěvu panny dávaly abatyši osculum pacis, polibek, čímž slibovaly také své poslušenství.[2])

V zmatcích náboženských a za bídy klášterské v XVI. věku nejednou se přihodilo, že kandidát opatství, jemuž nedostalo se hlasů, zanechav ze zlosti řehole, utekl v svět. Dačický vypravuje o převorovi sedleckém Klimentovi, že r. 1609 vida, že se jiný stal opatem, potrhal registra klášterní a utekl pryč s hněvem; před tím r. 1596 prý dva se tahali o opatství v Sedlci; jenž nedostal, „oženil se s Káčou“, ženou velmi zlopověstnou.[3]) O Valentinovi z Šenberka Kapihorský vypravuje, že „pychou jsa nadutý“, chtěl býti opatem na Zbraslavi a tudy prvním nade všemi; jednal o to s „kvaltem“ s členy řádu cisterciátského, ale když nedosáhl opatské hodnosti, vyšel z kláštera, „sekty pikartské se přichytil“ a v Bytéši dvůr si koupil“.[4])

Nebylo-li v klášteře schopného kandidáta k opatství, sháněli ho bratří v klášteře hojnějším řeholy stejné. Byl tedy opat odjinud „postulován“. Nedobře se zvedlo, byla-li nouze o kněze po všem řádě. Na příklad r. 1538 kapitula kostela Pražského, vidouc, že na Karlově po smrti opatově zůstávají tři členové důstojnosti opatské neschopní, píše do Třeboně, aby jeden z bratří stejného řádu sem byl postulován, a z Třeboně odpověděno, že nelze vyhověti „ob paucitatem subjectorum“.[5]) Nezbylo, než aby klášter pak hynul bez opata. Někdy z nouze postulován i kněz řádu docela jiného. Podobně u jeptišek sv. Jiří stalo se roku 1562, že kapitula zámecká, jakožto vrchní dohlížitel, hledala abatyši po jiných řádech.[6])

Církevní stvrzení nového opata bývalo dle řádů a zvyku rozmanito. Jedni snažili se o stvrzení papežské, jiní žádali arcibiskupa nebo administrátory konsistoře za potvrzenou, jiným konečně stačilo potvrzení cirkátora či opata otce. Administratorové pražské konsistoře leckdy za sebe posílávali arciděkana nejbližšího, aby opata voleného uvedl, shromážděnému lidu provolal,

[1]) Synodus archidiocces. Tisk 1605. 154. 155.
[2]) Rk. un. 15. E. 5.
[3]) Dačický-Rezek. Paměti. II. 56. 110.
[4]) Kapihorský. Histor. klášt. Sedlec. 91.
[5]) Rukop. univ. knih. II. B. 6. kus. 59.
[6]) Borový. Brus. 158.

ale prve aby od něho vzal „obyčejné přísahy".[1] Stvrzení své vydávali administrátoři také písemně s všelikým napomínáním. R. 1546 na příklad poslali novému opatovi na Třeboň potvrzení s napomenutím, aby svlékl starého člověka, prý jest nedbalec; také aby nedopouštěl bratřím toulati se po hospodách.[2])

Při volbách opatských veliké spletky a nesnáze sbíhaly se tím, že rozliční fundátoři klášterští nebo jich potomstvo a přede všemi král hlásívali se k právu nominace nebo praesentace podle principu často oznamovaného i dokazovaného, že statky duchovní jsou statky komorní, a koho chce král míti za opata, toho, byť proti papeži bylo, že dosaditi může.[3]) Proto také králové za všecken čas tu neb onu volbu opatskou nebo mistrskou potvrzovali. Na příklad král Zikmund r. 1426 stvrzuje volbu křižovníka Václava Holuba za mistra.[4])

Proti tomu král Vladislav privilegiem konventu nejednomu svobodnou volbu propustil. R. 1510 týž král dokonce uznal svobodnou volbu všech klášterů na Moravě. Dávaje totiž právo takové volby do Hradiště u Olomouce, král dí, že toho vždy užívali, a jiní klášterové všickni v markrabství Moravském takové volení mají; kdyby prý král nebo jeho nástupcové „opata jim vstrčiti ráčil", nemá to pevnosti míti.[5])

Nástupci jeho, králi Ferdinandovi I., taková privilegia nehodila se při vzniku a vzrostu protestantství. I protož neuznával jich, kde nemusil, a hleděl provésti zásadu, že duchovenství je komora, král že nejvyšší fundator. R. 1540 beze všeho omlouvání ustanovuje opata Ondřeje do Želiva,[6]) a do kláštera v Hradišti, o jehož privilegium jsme se právě zmínili, r. 1549 nařídil, aby mniši nevolili opata bez králova vědomí. Ale řeholníci pospíšili sobě a zvolili opata Beneše bez vůle královy. Opatrný Ferdinand povolil. Psal podkomořímu moravskému, aby tedy opata při tom nechal, poněvadž podle privilegií klášterských řádně jest zvolen, ale řeholníkům nařídil, aby se „jako komora" řídili podkomořím a poslali ke dvoru inventář svých klenotů.[7])

Do kláštera Sázavského k sv. Prokopu administrátor konsistorní r. 1551 uvedl jednoho opata, druhého král skrze hejtmana svého na Kostelci. Opat z konsistoře dosazený utekl podloudně, a král přísně nařídil, aby tu dosazen a uznáván byl kněz Josef, „za něhož otec připověděl".[8]) A při tom zůstalo.

---

[1]) Ruk. univ. knih. II. B. 18. para 2. 93.
[2]) Tamže. 99.
[3]) Rukop. univ. knih. II. A. 12. 15. a j.
[4]) Arch. minist. vyučov. Opis. v mus.
[5]) Teige. Věstník Spol. nauk. 1898. 78.
[6]) Arch. místodrž. Opis v zemsk.
[7]) Arch. místodrž. Missiv. č. 41. 383.
[8]) Arch. místodrž. Miss. č. 46. 201.

Ustoupil-li z opatrnosti král Ferdinand tu a tam právům a statutům klášterským, ne tak snadno děly se ústupky za jeho nástupců při větší a větší pokleslosti klášterního života. Princip, že klášter je komorní zboží, oznamován častěji nežli druhdy a přivozován rozhodněji k platnosti. Na příklad císař Rudolf posílá r. 1595 rozkaz císařskému rychtáři Mikuláši Vodňanskému do Hory, aby uvedl do kláštera Sedleckého opata Jana Macera, od císaře nařízeného; prý opat zbraslavský, visitátor řádu, zanedbává tak učiniti.[1]) A hned potom komora vzkazuje primasovi Zikmundu Kozlovi z Ryzntalu, aby Macera v opatství chránil; prý opatové zbraslavský, Flamink, a plasský do Sedlce chtějí dosaditi nějakého Francouze; „kláštery v království statkové komorní jsou a J. M. císařská s těmi podle vůle své činiti a do nich, když se J. M. cís. líbí, opaty z komory své dosaditi moc jmíti ráčí.“[2]) Léta 1606 Rudolf král posílá opata zbraslavského jakožto visitátora řádu cisterciatského na Velehrad, aby tam v jeho přítomnosti konvent volil opata; nebyla-li by osoba vhodna, nechť praesentuje králi osobu z jiného kláštera a „My se resolvirujem a ten klášter jakožto komoru naši náležitě opatříme“.[3])

Když klášter zabředl v pohoršení mravné a příliš veřejné, a zvláště mařeny-li při tom důchody klášterské, králové rozhodně a neústupně vnucovali nezbednému konventu své lidi za opaty, zajisté na prospěch pořádku a mravnosti. Na příklad když premonstráti v Louce u Znojma pod opatem Hrůzou za dlouhý čas zle byli hospodařili a nad to ještě popadlo je lutherství, vzav reformaci sám do ruky Maxmilian II. r. 1573 nestvrdil mnichům volbu opata a vnutil jim „novice“ Šebastiana Frejtaga z Čepiroh, jesuitského žáka, za představeného. Kdo z mnichů neutekli, byli nuceni nového opata snášeti a napraviti se.[4])

Nápodobně stalo se r. 1602 v klášteře Broumovském. Kterak zdejší mnichové poklesli, o tom doleji na místě příslušném. Císař se o jich reformu, třeba násilnou, spojil s arcibiskupem Berkou. Vzkázali, aby se opat Martin, rodem Polák, poděkoval z opatství. Když nechtěl, složen jest a povědomý Volfgang Selender nařízen za opata, jehož měli broumovští řeholníci „postulovati“. I sešli se praveného r. 1602 někteří mnichové od sv. Markéty z Prahy z Rejhradu do Broumova k volbě nové. Mnichové vešli do sakristy a zavřeli se k volbě. Opat Martin měl k nim řeč, že nemůže déle držeti hodnost svou. I napsali hlasy své na cedulky, sebral je opat broumovský do klobouku nebo do škatule, a sebrav přečetl a vyhlásil svého nástupce, nebyl prý při tom notarius ani svědkové, ani nezpíváno Te Deum. Pak přišli pražští kommissaři,

[1]) Arch. kutnoh. Opis v zem. 1595.
[2]) Tamže.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 115. 54.
[4]) Dr Elvert; Gesch. d. Stud. Anstalt. 39 40.

mezi nimiž Hanuš Václav Lobkovic a Pontanus. Přišli s tím přesvědčením, které napsali úvodem do své relace, „že ten klášter, klénot této země, ležel mnoho let jako perla mezi sviněmi". I oznámeno všem, jak byli ještě shromážděni, že Selender má býti pánem kláštera. S velikou nevolí a velikým hlasem volali: „Nolumus! Nolumus!" Než ať chtěli nebo nechtěli, Selendra již se nezbavili.[1])

R. 1607 vnucen do kláštera Louckého za opata řeholník z Doksan Zikmund Kochelius. Císař píše o něm Loheliovi, jenž zova se biskupem sebastianským,[2]) již tehda řídil arcibiskupství a reformoval všude: „Tu vůli máme, abys bratřím a převoru luckému oznámil a jakožto vrchnost jich duchovní a visitátor zákona jejich k tomu je měl, aby Zikmunda za opata postulírovali a přijali, pak budeš moci jej za opata vyhlásiti a na další ratifikaci Naši na týž ouřad dosaditi." Za zvláštní schopnost tohoto vnuceného opata Kochelia uvádí císař tu, že jest jazyka českého povědom.[3])

Z případů uvedených vysvítá, že arcibiskup v těch věcech, při nichž šlo o reformu mravů klašterských, podporoval císaře a komoru v její činnosti proti svobodě klášterské. Ne tak papežský nuntius. Již po vnuceném dosazení Selendrově do Broumova hněval se a nového opata do klatby dal, ale musil ho „brzy rozhřešiti".[4]) Mrzutost nuntiova vzrostla do té neopatrné míry, že roku 1610 poštval mnichy zbraslavské k bouři proti reformačním úmyslům císařovým. Poučuje o tom spis z komory české, r. 1610 psaný, v němž čteme úvodem nejprv doklady a příklady toho, že král, koho chce míti za opata, i proti nuntiovi a papeži ho dosaditi může. Ba i biskup vratislavský byl volen od kapitoly, papež se za něho přimlouval, a že ho císař nechtěl, musil své místo postoupiti jinému; opat broumovský od konventu prý také volen řádně, císař volení místa nedal, nybrž poslal pro tohoto nynějšího opata do Řezna a ten zůstává, ačkoli tehdáž týž opat od „pana nunciusa" do klatby dán byl. Za panování Ferdinanda a Maxmiliana sběhlo prý se víc takových případů. Nuntius by chtěl sobě snad všecky kláštery podmaniti. Toho se mu nedopustí. Takové rebellie, které se mniši zbraslavští dopustili, příklad s těžkostí se bude moci najíti, a nuntius jest její původ. Když jim poručení císařské bylo ukazováno, na to ani hleděti nechtěli, kommissařů do kláštera za tři dni nepustili, „sami klášter zlezli, aby vůli pana nuntiusa naplnili, a to na zlehčení důstojenství královského. Pan nuncius sám to přiznal, že jest jim kázal z kláštera jíti, a oni také dobrovolně skrze spis svůj, který v klášteře přibili, v tom se ohlásili, že jsou bez vyhnání vyšli, nechtíc toho, kohož J. M.

[1]) Arch. místodrž. R. 109—14. Opis též v zemsk. archivu.
[2]) Ten titul r. 1605 v knize unhošťské gruntovní fol. 143.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 116. 177.
[4]) Rukop. univ. knih. II. A. 12.

císař. jmíti chtíti ráčí, za opata jmíti". Na konec vyčítá komora vzbouřeným mnichům, že odvezli tak těžké truhly, „že jich několik pacholků zdvihnouti nemohli".[1])

Jiným listem komora dokazuje nejvyšším úředníkům téhož roku 1610, že král má moc každého času se statky duchovními jako komorními „dle libosti učiniti bez dotazu jeho svatosti papežské, méněji pak kterého nuntiusa". Proto nikdy nuntius v dosazování nercili opatův nad to pak arcibiskupů a biskupů jakou překážku činiti směl. Svědčí tomu i sněmovní snesení z r. 1608 o dosazování opatů a jiných duchovních lidí i sněm z r. 1549.[2])

Mimo zeměpána ve volbu opatskou působiti chtívali fundátoři a jich potomci jakožto kollátorové a protektorové. Když roku 1577 při klášteře Pohledském pro nemravnost abatyše král s arcibiskupem honem dosadili jinou bez vědomosti Zachariáše z Hradce, uznal král za dobré omluviti se u hradeckého pána slovy, že „to usazení vrchnosti tvé, kterouž sobě nad tím klášterem pokládáš, bez ujmy býti má".[3])

Víme, že někteří z panstva svých kollátorství zneužívali, volíce za opaty, koho se jim vidělo. Někdy věc byla tak křiklavá, že král káral. Na příklad r. 1539 vytýká Petru z Rožmberka, že podal opata do Třeboně proti vysadám kláštera; klášter prý si má voliti, a administrátor pražské konsistoře tvrditi.[4]) Později arcibiskupové ujímali se práva mnichův, ale nevíme, aby kdy co byli proti takovému rodu, jako byl Rožmbersky, pořídili.

Zvolení převorů a proboštů, kteří byli správcové klášterů pobočných, nejobyčejněji viselo na opatovi mateřského kláštera. Někde v témž řádě mívali členové kláštera právo voliti si převora sami. Opat pak stvrzoval. Čteme o tom v řeholi dominikánek českých z počátku XVI. století, že provinciál čili mistr má zjednati převoryši; ale jen tu, kdež takový obyčej až dosavad; jináč „převoryše od konventu svého vedle způsobu duchovního, totiž skrze vyptání nebo spoluslíbení neb obecné schuknutí volena buď" a od mistra nebo provinciála potvrzena; však kdyby jeptišky volbu lístky do měsíce nevykonaly, opatří převoru provinciál.[5])

Ve volby převorů chtívali působiti králové i soukromní kollátoři stejně jako ve volby opatské. R. 1545 vzkazuje král Ferdinand dominikánskému provinciálovi Václavu Nyrovi, koho má osaditi převorem. „Došla nás zpráva, že ty kněze Donata, kterýž tu (v Starém městě Pražském) před lety převorem byl a ten klášter v dluhy nemalé uvedl i gruntů a klenotů něco odcizil, za převora podati chceš, i chtíc my, aby klášter řádným a hodným

[1]) Týž rukop. fol. 161.
[2]) Týž rukop. fol. 15.
[3]) Tamže Missiv. č. 97. 72.
[4]) Tamže Missiv. č. 20. fol. 113. Též u Vačkáře. D. Kl. Třeb. 29. 30.
[5]) Rukopis univ. kn. č. 17. 7. 14. článek 28.

převorem opatřen byl, poroučíme, aby kněze Jordana z kláštera plzeňského neb jinú hodnú osobu za převora usadil." [1]) Však beze sporů nebylo. A král také někdy proti cizímu právu nic nepořídil. Na příklad v klášteře Fulneckém Ferdinand I. nedovedl vůli svou provésti proti volbě probošta Jana Kauče. Poroučí hejtmanu slezskému r. 1557, aby probošta vyhnal z kláštera, neboť „předešlých let pro zřetedlnou faleš z království Českého vypověděn jest a maje k tomu ještě ženu oddávanou, nemůže spravedlivě pořádným knězem neb mnichem býti". [2]) Hejtman ho tedy vyhnal, ale opat žďárský ho přivedl zase a dosadil, tvrdě proti králi, že byl Kauč sice ženat, ale žena že ho „propustila". Král dal opatovi jen na úvahu, „pokudž to podle práva duchovního býti může", a Kauče nechal proboštem. [3]) Ještě jednou později vznikl spor o proboštství fulnecké. Petr z Nisy, nový probošt, vyhnul se r. 1584 císařské konfirmaci, ale s omluvou, že podle statut a erekcí klášter ten nikdy do komory císařské nenáležel; prý kdykoli se představený volí, konfirmace béře se od biskupa olomouckého jakožto „ustavičného visitátora"; fundátorové toho kláštera jsou páni z Kravař, a jeden z nich, jsa biskupem olomouckým, plenarium jus patrocinii biskupům olomouckým pozůstavil." [4])

Panští kollátoři, jsouce blíž nežli král, působívali ve volby převorské a proboštské stáleji a účinněji. Za příklad panské všemoci posluž příhoda z kláštera Borovanského. Roku 1525 sešli se klášterníci v kapitolu, aby volili probošta. Podle statut přítomen byl opat třeboňský. I brzy se shodli, že z nich ani z příbuzných řeholníků blízkých žádný by jim nebyl užitečen, nebo „sú na všech věcech v klášteře nedostatečni a v chudobu velikú upadli, střechy zlé, dluhu mnoho, koni sešlí . . . a jiných mnoho nedostatků při nich jest". Připadli z veliké nouze na myšlenku, aby farář ze Štěpánova, světský kněz, jenž v „bratrství s nimi vstoupil a poněkud měl jest úmysl v jich zákon vstoupiti", ujal jich proboštství a statkem svým i pilností ten klášter zase napravil. Šlo jen o to, by rožmberská vrchnost, pan Jindřich, dotčeného kněze se statkem jeho propustil a popřál mu svobodného vystěhování. Ponížené tedy opat prosil, bratří prosili, aby „pán milostivým srdcem na to zhlédnouti a kněze Jiříka faráře k nim milostivě propustiti ráčil". I Markvart z Hřebene psal přímluvu k pánovi, řka: „By sobě kterého jiného volili z zákonu svého za probošta, nic by jim spomocen býti nemohl; i, milý pane, račte shlédnouti na jich chudobu; nebude li Vaší milosti, zahynú." A pán nepovolil! Ovšem důvod jeho, nebyl-li strojený, jistou váhu by míti

[1]) Arch. místodrž. Missiv. č. 34. 38.
[2]) Arch. místodrž. Missiv. č. 60. 208.
[3]) Tamže 2?5.
[4]) Arch. zem. Opisy z arcib. arch. 1584.

mohl Pán odvetou vzkázal: „Vězte že toho nikterakž slušně učiniti nemohu, abych s jednoho Matky boží domu střechu strhna druhý též Matky boží dům přikryl.“[1])

K škodlivé i ponižující závislosti své přičiňoval leckterý kněz svou podlízavostí. Ba štval jeden na druhé. Opat milevský Jan, když volbou řeholníků nedostal se k opatství želivskému, po němž toužil, popuzoval r. 1558 soukromého kollátora Jachima z Hradce proti spolubratřím listem, z něhož podivné a zmatené tehdejší poměry světle vynikají. Píše: „Jest zpráva, že by kněz Martin, farář jihlavský, za opata zvolen byl a nějaký kněz Michal, farář ze vsi v Kloboucích, že by proboštem v Nové Říši bejti měl bez vědomí a vůle Vaší milosti tolikéž i J. milosti pana Zachariáše, p. bratra, jakožto nejvyšších kollátorův a protektorův . . . všicknı spikli se a nehrají než o mne a bratří mé, i pan opat loucký tolikýž s nimi jiného tu praeláta zvolivše bez vědomí mého i bratří mých; V. Mstí prosím nejvýš pro pána Boha, že mým milostivým vochránčím a pánem jakožto nehodného kaplana svého bejti ráčíte . . . Poněvadž pak to sou jako V. mlstem na vzdory učinili a jiného bez vědomí V. msti probošta zvolili, račtež jako muoj nejmilostivější pán na to proboštství mně zjednati, aby vždy ti vopatové věděli, že V. mlst s J. mstí panem bratrem ráčíte přední kollátorové bejti.“[2])

Při ženských klášteřích býval mužský převor téhož řádu. Toho volívala obyčejně abatyše s konventem. Potvrzení docházel dle statut buď od provinciála, od krále, od kollátora. Ale i tu stávaly se nepravidelnosti. R. 1560 zřizuje král Ferdinand kommissí, aby vyšetřila probošta ženského kláštera v Nové Říši; prý právo volební náleží abatyši a konventu, však Zachariáš z Hradce, nejvyšší komorník markrabství Moravského, podle zprávy jeptišek osadil do kláštera jakéhos kněze Matěje, který řehole té ani není, člověka lehkomyslné povahy, „luteriansky sekty“ a ženatého, jenž důchody na obilí a dobytku odnímá, převořiši s konventem na jich poctivostech posměšně dotýká; prý Zachariáš sic namítá, že kněz Jiřík, kterého jeptišky zvolily, je také lehkomyslná a bezbožná osoba, abatyše i s konventem že se nezbedně ve dne i v noci chovají, majíce v klášteře šenk a převlékajíce se do světských šatů. Aby tedy kommissaři všecko vyšetřili a rozhodli jménem královým.[3])

Nejvyšší představené celých provincií nebo cirkarií volívaly kapitoly provinciální, do nichž scházeli se delegáti ze všech příbuzných klášterů, jakož dotčeno svrchu o benediktinech v Broumově. Však ve zmatcích a hubenosti klášterního života zdejšího a snad i příkladem organisace jesuitské v druhé půlce XVI. věku přihodilo

[1]) Listiny o tom v Č. Arch. XIV. 317.
[2]) Tischer, III. kn. výpisů z arch. hradeck. Rukopis.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 6 . 2 6.

se nejednou i to, že generál v Římě bez otazu provincie vyvolil si provinciala sám a poslal ho na vzdory autonomii provinciálných řeholníků. Pokud víme, nejraději tak činil generál dominikánský, ale dělali to též jiní. Zajímavé psaní v též příčině psal r. 1589 převor augustinského kláštera sv. Tůmy u Brna, kněz Augustin Klementyn, arcibiskupovi. Prosí v něm, aby sobě provincie sama směla voliti provinciála; „od starodávna všecky provincie tyto k provincii Bavorské jsou byly připojeny, takže provinciál jeden všecky je sub titulo provinciae Bavariae spravoval, a ta provincie spojená tu svobodu měla provinciála sobě voliti, a ten byl od generála konfirmován; nyní pak od nedávného času generales naši, o tom zle zpraveni jsouce, počali tu provincii trhati a víc než jednoho provinciála do těchto krajin, ne od provincie voleného, než propria auctoritate posílati, za kterouž příčinou nejeden klášter pro nedorozumění a pořádku těchto zemí a nevědomost těch provinciálů jest ztracen, o kterýchžto klášteřích aby zase k religii naší připojeny byly, až posavad žádného toho provinciála pečování neuznáván“.[1]) Jak pořídil pečlivý převor od sv. Tomáše, nedočetli jsme se.

Maltánského „provinciála“ českého, jímž byl velkopřevor strakonický, vybíral, jakož svrchu dotčeno, z panstva českého sám král, ač o tu volbu o právo královo byl s velmistry na Maltě dlouhý spor. Šlechtické osoby užívaly statků sv.-Janských, o řád mnoho nedbajíce, a kněží řádoví, sami sobě jsouce ostaveni, žili všelijak. Je to patrno z listu arcibiskupova, jímž se r. 1578 přimlouvá, aby císař vybral za převora strakonického urozeného Zdeňka z Vartenberka. Arcibiskup píše, že je sic víc hodných kandidátů, ale tento je nejlepší, neboť má stran náboženství vysvědčení dobré od Jesuitů, byl prý vojákem a bude ještě sloužiti; kromě toho podnikl by prý reformaci řádu, zvlášť kněží, kteří svými privilegii chtějí býti vyňati z řádné jurisdikce, takže se na ně nemůže.[2]) Kommandery k jednotlivým beneficiím volil sic převor strakonický, ale král dosti zhusta chtíval míti i na kommendách své lidi. Král Ludvík roku 1523 žádá, aby Jiříku Walredarovi dostalo se kommendy,[3]) stejně tak jako Ferdinand r. 1545 chtěl od mistra strakonického, aby už konečně nějaké kommandorství dal slovutnému Janovi Špiglovi, tlumači tureckému císařskému.[4])

Duchovního převora pražského řádu sv. Jana volili duchovní, a velkopřevor stvrzoval.

Nejvyšší představení řádův, generálové, velicí mistři, bývali voleni skrze volence ze všech provincií.[5]) Mistr křižovníků

[1]) Arch. zem. opis. arcib Recept. 1589.
[2]) Arch. zem. v listin. prachatick. 1588.
[3]) Arch. Česk. XII. 66.
[4]) Arch. místodrž. Missiv č. 31. 71.
[5]) Statuta maltézských. fol. 125. Fritsch; Entwurf. der Ritterorden. Vyd. 1697 fol. 27.

s hvězdou červenou, jenž jsa hlavou řádu nesedal v Římě, alebrž v Praze, volíván ode všech členů, kteří odkudkoli do Prahy se mohli sjeti.

Představení vyšší i nižší bývali voleni na dobu stanovami řádovými určenou. Členové byli jim povinni poslušností; za to oni „péči měli o všecky u věcech tělesných i duchovních", oni za ně „počet Pánu Bohu vydávati musí".[1] Jim příslušelo právo trestati u věcech řeholí vytčených, ale řeholníci víc měli představeného milovati než se ho báti. Nemohla li v ženském řádě převořiše nebo abatyše trestati, měla vznésti na kněze převora, jenž „moci největší jest". Právo kárné a trestné nad převory vykonával opat a provinciál, neposlechli-li, což v XVI. věku stávalo se často, volán na pomoc král[2]) nebo arcibiskup.

Uvnitř v klášteře, byl-li dobře zřízen a členy jen poněkud dostatečný, byly rozmanité úřady k rozličným pracem zřízené. Vedle převora leckde mívali zvláštního probošta, jenž spravoval světské věci,[3]) někde byl k té práci „podpřevor"; u sv. Tomáše před vypuknutím husitské bouře byli řeholní úředníci převor, podpřevor, lektor, sakrista, prokurátor, kantor, organista a praedikátor.[4]) Někde pro vychovu noviců byl zvláštní novicmistr (magister novitiorum). U dominikánek pražských roku 1500 bylo za řád, aby převořiše „s radou rozšafných sester" nebo s radou převora ustanovila podpřevořiši, jejížto „úřad, cožby převoryše poručila nebo dopustila, bude při konventu", kdyby umřela převoryše, podpřevora místo její drží až do nové volby. Převoryše s radou sester usaditi měla dvě opatské sestry „pečovnice", které na péči měly chůzi a činy sester; často ve dne i po kompletě měly klášter obcházeti a visitátoru o stavu jeho oznamovati. Jednu ze starších měla převořiše voliti za „šafářku", která „věci časné" jednala, té bylo zakázáno bez odpuštění společného aby nikam nevydávala peněz, sukna, obilí, vína, syrů. Šafářka měla činiti počet před podpřevoryší a třemi staršími jeptiškami, na to usazenými od konventu, měsíčně; jednou v roce počet měla konati před převoryší, provinciálem nebo vikářem.[5]) Které úřady tuto uvádějí se u českých jeptišek, tytéž, jenže latinsky jmenované, bývaly u mužů řeholných. Starší, které se tu jmenují, sluly v mužských řádech consultores, definitores, assistentes a jináče. Šafář u mužů slul prokurátor, provisor.

R. 1604 nalezli jsme při opatovi na Karlově „koadjutora". Tehda byl opat Mír dlouho stonal tedy na pomoc sobě a kromě

[1]) Slova z regule dominik. Rukop univ. knih. 17. F 14. z r. 1500.
[2]) R. 1560 žaluje králi „nejvyšší vikář" řeholo sv. Augustina do převora v Brně, že neposlouchá. Arch místodrž. Missiv. č. 62. 205.
[3]) Ptra vykládá ve své řeholi benediktinské (r. 1760. 170), že by mohl převor slouti po česku šafař.
[4]) Listina v arch. klášt. z r. 1414.
[5]) Rukop univ. knih. 17 F. 14. článek řehole č. 23. 25. 26.

toho, aby prý věděl, kdo bude po něm nástupcem, s volí arcibiskupovou vybral si koadjutora Michala Winklera.[1])

V důležitých věcech býval představený povinen se raditi se všemi staršími členy řádu; v nejdůležitějších věcech povolal na radu a schválení všecek konvent, kapitolu. Na věci vší provincie se týkající mívaly řády kapitoly provinciálné; o věcech celého řádu jednaly kapitoly jenerálné; cisterciensḱé konány v Citeaux, čeští křižovníci konávali své „konvokace" v Praze v sídle velmistrově.

Generální kapituly měly právo zákonodárné.

Příslušnost k řádu získává se dvěma stupni. První byl a jest noviciát, doba zkoušky; aby po noviciátě novic čili „novotný" nebo i „novák" skládal prosté sliby (vota simplicia) jakožto předzvěst slavných slibů, to za oněch časů starých nebývalo obyčejem; hned přikročilo se k poslednímu a tedy druhému stupni, jímž zjednal si kandidát úplnou příslušnost k řádu a plné členství, totiž skládal sliby slavné[2]) čili řeholní professi.

Kdo chtěl podniknouti noviciát, požádal za přijetí opata nebo převora, jenž uvážiti měl, hodí-li se kandidát řádu, z poctivého-li rodu, jakého života, kterých úmyslů, není-li příliš mlád. Pozdější statut minoritů chtíval, aby byl novic zkoušen natalibus, aetate, vita, moribus, impulsus, spiritus a psaná zkouška aby poslána byla generálovi.[3]) O přijetí mezi novotné při některých ženských řádech rozhodnouti měl mistr řádu nebo převor provincie, uváživ možnost domu, počet sester, nad nějž víc osob nemělo býti přijato, leč by „byla osoba, kteréž by se bez těžké škody nebo pohoršení odepříti nemohlo".[4])

V některých řádech, dokud vyšetřování a první zkouška trvala, kandidát žil v domě klášterském, ale mimo konvent. Benediktini chtívali, aby kandidát po pět dní žádal, pak několik dní měl býti v hostinském pokoji, potom v jiném pokoji, mistr ho měl pozorovati.[5])

Když minulo vyšetřování zdárně, uváděli novice mezi sebe v kapitule. Regule českých dominikánek r. 1500 tou příčinou ustanovovala[6]): „Žádná znamenité mladá nebuď přijata za sestru, nebuď přijata jediné s pilným vytazováním súkromně o mravech a životu a mocích tělesných a opatrnosti úmyslu, a byla-li by v manželstvu a skrze církev od muže neoddělena, také vytázána buď pilně, byla-li by těhotna", jest li služebnice, tedy nesvobodna, je-li povinna komu vydati počty, či dlužna-li komu peníze, má-li

[1]) Rukop. v univ. knih. II B. 12.

[2]) „Slavné" = „religiosa professio solennis" béře se tu smyslem právnickým, totiž sliby obyčejné, zákonné, řádné.

[3]) Rukop. univ. knih. II. C. 17. V Čas. kat. duch. 1837, 1838 viz Ritus invest. novitios.

[4]) Rukop. univ. knih. 16. F. 14.

[5]) Řehole benedikt. od Pitry. Vyd. 1760.

[6]) Článek 14. Rukop. v univ. knih. č. 17. F. 14.

tajnou nemoc. Těch všech věcí měla se dotazovati převoryše a dvě „rozumné“ sestry z kapitoly k tomu volené. Když vytázanou sestry shledaly dostatečnou, dovedena na kapitolu a tu se položiti měla na zemi uprostřed. Otázána jsouc, co hledá, odpověděti měla: „Milosrdenství božího a vašeho!“ [1]) A tak do třikrát. Po té kázáno jí vstáti a obšírně jí pak vyloženo o přísnosti řádu. Když odpověděla, že předložené věci chce zachovávati, vyvstala starší sestra se slovy: „Hospodin, kterýž jest začal, onť dokoná!“ A všecek konvent doložil: „Amen.“ U sester benediktinských v kapitole prositi měla kandidátka vrchnost pro Bůh, aby ji přijala za nehodnou dceru, že se poslušně zachová; dále bylo jí prositi všech panen pro Bůh, aby ji za sestru přijaly, na ni laskavy byly, za ni se k pánu Bohu modlily, že se k nim poslušně chce chovati.[2]) Po ceremoniích v kapitole bylo novice nebo novotnou obléci. Šat duchovní byl požehnán a kropen vodou svěcenou. Benedikce šatu novicova děla se u křižovníků, u dominikánů a j. prosbou k pánu Kristu. Převora dominikánek českých modlila se po česku, v mužských řádech modleno totéž v latině: „Modlme se! Pane Jesu Kriste, jenž přikrytí naší smrtedlnosti obléci ráčil jsi, prosímeť nesmírné štědroty tvé, aby toto pokolení voděvóv, kterézto světí otcové ustanovili jsú, požehnati ráčil, aby, kterážby jeho užívala, tebe voděti zaslúžila Krista Pána našeho“.[3]) Pri oblekání samem mluvil představený, aby Pán oblékl novice jakožto nového člověka in justitia et sanctitate virtutis. Amen.[4]) Roucho světské, z něhož svlečen novic, mělo zůstávati v šatnici klášterské, „neb kdyby povolil ďábelskému pokušení a chtěl z kláštera vyjíti, tedy svlečeno buď s něho roucho klášterské a vystrčen buď ven“. Tak čte se v reguli benediktinské.

Po oblečení dána novotné do ruky svíce, a přiřekše jí klášterské jméno, sestry vedly ji z kostela do domu, kdež jí ostříhaly vlasy. Po té byl návrat do chrámu a dokonán obřad modlitbami a mší.[5]) V XVI. věku nenalezli jsme, že by slavnost ta konala se tím způsobem šumným a veřejným jako v stoletích následujících, kdy na příklad pražská kandidátka (řádu nepraví se kterého) musila nejprv sjezditi v pěkných šatech jako nevěsta všecky ženské kláštery a zváti; při oblácení měla na hlavě korunu z drátů nebo dracounů, nebo vínek zelený, vlasy rozpuštěné, dva mladí pánové ji vedli, šest pánů mladých s věnci byli při tom průvodem, vše opentleno a samé kvítí.[6]) Možná, že lecco toho

[1]) V řádě benediktinek měla říci, že hledá milosrdenství božího a „rekule sv. otce Benedikta“. II. A. 27. v univ. knih. rukop.
[2]) Rukop. univ. knih. II. A. 27.
[3]) Rukop. univ. knih. 17. F. 14.
[4]) Antiqua statut. v arch. křižov.
[5]) Rukop. univ. knih. 15. E. 5.
[6]) Rukop. univ. knih. II. A. 13

dělávali druhdy též, ale dokladů nevíme. O tom, že se za přijetí platilo, čteme také teprv v mladších pramenech. Na příklad v jednom z XVIII. věku určuje se, aby novicka dala pannám na svůj náklad kollaci, provinciálovi „diskreci" a řádu za přijetí 18 zlatých rynských.[1])

Převraty husitskými u nás na dlouhý čas ztratilo svou váhu a pravdu slovo Husovo: „Kdo chce dobré bydlo míti, slib se do zákona jíti".[2]) Mnišské řády byly nenáviděny a dlouho chudy, takže pro lepší bydlo nelákaly šmahem. Teprv zase později, když řády došly větší ochrany a některých kusů bývalého jmění svého, vcházeli do nich mimo lidi pravého povolání a upřímné snahy i takoví, kteří lepšího živobytí neměli a zaopatřiti se chtěli. Zase vcházeli do řádů lidé, jak je kdys byl vylíčil Štítný, řka, že jim k tomu ponukl otec nebo máti, aby jiní bratří neochudli, aby nebyli mlatci, oráči, neb jinými nějakými řemeslníky.[3]) Však to hledí z prosby císařského služebníka Golletha,[4]) jenž r. 1599 žádá, aby arcibiskup pomohl jeho sedmileté dceři do kláštera k sv. Jiří; prý má k tomu chuť a chce býti jeptiškou; při tom podotkl, že má ještě sedm jiných dětí. V tom byla asi při sedmiletém dítěti ona chuť býti jeptiškou.

Při malé hojnosti kněžstva vůbec a klášterního zvlášť ani nevíme, aby si byli opatové v XVI. věku u přijímání noviců některak úzkostlivě vybírali. Opat plasský Pavel ptá se arcibiskupa r. 1517, má li přijmouti mezi bratry Bartoloměje Slávu, „kantora basistu vejborného", ale ženatého; se ženou však prý nechce býti, poněvadž ho již třikrát trávila; opat by ho časem poslal k svěcení; bratří má nedostatek, proto by toho basistu rád.[5])

Opat sedlecký Sartorius přijal za novice roku 1611 mladíka trubače, jenž byl služebníkem pozaunára Hunka na věži městské, a držel ho u sebe přes to, že pozaunár zlostně rozhlašoval, jakoby mu tovaryše uloudili do kláštera, křiče, kdyby Žižkou byl, že by mnichy na kopy biřmovati a pobíti chtěl; při tom nadával, když ho zlost posedla tak, že dva tovaryši, aby hanění jeho přehlučili, jedenkráte dali se do troubení.[6]) A což to divní novicové jsou kantor a pozaunárský tovaryš!

Pokud víme, řád dominikánský v XVI. století doplňoval se nejraději Vlachy a Poláky; dle svědectví arcibiskupského nebylo r. 1572 českých dominikánů po všem království nad tři,[7]) přichá-

---

[1]) Rukop. univ. knih. II. A. 13.
[2]) Hus Erben o svatokup. III. 428.
[3]) Štítný. Kn. Šestery 139.
[4]) Arch. zems Opisy z arcib. Recepta 1599.
[5]) Tamže. Recepta 1565
[6]) Zemsk. arch Opisy z Hory.
[7]) Borový. Brus. Listin. 30 v dodatk. Arcibiskup chtěl, aby pro lepší smluvení spíš doplňovali se Slováky nebo Charvaty. 57.

zeli a usazovali se do českých klášterů všelijací lehcí a dobrodružní lidé, kteří, kdo ví, byli li vždy řeholníci; proto také byl řád dominikánů u nás nejzkaženější.[1])

Proti nynějším způsobům vstupovali v starých dobách za novice lidičky někdy až příliš mladí. Patnáctiletý syn císařského vrátného, jenž chce r. 1599 vstoupiti do kláštera křižovnického, nebyl z nejmladších.[2])

V klášteřích dobře zřízených novicům předložen mistr, aby je vychovával k cílům klášterským. Co do hlavních rysů bývala klášterní výchova noviců stanovami kázana všude stejně, jen v pracích, jimiž je zaměstknávali a v době, jak dlouho noviciát měl trvati, bývaly všelijaké rozdíly. V řeholi dominikánek bylo stanovami z r. 1500 nařízeno, aby „mistryně novotných" vyučovala svěřenky své o řádu, v kostele aby je vzbuzovala a vůbec všude, kdežby se měly „zameškanlivě"; napraviti je mohla slovem nebo znamením; měla je vyučovati, aby „bez vlastního živu býti vlastní vůli opustily a k vůli vyšších poslušenství ve všech věcech dobrovolně zachovávaly"; učiti je, aby se samoty nebo komor zdržely, aby „očí vysokých nemívaly", kterak a co by se modlily, aby v místech a v časích zapověděných nemluvily, aby žádného nesoudily, „nebo častokráte lidský súd oklamán bývá".[3]) Také byla novotným zřejmě vytčena pravidla, kterak se chovati u stolu, kterak jedna k druhé. Měly „oběma rukama píti" a pohoršila li která druhou některým skutkem, měla k nohám jejím padnouc ji odprositi.

V statutech klášterských stran novotných nejdůležitější místo dotýká se potlačení vlastní vůle; tento požadavek jest s větší nebo menší obměnou při všech řeholích. Již regule sv. Basilia o tom ukládá. „Nesluší míti vůle o své moci", tak chce regule sv. Benedikta.[4]) I v rytířském řádě maltském káže se starými pravidly, kdo vstupují, aby tak učinili „propria abnegata voluntate".[5]) Ovšem článek o potlačení vlastní vůle spraven poněkud jiným článkem statut, jímž se dovoluje neposlechnouti, kdyby představený poroučel cos proti reguli.[6])

V noviciátě častěji bývala mladíkům statuta řádová oznamována a vykládána. U benediktinů měli zvyk, že „novákovi" po 2 měsících četli statuta ponejprv; teprv potom dostal se do bytu novicům určeného; po šesti měsících čtena mu regule zase, po čtyřech měsících zase a naposled.[7])

---

[1]) Borový. Brus. 163
[2]) Arch zem. opisy z arcib 1599. Recepta.
[3]) Rukop. un. kn. 17. F. 14.
[4]) U benediktinů o tom vypravuje r. 1500 Butzbach: Chronica. 188. „Voluntatem propriam odire" Regula st Benedict. vyd. Schmidt.
[5]) Statut. řádu malt. z r. 1586. 5.
[6]) Tamže 97.
[7]) Fitra. Řehol. bened.

Dle některých statut měl novic tráviti čas studiemi a prací ruční. Benediktini v lépe zřízenych svych konventech zahraničnych dle zpráv z r. 1500 učili novice opisovati knihy krasopisné, vedli je k řemeslnym i uměleckym dílům: při klášteřích mívali truhlárnu a jiné dílnice řemeslnické. Vychovali se u nich řezáci, kovolitci, sklenáři, malíři. Při tom ovšem hlavní činnost novicova byla k tomu, aby se naučil žaltáři na paměť[1]) a aby pokračoval v tom vzdělání, jehož dosavad na školách nabyl.

Probace trvala u některého člověka v témž řádě rok, u jiného tři léta.[2]) Křižovníkům měla probace trvati dle statut starych šest měsíců nebo i víc, jak se praelátu vidělo[3]) Cisterciátům prý již r. 1413 generální kapitola pro nedostatek kněží dovolila, aby novic nedobuda ani roku, mohl se státi hotovým mnichem, jen když uměl v žaltáři čísti. A čím menší požadavky, lidé tím víc si ulevují; tato slabost lidská přivedla kapitolu r. 1460 k tomu nářku, že mnozí mnichové ani čísti neumějí.[4])

Velmi mdlé bývalo u nás vychování těch noviců, kteří žili v kláštefe s opatem sami. Byl-li opat stár nebo poněkud pohodlny, zajisté jen poskrovnu se věnoval výchově mladého bratra, a byl-li naposled života poněkud volnějšího, co mohl mladý frater z něho kloudného pochytiti? O Polákovi Soběkurském, jenž byl proboštem v Rejhradě, udává relace kommissařů arcibiskupskych a císařskych r. 1602, že byl za svého mláda tři leta v probaci, na konci probace ani slibů slavnych nedělal, slíbil prý jen poslušnost opatovi, aniž ví se pamatovati, byl-li před svym slibem u zpovědi a přijímání.[5]) Jak podivné to bylo vychování! A v Broumově nenalezla kommisse toho roku mistra noviců vůbec žádného. Provinciál dominikánsky, Fridrich Borzikovski, dle zprávy r. 1565 arcibiskupovi podané, byl také jeden z těch představených, ktery bez velikych a dlouhych okolků za hotové mnichy přijímal ledakoho pouhym ruky podáním, čímž slibovala se poslušnost, obedientia. O druhých slibech ani řeči při tom nebylo.[6])

V klášteřích lépe zřízených ovšem po noviciátě rozhodující akt slavných slibů konán býval jináče. Novic pobožně se připraviv zpovědí a přijímáním a spořádav své závazky k světu (vybavením se z dluhů, složením svého jmění představenému) vešel do kapitoly, ulehl na zemi, zase prosil milosrdenství. Představený mu vyložil o obtížnostech v řádě, jejž chce podniknouti, a když přisvědčil, že tvrdosti řádu se neleká, skroušeně vykonal slavné, závazné sliby poslušnosti, čistoty a chudoby; konal je kleče před

[1]) Butzbach; Chron. 283.
[2]) O benedikt. broumov. Arch. místodrž. K. 109—14.
[3]) Statuta antiqua.
[4]) Fr. Winter. Die Cistercienש. III. 116.
[5]) Arch. místodrž. R 199—14.
[6]) Arch. zem. Opisy z arcib. Akpisc. 1565.

opatem a jemu v ruce. Při tom v některých řádech bylo professovi podati tytéž sliby písemné.[1]) Opat modlil se za něho, aby Bůh mu dal setrvati do konce, a bratří doložili Amen. V přísaze dovolával se „professus" Boha, Matky boží a onoho svatého, jenž byl patronem řádu; sliboval, že nikdy v svět se nevrátí; sliboval poslušnost i visitátorovi klášternímu i papeži. Po té obdržel políbení od představeného i od ostatních. Tak nebo podobně dělo se u křižovníků, u cisterciensk ých a jiných.[2]) Profess maltánský přísahal, na evangelium obě ruce klada. Přísahal Bohu, P. Marii, sv. Janu Křtiteli, že poslušnost zachová, že bude žíti bez zvláštního jmění a v čistotě. Převor nebo jiný praelát na to dí: Poznáváme, že jsi služebník pánů, chudých, slabých i oddán ochraně víry katolické. K čemuž profess odvece: Ita me esse cognosco! políbí mšál, vezme plášť a bílý kříž, jejž políbí. Při podání kříže vyslechne ještě řeč napomínavou, aby kříže hájil, a modlitbami zakončí se úkon důležitý, rozhodující na celý život.[3]) Křižovník po přísaze obdržel kříž, signum hospitalis s hvězdou červenou; professovi řádu žebravých mnichů podána po přísaze kapuce, cucula, kteráž od samého počátku mniśství křesťanského byla znakem mnichovým; po ceremonii professní vystříhána slibujícímu pleš obšírná, což byl druhý znak mnichův.

V stanovách dominikánek káže se, aby novotné před professí čili „přijetím" z dluhů se vypravily a všecko, co mají, před nohy převorvše položily. Professí měly říkati: „Já R. činím vyznání a slibuji poslušenství Bohu, blahoslavené Panně Marii a sv. Dominiku a tobě převorvši a mistru řádu kazatelův podle řeholy sv. Augustina a ustavení sestr, jichžto péče předřečenému řádu jest poručena, že budu poslušna tobě a jiným převoryšem mým až do smrti."[4]) Novotná u benediktinek ulehnuvši v kapitole žádati měla „milosrdenství božího a sv. vejle" (velum, jeptišské zavití, šlojíř), prý „prve vrchnost k ní laskavě se naklonila a ji oblekla, aby se tedy ještě naklonila a ji vejlovala a ji v tom potvrdila a sestry aby jí toho dopřály, aby mohla vejlována býti".[5])

Při slavné professí žehnán šat jeptiščin jako mnichův, odtud také slulo skládání slibů slavných „oblékáním", nebo u jeptišky, vzal-li se za přední znamení těch šatů „vejl", obřad slul „vélování".

Kdo složil sliby, slul v řádě professem. Jednou jsme nalezli v pramenech též jméno „professor".[6]) Statuta chtívala, aby k pro-

---

[1]) Na př. u benediktinů již dle nejstarších statut. Zvlášť jeptišské sliby nacházíš v pramenech archivních pěkně psané i zdobené. Jeden z r. 1501, v němž sestra Kordula slibuje poslušnost Bohu, p. Marii, sv. Dominikovi, provinciálovi a převořiši Kateřině Lipenské, s inicialkou, v níž hlava jeptišky, viz v univ. knih. v rukop II. A. 13.

[2]) Statuta antiqua v arch. křižovn. Fr. Winter. Die Cisterc. 190.

[3]) Statuta řádu z r. 1586. 5

[4]) Rukop. univ. kn. 17. F. 14. čl. 16.

[5]) Rukop. univ. kn. II. A. 27.

[6]) Arch. arcib. Opis v zemsk. r. 1576.

fessí nebyla připuštěna novotná, která nedokonala 13. rok; u Maltských byl 18. rok nařízen. Sném Tridentský ustanovil mužům ukončený 16. rok, ženám se svolením biskupovým i jen dvanáctý. Moderní zákonodárství světské přidalo létům všude. U nás teď platí u jeptišek 24. rok, u řeholníků též tak, nebo s podmínkami rok 21.[1])

Při oblékání v ženských klášterech měl býti přítomen opat příbuzného řádu. Jest před rukama císařské psaní z roku 1561, z něhož vysvítá, že opat sedlecký, byv vyzván od abatyše ze Starého Brna, Kateřiny Haugvicové z Biskupic, aby přijel k oblékání dvou panen, nechtěl se k tomu míti. Ferdinand mu „s nemalým podivením" poroučí, aby „do téhož kláštera sjel a ty panny podle úřadu svého pořádně oblekl a víceji v tom hledal cti a chvály boží nežli lakomství svého, a ona abatyše podle starobylého pořádku tobě na stravu dáti má".[2])

Vélování jeptišky asi vždy bývalo v klášteře slavností, k níž zváni hosté a zvláště příbuzní. Bohunka ze Šternberka, abatyše kláštera klarisek v Krumlově, zve r. 1552 Annu z Hradce k oblékání slečny z Haugvic; prosí ji, aby se ráčila k té boží svatbě pouprázdniti.[3])

Nezavazoval-li noviciát, aby musel „novotný" setrvati v řádě, jináč bylo po professí. Nebyl li slib slavný vynucen, vázal na vždy. Píšeť Matěj, probošt kláštera Borovanského, r. 1563: „kdo slibil professí opatu, že již žádnou měrou není jí prázden rovně co manžel manželky až do smrti"; „povinen jest zachovati poslušnost, z kláštera se nehejbati do vůle opatovy".[4])

Po professí a před vysvěcením na kněze, někdy i teprv po vysvěcení jednotliví řádové, třebať po řídku, vysílávali své členy na studie. V XV. stol. cisterciensští brávali se na universí Krakovskou nebo na své studium generale v Kolíně Rýnském zřízené (r. 1454); též do Lipska chodívali.[5]) Práv ani mediciny nesměli studovati stejně jako jiní řeholní. Také mladiství členové jiných řádů vyskytují se mezi žáky universit všech kromě Pražské, pro husitství opomíjené. Křižovnický řád v druhé půli XVI. věku toho onoho člena vyslal i do Italie pro studium. Na příklad svrchu uvedený Nigrin z rozkazu arcibiskupa, jakožto velmistra svého, studoval r. 1589 v Bononii.[6])

Za zvláštní zmínku stojí pokus opata třeboňského, kněze Bohuslava z Poběžovic, kterak mínil své klášterníky vzdělati. Píše roku 1505 Petrovi z Rožmberka, jenž ho bez volení konventního

---

[1]) Rittner: Církev. právo. II. 376.
[2]) Arch. místodrž. Missiv. č. 62. 431.
[3]) Arch. hradecký. Výpis dra Zíbrta.
[4]) Arch. musejn. listiny borovansk.
[5]) Fr. Winter: Cisterciens. III. 58. 62. 76.
[6]) Arch. zem. opis z arcib. Recept 1589

za opata dosadil, že učených lidí v konventě nemá, a proto prý byl úmyslu, dva bratry do Vídně na učení poslati, neboť „slepý slepého vede až do jámy“. Ale teď že má lepší úmysl, chce totiž povolati mistra učeného nebo doktora, třeba některého z vídeňského konventu dominikánského, „kterýž učené znamenité doktory má“, a ten aby, přistěhuje se do Třeboně, učil a naučil ne dva z bratří, ale všecky. Prosí pána za radu a pomoc.[1]) Tušíme, že zůstalo při dobrém úmyslu. Právě sto let potom za poměrů valně změněných ustanovuje synod kněžský, aby opatové měli v domě učitele čili ludimagistrum, jenž by učil novice a juniory grammatice a podle něho aby byl v domě jeden theolog, jenž by učil věci kněžské.[2]) Tedy v jiné poněkud formě myšlénka opata třeboňského.

Mimo professy k vyšším svěcením mívala většina řádů ještě ten druh členstva, který v klášteře sloužil nižšími službami, obstarával krejčovinu, nosil vody, myl zemi, pral prádlo, sloužil u stolu, pracoval v mlýně, v pivovaře klášterním nebo v pekárně, hlídal u vrat, zvonil a jiné toho způsobu úlohy vykonával.[3]) Ti členové sluli bratří laikové, conversi, kteréž jméno na česko zhnéteno v konvrše.

Konvrše byly též u jeptišek. Praví dominikánek statuta, že „přislušeti bude přijíti některé v sestry konvrše počtem střídmým, jakž jich pomoci jiné sestry potřebovati budú“.[4])

Opatové konvrše shánívali po řemeslnících; zvláště krejčířští tovaryši bývali hledáni; tovaryš konvrš brzy naučil se stříhati a šíti kleriky a kápě mnišské; šíval též pro čeleď klašterskou. Konvršů nejvíc bylo potřebí tu, kde klášter držeti chtěl přísnější klausuru: konvrši vítali obyčejné hosty a pocestné a těšívali jich, kdežto mniši trvati měli v zavření.

V hojných klášteřích mívali druhdy konvrši svou kapitolu s jakous menší trestní právomocí; jídávali zvlášť a jen o svatcích sedali s konventem u oběda.[5]) I modlitbám a jiným duchovním povinnostem byli vázáni rovně jako mniši, ovšem jen pokud jich skrovničké vzdělání postačovalo. Díť stanovy dominikánek z roku 1500: „Novotné a jiné sestry, kteréž hotové jsú v žaltáři, učte se pilně kromě konvršův, jimžto dosti jest, aby uměly věci, kteréž mají za hodiny říkati.“

Byli konvršové, kterým zalíbilo se v klášteře, ale poznavše, kterak nízké postavení mají pro svou nevědomost, složili hábit konvršský a dali se do latinské školy, aby naučíce se aspoň poněkud latině, mohli se vrátiti do klášterа jakožto novicové. Zmí-

[1]) Arch. Čes. XIV. 282. V Teplé opat Kurz zřídil studium 1535. Blahověst. 1857.
[2]) Synodus archidioec. 1605.
[3]) Dle líčení z r. 1496 v Chron. Butzbachově. 125.
[4]) Rakop. univ. knih. 17. F. 14.
[5]) Butzbach: Chronic. 131. Winter; Cisterciens. III. 186. a násl.

niti jest na konec o konvrších, že k služebným bratřím v rytířském řádě Maltezském počítáni bývali také zbrojnoši.

Složením professí proměnil se právní poměr majetkový řeholníkův. Měl li celý řád plné právo majetkové, člen řádu na základě slibu chudoby byl v tom obmezen; jeho majetek všecek měl připadnouti řádu a posledního pořízení o něm neměl činiti; způsobilosti k majetku ovšem neztratil řeholník svým slibem chudoby, ale čeho nabyl, nebylo jeho, než řádu nebo klášteru slušelo. Rytířští členové rytířských řádů mívali výsady na držení i kšaftování svého statku; kněží však ne. V statutech maltánských starých dí se, že není dovoleno bratřím, aby kšafty dělali, co drží bratří, náleží řádu; r. 1588 usnesli se maltánští o nový statut, dle něhož smí bratr s dovolením mistrovým dáti nebo prodati statek otcovský.[1])

Proti klášterským zásadám o chudobě a nekšaftování často stavěla se prakse; bylotě u nás i v této příčině všecko nějak nestálo, neurčito. Některý příklad. Po smrti kněze Jiříka Halera, doktora v právech a probošta zderazského, r. 1507 hlásil se k jeho majetku bratr spolu s pomocníky kšaftu, v Cabě stvrzeného, dále hlásil se i převor kláštera křižovníků božího hrobu, praelát Krištofor odtudž a konečně i nejvyšší mistr sv.-Janský Jan z Švamberka, tvrdící, že nebožtík byl jeho úředníkem a nemohl bez svého vyššího praeláta nic kšaftovati. A pražský soud staroměstský rozhodl: „Poněvadž právo ukazuje, že knez o svém statku, kterýž by nebo po rodičích a přátelích nebo sebú jinde byl dobyl, může kšaftovati, dává se právo poručníkům kšaftu.“[2])

Delší a zajímavější je spor o kšaft křižovnického mistra Václava z Hradešína, r. 1552 psaný. V něm určil, aby příbuzní hned vzali klenoty, ty prý mu přišly od krevních přátel; Vilém z Hradešína, místokomorník království Českého, aby koupil z toho k špitálu křižovnickému ves; Alžbětě z Hradešína poručil 250 kop č., Tomášovi, svému komorníku, pro věrné služby 100 kop, sladovníku Jiříkovi 100 kop, lékaři svému, Oldřichovi Lehnarovi z Kouby, 25 kop, a jiným lidem ještě lecktery groš; též něco klášterům některým a zámecké kapitule.[3]) Po smrti velmistrově téhož r. 1552 zachoval se Vilém z Hradešína dle kšaftu a vzal si „nemalou summu na groších tolských, uherských, klenotích a svrchcích za drahně tisíc kop“. Ale tenkráte pohnán jest před komorní soud, protože neměl „toho od duchovenství a zákona jakožto komory krále J. Msti bráti, k kterýmžto penězům a klenotům J. M. král právo jakožto k statku do komory náležejícího jmíti ráčí“.[4])

---

[1]) Statuta malt. 41. 181.
[2]) Arch. praž. č. 1128. A. 15.
[3]) Zem. arch. Opis z Hradc. Jindř. 1552.
[4]) Process v registr. arciknížec. fol. 18.

Tak mluvil prokurátor králův Jiřík Labounský z Labouně. Vilím se hájil, že vzal kšaftem strýce svého, kněze Václava, a kněz, jsa osoba rytířská, dobře mohl odkázati; i on jsa strýc nedílný dobře mohl bráti; ostatně prý nebožtík přistoupiv k špitálu a k dvoru pustému, za svého spravování všecko nemálo zlepšil. Proti tomu prokurátor odpovídal, že zřízení zemské stran odkazování nic se na osoby duchovní nevztahuje, aniž žádným nálezem jim odkazování propuštěno není; také se nelíbil prokurátorovi způsob, kterýmž pan Vilém dal bráti: když prý přišli kommissaři od arciknížete Ferdinanda, jakožto správce království, hned po smrti velmistrově do domu, aby spečetili, dokládal prý se jim Vilém Bohem, že nenechal nebožtík ani kšaftu ani peněz. A nad to zřízení zemské jest, že žádný klášter a osoby duchovní nic od konventu bez povolení krále odciziti nemohou; mistr, ať byl rytířská osoba, přijav stav duchovní, z toho stavu svobodného vystoupil a zákonu (řeholi) přísahu učinil; také v milosti krále Vladislava, o odúmrtech stavům dané, jest doloženo, že osoby od zákona přijaté nápadu nemají, a tak ani po nich zase na žádného nápad jíti nemůže.

Pan Vilím proti tomu obhajoval se, že zřízení zemské vztahuje se jen na odzizení dvorů od kláštera; aby to dokázal, přivedl příklad; prý předek nebožtíka strýce (byl to Matěj z Třebska) odcizil od kláštera ves Dolany bez povolení krále, a držitel potom musel darmo vrátiti; aby ukázal, že osoby duchovní mají právo kšaftu, přirovnav je k manům, pan Vilím uvedl: „A jako osoby duchovní tak i manové, kterýchž drahně z stavu panského a rytířského jest, tolikéž i města za komoru krále počteni jsou a nesvobodu mají stran statků prodávání a zápisů dělání bez povolení, ale stran odkazování svrchků jsou sobě svobodni". Při tom ukázav příkladem na mistra převorství Strakonického Jana z Rožmberka a jiné, po nichž přátelé brali, končil: „A v žádném zákonu osoba duchovní z nápadu vymíněna není, kromě v klášteře panna, kteráž byla velovaná." K tomu prokurátor dal v odvet, že ty duchovní osoby odkazovaly statky své a ne klášterské; ostatně prý dokázáno, že nebožtík od kláštera uprodal statku za 5000 kop, ty ať Vilím vydá.

Soud dvakrát odložil spor až do příchodu králova do Čech. Konečně r. 1558 vyřčen ortel, že pan Vilém při klenotech a penězích zůstaven býti má, poněvadž je to rodinné jmění, „však po dnešní den aby žádný se toho nedopouštěl pod trestem;" má-li kdo k něčemu právo, ať to hledá při králi nebo pořadem soudným.

Po majetku opatů čím dál tím pečlivěji sháněla se komora králova, ať tu byl kšaft nebo nebyl, a sbírala, co nepodařilo se ustraniti příbuzným nebo někdy kuchařce. Když na příklad r. 1585 umřel opat strahovský, Jakub Starý, oznámeno arcibiskupovi, že

kuchařka s nějakým krejčím nikoho k němu nepustili; zůstalo prý po něm 300 kop a klenoty, kteréž ovšem zmizely.[1])

Někdy i opat příbuzného kláštera nařízen komorou k tomu, aby po nebožci sdělal o penězích a skvostech věrny soupis a poslal ho králi.[2]) Aby obyčejný člen řádu činil poslední pořízení, to řídko se najde, leč ještě nejspíš při rytířských řádech, jichž členové posluhovali na farách; tu si vedli ovšem jako světští kněží. Takž na příklad křižovník Gross, děkan kraje Pracheňského, a farář blatenský činí roku 1598 kšaft, dávaje v něm své naději výraz, že vrchnost dovolí „podle starobylého pořádku, aby kněz katolický mohl kšaftovati". Však cítil se přece aspoň tolik býti členem svého řádu, že mu odkázal některé vzácné knihy své, ovšem s úlohou, aby zaň zpívali zádušní mši; hromadu jiných knih českých, latinských, německých, vlaských, které ho stály přes 70 tolarů, odkázal bratrovi, něco nechal faře.[3])

Organisace řádu jesuitského stojí za zvláštní slovo. Jesuité, jakož řečeno, náleželi k řeholným klerikům; to jest k řádům, v nichž jen duchovní se všemi sliby mají plná práva členství. Zorganisováni byli od prvopočátku podivuhodně. Bylo to ústrojí do nejmenších částeček promyšlené a účelně složené v neodolatelnou strašlivou moc. Hnána byla moc ta idejemi a city, modernímu světu skoro již cizími a ve svém sloučení skoro nepochopitelnými: zbožností až k mysticismu rozpálenou a snahou proti jinověrcům až vášnivou; a přece zas mysticismus, askese byla vždy velmi dobře spojována s velmi praktickým světským rozumem a vypočítavostí. Všecko ústrojí ovládala jedna vůle, všecka snaha nesla se ad majorem Dei gloriam a k prospěchu církve katolické, jejíž zosobněny představitel byl jim římský papež. Jemu řád se zavázal hned při svém vzniku k poslušnosti, zvlášť u věcech obhájení a šíření víry (fidei propagatio). Čteme-li v historickém kalendáři jesuitské kolleje pražské, že byl Gretserius, jeden z nejpřednějších Jesuitů zdejších († 1625), „kladivo kacířů",[4]) lze bez chyby toto vyznamné jméno vztáhnouti na všecek řád. Zvláště u nás byl řád kladivem, jehož rány přivedly bělohorské smutné převraty.

Zakladatel Ignác z Loyoly přejal do statut a zřízení svého řádu všecky cesty a cíle jiných souvěkých řádů, pokud byly podle jeho mínění života schopny a církvi prospěšny; není tedy ve všem originálny, ale v tom byl původní, kterak uměl vše zostřiti a sloučiti k jedné snaze, a k jakému nadšení, k jaké smělosti,

---

[1]) Arch. zem. Opis. z arcib. 1585. Recept.

[2]) Na příklad opat kláštera Zábrdovského Kašpar o pozůstalosti Jakuba z Šternovic, opata strahovs. Zem. arch. opisy z Hradc Jindř. V listě svém králi dí opat, že „podle statut neměl nebožtík nic svého míti".

[3]) Archiv zem. Opis z arcib. Testam. 1598.

[4]) Exemplář v arch. praž.

jak nezměrné obětivosti, k jakému vzácnému sebezapření členy řádu uměl vychovávati.

Jesuité pro svůj účel nebyli klášterníky, ani mnichy, byli řád kleriků tovaryšstva Ježíšova; proto také nemívali kněžských kukel ani vždy stejného šatu, byli osvobozeni držeti obyčejné hodinky,[1]) domy jejich nesluly kláštery, nýbrž domy professní a kolleje; bylatě také škola či kollej hlavní zbraň proti kacířům; také neukládal řád svým členům askesi ani krocení těla tou mnišskou středověkou měrou, aby člověk ve svých přirozených silách tím hynul; řád chtěl míti zdravé, statečné bojovníky ve škole i na kazatelnici i v těžkých, nebezpečných misiích. Přemnohým privilegiím těšil se řád od papežů; všecka nesla se k tomu, aby usnadněny byly cesty Jesuitů k cílům jejich. Vlády světské neměly se postavovati proti Jesuitům ani proti jich kollejím, neměly jim překážeti v právech majetkových; duchovní vrchnosti byly povinny nepřekážeti tovaryšstvu v kázaních, v zpovědi, při udílení svátostí, konání bohoslužby; od faráře ani od biskupa nebylo potřebí Jesuitům bráti dovolení. V té svobodě sněm Tridentský jen málo jim ubral. Ale správy duchovní k sobě Jesuité nebrali, neboť jsouce faráři, byli by jurisdikci biskupské přece podléhali.[2]) Z církve vyobcovati nemohl Jesuitu nižádný církevní praelát, Jesuité a jich statky ze vší jurisdikce arcibiskupské byli vyjati a položeni přímo pod ochranu papežovu; Jesuita mohl volně čísti nejhorší kacířské knihy, ovšem s úmyslem protivným a bojovným, směl na týž konec i s kacíři obcovati zřejmě nebo pod přikrytím.

Řád byl též osvobozen daní, ale že by i papežských taks byli Jesuité při svých podnicích prázdni, nezdá se. Aspoň r. 1567 bylo arcibiskupovi naříkáno, že papež chce od založení Třeboňské kolleje přílis veliký poplatek;[3]) tu bylo patrně řádu překaženo, byť třeba poplatkem tím povinen zakladatel Rožmberský.

Řehoř XIII. dal řádu i podivné privilegium, že smí ve všech zemích obchod obyčejný i bankovní provozovati.[4]) Žádajíce za tuto svobodu, Jesuité kladli své účely církevní za důvod, ale jest vůbec povědomo, že právě toto privilegium přineslo řádu mravní ohanu největší a připravilo mu v XVIII. stol. neslavný konec. Ignacius prvotně chtěl, aby nejen každý člen, nýbrž i řád jakožto celek byl chudý; r. 1550 papež obmezil chudobu na professy; však generál řádu a kolleje směly nabývati statků, kolik se přihodilo. Stanovami řádu, aby chudoba zjevna byla, a řád neupadl v pomluvu lakomstva, zakazovalo se za služebnosti boží, za vyučování

---

[1]) „Ut nostri propter multitudinem festorum non teneantur se in horis canonicis recitandis accomodare dioecesibus, in quibus degunt, sed sequi possunt rubricas breviarii romani." Arch. zem. Opis práv. jesuit. 1568.

[2]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1567.

[3]) Tamže.

[4]) Dr. Huber. Jesuitenorden 33 205. Zneužívali toho a závodili s kupci.

bráti plat, ale přes to, jak povědomo, zbohatl řád jesuitský všude měrou až ku podivu velikou: patrně vždy našli členové jeho příležitosti dost, aby shromáždili statky jináč, nežli zakazovala statuta. Nejvíc a nejčastěji získali odkazy.[1]) Ostatně řád žebravého, chudého tovaryšstva byl by v boji za katolickou víru svedl asi tak málo, jako kdysi žebraví bosáci. Chudoba Jesuitů musela zůstati jen zdánlivou.

Důležité privilegium školské měl řád tak rozhojněno, že i tam, kde jiná universita byla, mohl akademii založiti svou a scholary promovovati k akademickým gradům; professorové jesuitští bez všech omluv a oznamů mohli přednášeti, a školám jesuitským i kostelům dostávalo se nejvyšších odpustků a milostí papežských. Za příklad buď papeže Řehoře XIII. prohlášení r. 1573, kdo půjde do jesuitského kostela v postě anebo kdo chodí do školy k Jesuitům a pomodlí se pětkrát Otčenáš a Zdrávas za čest pěti ran a církve Římské i na vyhubení kacířstva, tomu že budou plné odpustky.[2])

Byl tedy řád ve svém boji proti jinověrcům obrněn všelikerakými svobodami, proti vrchnostem světským i duchovním, proti universitám a vůbec proti všem všudy; věřil-li při tom člen tovaryšstva ve zvláštní poslání od Boha: snadno do něho i do celého řádu vniklo přesvědčení, že silám jeho není nic nemožného.

Na čele tovaryšstva byl generál v Římě. Byl sic vázán řeholí čili statuty, ale vláda jeho byla neobmezená, doživotní. Byl absolutní pán, a jeho vláda dodávala organisaci jesuitské ráz absolutní monarchie, ale nikoli výlučné; vždyť volba generálova visela na členstvu, ovšem jen plnoprávném, a monarchii jesuitskou pronikal ten moment demokratický, že mohl každý Jesuita z největší služebnosti vyšvihnouti se k nejvyšším v řádě úřadům, z nichž ovšem, poněvadž nebyly doživotné, za čas zase sestoupiti mohl dolů.

Představení provincií byli provinciálové, jichž správa za tři roky trvala. Při své právomoci provinciál nebyl zhola samostaten; generál přidal každému provinciálovi svého admonitora, jenž podával na vyšší místo o všem jeho podnikání zprávy; též měl provinciál k ruce konsultátory čili rady, na něž měl dbáti. Provinciál volal sněmy provinciálné obyčejně za tři léta jednou; předsedal jim. Nejvyšší sněm či generálnou kongregaci volával v téže lhůtě generál nebo jeho zástupcové, bylo-li potřebí i provinciálové. Sněm sedal v Římě a byla při něm nejvyšší autorita zákonodárná.

---

[1]) Odkazovány peníze i věci pod titulem kostelu. Příklad z kn. misscell č. 54 401. v deskách. zem. Dorota apatekářka odkazuje r. 1581 do jesuit. kostela u sv. Klementa v Praze 2 moždíře velké s palicemi na dělání zvonu; 50 kop ke kostelu, 10 liber cínu na svícny, 40 kop na kalich. Podobných odkazů v knihách našich ne málo.

[2]) Arch. zem. Opis z arcib. 1573.

V domech professních (v nichž bydlili jen hotoví Jesuité se všemi sliby) představení byli superiorové, přímo od generála jmenovaní, ale provinciálovi podřízení; v kollejích jesuitských, v nichž byly i školy a někdy i semináře, panovali rektoři, jež jmenoval generál na tři roky. Bez vůle provinciálovy nesměli však nic důležitějšího pořizovati ani ve správě domácí ani ve školské; nercili aby směli proměňovati látku nebo methodu učebnou. Na nich byla jen péče o pořádek, zvláště na to měli dbáti, aby každý konal, co mu uloženo; o všem museli dávati provinciálovi zprávy; ale měl i on po straně monitora a konsultátory, kteří zase naopak jeho chování a řízení na očích mívali a o něm zprávy nahoru podávali.

Také visitátor nemeškal ob čas přicházeti a ohledávati. Provinciál určoval veškeré kolleji obecného zpovědlníka; rektor nařizoval zpovědlníky zvláštní. Důležitý a velmi nesnadný úřad míval na sobě tu, kde vychováváni novicové, mistr jejich; vedl jich duchovní výchovu.

Podle novicmistrů, rektorů, superiorů a provinciálů všude stáli na řízení světských věcí prokurátoři od členů volení. Byli prokurátoři jednotlivých domů i provincií. I oni měli své kongregace v tříleté lhůtě buď dle provincií nebo i kongregace obecné, v Římě konané.

Tak, jak tu v hrubých rysech líčíme, vypadala správa řádu jesuitského; je v ní patrno veliké dělení práce, a síla její i všeho řádu byla v oné naprosté podřízenosti všech členů postupně až k hlavě a též v tom, že žádný z představených nebyl samostatný: všickni byli pevně ufasováni, bystře hlídáni, jednou myslí, jedním cílem společným svázáni i nadšeni. V té organisaci ovšem individuum se svou volností nemá místa; než ho připustí k posledním slibům, jeť duše jeho všem jako otevřená kniha; a organisace řádu se stálými kontrolami a dohledy již dbala, aby duše jednotlivcova zůstala knihou otevřenou, člověk aby kroku neučinil bez vědomí druhého, jenž ho může napomenouti, napraviti; karatel sám ovšem vždy hotov byl napomenutí přijímati od jiných; heslo ad majorem Dei gloriam nedalo ani vzniknouti trpkosti z jakýchkoli kárných kontrol; vše neslo se k tomu cíli jedinému, a cíl žádal oběť sebezapření a poslušnost neobmezenou.

Ovšem poslušnost i se zapřením vlastní vůle a chuti, když představený káže, bude, jest a bývala ve všech stavech a úřadech světských: vždyť na tom spoléhá všecek řád a začasté i zdar společnosti; ale v jesuitském řadě byla poslušnost míněna těžší; poslušnost spojená s pokorou nejhlubší, která neopováží se ani mysliti něco jiného, než co myslil sobě rozkazovatel; „caeca quaedam obedientia“, slepou poslušnost mínil zakladatel řádu jesuitského; ale jest spravedlivé pověděti, že v konstitucích doloženo a vyloženo, že ta poslušnost má místo, jen když neporoučí předsta-

vený nic hříšného.[1]) Poslušnost a potlačení „vlastní vůle" byla kázána ve všech řeholích. Zakladatel bosáků, František z Assisi, chtěl, aby člověk byl mrtvolou, která v sebe poslušně přijímá život a vůli boží; svrchu jsme uvedli ze stanov maltánských i ze stanov českých dominikánek r. 1500 pravidlo, aby člen řehole bez „vlastního živu býti vlastní vůli opustil a poslušenství vyšších zachovával"; tedy zmrtvení vlastní vůle, zmrtvení individua, což moderní člověk odsuzuje, nevymyslili si Jesuité; tak si ustanovili již jiní dávno před nimi; a čteme-li v institucích jesuitských slova, že poslušný člen má býti jakoby „cadaver", mrtvola, jež bez vlády a odporu se říditi dá, neboli jako „senis baculus",[2]) hůl, která slouží komukoli, jenž ji v ruce drží: ani tato obrazná slova nejsou od Jesuitů vymyšlena, dávno dřív užili týchž slov jiní zakladatelé řádů klášterských. Ale jesuitský řád proti všem jiným řeholím poslušnost s umrtvením vlastní vůle vzal až příliš do opravdy.

Zdá se však, že jesuitským řeholníkům taková těžší poslušnost již z té příčiny nečinila obtíží, že od prvního přistoupení k řádu byli systematicky k ní vedeni. Zvykli si nemíti vlastní vůle a v rozkazech viděli prozřetelnost boží, proti které se nereptá. O výchově v řádě na konec buď též vyloženo.

Než přijali někoho v noviciát, bylo mu podstoupiti za některý čas zkoušku; nejprv vysvětlen mu cíl tovaryšstva, jenž dle institucí byl v nejširších slovech péče o zdokonalení své duše a její spásy, jakož i péče o spasení bližních.[3]) Pak dotazován o svých úmyslech, chce-li žíti a umříti v tovaryšstvu, tázán o svém dosavadním životě velmi zevrubně, o svých poměrech, o závazcích, má-li jaké ke komu, o svém zdraví, o povaze, o duševních vlohách, o náboženském mínění a je-li v něčem vadné, zda je změní. Vyloženy mu obtíže, které ho v řádě čekají.[4]) Aby kandidát ven a ven byl poznán, navštěvoval ho v době zkušení představený domu, noviců mistr a s dovolením představeného též jiní patres. Někoho měl pořád při sobě. Chtěli ho všickni se všech stran důkladně vyzpytovati. Představený domu rozhodl o přijetí kandidátově v noviciát, když byl sebral dostatek zkušeností. Že si vybírali jen zdravé a nadané mladíky, toť se rozumí samo. Chtívali, aby novicovi bylo aspoň 14 let; generál však mohl i tu sleviti.

Nelze věřiti, že by byli schopných a příhodných lidí do řádu nelákali. Vždyť není potřebí hned mysliti na nějaké hrubé, násilné přemlouvání. Obratný Jesuita měl moc nad některým žákem daleko pronikavější než rodiče: víme, že r. 1563 přes každodenní pláč matčin v kolleji pražské, přes žaloby otcovy u arcibiskupa

---

[1]) Summar. constit. 51. Všecky instituce tovaryšstva v obšírném vydání z r. 1757 v univ. knih. „Institutum Societ". atd.
[2]) Instit. 1. VI.
[3]) Instit. I. 2.
[4]) Examen; IV. c. in Constitut.

zůstal mladý Salius mezi jesuitskými novici; a jakkoli z toho byl obecný pokřik, že hoch vylouzen, Jesuité ho přec nevydali.[1]) Albrecht z Valdštýna vinil Jesuity z lákání zcela nepokrytě; píšeť r. 1626 hejtmanu svému fridlandskému, že Jesuité všude strojí pletky, kde se zakoření; „slyším, že Francle z Harrachu jsou přemluvili, aby se stal Jesuitem, však otec jeho mně jej odevzdal, bych z něho vojína vyvedl“ ... „oni to mají ve zvyku, že takové často odstraněji a proti vůli jejich přátel do noviciátu tejně odesílají.“[2])

Noviciát jesuitský trval obyčejně dvě léta. Nebyl určen liternímu vzdělávání, nýbrž jen askesi, jen mortifikaci. Když r. 1569 Martin Sedalius, jejž přijali v noviciát, byl se nějak prozradil, že přistoupil k řádu spíš pro studium literné nežli pro službu boží, vyhnali ho hned.[3]) Noviciát byl praktická škola nejširší zbožnosti, pravidly do nejmenších drobtů předepsaná. Tu se učil novic zapírati sebe, mrtviti svou vůli, vše vymyšleno na stlumení individuálné samostatnosti, novicovi přes tu chvíli nařizováno co má činiti, jak činiti, kde má býti, jak má se chovati. Jako v jiných řádech, i tu bylo poručeno silentium. Jeden novic druhého měl hlídati, na vzájem si měli vytýkati chyby a v určité časy bičovati se. Že činí novicové pražští tak všecko s nejhoroucnější snahou po ctnosti, to pochvaluje jesuitský kronikář r. 1564. Prý den nemine, aby jeden nežaloval na své chyby druhým; při bičování těla prý šlechetný zápas jest.[4])

Kromě toho byl novic povinen vyznati se svým představeným vždy a ze všeho. Jednou za rok v době postní byla tuhá exercitia spiritualia za mnoho dní trvající, při nichž byl novic o samotě, aby úplně do sebe všel; mistr a ředitel exercicií vedl ho k modlení, rozjímání, k zpytování svědomí; vše bylo vypočítáno na jeho psychologickou proměnu, kterouž měl státi se zcela jiným, oddaným, zbožným, poslušným člověkem. Takovým exerciím podléhali ovšem také jiní členové řádu; ba mohly i s laiky zbožnými předsevzaty býti.

Že by byli Jesuité své „nováky“ strašili, aby jich zmužilou mysl vyzkoumali, o tom není hodnověrných dokladů. Protivníci Jesuitů ovšem vypravovali a tiskli o tom podivné věci. V jedné knize z r. 1608 čteme na příklad: „Ďáblu divné kratochvilné divadlo zarážejí, když se do strašlivých larev strojí a nováčkům, k tomu tartasu vyvolaným, s hrozným bučením vstříc vybíhají, chtíc je vyprubovati. Ale to se jim ne vždycky dobře zdaří, jakož se léta 1602 měsíce září v Praze trefilo, když pěti Jezovitům,

[1]) Rukop. týž 82.
[2]) Arch. musej. listiny bělské. Též o Schottkym. 40. 41. 42.
[3]) Rukopis univ. kn. č. 1. A. 1. 21.
[4]) Rukopis univ. knih. 1. A. 1. 94. „In hoc omne consumebatur ingenium.“

v ďábelském způsobu mládež désícím, šestý a ten bezpochyby opravdový satan se přimísil, kterýž jednoho z těch přepotvořených pěti ďáblů v půli ujal, jej tak zmačkal, že ve třech dnech zcepenél." [1])

V roce střídala se u novice všelijaká i nízká práce s modlitbou. V druhém roce svého noviciatu „nováčkové" pomáhali učiti v školách katechismu; velmi opatrně dána jim do ruky některá kniha vzdělávací; [2]) jináče čítali jen životy svatých a v pozdějších dobách životy členů jesuitského řádu [3])

Aby silné vědomí národnosti nepřekáželo budoucímu Jesuitovi, od prvopočátku při výchově stlumovány srdečné city k vlasti a k národu. V ordinacích páté kongregace čteme, že bez naléhavých příčin nemá býti nikomu návrat do vlasti dovolen, učiněna prý zkušenost, že návštěvy příbuzných odvádějí ducha tovaryšstva Ježíšova. Jesuita měl nejen svou osobou, než i svou národností úplně splynouti se všemi spolubratry v jedno tělo, k jednomu cíli utvořené. Sic teprv sedmá kongregace generální r. 1615 ustanovila, aby v noviciátech, v kollejích, v seminářích, byla schvální míchanice členů do jazyka; však u nás v Praze dávno dřív tak provozováno; vypravují paměti kolleje pražské r. 1566: Noviciát pražský kvete; podivuhodná jest svornost; kolik lidí, tolik v něm národů, „Ungari, Bavari, Bohemi, Itali, Angli, Flandri, Moravi, Tyrolenses, Silesii, Poloni, Slavi, Carnioli, Austriaci" a jiní mnozí; k této svornosti prý mnoho přičiňují rektorovy týdenní exhortace.[4])

Byli zajisté Jesuité čeští, že zapomněli česky, [5]) a byli zas jiní, že se musili učiti česky: [6]) při těch i oněch měl řád své účely. Však příti nelze, že někteří Jesuité naši pozdějších dob byli po této stránce jinačí, nežli Jesuité prvotní. Stačí připomenouti Balbina; stačí vzíti do rukv knihu Jesuity Kořínka († 1680), kterou o Kutné Hoře psal, aby dokázal, „že se za řeč mateřskou, jak mnozí nepotatilí Čechové dělají, nestydí". V těch vychováním neudušen cit vlastenský, který neodolatelně buzen byl bědou českého národa.

Že byli novicové od vnějšího světa oddělováni, že psaní k nim i od nich bývala pod dohledem novicmistrovým a mohla i zadržena býti, [7]) to úplně se srovnává s výchovou v každém jakémkoli řádě řeholním. V odloučení od světa však zašli Jesuité tak daleko, že uzavříti se mělo srdce každého řádného člena rodičům, vlastní

[1]) Tractatus de abstrusionibus Jesuitarum studiis. August. Vindelic. 1608
[2]) Ebner; Beleuchtung der Schrift Keller. 74. Huber Jesuit. 61.
[3]) Jeden exemplář český a latinský v arch. praž.
[4]) Rukop. 1. A. 1. 121.
[5]) Jireček Rukov. liter I 259
[6]) Rukop. 1 A. 1. 151. Všickni pražští členová učili se hodinu denně. Též Jungmann Hist. Liter. 121. a Schmidl. Hist. Soc. Jes. 144. Učení češtiné od r. 15 8.
[7]) Exam. general IV. 6.

matce. „Unusquisque eorum, qui societatem ingrediuntur ... existimet sibi patrem, matrem et sorores relinquendum esse“;[1]) „amor parentum in spiritualem convertendus“;[2]) již novic měl říkati, že otce, matku měl, tedy že již jich nemá. Málo spomáhá tuto tvrdost seslabiti výmluvou, že se jim tak jen „radilo“.[3]) Novic poslechl i rady, ponevadž poslušnost byla první ctnost; vždyť poslechnutí té rady vykládáno za vyšší dokonalost a za důkaz, že se takový člověk zbavil všech pout, které ho na tento svět vázaly, byť byly z nejněžnějších, z nejpřirozenějších. Bůh a jeho čest a sláva měly mu býti jedinou snahou a spolu náhradou.

Jesuitu Valentina Voita co se naprosila česká matka, na Hradčanech kdes bytující, aby k ní aspoň jedinkrát přišel v prázdné chvilce. Nepřišel. Až teprve r. 1564, když jednaje u věcech řádu v císařské komoře mrtvicí byl poražen, pod střechu mateřskou ho přinesli mrtvého. Vypravuje Jesuitský kronikář: „Tedy byl hned donesen k stařičké matce své, která nedaleko hradu dům měla, ne bez zvláštního řízení prozřetelnosti boží; nebo jakožto člověk nad míru nábožný, co do Prahy přišel, nikdy nemohl k tomu přiveden býti, aby do domu mateřského vešel, ačkoli mnoho a častěji od ní prošen býval.“[4]) Jesuitům byl takový člověk „nad míru nábožný“; jiným bude nelidský, tvrdý.

Když byl novic na konec poznal statuta řádová a po zkoušce uznán za schopna, připustili ho k prostým slibům. Prosté sliby měl v XVI. století jenom řád Jesuitský.[5]) Složení jich slulo emissio votorum simplicium; kandidát sliboval chudobu, čistotu, poslušnost. Zavazoval se tím řádu na vždy, ale řád přijav sliby, nezavazoval se k ničemu. Řád mohl zříci se takového člena kdykoli. Složiv prosté sliby, Jesuita nehodil-li se nebo nechtěl li k vyšším studiím a stupňům, promován k službám nižším, asi nápodobně jako v jiných řádech konvrši nebo bratří laikové. U Jesuitů slul koadjutorem světským, slul i socius,[6]) frater. Socius byl vratným, krejčím, ševcem, pekařem, truhlářem v řádě, on byl buditelem ranním, nakupovačem, kuchařem, správcem hodin.[7]) Na takové služby nedávali se jen mladíci. Letitý Lebeda z Bedršdorfu r. 1610 promován za koadjutora a vloženo naň opatřovati pražským Jesuitům denní potřeby.[8])

[1]) Examen. general. IV 6

[2]) Regal. Soc. Jes. v univ. knih. 46. D. 131. 4.

[3]) Ebner l. c. 40.

[4]) V rukop. 1. A. 1. Překlad Tomkův v Č. Č. Mus. Mus 1844. 557.

[5]) Poněvadž se skládání dvojích slibů u Jesuitů osvědčilo, nařídil — ale teprve v naší době — Pius IX. r. 1857 a 1862, aby v žádném řádě nebyl člen připuštěn k slavným slibům, nesložil-li již prve slibů prostých. Rozprav. Akad čes. II 10. Laurin.

[6]) Roku 1581 umřel v Praze „ex sociorum numero“ Antonin Italus, v kolleji vratný a krejčí Rukop. 1. A. 1. 18.

[7]) V soudní knize pražské č. 991. 410. r. 1566 vyskytují se dva tovaryši pekařští od Jesuitů.

[8]) Jireček; Rukověť. Liter. I. 446.

Toužil-li koadjutor, jenž se byl na nízké služby dal, po stupních vyšších, Jesuité rádi toho neviděli. Píšeť Jesuita: „Bratří koadjutorové nemají po kněžství dychtiti, nebo když ponejprv žádali do řádu vjíti, k laickému stavu se obětovali a třebas misek v kuchyni mytí a utírání, vše jest duší lidských zejskání, vše k témuž cíli směřuje.[1])

Neoddal-li novic svých majetkových práv tovaryšstvu hned při svém vstoupení, musil učiniti tak teď při složení slibů. Novicové, určení k řádnému a plnému členství a ku kněžství, dáni po složení prvních svých slibů na školy. Bývalo jim odtud jméno scholastici. Ten stav, v němž po noviciátě za celý rok, i za dvě léta na humanitních studiích trvali, slul u pozdějších Jesuitů (XVIII. věk) „repetitio humaniorum", ale v řádě byl od začátku; řadu přední zbraň k boji byla škola, tedy zajisté snažil se vychovati své členy důkladně, a to bez repetice humaniorum ani býti nemohlo.

Scholastici bydleli při kollejích, sedali v lavicích tehdejšího „vyššího" gymnasia, rhetoriky, se světskými scholastiky, učili se filologii všech jejích tehdejších způsobů theoreticky i prakticky, doma se ve zvláštních hodinách doučovali. Bývali také posíláni do škol, aby sami vyučovali, pokud ovšem stačili. Za to jim bylo jméno magistrů. Představeným nynějším byl jim rektor kolleje, jenž ovšem kromě studií též vedl jich duchovní cvičení a další výchovu.

I v tomto stadium bylo nad scholastikem hlídačů dosti. Po dokonaném studium humanitním puštěn scholast jesuitský do filosofie, což mohlo zase rok, dvě léta trvati, ačkoli v prvních dobách, kdy bylo potřebí všude kněží a hotových Jesuitů, studium zajisté i všecky fase výchovy hnány daleko rychleji nežli v dobách pozdějších, klidných.

Po studiích světských byl jesuitský filosof promován, když byl opětoval prosté sliby,[2]) za koadjutora duchovního s jménem scholasticus formatus. Učíval sám jako před tím i potom na gymnasii. Z filosofie bývali schopní kandidáti posíláni k studium theologickému, na jehož konci obyčejně došlo k svěcení na kněze. U Jesuitů tedy mohl se státi knězem člen, jenž ani jiných slibů nesložil nežli prosté. Na to měl řád privilegium proti jiným všem řádům, jichž členové jen po slavných slibech byli svěceni.[3])

Po vykonaných studiích z nařízení Ignacia byla kandidátu uložena třetí probace, která vykonána ve zvláštních domech při

---

[1]) Spis o povinnosti bratří řehol. od Lancicia.

[2]) Sliby opětovány častěji za rok. V pamětech kolleje pražské (1. A. 1 fol. 115) čteme r. 1566, že socii třikrát za rok „vota religiosa multis praemissis ut solet, afflictandi corporis generibus renovarunt".

[3]) Privileg. z r. 1516. Laurin; Rozprav. Akad. čes. II. 15.

některé kolleji.[1]) Kandidát měl znova a důkladně vjíti do sebe. Za té probace ovšem nesedal pořád v rozjímání; bylo mu choditi na missie, kázati a jináč všelijak posluhovati; ale jistý, několikaměsíčný kursus pod zvláštním instruktorem musil „terciár“ podstoupiti. V půlce XVII. věku připomínají se kursy i jen tříměsíčné.[2]) Jen terciár vyzkoušený mohl nabýti řádného členství. Léta trvalo, nežli některý podnikl nezbytnou tu zkoušku, a byli klerikové, kteří ji podnikli a přece do řádu nevstoupili.[3])

Po vykonání třetí probace děly se teprv slavné sliby; kandidát stal se professem. Sliboval ke třem slibům dřevním čtvrtý, že hotov jest konati missie, kamkoli papež rozkáže. Provinciál pak mohl poslati takové professy do škol, aby se tu věnovali k stálému vyučování;[4]) jiní zůstali při činnosti theologické, jiným dle schopnosti zanecháno, aby pěstovali vědu, jiní konečně hned odebírali se daleko za moře na missie.

Z tohoto stručného náčrtku s dostatek patrno, že nemohlo býti v oněch dobách všestrannějších lidí nad Jesuity: Jesuita snadno mohl býti poslán z gymnasijního učitelství na universitu, snadno mohl změniti stolici theologickou za stolici filosofickou, a když poslušnost kázala, snadno přešel v duchovní správu a byl jen prostým knězem; hojnost všelikterakých vědeckých knih, které Jesuité již v málu desítkách let po svém založení vydali, svědčí tomu, že kromě toho všeho talentovaný Jesuita dobře mohl býti astronomem, mechanikem, fysikem, mathematikem, filologem.

Vystoupiti z řádu jesuitského před složením slibů bývalo v XVI. věku a-i snadně možno. Vypravujíť paměti pražské kolleje při letech 1556 a 1569 bez velikého vzrušení a naříkání, že z noviciátu vystoupili nejedni a též jeden koadjutor s nimi.[5]) Paměti praví jen jakoby s povzdechem, že jsou to „domi vulnera“. Po složení slibů, byť jen prostých, vystoupení z řádu bylo asi nesnadnější, a Jesuité nesli je těžce. Dle Institucí člen mohl býti všelijak zdržován, ba i trestán.[6]) Zdá se však, že v prvních dobách nebývalo ještě tak přísno jako později. O doktorovi Volfgangovi vypravují jesuitské paměti r. 1568, že chtěl býti propuštěn z řádu; jednáno prý s ním ostře i mírně (fortiter et suaviter), aby odveden byl od svého „zlého“ předsevzetí. Ale když prý sobě nikterak nedal říci, pustili ho přec; jen mu vyčetli nevděk za to, že od nich byl tak dlouho živen a k doktorátu při-

[1]) Bylo tedy sídel a domů jesuitských šestero. Domy professů; kolleje prosté, kolleje se semináři, domy tertiae probationis, residence, kde sedělo Jesuitů málo, a konečně domy missijní s dvěma, třemi Jesuity.

[2]) Dle rukopisu jesuit. (1606), chovan. v gymnas. knih. jindřichohrad. obsah jeho podává V. Martínek v progr. realky v Telči. 1894. str. 32.

[3]) Tamže 34.

[4]) Regul. 24 Ratio Studior. (První vydání r. 1549.)

[5]) Rukop. 1. A. 1. 1[a]. 24.

[6]) Institut. I. 272. Jireček; Rukov. Liter. I. 250.

veden. Zápis končí se ujištěním, že odchodu jeho nelitují, prý nebyl dosti skromný, měl sebe rád a táhnul k své vůli.[1]) Byl-li takový, věříme, že ho na konec ani nedrželi, toť se řádu dobře nehodil. Jesuitští spisovatelé popírají,[2]) že by před vystoupením z řádu byli kdy představení bývali komu předkládali „annuae tristes", hrozebné příklady toho, co se řízením božím všecko může takovému zpronevěřilci státi a co se jiným již přihodilo. Prý v Institucích o tom není. Ale nač se brániti? Výstrahy toho způsobu jsou věc až příliš přirozená: materiál, jejž obsahují výstražné listy „annuae tristes", zapisován do pamětí jesuitských hned od prvopočátku: zapisováni s žalostí zrádcové, kteří vystoupili a velikou myšlenku opustili, jakož s netajenou radostí zapisovány konce jejich zlé nebo neštěstí, která je v životě potkala. Dělali stejně tak čeští Bratří a všickni jiní nadšenci, vidouce, že ideu jejich někdo zrazuje. O Adamovi Höllerovi, pateru jesuitském, jenž byl do roku 1569 v Praze praefektem konviktu, paměti píší, že byl jedním z prvních žáků kolleje vídeňské r. 1553 přijatých, ale léta řečeného že utekl, oženil se a hned rok potom (1570) z trestu božího zle zahynul morem ve Vídni.[3]) Vypravuje o jiném utečenci, spisovatel pamětí kolleje pražské r. 1572 dí, jak krutě byl Bohem strestán a „o takových trestech, jež stihly zrádce tovaryšstva, máme bezpočetné příklady; snesl jsem je na hromadu, aby byly příště na výstrahu".[4]) Tu tedy zřejmý úmysl annuarum tristium. Nelze si ani pomysliti, že by Jesuité, když později někdo strojil se k vystoupení z řádu, nebyli ukázali na zlý konec Höllerův nebo jiných podobných. Pražský kronikář jesuitský zapisoval s chutí i ty tresty boží, které stihly členy sic věrné, upřímné, ale pouze neposlušné, nepoddané. I takové zprávy byly zajisté druhým na výstrahu. Píšeť na příklad při roce 1556 o Tillianovi, jenž byl jeden z prvních Jesuitů, které do Prahy poslal sám zakladatel řádu, že byl sic učený, ale povahou nesnadný; víc k vědě lnul nežli k ctnosti. Šel prý do Prahy rád s tou nadějí, že tu bude professorem theologie, ale když ho zdejší rektor ustanovil jen professorem filosofie, způsobil domácí pohoršení, rektorovi nadal idiotů; volán honem do Vídně; ale odtud vrátil se zas do Prahy, a když ho rektor bez listu přijíti nechtěl, odešel do Říma: a tu božím trestem umřel zimnicí. Zápis končí se slovem, zajisté domluvným, že Bůh takové smělce v tovaryšstvu vždycky tak zle trestával.[5])

Protivníci Jesuitů vypravovali a psali hned od začátku, že Jesuité členy své, kteří minili řád opustiti, raději utrápili, nežli

[1]) Rukop. 1. A. 1. fol. 12.
[2]) Ebner; Beleuchtung. 55. Proti němu Kelle v Syblově Hist. Zeit. XXXV. 317.
[3]) Rukopis kolleje. 1. A. 1. 17.
[4]) Tamže fol. 173.
[5]) Týž rukop. fol. 24.

by je pustili. V jednom traktátě (z r. 1608) čteme: „Když se jim zdá, že by kdo v předsevzetí svém nesetrval, aneb že by, zběhna od nich, tajností jesuitských nepronesl, toho do klády vsadíc a dlouho hladem bez jídla trápíc, potom takového vymyšlenými a nejtěžšími mukami utrápíc umoří."[1]) Tomuto vypravování na odpor jest svrchu dotčený Jesuita doktor Volfgang, jejž pustili z řádu bez ublížení na těle. Že byli Jesuité schopni až do zničení pronásledovati člověka z řádu kněžského vystouplého, pronásledovati vlastním slíděním a pak ramenem světským i duchovním, to vidíme roku 1569 z příkladu Jakuba Palaeologa, jenž nebyl ani jejich člen, nýbrž dominikán; choval se v Praze tajně, oženil se s dcerou Kuthena spisovatele. Jesuitský kronikář o něm dí: „Jakmile od našich poznán, hned „zrazen jest" a pomocí katolických pánů bez hluku popaden a do Říma k soudu podán."[2])

Zajímavo, že v prvních dobách uteklé — i třeba jen novice — Jesuité přijímali zase; čtemeť v pamětech pražských r. 1569, že utekly uherský novic Hernacz za měsíc „lítostí byv pohnut" vrátil se a přijat.[3])

Psává se zhusta, že řád jesuitský míval ještě jeden druh členů hotových a řádných; byli prý to laikové a kněží ve společnosti obecné mimo řád stojící, ale k němu sliby a přísahami tajně náležející. Toho prou spisovatelé jesuitští. V Institucích o takovém členstvě nic nestojí, a zdá se, že nebylo ho ani potřebí. Jesuité vychovali sobě ve školách, zvláště v panských synech, tak horlivé a věrné přívržence, že potom až do smrti prakticky a s úspěchem beze všech přísah členských prováděli hlavní účel řádu Jesuitského: potírali jinověrce s takovou vášní, až obecná škoda z toho byla. Ostatně Jesuité získali si příznivce mezi bohatci mužskými a ženskými, na něž měli pak po celý život mocné působení v kongregacích Marianských, v bratrstvech nábožných; tu shromáždili si ochotné, štědré i dobrovolné pomocníky, že nebylo potřebí tvořiti nijakou zvláštní světskou kategorii jesuitského členstva. Vždyť i o duchovní život a zbožnost bylo v Marianských a jiných bratrstvech jesuitských velmi pilně pečováno. Kdo chtěl přistoupiti, složil generální zpověď, slíbil držeti se jen zpovědníka, kterého obdrží od představeného Jesuity, časem podrobil se duchovním cvičením a v postě súčastnil se exercicií tuhých.

Svou organisací a všelikými pomocníky řád Jesuitský stal se brzy tak velikou mocností, že mohl působiti v dějiny evropské silou neodolatelnou; to mu získalo nesmiřitedlné protivníky mezi těmi, kdož byli ohroženi bojovnými cíli Jesuitů. Ale i ve straně

---

[1]) Tractatus de abstrus. Jesuit. studiis.
[2]) Rukop. 1. A. 1. 150. Tamže fol. 147. o útěku a návratě Cleselia r. 1569. Poznav, že nikde nic pevného, vrátil se a přísahal.
[3]) Tamže 15.

katolické soudové o Jesuitech se dvojili velmi různo již v XVI. století. Jedni Jesuity velebili, až přemršťujíce. Zvali je „prstem božím, nejsvětějším tovaryšstvem, nejsilnějším vojskem v církvi, světlem osvěcujícím i stolici sv. Petra, divem světa, kladivem od sv. Ducha seslaným, aby tepalo kacíře“.[1]) Proti tomu katolíci jiní, méně lisaví, uráželi se velikým sebevědomím řádu Jesuitského, záviděli mu vlivy, které patrně měl na nejmocnější, nejbohatší lidi, na panovníky, i na papeže, a jichž užíval nejen na prospěch katolické věci, nybrž i svůj, aniž přestával jen při věcech náboženských. Došlo tam, že i klidný Karel Boromejský naříkal, kterak zbožný institut Ignácův příliš pustil se do politických věcí, proměnil ducha svého, zpyšněl, a protož prorokoval mu zahynutí.[2])

O jedné věci, kterouž měl řád býti ve své povaze co možná nejvíc zhanoben, nelze na konec nezmíniti se. Jsou to pověstná „Monita privata“ nebo „Secreta Societatis“, jakás tajná instrukce, kterak Jesuité si vésti mají v rozličných případnostech. Kterak se taková tajnost prý dostala na bílý den, o tom jdou zprávy různo; jest jisto, že roznášeny po světě v mnohých opisech a že r. 1612 vyšly v Krakově dokonce i tiskem. Od té doby pak tištěny kolikrát. Jesuité, jakmile Monita vešla v obecnou povědomost, hned se jich zříkali. Gretserius roku 1618 vydal apologii „contra famosum libellum“, odvolávaje se k svědectví těch tisíců, kteří v řádě jsou a byli, že nikdy takových instrukcí ani v opise neviděli. Má za to, že vznikly prací nějakého mstivého Jesuity vyhnaného. Domnění toto tím nabývá síly, že v Monitech mnoho řádků věnuje se praktikám, kterak týrati, pronásledovati a zničiti nepodajné členy tovaryšstva jesuitského. V tomto kuse jsou Monita psána s tak nemotornou průhledností, že při prvním čtení zarazí, a než dočteš, jest valně zviklána jich hodnověrnost. I vážní historikové protestantští pokládají je za satiru, pamflet, který z lůna tovaryšstva Ježíšova nevyšel, alebrž byl Jesuitům podvržen. Že Monita se najdou v bývalých knihách jesuitských — na příklad jeden exemplář zapsán v Praze v pamětech jesuitské kolleje[3]) — nesvědčí proti řádu; měli-li Jesuité v knihovnách kacířské knihy, aby proti nim psali, proč by neměli míti k vůli obraně u sebe spisek, jenž jim tolik ostudy dělal a dosud dělá.

Svrchu-li řečeno, že Monita jsou v některých kusech s průhlednou nemotorností složena, tu ohlásiti nutno, že ne ve všech. Některé rady jsou psány velmi obratně a obsahují beze vší pochybnosti skutečné zvyky a cesty Jesuitů, zvláště kterak se vpravovati v přízeň mocných a bohatých, kterak statky a prospěchy

---

[1]) Ty a podobné nadšené hlasy sebral v knížku Lux mundi Heinschmidberský r. 1673.
[2]) Huber. Der Jesuitenord. 101.
[3]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. Při desce zadní.

řádu získati, kterak odstrkovati a zatemňovati jiné řehole a světské kněze.

Některé kusy z podivné té instrukce uvedeme.[1])

Pod nadpisem: Jak navléci, abychom knížat a pánův důvěrného přátelství se domohli? vykládají Monita, že knížata a páni nejspíš drží se osob duchovních, když jim drsně nevytýkají některých choulostivých skutků, alebrž když i hříchy a špatnosti jejich, všecko, čím se provinili, na lepší stránku vykládají; ať se jim slibuje pomoc a vyhovuje se zvláště u věcech manželských, sňatcích s příbuznými a v jiných podobných kusech. Když se pozná chuť a vůle knížat k něčemu, mocný pán budiž v té chuti a vůli podporován všemi důvody; odporučuje se všelijak i dárky předcházeti si důvěrníky knížat, aby Jesuitu věrně zpravovali o zvycích a přirozenostech (de moribus et humoribus) knížecích; z toho pozná Jesuita pak, co se líbí, co ne, ovšem ctnost a svědomí při tom musí býti netknuto (salvo tamen jure virtutis et conscientiae). Za manželky pánům odporučuje Jesuita ty panny, jichž rodičové drží s řádem; manželkami potom získává se nejvíc přízně a přátel; aby se paní v lásce k tovaryšstvu neměnily, lze působiti na ně i skrze služebnice Jesuitům oddané a dárky nakloněné. Ty také všecky tajnosti Jesuitovi donesou. Při správě svědomí panů a knížat radí Monita Jesuitům, aby byli liberálnější nežli jiní mnichové. Pány a knížata zváti slušno do jesuitských škol, pozdravovati básněmi, vésti do refektáře, pohostiti. „Spory mezi panstvem porovnávejme; slibujme přízeň a podporu u panovníka těm vysokým z panstva, kteří jsou v službách knížecích, ale s námi ještě nedrží.“

V odstavci, jak pracovati při pánech světských nebo duchovních na prospěch řádu, Monita radí, i když peněz nedají, aby aspoň, jsou-li mocni, řád snažil se poštvati je proti protivníkům snah jesuitských; vymluviti z nich dovolení k všelijakému zakupování se zvláště do míst, kde Jesuitů míti nechtějí. U biskupů a arcibiskupů lze dociliti, aby kněžstvo, jim poddané, Jesuity mělo ve vážnosti a jim v činnosti nepřekáželo; v Germanii a v Polště, kde má biskup velikou moc, snadno prý přiměti ho, aby oddal Jesuitům klástery, proboštství, oltářů fundace a jiná beneficia, světským kněžím odňatá. Zvláště ten biskup dá se navésti a říditi, jenž čeká vyššího stupně biskupského nebo výnosnějšího místa. Biskupové a knížata nechať prý kollegia jesuitská úplně osvobozují od duchovní pravomoci místních kněží světských; ba ať superior jesuitský je jako farář, a správa církve budiž při tovaryšstvu. „Našim ať jsou vyhrazeny přední kazatelnice v městech.“

V radách kazatelům a zpovědlníkům jesuitským čteme, že knížata a mocní tohoto světa mají vedeni býti tak, aby myslili, že jednají sami svou vůlí; politické správy dotýkej se Jesuita

[1]) Z pražského rukopisu 1. A. 1.

hned v první ráz, ale zvolna, s okolky chytrými. Ať Jesuité, kteří knížeti radí, říkají, že při rozdávání hodností a milostí má býti spravedlnost, proti níž prohřešiti se jest těžký hřích před Bohem, že se sic nepletou do správy státní, ale upozorniti na to ono že jsou povinni svým úřadem; pak ať vykládají, jakého způsobu mají býti lidé, jež v státě slušno vyznamenati. Při tom ovšem ať popisují příznivce tovaryšstva. Panovník na ně připadne sám, když zpovědlník před tím jindy je tolik byl vychválil. Podezření, že navrhují své přátely, nechť střehou se, ať k přímluvám na strkují raději jiné.

V domech panských a knížecích konfekty, vody pálené ať přijímají jen střídmě, s malým penízem ať jeví spokojenost a bytujíce v palácích ať vybírají sobě nejzadnější, nejposlednější komůrku, chytře oznamujíce, že jsou i v ústraní věrni zásadám řádu, rozkazům svých duchovních otců.

V radách, kterak vytlačiti z přízně mocných a bohatých jiné řehole, dí se, že do lidí vpraviti se musí přesvědčení o vyšší dokonalosti Jesuitského řádu; v čem prý vynikají řádové jiní, v tom všem mnohem jasněji v církvi boží svítí tovaryšstvo — až na hodinky a života drsnost, v tom se liší od mnichů. Také odporučuje se ukazovati na chyby mnišské, pro které nemohou svým cílům dosti činiti a s tovaryšstvem zdárně o závod běžeti. Největší činnost budiž rozvinuta proti těm řeholným, kteří by chtěli školy zříditi tu, kde jesuitské jsou; ať se knížatům vpraví, že takoví řeholníci jsou jen pro vzbouření obce, a Jesuité že k vychově mládeže dostačují plně. Mnišky dobře nechati s pokojem; jesuitští zpovědlníci ať jich neurážejí, jsouť řádu příznivy, i kolleje podporovaly; „k přísné klausuře jich nežeňme, to přenechme biskupům“.

Obšírné jsou rady, jak získati bohaté vdovy. První věc, aby dostalo se jí pořádného zpovědlníka, jenž by ji řídil. Ať se k tomu vybéře pater sic pokročilejšího věku, ale k vdově příhodného; sestárlí zpovědlníci a nestateční ať se odstraňují, vdově kněz ať radí zmenšiti počet služebnictva, exhortace ať Jesuita koná dvakrát i třikrát v témdni o dobrotě stavu vdovského a ouzkostech druhého manželstva; měla-liby k některému muži náklonnost, ať pater vykládá jí o jeho životě a chybách, aby chuti pozbyla. Nejlépe přiměti ji k slibům řeholným. Touž věcí i druhý odstavec rad zabývá se pod titulem, kterak zachovati vdovy ve vdovství a získati jich jmění. Učinila-li prý vdova sliby, jako řeholnice činivají, pak ať zařídí pater dle toho její domácnost, její dvory a čeleď: vůbec vše ať se upraví tím řádem, jako je u Jesuitů; ať zřídí se nad mužskou a ženskou čeledí dohled obzvláštní, k zpovědi ať jsou všickni nuceni, ať konají mezi sebou jen počestné hovory; kolem vdovy ať jsou jen lidé tovaryšstvu oddaní; zpovědlník ať nepřipustí k ní duchovních jiných; smysl-

nosti vdovině, nemůže-li býti jináč, ať povolí, ale aby z toho nebylo veřejné pohoršení; v čas ať navrhne jí, že získá chvalitebnou a vyšší dokonalost, když s pominutím přátel dá své zboží chudým Krista Ježíše. Má-li vdova děti, ať hledí je dostati zpovědník do kláštera: synové buďtež zvábeni do kolleji, neboť potom lze skrze ně snáze působiti v mateř. Není-li naděje, že děti oddají se klášteru, lépe aby vdova dala legát summou hotovou.

O tom, jaké mladíky získati řádu a jak s nimi zacházeti, jsou tu dlouhé rady. Nechť vybírají se jen nadaní, dobří, hezcí, bohatí, urození. Aby byli k řádu nakloněni, nechť se jim od praefektů přízeň ukazuje, ať nejsou týráni, než radějí často pochvalováni, ať dostávají dárků, ovoce, o slavnostech nechť smějí do refektáře. Žádají-li do řádu, nebuďtež připuštěni hned, než na čas buď jimi odloženo, mezitím však nebuďtež z přízně puštěni; poněvadž s přijatými bohatými synky ve vlasti bývá soužení, buďtež posíláni v noviciát do Říma. K získání bohatých mládenců přespolních nebudiž opomíjena zvláště ta příležitost, když začínají utráceti peníze a pak se pro útratu stydí nebo bojí rodičů a příbuzných. Tu se dávají nejlépe v sti. Vyplatilo se to v Germanii a v Polště.

Čtoucí již zajisté poznal, že v Monitech, až dosavad stručně a poněkud logičtěji než v latinském originále uvedených, na činnost Jesuitů se mnoho kusů dobře hodí; však některé rady že jsou velmi bláhové, ne-li hloupé, jiné že jsou obratnému pateru zhola zbytečny, a opět jiné že sobě zhola odporují — na příklad rada, aby „svědomí zůstalo netknuto“ při jednom skutku, a druhý nekalý čin aby Jesuita dovolil „bez veřejného pohoršení“. Však víře v pravost ostudných Monit nejvíc a především překážejí odstavce o vyloučení z řádu, o nichž něco málo na poučenou hned položíme. Vyloučen z tovaryšstva může býti každý člen, mladík, stařec; však kdo má býti vypuzen, ať před tím dlouho všelijak se týrá; nechť představení (superiores) nejsou příliš úzkostliví u vylučování (!); pouta v společnosti prý nejsou věčná. Poněvadž propuštěnci mnoho mohou řádu škoditi, buďtež prve zavázáni slibem, že nebudou o tovaryšstvu nikde nic zlého praviti; za nejlepší zbraň proti nim bude, líčiti je světu jako zlé nebo špatné lidi, jimž pak nikdo neuvěří. Nespokojenci buďtež tedy lehce vylučováni, ale prve buďtež potýráni tím, že se všecko nařizuje proti jejich náklonnosti, odstrkováni buďte od vyšších prací nebo studií, hned buďte posláni sem, hned tam, a vždy buď jim vyčítáno, že úlohu, práci, ouřad nevykonali dobře. Za podnět k vyloučení stačí leccos, zvlášť ochotně vyloučeni buďte, kdo dopustili se sodomářstva (!); ten, jenž tajil hřích, budiž vyhnán hned; druhý spoluviník, jenž udal hřích, buď zanechán v domě, ale tak týrán všelijak, že za čas poběhne za prvním sám. Naproti těm těšte se v řádě váznosti ti, kteří nejmenší chybičky jiných k vyšším donášejí, kteří umějí druhé týrati ne z vášně, ale z lásky k řeholní disciplině.

Nesnáší se s pověstnou chytrostí jesuitskou, aby tohoto způsobu instrukce byla do rukou dávána členstvu řádovému, kteréž z ní tak snadno mohlo prohlédnouti příští obmysly proti sobě namířené.

Jesuitský řád v době, o níž jednáme, byl bez analogického řádu ženskeho. Ale čteme v českych pamětech při r. 1620 zápis, že „ve Flandru dvě englické matrony z rady patera Gebharda z tovaryšstva Ježišova v Lutichu řád Jezovitek začaly a Warda (jedna z matron), když jich pospolu již 200 bylo, toho řádu za generálku vyhlášena; byly po 10 letech zavrženy a zapověděny skrze ostrou bulli papeže Urbana VIII. 15. ledna 1631“.[1]) Ostatně pokus o zřízení Jesuitek prý podniknut již za živobytí zakladatele řádu Jesuitského; ale ten zamítl ženskou ochotu, za důvod si bera, že by ženské cílům jeho spíš překážely.[2])

[1]) Paměti Soběslavské. Rukopis.
[2]) Brockhoff. Die Klosterord. 663.

VI.

Živobytí v řeholi.

(Klášterní místnosti. Statuta. Svornost, bohoslužba, práce: špitály, silentium. Refektář; jídla, pití, posty. Dormitář. Šat řeholní. Čistota. Nemoc. Zavření. Viny lehké a těžké. Tresty. Zlý život klášterský jinde; u nás. Málo členů. Vyběhli mnichové. Vyběhlé jeptišky. Únosy jeptišek. Mnichové nedbalí. Klausura nedokonalá; neučení mnichové; nehospodářští opatové; světácký život v klášteřích. Příklad skrovné kuchyně. Strava špitálská. Hosté v klášteře. Klášterní hříchy. Visitace. Cizí „bandité" visitují kláštery. Řehole na sebe žárlivé. **Světský kněz a řeholný.**)

Dům každého kláštera měl v sobě síň kapitulní, v níž se bratří nebo jeptišky scházeli na porady, volby a jednání trestná. V této síni, která byla vystrojena nejpěkněji, i opatů hroby s tabulemi náhrobními byly.[1]) Druhá síň byla refektář, kde se jídalo. V některých řádech oblibovali refektáře dvojí, letní a zimní. Třetí síň, v žádném starším klášteře nescházející, byl dormitář, kde se společně spalo. Zvláštní bývala světnice pro společnou práci denní. Aby každý mnich měl svoji kobku, to dlouho nebývalo obvyklo. Provedli to v XIV. věku jen v některých klášterech a ne bez všelijakých nesnází; leckdy jen se svolením papežským a na prosbu arcibiskupovu.[2]) Nejspíš a nejdřív míval zvlášťní byt opat. V ženských klášterech také převor bydlíval zvlášť; za to jeptiškám duchovní vrchnost nedovolovala ráda kobky zvláštní, leč nemocným členům.

Také jedna světnice v klášteřích bývala k hovoru (locutorium),[3]) jiná hostům. Jedna kobka posluhovala za vězení. V přízemku byly kuchyně, sklepy na sklad potravin, čeledník a jiné místnosti k domácímu hospodářství.[4])

---

[1]) Doklad v Sedlci. Chron. Aulae. 302. 324

[2]) Emler: Diplomat. klášt. v Roudnici ve Věstník. Uč. Spol. 1893. XVII. 18. R. 1352. Tu vysvitá že papež Benedikt XII. cely zapovídal.

[3]) Emler: Regest. II. č. 2752.

[4]) Hospodářství benediktinské rýnského klášt. jednoho v Anzeig. f. Kund. d. d. Vorzeit. 1878. 355.

Při domě byla zahrada obyčejně vroubena malebnými podsíněmi. Slula s ochozem nebo ambitem „ráj“, paradisus. Ambit vystrojen býval obrazy, které si někteří mniši namalovali sami (benediktini), jiní dostali darem.[1])

V přísných řádech, jež se uzavíraly velmi, bývaly hostinské místnosti kromě kláštera.[2]) Také špitály a stavení hospodářská, pivovary, dílny bývaly obyčejně vně kromě klašterského uzavření.

Kterak mělo vypadati přísné uzavření ženského kláštera, o tom čte se v statutech z r. 1500: „Stavení sestr buďte nízká ozdobů neb zbytečností neznamenaná; ale zavírání vysoká, silná... jen jedny dvéře silné s dvěma rozličnými klíči. Připraven buď v některém místě příhodném téhož zavření v té zdi nerozdílné nějaký nástroj okrouhlý, kterýžto kolo nazýváme, skrze kteréžto věci potřebné mohly by dávány býti a přijímány, aby (jeptišky) dávajíce a přijímajíce nikoli nemohly se viděti.“[3])

Na ochranu kláštera býval leckde zbrojný hejtman vydržovaný z důchodů klášterských, jinde zase vzal na sebe ochranu blízký pán nebo rytíř. Některý klášter obdržel královské privilegium voliti si „ochránce“.[4]) V době, o níž jednáme, bývala ochrana mdlá. Roku 1549 opat kláštera sv. Jana pod Skalou prosí krále, aby byl dán pod záštitu purkrabě karlštejnského, poněvadž onehdy se všemi klášterníky od lotrů do naha svlečen a oloupen.[5]) A jak málo bdělí byli někdy řeholníci sami, a kterak se na ně směle mohlo, o tom nade vše svědčí zpráva Jana Svitavského z Bachova, provinciala řádu sv. Augustina, císaři roku 1606 podaná, „kterak někdo — ani nevěděli kdo — převora v klášteře pivoňském oukladně v pokoji, když se na odpočinutí strojil, z ručnice zastřelil“.[6])

V domě i mimo dům měli řeholní lidé žíti dle statut. Starodávná statuta řeholí s velikou část spolehala na prvotních statutech sv. Augustina nebo Benedikta. Principy, držící se v statutech oněch prvotních, byly časem v jednotlivých řádech zevrubně rozvedeny, rozhojněny, ulehčeny nebo zostřeny.

Všecka statuta předně a pilně ukládají k společnému životu klášterskému svornost. V původních statutech Augustinových káže se řeholným, když jsou shromážděni v jedno, aby byli „svazek milosti“, jednoho srdce a ducha.[7]) „Jednostejná buď vaše duše a jednostejné srdce v pánu Bohu. Máte všecko vespolek jmíti

---

[1]) Listina z r. 1385 v arch. klášt. sv. Tomáše.
[2]) Tomek. Police. 15.
[3]) Rukop. univ. knih. 17. F. 14. čl. 28.
[4]) Viz karlovské privil. Vladislavovo z roku 1514 v rukop. univ. kn. II. A. 13.
[5]) Borový. Akta konsis. II. 128.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 115. 86.
[7]) Viz statuta August. v křižovnickém vydání z r. 1852, nebo český překlad z r. 1500 v univ. knih. rukop. 17. F. 14. Též v rukop. XI. C. 1.

a každému má dáno býti od převora (převoryše) jídlo a oděv podle potřeby; a kteří jsú co zboží měli v světě, by to bylo společno a obecno; který se dal do kláštera, zboží nemaje, toho v zákoně (řeholi) hledati nemá, také ač jsú měli tak velikú chudobu, když jsú kromě zákona byli, však proto nemají sě domnívati z toho, by šťastni byli, že jsú nalezli jídlo a oděv, jehož jsú vně kromě zákona jmíti nemohli." Kdo přinesl co do spolka, aby se nad druhé nevyvyšoval. O svorném duchu stojí v statutech českých dominikánek: „Svárů žádných mezi sebú nemáte jmíti, proto aby z hněvu závist nerostla a z drástvy aby nebylo břevno. Kterážby kolivěk obyčejem nepočestným sestru svú ranila, má dosti za to učiniti, a ta jistá, kteráž takovú řečí uražena jest, bez odmlúvání má odpustiti. Lépe jest často hněvem pokušenu býti a brzo milosti prositi, nežliby sě dlúho nerozhněvala a v tom dlúho nemohla připravena býti k prošení; pakli by byla taková, že nikdy milosti a odpuštění prositi by nechtěla, beze vší příčiny má ven z kláštera vyvržena býti."

V řádě cistercienském čteme v statutech r. 1500, kdo z bratří na druhého ruce zdvihne, jest exkomunikován, jen opat ho může osvoboditi, kdo sáhne na opata, tomu jen papež může odpustiti: za to ať trpí ještě žalářem, a osud jeho budiž v rukou generální kapituly.[1])

Všecky řehole na to dbaly, aby spory doma se urovnaly; v statutech cisterciackých určeno, kdo by vznesl spor na soudce cizího, „schisma facit in ordine", odpadlík jest od Boha a od řehole; i byť opat byl, vyloučen buď nebo trp těžké vězení, z něhož osvobodí jen kapitola generální. Ostatně bývali řeholníci privilegii osvobozováni od světských i duchovních soudů.[2])

Aby nesvornost se předešla, o to pečovala statuta rozmanitými kusy. Bylo ve všech řádech pevně stanoveno, v jakém pořádku bratří sedají v kostele, v refektáři, jaké místo mají v kapitule, v processích a jinde. Přednost v místě měli úředníci mezi bratřími, ostatní měli místo dle času, kterýmž vstoupili v řeholi.

Řeholní lidé již z příčiny bratrského spolčení a lásky neměli nic svého míti. To přijali také Jesuité do svého zákona. Bez dovolení superiora nic nesměl člen zavírati, peněz nesměl u sebe držeti. Statuta dominikánek z r. 1500 o tom nařizují:[3]) „Sestry, bude-li jim pověděno, všecky věci, jim poručené, převoře položte, žádná truhly nebo nádoby sobě neosobuj, žádná neměj skříně nebo jiné věci, která by se klíčem upevňovala. Převoryše s dvěma vyvolenými kdykoli prohlíží postele a jestližeby co nalezla, co by sestra bez odpuštění měla, to vezme a ji hodně tresta."

[1]) Statuta quaedam ordin. Cisterc. z arch. farn. v Plasích. Opis v arch. zemském.

[2]) Arch. mus. Privil. strahov. r. 1515.

[3]) Čl. 11 v rukop. 17. F. 14.

Přední úkol řeholníků měla býti pobožnost, služba boží. Ta konána všude, kromě u Jesuitů, hodinkami. Kanonická ta říkaní žalmů, zpívání, modlení rozdělena v sedm i osm dob denních a nočních — horae — (hodinky). Dle jmen byly to: matutinum, laudes, prima, tertia, sexta, nona, vespery a komplety. Těmto dvěma říkáno u nás kumplety a nešpory. V Konfessí své Jakub Horčicky r. 1609 vykládá, že prima znamená chválu Kristu uplvanému, třetí že připomíná trním korunování, šestá připomíná na kříž povýšení, devátá smrt Kristovu, o nešporní hodince sňat Kristus a v kumpletech pochován.[1]) Tyto hodinky nebyly rozděleny v stejné přestávky. Matutinum v starší době a v přísnější řeholi začínávali i o půl noci již;[2]) odtud pak s větší nebo menší přestávkou den rozdělen až do kumplet a do spaní. I křižovníkům s hvězdou a starším rytířským maltánům stará statuta ukládala noční hodinky.[3]) Čteme v řeholi křižovnické, jakmile dá se znamení zvoncem, ihned aby všickni bratří vstali a do choru se brali. V podvečer, když zavzněl zvon, vcházeti měli do kostela a říkati nešpor k Panne Marii, nešpor za mrtvé. Po večeři zase bylo jíti do kostela na modlení, potom v noci, když se byli v refektáři znova občerstvili, modliti se měli v choru kumplety s Miserere mei.

Hodinky v klášteřích řídil z kněží volený kantor, kantrix u jeptišek; kantor připravoval, co který čas se v hodinkách říkati nebo zpívati mělo. U křižovníků býval ve svátky oblečen kápí purpurovou při úřadě tom.[4]) Bylo zevrubně v statutech všech řádů určeno, jak zpívati, co zpívati, kdy při hodinkách státi, kdy seděti, kdy klečeti, jak nedbalce nebo chybující kárati. I křižovníkům poručeno lehnouti na zem pro pochybení v hodinkách.[5]) Konvrši neumějíce latině na místo hodinek říkávali určité počty Otčenášů. Také konvrši maltští, fratres milites, byli podle statut povinni říkati množství Otčenášů denně. Když umřel bratr, říkával křižovnický konvrš 300 Otčenášů, počet to největší.

Jeptišky mohly říkati hodinky jazykem obecným. Že neumívají latině, to o nich vypravuje již Štítný.[6]) Dosavad zachovaly se po knihovnách pěkné „kursíky“ neboli hodinky panenské, některé s překrásnými obrázky. Dominikánkám řád kázal stejně

---

[1]) Konfessí katol. v předmluvě.

[2]) Na př. v Oseku. Scheinpflug v Mittheil f. d. Gesch. d. Deut. 1880. 157. Na Ojvině v 3 hod. noční. Moschkau Oybin. Chron. 137.

[3]) Statuta antiqua. Rukopis z počátku XV. století. Statuta malt. fol. 19. Exemplář s krásnými obrazy u vdst. p. převora. Zevrubné vylíčení, jak se hodinky vyvinuly a co k rozvoji přičinil sv. Benedikt, čti v Program. Gymnas. Zu den Schotten, Wien 1895.

[4]) Statuta antiqua.

[5]) Tamž.

[6]) Štítný-Erben. Kn. šester. 129.

jako mužům, jak uslyší první znamení, aby vstávaly „s raným pospěšenstvím, poctivě se připravíce“; hodinky duchovní v kostele aby říkaly „věhlasně a svobodně tak, aby náboženství neztratily“; uprostřed verše měla býti zachována přestávka; v té ani na konci neměl hlas býti prodlužován. Přicházejíce v kůr, měly se před oltářem „z nízka“ kloniti, a všedše do stolic měly říkati Pater noster a Credo na jitřní a na primě. Na jiných hodinách jen Pater noster. Pak říkáu žaltář a nařízené modlitby. Na konci po kompletech, který člen svůj týden měl, kropil vodou požehnanou, a pomodlivše se ještě Pater noster, jeptišky po dvou odcházely. „Učené“ jeptišky říkaly na žaltáři, neučené a konvrše říkaly v sváteční den za jitřní 28 Otčenášů, za nešpor 14, jindy méně neb víc dle nařízení zvláštního.[1])

K jitřní msi musili klásterníci všickni. U křižovníků bývala v létě mše ta s východem slunce či „se sluncem“ anebo „se světem“; v jiný čas roční „in aurora“.[2]) Kterak chovati se při msi jitřní, o tom nařizoval řád sv. Dominika svým jeptiškám zevrubně; kázal, kdy se kloniti, kdy se na zem prostříti, jak dlouho ležeti; kdy kůr jeden státi měl proti druhému kůru, kdy jeden státi, druhý seděti.

V každém řádě nařízeny kromě výročních slavností a modliteb s nimi spojených svátky zvláštní, domácí, roční památky „otců a mateří“, dobrodinců, mrtvých spolubratří.

Zpověď nařizována statuty hustá. V křižovnickém řádě dle staré řehole týdenní zpověď byla, dle pozdějšího zákona čtrnáctidenní. Podobně tak u kněží maltského řádu; rytíři řádu téhož jen třikráte v rok byli povinni přijímati svátost u svých bratří kněží. Jeptiškám zpověď kázána patnáctekráte v rok.[3])

Čas mimo modlení ve všech řádech věnován a nařizován práci a po práci odpočinku. „Poněvadž prázdnost nepřítelkyně jest duše a matě a chůva hříchů“, tak poroučí sv. Dominik svým jeptiškám, „proto nižádná nebuď prázdna“; každá pracuj rukama svýma „k užitku obecnému“ při dohledu převoryše.[4]) Pracovati měly panny v společnosti i pro společnost, a mlčky.

Práce v mužských řádech nařízeny byly vyššího nebo sprostnějšího způsobu. V některých řádech měli míti bratří své řemeslné dílny, aby v nich pracovali s konvrši, jiní bratří sedati měli ve svých kobkách a studovati, psávati; jiní pracovati na zahradě, kdež zvláště oblibována výchova včel; jiní bratří dohlížeti anebo i sami konati nízké práce; práti prádlo, mýti zemi, dbáti o kuchyni.[5]) V statutech benediktinských kázáno, aby bratří od Veliko-

[1]) Ustanov. sv. Dominika. Rukop. 17. F. 14.
[2]) Statuta antiqua.
[3]) Statut dominikánek, č. 12. v rkp. 17. F. 14.
[4]) Tamže čl. 27.
[5]) Obrázek klidného života klášterního u benediktinů líčí Butzbach v Chronica r. 1500.

noc až do Povýšení kříže vstávali v první hodinu ranní a do čtvrté vyjdouce dělali; od čtvrté do šesté měli čísti v knihách, po šesté mohli na ložích odpočívati „s mlčením“; po osmnácté hodině zpívati bylo nonu a po noně pracovati až do nešporu. Kdyby potřebí bylo, bratří měli sami i na poli pracovati; kromě toho každý bratr povinen byl po řadě v sobotu vypírati všecky ubrusy, „kterými si bratří ruce a nohy myjí“. Též u Jesuitů musil i rektor kolleje, aby ukázal studentům a magistrům pokoru, jednou v rok snížiti se k nejnižším v domě služebnostem.

V nejstarších statutech rytířských řádů hovoří se o kněžských pracech povinných. Křižovníkům poroučí se, aby po noně vraceli knihy; tedy jich prací studium bylo. V pozdějších statutech již jen zmínka o pracech při duchovní správě, jíž se byli duchovní členové rytířských řádů cele věnovali. Statuta všech rytířských řádů ukládají svým členům za hlavní práci pilnou péči o špitál. Na nízké posluhy v špitále ovšem byli konvrši, ale kněžím bylo dohlížeti na pořádek, čistotu, kuchyni, léky. V nejstarší době křižovníci u mostu mívali v špitále svém na posluhu ženy, sestry, které měly žíti v oddělení o sobě. V novějších statutech již se nemluví o sestrách. Řád špitálský kázal, než přinesou se choří v špitál, aby se vyzpovídali, v špitále obdrží dle možnosti lože a opatření. Uprostřed špitála měl býti oltář ke mši nemocných. Čteme-li v statutech křižovnických z XV. století článek, aby frater dobrotivě a přívětivě vítal přespolní hosty v špitále, aby v každém hostovi ctěn byl Kristus, stupků a žebravých tuláků aby nepřijímal: následuje z toho, že bývaly při špitálech rytířských stejně jako při benediktinských a jiných i hospody pro pocestné, kteréž dlením doby staly se zbytečny a zašly.

„Silentium“ čili mlčení, málo nebo tuze přísné, nařizováno ve všech kterýchkoli statutech. Mělo býti zachováváno při práci, v dormitáři, při jídle; ovšem pokud co k práci promluviti se musilo, toho nebráněno.[1] I křižovníkům káží antiqua statuta mlčení po kompletech, v choru, v refektáři, v dormitáři a v určité časy denní. V statutech mladších už nic o tom.[2] Jeptiškám káže řád starý:[3] „Držte sestry mlčení v modlitebnici, v dormitáři, v refektoři; ale jinde mluviti budú moci z odpuštění zvláštního; však ač by která něco znenáhla a krátce o potřebách propověděla, nemá drženo býti, že by mlčení zrušila. Za stolem mlčte, i převoryše. Žádná nemluv jedině o potřebách stolu, a to slovem, krátce; pakliby která mlčení zrušila z úmysla, na jednom obědě vodu pij a jednu kázeň v kapitole přijmi přede všemi. Varuj se převoryše, aby nebyla snadna k dávání odpuštění mluviti bez

---

[1]) O silentium cistercienských. Winter. Cisterciens. 187.
[2]) Statuta z r. 1675.
[3]) Rukop. 17. F. 14. čl. 13.

příčiny." Také „do kola" (z kláštera ven) nižádná neměla mluviti kromě té, jež pro některý úřad k tomu kolu byla určena. Osvobozeny mlčení byly také jeptišky, které jednaly s kuchařkami nebo s jinou čeledí. Která zrušila mlčení kromě stolu, mívala tresty o něco lehčí. Po prvé bylo jí na trest říkati žalm a teprve po třetí musila pro kázeň do kapitoly; po čtvrté ji posadily při obědě na zem.

Jedlo a pilo se v refektáři. Klášterské síně refektorní, jakž svrchu dotčeno, bývaly vždy z pěknějších. Nezřídka byly umělecky vyšňořeny. Pražská jídelna jesuitská byla po zdech všecka popsána řečmi a básněmi všech evropských jazyků.[1]) Obědy a večeře položeny ve všech statutech řádových k určitému času, kromě něhož neměl řeholník nic požívati. U křižovníků velmistr sedal u prostřeného stolu, převor sedal u stolu, jenž stál na pravo.[2]) V některých klášteřích bratří mívali s představeným stejný stůl, ale praelát měl „dvojí porci".[3]) V jiných řádech jedl „vyšší" zvlášť a bezpochyby lépe.[4]) Také nemocní směli jísti lépe a zvláště.

Ve všech řeholích bylo kázáno statutem, aby při jídle četlo se něco z písma. V statutech sv. Augustina čte se, aby „samy dásně nepřijímaly pokrm, ale i uši buďte lačny slova božího". Před jídlem říkána modlitba, začínající se od „Benedicite". Někde, jako na příklad u cistercienských po obědě začínával převor: Miserere mei Deus, a ostatní střídavě odříkavše žalm, končívali Deo gratias. U křižovníků když převor dotekl se cymbalu k obědům, měli bratří všeho zanechati a umyjíce sobě ruce, měli po páru vstupovati do refektoře. Též tak i u dominikánů a jiných ještě. Po modlitbě obdržel lektor od praeláta požehnání a vystoupiv na kathedru v refektoři, jal se čísti, co zatím ostatní jedli. Četl latině, ale po několika listech přidal stránku v jazyce mateřském, aby rozuměli i konvrši přítomní.[5]) Čtoucí jedl pak s posluhujícími teprv po obědích konventních anebo před obědy.

V regulích bývalo předepsáno, jak se chovati při jídle a pití, kolik jídel na stůl má býti doneseno, co se zbytky činiti. Zbytky bývaly obyčejně almužnou odnášeny. U křižovníků již při obědě chodíval někdo s konví kolem stolu a sbíral pro špitálníky klášterské víno.

Stran jídla ustanoveno, aby nebylo k rozkoši, alebrž z potřeby. Proto také stará statuta určovala jídlo velmi střídmé. Křižovníkům a jiným, kteří se řídili statuty sv. Augustina, propouštěla

[1]) Rukopis univ. knih. 1. A. 1. 147. Zpráva z r. 1569.
[2]) Antiqua statuta.
[3]) U cisterc. Butzbach Chron. 285.
[4]) Poslední věc zdá se vysvítati z kniby oučtů kláštera sv. Tomáše z konce XVI. století.
[5]) U cisterc. Butzbach Chron. 285.

regule jísti denně dvě kaše (pulmentaria), k nimž mohl mistr, chtěl-li, něco přidati; v neděli a jeden den v témdni bylo maso; mistr mohl ještě v jeden den maso přidati. U cistercienských a jiných přísnějších bývalo původními statuty vůbec zakázáno požívati masa, ale do XV. století z toho ustanovení dávno sešlo. Benediktinům určoval statut libru chleba denně, dvě vaření u stola; bylo-li ovoce neb zelina, přidala se jakožto třetí jídlo; „masa čtvernohého“ jísti neměli leč nemocní. Mladým klášterníkům benediktinským neměla táž míra býti dávána jako starým.[1]) Pavlanům (fratres minimi) kázal statut, aby měli ujmu v jídle den co den.

O božích hodech a slavnostech všude v klášteřích bývalo jídla víc. Také některá nadace zádušní opravňovala řeholníky k hojnějšímu stolu. Na příklad augustiniští u sv. Tomáše měli podle nadace z r. 1362 po rekviích za měšťana Meinharda jísti „dvojí vaření luskové (legumina) a dvojí maso, totiž pečeni v jíše (lixas et assas) s kuřaty; vína měl míti každý nejméně žejdlík (sentlicum) a k tomu chléb bílý; padla-li zádušní mše v den postní, měli pojídati ryby a míti dostatek piva“.[2])

O jídle v pražské kolleji jesuitské, když tam byl Augusta r. 1561 zavřen, vypravuje se toto. Nejprv stojíce slova modlitebná říkali a křižovali se, pak jedl každý sám ze své misky a z konvičky pil; starší měl konvičku vína a do čísky nalévali sobě. Jeden jídlo všem nosil, šatem nebo rouchou přes sukni jsa přepásán. Kuchař[3]) na misky v kuchyni jídla dává, a kuchmistr oknem, kteréž jde do světnice, těch misek jemu podává. Mlčíce jedí. A mají kazatelnici na lavici postavenou, na niž jeden z mladších vstoupí a čte, což mu rozkáží. Když jídlo odbudou, dekování Bohu činí a jdou.[4])

Kterak bylo nařízeno po té stránce u jeptišek, o tom poučí regule dominikánek z r. 1500. Hodinu před jídlem od sakrysty mělo se zazvoniti; když jídlo hotovo, bylo zazvoniti zase. K zvonění ustanovena ze sester „úřednice“; správu refektoře též jedna mívala na sobě. S umytýma rukama sestry do jídelny měly vcházeti. Říkati bylo modlitbu „Benedicite“ stejně jako u mužův. Veršíky říkati měla vždy jen jedna ze sester, konvent říkal požehnání. Převoryše měla jísti s ostatními, ale u vyššího stolu. Co zůstalo od prvního stola, jedly u druhého a „nižádná nebuď pitanci“ (hojné pití a jídlo) služebnicem, která nebývá konventu; sestra neposílej sestře pitance kromě převoryše, ale jí dáti můž

---

[1]) Překlad statut starých od Pitry.
[2]) Listina v arch. sv. Tomáše. Opis u vdst. p. provinciala Tondera.
[3]) V počtech jesuitských Rationes 1569—1570 v bibl. Lobkovic. v Praze fol. 91. platí se mzda kuchařce ženské, ne kuchaři.
[4]) Sepsání o vězení J. Augusty. Opis v arch. zem.

na pravo a na levo toliko; kaše buďte vždy bez masa — (pozdější připisek: kromě v infirmarii, kde nemocné jedí); na každý den, můž-li býti, dvě vařené kaše mějte sestry, ale bude moci převora nedati jednu. Při jídle čte lektorka, přijavši požehnání. Takž býti mělo i při večeři i při kolací. „Mezi lekcí mohú píti po učiněném znamení od té, která vládne, a když dala požehnání ta, kteráž tejden má". Když se dokoná lekcí, rci, která starší jest: „Adjutorium nostrum" a tehdy mlčíce jděte do kostela. Kterážkoli by píti chtěla kromě hodiny, „pros odpuštění, a jednu tovaryšku přijmi".[1])

U mužů při kolaci prý nečetlo se obyčejně; sacerdos hebdomarius jen žehnal; a čtlo-li se kde přec, vybírány měly býti kusy z Písma, příhodné k té večerní době. Čtemeť v statutech benediktinských. „Seďte spolu a čti jeden kollaci neb životy sv. otců, ale ne z knih Mojžíšových, nebo té chvíle nedospělému rozumu nebude užitečné toho písma poslouchati." Po kolací dáno znamení — u křižovníků udeřil převor holí v zvonec — a bratří odcházeli na modlení do kostela.

Tělo bylo dle statut krotiti posty. V klášteřích nařízeny byly kromě obecných postů církevních posty v každém řádě zvláštní. Posty dle statut bývaly míněny velmi tuhé a dlouhé. Řeholnicím sv. Dominika na příklad poručeno od Povýšení sv. Kříže do Veliké noci ustavičný držeti půst kromě dnů nedělských. Jen nemocné vyňaty. Také za celý advent bylo postiti se. Panny sv. Kláry (Františkánky) mívaly podle statut dokonce nařízeno postiti se den co den; to jest, směly jísti pouze jednou za den a jen o Vánocích dvakrát.[2])

Tělo bylo dle statut také mrskáním krotiti. Nástroj, jímž se mrskali mniši, slul „disciplina". Bičovati se měli v určených časech benediktini;[3]) cisterciáti ve Vyšším Brodě dosavad ukazují staré důtky; mrskati se zvlášť tuze povinni byli mnichové mendikanti. I v jesuitské řeholi mrskání nařízeno. Pražským poručil Canisius, aby každý den z tovaryšův některý se mrskal;[4]) v postě mrskali se všickni co den. Při tom zaráží zpráva, že mrskali se také veřejně a že k tomu bývali cizí lidé připouštěni; lze tušiti v tom úmysl, aby se o přísnosti jejich rozneslo. Ostatně kapucíni pražští v tom zašli ještě dále: mrskali se o slavném processí po ulicích![5]) Že by mrskání mnichů bylo lehounkého způsobu, nelze říci. I u Jesuitů, kteří nesměli, jakž svrchu dotčeno, těla svého trýzniti až do seslabení, mívali důtky s uzly, s olo-

[1]) Rukop. 17. F. 14. Univ. knih.
[2]) Brockhoff. Die Klosterord. 445.
[3]) Epitome histor. Brewnow. Ziegelbauer (1740) 165.
[4]) Tomek. Č. Č. Mus. 1844 205. Rukop. I. A. 1.
[5]) Skála. Historie V. 69.

věnymi kuličkami, kolečky, háčky a jinými kousky, kteréž mohly působiti bolestné.[1])

Na znamení převorovo šlo se spat v dormitář. Starými statuty i rytířskému řádu křižovníkův nařízen společný dormitář, z něhož vyjímán byl jen mistr a někteří starší, jejichž „autorita zaplašila podezření". Statuta benediktinská chtěla tomu, nemohou-li všickni spáti v jednom sále, aby aspoň spávali po deseti, po dvaceti staří s mladými. V dormitáři měl každý bratr svou postel, ale neměli léhati dle stáří podle sebe, než střídavě; spáti měli oblečeni suknémi, spodky a opásáni, ale bez nožů, hotovi jsouce na dané znamení ihned vzchopiti se z lože. Lucerna měla svítiti po celou noc.[2]) Když dáno znáti, všem bylo vstáti a lože ustlati. Lože stláti musili sobě Jesuité, kteří vůbec neužívali společného dormitáře. Každý Jesuita spal v komoře své, ale tak, aby mohl do ní kdykoli vstoupiti superior; byla tedy otevřena.

Na toho řeholníka, jenž nepořádně strávil noc mimo klášter, čekaly dle statut nejhorší tresty. U cistercienských noční útěk sám platil již za dokázanou vinu proti coelibatu spáchanou.[3])

Jeptiškám kázaly řehole stran spaní větší nepohodlí než mužům. „Nespěte na ložích než v nemoci," tak dí statuta dominikánek z roku 1500,[4]) „na slámě a na vlněných šatech a pytlech spáti příslušeti bude s sukní a vejlem a přikrytím hlavy, opásané spěte a také s nohavicemi v krajinách, v nichžto ženy nohavice nositi zvykly jsou." K tomu přípisek pozdější v týchž statutech a nový rozkaz: „Která by žádala peřiny neb šatu peřím vycpaného, nechť se postí jeden den na chlebě a vodě; je-li potřebí, aby některá ležela zvlášť, ať tři sestry leží s ní."

Zevrubná ustanovení bývala v statutech stran roucha řeholního. Sv. Augustin naznačil princip, že roucho řeholné nemá býti „velmi znamenité". Proto měli oblibovati při všech řádech roucho z hrubších látek. Co do formy a barvy ovšem byly rozmanitosti. Vůbec měl každý řeholník sukni s opaskem a kuklí. Pro kuklu nadáváno jim „kuklíků". Mniška měla vejl. Některé řády kromě toho měly škapulíře a pláště. Původně byl škapulíř jakýs pruh látky od krku visící na ochranu vlastního šatu mnišského při práci. Býval délky nestejné. Pavlanům sáhal jen k bokům.[5])

U téhož řádu dlením doby měněny barvy na šatech i forma. Na příklad cistercienští bývali černí, pak „grisei" (šedí), konečně bílí po sukni a s černou kápí; r. 1469 zakázala generální kapitula,

---

[1]) Dr. Huber; Der Jesuitenord. 62.
[2]) Antiqua statuta.
[3]) Statuta z fary v Plasích z r. 1500. Arch. zem. (Varia) čl. De expresse monasterii.
[4]) Rukop. 17. F 14.
[5]) Obšírněji v našich Dějinách krojů. 203. a j.

aby se nosili šedě. Přísnější řehole, bosáci a jiní mívali hrubou sukni na těle nahém bez košil. I benediktinská statuta chtějí, aby řeholník bral „nabedrně" pouze na cestu; když se vrátil, měl košili vyprati a do šatnice vrátiti. Na místě opasku mendikanti mívali provaz s uzly.

Křižovníkům s hvězdou nařizují nejstarší statuta formou týž šat jako jiným, kdo řídili se regulí sv. Augustina. Byla to kápě, škapulíř, plášť a sorcotium (surcot),[1]) to jest sukně svrchní nebo svrchník; každý měl míti tři tuniky, nohavice, boty, kápi z lokte sukna; spodní roucha měla býti z hrubší látky bavorské (de saia bavarica grossiori), lečby mistr dovolil pořiditi roucho z látky poněkud lepší; v pozdějších statutech prostě naznačeno, že mají se křižovníci odívati jako maltánští.[2]) Také kříž červený, znamení jejich, formu měnil. Řeholným kanovníkům po všelikých proměnách zůstalo konečně almutium, límec veliký, vlněný i kožichový, o kterouž věc se světští kanovníci — na příklad pražští u sv. Víta — s řeholnými hádávali, přísluší-li jim, čili nic;[3]) a kromě toho zůstala jim pásnička bílá, na černé říze přes prsa a plece v uzel svázaná po levém boku.[4])

Na hlavě mnichové neměli míti někteří nic, leč v nepohodě kuklici. Kapucíni, kteří přišli r. 1625 do Mladé Boleslavě, halili se v obšírné kukly tak, že byli pokládáni za ženské.[5]) Ale v knihách u sv. Tomáše v Praze mluví se v XVI. věku již o laciných kloboucích, které se kupují mnichům.

Přísnější řehole chtívaly, aby bratří chodili na trepkách, polo bosi. Takovým bosákům u nás se posmívali, řkouce, že slují bosáci a jsou trepkáři; sv. František prý chodil bos, ne na trepkách, bydlil na poušti „v katrči", ne v klášteře, dělal rukama a nežebral, ztravu měl hubenou a ne vyžebranou.[6])

Zbraň řeholníci směli v starších dobách nositi, ale jen na cestách a v nebezpečné práci. Křižovníkům to právo dáno r. 1292 při visitaci kanonické s tím rozkazem, jak mile se křižovník z cesty vrátí, aby zbraň odevzdal mistru.[7]) Cisterciatům exkomunikací hroženo, vezmou-li bez dovolení opatova zbraň.[8])

Na opatrování šatů měl býti v klášterech dle statut sv. Augustina zvláštní správce. Butzbach vypravuje o klášteře svém bene-

---

[1]) Surcotium v latině středověké, frc. surcot, sur cotte — svrchní sukně. Srovn. Zíbrt Dějiny kr. 246.
[2]) Antiqua statuta; a statuta z r. 1675.
[3]) Rukp. univ. kn. II. B. 6. Tu je řádka ještě z r. 1703.
[4]) Navrátil. Paměti kostela Karlov.
[5]) Novotný; Kronika Boleslav. Výpis Zíbrtův.
[6]) Rukop. univ. knih. 17. F. 2. Manuálník Korandův. J. Truhlář. 45.
[7]) Rukop. v arch. křižovnick., co jsou v něm antiq. statuta.
[8]) Statuta z r. 1500 v archivu zemsk. (Varia).

diktinském, že tu měli bratra, jenž opatroval komoru šatnou, byl kantorem, zahradníkem, sklenářem a holičem zároveň.[1])

O kroji Jesuitův aby zmínka byla zvláštní. Jesuité nepřijali vůbec šatu mnišského, aniž jim zevrubně ukládala statuta šat všem a vždy stejný; účel Jesuitů přímo chtěl tomu, aby v tom měli jakous svobodu. Statuta jen kazala, aby šat Jesuitů nebyl zbytečně nádherný, alebrž skromný; „vestes sunt mundae et cum religiosa decentia compositae"; víc se neporučilo.[2]) Že Jesuita měl možnost podle potřeby své a účelu převlekati se, tím se uráželi protivníci řádu a lecco na Jesuity sváděli. Čtemeť v traktátě z r. 1608,[3]) že se „na způsob vojaků protulují a v obecných psíncích hejří, jednak po městsku se přistrojíc a Luteriány nebo Kalviny se dělají, vyslýchají v hospodách, na ryncích, v pořadích, co chasa obecní o nich mluví, a jakéby rady oproti nim se kovaly a dály. Jednak jako dryáčníci se vyšperkují, prstenův sobě na prsty nastrkajíc; jednak po zemansku se nesouc, a někdy proti záplatě kleprlika objednajíc, ke dvorům knížecím na službu přijíždějí, jednak se vyhnanci dělají, a fedruňk od jiných žádají". Ve svých domech prý mají na ten konec hromady šatstva přerozmanitého. „Když kdo takovou a tak znamenitou ozdobu od šatstva spatří, a k čemuby byla, na to se dotazuje, tomu se odpovídá, že se to pro ukazování komedií chová, ale to jest příčina jalová." Ukazováním komedie míní se tu divadlo, při němž ovšem Jesuité na hojnost kostumů dbávali.

U nás byly „rohaté birety" jich znamením rázovitým; jináč mívali pláště nepříliš dlouhé, sukně, které také nesáhaly k zemi, boty mívají na obrázcích vysoké.[4]) Když tušili pohromu — na příklad r. 1618 — poručil provinciál, aby se Jesuité oblékli docela po světsku.[5]) Že se někde a někteří již do konce XVI. století strojili také proti skromnosti, to lze souditi z instrukce generála Aquavivy, který jim zakazuje nositi hodinky, horologia rorata, což prý na „chudé" řeholníky se nesluší.

Kněží klášterní většinou holívali si bradu, aby odlišili se od konvršů, kteří bývali bradati. Stříhání brady dělo se v klášteřích spolu s rasurou pleše několikráte v rok a s ceremonií. U křižovníků dělo se to třináctekrát za rok.[6])

Pleš řeholných bratří bývala velmi obšírná, tak veliká, že kolem hlavy zůstal jen malý věneček vlasů. Odtud nadávky husitské mnichům: Chocholouši holeny![7]) Co do brady zajímavo, že ani

[1]) Butzbach: Chronica. 204.
[2]) Regulace Societ. Jesu v univ. knih. 46. D. 134. 33.
[3]) Tractat. de abstrusio. Jesuit. Studns. Mus. 31. C. 13.
[4]) Obšírně v našich děj. krojů.
[5]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 308.
[6]) Antiqua statuta č. 36.
[7]) Rukop. 17. F. 2 51

v témž řádě nebývalo všudy stejně. Naši cistercienští byli asi bezbradí, poněvadž zovou r. 1459 své spolubratry od Rýna příchozí „bradáči“.[1]) Jesuité snesením první kongregace generalní byli povinni býti bez brady.

Ženským řeholnicím kázaly řády, aby měly „oděvy vlněné poctivé a v ubrusech čili v zavití hlavy aby sprostnost zachovávaly“. Kožich mezi dvěma sukněmi míti mohly, patrně pro zimu; sukně dominikánek r. 1500 měla sahati až „do hlezen“. Bez škapulířů, které byly obyčejně kratší sukní, neměly choditi; rukavic nedovoleno užívati.[2]) U nás jeptišky nosívaly pláště „pokosné“ a některý řád ženský míval formou i barvou velmi malebný šat. Na příklad panny „Strážkyně božího hrobu“ na Zderaze a v Světci, dokud byly v Čechách, nosívaly bílé sukně, zdobené dvojnásobným křížem červeným, červený plášť a na hlavě červený klobouček.[3]) Vyskytla-li se panna v takovém úboru na pražské ulici, bylo asi dívání! Později proměněn šat tohoto řádu v černý. Zapovídá-li se r. 1458 cistercienským pannám míti na plášti vlečku, patrně že oddávaly se parádě.[4]) Ženským řeholnicím bylo také potřebí statuty zakazovati, aby jedna nad druhou nežádala roucha lepšího. „Použila-li by některá z vás a řkúc, že mi jest horší oděv dán, snad sem nehodna a jiných nejhubenější, vy, kteréž se pro tělesný oděv vadíte a repcete, kterak mnoho se vám nedostává vnitřního svatého oděvu na vašem srdci!“ Tak napomíná regule dominikánská. Teprve v mladších dobách chtívaly řády, aby jeptišky, vstupujíce do kláštera, přinášely s sebou zásoby vlastních šatů a prádla, aby mívaly své hábity, kožichy, sukně „duchovní šnorovačky“, škapulíře denní a „noční“, punčochy, pásy, košile (12 kusů), roušky (18 kusů), ručníky, peřiny a nádobí všeliké.[5]) V době, o níž jednáme, zdá se, že jeptišky musily přijmouti na se to, co řád dal. Také u jeptišek bývala roucha opatrována jednou „strážnou“ nebo dvěma. Ty měly roucho čistiti, protřasovati, aby je molové nekazili.

Stříhání hlav panenských mělo se díti obyčejně v čas zpovědi, asi 10—15kráte za rok. Stříhání nemělo býti na malé.[6])

Čistota těla a prádla přikazována v kde které řeholi. Na čistotu mívali leckde v klášteřích své lázně.[7]) Jen u mnichů žebravých, kteří se chlubívali, že jsou bez košil a líhají,[8]) v čem

[1]) Pangerl. Urkundb. Goldenke. 495.
[2]) Rukop. 17. D. 14.
[3]) Beckovský-Rezek. Poselkyně. I. 258.
[4]) Winter. Cistercienses. 117.
[5]) Příklad pozdní v rukop. univ. knih. II. A. 13.
[6]) Rukop. 17. F. 14. čl. 12.
[7]) Codex u sv. Tomáše z r. 1595. Měli tu láznu „cum foco et vase lavatorio“.
[8]) Rokycanova Postilla. Univ. kn. fol. 221.

chodí, nezdá se, že by čistota byla postavena na utěšené míře. Stran čistoty poroučela řehole dominikánkám r. 1500: „Oděv váš má čistěn býti anebo prán, buďto od vás nebo od valchářů; však abyste na své duši poskvrněny nebyly pro přílišné žádání čistého oděvu.“ Stran koupání týž řád chtěl, aby do lázně sama nechodila žádná, vždy ať jdou tři, a ne ty, které by se sobě líbily, ale které vybéře převoryše. „Kdyby pak která sestra nemocná žádala jmíti obmytí, bez reptání a odpovídání má sě státi s radú lékařskú.“[1])

Ve všech statutech nařizována veliká péče o nemocné členy. Měli míti pohodlí, posluhu, lepší jídlo. „Péči velikú máte míti o nemocných, aby sě popravily,“ tak dí jeden článek řehole, a druhý znova zase napomíná: „Varuj se převora, aby nebyla při nemocných zmeškala; mají tak opatřeny býti, aby byly zase pozdviženy, jako dí řehole sv. Augustina.“[2]) Nemocné jeptišky mohly míti i „přípravné lože“, totiž mohly ležeti na spodní peřině.

Pouštění krve žilou (minutio) bylo statuty nařízeno mnohým řeholníkům i pannám čtyřikráte za rok, v září, po Vánocích, po Veliké noci a kolem Jana Křtitele.[3])

Těžce nemocnému řeholníkovi nebo panně mělo se s jakous smutnou slavností dáti poslední pomazání. K nemocné jeptišce kněz v komži s štolou a s tělem božím kráčeti měl se sestrami, z nichž některé nesly svíce, jiná vodu, jiná zvonec, jiná koudel na stírání sv. olejů. V čele průvodu měla jíti sestra s křížem.

V statutech bylo určeno řeholným lidem, kterak se chovati k světu. Již v starých řádech kázáno, aby řeholník mluvě s lidmi hlavu klonil, oči k zemi obracel.[4]) Na témž principu starodávném založeny i jesuitské regulae modestiae, které kázaly, aby člen řádu, mluvě s kým, nejen neupíral oči své na něho, zvláště ne na osobu vznešenou, ale aby hledě k zemi, zapuzoval vrásky s čela, tak aby se zdál býti veselým. Statuta starodávní kde která zapovídala vycházeti mnichovi samotnému; měl s sebou bráti spolubratra. Cestou na žádného neměl očí upírati, zvláště ne na ženskou. Pannám říkají statuta sv. Augustina: „Zajisté když kam jdete, není zapověděno mužské tváři viděti, ale toť jest zapověděno jich žádati nebo od nich chtíti požádánu býti.“[5]) Pospolu měli řeholní bratří chodívati, aby jeden druhého hlídal, káral, udával. „Denunciace“ nařízena již v statutech Augustinových, není tedy výmysl jesuitský; ti si ji jenom bystřeji a šířeji upravili. Jeptiškám statut dotčený nařizuje tou příčinou: „Když na kterú

---

[1]) Rukop. 17. F. 14.
[2]) Tamže čl. 7.
[3]) Tamže čl. 8. I křižovnická Statuta antiqua.
[4]) Antiqua stat. křižovníků.
[5]) Zákon sv. August. v antiqu. stat. křižovnick. de oculorum continentia a v rukop. 17. F. 14.

sestru chlipnost zvíte a uzříte, ihned napomeňte, ať toho nekoná, a když by opět ji v tom popadli, ten den ihned má ji v tom pronésti jakožto raněnu k uzdravení; ani máte toho domnění jmíti, byste byly proto zlé, když to činíte, více ste vinny, když svých sester netrescete a mlčíte."[1])

Statuta ženských řádů spíš a obecněji než statuta řeholníků velikou péči měla o to, aby panny se světem přicházely ve styk co možná nejmenší. Ani od rodičů ani od přátel neměly nic přijímati, a co přijaly, hned měly dáti převoře. Kterážby listy tajné nebo dary od někoho přijímala, „ať se toho hned zpovídá, a má jí odpuštěno býti . . . pakli by která taková byla, žeby zatajila toho, což jí dáno, má býti pravým súdem potupena, právě jakoby krádež nebo zlodějstvo učinila".[2])

Také klausura mužským řeholím nenařizována tou měrou tuhou jako ženským. V některých statutech mužských řeholí není vůbec o ní řeči, ale to se přece všude přikazuje, aby bez dovolení představeného z domu nikdo neodcházel. Po kumpletech vůbec zavírány klášterv, a nikdo nesměl ven. Jeptišky pod pokutou kletby ze zavření neměly vycházeti „leč pro nebezpečnost ohně nebo zboření nebo lotrů". Ani v kostele neměly býti panny vidíny od mužské tváře. Díť statut dominikánek, aby v kostele bylo okno železné „slušné velikosti", v němžto panny sedají o kázaní, a jiná dvě okénce malá železná aby byla jinde k slyšení zpovědi.[3])

Stran návštěv ženského kláštera bylo statuty stanoveno, že smí do vnitř jen král, králová, legát, kardinál nebo papež. Z dědiců čili patronů jen ti směli dovnitř, jimž od založení to privilegium propůjčeno. Komu takto náleželo v zdi kláštera panenského vstoupiti, měl tak učiniti se skrovným a „poctivým" průvodem. Také mistr, převor, provinciál nebo visitátor mohli sem vcházeti, ale „s tovaryšstvem bratří rozumným" a jen řídko. Při každé návštěvě osob předřečených měla převoryše s třemi staršími sestrami následovati za hosty, jiné sestry měly býti shromážděny v kapitole nebo v kostele kromě těch, které z potřeby zaneprázdněny byly v úřadech; soukromě nesměla žádná sestra s příchozími hosty rozmlouvati. Mluvení vůbec mělo se díti krátce a tiše. Chtěl-li někdo světský v jiný čas promluviti s jeptiškou v uzavření trvající, pustila ji představená „k oknu", týmž obyčejem opatřenému jako okno v kostele; bylo z dvojího železa s ostrými hřeby, ale zavíralo se dřevěnými dveřmi. Sem přivedena jeptiška, ale dvě „rozšafné, nábožné" sestry zůstati měly při ní, aby slyšely, co se mluví. Tovaryšky ty měly oznámiti, nalezly-li pannu v slově nebo v činu

---

[1]) Tamže.
[2]) Rukop. 17. F. 14.
[3]) Čl. 28. v rukop. 17. F. 14.

podezřelou. Ani převoryše s žádným neměla rozmlouvati, leč v přítomnosti starých sester.[1])

Statuty kde kterými zevrubně býval nařízen trestní řád. Vinu řeholníkovu měl zvěděti nejprv představený, aby snad, mohl-li by se polepšiti, trestán byl provinilec tajně. To ovšem mohlo býti jen při vinách, které sběhly se bez pohoršení obecného. Jakmile zvěděl všecek konvent o vině spolubratrově, soudil konvent v kapitule shromážděný; odtud pochází frase dosavad živá, že člověk něčím provinilý „dostal kapitolu". V některých řádech mívali konvrši své kapituly, kde trestáni příslušní členové;[2]) v jiných musil konvrš do kněžské kapituly pro trest a pokání. Soud nad nimi a nad novici vykonati se měl na počátku kapitoly, tedy dřív nežli kněží na se žalovali. Podle některých regulí bylo kapitulu (capitulum culparum) konati denně; tak na příklad nařízeno jeptiškám v Chotěšově znova r. 1624.[3]) Kdo prozradil světským, co v kapitole jednáno, na toho padl trest exkomunikace.[4])

Kapitulu bylo konati po jitřní mši. Jak si v ní bylo vésti, známe ze statut dominikánských. Když vešel konvent do síně, měl lektor vypověděti věci, které bylo vykonati, a hebdomadarius (člen na týden k tomu volený) začal od modlitby; bratří odpovídali, čtena lekce, a hebdomadarius dal požehnání; ale tím nebylo modlitbám konec; ještě říkány žalmy, též de profundis, což mohlo uvésti vinníky do příslušné nálady, též odříkána modlitba za mrtvé, za papeže. Potom teprv mělo se začíti jednání.[5]) Bratřím uloženo mluviti jen ve dvou příčinách, buď jen odpovídati k otázkám praelatovým nebo viniti se a vinu vyznávati. Který se vinen býti domníval, měl padnouti na zemi a prositi milosti. Vyslyšev provinění, konvent říkal žalm. Vstáti nesměl vinník, až praelát dovolil. Když po vykonaném pokání a trestání praelát řekl, že se odpouštějí hříchy vinnym, konvent odvětil Amen, a potrestany mohl na své místo. Nevyznal-li vinník sám, bylo naň žalováno. Žalobce neměl mluviti z holého domnění a slyšení; nalezen-li křiv, mělo proti němu ostře býti jednáno. Odporučovalo se řeholným, aby vinni jsouce mnoho se nevymlouvali, nehájili se. V křižovnických statutech ukládá se tolik dní silentium vinníkovi, kolik výmluv za sebe učinil.[6])

Viny dělily se v statutech v lehké, těžké, těžší a nejtěžší. V některých statutech rozděleny lehké viny ještě v prostřední. Rozlišování vin bývalo v některých řádech skoro doslovně stejno; jest

[1]) Rukop. 17. A. 14. čl. 15.
[2]) Na př. u starších cistercienšk. Winter Cisterciens. 353.
[3]) Rukop. univ. kn. II. B. 6.
[4]) Statuta antiqua křižovnick. Statuta Cisterciens. z r. 1500. Tu čteme, že „propter revelationem secretorum ordinis multa mala noscuntur".
[5]) Rukop. 17. F. 14. čl. 29.
[6]) Statuta antiqua.

zajímavo, že stejné bylo na příklad u českých dominikánek a u křižovníků s hvězdou. Patrně opisovala statuta z jednoho pramene. Za lehkou vinu kladeno, když k hodinkám přišel bratr nebo jeptiška poněkud později; když někdo „zarmutil“ [1]) kůr, zle čta nebo zpívaje; když někdo učinil nějaký (nevalný) svár; když upustil plenu s kalicha nebo něco jiného obřadného, když něco z nádob ztratil, zlámal, zšeredil, když na kázaní, na mši nebo v dělnici a u studia usnul, když druhé k smíchu ponucoval, pozdě přišel k rasuře, četl zapověděnou knihu, neslušně mluvil, oči měl toulavé. Trest za lehkou vinu byl žalm jeden nebo více dle uložení kapitolu držícího.

Za prostřední vinu pokládala statuta větší zpozdění se při povinnostech klášterských; jestliby který nebo která v choru a na mši toulavýma očima a hnutím nenábožným lehkost mysli okázala, se smála, v konventu „zabylství“ učinila; také když řeholník jedl nebo pil bez požehnání, když byl mluvil něco s přísaháním; když člen opovrhnuv jméno „bratr“ nebo „sestra“ druhého jmenoval vlastním jménem. I na tyto viny byl trest odříkati žalmy dle usouzení.[2]) Však v některých řádech tuto vinu trestali jináče, mrzutěji: kdo zanedbal, ten den nedostal své porce vína.[3])

Těžkou vinou bylo hádati se, zvláště hádati se na ulici nebo u přítomnosti světských; vyčítati čili „žehrati“ vinu, za kterou již dosti učiněno, pustiti na toho, jenž žaloval nebo hlásil vinu v kapitole, slova zlobivá, zlořečená; vinu svou „úrupně“ a neustupně zbraňovati, vypravovati co zlého o klášteře, býti utrhačem nebo klevetníkem (susurro), maso jísti bez odpuštění, s ženskou mluviti sám, (jeptiška na kohoby „oko umířila“). Těžkou vinu bylo smířiti třemi dny o chlebě a vodě a třemi kázněmi čili disciplinami v kapitole přede všemi.

Z vin těžších byla zpupnost a reptání proti představeným, neposlušnost, pračka zlostná, vzíti a zatajiti věci, dary dáti bez dovolení, cizímu něco nepoctivého o bratřích zjeviti, pozdvihovati proti představeným, dopustiti se hříchu „tělesné stydkosti“. Takovému vinníku, buď řeholník nebo panna, usouzeno, aby hřích svůj plačtivě oznámil a obnažen jsa do pasu, bit byl a pak k nohám všech, nejprv praeláta nebo převoryše, a potom s obou stran boku přísedících padl a za čas byl nejposlednějším v konventě; nejedl s jinými, leč uprostřed refektáře na zemi;[4]) chléb měl dostávati černější, píti vodu, lečby praelát nebo starší podal trestanci na zemi sedícímu něco lepšího „z milosrdenství“; k du-

[1]) „Sturbýroval“ stojí v pozdějším přípisku v rukop. 17. F. 14 čl. 14.
[2]) Čl. 17. 18. v rukop. 17. F. 14. V antiq. statuta křižovn. čl. 26.
[3]) Butzbach. Chron. 131.
[4]) V Statutech křižovnick. starých je všecko tak, ale s obmezením „si absque scandalo fieri potest“. Nemohlo býti kněžím lhostejno, seděl li některý z nich u přítomnosti nováčků na zemi.

chovním hodinám měl vinník těžší vždy běžeti před konventem ke kostelu a tu lehnouti na zem, když konvent vcházel nebo vycházel.[1]) Benediktinská regule chtěla, aby těžký vinník ležel před kostelními dveřmi a shlédnuv bratry, aby klečmo jich prosil, by se za neho modlili.[2]) Však vůbec bylo zakázáno bratřím i sestrám připojovati se útrpně k takovému trestanému členu. Dokud pokání trvalo, nesměl trestanec k stolu Páně, nesměl přicházeti k líbání kříže, nebyl volán ke mši. Ale aby neupadl v zoufání, měl ho člen k tomu určený těšiti, přivoditi k trpělivosti. Týž měl zaň prositi, ba všecek konvent, viděl-li pokoru, měl přímluvou spomáhati.

Při některé z těžších vin bylo nad to všelijaké zostření trestu. U benediktinů přidávali za „třetí pomstu" švihání metlami; pro „tělesnou" vinu nebo spiknutí odníti bylo jeptišce dominikánce nebo jiné vejl neboli přikrytí, křižovníkovi kříž vyšitý na prsou sutány nebo na křídlech pláště.[3]) Který člen dopustil se zlostné smlouvy proti své vrchnosti, potomně v celém životě měl poslední místo držeti v řádě, hlasu v kapitole neměl míti.

Ovšem statuta dbala též na druhou stranu o to, aby člen, vida zlo na představených svých, mohl a směl, když je byl „se vší pokorou" k nápravě napomenul, a oni se trestati obmeškávali, udati hřích provinciálovi, visitátorovi nebo jinému vyššímu. V řádě křižovnickém stanoveno, kdyby sám mistr nebo převor dopustil se těžší viny, aby navždy zbaven byl úřadu, lečby ho visitátor osvobodil.

Nejtěžších vin dopustili se „rebelles", kteří tuze vzepřeli se opatu, visitátoru, mistrovi, „incorrigibiles" čili netrestalí, kteří odpírali pokuty nésti; také ti kteří něco ukradli nebo někoho zabili a konečně ti, kteří z kláštera utekli. Cistercienská statuta chtějí, aby rebellové byli prostě vyhnáni z řádu; zloděj rok aby byl poslední všech a aby byl o chlebě a vodě tolikrát a na tak dlouho, dokud se opatovi bude viděti; 40 dní aby jedl hrubý chléb, v určité dni aby byl zavřen, aby se mrskal a trval v silentium.[4]) Pro vraždu chtěla táž statuta žalář do smrti, ale jen, týkala-li se vražda kněze. Šlo-li o člověka světského nebo jinověrce, měl, když nebylo lze jináč bez nebezpečenství, vrah puzen býti do vzdálenějších klášterů téhož řádu. Pro netrestalost měl dle statut křižovnických člen býti vyloučen z řádu nebo, aby bylo bez ostudy veřejné, navždy zavřen;[5]) stejně tak dominikánce ne-

[1]) I tu si obmezili trest křižovníci slovy „nisi foran indecorum secularibus scandalum orietur". Antiq. statut.

[2]) V Pitrově překladě 83.

[3]) R. 1567 píše arcibiskup do konventu Vratislavského, aby zase přijat byl kněz Lasovic, jemuž tamější magister sebral kříž. Prý arcibiskup poznal, že Lasovic tichý člověk. Arch. zem. opisy z arcib 1567.

[4]) Statuta z r. 1500. Opis v zemsk. arch.

[5]) Antiqua statut.

trestalé ukládala řehole, aby svlečena byla z roucha tovaryšského a zavřena v žalář; do vězení měla býti i ta dána, která upadla v podezření, že chce utéci z kláštera. Utekl-li člen z řádu a nevrátil se v určité lhůtě, měl býti exkomunikován, vrátil-li se, ukládala statuta, aby vešel do kapitoly obnažen jsa do pasu a nesa metly. Tu mu bylo podstoupiti pokuty viny těžké, leže říká vinu, je bit a podstupuje tresty další a trvalejší. Kdo utekl z kláštera se vzatkem zlodějským, neměl býti přijat; též tak ne jeptiška, podezřelá „pádem těla". V řádě sv.-janských maltanů určovala statuta na všelijaké viny věž „septeny" a „kvaranteny", to jest po sedm nebo po čtyřicet dní měl vinník se postiti; vždy čtvrtý a šestý den měl jísti jen chléb a píti jen vodu. Na konec trestu měl býti od kněze metlou bit, jiní bratří říkali žalm při tom. Jest v statutech maltských vůbec hromada všelijakých pokut, které ukazují k vojenské disciplině, i kněží řádoví měli podle rytířů v těch trestech svůj díl. Vinníci mohli i hábitu býti zbaveni,[1] ale tuto nejtěžší pokutu mohl přisouditi jenom sněm generálný.

Co jsme doposavad líčili, jest s většího dílu život klášterský dle statut, tedy namnoze jen ideálný. Skutečný život v XV. a XVI. století byl ideálu dosti dalek. Vlastně již dávno před tím oddálil se klášterský život od svého prvotního stavu na hony daleko. Jacobus de Paradiso, doktor cisterciatský, jenž pobýval kdysi na Zbraslavi, psal při počátcích bouře husitské proti nemravnosti a lenosti mnišské prudčeji nežli Hus. Řehole byly upustily již svou původní úlohu kulturní, kterou nepopiratelně měly a s velikou ctí provedly,[2] a upustivše hynuly nedostatkem práce a nadbytkem bohatstva. Husitská bouře zbavila je bohatstva, ale když se zase vzpamatoval život klášterský po bouři, ochuzení nedovedlo přivoditi větší mravnost. Přes všecky snahy opravné v XVI století byl život klášterní v patrném úpadku. Humanista Řehoř Hrubý z Jelení napsal r. 1513, že bývalí mnichové byli „první církve svaté květ a vůně", ale mniši jeho doby že podobají se k oněm jako „lejno k muškátovému květu".[3]) Jest to sic kališného stranníka nezdvořilé přirovnání, ale bez oprávněného jádra asi nebylo. Ducha bývalých mnichů, ducha ztraceného nedovedl nikdo na dlouze vzkřísiti. Do toho stavu vnikl v XVI. věku lutersky útok, a ten dorazil život klášterský až na nejníže. O zlém a ne-

[1]) Statuta maltansk. 17. 126. 187. a j. Na příklad kdo vyšel bez kříže na šatě, trestán nejprv karantenou, po druhé třemi měsíci věže, po třetí ztrátou hábitu.

[2]) Cisterciensti měli na příklad v statutech zemědělskou práci; oni a jiní bratři řeholní, zvláště benediktini, šeli u nás jako jinde všude první kultury národohospodářské (Roscher Nationalökon. des Ackerbaues 279) a umělecké (Neuwirth Gesch. d. bild. Kunst I. 97 a násl.).

[3]) Rozpravy Akademie české. III 4. 178. Truhlář Jos.

zřízeném živobytí klášterském dost a dost souvěkých zpráv.[1]) „Řeholnictví se nacházelo v Čechách toho času vůbec v úpadku, netoliko hmotném nybrž i mravním, o jehož napravení začalo se teprv ve druhé polovici XVI. století pracovati ponenáhlu úsilím arcibiskupů a Jesuitů dle návodu koncilia tridentského.“[2]) Ale ještě r. 1607, kdy arcibiskup a Jesuité dost se byli o nápravu napracovali, knéz Cikada píše o mravném stavu tehdejších klášterů: „Klášterníci, kteří se veřejně světa a pejchy i marností jeho odříkají, ti kněžstvo světské i jiné lidi v pravé pobožnosti převyšovati mají; ale velmi zhusta těchto let v mnohých klášteřích nedoukové světský život vedouce, z glejchu povolání svého vystupují, tudy to, co samo v sobě dobré a svaté jest, nechováním svým v potupu, v rozprávku a v báseň směšnou uvozují“.[3])

Cikadovi v tom svědčí katolického reformatora Horčického konfessí, v níž se praví r. 1609, že v klášteřích jsou vedle zachovalých mnozí lehkomyslní, kteří rozpustilý ano neřádný život vedou, na nežto svět se velmi horší, ba i povětří se jimi kazí.[4])

Jest divně zajímavo, že v jiných zemích nebyl život klášterský ranou husitskou zemdlený, ale proto lepší, mravnější přece nebyl. Ve Francii vidělo naše poselstvo české r. 1564 mnicha, an veřejně vozí se s nevěstkou;[5]) a hrozno čísti, co v Štrasburce Geiler r. 1517 káže o životě v klášteřích německých.[6]) Také o klášterech rakouských znějí r. 1561 visitační zprávy velmi nepěkně.[7])

Takž jeví se všude klášterský život na míře nechvalitebné — ovšem svým celkem. Stran jednotlivých členův anebo i celých klášterů vždycky byly čestné vyjimky, takže platné jest slovo Bosáka z Chyše, an dí r. 1555, že v řeholích někteří jsou sic lehkomyslní tak až „se jimi i povětří kazí“, ale jiní že jsou pořádní,[8]) frase to, kterou doslovně opsal r. 1609 Horčický, jak svrchu uvedeno. Nikda nevymřeli lidé, kteří opravdu a upřímně zřekše se tohoto světa, jeho zápasů a klamů, nenávisti a lásky, snah a zoufání, tužeb a sklamání, oddálili se v tiché kobky klášterské a tu žili dle zákona skromně a tiše v samotách.

Nejhorší pověsť u nás co do klášterského života, jakož svrchu dotčeno, mívali dominikáné, kteří, jsouce skoro vždy cizinci vlašského národa (Poláci řidčeji) vynikali nepatrnou stydkostí. R. 1565 píše Brus arcibiskup hněvivě generálovi dominikánskému, že čle-

---

[1]) Viz rukop. III. H 8. I panny „nezřízeně živy, zlé, nesvorné, zlobivé, utrhajíc a zatrhajíc jedna druhé“.
[2]) Tomek. Police. 92.
[3]) Kázání Cikady 278.
[4]) Konfessí katolická. 250.
[5]) Arch. Čes. VII. 440.
[6]) Doklady mnohé snesl Schulz v D. Leben. I. 277. 283.
[7]) Arch zem. Opis z arcib. 1561. Huber Gesch. Österr. IV. 228 o hanebném životě v klášt. rakouských; str. 322 o zlých klášterech v Tirolech.
[8]) Enchiridion, Skrovné knížky . . . o svátostech atd. Tisk první r. 1554.

nové jeho řádu nikde nedrží se řehole, žijíce daleko svobodněji nežli světští kněží.[1] A po třiceti létech (r. 1599) skoro doslovně tak žaluje arcibiskup Zbyněk generálu dominikánskému, že bratří jeho v Čechách velmi svobodně a nepořádně jsou živi.[2] Mohlo by býti vysvětlením nezřízeného života, že sem přicházeli dobrodružní cizinci, české kláštery svého řádu vyjídat, vypíjet a proto chovali se také dle toho úmyslu.

V ostatních klášterech našich k plnění statut jen poněkud slušnému skoro vůbec scházel dostatečný počet členstva. Žil-li někde opat sám nebo s jediným bratrem, kolik článků statut řeholních, jakž jsme je svrchu vyložili, mohli ti dva lidé na sobě provésti? Jaký to byl klášter o jednom nebo dvou bratřích? Ani se pak nedivme, jestliže volně žili, řehole nechávajíce na straně. Jediní Jesuité, kteří všude žili k vůli svým cílům u větším počtu a zapáleni byli myšlénkou bojovnou, plnívali řeholi svou tak, že jim sotva bude výtka. V Praze roku 1569 bylo v kolleji už 45 členů jesuitských, v nich 7 kněží, 19 noviců, ostatní koadjutoři a professoři i scholares.[3] Tak četný sbor, v němž druh druha pobízel, hlídal, vedený energickým rektorem a postavený doprostřed tehdejšího života a podporovaný od mocných a nejmocnějších, dobře naplniti mohl úkol.

Ale což proti tomu chtíti od zmrzutělých mnichů, žijících v nepatrném počtu o samotě někde v polozřícených zdech klášterských? Jak hluboce sejíti mohl klášter, druhdy veleslavný a záslužný, o tom obrázek domluvný ale smutný víme ze Sázavského kláštera. Tu žil opat Polydor s jedním bratrem, jemuž pro chudobu již dvě léta nedával šatu, takže bratr Václav Kolínský byl jako otrhánek. Nad to se kdys po r. 1560 opat rozumem pominul. Běhal v selském šatě a tropil tak, až hejtman kázal ho provazy a řetězy svázati; když ho pustil zase, běžel se utopit; bratr Václav ho vytáhl z vody; pak běhal po lesích a přišed k ledajakému pařezu klekal a sloužil mši. Psal bratr Václav arcibiskupovi, že je mu hrozno, že uteče, že je jako stupka otrhalý.[4]

Počet mnichů v klášteřích našich klesl v XVI. věku na míru nejmenší. Veliké a takřka obecné utíkání z klášterů způsobilo hnutí lutherské, jež popadlo mnichy všech řeholí jako nakažlivá nemoc. Hned roku 1533 poroučí král Ferdinand do Moravy, aby nikde nebyli trpěni vyběhlí mniši; prý hojně jich uteklo z klá-

[1] Arch. zem. Opis. z arcib. Aepiscop. 1565.

[2] Tamže 1599. Do pražských „domků“ ženských chodívali veřejně. Roku 1602 v soudě pražském svědčí kdos po přísaze, že „bledně tam vcházejí mniši v bílých reverendách a v černých pláštích“. Archiv pražský čís. 1063, 423.

[3] Rukop. 1. A. 1, 19.

[4] Arch. zemsk. Opis z arcib. Post. 1560.

šterů a potulují se okolo Olomúce, Brna, Znojma, Opavy svádějíce jiné, aby „oděvem zákonným“ opovrhli.[1]) Týž rok 1533 král píše mandát všem stavům do království Českého a do Moravy, že v mnohých klášteřích bouří se premonstrati bludní a utíkají; rozkazuje, aby utekli premonstrati byli opatovi strahovskému, Janovi, vydáváni.[2]) Brzy dali se na utíkání i mniši přísné řehole bosácké. Opouštěli své kláštery tou hojnou měrou, že nejvyšší provinciál jejich volal krále na pomoc. Roku 1549 oznamuje to Ferdinand všemu království s rozkazem, aby ti bosáci, kteří se v světsky oděv oblačejí a neřádně živi jsou, byli chytáni a zase do té řehole, do kteréž se dobrovolně poddali, bráni.[3]) Roku 1554 utíkali benediktini tak hojně ze svých klášterů, že opat broumovský Jan dva patenty královské obdržel na jich honbu.[4]) Největší útěk dominikánů ze všech klášterů, kdež beztoho v malém jen počtě přebývali nastal, r. 1577. Tehda král na prosbu provinciala Jana Salutiensis nařídil všeobecnou jich honbu.[5])

K těmto a podobným útěkům, které nesou na sobě patrný ráz hromadnosti, ještě to přibylo na zmatek a zlý příklad, že řeholníci také z jiných zemí k nám přibíhali a tu se toulali. Byli to řeholníci zvláště z Polska. Roku 1549 oznamuje král do Moravy dvěma mandáty, že František doktor v písmě a kommissař řeholí bratří, kteří minores slovou, s pokorou vznesl, kterak mnozí mniši dotčené řehole z Polsky z klášterů tajně ucházejí a na Moravě přijímáni bývají, světské šaty na se berou a nekřesťanských neřádů se dopouštějí. Naposled král rozkazuje nepřijímati jich.[6]) Aby snáze byli lapáni, dáni vyběhlí mnichové cizí v podezření, že se živí špehýřstvím. Již roku 1533 byli v Praze dva z toho podezření zajati. Král kázal, „poněvadž se pod tím způsobem mnoho zákonníků (řeholníků) a zlých lidí po Čechách prokrádá“, aby byli oba zajatci třeba-li i právem útrpným tázáni a zmučeni.[7])

Vedle hromadných útěků z domácích a cizích klášterů přes tu chvíli za celý čas až do převratů bělohorských čteme v pramenech o útěcích jednotlivých. Roku 1539 vzkázal králi opat sedlecký Jiří, že mu utekli dva mniši, a že se bojí, kdyby to časně nebylo opatřeno, že mu vyběhnou i ostatní. Král kázal, aby byli chyceni.[8]) Roku 1554 obdržel převor od sv. Tomáše Michal tři královské patenty, aby pronásledoval Mikuláše Čáslavského, jenž

---

[1]) Arch. roudnick. Cop. Ferd. I. 260 Výpis p. Dvořaka.
[2]) Tamže Cop. Ferd. I. 330.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 41. fol. 470.
[4]) Tamže č. 50. fol. 82.
[5]) Tamže. Missiv. č. 94. 131.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 35. 190
[7]) Arch. roudnick. Cop. Ferd. I. 241.
[8]) Arch. místodrž. Missiv. č. 20. 126.

zapomenuv se nad slibem řeholným pryč ušel.[1]) Honil ho, ale ještě ani po dvou létech ho nedohonil, neboť r. 1558 vydává král o vyběhlém Mikuláši nový list.[2])

Kterak se chovali někteří vyběhlí mniši šeredně, o tom hojně zpráv. Roku 1561 píší Nymburští komoře o jednom takovém zoufalci, jenž utekl z kláštera sv. Vavřince pod Mělníkem. „V městě našem se potlouká, a dosti nemravně k ženám a děvečkám mluvením svým se chová a veliké pohoršení dává, ano krádeže se několikeré dopustil, pročež sme jemu rozkázali, aby se bytem jinde opatřil, on pak odšedši nedaleko, zase se navrátil a po domích krádeže nepřestává; i nevědouce my s ním co činiti, jeho sme do vězení vzíti rozkázali, ač se nemoudrým dělá a tím své nemravy a zlodějství přikryti chce. Protož Vašich Milostí žádáme, že ho v své trestání vzíti račíte.“[3]) Jiný vyběhlý mnich, jejž Staroměstští roku 1595 zavřeli do vězení svého pro nějaké dluhy, ještě v šatlavě tropil nezbednosti a podvody mezi spoluvězni.[4])

Z nejhorších poběhlců byli ti, kteří z kláštera vyběhli pobravše s sebou klenoty a peníze. Mnoho jich se připomíná. Představíme jen některé. Roku 1556 utekl z kláštera Reckého (Retz) mnich frater Georgius Ungarus, dominikán, jenž prý ukradl převoru 600 zlatých. Byl popaden v klášteře sv. Kříže u Znojma.[5]) Roku 1564 honí biskup olomoucký probošta od Všech Svatých, jenž utekl s klenoty.[6]) Převor dominikánský od sv. Anežky v Praze chystal se na útěk s kořistí roku 1567; již vyslal svoji milostnici s vozy, truhlami a sudy dobře naloženými napřed do Litoměřic, ale v tom bdělý arcibiskup Brus ho dal popadnouti a zavříti.[7]) Ani cizí mniši vyběhlí nepřicházeli sem vždy s prázdnou. R. 1601 rozkazuje Rudolf II. Žampachovi z Potnštejna, aby vydal Jana Patronusku, probošta řádu sv. Ducha v Leopolis v Polště, jenž k němu utekl s ukradenými klenoty.[8])

Nejobyčejnější popud k vyběhnutí z kláštera dávalo mnichům ženění. Roku 1559 honěn královským listem otevřeným převor Jakub od sv. Michala v Brně, který opustiv klášter „dal se zdáti s kuchařkou svou“;[9]) v malém čase potom arcibiskup káže komendoru v Chebě, aby hleděl lapiti křižovníka Valentina, jenž pojal ženu; dostal-li se Valentin zatím již někam na faru (pod obojí), nechť podá komendor o tom tichou zprávu, arcibiskup již

[1]) Tamže č. 59. 154.
[2]) Tamže. Missiv. č. 60. 293.
[3]) Arch. nymbursk. Kopiál z r. 1556.
[4]) Arch. praž. č. 1295. 58.
[5]) Arch. místodrž. Missiv. č. 60. 26. 41. 51.
[6]) Musejní diplomatář.
[7]) Arch. zem. Opis z arcib. 1567.
[8]) Arch. místodrž. Missiv. č. 110. 185.
[9]) Tamže. Missiv. č. 50. 207.

prý bude věděti, kterak naň.[1]) Roku 1575 citován do Prahy kněz Jan, farář stříbrský, že opata Kladrubského kláštera, Josefa, oddal;[2]) roku 1593 žaluje Jiří Taxerus, opat sedlecký, že mu utekl mnich Šváb a v Hoře že se oženil.[3]) Tím způsobem mohlo by ještě mnohé jméno býti uvedeno za doklad, že ženění vyběhlým mnichům bylo cílem.

Řídko čísti, že by mnich ušel z příčin jiných. Roku 1569 honí se listem královským mnich Jakub, minorita, jenž utekl z kteréhos moravského kláštera „pro mord".[4])

Jakož napověděno, vyběhlí mniši nejraději tiskli se k farám podobojích a protestantův. Tu bývali také v bezpečnosti poměrně největší. Poznal-li mnich smělejšího kollátora protestantského, rychle se změnil v světského kněze. Cisterciensky řeholník Poppius přišel kdys do Lípy pomáhat katolickému faráři v duchovní službě a vedl si tu proti protestantům velmi horlivě; ale když se uprázdnila fara v Pablovicích pod protestantem Janem z Vartenberka, ihned odhodil cisterciátský řeholník svou bílou sukni, dotřel se k faře a oženil se; protestantství pak šířil prý stejně tak horlivě, jako je prve potíral.[5]) Hůř zvedlo se břevnovskému benediktinu Kašparovi, jenž utek z kláštera vsadil se roku 1558 na faru ve vsi Mikulovicích, kdež doufal žíti v zátiší; ale Jan Chotovsky, opat břevnovsky, shledav, že fara ta náleží pod patronát opata želivského, dopsal do Želiva, a vyběhlého mnicha polapili rozkazem královským.[6])

Že konsistoř pod obojí přijímala mezi své kněze vyběhlé mnichy, o tom v knihách jejích za starších let důkazů dosti; po dosazení arcibiskupův a zahájení činnosti Jesuitů bývala konsistoř, jakož na jiném místě svrchu vyloženo, opatrnější, poněvadž se bála mocných pánů katolických v komoře. Arcibiskupové zapovídali přijímati mnichy professy. Ale konsistoř v prvních létech ještě pořád přijímala, pokud bylo jen poněkud bez ourazu lze. Dokladem křižovník s hvězdou František r. 1574. Vstoupiv do konsistoře kališné, oznámil, že chce býti pod obojí. Páni konsistoriáně pochválili úmysl, ale namítli, že je professus monachus a že by se tudy měli optati arcibiskupa. Pak si to nějak rozmyslili a přijali ho přec, oznámivše křižovníkovi Františkovi některé námitky, že prý bývá opilý, neposlušný a že se chce snad ženiti. Křižovník „poděkoval z napomenutí a pravil, že o vožralství tak daleko neví, než proti arcibiskupovi že něco provinil a trestán

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. 1561
[2]) Arch. zem. rukop. O. 5 233.
[3]) Arch. zem. Opisy z Hory.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 50. 214.
[5]) Mittheil. f. d. Gesch. d. D. in Böhm. XXIV. 48.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 62 232.

byl, a že ženat býti nemíní". Poslali ho do Písku za kaplana.[1]) Pak měl s kališnými kněži potyčky; vyčítali mu, že je od arcibiskupa „ze zákona vycizený".[2])

Když reakce katolická zmohutněla počátkem XVII. věku, konsistoř již neosmělila se tak zřejmě jako prve přijímati mnichy vyběhlé; neboť nejeden z fary jest vyzdvižen násilně, a představení všude po nich měli špeh a dosahovali jich. Na příklad s žalostí poznamenal kronikář soběslavský, že roku 1600 vyzdvižen s fary farář Jan Rauner, bývalý řeholník z Teplé. Přijeli si pro něj s vozem.[3]) Když dominikán Šimon r. 1604 skryl se po svém útěku na faře týnské, Michal Capella provinciál tak dlouho neustal, až císař sám poručil mnicha zajmouti přepadením fary.[4])

Zajatci byli těžce vězněni u arcibiskupů, na zámku Hradčanském a v městských šatlavách. Nikde se jim nevedlo dobře. Cisterciensky kněz Jan Strniště z Plzně roku 1570 prosí pro Boha, aby arcibiskup ho nenechal ve vězení zimou umříti, aby ho dal na řetěz do nějaké světnice. Tohoto vyběhlého mnicha prosby zevrubněji sobě všimneme, abychom poznali, jak byl vyběhlý řeholník před reakcí katolickou důvěřiv a bláhový. Mnich arcibiskupovi píše: „Já znajíc v tom vůli boží, ušel jsem s kmetičnou a poddanou Vaší Milosti na Moravu a obávajíc se, aby mne pán Bůh skrze hřích ten netrestal mukou věčnou, s ní jsem se oddal podle řádu církve." Po osmi létech prý se vrátil do Čech, navštívil svého pana tatíka i — pana opata v Plasích (odkud byl utekl!) a tu ho ovšem chytili.[5])

Luterské hnutí posedlo také jeptišky. I ty dávaly se z klášterů na útěk a vdávaly se, byť ne tou hojnou měrou jako řeholníci. Roku 1549 píše o tom král do pěti klášterů moravských a do Opavy najednou.[6]) Utíkaly i romantickým způsobem. R. 1552 vzkazuje Barbora, abatyše kláštera Tišnovského, králi, že Lida Hradecká mniška z kláštera spustiti se dala v noci po provaze a ušla.[7]) Vdávaly se dosti často za kněze; roku 1561 zpráva, že také školní mistr vzal si jeptišku.[8]) I abatyše utíkaly. Anežka Kutinská, abatyše kláštera Tišnovského, byvši r. 1603 pro „nešádné" chování sesazena od visitátora Flaminga, opata zbraslavského, měla na trest přestěhovati se do kláštera Třebenického; i vsedla na vůz kožený se čtyřmi koni kočovskými a provázena jsouc dvěma klášterskými jízdnými dala se na cestu. Do vozu

[1]) Arch. zem. Rukop. O 5. 175. 179.
[2]) Arch. zem. Opisy z arcib. Paroch. 1579.
[3]) Paměti Soběslav. Rukop.
[4]) Arch. místodrž. Missiv č. 108. 156.
[5]) Arch. zem. Opis. z arcib. 1570. Miscell. IV.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 41. fol. 470.
[7]) Tamže č. 49. 246.
[8]) Borový; Akta kons. II 302.

vzala si mnoho klášterních klenotů. Ale nedojela, kam měla. Dala se dovézti do Opolí a tam zůstala. Královská komora píše hejtmanu opolskému všecka ustrašena: „Snadno rozuměti jest, že táž Anyžka do konce z řádu vystoupiti a v svět se dáti chtíti bude.“ To, tušíme, že také učinila.[1])

Ušla-li jeptiška z kláštera pro vdavky, mohlo se jí snadno přihoditi, jako r. 1555 Kateřině z Pantenova, že nedostala rodinného věna. Ušla nočně a tajně „vykradši se“ z kláštera Chotěšovského, a když se vdala pak za Šimona Krajíčka, měštěnína čáslavského, nechtěl jí vydati bratr Fridrich Malešický z Pantenova 200 kop věna ani vypravu za 50 kop dle kšaftu otcovského. Tedy žalovala v soudě zemském, kterýž nalezl, že dle zřízení zemského panna buď panského nebo vladyckého stavu, když se vdá bez vůle otce nebo bratří, že všecku spravedlnost potracuje, takž tedy Fridrich bratr jí ničím není povinen, ale „poněvadž táž Kateřina svévolně se toho dopustila, že z kláštera spustivši se ušla ku potupě téhož kláštera, več J. M. královská jakožto nejvyšší kollátor klášterů jí to obrátiti ráčí, aby se spravila“.[2]) Byla zajisté těžce zavřena.

Nepodařilo-li se jeptišce, chtěla-li v svět, vykrásti se tajně, pomohl smluvený muž únosem, jenž při tehdejší volnosti klášterské nemusil ani býti příliš násilný. Roku 1550 na příklad přijeli si dva bratří Podmokelští koňmo s nějakým průvodem k témuž prve psanému klášteru Chotěšovskému pro sestru svou Mandalenu, kdež již po kolik let byla oděna bílým rouchem premonstratským. Vůz k únosu připravený postál u vrat klášterských; jeden s ručnicí obsadil vrata, která byla otevřena. Druzí vyvedli jeptišku z kláštera a vsadili do vozu. Čeleď, bečváři, pekaři klášterští všecko vyběhlo. Volali na převora, jenž právě přistupoval ke mši. Zazpívavše si: „Bohtě žehnej, můj kraji veselý!“ dali se bratří Podmokelští na cestu. V tom odešed od oltáře, probošt vyběhl v ornátě před kostel, a uhlédav, jak ujíždějí pryč, až hřmělo, řekl: „Nu, nechť ji třebas ke všem čertům nesou, kdy sou ji vzali!“ Páni bratří pak vyloudili na sestře ves Lisov a jiný statek, takze pak oloupena jsouc o všecko chudě vdala se za Václava Přebyšovského. Když prokurátor královský Jiřík Labounský z Labouně žaloval v komorním soudě na Ivana Podmokelského z Prostiboře pro násilí, klášteru učiněné, nenalezen roku 1558 obžalovaný vinným, poněvadž se tenkrát jeptiška ještě vrátila; ale později prý utekla sama bez únosu a vybíjení kláštera.[3])

---

[1]) Arch. místodrž. Missiv. č. 111. 268.

[2]) Registra bílá nálezův č. 15. J. fol. 57. 58. Ortel též v univ. kn. v rukop. 17. C. 30.

[3]) Svědectví v kn. kom. soud. č. 14. G. fol. 468. 469. Arch. místodrž. Miss. č. 60. 105. Ortel v regist. arciknížecích červ. fol. 73.

Také někdy vyskytne se v pramenech zpráva, že původem útěku řeholné panny byl kaplan klášterský. Roku 1587 na příklad utekla ze Zahražanského kláštera panna pomocí kaplanovou přes zeď. Roucha klášterského zanechala v ochoze na zemi.[1]) Konečně čteme též, že jeptiška, nemohouc nijak vyniknouti z nenáviděného kláštera, nastrojila vzbouření všeho města, jež se jí ujalo. Tak učinila r. 1566 Anna Wechelin, jeptiška sv. Kláry v Chebě.[2])

Tím budiž o útěcích z klášterů skončeno. Je jasno, že útěky ty byly v XVI. století až příliš na snadě a že byly takřka epidemické. Z toho fakta také samo sebou vyplývá, že v klášteřích nemohla býti provozována pevná přísná disciplina. Nespokojenci byli by z kláštera utekli. Tehda již velmi ochotně a snadně i ti, kteří řádu byli věrni a chtěli navždy v něm zůstati, snadno vzpírali se představeným. R. 1539 nevěděl opat plasský, proti němuž vzbouřil řeholný bratr Pavel z Kazňova všecek konvent, jináče sobě pomoci, nežli že „výstupek" bouřlivého mnicha dal na rozsouzení prealátům a měšťanům plzeňským, kteří na konec nalezli, aby buřič se zapsal, že se více nevzbouří.[3])

I řeholné panny vzdorovaly svým abatyším, zvláště měly-li jen poněkud podstatnou příčinu. V klášteře Sveteckém od roku 1561 byla skoro denní bouře mezi pannami tak veliká, že naposled kommissaři i arcibiskup musili krotiti a stavovati. Klášteru totiž nařízena za abatyši z cizího řádu magdalenek Anna ze Sönberka. Jeptišky, Strážkyně božího hrobu, hned daly se s ní v zápasy a hádky. Vůdkyní byla Češka Lidmila. Rázně pustila se do německé abatyše. Tuze jí nadávala, nechodila k stolu, nechtěla říkat Benedicite.[4]) Abatyše nařídila hodinky dle svého řádu, jeptišky říkaly dle svého. Roku 1563 musil je krotiti pražský probošt.[5]) Lidmile píše r. 1565 sám arcibiskup list napomínavý; kommissaři radí mu, aby jí psal mandát po česku;[6]) tedy psal po česku, ale na konec přece nezbylo, než pannu zavříti pro bouřlivé snahy její. Německá abatyše ovšem byla také nějak vinna; r. 1566 chtěla proměňovati šaty jeptišek později jednoho času pomocí kaplana oblekla v roucho klášterské pasačku, a když se jí panny vzpíraly, tloukla je knihou.[7])

V těch dobách dávno již nebylo možná věrně dle statut trestati řeholníky a řeholnice podle „lehčích, prostředních a těžkých" vin tresty domácími, aspoň ne tuhými ani ne obřadnými. Badateli

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. 1586. Recept. Též u Borového. Medek. 66.
[2]) Tamže. 1566.
[3]) Listiny plasské v mus.
[4]) Arch. zem. Opis z arcib. 1561.
[5]) Tamže. Emanata 1569.
[6]) Borový. Brns. 87.
[7]) Týž 153. Jiné její výstupky, jak povolává z okna nadávajíc lidem čti v arch. zem. Opis z arcib. Corresp. Anton. III. 1568.

nechtíc vtírá se přesvědčení, že na mnoze žilo se v klášteřích tak, jakoby nebylo statut. Lze skoro se diviti a s ochotou pamatovati si jako vzácnost zprávu, že r. 1596 měli řeholníci u sv. Tomáše ještě společný dormitář,[1]) aby se ukázalo, že přece někteří zachovávali statuta i v tomto kuse dosti nepříjemném a nepohodlném. Badatel aby sobě zapsal skoro s ochotou, že r. 1540 dán řeholníkovi Jakubovi ze Strahova královský list, aby beze cla směl cestovati s varhanami, jež robil,[2]) neboť z takové zprávy vysvítá, že přece na dobro nepřestala ušlechtilá práce ať umělecká ať řemeslná mezi řeholníky ve zdech klášterských.

Ale zaráží a uráží, čteme-li, že řeholníci nedbali ani přední úlohy své, která jim zbývala, když všeho jiného zanechali, totiž služebností božích. Dosti je zpráv, že klášterníci nedbají modliti se a sloužiti Bohu. Na příklad roku 1569 svědčí list arcibiskupův, že benediktini v mnohých klášterech v tom nedbale si vedou,[3]) a před tím roku 1557 vyčítají sami městští konšelé plzeňští Alexandrovi, převorovi Černého kláštera, že se u nich skracuje a nepořádně koná služba boží, při kázaní slova božího že se veliká neváznost děje, a stran obcování že jest u nich hůře nežli v šatlavě![4]) A Horčicky ve své Konfessí naříká, že lehkomyslní mniši neříkají hodinek, ač není jim těžko přes celý den slova hanebná a marná mluviti.[5]) Jestli se mniši dopouštěli lenosti v chrámě a v oratoři, nač tedy byli? Kterak se mohli brániti posměchů náboženské strany protivné, kteráž tvrdila, že „nejsou potřebni v církvi křesťanské, že jsou lidem tak platni jako potřebí pátého kola u vozu aneb třetí ruky potvorné člověku“.[6])

Proti té vině, že řeholníci nedbali služebnosti boží, jeví se býti malou ona rozpustilá ješitnost, která je popadala stran šatu. Nejedni totiž zůstávajíce řeholníky, oblékali se po světsku. Křižovník Aquinus, farář v Chlumě, šel prý roku 1567 na processí v uherské šubě s mečem;[7]) než dejme tomu, že Aquinus jakožto člen rytířského řádu oddal se pýše rytířské, ale co říci, když pražská kapitula žaluje r. 1561 králi Ferdinandovi, že i bratři řádu sv. Františka, tedy mendikanti, a mnichové poustevníci augustinští, „ač jich málo dosti, rozpustilí jsou ani oděvu řeholního nositi nechtějí“. K tomu kapitula připojuje charakteristickou radu, která lecco z tehdejší mdlé discipliny vykládá a soud náš svrchu položený potvrzuje: prý aby byla proti rozpustilým řeholím mír-

[1]) Arch. klášt. sv. Tomáše Codex z r. 1595.
[2]) Jahrbücher d. Samml. des allerhöchst. Kaiserh. V II. 39.
[3]) Borový. Brus. 156.
[4]) Arch. plzeňs. Protokol. konš. 19. 149.
[5]) Konfessí. 261.
[6]) Rukop. univ. knih. 17. F. 2. 39.
[7]) Borový. Brus. 169. Ostatně Aquinus to popřel. Čti v arch. zem. opis z arcib. 1567.

nost zachována, poněvadž by se Čechové a Němci do těch řádů nedávali a ti, co v nich jsou, by se rozběhli [1])

O klausuře v mužských klášterech nikde ani zmínky nejmenší. I u ženských byla zhusta jen v statutech a ne v skutečnosti. V klášteře Chotěšovském za probošta Matěje žilo 10 panen zhola bez klausury, a luterství brzo vnikalo mezi ně; též tak bylo za nástupce jeho Havla (do roku 1552).[2]) Jeptišky krumlovské ještě roku 1503 držely klausuru; dávát Petr z Rožmberka právo živnosti bez daní člověku, jenž bydlil v domku před klášterem, za důvod klada: „Poněvadž klášter svůj panny v uzavřenosti zachovávají, řeholně živy jsouce, potřebují člověka světského, kterýžby jim posluhoval.“[3]) Ale nestály v té klausuře již dlouho jeptišky krumlovské řádu sv. Kláry. R. 1548 píše administrátor do Bechyně arcipryštovi, aby dohlížel: pry muisky v Krumlově nemají klausury a každou hodinu k nim jíti může, komu libo.[4]) Že se tuhé zavření v klášteře drží, myslil sobě asi zlatník malostranský Pavel Preysensin, když chtěl roku 1590, aby jeho špatnou manželku přijaly jeptišky chotěšovské za 200 tolarů až do její smrti mezi sebe za laičku či konvrši, která by sloužíc Bohu práce klášterské konala.[5])

O klausuře a posvátném klidu v klášteře divné mínění měla Kateřina Haugvicová z Biskupic, abatyše v Králové klášteře u Brna. Roku 1558 již strojila přípravy k veselé svatbě jedné ze služebných panen. Musili jí to podkomoří i král zapověděti. Král psal s výtkou ostrou: „Že by služebnú pannu, dceru slovut. Vincence Borotinského za muže vdáti a jí v klášteře veselí svatební udělati chtěla, což nám do tebe s nemalým podivením jest, tyž klášter od královen k tomu, aby se v něm kvasy držely, založen není.“[6]) Téhož ještě roku provedla abatyše Haugvicová jiný kus, jímž získala si hněv královský. Ulekši se morního povětří, nabrala jeptišky a truhly na vozy a ujela se vším konventem i tedy „s pannami vejilovanými“ do Tišnova, odtud pak vracela se do kláštera ob čas sama nebo s některými osobami jakoby na výlety. Král Ferdinand poručil jí, aby se přistěhovala s konventem zase, připojiv slova: „Ani to věc slýchána není, aby kdy od kterého kláštera abatyše se vším konventem svým, majíc na modlitbách ve dne v noci trvati, před morem ujížděti měla!“ Zároveň poslal král jeden list převoře, aby se s jeptiškami vrátila, nebude-li chtíti abatyše vrátiti se, a druhý list abatyši v Tišnově,[7]) aby Haugvicovou

[1]) Borový. Akta. II. 318.
[2]) Čermák. Premonstráti. 416. 418. 419.
[3]) Arch. mus. diplomatář. 1503.
[4]) Borový. Akta. II. 82.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta. 1590.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 62. 46.
[7]) Barbora Konická ze Švabenic.

z domu vypudila. Vrátily ze tedy všecky jeptišky s představenými na tento nátlak poslušně; ale když se abatyše opravdu morem nakazila a sestry některé začaly boulemi morními stonati, král psal, jakoby předešlého rozkazu litoval, že „povolovati ráčí aby převořiše i abatyše s konventem do některého kláštera před morem ujíti mohly“.[1])

Přivedeme ještě jeden obrázek ze života ženského kláštera na poznanou, jak v ledabylém uzavření jeptišky byly, když mužové volně v jich světnici krvavé hádky mohli vyřizovati. Vešel Adam Hradecky, úředník mistryně a převoryše Světeckého kláštera, panny Doroty z Doupova, kterýs večer r. 1558 do světnice „panenské“ a tuze lál na „německé panny a jich mistryni, že mu návodem klašterského hejtmana nechce při správě důchodní věřiti. Lál: „Zvyjebená baba shnilá, nevěří mi, bodej pestilence ji napadly, takovou babu nevěrnou, shnilou!“ Seběhly se děvečky panny převory; jeptišky v pokoji vedlejším se právě svlekaly ke spaní. I vybral se ze své světničky hejtman Gabriel s slovy: „Pohlédnu, co sv. Mikuláš přivezl našim dítkám,“ a přispišiv do svetnice jeptišské pravil Adamovi: „Co tu tak pozdě děláte v panenské světnici. však máte dole na domě dosti hrubou světnici!“ Adam na to: „Kdoby tak mocnej byl, aby mi zahájil, abych nebyl v panenské světnici?“ „Já toho nechci míti,“ odpoví hejtman, „panny jsú se rozstrojily spat a děvečky taky!“ V tom „něco třesklo, stal se pohlavek, potom pohlavku se hned sekali v panenské a konventské světnici, až hejtmana Gabriele v jedné světnici ruka zůstala a on ležal v druhé. Čtyři rány měl v hlavě, rozštípil mu hlavu, že mu ji musily (panny?) ručníkem svázati“.[2])

Disciplina v mužských klášteřích byla ještě mdlejší nežli v ženských, ale nebývala vždy na stejné míře. Vůbec všecko záviselo na zdárnosti opatově nebo mistrově. Hodný opat vedl si se svými málo bratry hodně, nezdara kazil klášter i jeho pověst na časy. Pohříchu nebyl ani jeden řád řeholný u nás nehodných opatů, mistrů nebo převorů ušetřen. Na některé jich chyby ukážeme.

Malé váhy jest výtka, která představené klášterní stíhala u souvěkovců totiž ta, že jsou neučení. Dačický dí roku 1565, že v Sedlci jsou zvoleni po sobě dva opati, „ambo indocti“.[3]) Pravíce, že výtka neučenosti jest z nejmenších, máme na mysli průměrně malé vzdělání kněžstva tehdejšího vůbec.

Horší a škodlivější vlastnost měl některý opat, byl-li marnotratce. A těch bylo přes neutěšené hmotné poměry klášterské nad míru mnoho. Představme nejhorší. Opat sedlecký Jiří nadělal

[1]) Arch. místodrž. Missiv. č. 62. fol. 53. 59.
[2]) Kn komorn. soudu 14. G. fol. 5. 10.
[3]) Dačický-Rezek. Paměti. I. 145.

tolik dluhů na nepotřebné, neužitečné a rozmarné věci, že r. 1551 arcikníže Ferdinand sám zapověděl nástupci jeho, aby dluhy ty platil.[1]) Sic na omluvu tohoto opata nutno říci, že již předchůdce jeho Jiří (1521—1548) klášter stížil velikými dluhy; takž tedy tento nehospodář Jiří po onom jen pokračoval.[2]) Po nemnohých letech měl Sedlecký klášter mrhače zase neobyčejného. Byl Ondřej Wydmon (po r. 1565), ten „neprokázal klášteru nic než pláče hodnou nedbanlivost", byl do konce života svého (1591) opatem pěti konventů, ale všecky všude přivedl na mizinu.[3])

Nezdárného opata měli od r. 1560 Strahovští. Slul Jakub ze Šternovic. Na čest jejich řehole slušno ovšem říci, že nejhorší tento opat nebyl z nich, byl jim od arciknížete Ferdinanda k postulaci vnucen. Choval se prostopášně, nehospodářsky, prodával kde co; i v pražských knihách viničných jsou stopy po knězi Jakubovi z Šternovic, „z smilování božího opatovi kláštera premonstranského".[4]) Také Jesuité z těch nevěrných prodejů neváhali získati sobě ves Nebušici.[5]) Roku 1568 žalují opat tepelský a jiní proboštové premonstratští arcibiskupovi na bohopusté hospodářství opatovo, služby boží prý se nekonají, opat vše prodává a je strach, aby neutekl.[6]) Ale neutekl, hospodařil zle dál. Kdežto bývalí klášterníci strahovští, majíce od r. 1510 poněkud podobného opata rozmařilce, Kašpara jménem, přinutili ho roku 1517 vězením k tomu, že se poděkoval z úřadu; té síly již potomci jejich za panování vetřelce Jakuba neměli. Žili některý čas v špatné discipline, a pak opustil jeden po druhém klášter. Opat zůstal konečně sám s mladým tepelským knězem Loheliem, jenž sem z prvu docházel jen v neděli sloužit mši. Teprv roku 1579 král Rudolf sesadil nehodného opata Jakuba.[7]) Je viděti, z jakých smutných zkušeností Lohelius čerpal své reformační snahy pozdější, když se byl stal roku 1586 sám opatem a později arcibiskupem.

Neobyčejný nehospodář, pod nímž všecken život klášterský byl za smích, byl v Loukách u Znojma od roku 1546 za celá dvacet dvě léta Method Hrůza, jehož jméno opravdu bylo znamením. Jemu vyrovnal se marnotratnictvím provinciál dominikánský Fridericus Borzikovski, jenž, nadělav v Plzni hromadu dluhů, utekl do Prahy a tu hospodařil u sv. Anežky, tak až r. 1565

[1]) Arch. místodrž. Missiv. č. 46. 195.

[2]) Kapihorský. Histor. klášt. Sedlec. 65. 78.

[3]) Týž. 85.

[4]) Lib. contract. č. 16. fol. 38. Prodává r. 1568 vinici Brusku na ročn plat. Spolupodepsán kněz Václav Pecka, převor. V lib. obligationum č. 3. fol. 69. r. 1569 zas vinici vysazuji. Fol. 213. vysazuji vinici slubovi Vraždovi. Ze strychu mělo 12 grošů č. býti placeno.

[5]) Čermák. Premonstrati. 56.

[6]) Arch. zem. Opis z arcib. Miscel. fasc. 7.

[7]) Čermák. Premonstrati. 57.

arcibiskup nucen byl o něm psáti generálovi, že to člověk všecek oddaný přepychu a rozmařilosti.[1]) — Mrhač a spolu veliký nemrava byl opat premonstratský v Hradišti u Olomouce Jan Poniatovski; byl mnichům vnucen přízní dvorskou, nejsa ani premonstratem; dispensí papežskou vzal na se bílé roucho řádové a dělal v něm od roku 1577 takovou ostudu, že roku 1587 nemohl než vyhnán býti.[2])

Špatného měli hospodáře benediktini v Rejhradě. Byl to probošt, jenž nadělav kolem r. 1580 velmi mnoho dluhův, utekl s pohoršením.[3]) Nad něho ještě horšího představeného měli benediktini v Broumově na rozhraní XVI. a XVII. věku. Byl to Polan Martin Prawdovski, jenž hospodařil s důchody klášterskými zle, ale ve svůj prospěch. „Opat Martin nestaral se nic o kázeň, než jen o ukládání peněz pro sebe, jichž byl přes míru dychtiv. Mniši v klášteře dostávali od něho týdenní plat na svou výživu a nebyli tudy vázáni žádným domácím pořádkem; byli prý mezi nimi všelijací lehcí lidé, tuláci i odpadlíci (fugitivi, eiecti, gyrovagi). V kůru byl jeden v obleku černém, druhý v bílém, jeden holý, druhý bradatý, jeden bos, druhý obut, jeden křičel, druhý chrápal. I kterým poručena byla duchovní správa, bývali lidé nevědomí a nedbalí: kázaní držívali z ledasjaké knihy, třeba prý kacířské a rozšiřovali nevědomky bludy.“ [4]) Roku 1601 žaluje kněz tamější Josef Nigrinus arcibiskupovi, že opat obviniv ho z krádeže peněz, sesadil ho z převorství a převorem učinil kněze světského (!), a „to všecko proto, že já lítostivě spatřoval, kteraká nerozšafnost a neřády veliké při správě téhož kláštera se nacházejí“.[5]) Když opat Martin konečně od císaře sesazen, a povědomý Selender sem vnucen, hlídal sesazený stařec svoje peníze pod postelí pod podlahou. Selender mu je vzal, klada je za krádež, klášteru způsobenou. Bylo v pytlících 23.790 dukátů, nad 6600 tolarů, dobré mince jiné za 3000 kop.[6]) Lakomec žaloval císaři tvrdě, že ty peníze shromažďoval pro císaře. Chtěj nechtěj musil Selender všecken poklad vydati císařské komoře, a ochuzený Martin žalostí zahynul brzo po tom.[7])

Proti opatům mrhačům naopak stojí karlovský opat Mirra, jenž s převorem Čechem až i proti císařskému rozsudku hájili nějaké vinice „ručnicemi dlouhými“. Císař roku 1580 poručil, aby arcibiskup oba mnichy zavřel proto.[8])

---

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. Aepiscop. 1565.
[2]) Čermák. Premonstrati. 275.
[3]) Arch. arcib. Act. relig.
[4]) Epitome historic. Monast. Břewnow. Ziegelbauer (1740) 72. 73.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Miscell. 1601. Žaloba viní jakés měšťany Plakovice, že s opatem hospodaří.
[6]) Soupis pokladu Martinova v ruk. univ. knih. II. B. 6.
[7]) Ziegelbauer Epitome. l. c. 73.
[8]) Lib. obligat. viničn. kniha v arch. praž. č. 5. 92.

Také některá abatyše vedla si marnotratně. Na příklad roku 1534 vzkazuje Ferdinand král biskupu olomouckému, aby vyšetřil „nezpůsobné“ hospodářství abatyše pustoměřské.[1]) V Světeckém klášteře převorka Zuzana sdělala za krátký čas 409 kop míš. dluhů; hospodařila tak, že ji roku 1579 nucen byl farář bílínský zavříti.[2]) Často pomáhal převoře nebo abatyši zle hospodařiti i mužský probošt, klášteru přidělený na pomoc. V klášteře Novoříšském na počátku XVI. stol. hanebně hospodařil probošt Penger, Němec z Pasovska, pannám od Adama z Hradce vnucený; když král odňal r. 1515 Adamovi ochranu kláštera, kterou tak pěkně v skutek uváděl, utekl také probošt; ale vzal s sebou poklady.[3])

Proti všelijakému zlému hospodářství v klášteřích slušno na druhou stranu uvésti, že k nejednomu opatovi, abatyši, převoře lidé světští, důvěřiví nosívali své peníze k schování a svěřovali jim je bezpečně k věrné ruce. Takž pro příklad k bosákyním v Plzni měly měšťanky tak valnou důvěru, že do jich sklepa v zádušním domku skládaly si cenné věci;[4]) takž leckterý pražský měštěnín ukládal své poklady u sv. Tomáše v klášteře. Nevadí, že roku 1569 musila se Salomena Hříbkova s převorem zdejším Martinem o sto kop k věrné ruce schovaných souditi.[5])

K nepěkným vlastnostem leckterých opatů klašterních za onoho času náleží neurvalost, drsnost mysli, která horší jest nežli veselá nehospodárnost. Z nejhorších, kteří se tvrdostí v archivech zapsanou proslavili, byl v Tachově bosácký kvardian, jehož jméno Ambrosius Weisser. Roku 1568 žaluje městská rada tachovská purkrábovi Janovi ml. z Lobkovic a potom i arcibiskupovi, že dotčený kvardian lidi vůbec bije; v klášteře čeledi nedává dostatečně jísti, a když co vezmou z hladu, bije; starce víc než šedesátiletého, poněvadž ujedl kousek ryby, položil na stůl a bil do krve; když potom zase ujedl kus buchty, hodil jím na zem a bil ho klackem; jiného třískal „disciplinou“ čili bičem koženým, na jehož řeméncích visely knoflíky. Kuchaře starého pro rozbití hrnce svlékl do naha a v kuchyni pověsil na řebřík, kdež ho v bocích pálil svíčkou jako kat. Mnichům v klášteře prý často dával holi a meče, aby spolu šermovali a se prali.[6]) Zavřel arcibiskup neurvalého františkána, a v klášteře potom zůstával již jen světský kněz.[7])

Velmi podobného opata měli roku 1573 v Plasích; slul Vavřinec a lidi poddané a klášterské tak nelidsky a nekřesťansky

[1]) Arch. místodrž. Missiv. č. 13. 106.
[2]) Arch. zem. Opis z arcib. 1579.
[3]) Čermák. Premonstr. 469.
[4]) Arch. plzeň. Lib. testament. 223. 133. Rok 1532.
[5]) Arch. praž. č. 991. 607.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. 1568. Acta et processus.
[7]) Borový. Brus. 170.

týral, že chodili někteří, zmrzačeni byvše, na berlách.[1]) Komendor v Chebě, Lukáš Landgraf, křižovník s hvězdou, roku 1561 viněn, že dopustil se vraždy. Vběhl totiž za svým ztraceným chrtem jakýs šlechtic Thost do kláštera, odkudž za živa již se nevrátil. Zabil ho komendor nebo jeho bratr, nebo oba spolu. Chebští konšelé na prosbu příbuzných zabitého Thosta jali komendora a ve vlastní komoře ukovali ho tvrdě, ale brzy vypustili ho, když král na list arcibiskupův jim vzkázal, že vinník náleží soudu duchovnímu a ne jim. Obviněný Landgraf poslal arcibiskupovi darem koně, a Brus potěšil ho, aby jen byl bez starosti, že to s příbuznými zavražděného vyrovná.[2])

Neurvalost svou zaplatil roku 1611 opat sedlecký Matěj Sartorius životem. Jsa na cestě s převorem Meierem v Přelouči ručnicí, broky nabitou, střelil prý ze zlosti na evangelické do jednoho domu mezi ženské pohlaví řka, že střelí „mezi svině". Tou ranou ranil dvě děvečky, které chovaly děti. Po skutku dal se v ujíždění z města, ale lid obecní ho dohonili a zabili i s převorem nevinným; konšelé přeloučtí prý nemohli lidmi zvládnouti. Mrtvé tělo opatovo vtaženo do špitála, odkudž odvezeno v Sedlecký klášter.[3]) Na omluvu opatovu snad to, že byl dle slov Kapihorského „drobet podroušený", když mezi lidi střílel nezbedně.[4])

Tu a tam vyskytne se za oněch dob také některý prostý bratr řeholný, jenž spíš zbraní se oháněl nežli knihou. O jednom bratru františkánovi v Bechyni píše roku 1572 Hendrych starší Švamberk, že mu zranil služebníka a dodává: „Byl bych raději, aby týž kněz bojoval slovem božím, ne tím způsobem." [5]) Roku 1559 poroučí král Brňanům, aby chytali mnicha Jakuba minoritu, jenž učinil „hanebný mord".[6])

Porval-li se některý opat anebo prostý mnich s někým do krve, nebo dokonce-li někoho zabil: proti tomu ovšem na váhu položiti jest též neurvalost tehdejších světských lidí, kteří s velikou chutí ubližovali mnichům, jak mohouce. Obyčejný zjev byl, že lidé povolávali za nimi nadávkami. Ani lidé, tehdejším způsobem vzdělaní, neostýchali se nadávati bezbrannému mnichovi. Mikuláš Dačický z Heslova tak dlouho nadával mnichům, až r. 1601 musil v soudě odprositi opata sedleckého Valentina ze Šenbeka dada mu ujištění, že ho má za šlechetného praeláta a ne stavu pankartského.[7])

---

[1]) Borový. Brus. 155.
[2]) Arch. zem. Opis z arcib. 1561.
[3]) Arch. zem. Opis z Hory. Též Dačický-Rezek. Paměti II. 119.
[4]) Kapihorský Histor. klášt. Sedlec 94. Přidává Kapihorský: „Jeho smrt a odjezd některým u Hory dobře oči protřel a měšcův prošpikoval."
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1572.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 62. 201.
[7]) Musejní knih. kutnohor. memorab. z r. 1601. fol. 96.

Kterak hotovi byli i páni urození mnicha bíti, o tom nechutný obrázek ze Sázavského kláštera. Jaký byl začátek toho, že pan Jan z Říčan zbil opata Matěje, nelze dověděti se; věc vypravuje svědek Dědek v komorním soudě kdys po r. 1558 takto: „Když sme skládali sejry, pán z Říčan šel domův, pan vopat ho přivítal, a on mu poděkoval a řekl, kázalić ste strojit večeři? A pan opat řekl, že kázal . . Hned s kuchařkou zacházel pán z Říčan a řekl opatovi: Jeď mi přece z domu! A jak opat sešel se schodů, pán hned pral jej a poličkoval, a čeládka všecka utekla ven ze dvora, a já nadívavši se dosti, když ho tak dlouho bil, a viděl sem, že čeládka utíkala, běžel sem také a šel sem do jiné hospody a nepřišel sem až ráno.“ [1]) Jiný obrázek. Opat kláštera Kladrubského, kněz Jan roku 1540 pozval si Mikuláše Hoštálka z Hojnestu k stolu svému, a byl od něho za své pohostinství zbit. Pro malé slovo host vyvstal od stolu a „od mateře témuž opatovi nectným jazykem jest lál a potom za šavli se uchytil chtěje ho mordovati“. Odsouzen za to do Černé věže.[2])

Málo zdvořilý byl Řehoř Žďárský ze Žďáru. Vešel roku 1594 z čista dobra do domu křižovnického v Mostě, aby promluvil s komendorem Nigrinem o sporech náboženských, a konec byl, že ho zbil a tulichem div nezabil.[3])

A když všelijací rytířové hrdinství proti mnichům osvědčovali, proč ne jich sluhové? Stavové opavští držívali sjezdy a soudy v klášteře, a tu stalo se roku 1549 dle zprávy kvardiana Mikuláše Psárského, že „jeden dosti letitý bratr v klášteře, když se stavové byli sjeli, svévolně poliček obdržel od sluhy jednoho, tak že jemu z nosu i z oust krev tekla“.[4])

Také sedláci bývali s ranami brzy na hotově, když šlo o mnicha. Roku 1589 tuze zbili kněze Bernarda v Ročově lidé vesničtí; opat ročovský Michal Král chtěje mírně věc srovnati, podal při k rozsouzení Rakovničanům.[5]) Probošt kláštera Doksanského Zikmund Kohel pro svoji násilnou reformaci byl několikrát bit (viz str. 240); naposled byl zbit ve vsi Černuci roku 1606 tak, že zůstal za mrtvého[6]) A jak uměl lid v městech bíti i zbíjeti mnichy, o tom již jinde s dostatek položeno bylo. Slovem, mnišský stav byl u nás za oněch dob vůbec povržen a proto nejeden

---

[1]) Kn. komor. soudu č. 14. G. 98.

[2]) Kn. komor. soudu č. 8 J. II. 12.

[3]) Arch. zem. Opis z arcib. Emanat. 1583.

[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 41. 455., 456. Král tehda také připomíná, že v klášteře v čas sjezdů „znamenití neřádové a škody se dějí, obrazy a jiné věci kostelní z oltářů se odtrhují; hejtman knížectví Opavského, aby to zastavil.

[5]) Arch. rakov. kopiál z r. 1589

[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 115. 199. Čermák (v Premonstr. 160.) uvádí bití r. 1604.

mnich nemaje dostatek pokory a trpělivosti, oplácel pokud mohl vinným i nevinným.

Ohledáme v živobytí klášterském důležitou kuchyni. Té prostoty, jako nařizují starodávná statuta, již v ní za těchto dob, o nichž vykládáme, shledati nelze, ale nevíme též o nijakém zvláštním a stálém přepychu. Dle počtu kláštera sv. Tomáše z roku 1595, v němž tu tehdy žilo asi osm nebo devět mnichů, vydáno v měsíci máji za stravu 49 zl.[1]) a to necelých, neboť v tom počtě jsou i některá malá vydání na chudé lidi; v červnu utratili 63 zl., v červenci 118 zl., v této poslední summě jest 9 zl. 14 kr. za maso, 4 zl. 56 kr. za ryby, 2 zl. 26 kr. za chléb, 14 kr. za máslo, 49 kr. za mléko, 2 zl. 24 kr. za vejce, 6 kr. za klobásy (wurst), 1 zl. 7 kr. za koření, 6 kr. za hrách, za víno 16 zl. 44 kr. Za pivo neplatí se v účtech nic, neboť přinášeno z pivovaru klášterského řízením „cerevisiaria". Z mas jídali nejčastěji telecí; hovězíny daleko méně; kuřat snědli za některý měsíc 5 nebo 6 všeho všudy. V adventě a v postě ani jednou není maso psáno. Ze zelin nejčastěji jedli salát s olejem a špenát; pěstovali si je asi sami na zahradě. Summa za víno jest dosti znamenitá, uvážíme-li, že pil víno obyčejně jen představený nebo nemocný bratr; konvent obdržel víno jen v svátky nebo přišel-li host; také přišel-li provinciál k visitaci nebo k návštěvě, začež dostával viaticum 20 zl. z klášterské pokladnice, nechtíval píjeti než víno.

Úhrnem za rok (od června 1594 do června 1595) projedl a propil konvent sv. Tomáše necelých 1167 zl. 14 kr.; díme necelých, poněvadž v té summě obsaženo vždy některé vydání na almužny, na dárky leckomu, za cingulum konvršovi, za řemen převoru, za některý loket sukna na kukli, za praní prádla, za léky, a jednou též 4 kr. za karty převorovi. Zvláště často kupována k lékařství rostlina „katzensvanz". Dárky větší summu vydaly o Vánocích, o Štědrý den; tu poděleni kuchař, švec, mlynář, sládek, pekař, varhaník i lazebník a kde kdo z čeledi klášterské.

Z počtu pozdějších všimneme si jen některých rubrik poučnějších. Roku 1596 pozorujeme některé mlsnoty, ale při skrovnosti. Je tu zapsáno jednou, že koupili si divokého vepře, raky, pastiky, o svátcích Velikonočních koupili si med, konfekty, olipy; jednou si koupili též libru parmského sýra za 16 krejcarů. Stran pití počítá účet, že v den Tří kralů konvent požil 14 mázů vína. Bylo-li devět bratří, připadlo by na jednoho bratra 6 žejdlíků, což není malá míra, ale nutno říci, že pohostinní bratří o svátcích nikdy nebývali sami a že tedy světští hosté malostranští píti pomáhali. Roku 1599 vypil konvent o Všech Svatých 13 mázů po deseti a 12 krejcařích. Roku 1597 koupil frater „procurator"

[1]) Rýnský zlatý byl za 25 grošů českých či 50 míšeňských, tedy o 10 grošů menší než kopa, kterou lze vzíti za naše 3 zlaté.

jednou také za 8 krejcarů páleného vína, bezpochyby některému churavému. Týž rok zapsáno v počtech, že Jesuité darem dali řeholným bratřím sv. Tomáše kohouta, zvěřinu, víno. Bez jesuitského daru nebyli by bratři poustevníci za celý rok zvěřiny viděli. Tušíme, že obrázek o klášterské tabuli u sv. Tomáše na základě domácích počtů [1]) je takový, jak jsme svrchu pravili: bývalá prostota starodávných statut, dle nichž bylo živiti se lusky, kasemi a masem jen řídko kdy, té již pozorovati nelze, ale říci, že se mnichové sv. Tomáše tučnými a nádhernými krmičkami co den přejídali, to také nelze.

V klášteře křižovnickém byla strava dvojí, kněžská a špitálská. Křižovníci totiž, jakkoli proměnami časovými konvent jejich se leckdy rozběhl po farách a velice se celkem stenčil i s důchody, chovali podle původního ustanovení svého v Praze a při komendě chebské a jinde chudé špitály. V špitále chováni starci a stařeny nevalným počtem na stravě špitálské, kterou často pomlouvali. Té špitálské stravy týče se také známá příhoda Palečkova. Paleček za krále Jiřího shledav na stole špitálské chudiny kroupy nemastné a drobné ryby, žertovným skutkem za návštěvy královy prý jim dopomohl k stravě lepší. Za velmistra Václava z Hradešína (1510—1552) zase naříkali chudí, že jídali kroupy, zelí, hrách všecko nemastné a pivo že kyselé pívají. V městském soudě vypravovala roku 1524 jedna ze špitálnic Johanka z Sukdola, že mistr hoduje s nějakou Marketou a „my chudí všickni skrze to jejich hodování hladem mřeme, jeda nemastné a neslané, a když ona odejde, tedy nám laje a přimlouvá, že o něm klevecím, a mstí se nad námi; a poslal byl jeden čas po mne do svého pokoje a mluvil mi, že o něm kleveci, a já sem řekla, že o něm nekleveci, než že to o něm mluvím, což všickni zjevně mluví“. [2])

Zač si tehda cenil mistr z Hradešína svoji kněžskou stravu, to lze poněkud poznati z řeči, kterou měl v soudě pražském starý Hanuš Klišperger: „Měl jsem dáti panu mistru špitálskému 30 kop, aby mi stravu s kněžími dával do smrti; zdržel mi to ajsa 15 nebo 16 nedělí a potom jest mne odstrčil pryč od stolu a pověděl, že by nevzal sto kop, abych tě měl na takový stravě do smrti chovati, snad by ty dlouho živ byl, a udělaj se mnú počet, zaplať, cos jedl, a ostatek zase dám. A on mi nic nevrátil. I dělal nebožtík Pavel, převor, ten počet s mistrem, i srazili mi za tu stravu 3 kopy, i vstrčil mne mezi chudé a byl mi slíbil kněžskú stravu dávati a potom mi hned kázal dávati jako jednomu chudáku.“ [3])

---

[1]) Codex v klášt. sv. Tomáše z r. 1595. Počty jsou podepsány a potvrzeny za rok nebo i za dvě léta od provinciála a vikaře generalního per provinciam Germaniae, Austriae, Bohemiae et Poloniae.

[2]) Arch. praž. č. 1047. E. 6.

[3]) Tamže.

Mimochodem řečeno, není tento případ, že stařec za jistý plat pojistil si klášterní stůl, ojedinělý. Roku 1505 zapisuje Martin Máj v Bělé ročních 36 kop míšeňských konventu sv. Václava v Bělé na ten konec, aby ho převor a bratří živili do smrti a v oděvu slušném opatrovali; pokudž by jeho možnost kázala, slibuje, že bude kněžím sloužiti.[1]) Strávníci toho způsobu, lidé světští u stolu kněžského v refektoři jsou zajisté zjev pozoruhodný a podivný.

Se srdečností minulých věků souviselo, že klášterníci i nejchudší ob čas, zvláště o slavnostech, k sobě zvávali na hostinu světské úřady, sousední panstvo, vrchnosti, příznivce. Plzeňští bratří bosáci zvávali úřad na posvícení, a úřad městský vždy poslal do kláštera některou pomoc k hodokvasu. Roku 1538 zdvořilost bosáků odměnil vertelem piva a „stehnem masa".[2]) Pražští minorité prý od roku 1611 zvávali ročně v den sv. Anny na konventní hody sousedy své řezníky, kteří jejich kostel a klášter nejednou byli přichránili v bouřích městských. Starší cechu řeznického při té hostině předsedali, před ně položen kvadrát a klíče kostelní i klášterní na polštáři.[3]) Také Jesuité zvávali k svému stolu. V oučtech jindřichohradeckých čteme roku 1617, že dáno mladým pánům (mladé vrchnosti), když šla k Jesuitům na posvícení, 2 kopy 34 gr. Patrně, aby těch peněz tam nechali darem.[4])

Kterak jedenkráte r. 1595 uctili bratří u sv. Tomáše malostranské konšely, to víme z oučtů: dali na stůl za 2 zlaté 36 kr. ryb, sýr za 12 krejcarů, cukr, paštiky, jablka, hrušky, ořechy a 19 mázů vína.[5])

Za nejpohostinnějšího opata uvádějí Letopisové staří na braně XV. a XVI. věku kněze Jana v klášteře Zbraslavském. Vypravují, že „ten opat byl laskav na některé Pražany a na všecky sousedy; když jen kdy který se k němu zahodil, hned mu kollací učinil; též také literáty, kdyžkoli k němu na procházku přišli, všecky uctil. Ježto takového opata mezi sty nenajde, tak štědrého a veselého, aby se se všemi srovnal jako on a pro každého, zač žádán byl, ochotně splnil".[6]) Milá tedy osoba byl opat zbraslavský. Ještě před smrtí ba i při smrti byl tento vzácný a veselý opat pohostinný a štědrý. Roku 1502 slavil patrocinium obědem, k němuž pozval kanovníky pražské. Když odešli, přišla dívka prosit zbytků, jakž býval vsude při klášteřích obyčej. Opat nandal děvčeti masa plný koš, až se divila, čemu tak mnoho. Po té sedl na stolici před kuchyní, dal si přinésti žemličku a mléko v misce, chtěje

---

[1]) Arch. mus. listiny bělské. Též arch. v Bělé nejstarší kniha.
[2]) Arch. plzeň. Lib. expedit. č. 11. fol. 13.
[3]) Schaller Prag. III. 142.
[4]) Účty panské. Výpis Tischerův
[5]) Codex počtů z r. 1595. Arch. kláštera sv. Tomáše.
[6]) Staří Letopis. 621.

jísti. Dojemný idyllický obrázek. V tom sklopil hlavu a byl bez duše. Upadl nůž, upadla miska, svalila se žemlička. Mrtvý opat tiše složen na trávník před špižírnu; čeleď marně a s lítostí čekala, že okřeje.[1])

Ve špitále u mostu u křižovníků nejveseleji bývalo za velmistrství Václava z Hradešína (1511—1552). Svědčí kdos v pražském soudě městském, že „množstvíkráte tam ve špitále panstva bývá a tamž kollací mívají a hodují".[2]) Za velmi pohostinného a společenského opata prameny kladou Jana na Karlově († 1538). Praví o něm, že katolíci ze vší Prahy k němu chodívali, útočiště u něho mívali a též schismatici ho velice milovali.[3])

Jestliže mniši zvávali, rádi se také pozvati dávali. Aspoň o minoritech sv. Jakuba vypravuje se roku 1607 v soudě pražském, že v domě Matiáše Wilkyna „každého dne jídali, pili a tancovali, což jim nenáleží".[4])

Svrchu-li jsme nalezli v oučtech bratří augustinů u sv. Tomáše stran pití vína o slavnostech jistou střídmou míru, nelze tento nález vyhlásiti za pravidlo, o všech všudy řeholnících platné, poněvadž z míry mnoho jest dokladů o mnišské nestřídmosti. V chvílích rekreace i v nejpřísnější řeholi asi odjakživa píjelo se dost a dost By nebylo o tom dokladů, samy ony přehojné písničky pijácké, v klášteřích vzniklé a zajisté s chutí a často zpívané, svědčily by.[5]) V XVI. věku propadli tou příčinou řeholníci obecnému tehdejšímu mravu, jenž opilství, ve všech stavech tolik rozšířené, nepokládal za nic tuze zlého ani nečestného. Řeholníci bez ostychu a veřejně chodívali do hospod a krčem na pití. Mezi mnohými o tom doklady roku 1592 i ten, že opat ostrovský a sv.-janský, kněz Jan Kladrubský protrávil a propil se čtyřmi jinými druhy v Praze u Pecha za 13 kop a odjížděje domů, sebral šenkéři dvě cínové konvice, pro něž Pech pak žaloval u arcibiskupa.[6]) Opat sedlecký Jakub, jenž roku 1554 našel v kostnici pod oltářem

[1]) Tamže
[2]) Arch. praž. č. 1047.
[3]) Rukop. univ. knih. II. B. 6. pars. I. 59.
[4]) Arch. praž. č. 1066. 221.
[5]) Z přemnohých, leckdy vtipných písní na poznanou:

„Ave felix creatura,
quam produxit vitis pura,
omnis mensa sit secura
in tua praesentia.
Monachorum grex devotus,
omnis ordo, mundus totus
bibunt adaequales potus
et nunc et in seculum."

Anzeig. für Kund. d. Mit. V. 190. v bibl. uměl. prům. musea v Rudolfině.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. 15. 3.

10.000 dukátů od svých předků sem schovaných, tak mnoho a rád píval „staré“ pivo, až mu odtud obecně zůstalo jméno opat Starypivo.[1]) Benediktinský opat v Kladrubech tak se veřejně i doma zpíjel, že roku 1587 sami bratři na něj žalují.[2]) Františkán Oldřich Aichl v Tachově pro neobyčejné opilství seděl za mnoho neděl r. 1568 u vězení arcibiskupském.[3])

Tím způsobem mohli bychom ještě chvíli pokračovati a z každé řehole některého provinilce představiti. Než na jednotlivé pijany nedáme nic; tento a tento pijan pro celkový obraz skoro nic neváží. Horší věc, že v XVI. století někdy i všecek klášter upadl příčinou opilosti v pověst šerednou. Taky klášter byl na příklad r. 1566 Třeboňský. Roku právě řečeného píše arcibiskup třeboňskému převorovi Janovi, aby se po nocích na pití a jiných nepřístojnostech netoulal a služeb božích byl pilen, nepolepší-li se, že ho Rožmberský pán zavře,[4]) a téhož léta dostává arciděkan bechyňský rozkaz, aby trestal mnichy Třeboňského kláštera, kteří v noci toulali se opilí, až posléze ve rvačce zabili rožmberského rybnikáře či rybáře a jiného těžce zranili.[5]) V horší a stálejší pověsti byli řeholníci plzeňští. Skoro se zdá, jakoby zdejší mniši, jsouce v katolickém městě a tady mezi svými, tím méně se ostýchali při svých slabostech. Roku 1522 píše městský kronikář, že bratří řádu sv. Františka, jinak mniši šeří, „mnoho před sebe brali k velikému pohoršení do domů šenkovních chodíce“.[6]) Dominikáni zdejší pili a bouřili tak, že roku 1557 konšelé nazvali jich dům šatlavou,[7]) čímž má se rozuměti, že tam leckdo vcházel a že bývá u nich veselo. Vímeť, že šatlavy nebyly vždy trudny. Arciprýšt Wolfgang přes tu chvíli psával do Prahy arcibiskupovi, kterak ten onen dominikán celé noci popíjí.[8]) O jednom z těch veselých mnichů, aby ironie byla dokonalá, zvěstuje Wolfgang arcibiskupovi, že v svátky svatodušní kázal o papeži, kardinálech, biskupech a jiných knežích, líče jednoho každého přepych, pychu, lakotu a neřesti; pak prý nemá lid odpadávati od církve.[9])

Všetečný dominikán byl napomenut, snad i trestán, ale pitky plzeňského kláštera trvaly dál, až r. 1580 z nich veliké pohoršení se přihodilo. Převor dominikánský totiž seděl v pátek na den

---

[1]) Beckovský: Poselkyně I. 217. Ke cti opata Jakuba oznámiti jest, že z nalezených peněz mnoho obrátil k dobrým skutkům. Kapihorský. Hist klášt. Sedlec. 79.
[2]) Borový. Medek. 71.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1560—1564.
[4]) Tamže. 1566. Též v rukop. univ. knih. II. B. 18. pars. 2. kus 103.
[5]) Tamže a Březan. Živ. Viléma z Rožmb. 164. Též o tom Borový; Brus. 160.
[6]) Rukop. Plachého v museum. 97.
[7]) Strnad. Sborn. Hist. II. 334.
[8]) Arch zem. Opis z arcib. Recept.
[9]) Tamže. 1575.

sv. Jana do půl noci s bratry a pili. Když se zpili, pustili se do sebe. Převor nemoha opilých bratří rozundati, běžel pro biřice, pro rychtáře. Rychtář dal se pohnouti teprv, když uslyšel, že jeden z opilých chce dům zapáliti. Šel tedy, a opilý bratr mečem ho tak udeřil, že mu uťal kotníky ode všech prstů: Bratr odveden do vazby — a legát papežsky vydal na rychtáře klatbu, kterouž za čas dosti drahný odvolal, když mnich byl z vazby propuštěn. Rychtáři z valného přepití mnichů dominikánských zůstaly uťaté ruce na paměť.[1]) A aby až do konce století nebyl v Plzni nedostatek nepořádných mnichů, nalezli jsme, že rozkazuje roku 1599 arcibiskup provinciálovi „minoritů de observantia", tedy mendikû přísnějších, aby odstraněn byl z Plzně pro svůj pohoršlivý život kvardian Christofor. Kvardián tedy zavřen do plzeňské vazby, ale odtud utekl do světa.[2])

Chodívali-li mniši veřejně do hospod, nemohlo býti ani příliš vzácno viděti po Praze vrávorajícího řeholníka, jenž hlavu sobě obtížil. Takové příhody však zapisovaly se, jen když mnich cestou něco vyvedl, anebo lidé něčím ublížili jemu. Divnou žalobu na Jana Mirhu,[3]) opata na Karlově, podal novoměstský bečvář Křivan r. 1598. Prý opat, jsa opilý tak, že sotva na nohou stál, honil synka bečvářova kamenem, a když hoch vskočil do okna domu otcovského, vskočil do okna opat za ním. To bylo na novoměstském rynku! V bytě jal se opat škrtiti matku chlapcovu, dal jí o zem, však když se lidé seběhli na pomoc, vyskočil opat oknem zase a ušel, pláště tu zanechav.[4]) Této směšné a pohoršlivé scéně nemusí nikterak odporovati zpráva archivní, že týž opat Mír byl jináč velmi dobrý muž a chválený.[5])

Také někdy čteš o mniších, že byli v hospodě biti, zvláště když z opilství některého neurvalce se dotekli. R. 1562 zvedlo se tak i Janovi z Tísmic, opatovi kláštera Matky boží na Zelené Hoře. V hospodě nepomucké, jsa podpilý, vynadal Jiřímu Terebovi z Blovic, a ten mečem opata posekal a okrvavil. Byl za to v Praze souzen a odsouzen, však nevíme k čemu.[6])

Nalezli jsme též, že se z pití mnich pominul rozumem. Byl to v Tachově řeholník Gepfert, jenž tak dlouho se po hospodách zpíjel, až se r. 1607 na mysli pomátl; z Tachova, kde způsobil v obci bouř, utekl do Plzně k františkánům.[7]) Tu ho arcibiskup dal vzíti.

---

[1]) Plachý. Rukop. mus. 75. Strnad-Plachý. Paměti. 177. Hruška; Plzeň. 103.

[2]) Arch. zem. Opis z arcib. Emanat. 1599.

[3]) Uvádí se jednou Mirha, jindy Mirr, Mihr, Mir.

[4]) Tamže. Recepta ab anno 1598.

[5]) Rukop. univ. knih. II. B. 12.

[6]) Registra vyjpovědi bílá. Komor. soud 14. J. fol. 262. 264.

[7]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1607.

O tom, že dopouštěli se mnichové proti coelibátu, jest v pramenech důkazů až podivně mnoho. Hřích byl asi dosti obecný. Teprve za katolické reakce stala se tu a tam patrnější náprava. Na příklad nalezli jsme o klášteře Zbraslavském z r. 1600 zprávu, že do jeho zavření již nepouštěny manželky, ani když měly podpisovati nějaký právní zápis nebo trh. Opat vždy je obeslal na rychtu, a tam věc klášterní projednána.[1]) Tak chránil se klášter pomluv i příležitosti. Ale ani reakce katolická ani její pobělohorské vítězství nedovedlo hříchy toho způsobu nikdaž docela zastaviti. Za všechen čas mnoho zpráv nacházíš, že opatem vládla kuchařka nebo jiná žena, při čemž vždy trpěl klášterský důchod, jenž k vůli ženě nebo jejím přátelům ustraňován a mařen.

Některé doklady stůjte tu.

V špitále u mostu v létech 1520—1524 dcera Roztockého Marketa z přízně mistra Václava z Hradešína odnášela biledně. Svědčí v soudě „hospodář od mostu“: „Viděl jsem nejednú, že dcera Roztockého chodívá do špitála u mostu, a když zase ze špitálu jde, tehdy služebnice její vždy něco nesou.“ Čeleď Roztockých „nosili vína v flaších, všecky potřeby, sajr, máslo, sádlo“. Marketa i peníze z kláštera odnášela, ač právě tehda nejvíc naříkáno, že mistr na domě „nic neopravuje, že všudy do komor a pokojů teče, všecko se boří a v dvorech všecko se opouští“.[2]) Pravdě slušno dáti svědectví, že se pozdějsím časem tento nejvyšší mistr v jednom i v druhém znamenitě polepšil.[3]) Nástupce jeho Brus velmi horlivě vyháněl ženské z komend venkovských, ale nedařilo se mu vždy, zvláště ne v Chebě.[4])

Veliké panování měla do r. 1558 Marta kuchařka u představeného kláštera rejhradského, Dominika. Než umřel, již při smrtelné nemoci kuchařka ta sílu nejlepších klenotů ustranila a hned po jeho smrti naloživši kde co na vozy, ujela pod ochranu pana Hynka Dubanského. Král vydává opatu břevnovskému patent, aby ji honil;[5]) ale nedostal jí hned, ještě rok potom král poroučí podkomořímu, aby „ten neřád k slušné nápravě přišel“.[6])

Kněz Jan z Plzně, jenž utekl roku 1562 z kláštera Zbraslavského, vypravuje arcibiskupovi na svou omluvu, že „nemohl těch neřádů trpěti, šafářka že více vládla nežli opat, kolikrát jsem o její osobu s panem opatem Antonínem se pohodl; tehda on víc vážil sobě jí nežli nás bratří“.[7])

---

[1]) Důkaz v arch. praž. č. 1062. 176.
[2]) Arch. praž. č. 1047. E. 6. 7.
[3]) Jacksche ve svém dějepisu křižovnickém dí na str. 10., že právě tento velmistr stavěl a opravoval. Také naše zprávy svrchu jinde položené o kšaftě tohoto mistra by tomu svědčily.
[4]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1561.
[5]) Arch. místodrž. Missiv. č. 50. 186.
[6]) Tamže. Missiv. č. 62. 168.
[7]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1570.

Opat Mír nebo Mirha na Karlově v Praze choval (1580) mimo kuchařku ještě nějakou Maruši Černou, s kterou měl záplety takové, že se jí pak ani bitím zbýti nemohl; vypravuje bečvář Rokytsky v soudě: „Jednoho času pral ji opat kyjem, a ona se zamítala putnou, a on vydřel jí putnu a ztloukl ji v kusy a tak ji vypral z kláštera, já pak tu putnu opravoval a podnes nemám zaplaceno."[1]) Maruše pak přišla zas, když byl nastal klid.

Pro pohoršení stejného rázu byl roku 1614 vyšetřován opat u sv. Prokopa;[2]) r. 1617 dává arciděkan krumlovsky zprávu arcibiskupovi, kterak pohoršlivě s ženami chová se opat vyšnobrodsky.[3]) Kvardián františkánský v Tachově, Weisser. o němž svrchu řeč, že byl hruby člověk, prohřešoval se i po této stránce. Aspoň v jednom svědectví roku 1568 čte se, že vždy ve středu ukladal v klášteře půst, ale sám v ten den chodíval k pasířce jakés, kdež dobře hodoval; vraceje se, říkával, že ho bolí hlava, že nechce jísti; nechtěl totiž večerního postního, suchého jídla. Na pasířku kyvával i když ode mše šel v kostele samém.[4])

V Sedleckém klášteře opat Ondřej Ekkard odvážil se dokonce toho, že se kdys po r. 1568 veřejně oženil a přes to v opatství zůstal. Vypravuje o tom velmi něžně Kapihorsky, historik Sedleckého kláštera: „V stav sv. manželství vstoupil a jednu ctnou, šlechetnou a krásnou panenku, jménem Esteru z Hory Kutny za manželku pojal. Kteráž jsouc s ním několik časů, život svůj skonala a pod lipou na krchově před kostnicí, kde ten veliky kámen, vedle žádosti své pohřbena byla, aby opat Ondřej oknem z pokojíka svého vykoukna a místo pohřbu jejího spatřiv, na ni vzpomenul a pánu Bohu se za ni pomodlil."[5]) Toť idylla klášterní!

Horší byl zajisté souvěky převor v Nové Říši. Do kláštera Nové Říše, dokud tam byl převor Matěj, bez ourazu své cti nemohla se odvážiti žádná žena. R. 1560 žaluje samému císaři vdova Kramářka, že probošt nadepsaný, když po živnosti své šla, se jí dotykati a svou vůli provozovati chtěl a když se bránila, stateček jí zamknouti dal.[6])

Proti tomu zase některé schválně chodívaly do kláštera, aby vzaly ouraz; z nejznamenitějších vidí se byti ona mužatka Judith, dcera kotlářčina, která dolézala nočně do kláštera bosáckého v Plzni. Roku 1625 svědčí o ní soused Jan Radobčicky, že na ni číhal: „Kdybych se byl nebál tulichu, ktery při sobě nosí, byl bych ji byl stloukl; ona, jako zmužilá jsouc, bez zbraně nechodí."[7]) R. 1566

[1]) Arch. praž. č. 1121. 147.
[2]) Arch. zem. Opis z arcib. 1614.
[3]) Tamže. 1617.
[4]) Arch. zem. Opisy z arcib. Acta et process. 1568.
[5]) Kapihorský. Histor. 85. 86.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 62. 331.
[7]) Arch. musej. List. z Plané.

vzniklo pro návštěvy toho způsobu tak veliké pohoršení, že se k bouři strojilo proti klášteru sv. Vavřince pod Mělníkem. Tu nalezena u bratra Krištofa vdaná žena, jejíž muž stropil divý pokřik a nářek. Fridericus, vikář provincie české a převor kláštera toho, s úzkostí píše arcibiskupovi o radu, co činiti. Bratr Krištof prý je už starý člověk, má už dávno ženu a děti, dělá neplechy od mladosti, prý častokrát byl napomínán tajně, pak před svědky, konečně in publico refectorio u přítomnosti všech bratří; též drobet byl zavřen, ale nic nepomohlo. Ona žena vdaná že za ním přišla sama, manžel její bouří, laikové prý beztoho by kláštery raději zničili; chce věděti převor, má-li hříšníka nechati do generální schůze řeholní, či zbaviti ho hned roucha a vyhnati ho, či poslati ho do Polska. A co činiti s ní? Prý ji zavřel v klášteře zatím. Mělničtí stojí o ni, a převor se bojí, že ji katem utratiti chtějí.

Arcibiskup, jejž tato příhoda málo potěšila, odpověděl, aby cizoložnou ženu vydali rychtáři mělnickému, a mnich aby byl zavřen, až se nějaký trest dle regule sv. Augustina naň najde.[1]) Zatím však tajně žádal arcibiskup arciknížete, aby mu byl hříšný řeholník k potrestání vydán.[2]) Tomu se asi pak nevedlo dobře.

Zanechajíce již na straně jednotlivých řeholníků, kteří se podobnými vinami prohřešili, nemůžeme si nevšimnouti toho úkazu smutného, třebatě vzácnějšího, že někdy i všecek konvent v hlavě i v údech byl hříchem nakažen, a klášter, určený rozjímání a práci, stal se hotovým hampejzem. Takým na příklad byl za několik časů klášter ve Fulneku. Roku 1560 napomíná král Ferdinand I. probošta fulneckého, vyčítaje přísně, proč „neřády v klášteře zvláště stran neřádných žen a kuchařek provozuje a služeb božích pilen není, statek klášterský zavozuje“.[3]) Jiný probošt před tím ve Fulneku provozoval si tak, že byl sesazen, zavřen. Ale roku 1557 spustiv se přes zeď klášterskou ušel.[4]) Téže doby všecek zkažený klášter byl v Louce za správy opata Hrůzy, již nechvalně svrchu psaného. Král r. 1557 píše podkomořímu s hněvem o tom. Prý Hrůza „ženu lehkou chová a bratří zákonní v témž klášteře všelijak rozpustilý život vedou“.[5]) „Veliké neřády“ dle slov pana Viléma z Rožmberka děly se v klášteře Svaté Koruny za opata Matěje, jejž konsistoř hořejší r. 1556 dala do Plas zavříti na polepšenou.[6])

Spustlý život vedli dominikáné u sv. Anežky v Praze. Kdys kolem r. 1540 postavili si v klášteře domky, osadili je „neřádnými lidmi“, i vymrskanými, kteří prý prodlabavše zeď městskou

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. 1566. Borový. Brus. 162.
[2]) Tamže.
[3]) Arch. místodrž. Missiv č. 62. 306.
[4]) Tamže. Missiv. č. 60. 239.
[5]) Tamže č. 60. 238.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 60. 27.

u kláštera vylézali z ní nočně jako syslové.[1]) S těmi lidmi, zvlášť se ženskými, mívali mniši ve svém klášterském pivovaře stálá veselí. Roku 1567 měli tu krvesmilného převora;[2]) jiný převor Bonifác, tolikéž nehodný, r. 1570 vyhnal z jedné chalupy klášterské poddané lidi a pořídil tu hampejs z nejhorších v Praze,[3]) kdež dnem i nocí cháska vlašská, z řemeslníků, z dvorních sluhů i mnichů a všelijakých kněží[4]) divoce a bez ostychu se bavívala. R. 1571, když mínil nový převor život klášterní i v domku klášterském náhle polepšiti, hrozili mu italští sklenáři smrtí tak opravdu, že se strachem o tom žaloval císaři.[5]) I v Plzni měli dominikáně v klášteře svém „Sodomu". R. 1578 vyniklo pohoršení tou měrou, že Plzeňané utekše se k arcibiskupovi žalovali o ženském hospodářství v klášteře a o převorovi, jenž slul Petr Martyr Fati, dokládajíce i toho, že převor jídá v postě maso a snad se strojí teď s poklady utéci.[6])

Za obzvláštní nestydkost slušno vytknouti, že také probošt kláštera na Zderaze Martin Narazius, jenž tu žil již bez řeholníků, u samého kláštera kolem r. 1585 zřídil hampejs, stejně pověstný jako onen dominikánský na Františku, a sám tu veřejně sedal a stoloval, „s ufermežovanou Maruškou".[7])

Při takovém živobytíký div, že shledáš u mnichů i francouzskou nemoc. Kromě jiných roku 1577 stonal jí též opat plasský.[8])

Když se některému ženskému klášteru vydařila lehkomyslná abatyše, nebyl v něm pak život co do stydkosti o nic lepší nežli v zkaženém klášteře mužském. Již samo spolubydlení s kněžími přinášelo ženskému klášteru leckdy ouraz. Za doklad buď klášter Světecký, jenž upadl tou příčinou v pověst tak zlou, že r. 1579 sem poslal arcibiskup opata oseckého dra Baltasara Jezovitu, aby vyšetřoval. Zlé věci vyšetřil doktor. „Převora Zuzana vyznala, že pohrůžkami ji kněz Matouš přivedl k tomu, že sám panoval a že ji sváděl, aby s ním jela na Moravu a u něho na faře, kteráž má 700 kop důchodů, za kuchařku byla; Anna jeptiška, že dítěte se dopustila, převora že našla u ní z provazů udělaný řebřík v komoře a když ji zavřela, kněz Matouš ji pustil."[9])

Markéta Žďárská, abatyše kláštera Frantálského, vybrala si k pohoršlivému živobytí klášterského úředníka Jiříka Jirku jinak Pelenlaytnera, jenž pak dítě narozené v komoře nějaké zakopal.

[1]) Arch. zem. Opisy z arcib.
[2]) Borový. Brus 164.
[3]) Týž. 166.
[4]) Arch. praž. č. 1063. 423.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. 1571.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1578.
[7]) Borový. Medek. 68.
[8]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recept. 1577.
[9]) Tamže. 1579. Emanata.

Proto r. 1587 obviněn od Matiáše Jizbického z Jizbice, úředníka špitálu konec mosta, a Jiříka Bystřického, sekretáře arcibiskupského, zřízenými plnomocníky Martina arcibiskupa, u soudu města Polné. Konšelé nalezli, aby se úředník přísahou očistil. Ale raddové appelační ortel reformovali, vyřekse, aby byl úředník abatyšin dán katu na mučení, „poněvadž jsou potahy o umoření děťátka, živé na svět vyvedeného; což pak outrpně vyzná, půjde dále na to, co za právo jest".[1]) Abatyše byla sesazena, a opat sedlecký, jenž se vkládal v kolaturu Frantálského klaštera, obdržel r. 1588 od císaře důtku, že všech výstupků v klášteře tom největší původ je sám; „nám jakožto císaři nikterakž takových neřádů, zvláště osobám duchovním, poněvadž kláštery ne pro rozpustilost než pro vykonání každodenní služby boží nadány jsou, přehlídati nenáleží".[2]) Před tím deset let císař hněvá se, že v klášteře Frantálském dopustila se abatyše s krejčím, a káže krejčího polapiti. Chytili ho v Brodě Německém.[3])

Abatyse v Králové klášteře v Starém Brně Rozina až do r. 1553 do své smrti ráda mívala u sebe všelijakého rázu mužské. „Dosti neřádně v mnoha věcech se chovala, zle hospodařila, peníze utrácela." Tak praví o ní král Ferdinand.[4]) V jiném listě dokonce viní nebožku abatyši, že u ní bývali stálými hosty židé, jednou Czissl z Pohořelic, jindy Mušl ze Slavkova; vedli s ní „v penězích handle" a při smrti ji okradli o kříž a jiné klenoty.[5]) Abatyše Anyzka Kutinská v Tišnově dle zprávy císařovy z r. 1603 vede nechvalný život tím, že „nějakého vojáka při sobě v klášteře chová, nádherně a skvostně s ním hoduje a kvasí, sem tam se projíždí, důchody klášterské na něj vynakládá". Poslán sem roku nadepsaného opat zbraslavský Flaming, opat loucký Chotěbořský a podkomoří moravský Jan Mošovský z Moravčic, aby vojáka zatkli a abatyši sesadili.[6])

Ze všeho patrno, že u nás neslušný život klášterních panen byl stíhán a trestán dosti rázně, rázněji asi nežli v sousedním Německu, neboť domluvno, když r. 1607 naříká Wolfgang, biskup řezenský, v listě k arcibiskupovi českému, že abatyše v Obermünsteru slehla již po třetí.[7])

Znajíce již s dostatek chyby tehdejšího života klášterského, ptáme se bezděky, což nebyly kláštery visitovány od těch, jimž náleželo ohledávati mravy v klášteře a zjednávati nápravu?

---

[1]) Rukop. polenský, fol. 77. 78. Srov. Borový. Medek. 66.
[2]) Tamže 79.
[3]) Arch. místodrž. Missiv č. 97. 72. 73.
[4]) Tamže. Missiv. č. 49. 441.
[5]) Tamže. 438
[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 111. 66.
[7]) Arch. zem. Opis. z arcib. 1607.

Statuta řeholní nařizovala husté obhlídky od vrchních představených řádových; předpisovala zevrubně, nač visitátor měl se ptáti, co prohlížeti. Měl ukázati v kapitule list pověřující a ptáti se nejprv, chtějí-li ho uznati za kommissaře, pak mel vyzvati řeholníky, aby veřejně nebo soukromně mu oznamovali, kterak a v čem napraviti život klášterský v hlavě i v oudech, měl pak prohlížeti officia, oučty, jíti po sakristy, do kostela; pohleděti, je-li tělo boží uzavřeno poctivě, pátrati, jak se drží klášterské zavření, silentium, hodinky, navštíviti měl kuchyni, sklep, špitál; nazejtří měl souditi, trestati. V konečné kapitule měl radu dáti, co zlepšiti mají na sobě mnichové nebo jeptišky. S modlitbami a říkáním kajicných žalmů měl se pak visitátor s řeholníky rozžehnati.[1])

Nepřeme, že se leckterá klášterská visitace tím způsobem, jak tu psáno, vykonala. Však celkem bývaly visitace jalový co do osob visitátorských i co do výsledkův. Došlo se i u nás k tomu přesvědčení, které projevil r. 1537 vévoda Jiří Saský stran visitac klášterních ve své zemi: že visitace kněžské v klášterech nic nepomohou a na nic nejsou, poněvadž visitátor i visitovaní mnichové jsou po stránce mravní jeden jako druhý. Jiří Sasky tehdáž chtěl, aby kláštery visitovali laikové.[2])

Nejpověstnější staly se u nás visitace dominikánské.[3]) Pro ně r. 1576 radil arcibiskup, aby všichni dominikáni byli odtud vyhnáni. A jaké to byly visitace! Roku 1572 přijeli dva vlašští dominikáné visitovat k sv. Anežce a tu si vedli s takovou surovou zběsilostí, že převor, aby života si přichránil, vyskočil oknem a zlámal ruce.[4]) Jinde v Čechách i na Moravě takoví vlašští visitátoři vyháněli převory jiného než vlašského jazyka, ba víc, oni vybíjeli klášterní pokladnice a klenotnice, tak že jest oprávněné podezření, že pod způsobou visitátorů přišel Čechy a Moravu navštívit nejeden italský dobrodruh čili, jak u nás říkali, bandita. Stavové moravští, přesvědčivše se o tom, chtějí r. 1563, aby vlašští visitátoři pod zástěrou horlivosti nedopouštěli se sami zlořádů, a připomínají s výtkou, že lotři pod způsobou mnichů vnikají a loupí kláštery obrňujíce se tím, že stojí pod generálem v Římě, a neuznávajíce zde ani vrchnosti královy.[5])

Proto také byl všude z visitací vlašských nemalý strach. Abatyše kláštera Tejneckého, Anna z Litoměřic, r. 1567 prosí arci-

[1]) Modus visitandi z r. 1400. U cisterciátů. Způsob visitac maltanských konventů viz v statutech 164. Je podobný. Jen to ovšem jiné, že pokladnici převorovu mají ohledati dva bratři, jeden rytíř, druhý kněz, volení od provinc. sněmu.

[2]) Die Cistercienses. Winter. 155.

[3]) Borový. Brus. 163.

[4]) Týž. 166.

[5]) Kameníček. Histor. Sborník Rezkův. IV. 35. 36.

biskupa za radu, co činiti; prý přišel Vlach od sv. Jakuba v Praze a chce sepsání důchodů klášterních, registra, aby prý zvěděl, kam se který peníz obrací; abatyše prý nemíní do cizích zemí posílati důchody.[1]) Ba i později, když již loupežné výlety italských dominikánů k nám byly zastaveny, s nedůvěrou a neposlušností přijímaly jeptišky dominikánské visitátory, vždy tušíce v nich záludy. R. 1607 musil sám císař přísně kázati abatyši kláštera sv. Kateřiny v Olomouci a převoře kláštera sv. Anny v Praze, aby provinciála dominikánského Barberamusa poslouchaly v duchovních i finančních věcech.[2])

Císař Maxmilian II. snažil se staviti zlotřilé visitace cizích mnichů. Roku 1568 píše arcibiskupovi, sám aby pomocen byl při visitaci Michalu de Asti, dominikánovi, ovšem prý nemá se visitace díti tak, aby „kláštery a osoby v nich, jak se předešle stávalo, o klinoty, peníze a jiné věci připravovány byly".[3]) V jiném rozkaze r. 1572 k arcibiskupovi dí o visitacích dominikánských, „aby ti klášterové jako prve od vlašských mnichů pod způsobou visitování šacováni, plundrováni a hubeni nebyli".[4]) Téhož roku 1572 z kanceláře české psáno do klášterů a do měst, který visitátor nebude míti list s podpisem císařským, aby ho všude vyhnali, neboť „mnohdykrát se přihazelo, že jsou mniši Vlaši, pravíc se provinciales a visitatores býti, do klášterů (českých a moravských) přijížděli a poberouc, co nejlepšího od klénotů našli, zase pryč odjížděli, čehož se až dosavad neumenšuje a k tomu týměř všecky ty kláštery vlaskými mnichy, kteříž národu českému ani německému slovem buožím připosluhovati neumějí, se osazují".[5])

Z téže asi příčiny, aby se nějak pevněji ubezpečil, Malesius z Oppolí, převor pivoňský, píše roku 1583 převoru pražského sv. Tomáše, knězi Martinovi Svitavskému, pravda-li, že opět jiného provinciála míti mají, a to z národu hišpanského a prosí, kdyby chtěl ten provinciál visitovat v Pivoňce, aby honem po zvláštním poslu bylo do Pivoňky věděti dáno.[6])

Za obzvláštní případ jest uvésti, že bezpochyby pohnut byv zlou pověstí svého řádu v Čechách, sám pater generalis všeho řádu kazatelského roku 1593 sjel do České země na visitaci a prohlížel prý i klášter plzeňský, jemuž od sto třicet let nestala se taková návštěva.[7]) Roku následujícího po té vzácné návštěvě a bezpochyby následkem té návštěvy dominikáni plzeňští měli tuhou bitvu s kommissaři od provinciála vyslanými. Kom-

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. 1567.
[2]) Arch. místodrž. Missiv. č. 116. 104.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1568.
[4]) Tamže. 1572.
[5]) Litoměř. listin. v arch. mus.
[6]) Kopiář Kašp. Malesiusa v Domažlic. str. 105.
[7]) Arch. mus. 3. D. 18. 6. Arch. zem. Opis.

misse přišla r. 1594, aby dosavadního převora Mikuláše sesadila; u městského úřadu se sic neopověděla, ale než vešla v klášter někde v hospodě „trunky se podrazila“ bezpochyby pro odhodlanost. Když kommisse oznámila převorovi o jeho sesazení, bránil se, že to proti regulám, a bratří dominikáni ihned dali se mezi sebou do krvavé pranice. Převora uvalil jeden z kommisse k oknu a tu ho tiskl. V tom popadl utištěný převor za zvoneček na pomoc z venčí. I přiběhl kolář v klášteře náhodou přítomný, a vida, že ti neznámí muiši velmi silni jsou, jal se brániti proti nim převora, a to velmi rázně a krátce. Popadnuv sochor, udeřil toho, jenž převora ke zdi tiskl, tak do hlavy, že hned tu jako za umrlého zanechán jest a potom po několik měsíců se dobře nezhojil; byl strach, aby nepřišel o sluch a jiné smysly.[1]) Nepořídila tedy kommisse reformační nic.

Že také jiné kláštery trpěly nezřízenými visitacemi všelijakých cizáků, o tom svědčí r. 1581 žaloba opata tepelského, kladrubského a probošta chotěšovského k arcibiskupu Martinovi. Když tři praeláti klášterští ujímají se čtvrtého, tedy věc už stála za to. Žalují, jaké bezpráví stalo se převoru Kašparovi v Pivoňském klášteře; prý přišel Španěl, provinciál, v noci, popadl převora za krk, uvedl ho do žaláře; „druhý den v neděli lidi na klášter obeslal a tu ho před nimi s převorství složil a zase sám vlastní rukou za obojek košilní vzavši podruhé vsadil“. Pak dosadil Vlacha za převora. Teď prý Vlaši tu zle hospodaří, ženská nesmí do kláštera, aby jí neučinili násilí, hádají prý se mezi sebou, vše chtějí vyprodati, i věž se zvony nabízejí ku koupi.[2])

Ale přes tyto a jiné cizinské násilné i loupežné visitace lze dobře postihnouti v pramenech, že účinnější a častější visitace klášterské u nás konají se od doby katolické reakce: po uvedení Jesuitů sem a znovuzřízení stolice arcibiskupské. Tridentský sněm uvedl kláštery v odvislejší poměr k biskupům než před tím bývalo. Přičetl jim právo visitace.[3]) Před tím kapitula zámecká nebo administrátor hořejší konsistoře visitaci klášterskou jen prostředečně nařizovali. Na příklad roku 1500, když se v kanonii borovanské mnichové proti svému praelátovi vzbouřili, administrátor konsistoře Ambrož de Písna poručil opatu třeboňskému Bartoloměji, aby tam sjel visitací a trestal.[4]) První arcibiskup, horlivý Brus, vyžádal si r. 1567 od papeže breve na visitaci řádův;[5]) před tím již r. 1562 sám generál řeholníků augustinských, Christoforus, v Tridentě zřejmě dal arcibiskupovi Antonínu Brusovi právo visitovati a re-

[1]) Plachý Strnad. Paměti. Plzeň.
[2]) Corresp. abbat. Břewnov. v arch. arcib. Opis v zem.
[3]) Rukop. univ. knih II. B. 18. para. 2.
[4]) Rittner. Církev. právo. 885.
[5]) Borový. Brus. 150.

formovati kláštery jeho řádu; odhodlal se k tomu prý zprávou o nějakém pohoršení (scandalum) řeholníků pražských, pro kteréž s těží unikli ubití od lidu.[1]) Arcibiskup, jsa spolu nejvyšším mistrem řádu křižovnického, snažil se nejprve svůj vlastní řád uvésti v chvalitebný stav. Křižovníci, kteří se větším dílem oddávali duchovní správě v krajině chebské, loketské, mostecké, jsou ob čas voláni v generální kapitoly, kdež jim činěna důtklivá napomínání o mravném živobytí.[2]) Kapitola taková r. 1573 usnesla se, aby kde který křižovník dvakráte v rok postavil se před arcibiskupa.[3])

Když tedy přišel generální kommissař do Čech některý řád visitovat, dosti zhusta arcibiskup přizván býval, aby přidal k visitátorovi zástupce svého.[4]) Nástupce Brusův Medek také někdy visitoval po Praze v klášteřích sám a na zapřenou. Hned na počátku jeho panování r. 1581 povedl se mu na Karlově kus. Přišel o posvícení do Karlovského kláštera k opatovi Mirhovi a tu postihl, ana se v bytě opatském vesele otáčí ona Maruše Černá, o níž svrchu již položeno. Očitý svědek vypravuje: „Přišel (arcibiskup), ale já sem pána neznal, aby měl biskupem býti, a oznámiti ráčil: ‚Paní kuchařko, dejtež nám koláčů, poněvadž posvícení má býti!‘; a k Maruši ráčil říci: ‚Co ty zde děláš, v tomto místě, takovým ženám nenáleží v klášteře poklízeti!‘ Ona odpověděla, že není kuchařkou, toliko že slepice přinesla.“ Ale arcibiskup přece se dověděl, že opat „bez ní nemůže býti“. Kterak tato visitace skončila se, kniha městská nepraví.[5])

Opati pražští dlením let již sami bez reptání uznávali arcibiskupovy visitace a oznamovali svou „příslušnost pod správu arcibiskupa“, a správa ta byla čím dál tužší.[6]) Také nemocný Karel z Lamberka sotva dosedl na stolec arcibiskupský, jednati se jal s kardinály, aby mu zjednali právo kláštery visitovati jako měli předešlí arcibiskupové.[7])

Arcibiskupům v inspekcích a reformách klášterského života nejvíc a nejhorlivěji pomáhal opat strahovský Lohelius. Stav se obratným a chytrým odstrčením jiných kandidatů opatem a r. 1587 i generálním vikářem premonstrátů v koruně České i v Uhrách, v Polště a Rakousích, s neobyčejnou čerstvostí dal se v reformy v klášteřích svého řádu; i bez obyčejných a zákonných voleb dosazoval za opaty a převory, koho chtěl a kdo se mu k účelům reformačním hodil; byť to byl třeba nedávný profess, ihned usadil

---

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. 1562.
[2]) Borový. Brus. 151.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1574.
[4]) Visitace minorit. konventuálných r. Arch. zem. Opis z arcib. Varia miscell.
[5]) Arch. praž. č. 1121. 147.
[6]) Arch. praž. č. 404. 48. Prohlášení opata Winklera r. 1606.
[7]) Arch. zem. Opis z arcib. 1609. Emanata.

ho za převora. Těmi mladými horlivci a svou krutou energií napravoval kázeň hojných klášterů premonstratských mužských i ženských. R. 1593 zvlášť přísnou visitaci vykonal v klášteře Chotěšovském; poručil, aby panny věrně dle regulí sloužily Bohu dnem i nocí, aby při jídle čítaly, aby zachovávaly mlčení zákonem kázané atd. Sacellani a probošt učiněni odpovědnými za pořádek řeholný.[1])

Sotva že se stal arcibiskupem, r. 1612 do všech jiných klášterů poslal napomínavé listy. Přísnou výstrahu jmenovitě obdrželi r. 1612 opat a bratří u sv. Ivana, r. 1613 tuze napomíná o disciplinu opata zbraslavského[2]) a j. Kdo se mu kde opřeli, v klatby je dával i násilně z klášterů vyzdvihoval. Tak na příklad učinil r. 1596 převoře kláštera Nové Říše Anně Černičce z Kácova; tu dal dovézti do Chotěšova a klášter její v ráz chtěl proměniti v mužský, což se mu zvedlo teprv po letech.[3]) Řádu svému vymohl osvobození z biskupské právomoci, na Strahově stavěl nákladně, základ dal k slavné tamější knihovně, učinil pokus o zřízení semináře, v němž by chováni byli příští premonstráti. Za něho pobývalo na Strahově již 14 i víc řeholníků, což je počet proti předešlým dobám znamenitý.

Arcibiskupům za všecken čas k reformaci klášterského života všelijak tajně i zřejmě přičiňovali Jesuité. V pamětech kolleje chlubí se již při r. 1576 jesuitský zapisovatel, že co do duchovního života mnoho klášterů tovaryšstvu oddáno a od tovaryšstva „podporováno“; ženštiny z dvou klášterů mužských vyhnány, ženský klášter, jejž nejmenuje, prý přiveden k té formě, že mnišky z něho ani krokem nesmějí ven vycházeti a světští lidé, ani mocné a vznešené matrony, bez dovolení arcibiskupského do něho se nevpouštějí.[4]) A r. 1589 zapisuje si Jesuita, že vyslán byl jeden z tovaryšstva do „jistého“ kláštera mužského, aby ho spravil; opravil prý ho zvláště tím, že zakázal ženám do něho vcházeti.[5]) Pražští řeholníci do dob arcibiskupa Brusa nuceni byli ročně docházeti k Jesuitům na duchovní cvičení. Ve svých domech ovšem Jesuité sami na sebe mívali inspekce husté a pronikavé; aspoň jednou za rok přijížděl provinciál, všickni členové musili mu své svědomí upřímně otevříti, všickni nad to vykonali generální zpověď, obnovili sliby.[6])

---

[1]) Rukop. univ. knih. II B. 6. kus 69.
[2]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1612 1613.
[3]) Doklady u Čermáka Premonstr. 60. 422. 469.
[4]) Rukop. univ. knih. I. A 1. 2.
[5]) Týž rukop. 332. Kterak Jesuité napravovali kláštery jiných řádů, čte se též u Schmidla Hist. Soc. Jes. I. 319 a j.
[6]) Čti o takové inspekci v rukop. témž. fol. 20. Tehda po inspekci dal provinciál z peněz, jimž hospodařil pán z Pernštejna, 150 zlatých kolleji „in magna egestate“.

Na konec nelze nepřipomenouti znova, že někteří králové čeští z rodu Habsburského od prvopočátku nesli na život klášterský velmi bdilé oko, všude napomínajíce, kárajíce a k trestům přivozujíce mnichy vystupné. Ferdinand I. roku 1533 dokonce hejtmanům království Českého poroučí, aby nějakého „neřádného“ mnicha v Praze podali katu;[1]) a všude měl Ferdinand I. oko! Roku 1547 rozkazuje Zbyňkovi Berkovi, nejvyššímu mistru zdejšího převorství maltského, aby přísně trestal komendora kladského Lorence Zahrádku pro nepříkladný život.[2]) I panstvo král prosí, aby mu pomáhalo trestati hříšné řeholníky. Roku 1562 na příklad Viléma z Rožmberka žádá, aby přijal do některého z klášterů svých Pavla minoritu a bývalého kvardiána od sv. Jakuba z Prahy do trestného zavření; prý se provinil světáckými hříchy a míní se polepšiti.[3]) V té horlivosti za Maxmiliana sleveno, ale za Rudolfa, nástupce jeho, při reakci katolické zase znova nastalo státní pronásledování prohřešilých řeholníků. Kommissaři císařští přidáváni k visitátorům řeholným, kdykoli šlo o nějaké důležitější vyšetřování neplech klášterských.[4])

Jak byli katolíci v komoře královské tou příčinou přehorliví, o tom svědčí Rudolfův rozkaz roku 1603, jímž se i horlivému Loheliovi dostává patrné výtky, že přehlídá hříchy v moravských klášteřích! „Docházejí nás zprávy,“ tak císař dí, „kterakby někteří praeláti v markrabství moravském velmi rozpustilý a bezbožný život vésti a takovým neřádným a nepříkladným obcováním svým již od nemalého času znamenité pohoršení lidu obecnému dávati měli.“ [5]) Císař na konec poroučí Loheliovi, témuž Loheliovi, jenž zajisté nikdy nečekal na pobízení, aby visitoval.

Budiž dovoleno k této kapitole o mravech klášterníků připojiti odpověď k otázce, kterak se choval jeden řád řeholný k druhému. Tu a tam, zvláště v starší době, shledáš, že jedni řeholníci s druhými smluvili confraternitatem, přátelství, bratrství. Na příklad roku 1499 ojvínští celestiné s karlovskými augustiny v Praze.[6]) Z pozdější doby připomíná se spojení přátelské, jež roku 1565 řád minoritů smluvil s Jesuity. Po minoritech rovně tak učinili i jiní, ale všickni jak se zdá spíš ze strachu než z přátelství. Lze říci, že nechovali se jednotliví řádové k sobě celkem valně srdečně Byli na sebe žárliví. Že Jesuitův neměli rádi, tomu se nedivíme, vědouce, že Jesuité přes všecku zevnější pokoru byli pyšni svými úspěchy, svou lepší kázní, svou učeností. A z toho vyvinula se

[1]) Arch. roudnický. Cop. Ferd. I. 309.
[2]) Arch místodrž. Missiv. 41. 53.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1562.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 111. 59.
[5]) Tamže. 137.
[6]) Rukop. univ. knih. II. B. 18. pars. 2.

u nich k jiným kněžím nechutná pánovitost.[1]) Také reformační vliv, ktery provozovali nad ostatními řeholemi, nemohl buditi velikou k nim lásku. Byl z nich strach a ze strachu zášť. Roku 1592 vypukla ta zášť veřejně o processí pražském a neskončila se bez veliké ostudy (maximo cum scandalo). Před tváří pražskych pry kacířů pohádali se františkáné, augustinští, dominikáné, strahovští a jiní řeholníci s jesuitskými kleriky o přednost v řadě, takže potom nuncius Specianus dekretem musil spor porovnati a určiti, kteří kde a za kým mají kráčeti v processích.[2])

Mezi sebou i bez Jesuitů se pražští mnichové leckdy hádali o přednost v průvodech také. Došlo až k tomu, že jedenkráte utekli někteří pohoršlivé z pohřbu slavného. Hádali se tehda mniši sv. Františka přísné i volnější observance spolu; hádali se dominikáné s augustinskými; arcibiskup Lohelius r. 1613 dekretem dle práva tridentského, sobě daného bez appellace, srovnav rozvaděné mnichy, určil každému klášteru pražskému pořádek při průvodech, při čemž neopominul jich štiplavě napomenouti o skromnosti řeholné.[3]) A r. 1636 hádali se v processí zas a pořad mnichů znova musil býti stanoven.[4])

Mezi světskymi duchovními katolickými a řeholnymi také nikdy nebylo valného přátelství, již proto ne, že jedni kladli se za lepší druhých a že řeholníci bývali všude na ujmu důchodu kněžstva světského, farního. Leckdy došla do hořejší konsistoře žaloba, že světsky kněz mnicha pohoršlivě urazil. R. 1505 žaluje karmelitán Ondřej, že farář Adam v Měřonici (nyn. Měřenice) ho těžce stloukl; pry trefili se spolu v lázni a farář naby na nahého hodil těžkou konvici.[5])

Kde byli katoličtí kněží světští s řeholníky sami mezi sebou beze svědků jinovérnych, jako na př. v Plzni, tu vypukala ob čas tajená nenávist vzájemná v plamen až příliš světle patrný. Roku 1529 smiřuje arcipryšt kvardiána plzeňského s farářem, vykládaje oběma, jakou nevůle jejich zkázu nese a pohoršení lidu obecného; prosil jich, aby si dali pokoj, by „nepřítel církve místa neměl“. Kněz farář vyčítal, že v oferách ujmu má i v jiných důchodech skrze klášterníky, ale konečně se srovnali.[6]) Od té doby pak srazila se obojí strana často; zvláště když některy přehorlivy arcipryšt do Prahy napsal líčení veselého živobytí v plzeňskych klášteřích.

---

[1]) O tom doklady u Borového. Medek. 59
[2]) Arch. zem. Opis z arcib. Societ. J III.
[3]) Arch. arcib. Opis v zem. 1613
[4]) Rukop. univ. knih. II. D 2.
[5]) Arch. kapitol. Cod. XI. 11. 155.
[6]) Arch. plzeň. lib. exped. č. 10 87.

ČTVRTÁ KNIHA.

O služebnostech božích.

I.

Řádné bohoslužby nekatolíkův.

(Mše táborská; monstrance na holi; služebnosti bratrské: hodování či posluhování tělem a krví Páně. O pokloně. Kázání. Zpěv. Česká kostelní píseň — husitský zisk. Její charakter. Písně bratrské. Křestný obřad. Obnova slibů. Služebnosti protestantův. Mše švabská. Obrátka. Nestejnost protestantské bohoslužby. Agenda horská. Obřady dle agendy z r. 1571 a 1581. Protestanté ústupky činí latině. Odpolední katechism. Nešpor. Křest. Oddavky. Obřady na panském. Ornát. Kalvini.)

Nejprostější bohoslužbu konávali Táboří. Princip jejich byl, uvésti v skutek příklad Krista Pána, ukázaný při poslední večeři; apoštolové prý toho obyčeje nepromĕnili, alebrž utvrdili ho; bohoslužba pražských a jiných kněží byl Táborům obyčej od lidí uvedený, od Krista ani apoštolů neukázaný, v biblí nepoložený.[1])

Nejprv zřekli se při bohoslužbě oltářů; ty byly jim modlářství ne k boží cti ale ve jméno některého světce svatokupecky posvěcené.[2]) S oltáři zavrhli i světlo, které se pálilo před velebnou svátostí. Zavrhli varhany a zpěvy na čtyři nebo pět hlasů, tedy zpěvy umělé; všecko to jim bylo „uší daremné lektání a dyndování".[3]) Tábořі tedy sloužili leckde v domě, na poli, pod stanem a jen u stolu prostého.

Kněz bradatý bez ornátu v „šerém rouše" maje sloužiti „táborskou mši" přistoupil k stolu prostěradlem přistřenému a neříkaje introduktu ani kollekt ani jiných modliteb, jichž církev zachovávala, hned poklekl na kolena, při čemž také všickni bratři Tábořі poklekali. Kněz položiv hlavu na zem říkal Otčenáš. Pak povstav kněz jal se svátost posvěcovati. Činil tak „hlasem vysokým a rozumným, řečí obecnou". Tedy po česku. Před ním na stole stály

[1]) Vavřin. z Březové. Kronik. husit. Goll. 463.
[2]) Týž 408.
[3]) Týž 462.

číše všelikteraké. Nebyly to u všech stran Táborských kalichy. Většina Táborů mívali víno na stole „v číších kterakkoli zlámaných, železných nebo čistcových (cínových) i dřevěných“. Dít spisovatel Života kněží táborských, že „sloužili v řepičkách obecních, čiškách a železničkách mše a posvěcovali; po mši pak jich téměř jako jiných číšek sú netbali, ale je jako jiné pomítali“.[1]) A nápodobně chléb posvátný neležel na stole v okrouhlosti, kterou dosavad církev oblibovala, alebrž v celosti nebo všelijak nalámaný, nakrájený.[2]) Jen kněží Žižkovi, kněží Sirotků, přistupovali k stolu v komži nebo v jiném rouše mešném, víno mívali v kališích a hostii dávali péci okrouhlou.

K posvěcování říkali kněží táborští čtení z písma začínajíce: „Pán náš Ježíš Kristus když jest večeřel, vzav chléb žehnal“ atd. Odříkav z písma ono lapidarní vypravování o ustanovení svátosti, přijal nejprve žehnající sám a pak přijímali přítomní kněží, každý sám bera sobě. Potom přijímali bratří a sestry různo klečíce; jeden kněz podával chleba, druhý vína. Toť byla táborská mše.[3])

Bilejovský na základě starých zpráv vyličuje r. 1532 s patrným posměškem táborskou mši takto: „Kněz jich bradatý sloužil ve vlčaté sukni neb šeré bez vornátu i všelikého roucha mešného; leckdes na lecjakéms stolu jakýmžkoli plátnem neb šatem přikrytém, bez korporalu, bez modliteb, v lecjakés nádobě hrnečné neb dřevěné, leckdy cínové.“ Oplatek prý lecjakýs vykrojený bral k tomu. „Toliko klekna na zemi hlavou dolů a nahoru zadek potkna, Otče náš (bez Zdrávas Maria) říkal; vstav nad oplatky a vínem hlasitě bez vážnosti slova Páně česky vypovídal a tak sám přijma nejprv kněžím, potom všem napořád rozdával. A vstavě částku do monstranci dřevěné nesl před vojskem a leckdes postavil vtekua hůl k tomu připravenou v zemi nebo v hnoji a běžel na drancování, jako jiní to činili.“ [4])

Monstrance na holi, o níž se tu hovoří, byla ze dřeva a hvězdovité, paprskovité podoby; byla-li ozdobnější, v paprscích střídaly se plaměnkovitě prohýbané jazýčky s rovnými, špičatými. Uprostřed bylo okrouhlé zavřené místo pro hostii. Tak vyobrazuje se monstrance kněží Žižkových.[5]) Táborů „srsatých“, prudších, monstrance byla bezpochyby bez ozdobných paprsků; snad byla to jen prostá schrána na kus chleba.

Prostičký obřad táborský svým prudkým kontrastem proti dosavadním řádům církevním, bujně rozvinutým, budil na mnoze

[1]) Život kněž. táb. Rukop. opis v mus. 102.
[2]) Vavřinec z Březové. Goll. 406.
[3]) Zprávy o tom v Život. kněž. tábor. 102. Vavřinec z Březové. Goll. 406. 530. Č. Č. Mus. 1881. 217. Kněz Lokvis chtěl, aby chléb bral sobě lid sám a dělil se jím: prý Kristus řekl: „Vezměte a jezte“. Vavřinec z Bř. 471.
[4]) Bilejovský. Kronik. cirk. 56.
[5]) Vyobrazení v rukop. götingenském a jenském. Reprodukci viz v naš. Děj. krojů 208. 237.

veliké udivení i pohoršení. Vypravuje se o pohoršení, kteréž brali z něho Kutnohořané r. 1421;[1]) v Praze vzbouřily se proti knězi u sv. Petra po táborsku sloužícímu v týž čas panny a ženy, a vzbouřivše se, přiběhly s křikem a listem odporujícím na radní dům.[2]) Od duchovních protivné strany bylo Táborům, chtějícím napodobiti při bohoslužbě poslední večeři Páně, s posměchem namítáno, že nekonají večeři onu všecku tak, jak ji konal Kristus. Prý by měli sloužiti skutečně jen večer a před tím by měl kněz umyti všem, kteří přijímají večeři, nohy jako učinil Kristus.[3])

Druhá hlavní částka táborské bohoslužby bývalo přehojné kázání. I při vojenském tažení r. 1420 v ležení u Prahy kázáno den co den. Kázali učenější kněží táborští obyčejně mužům zvláště, ženám i mládeži zvlášť.

Co do prostoty bohoslužebné Táborům nejpodobnější byli Bratří. Drželi se Chelčického, že „proti poctivosti boží“ bloudí, kdo míní sloužiti ve velikém kostele, při pálení svěc, při varhanách.[4]) Bratří sami se pochloubali že odstranili ceremonie, jedno, že jsou se nad obyčej rozmnožily a pak, že židovstvem příliš smrdely.[5]) Prý katolíci a kališníci ve svých chrámech nemohou modlitby činiti, jak se náleží, a to pro rozmnožení mnohých oltářů, pro povyky, hudby, v rozličném říkání, zpívání, čítání, šeptání, žehnání, přenášení, obracování . . . a tak malováním, říkáním, drahostem lid dívaje se, oči, uši toliko pase a překážku má modliti se v duchu a společně.[6])

Původně sloužívali Bratří také v místnosti jakékoli, později stavěli si, jakož svrchu proveno, zbory prosté, holé byť místy i nákladné. O mladoboleslavském dí Kezelius, že byl „dosti veliký a nákladně od vrchnosti vystavený, kruchtami ozdobený, pěkným dílem“.[7]) Víc než sto let po založení Jednoty nechtěl roku 1580 v Uherském Brodě kněz bratrský trpěti v chrámě ani rostlin za ozdobu. Prý mladí Bratří tehdaž svolavše se přinesli v sobotu zeleného májoví dubového a lipového z lesa a nastavěli do zboru; však staří Bratří a kněz našli to a rozkázali vynésti, a to se „stalo divným štěstím, takže ne v háječku ale ve zboru božím vykonali služby Páně“.[8]) Dostalo-li se Bratřím kde kostela po katolících nebo Husitech, snímali oltáře a tabule čili obrazy: sochy,

---

[1]) Vavřinec z Březové. Goll. 529. Tomek. D. Prahy. IV. 221.
[2]) Č. Č. Mus. 1844. 217. Tomek. D. Prahy. IV. 190. 191.
[3]) Vavřinec z Březové. 465
[4]) Postilla Chelčického. 138.
[5]) Listy bez titule a konce v arch. musej. list. 66.
[6]) Dekrety 5.
[7]) Rukop. mus. I. E. 5. 139.
[8]) Rukop. mus. II. D. 8. 410

jimž dávali jméno maňásků,[1]) ale netloukli jich; aspoň v Brandýse r. 1531 je složili stranou, „kdyby potřebí bylo jiným“.[2])

Místo oltáře mívali stůl jako Táboři. U stolu kněz rozdával svátost; kde neměli zvláštní kathedry, kněz kázal za stolem. V prvních dobách nebylo na něm zdobných ubrusů ani svěc, leč při tmě.[3]) V kostele ve dne prý netřeba svěc; apoštolové je rozsvěcovali, protože se scházeli nočně.[4]) Nádoby místo kalichů na krev a nádoby na tělo Páně mívali druhdy jako Táboři velmi prostičké, třebas bratr Lukáš psal roku 1501, že našel v starém zboru „nádobku vošitou netoliko hedbávím ale i vyšíváním s květy a též korporál“.[5]) Za doklad starých prvotních nádob na víno v Jednotě bude na všecken způsob onen malý kalich dřevěný, vysoustruhovaný a pryskyřicí vylitý, jehož užíval Kalenec.[6]) Jakož svrchu jinde vyloženo, Lukáš zavedl onačejší nádobí k bohoslužbě a zřídil zbory o pěknějším vzezření. Zvítězila zajisté u něho myšlénka snadno pochopná, že svátost, byť jí přikládán význam od jiných věr rozdílný, vždy žádá důstojného okolí, důstojných nádob a uctivosti, od přítomných vzdávané. Proto od té doby všude ve zborech byly ubrusy na stole, obestření zdobná i na kazatelnici, kalichy aspoň cínové, čisté škatule, ba i svíce na svícnech.[7]) Jeden z kalichů býval tak veliký, aby mohl držeti v sobě víno, možná-li, pro všecku osadu přijímající, tedy na několik „mázů“ čili pinet. Na příklad kalich ivančický r. 1581 byl na půl čtvrta mázu.

Bratřím bylo scházeti se do zboru obyčejně dvakrát v témdni o všední dny; v neděli dvakrát za den: k ranním služebnostem a ke kázání, odpoledne k nešporu. Kde Bratřím nepřekáženo, tu zvonem se svolávali do zboru; zvoneček též mívali na stole. V ivančickém zboru podle zprávy z r. 1600 měli Bratří sedati a státi v určitém pořádku, „Němci i Moravci pospolu“; v zadu a na sínci neměl z nich posedati žádný, leč některá z žen pro pláč svého dítěte. Tovaryši a mládenci sedejtež hned za zpěváky. Zvláště ti, kteří uměli čísti, měli bývati „u písní“. Školní mládeži ukázáno také její obzvláštní místo. Jináč měly býti ženské zvlášť, muži zvlášť. Kdo nepřišel do zboru, měl býti optán, nestonal-li nebo proč nebyl přítomen, „však opatrně, aby nedůtkliví nebyli urážíni“.[8]) Jinde ve zborech bylo asi stejně zřízeno jako v Ivančicích.

Bohoslužba byla jako u Táborů z modlení a kázání; to střídalo se s lidovým zpěvem. Kněz bratrský měl býti oděn sukní

---

[1]) Sturm v obraně r. 1587 Bratřím vytýká, že mají v Kancionále přece také maňásky i sv. Petra s velikým klíčem.

[2]) Historie Jednoty. Rukop. univ. knih. 17. C. 3. 9.

[3]) „Nullus ardens ignis nisi hiemis antelucano tempore“ Laritii. Discipl. Fratr. XIII.

[4]) Agenda na Horách. Rukop. kn. 183.

[5]) Z diplomat. musejn. Lukáš do Brandýsa Santorovi. 1501.

[6]) Bartoš písař. Kron. 96.

[7]) Dekrety bratr. 147 Rozpravy Akad. česk. I. 2. 277.

[8]) Registra zboru Ivanč. 1600 v mus.

prostou[1]) a také na obrazech starodávných vídáme kněze v obyčejné dlouhé sukni, k níž v XVII. věku přibyla važná dlouhá šuba s límcem kožešinovým. Proti tomu ovšem velice daleko se odchylil poslední senior českých Bratří v Čechách, když r. 1619 ke korunování Fridricha Falckého oděl se jako administrátor do sametového taláru fialového jako nějaký biskup.

Mělo-li býti při bohoslužbě přijímání svátosti, připraveny na stůl nádoby s chlebem a s vínem. Chléb měl býti kvašený, žemlový, v topenkách a na oplatky. Později, když vešli Bratří v styky s Kalviny, a někteří mezi nimi způsobem kalvinským chtěli užívati chleba nekvašeného, tuze bráněno, že to rušení řádu.[2]) Roku 1598 usnesli se Bratří, aby při posluhování chleba bylo lámáno nebo krájeno. „Nezáleží na tom, buď že by lámán nebo krájín byl v okrouhlé neb čtverhranné formě před posluhováním nebo při posluhování; když jen k rozdávání způsobný jest.“[3])

Pobožnost začínala se dle některých zpráv[4]) zpěvem a modlitbou, pak bylo kázání. Po něm se řídilo k večeři čili k „posluhování“ (ministerium) to jest k lámání chleba a k „hodování“. Lid s knězem modlitby činil za své viny. Kněz dal rozhřešení z dověrnosti k Bohu, že odpustí. Když skonáno, vzav chléb a víno, kněz modlitbami a slovy z písma, jimiž „kšaft“ svůj Kristus při poslední večeři byl učinil, je posvětil dle slov sv. Pavla, že pokrm bývá posvěcen skrze modlitbu a slovo boží. Potom s modlitbami a s rozjímáním slova božího bylo lámáno a rozdáváno i s dověrností přijímáno kleče. Kněz první přijímal. Před tím důležitým úkonem ovšem bylo každému vinníkovi podstoupiti pokání a vyznati se z hříchů; tři neděle před „posluhováním“ kněz vyzval Bratry k tomu. I přicházeli zpovídat se; byl-li hřích tajný, pověděli tajně; byl-li veřejný, musili oznámiti veřejně. Dle agendy českobratrské z r. 1612[5]) děly se po kázání modlitby za odpuštění hříchů kleče; v nich byl i Otčenáš. Kněz oznámil v dověrnosti, že Bůh modlitby vyslyší, vyložil o ustanovení svátosti; napomenul, že chléb je tělem a víno krví, ale ne nějakým způsobem přirozeným a tělesným, ale posvátným. Po výkladě byl zpěv a přijímání. Po něm díkučinění a požehnání s modlitbou obecní za odpuštění hříchů.

Kteraký zvyk při hodování mívali v Přerově, to zapsáno v rukopise musejním v „zprávách o rozepři při smyslu o večeři Páně“ r. 1592.[6]) Tu čteme, že po výkladě o svátosti oltářní dá

---

[1]) Joh. Lasitii. De eccl. discip c. XXXII. „Toga simplici indutus.“
[2]) Příklad r. 1619 u Jirečka Rukověť I. 323. II. 6.
[3]) Dekrety. 273. Lasitius uvádí panis „est illis orbiculatus, triticeus et infermentatus paulo crassior“. C. XXXII.
[4]) Arch. zem. Spis proti Ležkovi. Opis Lasitius De discipl. XXXII.
[5]) Vydal Kubeš r. 1869.
[6]) Rukopis musejní r. 1893 koupí na Moravě získaný. Pod zprávou podepsán Vilém Paděra Žiželovský r. 1607.

kněz rozhřešení řka: „Vám, kteří ste se tak zkušovali, zvěstujeme ve jménu božím hříchů odpuštění, spravedlnosti Kristovy přičtení, Ducha svatého, věčný a blahoslavený život podle slov Kristových, což rozvážete na zemi, rozvázáno bude na nebi." Po těch slovech se „zůví a pounoukají" ke stolu. K těm, které nechtěl kněz k přijímání pustiti, na druhou stranu pravil: „Zvěstujeme ve jménu božím všechněm pokrytcům, kteří v nevěře a v hříších proti Bohu a bližnímu zůstáváte, dobrovolně pokrytství užíváte, zvěstujem hrozný zjev boží, pokudž se koli nenapravíte. Napomínáme, abyste se od stolu Páně zdrželi!" Na to lámán chléb a rozdáván slovy: „Vezměte a jezte a věřte o pravé společnosti a účastenství těla Kristova, kteréž za vás na kříži obětováno jest na odpuštění hříchů." Při kalicha podávání říkal kněz podobně. Lidé přistupovali nesouce s sebou již také almužnu. Mezi přijímáním ostatní lid zpíval. Na konec dal kněz požehnání.

Tak a podobně dělo se přijímání v bratrské církvi, když všecky formy plně rozvinuty. Prvotně až do Lukášových reforem nutno sobě představiti přijímání bratrské o to jináče, že přijímající sedali, pokud jich bylo málo, kolem stolu.[1]) To později při návalu věřících již nebylo možno.

Stran vína při posluhách slušno připomenouti, že asi obyčejně nepodáváno k pití mnoho. V evančických registrech kněz zapsal si, že při Vánocích léta 1581 dosti bylo šest mázů na 270 osob, ale když jsou hosté u přijímání, potřebí jest, aby trošku víc podáváno bylo z kalicha. Jiný zápis proti tomu v téže knize uvádí, aby na třicet osob bylo „půl druhé holby, a to proto, aby každý nejen lízl anebo koštoval, ale napil se, aby přirození každého kolko tolko okusilo, že nelízl, ale že pil, nebo pán Ježíš neráčil říci lizněte, ale pijte!"[2]) O jedné Sestře v evančickém zboru r. 1604 zapsáno, že nepije vína, ale, kterak nahrazováno půl svátosti, o tom tu nic.

Na posluhování svátostné Bratří mívali určeny čtyři doby v roce: o Vánocích, o sv. Duše, na podzim, když děkovati jest Bohu za úrodu, a o masopustě, kdy jiní křesťané nejvíc bláznívají.[3])

Při nedělských bohoslužbách bratrských evangelia a epištoly následovaly za sebou v pořádku jako bylo v katolické církvi; ač od r. 1504 volnost bývala i v tom. O pokuse Augustově zvrátiti to, bylo vypravováno svrchu. Zvláštních svátků nesvěceno. Zůstávalo za obyčejný řád, jak se byli Bratří usnesli roku 1531 stran svátků, adventů a jiných časů v církvi obecné obvyklých: prý u Boha není žádný čas jeden mimo druhý vzácným, protož aby

[1]) Dekrety r. 1500 hovoří o přijímání lidí stojících, ale už i o klečících Str. 71.
[2]) Registra zboru Evančic. v mus.
[3]) Lasitii. Discip.

k těm časům lidská svědomí zavazována nebyla, však tak, aby památky skutků Kristových podle článků víry přes celý rok držány byly.[1])

Při evangelium Bratří vstávali, činíce prý poctu ne slovům, ale učení.[2]) Jináč nechtívali se ve jménu Kristovu pokloňovati ničemu. Proto psal Slovacius kdys před r. 1587 „o pokloně“ proti Bratřím. Prý Bratří říkají a píší, že to klanění jest čarodějný způsob, pověra, že se klanějí lidé ne Kristu než jménu, že se točí jako šamrhy dětinské; prý jest to poklona jako obrazům. Chtějí ctíti Krista vnitřně a ne poklonou; poklona je stejné modlářství jako psáti jméno Kristovo na dvéře, na prsteny, v kostelích na zdi. Proto jsou Bratři také proti křížům dřevěným, jimž se lidé klanějí a klanívali tak, že musili nad kříž sami římští kněží prý psáti pro uvarování modloslužebnosti: „Christum non istum, sed Christum disce per istum.“ To vše snaží se Slovacius vyvrátiti, ale Bratří k poklonám nedostal. Přes to uznává se, že bohoslužba Bratří bez poklon bývala důstojná a velmi vážná.

Nejdůležitější část bohoslužby bratrské bylo kázání. Drželi se slova apoštolova, že víra z slyšení, a slyšení skrze slovo boží.[3]) Bratří kázali při každé schůzi ve sboru, kázali při chrámové funkci kde které; kázáním své členy vítali na křtu, s kázáním je pochovávali do prachu země. V hlavních kázáních držívali určitý pořádek; správce duchovní měl totiž za rok probrati a vyložiti dvanáct článků, do nichž všecka bratrská věrouka byla vtěsnána.[4]) V pamětech bratrských vždy za důležitou vlastnost bývá udáno, který z Bratří byl „příjemný“ kazatel.[5]) Proto také vedli své žáky a diakony k tomu, aby dobře kázali. U Bratří vzala přívod svůj kniha „O vadách kazatelů“, o nichž položíme doleji. Ta kniha svědčí, že Bratří studovali řečnictví theoreticky i prakticky a že jim nad jiné bývalo kázání přední úlohou.

Předůležitá část bohoslužby bratrské byla jako u Táborů zpěv. Zpěvu figurativného Bratří dlouho nechtěli. Teprve v posledních létech slevivše poněkud z přísného odporu ustanovili na sněmě dekretem, aby takového zpěvu v zbořích jen mírně bylo užíváno; nástrojová musika byla bratřím „kadeřavá“ a víc k veselosti než k zármutku; měli příklad na Kristu, který pištce a hudce z chrámu vyhnal.[6]) Ale zpěv jednohlasný lidový oblibovali a pozdvihli ho v bohoslužbě podle kázání na přední místo. Šli v tom za příkladem Táborů a Husitů vůbec.

---

[1]) Dekrety 142.
[2]) Václav Slovacius Turnovský, O pokloně ve jménu Jesus. 62. Jireček klade tisk „as“ do r. 1590.
[3]) V konfessí z r. 1535.
[4]) Lasitii. Discipl. XIII.
[5]) Čelakovský. Č. C. Mus. 1843. 19.
[6]) Dekrety. 263. R. 1594.

Husitům přísluší veliká zásluha, že zjednali českému zpěvu plné právo v chrámě; oni mu vlastně teprv otevřeli s ochotou a láskou dvéře chrámové, jimiž latinu vypudili. Latinský zpěv, jemuž lid nerozuměl, byl nejprvnějším Husitům „nerozumný“. Husité již r. 1418 nutili kněze zpívati části mše po česku a za nedlouho zpíváno všecko česky.[1]) Nebylo plné uvedení lidového zpěvu do kostela věc před Husity nevídaná. Činili Albští a jiní od církve římské odpadlí stejně tak ode dávnych časů. A což církev před husitskym převratem nedopouštěla u nás v chrámech zpívati po česku? Velebná píseň „Hospodine pomiluj ny“ svědčí tomu, že dávno, dávno před Husity dobyla si česká píseň cestu do kostela. Také v Němcích církevní píseň mateřskym jazykem zpívaná pochází z XI. věku. A nepřestaly se u nás nikdy skládati české duchovní zpěvy. Zvláště v XIV. století katolická píseň začala se rozvíjeti utěšeně.[2]) Ale píseň česká byla při latinskem ritu v chrámě jen z milosti trpěna. Při latinské bohoslužbě neměla místa; zpívána asi jen před a po bohoslužbě stejně tak, jako líčí se o polském zpěvu chrámovém.[3]) Při bohoslužbě býval polsky sedlák ještě v XVI. století nucen zpívati latinské písně, jimž nerozuměl; před nimi a po nich směl zazpívati jazykem svym.[4]) Netušíme, aby našemu lidu v té věci při latinské bohoslužbě bývalo kdy víc svobody. Byvala česká píseň odstrkována, obmezována před husitskym převratem; o tom pověbomy důkaz z r. 1406, tedy před samým vypuknutím husitské bouře. Synod pražsky tehda dovolil v kostelích zpívati jen čtyři písně české, nic víc![5])

Husité si ovšem zakazovati nedali. Česká píseň vítězně a jakožto samovládná vešla v chrám. Něco zpěvů převzali Husité z katolického dědictví,[6]) některé skládali sami, a to hned za bouřky vojenské, jakž o tom svědčí husitský kancionál jistebnicky. Později skládal Husitům písně i Rokycana, nejvíc však jich vybásnil ke konci XV. věku Václav Miřinsky.[7]) Uznávají polští badatelé, že v XV. století Čechové tou příčinou v duchovní písni daleko předběhli před Polany,[8]) jimž se stran polské písně chrámové ještě v XVI. století od latiníků neústupně překáželo.[9]) U nás, zdá se, dlením doby k vůli konkurenci husitské nebyla katolická církev římská tou měrou jako v Polště zpěvu v mateřském jazyku pro-

[1]) Výb. z Liter. II. 242.
[2]) Konrád. Děj. posvát. zpěvu II. 29.
[3]) Bobowski. Polskie piesni. Rozpravy akad. umiejetności. 1893 II. IV. 12.
[4]) Týž str. 16.
[5]) Höfler. Concil 52. Byly to: Hospodine, Sv. Václave, Jezu Kriste, štědrý kněže, Bůh všemohoucí. Viz Jirečkovu Hymnolog. 89. Výb. liter. II. 21. Konrád. Děj. zpěvu posvát. II. 29.
[6]) Konrád. Děj. zpěvu II. 239.
[7]) Jireček. Hymnol. 5.
[8]) Bobowski. Rozpravy. l. c. 28.
[9]) Týž. 16.

tivna. Aspoň v Čechách i v církvi katolické skládány v XV. století hojné písně české.[1]) A jako Husité od starších katolíků, rovně katolíci teď od Husity Miřinského dlužili se chrámové písně české.[2])

Poetný ráz duchovní písně husitské nebo táborské jeví se moderní krasochuti celkem stejně nevalný jako při katolických církevních písních tehdejších dob vůbec. Lyrického vzletu v nich nehledej, byly písně spíš poučné než poetné;[3]) byly většinou rýmované, dogmatické nebo morálné zásady. Také hudební ráz husitských nápěvů neodchyluje se od obecného rázu tehdejší církevní písně, od rituálních zpěvů, ani v těch nápěvech, které si Husité sami vymyslili. Teprv časem, klonic se s oblibou k tvrdým, veselejším toninám, lidová píseň působila naopak v zpěvy kostelní.[4])

I slavná a vůbec povědomá píseň „Kdo jste boží bojovníci", kteráž jest rázovitý zpěv husitský, byť ne kostelní, nýbrž vojenský,[5]) píseň, po níž hudební reminiscence v mnohých potomních kostelních písních na časy dlouhé se zachovaly, jest Ambrosovi sic píseň síly, ale docela v charakteru tehdejšího církevního zpěvu![6]) Vždyť gregorianský zpěv rituální dlouho působil i v lidovou píseň světskou, působil v její toniny i v rythmus. Frygická tonina, v které jest převalná většina všech tehdejších zpěvů složena, jest našemu uchu již nezvyklá, starodávná; ale ony zbožné písně v ní skládané mají ráz vždy důstojný, často velebný, ať píseň, vždy ze zbožného zanícení vzniklou, skládal Husita, katolík anebo Bratr.[7]) Byl by rozhodný klam domnívati se, že tehdejší hudba byla konfessionálnou. Jen text byl dle konfessí, melodii přebíralo jedno náboženství druhému velmi rádo a nezřídka.

Čeští Bratří oběma rukama a s celým srdcem českou píseň husitskou a zvlášť táborskou, jak se dosud vyvinula, popadli; ale hned také jali se skládati texty a leckteré melodie sami, neboť

---

[1]) Konrád v Děj. posv. zpěvů 47. 49. první ukázal na plodného a šťastného katol. skladatele Klimenta Bosáka, od něhož povědomá krásná „Otče náš milý pane" z konce XV. věku. Bosáka dosud měli omylem za kališníka.

[2]) Konrád l. c. 78

[3]) Píseň katolická z r. 1410 „Otep myrrhy" je opravdu poetná nade všecky, ale je o ní hádka, není-li to píseň světská. Konrád l. c. má ji za církevní, ale allegorickou (str. 3), též v Rozprav. král. spol. nauk 1886; Josef Trnblař (v Č. Č. Mus. 1882. 44.) za světskou, milostnou. Jeho se drží Srb Debrnov v děj. hudby.

[4]) Se stanoviště historického první vykládá lidovou píseň Hostinský. Viz vyd. lid. písní u Šimáčka 1892

[5]) O významu té písně a spojení jejím se Žižkou a jeho povahou čti ve Věst. uč. spol. 1893. XVI. 93. pojednání od dra Tomana.

[6]) Ambros. Gesch. d. Mus. III. 418.

[7]) Opačného soudu jest Konrád ve svém díle o posvát. zpěvu. II. Na str. 65 nemají mu vlastní písně husitské nic lahodného, frygická jich tonina prý tvrdá, ostrá (47), ale při písních nehusitských jest mu frygická tonina velebná a lahodná.

každá slavnost, kde která případnost církevní měla býti opěvána, a to nikoli jen jednou písničkou. Již první biskup v Jednotě, Matěj, skládal; skládal Lukáš, Blahoslav; robil písně Augusta i v žaláři křivoklátském. Skládali podle předních Bratří i Bratří zadnější. O Bratru Volfovi, jenž r. 1548 umřel v Přerově, vypravuje se: „Ač byl prostý žák, však příjemný kazatel, písař, hospodář; bratra Lukáše formanem býval, drahné písní nadělal, z nichž mnohé jsou v Novém kancionálu; latině téměř nic neuměl a proto byl právě učený.“ [1]) Nekterému se skladba ovšem nedařila; od Vilíma truhláře přijali Bratří do kancionálu píseň jen jednu; „množství jiných nadělal, ale ty se lépe hodí řemeslníkům do verkštatu nebo za konvičky nežli kantorům do kůru“.[2]) Byla tedy redakcí obezřetna.

Skládání duchovních písní v Jednotě vzrostlo tou měrou, že již r. 1549 dekret bratrský nucen byl v tom zaraziti. Sneseno: „Písní nových dělání od kohokoli z našich bez poručení, ohledávání a usouzení starších tvrdě zapovědíno. A kteréž jsou kde již rozprostříny, ty mají všecky vyzdvihovány býti a k budoucímu soudu starších zachovány. A podtud spisů ani písniček žádný více nemá dělati, ovšem vydávati bez poručení, neb se v tom veliký neřád našel, ano i Jednoty nebezpečenství skrze lecjakés dosti lehké písně.“ [3])

Bratří skládali písně na staré melodie i vymýšleli nové; Bratr Blahoslav složil a vydal r. 1558 svoji „Musiku“, theorii hudebního skládání, čímž dostalo se komponistům bratrským, ale též i jinověrným, na svůj čas rádce výtečného.

Ani v bratrských písních nebude nikdo hledati vzletné poesie. Obsahovaly veškerou víru bratrskou i všecku jejich mravouku. Odtud pošla také r. 1588 Jesuity Šturma zlá kritika bratrského kancionálu, jenž roku 1576 vydán. Jesuitovi jsou bratrské písně „rouhavé, všetečné, bouřlivé, pyšné, vrtkavé a některé sfalšované a zcizoložené“.

Tiskem jali se Bratří své písně vydávati hned, jak si pořídili první tiskárnu. Roku 1505 vydány písně chval božích; roku 1519 tištěn zpěvník v Litomyšli; potom nastala trudná chvíle v živobytí i v literatuře Bratří za panování Ferdinanda I. Nemohouce tisknouti doma, tiskli v Polště. Roku 1561 vyšel veliký kancionál Šamotulský, za nímž následovaly v nemnohých letech jiné za sebou.[4]) Bratr Jiřík Strejc († 1599) formoval žalmy k zpívání již také podle způsobu kalvinského.[5]) Sbírali tedy Bratří odevsad.

[1]) Čelakovský. Č. C. Mus. 1843. 194.
[2]) Jireček. Č. Č. Mus. 1862. 41.
[3]) Gindely. Dekrety. 170.
[4]) Jireček. Kancion bratr. Č. Č. Mus 1862. 28.—41.
[5]) Fontes rer. austriac. V. 292.

Při bratrské bohoslužbě za zmínku stojí ještě obřad křestný. Křest mohl býti konán ve zboru nebo kdekoli jinde. Ukazují dosud tu onu studánku, kde Bratří křtívali. Křest začínal se požehnáním, aby totiž Bůh otec, Syn a Duch sv. byl přítomen. Kněz potom četl evangelium o Kristu a dětech, nač podal hned výklad. Potom rodiče a kmotři podali sobě rukou na úmluvu. Rodiče tím dávali kmotrům plnou moc nad dítětem, a kmotři přijímali dítě „k péči, k vyučování umění, známosti spasení“.[1]) Obojí slibovali, že povedou dítě „k nejsvětější víře všeobecné křesťanské“, aby odříkalo se ďábla, světa, těla, antikrista, bludů“. Pak kleče modlili se Otčenáš; kněz vyzvěděv jméno, jež dítěti bylo dáti, polil dítě třikrát čistou vodou hrstí nabranou se slovy u všech křesťanů platnými: „Já tě křtím ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého“. Napomenutím, aby stáli v tom, co slíbili, skončil se obřad.[2])

Patrno, že byla ceremonie křestná, jak se dlením doby u Bratří vyvinula, přec složitější nežli v prvotní církvi křesťanské, k níž se Bratří ve všem chtěli vrátiti. Bratří říkali, že mají prostý, upřímný křest bez „choukání, soli, bláta, oleje, bez zaklínání, aniž svítí hromnicemi mezi oči“; že křtí jazykem srozumitelným. Ale Jesuita Šerer vyčetl jim, že drží na kmotry, že čtou při křtu stejně tak jako katolíci, kterak Kristus se dítek dotýkal, kde prý to obé jest písmem nařízeno?[3]) Křižmo prý zamítají, ale vínek nebo košilku bílou brávají ke křtu jako katolíci, k čemuž přidal sprostou radu, prý ať přiodějí děti raději onucí. Také se mu nelíbila jména bratrských dětí; jsou prý židovská: Jakob, Josef, Kalef, Esther.[4])

V Jednotě bratrské se smlouvy křestné zvláštní ceremonií u zrostlé mládeže obnovovaly ve dvanáctem roku jejím.[5]) do té doby stáli za slib křestný kmotrové. Kněz nejprv křtěnce vyzkoušel; po zkoušce ptal se všech, dobrovolně-li smlouvu na křtu od kmotrů učiněnou obnovují. Mládež potom říkala Věřím v Boha, a lid zpíval příhodné písně. Kněz končil pěkným slovem, vzkládaje ruce na ně: „Synáčkové a dcerky, zvěstuje se vám od Boha otce svaté rozhřešení, Bůh otec nebeský dejž vám vědomé okušení i potěšné požívání milosti své.“[6]) Po té přistupovali k svátostnému přijímání.

Manželství u Bratří za svátost nepokládáno, ale v chrámě požehnáváno přec; při tom obvykli tomu, že stál ženich výše, nevěsta níže o stupeň, naznačujíce zajisté, že muži svému má žena býti poddána. Bratří chtívali také kněžského posilnění k smrti.

---

[1]) Dekrety bratr. 147.
[2]) Agenda. Vyd. Kubešovo.
[3]) Rozmlouv. o cerem. křtu sv. Šerer. 15. 16.
[4]) Týž. 83.
[5]) Lasitii. Discipl XII.
[6]) Agenda z r. 1612. Vyd. Kubešovo.

Majíce umříti, volávali k sobě správce duchovního, jemuž díky vzdávali za péči, kterou měl o jich duši; kněz pak podal tělo a krev Páně, jakoby na cestu.[1])

Položíme o protestantské bohoslužbě. Byla nad předešlé u Luterskych poněkud okázalejší a hojnější, ale u Kalvinů skoro stejně prostičká jako u Bratří.

První luterská „mše“ v Praze nazvána švábskou nebo i saracenskou na posměch. Kněz Martinek ji začal kdysi před r. 1524.[2]) Obyčejně pak přistupoval v neděli ve vší kněžské úpravě k oltáři a beze všeho zpívání latinského, bez konfiteor a kollekt, v katolické církvi obvyklych, jal se činiti nábožnou exhortaci těm, kteří před oltářem klečeli čekajíce svátosti. Napomínal je, aby pamatovali, že přijímati mají tělo a krev pána Krista pod obojí způsobou na památku jeho nevinné smrti i všech dobrodiní jeho, a aby vážnost s náboženstvím při tom měli k hodnému přijímání tak, jakž sv. Pavel z vůle pána svého rozkazuje pod věčnym zatracením. Potom zpívány písně nábožné českym jazykem. Když dokonali, kněz Martin modlitbu říkal českou, aby Bůh ráčil chléb v jeho rukou učiniti tělem svým svatym a víno v kalichu krví svou k hodnému požívání lidem těm na památku jeho nevinného umučení i všech dobrodiní jeho k zasloužení věčného života. Potom modlil se Otčenáš. Naposledy jal se posvěcovati, a to tak jako Bratří činili. Četl slova o ustanovení večeře Páně; důraz kladl na čtení: „Vzav chléb v své svaté ruce, díky činil, lámal“ atd. Též z evangelia četl nad způsobou druhou; vše četl hlasitě a česky a zajisté k lidu obrácen jsa. Potom rozdával. Po přijímání konána zase modlitba s díkučiněním a tím dokonána „ta mše“.

Chtějíce luterskou mši hned v počátcích zapuditi, utrakvisté roku 1524 snesli se, aby konsekrace čili posvěcování těla nedálo se tak, aby kněz od oltáře se obrátě měl nahlas říkati z evangelia, ale ať posvěcuje na oltáři jazykem jakym chce, latinskym nebo českym, jen ať tajné jest, jako bývalo; to prý ovšem byti může, aby kněz před elevací k lidu napomenutí učinil a exhortaci.[3]) Tu byla tedy míněna jistá koncesse novotám luterským. Ale nic neplatila. Luterští, pokud mohli, šli svou cestou, jenom z opatrnosti nechávajíce svym kněžím vždy ještě některé ceremonie, které prý ustanovila církev „na svobodě“, chtějí-li jich užívati nebo ne, a od jiných, jichž původ byl jim Kristus, upustiti nechtějíce. Z těch bylo vždy na prvním místě ono posvěcování svátosti říkané k lidu

[1]) Lasitii. Discipl. XI.

[2]) Bartoš-Erben. O bouři praž. 19. Proti slovu „mše“ vzpírali se protestanté čeští vždy, nebo aspoň bránili, aby nebyla míněna ve smyslu katolickém jako „oběť“; Kristus neustanovil prý oběť než svátost, v svátosti Bůh dává, v oběti dávají lidé. „My slovem mše míníme večeři velebnou.“ Matiáš Hoě. Evangelická ruční knížka.

[3]) Rukop. budišin. Politica. 162. Článek 5. artikulův. Lib. vetust. arch. praž. 162.—163.

jazykem mateřským. Kněz stál při tom obrácen k oltáři na polo zády: odtud slulo obyčejným názvem obrátka. V obrátce shodli se všickni kněží lutherští. Vystavování svátosti tuze zavrhovali, ale pozdvihování čili elevaci z počátku drželi.[1]) Pak ji také zamítli. Za to zase některé méně podstatné kusy, které s počátku povrhli, uvozovali dlením doby opět. Na příklad do roku 1540 už zas měli mnozí zpověď soukromou, Jachymovští protestanté r. 1560 začali k pohřbům zase nositi kříž atd.[2])

Čtoucí vystihl zajisté z výpisu „švábské" mše, že také kázaní a zpěv byly hlavními částkami jejími. To v protestantské bohoslužbě pak na vždy zůstalo. Ale v mnohých kusech bohoslužby Lutherští dělili se všelijak; nebylo mezi nimi z příčin jinde vyložených jednoty. Naříkáť r. 1534 neznámy spisovatel, že „otcové duchovní sami se nemohou srovnati a v jeden smysl snésti". Čipernější kněží čeští psali agendy čili návody o ceremoniích, překládali i agendy lutherské cizí, sotva že poznáš v nich jádro stejné, ostatní všecko je nestejno: ký div, vždyť ani doma v Němcích nedovedli se Lutherští v tom sjednotiti.[3]) Ani u Kalvinů, jichž bohoslužba připodobnila se nejvíc bratrské, při vší prostotě nebyly ceremonie všude stejné.[4]) Nezbude než nejdůležitější způsoby protestantské bohoslužby uvésti z několika agend.

Dle evangelické agendy kutnohorské,[5]) kteráž nese na sobě patrny ráz prostoty, náleží k služebnosti církevní kázaní a posluha svátostmi. O kázaních položíme jinde, povážíce kázaní všech ver pospolu. Po kázaní byly zpěvy a modlitby. Nejdůležitější ceremonie týká se večeře Páně. Ta měla se díti v neděli o „hrubé". Kněz už před tím na ranním kázaní měl oznámiti, aby lid k naučení a k zprávě svědomí do kaple nebo před oltář se postavil. Radilo se horským kněžím, aby spraveny byly pro lid prostější katechismus nebo otázky kratičké, jimž by se lid učil a „před užíváním večeře mladší a hloupejší před jinými aby otazováni byli". Mohlo-li se pořiditi, lid měl na poučenou přicházeti již v sobotu. Úvod k večeři Páně začínal se řečí knězovou, v níž připomínal, že celé obrácení ke Kristu jest ve třech věcech, nejprv, poznati pobloužení, hříchů litovati a vyznati je; druhé, věřiti, že Bůh hříchy odpouští, třetí, míti vděčnost za skutek vykoupení a slíbiti polepšení.

Tyto tři momenty položil kněz v otázky určité, k nimž lid hlasně odpovídal: „(Hříchy) poznáváme, litujeme s celým srdcem!"

---

[1]) Důkaz z r. 1528 v Arch. Čes. XIX. 347.

[2]) Chronika. Joachimsthal Mathesii.

[3]) Tisk v mus. 36 F. 22. 3.

[4]) Souvisí to ovšem s nesjednoceným učením. Vždyť od r. 1530—1580 podáno od protestantů sedmero vyznání, konkordií, koncessí, recessů, jimiž augšpurská konfesse z r. 1530 po každé nějak proměněna. Chtěl téměř každý kněz protestantský zaváděti něco jiného. Huber. Gesch Österr. IV. 238.

[5]) Agenda na Horách. Rukop.

K druhé otázce volali: „Věříme!“ K třetí otázce říkali: „Máme, slibujeme!“ K tomu připojil kněz: „Odpouštíte-li svým bližním všecka jejich proti vám provinění?“ „Odpouštíme!“ zvoláno, a hned potom dal kněz rozhřišení dle rozmanitých Melanchtonových formulí; jináč rozhřešil staré, jináč mládence a děti. Na školních mladencích kněz chtíval zvláštní slib, že zlepší své mravy a nebudou v učení nedbalí. Nad to mládež musila ještě učiniti počet z víry. Jeden za všecky říkal konfessí, k níž připojena i tato slova: „Žalujeme na sebe, že jsme Pána Boha našeho hněvali, nebo jsme Boha jak náleží nectili, zlořečili jsme, přísahali, slova jeho svatá slyšeti zanedbávali, k rodičům, praeceptorům vděčnosti neukazovali. Toho litujeme“ atd. Kněz měl obšírnými slovy, která jsou v agendě předepsána, pochváliti mládeže vyznání.[1]) Pak se přijímalo.

Z posluh chrámových uvádí agenda kutnohorská jen ještě křest a oddavky. Křest měl začíti se modlitbou a vzkládáním rukou na dítě. Byly při něm otázky kmotrům stejné jako u Bratří; odříká-li se ďábla, světa, antikrista, bludů. Odpovědi byly za smlouvu. Modlitbou skončen obřad.

Při oddavcích měl míti kněz nejprv dlouhou řeč o významu manželstva, pak kladl otázky i v katolické církvi obyčejné, berou-li jeden druhého bez přinucení. Po té slibovali si, říkajíce po knězi. Když si měli podati prsteny, zase kněz měl řeč. Oddával-li kněz osoby „neřádně zachovalé“, měl v řeči svatební mluviti k nim o smilství a vyčísti, že se dopustili, že v pověst zlou i s dětmi svými upadli, což asi v chrámě u přítomnosti svatebních hostí a obecenstva dost nepřívětivě vypadalo. Na konec měl se jich ptáti, připovídají-li pokání. Pak je oddal.

K agendě jsou připojeny formy k návštěvě nemocných.

Jakožto agendy protestantské nejdůležitější kus stůj tu z agendy Pressiovy (v Brodě Uherském 1581—1586) o večeři Páně řád. Na rozdíl od kutnohorské agendy Pressius chce, aby „služebníkům Kristovým každý činil zprávu o sobě“. Tedy chce soukromou zpověď. V chrámě při samém úkonu chce Pressius obecné vyznání hříchů, ptá se obšírnou řečí, lituje-li každý, vinen-li se dává, „to-li vše při nich jest?“ Na to bylo odpověděti „Jest.“ Po té bylo dle agendy Přázovy věřícím vyložiti, že jen v Kristu má člověk odpuštění, a v předlouhé řeči bylo vyjasniti všecko učení o svátosti; po té měl kněz ptáti se, soudí-li sebe každý sám, má-li pokání v srdci, zbavuje-li se každý věcí zapověděných, „pověr, modlářství, čárů, kouzel, žehnání, zanedby služeb božích, neposlušnosti k správci církevnímu i světskému, hněvu, bezbožného laní, jedoucháni, oplzlosti, opilství“ atd. a chce li každý v dobrém

[1]) Srv. Závorkova Pravidla služebností církevních z r. 1607. Ditky od 9—10 let, které dotud nepřijímaly, měly říkati Víru a Desatero.

oumyslu tom zůstati „tak a nejináč?“ Na to měl každý říci: „Tak a nejináč.“ Když to vyřekli, směl kněz mocí klíčů dáti rozhřešení; pak bylo konati modlitby, kázaní a zazpívati píseň: „O dejž, Kriste, hodnost míti k stolu tvému přistoupiti.“ Jeden z kněží po zpěvu měl u oltáře předložiti církvi shromážděné „příčiny chval božských, zpívaje to, co od prvotní církve svaté nařízeno a vůbec prefací se jmenuje“. Po té měl zazpívati slova večeře Páně. Nejprv přijímati měli kněží, pak lid. Podávati bylo slovy: „Tělo Páně — krev Páně — budiž pokrmem (nápojem) duše tvé k životu věčnému.“ Na konec díkučinění.[1])

R. 1571 a po druhé r. 1581 čeští Lutherané vydali tiskem agendu spracovanou na základě několika agend německých s jádrem agendy vittenberské a s přimíšením zvyklostí českých.[2]) Z předmluvy k této agendě patrno, jaký měli stran obřadů Lutherští zmatek. Tu se dí, že u víře jsou sic svorni, ale v ceremoniích, na kterých prý spasení nezáleží, je veliká rozmanitost, a to odtud, že „jsouce z jiných a jiných zemí k posluhování slova božího do této země povoláni, jedenkaždý z nás, vida, že Čechové krom agendy latinské, kterouž zachovává strana pod jednou, agendy žádné nemají při agendě té, kterouž jinde zachovával, zůstal anebo, jsa přirozeným Čechem, z dobrých knih něco sobě sepsal, co jest posluchačům svým prospěšného býti uznal“. Protivníci prý proto utrhují. Snesli se tedy evangeličtí správcové církevní na tom, aby jedna agenda byla, kterou vybrali z vittenberské, brandeburské a virtemberské.

K bohoslužbě evangelické dle této agendy náležel nejprve nešpor. V městech konán měl býti denně, v malých obcích jen v sobotu. Začal se zpěvem Veni sancte, zpívány dva neb tři žalmy pořádkem za sebou tak dlouho, až vyzpíván celý žaltář. Po žalmech kapitola z Nového Zákona čtena a český magnificat, po něm kollekta; žáci skončiti měli s Benedicamus. Kdo chtěli nazejtří jíti k stolu Páně, měli teď jíti do kůru, prací se nevymlouvajíce; prý kněz každého tu přeslyší, dá naučení, aby litovali hříchů, upozorní, že rozhřešení se nedává než skrze zásluhy Krista, nevěřícím smrt jeho prospěšna nebude. Jakési vyznání nebo zpověď obecnou i zvláštní zachovati mají dle agendy evangelíci čeští proto, aby kněží jednoho každého rozum, vůli a úmysl poznajíce, svátosti „jakožto drahé perly boží, davatelům i přijímatelům k těžšímu odsouzení před svině metány nebyly“.[3]) Agenda chce také, aby, kdo k stolu míní přistoupiti, uměli ven z paměti říkati přední díly učení křesťanského[4]) a odprosili těch, které rozhněvali.

---

[1]) Rukop. mus. II D. 8. 524.

[2]) Agenda česká, pravdu evangelium milujícímu lidu kterak posluhovati 1581. Podepsáni jsou „Správcové slova božího v čistotě kážící v království Českém“.

[3]) Agenda str. 17.

[4]) Desatero, Otčenáš. Vyznání víry, o křtu, o moci klíčů.

V neděli ráno konati bylo maturu. Začínala se tato ranní pobožnost zpěvy a modlitbami ranními, k nim připojeny dva žalmy. Pak přečte kněz kapitolu z biblí, ale ne ze Zákona nového; ten zanechán k nešporu. Po tom zpívají symbolum Athanasia, a kaplan učiní kázaní. Modlitbami se ranní bohoslužba skoná.

O nějakou chvíli později v témž nedělském dopoledni konati bylo hrubou mši. Evangelická mše dle této agendy je daleko jinačí nežli první protestantská mše v Čechách, švábská řečená. Odešli čeští Lutherané od prostoty oné mše a přejali lecco z obřadu kališníků nebo katolíkův. I v tom tedy jeví se nerozhodnost českých Lutheránův. Také smířili se s latinou na školách i při učených lidech panující. Prý dle sv. Pavla (Korint. I. 14.) má sic díti se všecko přirozeným jazykem, ale kde prý jsou latinské školy a lidé latině rozumějící, tu mohou býti latinské písně zpívány. Patrně to byli oni školští latiníci sami, kteří církev k ústupkům přinutili. Připomínáme za doklad, že ještě r. 1578 děkan kutnohorský hádá se s kantorem vysokokostelským, že při funusech a v kostele zpívá „na diškanty latině“, ježto může česky zpívati; lidé tomu nerozumějí, a proto do kostela nechtějí choditi.[1]) Že protestanté přijali latinu dosti záhy na milost, to praví kronika jachymovská.[2]) Tu čteme, že r. 1535 v lutherském chrámě latinsky chorál a figurální zpěv latinský „zase zaveden“ (wieder angericht). Česká protestantská agenda, bezpochyby aby uhájila kněze pronásledování se strany kališné konsistoře, radí svým kněžím přistupovati k hrubé mši „v ornátě“.[3]) Tedy i v tom koncesse. Někteří kněží poslechli, ale jiní nepřistupovali v ornátě, jim stačila komže.

Na počátku hrubé mše kněz měl říkati dle agendy k lidu jsa obrácen konfiteor: „Já bídný hříšník vyznávám se tobě, Bože“. Vyznání toto mělo se díti jen Bohu samému. Pomocník knězův po té odříkal modlitbu, a kněz dal rozhřešení, po němž říkán a zpíván Introitus, Gloria, kollekta, epištola, všecko česky. Agenda též podržela z katolické mše „Dominus vobiscum“, jenže po česku: „Hospodin buď s vámi“. Evangelium měl kněz říkati k lidu jsa obrácen. Kredo zpívali žáci, ale když se mu lid naučil, měl je zpívati lid jednohlasně. Pak vstoupiti bylo knězi na kazatelnici. Lid zpíval „Otče náš, milý pane“. Po kázaní konány modlitby za církev obecnou, za vrchnost, za chudé, pocestné, žalářované a těhotné. Svatby chystané ohlásil kněz na konec, žádaje, aby se děla modlitba za snoubence; kdo má co proti nim, měl oznámiti časně. Sešed s kazatelnice, kněz konal praefaci, po ní zavolal kommunikanty k oltáři, učinil jim napomenutí a začal zpívati „Pozdvihnouce srdce vzhůru“; žáci pokračovali v zpěvu. Po

[1]) Agenda str. 23.
[2]) Chronika der Freyen Bergstadt Joachimsth. Mathesii.
[3]) Z kutnoh. arch. vypsal řed. Šimek.

té měl kněz zpívati celý aktus ze zákona o založení večeře Páně, žáci měli kratčeji opakovati. Agenda sic káže, aby kněz to zpíval zády k lidu, ale nevěříme, že se luthersky kněz vzdal obratky tak snadno.

Když potom kněz přijal sám, podával lidu. Začíti měl od půlnoční strany. Učiniv díky a požehnání, kněz skončil mši evangelickou. Žáci na rozchod ještě zazpívali poslední verš modlitby Páně anebo „Da pacem domine".

Bylo-li kommunikantů málo, agenda[1]) zakazovala rozdávati svátost; neboť prý v prvotní církvi vůbec od mnohých spolu užívána večeře byla. V tom případě měla býti mše bez přijímání; ani kněz neměl býti tak všetečný, aby přijímal. Jináče děly se modlitby a zpěvy všecko stejně, jenom při kázaní měl kněz učiniti řeč vyčítavou, že se „dnes žádný nenašel, kterýž by toho pokladu nejdražšího hledal", měl jim říci, že jsou nedbanliví, lenivi, a vyzvati je, aby se s pánem Bohem ani mezi sebou nehněvali, a kdo chce poučení, aby přišel na faru.[2]) Od přijímání mohl hříšný člověk býti také oddělen, ale to mělo se mu říci v soukromí; těžkého hříšníka čekala dle agendy i klatba, ale vyobcovaný mohl slavnostně a s kázaním zase přijat býti.

V neděli po obědích městská i vesnická mládež měla jíti do kostela na katechismus. Školní správce zazpíval písničku obsahující onu část katechismu, na kterou v ten den přišel pořádek. Pak dvě pacholata školní říkati měla z paměti první díl menšího katechismu Lutherova, jedno druhého se tážíc. Potom po zpěvu pachole školní nebo i zvoník říkati měl s dítkami všecky částky katechismu bez vykladu. Kněz přečti vyklad sám z katechismu brandeburského nebo z většího Lutherova. Písní: „Zachovej nás při svém slovu, zruš moc Turka" skončí se zábyvka s dětmi.

Nešpor pro obec konán hned potom. O nedělském nešpoře dí agenda z r. 1581:[3]) „Poněvadž pak celý nešpor český v jistý pořádek uveden jsa v našem jazyku přirozeném se tiskne, i může takový nešpor v dotčeném pořádku zachován býti, leč by v královských městech, kdež žákovstva mnoho jest, pro zachování v církvi jazyka latinského správcové duchovní nebo školní na prostém nešporu českém obvyknouti nechtějíce, antiphony, responsoria, hymny latinské zpívati chtěli, však korrigované a křesťanské." Jináče neliší se nedělský nešpor od sobotního, leč tím, že je při něm zase kázaní.

Stran křtu radí agenda, komu-li libo, nechť exorcism, zaklínání vypustí.[4]) Zaklínání dělo se nad dítětem slovy: „Přikazuji tobě, ty nečistý duše, ve jménu Boha Otce atd., abys vyšel."

---

[1]) Agenda 36
[2]) Tamže 58.
[3]) Tamže 15.
[4]) Agenda z r. 1581. str. 121.

Jináč je obřad stejný, jako jsme vypsali svrchu. Kněz měl vzíti dítě s plenkami bez podušky a políti hlavu. Zajisté tak radila agenda proto, aby v podušce nebyl zastrčen chléb nebo jiné věci na kouzla a čáry pověrčivé. [1]) Kmotrů, kteří neumějí šestera kusů učení křesťanského, neměl kněz trpěti.

Oddavkám věnuje agenda velikou pozornost. Nevěsta měla státi knězi po pravici, ženich na levici. Kněz měl míti řeč. Řeč v agendě je poněkud přeplněna rufiánstvem a smilstvem, kterémuž prý se snoubenci svatbou vyhnou. Když oba zodpověděli otázky obyčejné o svobodnosti svých úmyslů, kněz vykládati měl evangelium o povinnosti manželské: měl k nevěstě i říci jako Pán: „Rozmnožímť bídy tvé a v bolestech budeš roditi děti.“ K ženichovi měl provésti slova Hospodinova, jež pověděl Adamovi: „Že jsi uposlechl hlasu ženy své a jedl jsi z dřeva, zlořečená země v práci tvé a v robotách budeš jísti z ní!“ Ale aby se nezdésili, kněz měl oběma říci slova boží, aby rostli a množili se. Tím obřad ještě neskonán. Druhý den zase měla přijíti do chrámu všecka svatba a v obřadě pokračováno; zpíván zpěv o Duchu sv., čtena epištola a evangelium o svatbě v galilejské Káni, bylo kázaní, Tě boha chválíme, modlitby a požehnání. A tím byl teprv konec. Beze vší pochybnosti s chudými svatebčany vykonáno všecko stručněji.

Velmi rozhodný ve smyslu protestantském byl řád bohoslužeb vydaný od stavů r. 1610, když dobyta svoboda náboženství. V jádře ovšem zůstalo vše při starém, ale lecco z toho zavrženo, co připomínalo na služebnosti katolické nebo utrakvistův. Dle toho řádu a ovšem také vždy dle svých chutí pak vrchnosti protestantské vydávaly svým kněžím řády zvláštní, některy též o charakteru kalvinském. Toho způsobu řád vydán na příklad roku 1613 od Albrechta Václ. Smiřického kněžím v Náchodě, Škvorci a v Kostelci nad Lesy. Přibarvení kalvinské nese na sobě řád zvláště rozkazem pánovym, aby nebylo v kostele zvonění, obrazů přikázaním božím zapověděných, praporců, postavníků ani křtitedlnice s vodou; nechť prý se voda ke křtu nosí zvlášť. Známo, že Lutheršti obrazy v chrámech mívali, [2]) a ze Šerera víme, že Kalvini z chrámů vyhazovali křtitelnice, Lutheršti ne. [3])

Podle řádu Smiřického [4]) měl kněz přistoupiti k oltáři v komži. „Těch oficií, totiž Introit, Kyrie, prosy, ofěrtoř, praefaci, Sanctus, Te Deum a jiné ke mšem, jako za právo se držívaly, to se tak obyčejně a jako prve za právo užívati nemá, leč by kněz uznal.“ Měla tedy evangelická mše a bohoslužba na panství smiřickém

[1]) Adámek v Besedě učit. X. 435. vypravuje, že děkan poličský (1585 až 1588) nalézal chleba v plenách dětí, a proto pak nechtěl v poduškách křtíti

[2]) Pastor Hoderikus, svrchu často vzpomínaný, jich bájil.

[3]) Rozmlouv. o cerem. křtu sv. Šerer. 1591.

[4]) Vytišť. od Dvorského v Sbor. Hist. II. 23.

konati se prostě tak, aby kněz po písni říkal epištolu a modlitbu, pak budiž zpíván žalm nebo jiná příhodná píseň, po ní zpíváno evangelium, pak zase žalm nebo Víru bylo zazpívati od obce; po tom aby kněz kázal. Po kázaní aby dal u oltáře požehnání a tím konec.

Při epištole a evangelium mohl kněz býti k lidu obrácen nebo k oltaři. Lid při tom z pocty měl státi. Když se zpívalo, kněz mohl stranou si zasednouti a něco si čísti; také se mu radilo, aby zpívání sám začínal a při něm pomáhal. Zpívaje evangelium a čtení, neměl hlasem točiti ani kudrlinek („kolatur") užívati. Zpěvy všecky měly byti jen „rozumnym" jazykem českým. Ze starych graduálů zpíváno nebuď, lid tomu nerozumí; nechť zpívá se z kancionálů jenom. V městech, kde žáci figurativně zpívají, ať zpívají také jen česky a píseň známou „a jeden hlas korálem (chorálem) aby šel, aby lid mohl zpívati s sebou"; latinských mutet ať nechají na konec po službě boží.

Hlavní kus protestantské služebnosti, totiž večeři Páně, již bylo konati ve dvou neb ve čtyřech nedělích, měla předcházeti dle řádu Smiřickeho jakás průprava kajicí. Všickni totiž musí před tím buď na faru nebo, jsou-li přespolní, postaví se v samu neděli do kaply nebo před oltář; tu dostane se jim naučení a rozhřešení; dobře bude, zná-li kněz život svých ovcí. Přijímání těla a krve dělo se po kázaní velkém. Ríkány modlitby, zpíváno. Po zpěvu ukázal kněz lidu chléb a říkal slova večeře Páně bez zvonění, beze svěc. Po té zpívány dva veršíky. Pak ukázal druhou částku, říkaje slova z písma krve boží se týkající. U přijímání měly ženské klečeti jinde, muži též tak. Kostelníkovi náleželo pozorovati a neplechu staviti. Malým dítkám, hříšným lidem a bláznům nemělo se podávati, také ne lidem z jiné osady.

Nešpor konal se na Smiřicku dle instrukce tak, jak známe odjinud před tím. Jen si přál pán, aby se nešpor zpíval pobožně, česky a ne běžně čili „oukolem", jako se předešle dálo. V postě nařízeny služebnosti večerní, jež sluly Salve; konány s mládeží, učeno při nich katechismu a kázáno. V pašijové dni měly u večerních pobožnostech zpívány byti lamentací, ale dřív prý je zpívala jedna osoba, teď ať pějí všickni. Též tak o Veliký pátek měli žalobu Krista Pána všickni zpívati a ne, jako prve, jeden. Zpíváno a čteno budiž to, co se k času hodí; k suchym dnům, když se nařídí litanie, ať všecken lid je zpívá, ne aby kněz řekl verš a žáci odpověď.

Ke křtu nechtěl řád Smiřického připustiti žádných ceremonií, postačiž jen slovo a voda. Ať se křtí v kostele a ne před ním, ani ne na prahu; nejlépe křtíti uprostřed služeb božích, aby si lidé připamatovali křest svůj. V křtitelnici ať není vody pro kouzla, buď čistá čerstvá voda vždy přinesena. Dětem rodičů bezbožnych ne hned aby se křtem sloužilo. Potvrzení manželstva aby kněz

nekonal v domech šenkovních ani v krčmě, ale v kostele. Při pohřbech ať netropí se s mrtvým pověry.

„Pravidlo služebnosti“, jež Tomáš Závorka roku 1607 podal vrchnosti své protestantské, panu Žejdlicovi na Polné a Přibyslavi, (vytišt. r. 1608 a provozeno básněmi pastora kunštatského Spaltholtze, německo-brodského Romence a j.)[1] úvodem dí, že dosavad není knihy sepsané o bohoslužbě evangelické. V tom se ovšem klame. Dále připomíná, že rozdílnost ceremonií víry neruší, ale na všetečné „orthodoxy“, kteří všecko starobylé „modlářským býti praví a nové pořádky vymejšlejí“, tuze doráží. Obřad v obyčejnou neděli skládal se Závorkovi z modlitby vstupné, z epištoly a evangelia, z kázaní, z modliteb po kázaní a z modlitby konečné. Posluha svátostí oltářní neliší se hrubě od způsobu, v jiných agendách uvedeného. Jen radí Závorka, když není posluhování svátostí, aby kněz sloužil v komži, jináče může prý na se vzíti ornát s albou.

K slavným obřadům má Závorka ve své agendě pobožnosti a modlitby, mši kališné podobné, s prefacemi, jichž uvádí hojný počet rozmanitých. Žehnání chleba a vína ovšem má s „obrátkou“ protestantskou. Bohoslužba o výročních hodech božích má při sobě některé zajímavé momenty. O jitřní v den narození Páně zpívá se invitatoř z kancionálu. Po žalmech zpívati měl kněz neb mládenec nebo i jenom pachole řeč Isaiáše proroka. Pak aby pěl kůr. A tím řádem brala se pobožnost dále. Něco pěl kněz, něco pachole, něco kůr. Evangelium pěl kněz sám. Bylo trojí. Na konec činěny orace a zpíváno Tedeum. Při tom zněly trouby a hlučila střelba — vše v noci. Před svátky Veliké noci kněz zpívati měl o květnou neděli pašije, a ty byly za všecku bohoslužbu ten den Pašije, jak je Závorka uvádí, jsou psány notami poněkud hojnějšími nežli se zpívá dnes, a vyzpíval-li je kněz, jak jsou psány, toť byl jistě dobrý zpěvák. Čteny a zpívány pašije i v úterý, ve středu a ve čtvrtek v posvátný týden. O Veliký pátek začínala se služba pašijemi, po nich bylo kázaní, po něm mnoho modliteb; jedna za církev, jiná za císaře, za vrchnost, jiná za dítky, za mládence, za panny, jiná za osiřalé, za bludné, za nepřátely, opět jiná za počas, za ourody, za hříšníky, za dobré skonání. Když vše vymodleno, kněz zpíval „naříkání“ dle kancionálu. Po něm obrátkou žehnal chléb a víno a požehnav, posluhoval. Modlitbou skonal se obřad toho dne, všech nejdůležitějšího.

Poslední evangelický řád bohoslužebný, jejž stručně uvedeme, je z Dobrušky a pochází z r. 1616.[2]) Sdělal ho kouřimský kaplan Jan Galiarda a ztvrdil ho Rudolf Trčka z Lípy, „osoba pod obojí jalová a vlažná“.[3]) Řád ten jest potud zajímavý, že proti přede-

[1]) Exemplář v univers. knihov. Exemplář užívaný v Kníně.
[2]) Archiv v Dobrušce. Opis ve Výzkumu arch. od Hist. spolku pořizovaném
[3]) Skála. II 144.

šlému nese na sobě mírný ráz lutherský, ceremoniím ne tak odporny. Kněz dle něho měl sloužiti při nedělské mši v ornátě a provozen jsa dvěma pacholaty. Říkati měl modlitby „dle starobylého nařízení církevního“, měl zpívati gloria, epištolu, evangelium a víru křesťanskou měl lidu začínati. Potom bylo kázati, po kázaní večeře Páně. Před ní v sobotu povinen byl, kdo chtěl přijímati, když se zvonilo velkým zvonem, do chrámu se dáti najíti; nebo mohl také po ranním kázaní dostaviti se. Tu každý měl svou konfessí vyznati a za to přijmouti potěšitelné slovo boží a rozhřešení vzkládáním rukou na hlavu. Přijímání při bohoslužbě měl kněz vykonati obraceje se s každou částkou k lidu a slova večeře Páně zpívaje. Svíce na oltáři dvě měly státi, i zvoncem se mělo vyzváněti. Také při evangelium měli kostelníci nebo pacholata s dvěma svícemi státi. Když propouští z kostela, má kněz požehnání křížem dávati Tento poslední kus byla snad jakás koncesse Trčkovi. Tehdejší protestanté kříž nerádi dělali, říkajíce, že to šermování.[1]) Křest dle řádu Trčkova díti se měl stejně jako u podobojích; mělo se užívati při něm světla i vínku. Týž řád káže na konec též, aby po starodávnu o jitřní na den Narození božího, o Vzkříšení a o Seslání Ducha sv. konala se processí třikrát okolo kostela.

Jestliže lutherští kněží, aby se zachovali pánu nebo lidu, přece někdy a někteří ornát na sebe brali k bohoslužbě, ne tak kalvinští. Jich přesvědčení Žalansky r. 1613 vyznává: „O tom ornátu, albě, štule, pásu a jiném tom habitu nestrojném nic ani za nehet v církvi staré apoštolské vědíno nebylo; mistr Jan Hus, mučedlník také o tom rouchu mešním nic nemyslil; pročež také i učedníci Husovi, Táboři, rouch těch k modlářství sloužících neužívali.“ [2])

Který český chrám směl kalvinský kazatel po svém přesvědčení přeformovati, ten měl podobu neobyčejně smutnou; v pardubickém kostele nebylo roku 1617 obrázku, nebylo kříže, zdi byly umouněné, na jednom oltáři nebylo nic než mensa a namalované desatero; na druhém byl namalován Otčenáš, na třetím Věřím v Boha. Archy staré gotické pryč, sochy, všecko odstraněno.[3]) Podobně vypadalo v chrámě chrudimském roku 1602. Císař žaluje konsistoři dolejší, že farář v Chrudimi „místo archy staré, která obrazy svatých ozdobena byla, jiné nové, na které dcky Mojžíšovy a židovské charaktery psány jsou, užívá“.[4])

Při službě boží nečinili čeští kalvini latině tolik ústupků jako lutherští. „Bůh chce,“ píše kalvin Žalansky, „aby se v církvi všecky služby srozumitedlně dály; cokoli v staré církvi lidu hlásali

[1]) Bavorovský. Postilla. 15. Katolíci slují „šerměři“.
[2]) Žalanský. Knížka o služebnosti. 174.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. 1617. Zpráva děkanova, jak totiž kostel shledal.
[4]) Arch. místodrž. R. 109—1.

kněží, proroci, ne indianským, chaldejskym neb perskym, ale domácím židovským jazykem hlásali; tak v apoštolské prvotní církvi všickni svým jazykem služby boží konali." Z dalších slov Žalanského viděti, že na figurný nebo umělejší zpěv Kalvini nedávali nic: „Aniž se kdo domnívej, aby modlitby zpívané vděčnější byly Bohu než říkané; Bůh, jakož se nad chřapavým modliteb říkáním neuráží, tak zase nad zvučným, kadeřavym a libým hlasem nic se nepohybuje." [1])

Jestliže někde Lutherští dopustili, aby zpěv provozen byl hudbou, Kalvinští k tomu se nikdy neodhodlali. „Nejsou ozdoba církve a chrámu nesrozumitelná a hřmotná muzika trub, houslí, pozaunů, varhanů, bubnů a jinych hluků." Tak Žalanský.[2])

Při svátosti oltářní a jejích zevnějších způsobách, ač věřili Kalvini jináče než Lutherští, neuchylovali se daleko jedni od druhych: aspoň způsob při večeři Páně byl stejný. Lze také na konec říci úhrnem, že byvali obojí čeští protestanté církev od svých souvěrců zahraničných všelijak se lišící.[3]) Když roku 1619 falckrabě Fridrich, protikrál český, chtěl do celých Čech poručiti svůj pravy falcký způsob kalvinský, rádcové zradili mu to jakožto věc nebezpečnou a neobvyklou. Král totiž chtěl, aby na místě oltáře byl holý stůl černě krytý, na nějž se dá před přijímáním ubrus, místo hostií aby položen byl na stůl kvašeny koláč veliky, na skyvy krájený, jež by lid sám po kusu bral a jedl a víno z koflíků aby sám pil.[4]) A jedenkrát skutkem král provedl večeři Páně s koláčem u stolu v chrámě sv. Víta veřejné; přisedli k té večeři i naši lidé — Budovec, Harant, Škreta a jiní, ale bylo z toho divení i pohoršení.[5])

---

[1]) Žalanský l. c. 185.
[2]) V Knížce o služebnosti. 184.
[3]) Uznal již Pfrogner v Kirchengesch. 300.
[4]) Beckovský; Poselkyně. I. 232. Skála. Histor. III. 420. Kapihorský. Histor. 106.
[5]) V bibl. mus. VIII. F. 80. 70.

II.

Bohoslužebnosti katolíkův a podobojích.

(„Česká“ víra jako římská. Důvody pro latinu. Chrám katolický. Strojení obřadů. Asperges. Česká mše kališných. Elevace; přijímání. Řepice husitská; rozdíl mší co do řádu; mše temná; mše zádušní; litanie. Bohoslužby o svátcích. Vánoce. Veliká noc. Boží hrob. Sepultura Jesuitův. Jidáš. Jiné svátky. Boží tělo. Processí rozmanitá. Průvody mimořádné. Pouti. Průvod k nemocnému. Vystavování ostatků. Odpustky. Pobožnosti proti Turku. Klekání. Udílení svátostí. Žehnání. Svěcení kostela. Žehnání mrtvoly.)

Kdo četl na této knize až dosavad, nepodivuje se, že katolíci s utrakvisty dostali se do jedné kapitoly spolu. Víť, že se na konec „česká víra“ od římské již ničím nelišila nežli bohoslužebnou češtinou, přijímáním pod obojí, svátkem mistra Husi a večeří Páně, která podávána nemluvným dětem. Je to sic několik jadrných rozdílů mezi oběma náboženstvími, ale přec ne tou měrou prudkých, abychom nemohli bohoslužbu obou věr shrnouti v jednu kapitolu; svátkem mistra Husi dělili se podobojí od katolíků ročně v jediný den, a obřad, který říkal utrakvista po česku, ten stejně tak mínil a říkal kněz katolický po latinsku; přijímání podobojí bylo naposled pod jistou formou od papeže propůjčeno Čechům všem. Takž zbylo jen podávaní dětem nemluvnym za rozdíl nejvíc v oči bijící a bohužel často pohoršlivý, jakž o tom v následující kapitole se doloží.

Bohoslužebný obřad český ovšem byl jakožto zevnější rozdíl také patrný velmi, ač svrchu leckde ukázáno, že ochotní utrakvisté nebránili se latině ve všem všudy; stejně jako později katolickým kněžím všem nebyl mateřský jazyk aspoň při některych obřadech nic protivný; naříkáť Jesuita Serer,[1]) že „k zlehčení napomáhají katoličtí kněží, kteří s vlky vyjí a v českém jazyku křtí“. Ba za Šerera tiskl se mateřský jazyk do katolické bohoslužby tou měrou, že Jesuita uznal za svou povinnost latiny hájiti tiskem. Šerer

[1]) Rozmlouv. o cerem. křtu. Šerer. 1591.

přivádí ve své knížce r. 1591 všecky tehdejší důvody pro církevní latinu proti církevní češtině. Všimněme si jich, poněvadž jsou, jakkoli na mnoze velmi slabé, přece jen přesvědčením tehdejších rozhodujících mocí v římské straně.[1])

Nejprv prý latina nejobyčejnější jazyk v církvi vůbec, jeden z jazyků na kříži Kristově přibitých, jiné jazyky jsou barbarské, a latina nejvíc se hodí k tajemstvím křesťanského náboženství. Co prý začali čeští kněží po česku, od těch dob lidé nic sobě tajemství božích neváží, v kostelích ani nesmekají, neklekají, v hospodách prý ožralci po knězi říkají „Pan Bůh s vámi i s duchem tvým“, děti po ulicích dělají večeři Páně, berou maňásky i koťata a křtí je; také prý někteří kněží církevní latinu velmi hloupě na česko překládají: „Vere dignum aequum est salutare, přeložil prý jeden a zpíval u oltáře: Hodné jest koníčka pozdraviti.“[2]) Další důvod Šererův pro latinu byl, že prý Čechové od začátku (!) mívali latinské posluhování, latinská řeč prý jadrnější nežli kterákoli jiná, všecky jsou hrubé. Nechť prý se k „latinskému zpěvu rovná to, co se v českém jazyku zpívá, jistě se pozná, že tak zní, jakoby na starý pláceny kotel bil.[3]) Církevní latina dobrá pro zachování škol a svobodných umění. Než tento důvod vyzněl Jesuitovi ve sprosté nadávání. Prý „proto jsou v Čechách kazatelé voslové a lejci, neumějí latinu, jsou selští klepibykové, slámyřezáci, nuzní čeští klechové, zmaření písaříčkové, řemeslníci, ba i kati a biřicové“.[4]) Český jazyk při bohoslužbě jest Šererovi vše-tečnost: kněz mluví s Bohem, ten mu rozumí, latinou zaklíná ďábla, ten mu rozumí, dítěti (na křtu) je to jednostejno, jak se s ním mluví, a kmotrům se činívá bez toho napomenutí obecným jazykem. Poslední, desátý důvod bylo, že latina udržuje jednotu v církvi.

Ale horlení Jesuitovo na ten čas bylo marné. Z nuzné nouze katolická církev tehdaž skutečně chovala se k jazyku českému při bohoslužbě daleko přívětivěji nežli před tím i potom, kdy nebylo nouze. Stačí za doklad připomenouti, že synod katolického kněžstva r. 1605 od arcibiskupa svolaný dovoluje, aby dokonce při samé mši, když kněz epištolu a evangelium latinsky přezpívá, ihned obojí říkal česky, ovšem jen tu, „kde zvyk dovoluje“.[5]) V těch slovech ona nouze se tají.

[1]) Novější důvody pro latinu obřadnou čti od Hnojka v Časop. katol. duchoven 1833. 577. Pozoruhodně, pěkně i srdečně píše o slovanském obřadě, o slovanské mši, která bývala v Čechách do r. 1097, dr. Krásl v díle „Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu“. Str. 103. Poučný výpis slovanské bohoslužby tutéž čti 92—196. Domluvnost a vážnost slovanské bohoslužby vyvrací nejeden důvod latiny církevní.

[2]) Šerer; Rozmlouvání l. c. 88.

[3]) Tamže 91.

[4]) Týž 92.

[5]) Synod. archidioecea. 1605. 76.

Nuž vstupme do chrámu, ať tam již obřad český nebo latinský. Katolický a pravých podobojích chrám, jehož zevrubné vylíčení podali jsme jinde,[1]) lišil se od chrámu jinověrců znamenitě na první mžik oka. Všude po stěnách, na oltářích i na stropě posluhovalo účelům církevním umění vytvarné. Všude obrazy, kříže, sochy. V XVI. století arcibiskupové chtívali, aby veliký kříž jeden byl uprostřed kostela na trámě.[2]) Obrazy ze starších dob zachované měly velikou cenu uměleckou, již tehda dobře počítanou.[3]) V mense oltářní nescházel nikdy kámen v dřevo vsazený, na němž kalich stával (portatile),[4]) bez toho kamene oltář neplatil, ba naopak kámen ten sám slul druhdy oltáříček, o němž r. 1543 dí kaplan kouřimský Jiřík v kšaftě, že ho má „v kapsičce pro potřebu mše svaté“, jakoby řekl, kde kámen položí, tu že může mši sloužiti.[5])

Jináče byl oltář vždy vystrojen podle vkusu tehdejších lidí. Na oltáři byly na kroužcích kortény[6]) a koltry malované, vyšívané, antipendia hedbávná, aksamitová, krumplovaná, kožená se zlatými a stříbrnými květy i síťková antipendia drahými látkami podšitá, ubrusy prolamované, rouškové s krajky všelijakými i zlatými a s nápisy. Na oltáři bývalo kvítí v džbáncích cínových.[7]) V kapli Betlemské mívali při velikém i malém oltáři i palmy; některé ratolesti palmové byly před oltářem, jiné na něm.[8]) Na oltářích stávaly svícny, ne dva jako u protestantů, ale hromada větších, menších pěkného díla kovového, obyčejně cínového nebo mosazného. Také před oltář k stupňům postavovány dva ohromné svícny čili postávníky, na nichž hořely tlusté svíce. Dvě hořící svíce měly dle zajímavého výkladu z roku 1642 znamenati, že „pán Kristus po dvou apoštolích do Čech, Crhu a Strachotu poslal“.[9])

I svíce bývaly ozdobené. Roku 1520 ustanovuje Petr z Rožmberka řezníkům v Trhových Svinech, aby při mších mívali na oltáři sv. Mikuláše čtyři svíce „s korunami“.[10]) Lojovice na oltář vstavovati nedovoleno, poněvadž lůj „jest z hovad“, svíce ať jsou z vosku, jenž jest „od čisté včeličky“.[11]) O slavnostech všecky pulpity, kazatelnice i zdi bývaly látkami všelijakými, sukny, blyska-

[1]) Kulturn. obraz měst. I. 433. a násl.

[2]) Arch. zem. Opis z arcib. Lib. I. proventuum.

[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 111. 279. Císař rozkazuje r. 1603 Kadaňským, aby poslali mu tabuli sv. Jeronýma z kostela Mateře boží, že ji chce neprodleně viděti.

[4]) U sv. Martina v Praze r. 1622 dali si dělati portatile z jaspisu. Kn. záduší z r. 1608. V kameni byly ostatky mučedlníkův.

[5]) Kouř. arch. lib. testament. K. 8.

[6]) Inventář v kniz. pamět. Dvor. král. z poč. XVI. stol. 78.

[7]) Dřevěné džbánky a kytky zajisté uměle robené v nich nalezli jsme teprv r. 1670 v inventáři kostela Týnského. Druhdy bývalo kvítí živé.

[8]) Arch. musej. 1590. Inventář.

[9]) Zrcadlo náboženství od Hoffmanna, děkana německobrod. str. 245.

[10]) Diplomatář mus. z cod. Rosenberg.

[11]) Zrcadlo náboženství. Hoffmann. 1642.

vými a tištěnými plátny, damašky a ubrusci pokrývány, monstranc tykytovými nebo dražšími hedbávnými šlojíři[1]) zdobena, tak že všecko všudy naměřeno na to, aby zevnějšími oslňujícími dojmy vzbuzena byla vnitřní nálada.

A při bohoslužbě bylo stejně tak. Kněz katolický i podobojí oděl se plenou, albou, pásem, snopečkem (manipulus), štulou, ornátem dle slavnosti o barvě rozmanité. V těch dobách již všecko na něm mělo symbolický, mystický význam.[2]) Horlivým protestantům obřadná ta roucha, zvláště nádherná roucha katolických praelátů, byla pychou. „V jaké pejše, v jaké důstojnosti a slávě slouží oni ty své mše, v jakém divně sfladrovaném rouše, někteří v pěkných korunách (mitra biskupská), jiní v prsteních, rukavičkách, v nádherné obuvi, tu kadí, kouří, zvoní, zpívají, pozdvihují, to všecko divným jakýmsi šermířským způsobem činí.“ Tak Žalanský posuzuje a odsuzuje.[3]) Ale nic na plat, zevnější vystrojení katolické bohoslužby mělo velikou v sobě sílu, kteráž po příchodě Jesuitů a za nového arcibiskupství nejednoho jinověrce přitáhla a odloudila od svých.[4])

Nedělní mše hrubá začínala se všude kropením svěcenou vodou. Slulo asperges. Však nekonalo se jen v kostele; kněz vyšel z kostela ven a provedl processí kolem chrámu, po hřbitově.[5]) R. 1603 ozval se první návrh k synodě pražské, aby asperges po hřbitově nebylo, zvláště aby nebylo kropení kolem sv.-Vítského chrámu; císař prý se kolikráte nemohl dočkati konce toho processí.[6])

Mezi asperges zpívali zpěváci nebo lid Otčenáš, pozdravení Panny, vyznání víry, desatero, šestero. Po asperges sloužena mše tím způsobem, jak se do té doby vyvinul v uzavřitý a významný celek. Jednotlivým částem katolické mše, že vznikla jedna po druhé, protestanté se také posmívali.[7]) Katolici, nebráníce se tuze, vyznávali, že introit je od jednoho papeže ke mši přidaný, gloria od jiného; salutationes čili pozdravování, kteráž se skrze dominus

---

[1]) Inventář bosácký v arch. místodrž. opis v zem. 1565.

[2]) Čti tehdejší výklady u Solnického. 1630. Jináče známo, že benediktin Werdt všecky obřadné věci v církvi vykládá naturalisticky, že vznikly totiž z potřeby; na příklad berla, aby se o ní starý biskup podpíral. Biskup Durandus zase všecko všudy vykládá mysticky. Pravda bude uprostřed. Čti P. Vajsa v Methodu XX. 9.

[3]) Kázání Žalanského v museum.

[4]) Příklady z Buštěhradu a Litomyšle viz v Svobodovi SJ. katol. reformace. 65. 66. 1565. 1574.

[5]) Křižovník Kašpar Söldner v Kinšperce čistí se u arcib. Berky z lenosti, prý v ceremoniích není líný, co neděli prý koná processí s asperges po hřbitově. Arch. zem. opis z arcib. 1595. Starší doklad o nedělském asperges po hřbitově v kapitolním arch. cod. VI. 8. 75. r. 1468.

[6]) Articuli immutandi in Synod. Pragens. 1603. Arch. zem. opis z arcib.

[7]) Žalanskému je mše chodcovský plášť od mnohých biskupů římských složený. Kázání v museum.

vobiscum po sedmkráte dějí, že jsou z knih Ruth vybrána a ke mši přičiněna. Offertoř že přičinil jeden z Řehořů, Lev prefací; kanon větší a menší, jakožto nejpodstatnější část, Sanctus a Pater noster též že od jednotlivých římských biskupů ustanoveny. Agnus přidal prý Sergius; přijímání uloženo od jiného, Ite missa est od Lva.[1]

Podstata a zajisté nejstarší kus katolické mše sv. byl kanon menší a větší. V prvním žehná se chléb a víno a v druhém vypravuje se z poslední večeře Páne ono lapidární místo, jímž svátost oltářní ustanovena. V starých mšálech, v XV. století dle rubriky pražské tištěných, kanon bývá velikými literami naznačen od začátku do konce a na pergameně, kdežto ostatek mšálu všecek je papírový a tlačený drobně.[2] Modlitby v kanonu bývají někdy poněkud jiné nežli dnes, z čehož patrno, že ani v tomto kuse mše katolická neustrnula v nezměnitedlnosti. Tím spíš pochopitedlno, že ostatní částky tehdejší mše, byť měly stejná jména s dnešními a jádrem zůstávaly vlastně tytéž, formou přece se od nynějších liší. Na příklad introit, kyrie, gloria, graduál, offertoř všecko kněz musil zpívati, aspoň v mšálech jsou na to noty. Dnes zpívá kněz poměrně mnohem méně, některého kusu zpívá již jen první slova.

Nápěvy k mešnímu officium byly ovšem starodávného rázu církevního, hlavní linií hlasovou jsou nynějším velmi podobny, ale byly na mnoze ozdobnější nežli teď, jest v nich víc modulace hlasové, a kromě toho byl v nich rozmanitější výběr. V pražském mšále z r. 1507 spočítán třicet jeden druh praefací![3] V mšále musejním z r. 1498 spočítali jsme na pouhé „Ite missa est“ dvacaterý vzor notový.[4] Toť ona věc, na kterou Chelčický naráží s posměškem, že kněží dle mšálů zpívají někdy smutně nízkými hlasy, někdy radostně vysoko.[5] Ty „noty sladké a prolamované, v postě smutné“ se mu nelíbily.[6] Však nebylo knězi jen proměňovati hlas v těch a oněch kusech dle slavnosti a rázu mše, knězi mšál také přímo kázal, kdy čísti zvolna, kdy rychleji. Tomu zase Augusta smál se, říkaje, že kališníci pějí někdy povlovně jindy poskočně. Kanon bylo čísti nejzdlouhavěji, nejvážněji.

Zmíniti se jest, že také klášterní kněžstvo přičiňovalo k tomu, že mše v jednotlivých částech svých v oněch dobách nesloužena

---

[1]) Anban Mirotický. Obyčeje národů. 1579. Zajímavo, jakým pořádkem uvádí Příbram (v Životě kněží táborských) částky mše katolické: Introit, bradál (bude graduál), ofertoř, epištola, čtení (t. j. evangel.), kyrie eleison, allelluja, kanon, páteř, gloria, ympny (t. j. hymny, prosy), praeface, míru líbání (kříže), směšování vína s vodou, posvěcování, sanctus, agnus. Rukop. třeboň. Opis v mus. Výklad částek mešních v Časop. katol. duch. 1831. 560.

[2]) Viz exemplář v mus. bibl.

[3]) Konrád. Děj. posv. zpěvu. II. 6. 7. V sakramentáři Gregorianském jest 150 praefací rozličných. Od X. stol. je obmezovali. Krásl. Sv. Prokop. 93.

[4]) Dva staré mšály (incunab.) viz v arch. praž. č. 38., 39. v „Záduší“.

[5]) Psaní dvoje. Z rukop. paříž. Opis v mus.

[6]) Chelčického Řeč o Základě zákonů. Opis v mus. z bibl. olomouc.

všude stejné. Mnozí klášterové z ciziny, z mateřských domů, do Čech vnesli si svůj ritus a odlišovali se. Na příklad mšály cisterciatské, dominikánské a j. v offertoři i v kanonu se lišívají od jiných. Obyčejně „Ite missa est" zní v oseckém mšále takto: „Ite, benedicti et electi in viam pacis, pro vobis Jesus Christus hostia missus est." [1])

Všecky částky mše katolické stejně sloužili utrakvisté, ale buď s část buď všecko po česku. Jakož svrchu řečeno, Husité r. 1418 začali čísti při mši nejprv evangelium a epištolu jazykem mateřským, a za nedlouho celá mše byla česká.[2]) Ze snah smiřovacích vzešlo časem, že ten onen kus latiny zase přijat do české mše podobojích, až naposled zůstala zase jen epištola s evangeliem česká. Když vniklo k nám lutherství, stal se roku 1524 pokus o valnější zčeštění mše „podobojích"; tehda ustanoveno působením Caherovým, že mají držáni byti, „jako bývalo od starodávna, introitové, kteří by z písem božských vzati byli, Kyrie elejson, písnička andělská, Sláva na vysostech Bohu, epištola, graduálové, hallelujah; časem svým i prosy některé, kterézby se se zákonem božím srovnávaly, čtení svaté, víra obecná křesťanská podle sněmu nicenského, praefací, sanctus, agnus, přijímání a jiná při tom zpívání, a to vše, což nejvíc býti můž, v jazyku rozumném aby bylo".[3])

Nevíme, kolik se dali praví kališní tím usnesením navésti; zdá se, že někteří pro soutěž s novotnými Lutherány mši svou počeštili víc, ale kněz kališný katolickému smíření a tudy i ritu latinskému skloněný, zajisté přestával potom pouze na české epištole a evangelium, ostatek latině se modle. Dít Augusta r. 1543 s výtkou, že kališní zpívání víc latinské než české mají,[4]) a před ním také mistr Písecky zapsal si v paměti své, že české officium sic koná se v mnohých chrámech, zvláště na vsích, kde není literátů, ale jináče že i u Husitů officium pěje se latinsky.[5]) Tedy literáti latinští přičiňovali i tu, a kališný kněz již také z osobní příčiny, aby se totiž nezdál býti méně vzdělaným nežli římský, pochloubal se latinou u oltáře. Latina opanovala oltáře kališníků zvláště pak od té doby, co církev podobojí řízena byla neupřímnými administrátory, kteří se dali v úplnou závislost na straně římské. Jest domluvno, když panoval obojetný Mystopol, že husitská konsistoř r. 1564 vyčetla knězi od sv. Mikuláše v Praze, Turkovi, „že vysoce odporučuje cantilenas bohemicas".[6])

---

[1]) Zprávy P. Rafaela Pavla v Beschreib. der Handschrift. Hohenfurt. č. 18 č. 22.
[2]) Tomek Gesch. d. Univ. 215. 253.
[3]) Bartoš Erben Kronik. 28.
[4]) Pře Augusty a kněžstva kališného.
[5]) Pfrogner. Kirchengesch. 188.
[6]) Arch. zem. opis z arcib. 1564.

Který z kališných kněží chtěl se zalíbiti, zajisté nechal všeho zpívání českého a zpíval u oltáře latinsky. Ba v době prudké reakce katolické od počátku XVII. věku musil se nejeden kněz kališný upsati v konsistoři své, že bude sloužiti „bez českých knížek“.[1]) Nelze tedy stran kališnické bohoslužby za pravidlo položiti, že byla co do jazyka vždy a všude stejná. Proto také „voltářní knihy“ Adama Táborského, obsahující kališnou bohoslužebnost, uvádějí officium všecko české vedle officia cele latinského; kněz podle okolností místních, podle poměru, v němž kališní k Římanům na ten čas stáli, podle strachu konsistorního a podle osobní náklonnosti mohl sobě vybrati bohoslužebnost buď všecko latinskou, buď s část, buď všecko českou.

K bohoslužbě kališníků přihlédneme zevrubněji.

Ranní pobožnost nedělskou dle knížek Adama Táborského[2]) bylo konati u malého oltáře. Až do evangelia byla to jako mše. Před evangeliem kněz vzal „škatuli“, vytřel nádobku a dal do ní k posvěcování oplatky a kleknuv říkal kanon menší, aby Bůh z chleba učinil tělo, z vína krev svou. Obé pak ukázal lidu a dal se do čtení evangelia. Po něm bylo credo a ranní kázaní. Po kázaní kněz šel se zvoněním malým processím k velikému oltáři, a tu věřící přijímali svátost. Patrně to byli věřící ti, kteří k hrubé mši dostaviti se nemohli. Dlužno dotknouti, že katolíci tuto „rannou mši“ pokládali za kacířskou, poněvadž byla bez konsekrace.

Hrubá mše čili „veliké kázaní“, když dělo se po česku od začátku až do konce, mělo tento řád. Kněz bera na sebe „vomirál“, albu, štolu a jiné kusy obřadního roucha modlil se po česku. Ministranti, kteří se dle zprávy Augustovy svému úkonu oltářnímu učívali ve škole,[3]) na stupních oltáře s knězem říkali modlitby, zpověď (confiteor) Bohu, panně Marii, všem svatým; k modlitbám na stupních připojen i Otčenáš. Pak přistoupil kněz k oltáři a pomodliv se k Duchu sv. otevřel mšál a říkal introit. Po něm, ruce složiv, zpíval české Kyrie a zahlaholil začátek Gloria, když byl kalich vstavil na korporal. Po té k lidu zpíval „Milost boží budiž s vámi“, k čemuž žáci odpověděli: „I s duchem tvým.“ „Pomodlemež se!“ kněz na to a pokleknuv na zemi, zazpíval podle not modlitbu.[4]) Povstav kněz šel k pulpitu na pravo s mšálem a zpíval epištolu. Po ní pěli žáci. Řád české mše radí jim, aby pěli alleluja veršem a prosou a mutetou nebo co chtí případného. Zatím čte kněz tiše prosu z mšálu. Jak přečte, přestaví mšál na

[1]) Kn. konsist. v roudnic. arch. knížecím z r. 1601.

[2]) „Voltářní knihy“ přepsané od Václ. Čáslavského, faráře v Březnici roku 1588.

[3]) Pře Jana Augusty a kněžstva kališného. „Děti se učí ve škole, kdy ruce zdvihnouti, kdy křížem přeložiti, kdy dvěma prsty kříže dělati“ atd.

[4]) Líčíme řád české mše dle ruk. univ. knih. 51. A. 41. a dle Táborského knihy Voltářní. 3. F. 17. v mus. Noty zpěvné viz tamtéž.

levou stranu a chystá věci „k stolu večeře Páně“; vytře kalich, ampulku a patenu, a když pomodlil se klečmo Otčenáš, drobné hostie připraví do nádoby řka: „Ve jméno pána Ježíše Krista“; také naleje vína do velikého kalichu pro kommunikanty s týmiž slovy. Pokleknuv modlí se tiše k vypravení evangelia. Ministranti rozsvítí dvé zvláštní svíce, zvoník ve zvon veliký jme se zvoniti, a kněz dá se do zpívání evangelia notami jinými nežli dnes se děje. Po něm zpívá „věřím“; též obec pěje „věřím“.

Kněz potom zazpívav offertoř, při níž (zvláště v katolických chrámech) konšelé kadidlem byli podkuřováni,[1]) přistupuje k prvnímu posvěcování říkaje menší kanon. Dle kališné agendy ze XVI. věku kanon menší zněl: „Všemohoucí věčný Bože, tebe žádostivě prosíme, aby ráčil tento chléb a toto víno před tváří tvou postavené přijíti a posvě † titi Těla a krve pána našeho Ježíše Krista. Račiž učiniti mocí tvou podle ustanovení a vysvědčení oumyslu Syna svého, aby chléb tento v pravdě tě † lem byl p. našeho Ježíše Krista. Též i víno aby bylo † krví jeho u vylití na odpuštění hříchům našim.“ [2]) Při znameních křížových kněz rukou činiti měl požehnání.

Kde nepožebral kostelník hned po introitu, vybírány zbožné dárky teď. V katolických chrámech se chodilo k oféře, kteráž byla na výživu kněží, i třikrát za mši.[3])

Žáci pak začali zpívati zpěv před kázaním; kněz přikryv potom obojí svátost, četl sekret v mšále. Složiv ornát na mšál, kněz šel na kazatelnici kázat. Kostelník zatím hlídal světlo, aby neškodilo. Po kázaní, tak předpisoval řád,[4]) kněz měl říkati prosbu za císaře, za vrchnost, rady, soudce, ouřad, za hodné i nehodné kněze, za žalařované pocestné, těhotné, dobrodince, protivníky, bánce a za pokoj. Konečně měl s lidem říkati obecnou zpověď: „My všickni hříšní dáváme se vinni“ atd. Po Otčenási říkal kněz rozhřešení.

Vzav potom ornát na sebe, zpíval praefaci, literáti a žáci po něm. V obecné praefaci zpíval i slova: „Klanějte se panstva a potentátové, nebesa i nebeské moci.“ Kniha Taborského drží v sobě 28 praefací českých. Praeface k Husovi, kterouž se kališná mše lišila od katolické, zní: „Všemohoucí, věčný Bože, jenž si tuto zemi Českou slavností Čechů verných obdařil a jich svátku svou krví velebnou posvětiti ráčil, nebo pravdu tvou milovavše té sú dokazovali skutečně a tehdáž, když raději zemřeli, nežliťby se pravdy tvé ustoupice prověřili tobě; z nichžto byl jest jako přední sloup svatý mistr Jan Hus s Jeronymem, kteříž souc ohněm tvým

[1]) V Plani chtěli to kněží č. 1647 zastaviti, ale Harrach arcib. „starý zvyk“ schválil i na dále. Ruk. univ. kn. 11. A. 2.
[2]) Agenda musejní č. 3. G. 3. fol 45. Rukopis.
[3]) Zrcadlo náboženství od Hoffmana. 329.
[4]) Rukop. 54. A. 41.

zapáleni vohně hmotného se nebáli." Na konec: „O blahoslavení, věrní Čechové, kteříž ste pro krev Ježíše pána zemřeli... neb se již radujete a nás Čechy z rozpaků̊v vyrazíte a lekání pryč od nás zaháníte."[1])

Při následujícím Sanctus, bylo-li pokdy, až osm veršů mělo byti zpíváno; kněz zatím říkal veliký kanon. V něm, jakož dotčeno, vypravuje se z evangelia „kšaft Páně" čili historie poslední večeře.[2]) Potom kněz umyl si ruce (k čemuž bývali i „kotlíčkové stříbrní").[3]) klekl a zpíval Otče náš. Když skončil, jal se zpívati slova večeře Páně drže v obou rukou nádobu s oplatky a nad ní v palcích hostii. Při tom se u oltáře i na věži pozvánělo. Při té elevaci nebo-li pozdvihování padati bylo lidem uctivě na kolena; Žalansky vyčítá, že prý mnozí, „když kněz oplatek pozdvihuje, tvář sobě stírají, za to majíce, že tím obludy zaženou a že se jim žádné příšery v podobě viditelné naskytati nebudou".[4])

Žáci s knězem pak zpívali: „Pán Ježíš lidu věrnému, maje se bráti k otci svému, vydal pokrm volenému, každy věrny tomu věří, když jest bylo po večeři, běda tomu, kdož nevěří" atd. Žáci přetrhnou zpěv a kněz s kalichem totéž učiní, co prve s hostií. Ukáže ho lidu a zpívá „kšaft" o krvi Páně při poslední večeři. Po té zpívají žáci, kde přestali.

Při Agnus kněz rozdělil hostii na tré a klečmo vyříkal některé orace, po nichž přijímal tělo a krev Páně. Potom přijímali věřící. Po přijímání bylo dikučinění a mše brzy došla konce. Líbáu ještě „mír" čili kříž nebo i „líbadlo", ale slovem „Ite missa est" o svátcích u pravych podobojích neskončila se bohoslužba; pravy kališný kněz teď v monstranci vystavil svátost, při čemž kaděno z kaditedlnice[5]) a zpíváno k uctění. Kněz dal požehnání a tím byl konec.

O přijímání laiků slovo položíme zvlášť.

Kdo chtěli přijímati, přistupovali na zazvonění kostelníkovo do kůru a tu klekali. Kněz obrátiv se dává naučení. Podle řádu české mše,[6]) kteryž v tomto kuse shoduje se s evangelickou liturgií, táže se všech, proč jsou žádostivi přijímati? Měli odpověděti: „Pro naplnění kšaftu nařízení a poručení Ježíše Krista za jeho poslední večeře." Dále měl se jich kněz ptáti, věří-li všem řečem Kristovým a slibům a evangelium? Když odpověděli, že věří, ptáti se měl kněz třetí dotázkou, litují-li svých hříchů. Předepsaná odpověď měla byti, že litují, stydí se za ně a že do smrti nechtějí hřešiti. Kněz pak měl pochváliti a oznámiti, že na místě

[1]) „Voltářní knihy" v mus.
[2]) Agenda musej. 3. G. 3. fol. 45.
[3]) Invent v knize pamět. Dvůr Král.
[4]) Žalanský o zlých andělích. 175. 1618.
[5]) R. 1581 lot kadidla za 4 groše. Arch. mus. č. 24. E. 25.
[6]) Rukop. 54. A. 41.

apoštolském podle poručení Pána Krista jim dává rozhřešení dle slov, co „svížete“ na zemi, bude svázáno atd. Lid řekl Amen, pomodlil se Otčenáš, kněz ještě odříkal modlitbu o hodném přijímání a pak podával. Při tom žáci nebo obec zpívala písně některé též od Husa složené. Ceremonie před podáváním ovšem bývaly také kratší.[1])

Když jednáno s papežem o dovolení kalicha laikům, kališníci oznamovali, že všecka napomínání před přijímáním a po něm obyčejně odpadají, poněvadž bývá v neděli i o všední dni tolik kázaní, že lid o všem dostatečně poučen.[2])

Kommunikanté přijímali nejprv tělo, a pak zase všickni krev. Chléb čili hostie bývaly u podobojích jako u katolíků oplatky tenké, na železné pánvi pečené[3]) z pšeničné běli a nekysané, kružidlem vykrojené, ale tak, že jinačí formu měla hostie kněžská, jinačí hostie přijímajících.[4])

Tělo Páně bylo pohotově v nádobách kovových i v škatulích ozdobených hedbávím a vyšíváním. Krev Páně pro kommunikanty stála pohotově v kalichu velikém. Největší husitské kalichy pojímaly v sebe 6, 8 žejdlíků. „Nalevky“ v Hoře r. 1599 byly půl lokte zvýší; byly stříbrné a v dřevěném pouzdře chované.[5]) Veliký kalich podobojích obyčejně kryt býval do pola pokryvkou pevnou, druhá půle se otevírala; okraj kalicha zašpičatil se v hubičku nebo v řepík, často i v trubičku se svinul. Touto „řepicí“ lilo se z velikého kalicha do menších, z nich podáváno buď lžičkami[6]) nebo přímým upíjením. Po přijímání vypláklkněz kalich vínem nežehnaným, kteréž vypil sám; potom po druhé nalil vína nežehnaného, a to vypíjeli ministranté „s vážností“.[7])

Když povolen od Pavla IV. kalich laikům, mělo se dle instrukce arcibiskupovy před podáváním učiniti vysvětlení, že přijímání pod jednou je také dobré, že ke kalichu nikdo se nenutí, že druhdy to bývala jednostejná věc, přijímati pod jednou nebo pod oběma způsobama, papež že teď na prosby císařovy některým královstvím a provinciím to zase propustil za způsob jednostejný; kněz měl dle rozkazu arcibiskupského bezpečně věděti, kdo lítost má a kdo se zpovídal; lidi bez pokání měl hnáti od oltáře pryč;

[1]) V agendě kališné 3. G. 3. v mus. fol. 47. jsou jen kratičké modlitby.
[2]) Pfrogner: Kirchengesch. 188.
[3]) V invent. kostela lounsk. již r. 1350 Ferrum ad host. Štědrý v Methodu XVII. 131.
[4]) V Betlémské kapli měli r. 1570 formy k oplatkům železné a „kružadla dvě, jedno k ostiím, druhé k kommunikantům“. Acta universit. v Lobkovické knih. č. 310. fol. 28.
[5]) Arch. kutnoh. Opis v zem. 1599.
[6]) Stříbrné lžičky najdeš v kde kterém inventáři kostela podobojích. Kaplan kouřimský Jiří 1593 odkazuje „lžičky k službě boží, jedna je v korporálu, druhá v kancel'um“. Lib. testam. kouřim. K. 8.
[7]) Pfrogner. l. c. 187. Pešek. 77. 79. Pelzl. Gesch. Böhm. II. 607

také měl před samým podáváním ještě poučiti lid o vážnosti té svátosti, laikům měl dáti píti ze stříbrného kalicha, a každý aby měl šátek (linteolum) pod ústy. Hrubé lidi a „pitomé“ měl také hnáti. Co zbylo vína, měl vypiti sám.[1])

Ke mši a k přijímání brávano víno rozmanité. Pražští měšťané v XVI. věku začasté odkazují čtvrtce červeného vína k službám božím[2]) a synod katolický r. 1605 chce, aby, může-li byti, víno brali k svátosti bílé.[3]) Z malého kostelíka pražského Panny Marie na Louži víme, že tu r. 1596 koupili k službě boží „malvazí“ za 4 kopy 5 grošů.[4]) Tedy drahé sladké víno. Pardubičtí vydali r. 1572 za 50 žejdlíků vína jen půl druhé kopy; podáváno tu podobojím, ať již pravym nebo protestantským zajisté víno horší než malvaz.[5]) Stál-li v Nymburce žejdlík vína r. 1581 dva groše a utraceno-li v chrámě tamějším za celý rok kopa a tři groše,[6]) následuje z toho, že lidé buď přijímali jen řídko, nebo že dostávali u přijímání jen málo, na lžičku asi, tedy stejně tak jako bylo u Bratří. V kostele svrchu řečeném u Panny Marie na Louži roku 1591 některou neděli dal kněz do „řepice“ čili do kalicha s řápkem pro kommunikanty jen půl žejdlíku, jindy víc, k božímu narození půldruhého žejdlíku.[7]) Proti tomu utraceno v Žluticích r. 1599 za víno chrámové 6 kop a r. 1601 dokonce třináct kop.[8]) Tu tedy chodili věřící k přijímání častěji nebo dostávali víc.

Kommunikanté klečívali odděleni dle pohlaví, celkem tvoříce věnec kolem oltáře; často klečívali před oltářem u mříže a ne na schodě oltářním. Mříže před oltáře nejhorlivěji kázal stavěti arcibiskup Martin.[9]) Před knězem a za ním chodili hoši s rozžatými svěcmi.[10])

V starých mšálech bývají na konec psány a tištěny všelijaké rady, kterak si má kněz vésti stran vína a při nehodách, jež by mohly se při mši a u přijímání svátostném přihoditi. V mšále z roku 1498 čteme, aby kněz přede mší sám vína neochutnával; prý ať kapku vlije na dlaň a rozetře a povoní, však prý pozná, jaké víno. Kdyby poznal ocet, ať jím neposluhuje; kdyby hostie padla na zem, kněz měl zemi vypáliti, oškrabati; kdyby ukáplo

---

[1]) Instrukce arcib. Anton. r. 1564. Arch. plzeň. lib. divers. sentent. č. 4. str. 329.
[2]) Arch. praž. č. 8. 60. Rok 1521.
[3]) Synodus archidioec. 78.
[4]) Arch. praž. kn. zádušní. R. 1597 vydali za rok za víno k přijímání 5 kop 2 groše.
[5]) Počet pardubsk. II. v mus. fol. 23.
[6]) Kn. kostelníků. Rukop. mus. 24. E. 35.
[7]) Regis účtů. 1591. Arch. praž.
[8]) Kn. žlutická v zem. arch.
[9]) Beckovský. Poselk. I 340. 1584.
[10]) Krom Piseckého u Pfrognera v Kirchengesch. 187.

krve boží, měl to místo, kam káplo, olízati, oškrábati a popelem posypati.

Co do času, v kterémž slouženy, rozdělovati jest mše nejprv v ranní nebo jitřní. Nejrannější mše byly v adventě rorátní. K těm scházeli se ochotní literáti i cechové řemeslní a při voskovicích i lojovicích, jimž říkáno také „rorátky“,[1] zpívali z kancionálů adventní zpěvy české a naskrze milé i dojemné. „Jitřní“ mše či mše na svítání (in aurora) byla též v den narození Páně. Bratrstva a cechy řemeslné leckde učinily si zvláštní nadace na „jitřní“ mše u svého oltáře.[2] Z ranních mší asi je také ona, kterouž zovou „temnou“. O ní píše r. 1539 král Ferdinand I. kapitule Pražské, že podle nadání papežů od dávných časů v klášteře Zderazském každou Bílou sobotu držána bývala mše, kteráž slove temná, ale pro války byla pozanechána; na prosbu nynější mistryně světecké prý král mši temnou již podvakrát sloužiti dopustil, teď prý poroučí, aby té převořiši nebylo v tom překáženo od nikoho.[3]

Druhá mše, kterouž jsme svrchu líčili, slula hrubá, veliká. Tu konali k deváté nebo k desáté hodině dle nynějšího půl orloje. Četli jsme v pražských pramenech, že se roku 1514 zvonilo také „k poledním mšem“.[4] Objasniti neumíme, kteraké to mše byly.

Co do rázu svého byly mše prosté či čtené, zpívané a slavné, mše marianské a jiné dle fundací a úmyslů založené a nadané.

Příklad fundační mše marianské buď tu přiveden z kšaftu plzeňského r. 1520. Jan Chrt, Plzňan, odkazuje 700 kop míšeňskych, aby „způsobena byla z něho mše jedna do téhodne, zpívaná o početí Panny Marie na takový způsob, aby napřed světlem dostatečně opatřena a slavně se dvěma ministranty držána byla, na varhany aby k ní bylo hudeno a u veliky zvon zvoněno, pacholata aby v komžičkách zpívala“.[5]

Mší na prosbu za duše bývalo v katolických a v husitských městech zakládáno od věřících nemálo. Měšťané si při takové fundací lecco vyminovali. Na příklad pekař Hanzlík ve Vimperce odkazuje roku 1477 louku ke kostelu s uložením, aby v advent čtaly a zpívaly se dvě mše „za něho i za všecky příští, a to aby nikda nescházelo, dokudžby ten krunt trval“.[6] a v Plzni jeden zbožný soused odkazuje peníze, aby z nich čteno ročně 30 mší, jimž bylo jméno tricesima; kdyby se to státi nemohlo,

[1] Roku 1591 kostel Panny Marie na Louži platí „za rorátky lojové“ k adventu Páně 30 gr.

[2] Na př. r. 1491 řeznické bratrstvo v Mostě. Lib. tricesimus v kapit. archivě fol. 17.

[3] Arch. místodrž. Missiv. č. 20. 105.

[4] Arch. praž. č. 1046. 107.

[5] Arch. plzeň. č. 223. 15.

[6] Kniha vimperská v arch. zem. f. l. 189.

ať prý za každou tricesimu 1 kopa vydá se chudým nebo kaplanovi. [1]) Jiný chce r. 1537, aby čítány byly za něho mše se zpěvem literátův a týdně aby „při oltáři jeho čtena byla pašie“. [2])

Šlechtické osoby, zřizujíce zádušní bohoslužby za sebe, činívaly nadání štědrá sic, ale chtívaly hodně mnoho za to. Na příklad r. 1495 založiv kaplanství o dvou oltářnících Jindřich z Hradce, uložil jim, aby po celý rok v pondělí, v úterý, ve čtvrtek a v pátek četli zádušní mše za vrchnost zemřelou, též za Václava z Edu komorníka; ale „napřed za duše naše“, pak „za všecky duše křesťanské, ježto jiné prosby nemají“. [3]) Tím stalo se, že v Hradci Jindřichově v XVI. věku konáno některé rekviem za pány hradecké plných pět dní v témdni, takže v ten čas na jinou bohoslužbu sotva bylo kdy. [4]) Roku 1605 zřízena nadace za pana Joachima, dle níž bylo zpívati jednu mši se Salve u hrobu; tenebrae každý pátek při hrobě; desetkrát do roka horas; zvláštní zpěv v den sv. Bartoloměje, vigilie při sv. Lucii a jiné pobožnosti, všecko za pána. [5])

Při bílinském kostele bylo za duše Lobkoviců do roka přemnoho mší a pobožností. S malými výjimkami snad co den bylo zpívati hodinky a pašii; na to byla fundace 1000 tolarů; jeden kaplan po celý rok měl sloužiti mše jen za Marketu Lobkovicovou; v nedělské dni před suchými dny měly čteny býti vigilie za mrtvé pány, po vigiliích ráno bylo sloužiti mši smutečnou, odpoledne hned po obědě nešpor měl konán býti zvlášť za Oldřicha a choť jeho; za téhož ještě pětkrát za rok mělo slouženo býti a slovem, každý měsíc měla býti v kostele dlouhá a jediná paměť jenom na pány a jejich posmrtnou blaženost. [6])

Albert Kolovrat ukládaje (roku 1377) ročovským mnichům, kolik mší denně čísti mají za vrchnost zemřelou, položil do listiny zároveň trest, kdyby nedbali těch zádušních bohoslužeb: převor ať sedá u nekrytého stolu, a tři z předních bratří ať sedají při jídle na holé zemi, dokavad nenapraví se, co zanedbáno. [7])

Zmíniti dlužno o tom, že při zádušních mších a vigiliích strojen byl v kostele katafalk čili „feretrum“, na máry vstavena totiž rakev prázdná černě krytá, svěcmi obstoupená. [8])

Zvláštní druh mší byly mše „suché“; byla to vlastně mše jen na oko, kněz při ní neposvěcoval a nepřijímal svátost. Jest

[1]) Arch. plzeň. č. 223. 137.
[2]) Tamže 158.
[3]) Arch. kapitulní. Lib. tredecimus VI. 8. 32. Arch. C. X. č. 181.
[4]) Zpráva z r. 1592 v rukop. archivních výpisů Tischerových.
[5]) Arch. zem. Opis z arch. Jindřichohrad.
[6]) Arch. zem. Opis z arcic. R. 1612.
[7]) Listin v arch. sv. Tomáše.
[8]) Některý fundator učinil výslovně nadaci na feretrum. Arch. kapitol. č. VI. 8. 55. Rok 1499.

to tedy mše nepořádná; roku 1605 synod katolický ji přísně zapověděl.[1])

Kromě mší náležely ke katolické a podobojích bohoslužbě „pateře" nebo nešpory, pobožnosti to odpolední, při nichž bývaly říkány obyčejně žalmy, a to tím řádem, že kněz pěl jeden vers, literáti druhý. S tím střídány modlitby. V některý čas také litanie říkány a zpívány. Litanie, sestávající z řádek čili kratičkých „veršů", obsahovaly volání k světcům a světicím i rozmanité prosby, k nimž ke všem připojovala se přímluva, aby světec prosil spolu, nebo přímluva k Bohu, aby vyslyšel. Začasté zpívány litanie i na dvou kůrech proti sobě.[2]) Mnohé z těch proseb lišily se velmi od nynějších litanií; měly ráz poněkud i časový. Bývalo v nich, aby „církev obecní křesťanská byla mocně Bohem spravována"; býval v nich veršík za ouřad konšelský, za lidi postavené ve vězení, za turecké zajaté.[3]) K litaniím připojován na kollaturách panských verš za vrchnost, a jinde všude verš za krále Českého; zpíváno kromě jiného, aby Bůh „satanáše pod nohami našimi potříti ráčil"; aby „nepřátelům i utrhačům všem a protivníkům církve své aby odpustiti a je napraviti ráčil"; „aby sekty a roty a pohoršení z církve vyníti ráčil", „aby císaři křesťanskému Rudolfovi (nebo jinému) ustavičné vítězství nad nepřátely jeho dáti ráčil", „aby krále našeho Rudolfa s jeho radami a ouředníky spravovati a opatrovati ráčil"; též „pánů našich N. N. obhájcem a opatrovníkem aby býti ráčil"; aby „před Turkem, nepřítelem křesťanským, krve naší žíznivým nás obhajovati a za nás bojovati ráčil"; aby „těhotným i pracujícím ku porodu šťastně pomocen býti ráčil" atd.[4])

Zvláštní významné bohoslužby bývaly o hodech nebo svátcích výročních. O Štědrý den stavěny v katolických chrámech jesle. Den památný narození Kristova slaven nejprv „slavnou jitřní nešporou".[5]) Roku 1601 jsou voláni pražští farářové do konsistoře, kdež jim poručeno, aby „in die largum sero (Štědrý den), in festo in aurora, in galli cantu", jak udeří osmá (naše 11—1 hodina noční), hned aby se všude stejně zvonilo k nešporu.[6]) Dopoledne v hod Boží byla veliká mše s kázaním. Na sv. Štěpána světili v kostele semena ovesná a jarní obilí.[7]) O Tři krále svěcena voda a kadidlo. Roku 1601 rozkazuje se farářům pražským, kdyby někdo přinesl zlato, aby sakrifikovali též. O vigilii Tří králů po nešpoře chodívali kněží žehnat a kouřit kadidlem na

---

[1]) Synodus archidioec. 75.
[2]) Takové litanie na dva kůry vyšly r. 1590 tiskem. Paal je Leuconeus.
[3]) Univers. kn. 54. G 162. Litanie z r. 1558 o 35 strofách.
[4]) Litanie od kn. Filipa, far. v Soběchlebích. Tisk z r. 1608 53. D. 208.
[5]) Arch. rakov. kopiář z r. 1588.
[6]) Konsist. kniha Lobkovick. z Roudnic. 125.
[7]) Solnický Compendium 1620. Listiny ze Sklenné (Morav.) v mus.

radní dům, k císařskému rychtáři a ke konšelům; v témdni potom žehnali všecky domy v obci.

Svatky Veliké noci předcházel postní čas, v němž oltáře kryty černě;[1] v Škaredou středu svěcen a na hlavu dáván popel;[2] v ten čas zpíváno kolikrát za týden Salve a litanie s vzýváním svatých.[3] Roku 1602 nařízeno farářům pražským, aby v postě hned v první středu „začali se nešporové o polednách a kumpletové na půli dvacaté hodině až do středopostí, a od středopostí v 19. hodinu; Salve také aby se začala; faráři aby na Salvích bývali, dítky aby říkaly katechismus a písničky náležitě zpívaly a Pána Boha krotily, aby Turka od nás daleko zahnati ráčil". Rok před tím nařízeno, aby faráři v postě v neděli, v pondělí, v středu a v pátek litanie zpívali, kdo se nezachová, jak nařízeno, dvojí mu pokuta bude, na měšci i vězení.[4]

O květnou neděli svěceny přede mší ratolesti a jehnědí, o nichž věřeno, že „zahánějí ďábla a posvěcují místa, kde jsou.[5]) Potom zpívány od jedné nebo více osob pašije. Roku 1574 farářové napomenuti v dolejší konsistoři, aby nedopouštěli zpívati pašije lejkům, zvláště ne lehkomyslným.[6] Roku 1610 platí záduší Panny Marie na Louži od zpívání pašije v květnou neděli 21 grošů — kaplanovi.[7] Hudební ráz a notu mívaly pašije XVI. století stejnou jako dnes.[8] O Zelený čtvrtek kněz po mši oltáře myl, při čemž zpíváno. Pěvci podařeni na útraty zádušní vínem.[9] Ferdinand I. zavedl r. 1528 u nás románský zvyk, že myl v ten den dvanácti starcům nohy, při čemž je podaroval po rynském zlatém, suknem na šaty a kmentem na košili;[10] po něm konali ten obřad vysocí prelaté i opatové také. V ten den umlkly zvony a v kostele i před kostelem chřestačky dřevěné dávaly věřícím znamení o služebnosti boží.[11] V ten den také ustrojen boží hrob buď v kapli nebo při některém postranním oltáři; navěšeno a při-

---

[1]) Invent. sv. Martina roku 1624 „černá plátna na krytí voltářů času postního".

[2]) Nepodobný zdá se býti Hoffmannův (Zrcadlo nábož. z r. 1642) výklad, že Škaredá středa jest od škaredějšího šatu, do něhož se lidé k pokání oblíkají.

[3]) Registra arcikniž. červená fol 138.

[4]) Konsistor. kniha arch. roudnick. knížec. z r. 1601 fol. 30. 133.

[5]) Solnický; Compendium. 1630.

[6]) Rukop. zem. arch. O. 5. 141.

[7]) Zádušní kniha v arch. praž. 1593.

[8]) Univ. knih. 54. A. 41. Vydání Jana Blahoslava z r. 1571.

[9]) U Panny Marie na Louži r. 1571 vypili za to malvazí za 12 grošů. Kn. zádušní z r. 1556.

[10]) Beckovský. Poselkyně. I. 46. Zajímavo, že bratr Lukáš již r. 1527 zná zvyk umývati nohy u „Římanů"; mluví o něm v spise proti Ležkovi.

[11]) Při témž chrámě Panny Marie měli chřestačku za 8 grošů — tedy velikou velmi.

bito všelijakých koberců a kolter černých i jinobarevných [1]) a postavena k němu stráž. [2]) Je charakteristické pro obě strany, půjčil-li za 25 grošů koberce k božímu hrobu u Panny Marie na Louži v pobělohorské době roku 1626 — žid Jakub! [3]) K božímu hrobu čili k sepultuře bylo konati processí s monstrancí, kterouž kněz naposled do hrobu s tělem Kristovým položil. [4]) Roku 1556 dávají knězi děkanovi Matějovi Lounskému, Nymburští svědectví písemné, že na velikou noc k hrobu jest s žákovstvem i s literaty a s lidem obecným se slávou s processím okolo kostela chodil s monstrancí; na velikou noc po obědích že „památku umučení pána Krista znameními, jakejmi ukřižován bejti ráčil, lidu ukazoval i pacholátka z školy o takových věcech verše zpívala". [5]) O málo let později vypravuje Mikuláš, děkan v Litoměřicích, v konsistoři na svou očistu, že na velikou noc konal processí, „okolo kostela šel třikrát, literáti zpívali své, pacholátka své a laici také své". [6])

Po příchodu Jesuitů kněží pod obojí i katoličtí sepulturu slavili střídmě. Jesuité sem uvedli bohatý, fantasticky způsob vlašský, vystrojili boží hrob malováním, květy strojenymi, lampami, sochami i figurami živými, všecko o bujné jižní fantasii plné barev i kontrastů, působících na leckterého diváka mocně. Sám arcikníže Ferdinand r. 1559 nemohl se dosti nadívati na jesuitskou sepulturu v Praze, dal jim vysvědčení, že tu nikdy takové nebylo. [7]) V Chomutově Jesuité mimo plastický boží hrob podnikli o Velký pátek i veřejnou po ulicích pašiji, nesli kříže a trnové koruny, při čemž se i bičovali. [8]) Někteří správcové kostelní také oblibovali v pašijový týden vystavovati při božím hrobě „Olivet", plastickou to zahradu s figurami Ježíše a apoštolův. Obecněji dávány Olivety na odiv teprve v časech pobělohorských.

V klášterských kostelích měl všecek konvent účastenství v processí hrobu božího; u jeptišek kladla abatyše do hrobu kříž. Na příklad na Veliky pátek po dokonaní mše abatyše panen sv. Kláry vyšla se dvěma staršími sestrami; před nimi mladší panny nesly korouhve, svíce, vodu svěcenou, kadidlnici; v ten čas chorus jeptišek četl tři responsoře. Abatyše položila kříž do hrobu podloživši podeň korporál; druhým kříž přikryla, a přiloživši „kamének pěkný", kříž pokropila a okouřila; potom posta-

[1]) V účtech záduší P. Marie na Louži čteš r. 1591 za přivezení a odvezení koberců k hrobu; za cvočky a špendlíky k hrobu.
[2]) V knihách městských zhusta nacházíš útratu „za hlídání božího hrobu v kostele". Třebeničti platili r. 1591 od toho 4 groše. Kniha oučtů městských.
[3]) Zádušní kniha z r. 1593.
[4]) Faráři Václavovi na Zderaze r. 1565 se vyčítá, že o Veliký pátek nedržel sepulturu cum sacramento.
[5]) Kopiál nymbursk. z r. 1556 195.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. 1565.
[7]) Rukop. paměti jesuits. 1. A. 1. 42. 43.
[8]) Svoboda. Reformace. 20

vila svíci k hrobu.[1]) Když bylo na noc v ten den páteční po třetí zvoněno, šla abatyše s processím zase k hrobu, zdvihla kříž, nesla ho před veliký oltář, tu ho líbaly panny a poznenáhlu zdvihaly, při každém zdvižení vždy vyšším hlasem zpívajíce. Kněží konali poctu a zdvihání kříže již ráno o Veliký pátek při obřadě.

Při poctě a zdvihání kříže o Veliký pátek bývaly v oněch dobách oféry. Píše bratr Tůma r. 1502, když se zpívá „Aj dřevo kříže, na němž spasení světa viselo", klekají a „jezdí na kolenou kolem něho líbajíce a peníze i vejce dávajíce".[2]) O Bílou sobotu začínal se obřad jako dnes, že vystavena svátost a potom hned pálen Jidáš. Vlastně na hranici před kostelem spalovány zbytky olejů svatých. V ten den trčela z kazatedlnice tyč, na níž byla navázána koudel. Té koudeli říkali Jidášova brada. Kupuje i protestantské záduší týnské r. 1609 „koudel na Jidáše" a „koudel na Jidášovu bradu". Kněz na ni ukázal a zpíval: „Pohleďte jak sláva tohoto světa pomine" a po té začal paškální kyrie,[3]) a svěcena svíce velikonoční čili paškál, do něhož kněz vpravil 5 kadidlových zrn. Paškál pak hořival v chrámě při evangeliích až do Nanebevstoupení.[4]) Kromě paškální svíce rozsvěcována zároveň hromada jiných světel, jimž říkali také Jidášky.[5]) Potom svěcena voda a sloužena mše.

O jitřní k božímu hodu slavívali vzkříšení. Žádný kostel nebýval na tu noc zavírán; ale hlídali ho i zbrojně, aby se nic nekalého nepřihodilo.[6]) Před jitřní pěvci začali zpívati tekst o vítězství Kristově, zpívali allelujah. Kněz o vzkříšení sňal monstranci z hrobu a zvolal: „Vstalť jest této chvíle!" Pak bylo processí a jitřní mše se zpěvy,[7]) při nichž naši otcové nezapomínali prositi, aby Bůh vyvedl hojnost obilí ze země a vína „k potěšení srdce lidského".[8]) Na oltář postavena podoba Krista s praporcem vítězným.[9]) Na ráno pak po vzkříšení Páně svěcena vejce červená, plece, sýr, slaniny, koláče a dle zprávy Augustovy i „okruhly co kolo". Svěcen také beránek a jeřábek, jež pod nebem buď před kostelem, buď před rathouzem měšťané jídávali veřejně na památku, že lid israelský 40 let se krmil křepelkami, nežli vešel

---

[1]) Zpráva z rukop. Olomouc. univ. bibl. vytiš. v 5 archu Pamět. Města Vysokomýt. od H. Jirečka.

[2]) List Tůmův v arch. zems. Opis z Herrenhuta.

[3]) Táborského Voltářní kniha

[4]) Výklad o svíci paškální v Blahověstu 1861. 130.

[5]) Zádušní kn. lit. M. arch. praž.

[6]) Arch. plzeň. kn. stubrs. č. 193. fol. 12. K. 1589 „Osoby dvě se volí v Bílou sobotu v noci u kostela hlídání".

[7]) „Processí" velikonoční jedno z latiny na česko Lomnický přeložil. V mus. 27. F. 1.

[8]) Agenda mus. 8. G. 3.

[9]) „Imago resurrectionis cum vapillo" v inventáři sv. Martina. Arch. pražský.

v zem zaslíbenou. Beránka a jeřábka také protestanté mívali, začež byli posmíváni: prý jiné ceremonie zavrhují, této se drží.[1])

Mezi Velikonocemi a Vánocemi zajímavější obřad chrámový konán v svátek Obětování Páně. Svěceny hromnice, svíce znamenající Krista, světlo světa. Staré paměti vypravují, že „za dávných časů v České zemi křesťané hřímání se báli, tehda postávník hromničný nebo svíci na čest sv. královny zažhli, protož Čechove ty postávníky, které kněží světí, hromnicemi nazvali".[2])

V minulých dobách mnohem více byly v rodinách užívány nežli dnes. Rozsvěcovány, když hřmělo, rozsvícenou hromnicí zahaněna těžká nemoc, a když člověk umíral, hromnice mu vstavena za hlavu. K svátku hromnic kupovala záduší tolik liber „nálepkův", svěc menších, kteréž asi všecky při svěcení, jež dělo se kropením vodou a kaděním, byly zapáleny.[3]) S hořícími hromnicemi a nálepky šlo processí kolem chrámu.

O svátek Božího vstoupení v katolických chrámech přivozováno vstoupení věřícím hmotně na oči. Vypravuje Bartoš r. 1509, když mniši u sv. Tomáše na Malé Straně po obědích divadlo před lidmi dělajíce táhli v kostele obraz nahoru ku podobenství vstoupení Páně na nebe, obraz se vrtěl a lidé se smáli, v tom se náhle kruchta s množstvím lidu utrhla a na jiné lidi spadla, mnohé zmrzačila.[4])

Svátek Nanebevzetí Panny Marie zajímavý tím, že podobojí a katolíci světili koření a byliny; odtudž starým slula „Kořenná Panna Maria".

Posvěcení slaveno v chrámě slavným officiem; den posvěcení chrámu se ohlašoval vystrčením korouhve z věže, ale větší slavnost a ruch býval v ten den před chrámem, kdež „na place" býval všude jako jarmark.

Po sv. Trojici první týden slaven svátek Božího těla, jejž založil roku 1264 papež Urban IV. Hlučná processí Božího těla však obecněji provozována přičiněním papeže Jana XXII. (1316); u nás první zpráva o nich z r. 1321.[5]) K úctě Božího těla zřízeny u nás spolky, jeden v Praze r. 1389,[6]) a tu též vystavena gothická kaple na Dobytčím trhu, kamž se processí brávala. Den slavnostního processí nebyl stejný, někdy konána processí ve středu před Božím tělem, někdy slavena v ochtábu processí dvakrát i třikrát. Zdá se, že právě k těm processím vznikly monstrance

[1]) Zrcadlo nábož. Hoffmann. 321.
[2]) Životové mučedlníků z r. 1495 lit. C. 3. v mus.
[3]) Arch. praž. kn. záduš. Týnsk. lit. M. 1609.
[4]) Bartoš-Erben. 11.
[5]) Z Emlerových Regest. proti Bockovi ukázal Neuwirth. v Gesch. d. bild Kunst I. 148, zároveň vysvětlil význam těch slavností pro umění.
[6]) Monum. hist. univers. II 263. Řád krumlovský ze XIV. věku tištěn posléze u Neuwirtha l. c. 292. Origin. v univ. knih. 14. B. 15.

průhledné, aby hostii bylo odevšad viděti. Hněvá se na to Chelčicky v době husitské, že kněží se svátostí chodí ven, aby se lidé „k té bělosti“ modlili. [1])

Byl to v XV. a v XVI. století svátek, jímž se katolíci jinověrcům veřejně ukazovali. Ani praví podobojí se mu nevyhýbali a slavili ho. Veřejná manifestace děla se všude slavnym processím s monstrancí nesenou ke čtyřem oltářům, v městskych ulicích postavenym. Čtyři oltáře znamenaly, že na všech čtyřech světa stranách svátost Těla se ctí. Kde bylo se báti od jinověrců pohoršení, chodila processí jen z chrámu do chrámu. [2]) Při processí Božího těla všecko bylo samy květ a věnec. Již Krasonický vypravuje, že dávají se růžové věnce na monstranci, [3]) a stejně tak sto let potom čteme, že věnce z květin, zvláště s rozmarýnu byly na monstranci i v rukou obecenstva. [4]) Do měst voženy k tomu času z lesa stromy čili „máje“, jimiž zdobeny nejen oltáře, ale i domy, mimo něž průvod šel. [5]) Pražským kostelům voziti je musili vesničtí poddaní. [6]) Na zem sypány růže a tráva. Processí v čele byly neseny praporce kostelní; [7]) před svátostí a kolem ní i za ní kráčely družičky. Přední měšťané (a na hradě Pražském nejvyšší úředníci zemští) [8]) nesli nad knězem se svátostí „nebe“ ozdobené a na bidlech visuté; větší ostatek průvodu byly cechy řemeslné se svými praporci; mistři, jakož o tom Chelčický svědčí, měli v rukou svíce. [9]) Bylo i pevně určeno, jak řemesla o Božím těle za sebou kráčeti mají. [10]) K průvodu byli přidáni trubači, pištci a bubeníci, o nichž píše r. 1516 kniha kaňkovská (u Kutné Hory), že o Božím těle tak tloukli do bubnu, až ho docela stloukli. [11]) Plzeňští řemeslníci měli v statutech, že na hod Božího těla a tu neděli po Božím těle musí mistři a tovaryši se svécmi k pro-

---

[1]) O šelmě a obrazu jejím Opis v mus.

[2]) Roku 1574 z Týna a od sv. Jindřicha v Praze k chrámku Božího těla na dobytčí trh. Rukopis zem arch. O. 5. fol. 156.

[3]) Goll. Č. Č. Mus. 1878. 392.

[4]) Účty arch. Jindř.-hradec 1630. Výpis Tischerův. Nákladem panským vydáno za věnce při processích Bož. těla až do ochtábu 2 kopy 35 gr.!

[5]) Kn. záduší p. Marie na Louži z r. 1555. Rok co rok jsou tu zapsány „máje k Bož. tělu“ přivezené.

[6]) Kn. záduší téhož z r 1591. Vozili sem poddaní ze Sedlce; dostali za to 4 groše r. 1591

[7]) Bienenberg; Königgraetz. I. 241. B. 1407.

[8]) Arch. místodržit. R. 109. 14.

[9]) Chelčického psaní dvoje. Opis z ruk. paříž. v mus.

[10]) V nálezech olomouckých v knize jevičské je takový pořádek řemeslných cechů z r. 1472. Měli jíti za sebou: Tkadlci, koláři, bednáři, provazníci olejníci, vetešníci, lazebníci, rybáři, hrnčíři, řemenáři, stolaři, střelci, tůlaři, konváři, kloboučníci, zlatníci, maléři, koželuzi, pasíři, zámečníci, kovaři, krejčí, ševci, pekaři, masaři, sladovníci, blanaři, soukenníci a „potom páni starší se svú korouhví“. Opis v Histor. Spolku.

[11]) Arch. kutnohor. kn. oučtů. Z Kaňku z r. 1606.

cessí. Kdo schválně nešel, dáti měl 1 groš pokuty; kdo jíti nemohl, dáti měl půl pokuty.[1])

Položíme některé zprávy o processí Božího těla na poznanou, jak kde konáno.

V Kutné Hoře v samý počátek bouře husitské si nařídili, aby farář nového kostela (sv. Barbory) nesl co nejhlučněji a nejslavněji svátost do kostela Vysokého; tu aby se spojil s kněžími a odtud aby prošli ulice horské „podle obyčeje" dvakráte. To aby dělo se ve čtvrtek. V neděli měl farář malínský se svými kněži a žáky slavně přijíti do nového kostela a odtud vykonati s kněžstvem horským novou processí po ulicích. V ochtáb měla býti třetí processí slavná nebo necháno každému faráři na vůli, aby vykonal processí jen ve svém okrsku. Vypravuje se, že na tu processí slavnou lidé z mnoha mil přicházeli houfně, tak že Horníci připadše na zištnou myšlenku, vyprosili si od krále na ten čas třetí jarmark, ale prý v malých létech „tu slavnou processí v hlučnej jarmark obrátili, jejž až do leta 1622 bez processí vykonávali".[2])

Staří letopisové stručně líčí roku 1447 processí pražské; prý dělo se z far po rynku a po ulicích, byly při něm jeptišky s pannami u věncích a trubači.[3]) Toť již processí strany husitské, aniž v něm jeptišky překážejí; tehda jeptišky pražské byly většinou — ne-li naskrze — podobojí.

V začátcích lutherstva českého shodli se roku 1522 v Praze katolíci s podobojími o processí Božího těla na vzdory novotným jinověrcům; to processí popisuje luthersky Bartoš písař ovšem se svého stanoviště.[4]) Prý vyšli „po ceších a obchodnících a tak po všech obyvatelích na jich velikou škodu s bubny, píšťalkami, s trubači a tak s jinou světskou a posvícenskou přípravou, a k tomu mnoho děl i pušek větších, menších před radnici vytočili; to všecko ke cti a chvále boží podle jich smyslu činili. Někteří z předu, někteří z zadu za tou processí chodili s praporci, korouhvemi řemeslnickými. A zdá mi se, že žádný z Čechů takového triumfu ani tak pěkné, teverné a přípravné cti a chvály boží nikda neviděl, leč za časů Jana Žižky, když s Tábory na poli vojensky býval a když kněží vycházeli mezi ně s svátostí do vojska v processí, jakoby jich k bitvě pobízeli."

V České Lípě konáno poslední processí před úplným vítězstvím protestantstva r. 1573; ve zprávách o něm připomínají se jenom dvě stace, dva oltářní stoly; měšťané katoličtí „figurovali" Tedeum, soukenníci nesli nebesa, rychtář a purkmistr jdouce po boku kněžově nesli cípy šlojiře, jímž byla monstrance zdobena.[5])

---

[1]) Stvrzení cechů zámeč., brníř., nožíř., mečíř., konvář., uzdař., sedlařského. Z r. 1488. Kniha bratrstva sv. Barbory. V museum.

[2]) Kapihorský. Histor. 55.

[3]) Staří Letop. 146.

[4]) Bartoš Erben. 188.

[5]) Mittheil. f. d. Gesch. d. Deut. XXIV. 44.

V Chomutově s processím Božího těla spojovali zvláštní slavnost světskou od starodávna; hned po processí totiž daly se družičky s městskou chasou řemeslnou i studentskou v tance před zámeckým kostelem. Z kostela vyneseny ven lavice, na něž umdlené panny se usazovaly; zajisté o nějaké občerstvení jídlem a pitím také bylo nějak postaráno. Tanec trval až tři hodiny; děvčata byla k němu pod titulem processí zvána jako k muzikám. Protestanté chomutovští, jimž bylo processí Božího těla tuze proti mysli, uchytivše se těch tanců, žalovali r. 1607 císaři; ale císař odvětil, aby dali pokoj, tanec že jest při tom od starodávna a že děje se bez pohoršení.[1])

Celkový dojem slavných processí Božího těla, jak se vyvinula do začátku XVII. věku, lze přes protimyslnost stranníkovu vycítiti ze zprávy kalvina Žalanského, jemuž se ovšem processí ta líbí pramálo. Píše:[2]) „V tom velikém processním hluku, když se všudy ve všech koutích hlasitě zvoní, ano i zvonci malými a cimbálky hlučí a zvučí, zpěvem zvučným všady vítr rozrážejí, trávou, růží, kvítím zemi posejpají, kříže, praporce, korouhve, postávníky vystavují, s rozsvícenými svěcmi v nejjasnější polední světlo stojí, zlato, stříbro, perly, obrazy, zlaté nádoby, tabule, roucha šarlatová a jiné všecko, čemu se bláznovství světa diví, ukazují a nosí, ano i z ručnic střílejí, již tu lid ten nebožátko sprostný tím hlukem, vřeskem a marným bleskem jsa omámený, mní, že Bůh není na nebi, ale v té skříni zlaté.“ Týmž smyslem píše jeden z českých Bratří r. 1586, jenže tomu ze všeho nejméně se líbí růže. Píše: „Nechodíme s processí, s monstrancí pod věnci, s tatrmany, fakulemi, s cymbaly, korouhvemi; lehké šenkýřky tou růží, která se na monstranci nebo na kněze sype, své šibřinky k šenku a k svému lotrovství obracejí.“[3])

Nade vši dosavadní slavnost a zvyklost snažili se Jesuité při processí Božího těla vyniknouti; pražští Jesuité nejen že zvali k nesení monstrance nejvyšší praeláty (r. 1575 nuntia papežova), že zvali k nesení nebe nádherné pány (r. 1575 legata krále španělského), nejen že při vystrojení oltářů dali sobě nad obyčej záležeti, oni, jakož svrchu jinde dotčeno, zcela nový kus přimísili k slavnosti, motivy opravdu divadelní. Hodné a pěkné žáčky oblékali za anděly a stavěli je na oltáře; hromadu žáků za anděly oděných vstavovali do průvodu; vybírali k tomu žáky z rodin šlechtických a bohatých, poněvadž ješitní rodičové útraty drahé strojby brali rádi na se. Andělé totiž kromě bílé řízy musili stkvěti se zlatem a kamením (auro et gemmis).[4]) Rodičové r. 1567 chlapcům pořídili k průvodu také praporce krásné, na nichž jméno

---

[1]) Arch. místodrž. Missiv. č. 116. 175. Tamže též č. R. 109. 15.—2.
[2]) Kázaní Žalanského. Museum.
[3]) „Odpověď na šest důvodů Šturoma“ od Uberýna.
[4]) Rukopis jesuit. kolleje I. A. I. 125.

Ježíš nejpříjemnějšími barvami bylo malováno.[1]) Aby divadlo bylo úplné, Jesuité neváhali přičiniti k slavnosti té církevní i dialogy, ba i scény hotové. O Božím těle roku prve řečeného byl jeden z nejvytečnějších hochů oděn za anděla Gabriela, jenž říkal prosebné verše za císařství římské, a druhý, představuje anděla Michala, prosil pomoci církvi; kromě toho vystoupili u oltáře na scénu pohané a židé, popírající, že Kristus v hostii jest přítomen; jim odpíral křesťan, jemuž anděl obranu napovídal, takže na konec pomocí tou andělskou židé i pohané jsou přemoženi a k tomu přivedeni, že pospolu se vším lidem jali se poklonu vzdávati svátosti.

Divadlo to dle zprávy jesuitské prý bylo tak dojemné, že i jinověrci přítomní zaplakali. Na prosbu Lobkovicovu opakováno v neděli potom zase. Roku 1575 hráno při slavnosti Božího těla u pražských Jesuitů divadlo od Campiana sepsané, kterak obětoval Abraham Isaka; prý zvlášť podařen byl duševní zápas obětujícího otce.[2])

Při tom nelze nezmíniti se, že před obratem husitským nebyly divadelní sceny o Božím těle u nás žádnou nevídanou vzácností; zakazujeť r. 1366 arcibiskup Arnošt, aby nebylo o Božím těle „ludus theatrales“, aby nebyli žertéři v processí. V zemích romanských takové hry nevymizely, jsouce při jednotlivých štacích všude s oblibou provozovány na pohyblivém jevišti ano i na voze.[3]) Odtud je přenesli Jesuité k nám, ale s podstatným od starých dob rozdílem: hry o Božím těle byly teď jakýmis zápasy pro katolickou víru.[4])

Při oltářích o Božím těle říkány od kněze rozmanité modlitby a na konci vždy dáno lidu požehnání. V husitské agendě je obřad dosti prostičký. U prvního oltáře čte se evangelium, ovšem jen po česku, kněz zazpívá pak „Pane Bože, králi náš!“ a pomodlí se za ourodu, za déšť, za dobré a jasné povětří. Při druhé štaci dí kněz v modlitbě, „aby to, což proti nám ďábelské a lidské lsti ukládají, v nic obráceno bylo, abychom nejsouce žádným protivenstvím uráženi, v církvi tvé pokojně tobě díky vzdávali. Při čtvrté štaci říkal kněz modlitbu za hříchy.[5])

Kromě processí Božího těla bývala v církvi mnohá jiná processí, třebaté méně slavná. Processí bývala vůbec částkou bohoslužby z nejstarších dob křesťanských; středověk v nich i přemršťoval míru.[6]) U nás převrat husitský vedl k jisté střídmosti

[1]) Tamže.
[2]) Rukop. 1. A. 1. 190.
[3]) Menčík. Příspěvky k děj. čes. divad. Rozpravy akad. IV. 1. 28. 29.
[4]) Wilken Gesch. der Spiele. 143. „Geistliches Kampfspiel für den kathol. Glauben.“
[5]) Agenda musej. 8. G. 25.
[6]) Roku 1412 šlo 100.000 bosých Pařížanů v processí obecném. Kobler; Leben im Mittelalt. 13

i po této stránce, ale processí nepřestala. Vždy zůstávalo patero hlavních processí tu a tam více méně obvyklo; kromě Božího těla a processí o vzkříšení, byla to processí o květnou neděli, o Hromnicích a processí „s kříži“ o dni křížové. Z průvodů mimo Boží tělo zajímavějších budiž zvlášť dotčeno processí o křížové dni čili „processí rogationum“ s prosbami za úrodu, za déšť; jeho se účastnili školní žáci spolu s měšťanstvem.[1]) Žáci a vůbec mládež jdouce v svém šiku zpívali dle Augustovy zprávy tence: „Sancte Petre!“ a staří, jdouce za nimi přidávali hřmotně „Ora pro nobis.“ Na venkově chodívali o křížových dnech z města ven. V Hoře r. 1618 šli s křížem a korouhvemi z kláštera Sedleckého do Hory, a tu přes rynk do Vlaského dvora, „zpívajíce české písně velikonoční a pro déšť pobožné“. Poněvadž dává o tom zprávu mincmistr Vřesovec Slavatovi a lidu bylo při processí jen do dvou set, vysvítá samo sebou, že protestanté horští se té processí vyhnuli.[2]) V Praze nařizovala konsistoř, aby faráři konali processí rogationum z Týna k sv. Havlu jeden den; a od sv. Jindřicha do Slovan druhý den. Žáci aby uměli litanie dobře. R. 1572 vzkázali konšelé konsistoři, „bude-li jim moci stačiti čas, že chtějí přítomni býti, pakli by nemohli, že pošlou rychtáře, aby nic scestného se nedálo“.[3]) Z toho světle patrno, že se konšelé té processí účastniti nechtěli.

Při některém kostele dělo se processí prosebné s litaniemi nebo na čest Božího těla co týden jednou v kterýkoli všední den;[4]) v některých chrámech byl „circuitus“ v neděli.[5]) Zvláštní processí i fundacemi byly zřízeny od starodávna. Církev katolická ochotně podporovala zřizování jich i účastenství při nich, udělujíc odpustky účastníkům.[6]) Za reakce katolické zřizována processí růžencová; r. 1615 zve kněz Kleblatt arcibiskupa do Račice na takové processí; prý půjdou v něm mládenci a panny věnčené a se svěcmi.[7])

Byla processí též mimořádná, konána v době sucha, moru a války. Účastníky morového processí jednoho v Moravské Třebové známe, ale z pozdní doby pobělohorské.[8]) V čele šli učedníci a tovaryši s praporem, za nimi kráčeli mládenci a panny, pak nesena socha Panny Marie od čtyř panen, před ní obětnou svíci velikou

---

[1]) Arch. praž. č. 1054. 65. Rukop. zem. arch. O. 5. 8.
[2]) Dačický-Rezek. Paměti. II. 276.
[3]) Oeconom. v arch. zem. B. 11.
[4]) Arch. Č. X. č. 181.
[5]) Arch. zem. Opis. z arcib. 1566. Farář sv.-Jilský Štěpán nechce chodit, když letanie zpívají, „okolo in circuitu“. Též Schön. Gesch. Wodňan. Rukop. 33. Jemu je processí kolem kostela italský způsob.
[6]) Na příklad chrám soběslavský obdržel r. 1538 takové odpustky od bisk. modenského. Kn. soběsl. Opis v museum.
[7]) Arch. zem. opis z arcib. Parochial. 1615.
[8]) Musej. arch. Listin. z Morav. Třebov.

držel kdos, pak šly v průvodě vesnické panny, školní mládež, městská rada s fakulemi, za velikou svécí kráčeli muzikanti, za nimi kněží, mužská obec, ženská obec a na konec vězňové ze žaláře na tu slavnost přivedení.

V Pražskych městech konáno roku 1564 processí za zdraví císařovo; tedy také processí mimořádné.[1])

K processím připočísti jest i v XV. a XVI. věku pouti, konané hromadně k místům i velmi vzdáleným, slynoucím zázračnymi obrazy, vodami léčebnými. Jakkoli kněží strany podobojí prvotně poutí jakožto zbytečných procházek a veselostí nic nevážili, nebylo lze u lidu pouti staviti. Pražané vždy rádi putovali k sv. Prokopu, Ivanu a jiní jinam.[2]) Pověrčivý lid vymýšlel sobě i při obyčejném úkaze přírodním — na příklad potil-li se kde kámen — zázrak a strojíval k němu pouti. Je paměti hodno, kterak nucen byl sám administrátor Hilarius, jináč náboženský horlivec povědomý, vzepříti se zázraku takovému a poutem k němu. R. 1466 píše Mikuláši, arcidékanovi bechyňskému, že už zase hrnou se lidé do farnosti Kájovské do lesa nedaleko Rovného ke kameni sv. Wolfganga, kdež objevují se stopy světcovy. Prý už to místo bylo jednou pro pověru zrušeno; ne bez posmíšku upozorňuje, že dle těch stop byl by býval měl světec každou nohu jinačí, vykládá vše přirozeně a chce, aby nebyly pouti sem trpěny.[3]) V století následujícím i koncil Tridentský snažil se odstraniti všelikteraké vady při poutích, zvláště pověru.[4]) Katolické pouti pražské s nádhernou okázalostí nebývalou pořizovány přičiněním Jesuitů. Od r. 1577 konány slavné pouti do Boleslavě Staré a lidé se hrnuli sem zvlášť od té doby, co r. 1613 vystaven veliký poutní kostel.[5]) Ke konci století XVI. putováno hromadně také k sv. Ivanu. Když poutnická processí za hlaholu zvonů, trub a pištců s korouhvemi, družicemi, kněžími se pražskými ulicemi ven za bránu brala, bylo diváků, podivení i posmísků od protivníků drahně.

Po bitvě bělohorské pouti a processí rozvinula se v Čechách tak hojnou a obecnou měrou, jako nikdy nebývalo. Mimoděk připadá badateli, jakoby pouti a processí, jimž se v předchozí době protestantské vším způsobem překáželo, měly si všecko bývalé strádání a posmívání nahraditi. První processí, jež v nově zaraženo, bylo výroční processí z pražskych kostelů na Bílou Horu.[6])

---

[1]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1564.
[2]) Č. Č. Mus 1879. 206.
[3]) Arch. kapituln. cod VI. 6. 263.
[4]) Sess. XXV. Původ a obrana poutí od Slámy v Časop. kat. duch. 1830 206.
[5]) Stránský Tonner. Respublica. 56
[6]) Kn. záduší P. Marie na Louži z roku 1593. O processí na Bílou Horu jsou tu zápisy roční od let 1626. Účedníci než vyšli, vždy se na útraty záduší napili.

Je to ono processí smutné, jež dlením doby zašlo, zanechavši po sobě pouze lidovou slavnost ve Hvězdě, až do našich dob naivně a se vší rozpustilostí na hrobech padlých předků vykonávanou.

K drobným mimořádným průvodům bohoslužebným lze přičísti ono processí nevalné a skoro bezděčné, jež šlo s knězem, nesoucím svátost umírajícímu. Podstatou průvodu ovšem byli ministranté zpívající; ale k nim se bezděčně připojil lid cestou jdoucí. Provodili kněze až v dům, kde nemocný ležel. R. 1483 píše král Vladislav do Hory, kdež ten zvyk z dávna byl, aby také nepřekáželi knězi klášterskému, půjde-li kdy s tělem božím veřejně; [1]) a r. 1564 podána Ferdinandovi I. všeobecná zpráva, že podobojí k nemocným chodívají s hochy „v bílých štolách“ a lid že je provází. Zapsal-li tedy Jesuita v pamětí pražské kolleje, že r. 1575 začalo tovaryšstvo Ježíšovo v Praze svátost nositi k nemocným, což prý tu bylo nezvyklo, slušno tomu rozuměti tak, že Jesuité jako při všem jiném, i při této případnosti zaváděli způsob vlašský, do oka bijící: dali nésti světla, dali při tom hřmotně zvoniti, aby lidé klekali.[2]) Jich příkladem pak dostalo se v usnesení synody kněžské r. 1605, aby k nemocnému kněží chodili s baldachynem, se zvonci, kříž a lucerny aby se nosily v průvodě.[3])

Od strany podobojích slaveny stejně s katolickou všecky svátky Panny Marie, dědiců zemských a jiných světců. Jen když svátek Zvěstování Panny Marie padl do svátků velikonočních, býval zmatek, jedni slavili ten den, druzí jiný.[4]) — Svátkem mistra Jana Husi a Jeronýma ovšem lišili se podobojí na veliké zhoršení katolíkův a zvlášť jejich kněží. Hus kladen jakožto mučedník český pro pravdu za dědice zemského, malován na oltáře,[5]) slaven mší a kázaním, při němž čítáno o jeho utrpení i o smrti Jeronymově. V den 6. července konány slavnosti na úctu jeho, páleny ohně, pouštěny střelby,[6]) v chrámě a i po ulici zpívány písně o mučedlníkovi Husovi a Jeronýmovi, v nichž kardinálům, praelátům katolickým nic nelichoceno. Pouliční slavnost brala na se ráz demonstrační. Na příklad r. 1517 den po sv. Prokopu sešli se zbrojní lidé v Praze pod most a blíž obrazu umučení božího udělali veliký oheň, pravíce, že pálí mistra Jana Husa.

---

[1]) Arch. kutnoh. Opisy v zem. arch.
[2]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 190. „Ut mos est in Italia.“
[3]) Synod archidioec. 1605. 59.
[4]) Tomek DP. IX 171.
[5]) Prof. Šolta v Chrudimi nalezl, opravil a dal do Chrud. musea prkenou desku zavíracího oltáře, na níž mezi patrony české země jest vymalován kněz s pleší, v komži bílé držící veliký kalich. Nálezce i autor tohoto díla mají za to, že to Hus přes to, že se nepodobá ani jednomu obrazu dosud známému. Pochází z poč. XVI. věku. Oltář vypsal Rybička v Č. Č. Mus. 1848. Šolta podav o něm zprávy do Světozora 1895 zachránil ho dokonce.
[6]) St. Letopis. 408.

Při tom troubili trubači s věže, s mostu stříleli, stříleno i od mlýnů ze srubnic a tarasnic.[1])

Čtoucí pomní, kterak katoličtí páni v době reakce dosti úmyslně snažili se v Praze překážeti Husovu svátku; ze své úřední právomoci volávali faráře pražské v ten den na kancelář a tu je schválně za mnoho hodin zabavili jalovými výmluvami, jen aby nemohli v kostele sloužiti. Který nešel, zavřen. R. 1601 zavřeni tři najednou: Tomáš, farář malostranský, Jan sv.-Havelský, Jan sv.-Mikulášský.[2])

Protestanté sic slavili svátek Husi mistra, ale byl jim dle agendy z r. 1581 podle 12 „předních" svátků jedním z patnácti „menších". Že Táboři nectili Husa za svatého, není potřebí dokazovati, neuznávalitě vůbec žádného světce. Bratří ctili jen Husovu památku.

Jakoby na odpor slavností Husovych Plzňané zase mívali svůj výroční svátek, jímž slavili osvobození od kacířstva husitského. Slavili ho neděli nejbližší po sv. Stanislavu; oslava děla se spíš venku nežli v chrámě; kněžstvo obešlo valy městské v slavném průvodě; měšťané ustrojili se do zbroje a jeden, volen jsa za hejtmana, vedl městské vojsko pod praporcem, na němž malována P. Maria nesoucí děťátko. Ve sboru zpíván latině dík Pánu, „že svou dobrotivostí nás vysvobodil de haeretica pravitate". Pak vystrčen praporec s mateří boží s okna domu hejtmanova na tři dni, v kterýchž dnech všecko se veselilo jako o posvícení. Při tom i chlapci volili si hejtmana a hráli si na vojáky.[3])

Jedné slavnosti učinil převrat husitský konec na vždy. Míníme slavnost nošení a vystavování ostatkův či svátostí. Druhdy ostatky nošeny na uvítanou králův, nošeny sem tam v morech, nošeny při všelijakých případnostech;[4]) ročně jednou vystavovány k úctě obecenstva v mnohých městech, nejen v Pražských.[5]) V Praze ukazovány ostatky od r. 1349 rozkazem Karla IV. ročně jednou (12. dubna) po osm dní při kapli Božího těla na dobytčím trhu na zvláštním lešení. Husitská vojna učinila konec té slavnosti církevní. Zikmund po vojně r. 1437 pokusil se pobožnost tu obnoviti, ale konána jen už jedinkráte, lid choval se tomu chladně a strůjce sám byl nenáviděn.

Zajímavo, že týž císař poslal Norimberským ostatky z Budína, aby tu slavnost veřejně konali. Uposlechli, a od roku 1424 do 1523 ročně vztyčili okrášlené lešení, kolem dali šranky, řetězy, pod lešením byl oltář pro mši, v zábradla vešli páni se

---

[1]) Hájek. Kron. 468.
[2]) Kn. roudnick. konsist. 78.
[3]) Rukop. mus. 3. D. 20. cap. 16.
[4]) Fontes. Chron. Aulae. 272. Chron. Franc. 434, 432, 434 a j.
[5]) V Plzni. Strnad. Listář. 253. Č. Č Mus. 1880. 434.

svécmi, nahoru vyšli kněží a ukazovali kus po kuse s jmenovitým vyvoláváním a napomínáním. Při tom žáci s kantory zpívali.[1])

Kterak ta slavnost konána u nás, to víme z příkladu krumlovského. K vystavišti bral se průvod podobně vystrojený, jako jsme líčili průvod o Božím těle. Všude na cestu sypáno kvítí, hudci houdli, chlapci zvonili. Čtyři z předních mužů v obci nesli ostatky v pěkné truhlici; pěvci pěli Veni creator, Te Deum a Salve. Hlasatel vyšed na lešení, kamž ostatky vyneseny, oznámil lidu: „Již máte viděti ten svatý kříž, na němžto náš milý hospodin pro naše hříchy ráčil umříti, a ten svatý trn, jímžto byl korunován, a tu rúchu, jížto jemu jeho světi oči byly zavázány . . . . proste jeho svaté milosti, aby jeho trudná smrt na nás hříšných nebyla ztracena." Totéž volal pak po německu. Při ukazování ostatků jednou zpívali praeláti, po druhé žáci. Hlasatel vyvolal vždy, co se ukáže. Na konec oznámil odpustky, pravil, že víc ukázáno, nežli mohl pro krátkost doby provolati, žádal, aby přes rok sešli se zase s větší radostí a s méně hříchy. Kázaním a modlitbou slavnosť skonána.[2])

Z ukazování ostatků v kapli Božího těla v Novém městě Pražském zbylo na potomní časy jenom výroční průvody od university „na paměť Karla IV." a všech dobrodějů až do r. 1611 konané. Rok co rok pozváni od rektora mistři i studenti, aby se v kolleji Veliké sešli a průvodem odebrali se do kaple.

Jakož řečeno, dlením doby přežilo se i u katolíků vystavování ostatků; svátost v monstranci převzala na se všecku uctivost. Že by u pravých podobojích ostatky byly v neuctivosti, toho říci nelze; známoť, že měli k nim prodlením doby poctivost jako katolíci; ale velice domluvný případ jest, když roku 1614 dlouho, předlouho musila císařovna jednati s universitními mistry, aby jí poslali „betlémské děťátko", prapodivný ostatek vražd Herodesových, zeleným hedbávím oděný a v černé truhlici v Betlémské kapli chovaný. Učení mistři, v nichž bylo víc protestantstva než utrakvismu, odpovídají k žádosti císařovnině, že „mnoho se jich nachází, kteří žalostí nad tím, mělo-li by to nemluvňátko z České země dokonce vzato býti" (!)[3]) I Mates Thurn, který jisté nevěřil v pravost betlémského nemluvňátka, psal téhož roku, aby tu zůstalo, že si té „reliquie" velmi váží kde kdo.[4]) Ani nevíme, podařilo-li se císařovně obdržeti betlémské ostatky. Tolik jisto, že před samým svým vypuzením professoři pražské universí r. 1621

[1]) Scheible. Die gute alt. Zeit. 600.
[2]) Č. Č. Mus. 1880. 434. Tadra.
[3]) Acta kolleje Nazaret. 127. Rukop.
[4]) Diplomatář mus. 1624. V actech univ. v Lobkovick. knih. č. 310. fol. 28. je z r. 1571 o tom dítěti betlémském v inventáři zmínka: „Corpusculum infantis, ab Herode occisi, indutum serico viridi, atque in arca lignea compertum tegumine magno."

v prosinci shánějí faráře, jenž by konal pobožnost v den Mlaďátek v kapli. Farář sv.-Jindřišsky jim nešel, bál se; šel farář sv.-Havelský a dostal místo obyčejného oběda „tuplšedesátník“.[1])

Při pobožnostech ryze katolických zmíniti dlužno, že papežové v XV. věku a zřídka[2]) v XVI. století častěji dávali v městech našich, kde bylo lze, oznamovati odpustky. S odpustky byl ještě v první půli XVI. věku spojen účel získati peníze, ale šlo také o pobožnost a pokání. Kterak mělo se konati dostičinění a pokání, toho příklad r. 1555. Kazatelé oznamovali katolickym obcím, kdož jeden týden tři dni postiti se bude a k tomu pět Otčenášů, pět „Zdráva, Marie“[3]) a jeden Věřím říkati a knězi se zpovídati a tělo Páně přijímati: tomu že, „jakyžbykoli hříšník byl, by ho jiný nemohl rozhřešiti nežli sám papež“ kterykoli kaplan bude moci dáti rozhřešení. Takové odpustky prý tentokrát papež darmo dává.[4]) V Lokti r. 1491 konány odpustky se slavnou processí a zpovědí, při níž kněží, na rozličných místech sedíce, drželi v ruce bílé hůlky.[5])

Pod obojí v starší době se odpustkům posmívali. Když r. 1500 vypsal papež do Čech odpustky těm, kdožby penězi pomohli proti Turkovi, že jim pokání prospěje, jakoby putovali do Říma, zapsal si starý letopisec, „a tak, ktož vloží, ten boží, ktož nevloží, ten shoří i s koží, daj zlatej a budeš svatej“.[6])

Z mimořádných pobožností chrámových buďtež uvedeny ještě modlitby od doby Maxmiliana krále přes tu chvíli nařizované proti Turkům. R. 1566 kázal král, aby každý, jakmile v pátek uslyší zvon, klekl, ať je kdekoli, a modlil se. Prý „klekání“ bývalo druhdy zvykem, ale již pominulo. Ať tedy klekají zase. Kdo mohou, ať jdou v ten den do kostela, kde měl kněz krátké kázaní konati.[7]) R. 1590 a potom zas 1592, když z Turka strach vzešel větší, nařízeno úřadem městskym v Praze, aby ranním jitrem denně zvonilo se klekání, jemuž také říkali „zvoniti na páteře“, po němž hned v kostele litanie a jiné pobožnosti se říkati budou. Kdo nemůže do kostela, byť doma v dělnici nebo na ulici byl, ať při zvonění klekne a modlí se.[8]) R. 1596 úřady tří měst Pražskych nařídily, aby půl hodiny po obyčejném ranním klekání, ode dávna k poctě boží mateře zvoněném, znova zazvoněno bylo velikým zvonem ve všech kostelích; lid aby buď klekl a modlil se anebo spěl hned

[1]) Arch. univers. A. 14. B. 97

[2]) Jsou známy určitě jen 2 případy. Tomek Pr IX. 172.

[3]) V otčenaši tehda již neříkali: Odpusť nám dluhy naše (Štitný 46.), nýbrž viny. V Zdrávasu dle kron. Butzbachovy říkali místo „plod života tvého“ slovo jiné, hrubší.

[4]) Kopiál památek starých. Rukop. F. Tischera str. 50.

[5]) Liber. memor. dec Cubit. 1491.

[6]) Staří Letop. Exempl. Neuberk. fol. 171.

[7]) Mandát v arch. rakovn.

[8]) Arch. praž. č. 407. a č. 326.

do kostela, kdež se vykoná pobožnost s litaniemi a modlitbou Exaudi domine, ale pry vše ať děje se jazykem obecnému lidu rozumným.[1])

Toto klekání, řekněme „turecké“, pro obecné dobro musili zvoniti i protestanté ve svých chrámech, ale ono starodávné klekání ráno, v poledne a na večer k pozdravení andělskému kněz, jakmile se přidal k protestantům rozhodně a zřejmě, zvoniti zakazoval.[2])

Obyčejné klekání aby třikrát denně se zvonilo, prý nařídil papež Jan XXII.,[3]) dle zprávy Augustovy kališní zvonívali jen ráno a večer, ale pokaždé trojím tržením zvonu. I k tomuto marianskému klekání bylo klekati; však odtud jeho jméno. Naříká Rokycana v kázaní: „O milý Bože, že my vás na to nemůžeme navésti, velmi to malá věc, když na klekání zvoní, abyste klekli!“ Vzpomíná při tom na dobu svého mládí v Rokycanech; když zvonili, všude klekali staří mladí volajíce na děti, aby poklekly též. Stejně všickni klekali, když v pátek odpoledne zvonilo se na památku umučení božího.[4]) V Praze, kde bylo mnoho kostelů, přes tu chvíli rozkazoval duchovní úřad, aby zvoníci zvonili klekání vždy na všech věžích zároveň. Patrně pro ono klekání obecenstva po ulicích, aby totiž jeden člověk, jda několika ulicemi a poznovu uslyšev zvon, nemusil několikrát klekati, nýbrž aby pobožnost všickni vykonali v stejnou chvíli a pak mohli bráti se po svých. Však nikdo neuvěří, jak nesnadno bylo zvoníky k tomu přiměti. Kolik rozkazů zapsáno v knihách! Roku 1602 dokonce již konsistoř všecky zvoníky posílala do šatlavy, ale rozmyslivši sobě, ustanovila nad nimi ze samých zvoníků 5 starších, ti aby pozor měli a od nedbalců po pěti groších č. vybírali.[5]) To teprve pomohlo — klekání zvoněno v stejnou chvíli, jakmile na Týně začali.

Zbývá zmíniti se o udělování těch svátostí a svěcenin, o nichž nebylo dosavad příležitosti promluviti.

Při křtu, jenž udílen pod obojím i katolíkům stejnou formou ale nestejným jazykem, užíváno vody svěcené, soli, oleje a křižma (olej s balsámem). Jeden z kmotrů dítě držel, druhý vínky vázal.[6]) S křižmem a oleji však mívali pod obojí potíž, neboť obé světil

---

[1]) Tamže č. 1285. 355. Roku 1602 nařízeno, aby před velikým kázaním místo offertorium zpívala se litania, též ve středu a v pátek. Arch. knížecí v Roudnici. Kn. konsist. fol. 179.

[2]) Proto o visitaci r. 1603 ptal se visitator, dává-li farář zvoniti ráno a večer klekání. Arch. zem. Opis z arcib. 1603. Nezvoniti klekání, znamení rozhodných protestantův. Klekáním zabývalo se několik i moravských sněmů; r. 1598 obnovil sněm všecka předešlá nařízení. Zvoniti na farách klekání po modlení „k P. Kristu a k P. Marii“ nařídila zase synod. katol. kněží r. 1605.

[3]) Zrcadlo nábožen Hoffmann. 268.

[4]) Rokycanova Postilla. Univ. kn. rukop. fol. 232.

[5]) Kn. konsistor. z knížec. arch. roudnic fol. 133.

[6]) Arch. kapitol. č. VI. 5. 1460.

jen biskup, a toho pod obojí neměli. Bylo všelijak o svaté oleje doprošovati se od biskupů sousedních.

Za čas po křtu dětském šla matka s dítětem k úvodu. Byl zvyk, že nesměla žena do kostela; aby venku čekajíc nevzala s děckem na zdraví úraz, stavěny u kostela sínce. Do sínce přišel kněz k ženě, „potěšil ji a k modlitbám nabízel", pak dítě Bohu obětoval.

Při svátosti biřmování, když nebylo biskupa v zemi, měly obě strany nesnáze stejné: nebiřmován nikdo. Svátost stavu manželského udílena složením štoly na spojené pravice obou snoubenců a žehnáním i slovy potvrzujícími. Svěcení kostela konal jen biskup, a to dle pontifikálu římského, plného symbolických obřadů. Slavnost první byla již při svěcení základů. Čteme, když r. 1607 položeny a svěceny základy k opravné stavbě P. Marie Sněžné v Praze, že byla pořízena slavnost s processím, s trubami a bubny.[1]) Při svěcení kostela obcházel biskup třikráte chrám, kropil vodou, po třetím zaklepání berlou vešel, psal na zemi v popelu řeckou a latinskou abecedu, jakožto zástupkyně všech jazyků, kropil všude, ostatky svatých položil v oltáře, kadil, křižmem potřel zdi na 12 místech znamením kříže. Proto měli v Jindřichově Hradci k svěcení kostela (r. 1632) připraveny tři krabičky cínové s reliquiemi a kus bílého pergamenu na sepsání těch ostatků; nosidlo neb máry na nesení ostatků, 2 libry kadidla, pět nových škopků na vodu, nádoby pro sůl, kropáče, ručníky a umývadlo, tři dřevěné nože, voskované plátno na oltáře, dvě libry bavlny. Než přišel biskup, vymalováno 12 křížů na zdi, k nimž připevněno 12 svícnů.[2])

Biskupu bylo dáti od svěcení plat. Od svěcení oltáře platili Rakovničtí r. 1403 čtyři kopy.[3])

Čechům rázu evangelického posvětil chrám, zvon, hřbitov kněz prostý mnohem prostěji nežli kázal římský pontifikál. Kněz jen modlil se, kázal a lid zpíval. Když r. 1572 světil kněz hřbitov v Ronšperce, děl v řeči slavnostní, že ho nesvětí kořením ani bylinami ani máji jako lidé papežští, než nevinnou krví Krista Pána.[4])

Na konec stručné slovo o žehnání při pohřbích. Před funusem zvoněny hrany jedny nebo dvoje, po nich praepuls. Kněz požehnal tělo přistrojené na márách složené a kromě moru doby vždy odkryté. Přišedše s křížem žáci, odzpívali české nebo latinské „kantileny"; zpíván žaltář, salve. Za koho zaplaceno, tomu učiněn kondunkt kolem kostela po hřbitově. Zádušní mše s kázaním konány hned při pohřbu.[5]) V Praze v starší době za „vzácnější

---

[1]) Rukop. zem. arch Oeconom 14. 519.

[2]) Ty přípravy stály 70 kop 46 grošů! Výpisky z arch. hradeck. od Tischera kn. III. 70.

[3]) Arch. rakov. nejstarš. kniha z r. 1387.

[4]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1572.

[5]) O těch posledních věcech člověka pojednáme jinde obšírněji.

lidi" slouženy již před pohřbem v den úmrtí „vigilie" při koliku farách najednou.[1]) Řeči kněžské při pohřbech katolických i protestantských zhusta se lišívaly od nynějších šetrných proslovení kněžských pronikavou domluvností. Ovšem při pohřbech urozených pánů poddany kněz mluvil v kázaní mnohou chválu, o hříšnosti nebožcově buď nic, buď jen velmi opatrně. Ale nalezli jsme ve formuli, tedy ve vzoru, kterak nad mrtvým tělem kázati, i větu, „aby Pán Bůh nedal tomu hříšníkovi zahynouti a aby přítomní posluchači při té smrti se polepšili".[2]) Kněz Jiří Tesák roku 1607 vydal tiskem kázaní pohřební, které konal nad mrtvým primasem města Hradce Králové, nad Václavem Jiskrou z Sobince, a v té řeči pohřebné řečník bojuje proti frasi, „že někoho čert vzal"; bojuje proti úředníkům a konšelům, kteří poroučejí a soudí po vůli svých „milušek" a ne po spravedlnosti. K tomu ovšem dodává, že nebožtík takový nebyl. Po té pochvale zase pouští se do hříšných městských vrchností i poddaných mluvě kromě jiného: „Tak dnes v České zemi nejvíce se jen ožralstvím i jinými neřády mnozí pochloubati smějí; ó by to dnes mnozí močhubové vážili a polepšiti se chtěli!"[3])

Však o takových a jiných kázaních kapitola následující.

[1]) Miscell. při deskách zem. č. 11. fol. D. 11. r. 1411.
[2]) Rukop. univ. kn. 51. G. 162. Formule.
[3]) V mus. sbírce pod sign. 49. C. 15.

III.

O kázaní.

(Kázaní drží přední místo při služebnostech chrámových. Kázaní hustější nežli dnes. Posluchači kritičtí. O duchovním řečnictví spisy. Blahoslav. Nedbalí kněží kázaní čtou. Censura farářova při kázaní mladého kněze. Ráz tehdejších kázaní. Horlivá rčení. Rokycanův způsob živý a prudký. Kázaní urážlivá i necudná. Úštipky a nadávky v nich. Modlitby po kázaní. Ohlášky podivné.)

Nevstavili Husité obojího rázu, mírní i prudší, svobodné kázaní slova božího do článků pražských marně a bez oumysla. Kázaní bylo a zůstalo jim z nejdůležitějších kusů bohoslužebných. Táborům a po nich Bratřím i protestantům bylo kázaní hlavní částkou pobožnosti; ani pozdější utrakvisté a puzeni jsouce příkladem jinověrců i dobou, ani katoličtí kněží neváhali stavěti kázaní slova božího v chrámě na důležité přední místo: u podobojích i u katolíků kázalo se v XV. a XVI. století, o nichž jednáme, daleko víc nežli dnes.

Ve všech církvích tehdejších křesťanské víry kterékoli kázalo se v neděli i několikrát a ve všední dny někde i co den. Kázáno v kostele i vně na hřbitovech.[1]) Protestantská agenda z r. 1581 nařizuje, aby všední kázaní bylo a ve vsích aspoň dvakráte v témdni (ve středu a v pátek), po každé s litanií, a pobožnost aby netrvala víc než hodinu, aby lid nebyl v práci meškán; v městech aby se kázalo denně, nelze-li, aby aspoň, prve než lid na práci jde, přečetla se při ranní pobožnosti „kapitola se summou“ ze zákona. V neděli, kde při chrámě dostatek kaplanů, ať čtvero kázaní se činí: na matuře budiž kázaní ze starého zákona, na mši budiž

---

[1]) Kapitola na Hradě kázávala k vůli dvoru po německu v kostele, vně česky. Jungmann Hist. List. 53. Roku 1601 napomenuti jsou farářové, „aby se nestyděli ven na krchov, kde kosti přátel našich z hrobů vyházeny jsou, vycházeti a kázání činiti, tak aby odporná strana, vidouc to, mohla o nás dobře mluviti“. Kn. konsist. arch. roudnick. 66.

výklad na evangelium, po obědě výklad katechismu, na nešpoře výklad na epištolu. V městečkách a na vsích, kdež v neděli jen dvoje kázaní bývá, ať před polednem evangelium se vykládá, po poledni kázaní učiněno budiž z katechismu.[1])

Albrecht Smiřický poručil r. 1613, aby kněží na jeho panstvích o Velikou noc vykonali patero kázaní za den: jitřní, ranní, veliké, půbědní a nešporní; o božím Narození a v jiné svátky čtyři kázaní aby byla, v nedělské dni dvé, tři dle ročního času; při tom opatrně podotýká pán o jitřních a večerních kázaních, sejde-li se lid, aby se konala, ne-li, ať kněz modlí se se žáky. Ve všední dny aby kázalo se dvakrát v témdni.[2])

Rozumí se při lidské slabosti samo sebou, že leckterý kněz si pohověl a nekázal tolikrát, kolikrát se poroučelo nebo radilo; odkládal kázaní všední raději na svátek,[3]) ale proti tomu některý zase sám podnikal tou příčinou víc, než mohlo býti žádáno. Trutnovský farář Šarfenberg, jejž kronikář místní velmi chválí, kázával po 19 let v Trutnově za týden sedmkrát; někdy v neděli i trojí kázaní sám vykonával.[4])

Také pod obojí chtívali míti kázaní denní. Potvrzujíc r. 1602 kněze Matěje k faře u sv. Jiljí v Praze, konsistoř mu dí na cestu: „Vězte, že vám nebude tak jako u sv. Václava, abyste se rozstonali, kdybyste chtěli, ale musíte každý den kázati a nezaháleti.“[5]) V neděli též u pod obojích a u katolíků několikero, ba i patero kázaní bývalo, ovšem jen tu, kde kněží stačili. Čteme zápis r. 1589, že vůbec ten chvalitebný obyčej se zachovává, aby v neděli bylo kázaní ranní, veliké, po obědní, nešporní a večerní.[6]) Že z katolických kněží Jesuité nejvíc kázali a kolikrát za den, není potřebí dokazovati. Vůbec kázalo se mnoho ve všech církvích, o tom svědčí ona síla postill a rozmanitých kázaní tiskem vydaných i v rukopisech chovaných.

Tehdejší věřící rádi dávali se slovem živým vzdělávati; kněz zanedbávající kázati byl jim protimyslný, služba boží bez kázaní němá. Tím sobě vysvětlíme, že dosti ochotně tehdejší lidé kterékoli z obou národností v Čechách chovali schválního kaplana pro lid druhého jazyka, byl-li počtem jen poněkud znamenitějším ke kostelu příslušný. Takový lid jiného jazyka neměl dle tehdejších mínění zbaven býti živého slova božího; takž na příklad chovali r. 1564 čeští konšelé německého kaplana pro málo Němců v Prachaticích,[7]) tak platívali kutnohorští německého kazatele pro ně-

[1]) Agenda česká, lipské vydání 1581.
[2]) Sborn. Hist. II. 23. Dvorský.
[3]) Kopiál prachatic. od r. 1589. 606.
[4]) Hüttel. Chronik v. Traut. 323.
[5]) Knížecí arch. roudnick. kn. konsistoře. Fol 169.
[6]) Rukop. univers. kn. 17. G. 26. Z kanonie Karlovské.
[7]) Prachatic. kopiář 1564.

které Němce při horách pracující. Tymž úmyslem již roku 1548 Vimberští chtějí kněze, jenž umí oba jazyky, „neboť v tom městě mnoho řemeslníků i na díle hospodářů jest Němců“.[1])

Kde Němců nebylo a kněz německý popaden byl chutí kázati svým jazykem lidu českému, byl jakoby oheň na střeše. R. 1532 nucen až sám král Ferdinand I. do Plzně rozkaz dáti tuhý, aby bratří řádu dominikánského nechali všetečnosti, že jest strach, aby „nebyly výtržnosti, kdyby se německá kázaní díti měla“.[2])

Posluchači tehdejší, slyšíce od malička nejedno kázaní v témdni, bývali biblí a všech věcí své víry tak znalí, že neobratný, málo vzdělaný kněz měl u nich vždy velmi nepříjemné postavení; věříme Sylviovi, že prostá žena česká na Táboře uměla biblí lépe nežli mnohý vlašský kněz, a cítíme jakés sebevědomí v posudku, když písař rakovnický r. 1595 píše o děkanovi, že učení jeho je spasitedlné a dobré, ale svého že nepřednáší nic, jen tak co z autorů vyčte a že tím jest mnohým obscurus, hloupý.[3])

Protestantské vrchnosti pozorovaly bystře a rozuměly dobře, káže-li kněz jejich „v čistotě a bez přísad lidských“, a podle toho s ním zacházely. Přidával-li kazatel ze svého nějaké nejapné příklady a rozprávky, nechtěli ani prostí lidé choditi do kostela, a vykládal-li formou, pravidly tehdejšího řečnictví nevázanou, smáli se mu i žáci na kruchtě, jakž to víme o knězi Tomáškovi malostranském, z něhož si r. 1602 žáčkové tropili posměchy, protože „nedělá exordií a necituje příkladů“.[4])

Jestliže u nás kázaní bývalo přední částkou služebností božích, jest zcela pochopitelno, že dlením doby vznikala všelijaká naučení, kterak kázati, kterak formu upravovati, které chyby míjeti.[5]) Kdož první znamenitou knihu o duchovním řečnictví vydali, byli ti, jimž na kázaních nejvíce záleželo, čeští Bratří. Jan Blahoslav, jejž v nejedné příčině klásti slušno za jednoho z nejznamenitějších našich mužů celého XVI. století, napsal asi r. 1571 své poslední dílo „Vady kazatelův“.[6]) Je to spis, v němž po tu chvíli kde kdo může učiti se rhetorice. Vytýkaje chyby a uče řečnictví, výborný Blahoslav má na mysli předem bratrské kazatele, ale jiných dotýká se též. Zlatý zákon, proti němuž se hřešívalo a dosud hřešívá, s důrazem položil Blahoslav za základ; nechť prý řeč nikdy není příliš dlouhá, lid se tím obtěžuje a mnohým je kazatel

[1]) Arch. místodrž. K. 1. 128.—136.
[2]) Arch. roudnick. Cop. Ferd. I. 80. Dtm. 25. čec. v Řezně.
[3]) Arch. rakov. kopiál. 1595.
[4]) Arch. zem. Oecon. 17. 13.
[5]) V Němcích leckteré pravidlo řečnictví duchovního napsal Luther. U něho několikrát čte se zásada, aby řečník nechlubil se citáty hebrejskými, řeckými ani jinými cizojazyčnými.
[6]) Vady kazat. z rukop. žitavského vydal Slavík. 1876. Viz též Č. Č. Mus. 1876, 275. 376.

takový teskliv‎ý. Také zavrhuje docela, aby kazatel nebo řečník svou řeč četl ze škartice. Nejprv uvádí Blahoslav chyby kazatelů věcné: některý prý vybéře si látku nepříhodnou; na příklad, když kazatel káže o velikých, hlubokých a nesnadných věcech, jako o sv. Trojici, o podstatě božství, o vyvolení, přezvědění božím, o nebi, o pekle a „jiných těch podobných theologických artikulích, o něž nyní mezi křesťany s velikou zkázou a se škodou lásky divné disputací jsou, do nichž Jednota (bratrská) a správcové její nikdy se pustiti nechtěli, ale na obecném smyslu, pokudž jen s ublížením pravdy nebylo, přestávajíce".[1]) Vadou jest, hromadí-li řečník citát na citát, jako když drva na hromadu mece, ať se hodí nehodí; a když se při tom chlubí „prskaje" židovskými, latinskými a řeckými slovy, nebo když se dá do výkladu věci, kteréž zhola nerozumí, jako na příklad učinil kterýs kazatel s výkladem slova Emanuel; Ema je prý Bůh, nuel prý značí „buď s námi".[2]) — Za velikou vadu klade Blahoslav nezpůsobná nebo hloupá řečnická přirovnání. Jeden prý vychvaloval nebeské království, až „naposledy jako nevážný troup pověděl, že jest tak dobré jako dobrá řípa s tučným skopovým masem; hoden byl zajisté lotr za takové kázaní po uhersku harum palcát na rytířstvo pasován býti".[3]) Tuze vytýká Blahoslav kazatelům, že „vozí se po lidech, jmenují je na kázaní, škubí je; zvláště mladí, špatně vyspělí ihned sobě na Žižkovu sudlici odměří, sám jsa nedotrestán přítomné posluchače spravuje a češe".[4]) Prý jeden „moudrý jonák" míval obyčej, že na kázaní přimlouval k lidem přímo; vstoupil-li člověk do chrámu zpozdělý, kněz hned spustil: „Jakž, tak dlouho nechodíš, cos krávy dojil, povyspals se, vleče se teprva na kázaní co múcha z pomyjí."[5]) Jiný rozhorliv se děl: „A vy spíte a klátíte se co jiní viselci na šibenici!"[6]) Takové řeči prý trefí se šprochýřům do veřtatu mezi ševce. Bezbožné „rybaltské"[7]) kněžstvo je mu, které někdy rychtáře, jindy purkmistra, někdy někoho jiného, k němuž nemá chuti, rozličnými „podmrsky vytřepává"; ba nestydatější z nich i jména jmenují, což „naši otcové r. 1499 zapověděli".[8])

Vysoko nad svou dobu, která nebyla snášeliva, vznesl se Blahoslav radami, aby kazatel nedotýkal se nikterak jinověrců. Tu prý některý všetečka drbne Novokřtěnce, Mikulášence, Habrovanské, ba „i starými kacíři, o nichž málo více nežli nic, ví,

[1]) Vady kazat. 63.
[2]) Tamže 21.
[3]) Tamže 27.
[4]) Tamže 17.
[5]) Vady kazat. 60.
[6]) Slavík má „viseli" — asi chyba tisku.
[7]) „Rybaltské" od ital. ribaldi, rubaldi, jméno v Emlerových regestech (III. 27.) již při roce 1320 se vyskytující, znamená původně žáka pěvce při kostele, pak již obyčejně toulavého, nezbedného žáka i lotříka.
[8]) Vady kazat. 62.

štěká... protož dobře jest pamatovati na slova apoštola: Pokudž na vás jest, se všemi pokoj mějte, ctí se vespolek předcházejíce".[1]) Někteří prý rádi „papeže a římskou církev probírají, ježto již nyní více něco v Jerusalemě stavěti, nežli Babylona v myslech lidských bořiti potřebí". Odsuzovati se nemají jinověrci. Bratří ne za církev obecnou sebe jako Novokřtěnci, ale za částku toliko obnovené církve pokládají.[2])

Druhá kategorie vad jsou Blahoslavovi vady v řeči, tedy vady formálné. Bystrými a obšírnými slovy je líčí a kárá. Když prý někteří si látku jak tak spořádají, „již pak pověz jak pověz, po selsku, po městsku, po chorvatsku, vše dobře, když se jedno (jenom) to, čehož se v hlavu nabralo, vymete".[3]) Radí na několiku místech, aby mladí byli u výrazech svých opatrni, jen staří prý smějí si něco osobiti, svobodněji uzdu pustiti.[4]) Radí, kterak i hlas nebo hlahol má míti kazatel v moci. Někteří prý mají lísavý způsob jako tatíkové staří, jiní mluví rozvláčně, ulízaně, se studeným smíchem jako při šermířích se vídá, jiní nepříjemně modulují hlas, huhňají, což prý si navykli po Šídlovi, kazateli v Týně, jiní pokašlávají často. Blahoslav přikládá k správné modulaci hlasu noty na poučenou.[5]) Nezapomíná ani lékařství všelikého poraditi k vyhojení nehladkého a nevolného hlaholu, prý ať užívá řečník tvrdým hlasem stížený lékořice, cukrkandy, ať nepije na noc, nejídá kyselého nebo studeného a syrového ovoce.[6])

Třetího způsobu vady týkaly se posunkův řečníkových a jeho vzezření. Blahoslav chce, aby kazatel klidně stál. Za vadný příklad uvádí mnichy. „Ti divný gestus působí, rozličně se roztahujíce, někdy vzhůru ruce zdvihajíce, spínajíce, rozkládajíce, k srdci přiměřujíce, tak že by o některém z nich spíše říci mohl, že k nějakému talaškovi šaškovnému nežli kazateli slova božího jest podoben."[7]) Z toho plyne, že řeholníci při svých kázaních bývali nad obyčej a bezpochyby i nad slušnou míru živější. Připomínáme zvláště Jesuitů a kapucínů, kteří vedli si na kázaních nejen velmi živě, ale kteří na sesílenou dojmu brávali na kazatelnici i věci strašidelné. Kapucín Bonaventura r. 1623 šel ve Fulneku kázat o Veliký pátek s železným kruhem a řetězem na hrdle a s rukama uvázanýma provazem ke krku! Při večerním výkladě o bičování pána Krista sešed s kazatelnice, vykasal sukni, pod níž měl na sobě pytel, a bičoval se před obecenstvem.[8])

---

[1]) Vady kazat. 17.
[2]) Tamže 61.
[3]) Tamže 37.
[4]) Tamže 38.
[5]) Tamže 48, 51.
[6]) Tamže 48.
[7]) Tamže 56.
[8]) Kollmann. Sborník Hist. kroužk. 1893. 3. 96.

Příčinou přepjaté živosti kazatelské Blahoslav tepe i své. Prý někteří mladí „šaškové fantovní“ trhají sebou, jakoby je jehlou bodl, jiný zase pávím krokem se béře a koná vše co nějaká kmotra Dorota nešvarně a nevlastně. Vystříhá bratrské kazatele drzého koukání i té ješitnosti, které prý se dopouštívali tehda katoličtí kněží, že často se šátkem v ruce, pěkně vyšívaným, sem tam oháněli.[1])

Za nejlepšího českého řečníka, kterého kdy slýchal, udává Blahoslav Bratra Mateje Červenku. Ten mu byl vzor. O Lukásovi podotyká, že k stáru leckdy řekl v kázaní: „pletu!“ a hned začal znova.[2])

Příkladem bratrského spisovatele Blahoslava pokoušeli se potom i mnozí jinověrní podávati kněžstvu svému rady o duchovním řečnictví: zajisté všickni se snažili horlivě o dobrá kázaní. Ještě v poslední chvíli protestantské samostatnosti píše Žalanský všeliké návody kazatelské: vytýká, že mnozí kněží, „aby jim žádný nerozuměl, i češtinu divně mustrují, i z hluboka řečí zpupnou, vysokou, neobyčejnou, pyšnou a panskou mluví, ustavičných metafor a allegorií užívajíce“.[3]) Dle Žalanského v počátku kázaní má hlas býti mírný tichý; v prostředku slušný a važný, při závírce, „která jest jako quinta essentia concionis“ mocný, srdcem pohybující, pronikavý a osten v srdci zanechávající; co se tkne posunků, „máť býti vzdálená od kněze lehkost, nemotorné, lehké a kejklířské pachtování, dryáčnické laškování; toť nesluší na legáta božího. Máť se tedy pilně šetřiti, hlavou neházeti, ústa nerozdírati, očima nezmítati, rukama neházeti, jakoby mouchy sháněti chtěl, na kazatelnici netlouci, nohama nedusati, z kazatelnice se ven nevážiti, po bradě nehladiti, fňousy netočiti, což někteří blázni činí“. Vůbec kazatel má býti „líbezný, ne křiklavý, ne směšný, hejskovný, ne kadeřavý neb naschvál formovaný, ale přirozený, ani také nějaký zpěvavý aneb plačtivý“.[4])

Ku podivu mnoho duchovních spisovatelů všech věr vytýkají kněžstvu, že kázaní svoje čítá z knihy nebo z papíru příručného. Asi opravdu mnoho lenivých kněží tak činívalo. Jan Straněnský v předmluvě ke katolické postille[5]) r. 1550 varuje, aby jeho kazatelská kniha nebyla „mnohým a nedbalým rozmařilým kněžím, kteří se nechtí učiti, k větší lenosti, aby to, vystoupíce na kazatelnici, z samých knih čítali, jakož mnozí si to za obyčej vzali“. Františkán Jan Chyšský, kazatel plzeňský, r. 1555 dí přímo: „Bych měl kázaní v českém jazyku spisovati a vydati, jakž sem za to

[1]) Vady kazat. 57.
[2]) Blahosl. Vady. 33.
[3]) Žalanský; Knížka o služebnosti. 1623. 145.
[4]) Tamž c. XII.
[5]) Postilla Hoffmeysterova. Sign. univ. knih. 54. B. 40. Majetek druhdy Jesuitů v Krumlové.

žádán, nevidí se mi toho učiniti předkem, abych mladým kněžím a rozmařilým břichopáskům, kteří neradi čtou, příčiny nedal k lenosti; nebo když mnozí kněží kázaní sepsané mají, hned na ně spolehají a nic se učiti nechtějí." [1]) Takž hlasy katolické. Kalvinec Žalanský činí četbě kazatelské jakýs ústupek, řka, „kteří jsou prostí a pamět mdlou mají, těmby se čítání snad mohlo pasírovati, ale těm, kteří se v školách učili i titulů došli, kdo o tom pochybuje, aby hanba nebyla k škartám přivázánu býti? Takoví sami sobě škodí, nebo vtip a paměť nevzdělávají, nam si charta cadit, mox tota scientia vadit"! [2])

Vyznačuje onu dobu velmi, že i měšťanský soused ve Vysokém Mýtě, Martin Řepanský, dal r. 1600 u Daniele Sedlčanského v Praze svým skládáním a nákladem vytisknouti pravidlo, kterak zhotoviti kázaní, kterak vykládati svaté písmo.[3]) Je z toho opět patrno, co svrchu podotčeno, že i laikové tehdejší dbali o dobrá kázání a že uměli bystře hleděti do dílny kněžského řečníka. Byla to opravdu theologická doba u nás. Lidi naše nebylo asi snadno uspokojiti kázaním ledabylým; i kněz dobrý mohl jíti na kazatelnici s třesením. Chápeme, že Jesuita Šturm, jenž zajisté velmi dobře byl vyučen k duchovnímu pastýřství, měl z českých posluchačů svých s počátku strach tak veliký, že schovával se v kouty, leda by kázati nemusil.[4])

Aby kázaní aspoň jádrem bylo zdárné a nepůsobilo pohoršení u posluchačů, bývali mladší kněží za onoho času povinni ukazovati koncept své řeči kněžím starším; kaplan neměl vystoupiti na kazatelnici, pokud neukázal kázaní faráři svému. Ovšem byli smělí kněží mladí, kteří tak nechtívali činiti; roku 1573 žaluje Václav Jaroměřský, farář u sv Štěpána Velikého, že jeho kaplan na kázaní mluvívá, co chce.[5]) A o kaplanovi svém Mikulaši Kaškovském píší r. 1620 Slanští do konsistoře, že „žádného kázaní zouplna z paměti a mnohdykrát ani ze sexternu pořádně a bez velikého zastavování čísti neuměl, též někdy jiné evangelium, nežli které k proposici kázaní náleželo, četl, a potom když se upamatoval, teprva to, z kterého kázati měl, podruhé četl; mnoho lidí zhoršil a odrazil od poslouchání slova božího".[6])

Přihlédneme ku kázaním, jak se v zachovaných rukopisech, v tiscích a zvláště v postillách jeví, a k zprávám, jak kněží skutečně kázali. Již řečeno, že kázaní byla výkladem na biblí, Otčenáš, na jednotlivé kusy desatera, na jednotlivé hříchy a jiné mravoučné a věroučné zásady. Zvláštní druh byla kázaní příležitostná, na př. pohřebná

[1]) Enchiridion sign. univers. knih. 54. C. 143.
[2]) Žalanský; Knížka o služebnosti. XII.
[3]) Arch. místodrž. R. 109. 14. „Pravidýlko". Tisk na velikém archu.
[4]) Rukop. univ. č. 1. A. 1. 89. Zpráva z r. 1558.
[5]) Arch. zem. Rnk. O. č. 118.
[6]) Arch. zem. Opisy list. slans.

a svatební. Všecka všudy kázaní propletena jsou citáty ze zákona, v čemž některý kazatel neznal střízlivé míry, poněvadž chtěl patrně ukázati svým posluchačům, v biblí honěným, že přece více ví než oni; kromě toho byly do kázaní ze snahy, aby lid byl poután, baven a poučován, vstavovány všelijaké příhody ze života, povídky, legendy, bájky, anekdoty, báchorky, zrna přečasto velmi hrubého. Napomínání činil jeden kazatel mírnými slovy a velmi obecnými, jiný určitými, pronikavými a drsnými i posměšnými; jeden všecko vykládal s odměřenou chladností, druhý s přemrštěnou horlivostí, patrně podle povahy své osobné. Vezmeš-li na příklad do ruky kázaní dominikána Mikuláše v Železnici z r. 1520, poznáš — kázal-li tak, jak psal — ihned kazatele střídmého, jenž netepe, nebouří, příkladů neuvádí, než přestává na vykladě článku, jejž si obral vyložiti.[1]) Takových věcných, střídmých kázaní před tím i potom známe několik. Z nich jest na příklad kázaní „O bídě nynějšího života" od kanovníka Jiříka Netolického z roku 1568. Tón velice slušný a tak věcný, že jest až mdlý; tu není ani jednoho jadrného přirovnání, obrazu, anekdoty, všecko jen citát z písma a ze svatých otců, vše v rysech všeobecných, které nikoho nepohněvají, ale také nikoho neuchvátí.[2]) Též takového klidného způsobu kázaní zanechal po sobě Jan Achilles Berounský, farář v Přibyslavi r. 1611,[3]) a jiní kazatelé. Možná věc, že knězi autorovi kázaní psané nebo tištěné posluhovalo jen za kostru a že pak na kazatelnici on, autor, i ti, kdož po něm kázaní říkali, na příhodných místech řeč svým způsobem již nějak okořenili.

Některý kazatel však neodhodlal se k tomu, aby před konečnou redakcí svého kázaní vyňal všechna horlivá osobní rčení; dal na čisto přepsati anebo (v XVI. stol.) vytisknouti kázaní tak, jak je říkal, nechávaje jim osobitého rázu svého. Taková kázání jsou obrázky tehdejšího života a mívají cenu kulturní velikou. V druhé půli XV. věku nade všecky kazatele a kázaní tohoto živého rázu stojí slavný řečník Rokycana a jeho kazatelské plody. Co tu čteš v jeho Postille, je takřka on sám, živý, horlivý, ostrý, nezdvořilý, někdy poeticky i zase holá realistická prosa, že bys, neznaje přísnost tehdejší doby a lidí, zajisté podivil se, kterak taková slova neotesaná a prudká směl v kostele ze sebe vypouštěti na hlavy svých posluchačů. Kde viděl hřích, nikoho nešetřil. Ježíš prý kázal učedníkům, aby odvázali oslici, „která jest to oslice? Lid tento tělesný, hovadný".[4]) Tak hřměl Rokycana do lidu. Z měšťanstva největší hříšníci jsou mu obchodníci. Volá na ně z kazatelnice: „Nu, vy kramáři, kupci, šantročníci, řemeslníci, šenkýři, jižli vy žádného neoklamáte, jižli nelžete na mou víru, jižli spravedlivou míru a

---

[1]) Rukop. univ. knih. č. 17. E. 38. a č. 17. F. 48.
[2]) Univ. knih. 54. G. 83.
[3]) Univ. knih. 54. G. 79.
[4]) Postilla univ. knih. 17. B. 2.

váhu dáte, spravedlivě nalijete?“ [1]) Jindy zase: „Obrať se kam chceš, každý tě hledí oklamati, a vyjdeš-li na trh, potřebať i v tejle oči míti, chceš li oklamán nebyti: však všudy jeden druhého utrhne, oklamáť měšťan sedláka, kupec kramáře, kramářka hokyni, hokyně rybářku.“ [2]) „I selka přísahá, varuje, selže, na mou duši, samať tak mám, jinému bych nedala — a bude v hrdlo lháti!“ [3]) Aby ukázal, kterak všickni jsou proniknuti snahou šiditi, dí Rokycana ne nepřípadně, kdyby pták přes ně letel, že budou hleděti, aby mu péro utrhli! [4]) Rokycana nebojí se velmi choulostivé štípati a tepati úřad městský: „Nu konšelé, rychtáři, jižli vás nikdy darové neoslepí od spravedlnosti!“ [5]) Nebojí se prudce kázati proti kněžím, když se něčím provinili. I jména jmenuje! O knězi Štěpánkovi z Chrudimi dí, že svozuje lidi a „byť přišel ďábel z horoucího pekla, vždy sobě tovaryše najde někde“. A což jak bije do pánů tehdejších, od nejvyšších po nejmenší panoše. Každý pry se drží svého práva, a to právo je oloupiti poddané. „Což oni mají za právo a obyčej, toť oni chtí, aby držáno bylo, a málo něco proti tomu učiň, i hlavu srouti (dají stíti), ale což jest práva božího, na toť oni málo dbají, a není kdo toho politovati a není kdo se postaviti proti tomu, to řádem nazývají, a to jest vrch všeho zlého a věčného zatracení“ [6]) Jindy dí ještě prudčeji: „Jsou-li psi páni, an poddané líží (psi tu není nadávkou, než obrazem trochu nechutným), těžká břemena skládajíce, roboty zamyšlují, pojezdy, daně a prej všecko svezte, chlapi, pán jest přikázal, učiňte pánu pomoc, dejte z rohu (z kravího rohu daň) — a taky-li z vocasu kravského, pane, kážeš dáti? Vsedne to na hrdlo, pane, pomni!“ [7]) Ba jednou dokonce i toto volal s kazatelnice: „Ba rci, kde větší neřádové, u dvoru ano vše zlé má svobodu, a páni sami neřádni, dráči, loupežníci, cizoložníci, kostkáři. Nedím o všech, takéť jsou ještě dobří mezi nimi, ale zlých hromada!“ [8])

Byla to tehda svoboda slova! Rokycana téměř plýtval rázovitými slovy a nešetřil nadávkami. Mluvě o nepobožnosti všech tehdejších lidí, pravil: „Kněz volá dominus vobiškus, a není-li žádosti srdečné, vše to nadarmo; ženské pohlaví ještě se modlí, ale muži haha, když mají pobyti na modlitbách, tak jest jakoby šindelné hřebíky zobali, tak jest jim milo.“ [9]) Však co do uličení a parády zase nadává ženským drchet a jiných všelijakých. Jednou [10])

[1]) Druhý exempl. fol. 67.
[2]) Tamže fol. 87.
[3]) Tamže 201.
[4]) Tamže 209.
[5]) Tamže 67.
[6]) Tamže 196.
[7]) Tamže 205.
[8]) Tamže 106.
[9]) Tamže 93.
[10]) Tamže 219.

líčí opravdu poetně přírodu veda k tomu, aby se křesťan od přírody vznesl k Bohu, jenž je krásnější, ale na konec dí: „Jíš-li chutného co, aby se hned pozvedl k Bohu řka, když jest toto tak dobré — Pane, ó ty jsi mnohem chutnější, ale my toho hovada hloupá neumíme vážiti!“ A takovými ráznými úslovími všelijakými hemží se kázaní Rokycanova tou měrou, že nevíme v XV. věku nic jim podobného, ačkoli nebyl Rokycana nikterak jediný, jenž v tom věku nekladl svou řeč v udidla.

Tehda nebylo ovzduší chrámové tak velebně posvátné, že by bylo nesneslo z úst kněžských slov, která se po našich soudech dnešních do místa vážného nijak nehodí. Tou příčinou připomínáme, že nalezeno i humoristické kázaní česko-latinské z oněch dob. Neznámý utrakvista káže: „Vos mulieres frejovné, co duší zmordovaly jste vestra lingua impudica, gravius multo quam gladio“ atd.[1])

Že v prudkých zápasech náboženských XV. století mnohé slovo zlé a urážející druhou stranu dostalo se na kazatelnici, toť věc samozřejmá. Na příklad r. 1464 žaluje v katolické konsistoři Eliška z Budyně, že farář v Budyni v neděli na nešpoře kázal ukazuje na svých rukách: „Jakož vaše strana praví, že bychom my dávali pomyje, umývajíc dva prsty nad kalichem, vašiť kněží, když podávají krve boží lidu, ulijí sobě všecky prsty a zase stírají do kalicha, toť vám dávají pomyje, toť jsú větší pomyje!“ [2])

K nejapnostem a nevhodnostem v kázaní přísluší, kázal-li kdys v XV. věku kterýs mnich: „Proviní-li se kdo proti Bohu, má přímluvu za sebe k Bohu od kněze, pak-li proviní se proti knězi, nemá, kdo by se za něho přimluvil, a tak větší zle jest, proviniti se proti knězi než proti Bohu.“ [3])

V XVI. století školským humanismem vzala kázaní všech věr na sebe formu rozvláčnější a římskými i řeckými jmény a historiemi často promíchávanou. Na poučenou, jakou taková kázaní, křesťansko-humanistickou učeností přecpaná, měla podobu, malý příklad. Roku 1609 vydal kanovník Jan Sixt z Lerchenfeldu kázaní, jež kázal nad mrtvým Krištofem Popelem z Lobkovic; tu čteme: „Smrt všemu konec učiní. Non moribus, non sapientiae, non aetati parcit. Ani mravům, ani moudrosti, ani věku žádnému neodpustí; nedbá na slávu ani na důstojenství. Sice by oni slavní králové římští Caesar Augustus, Octavianus mezi pohany, Constantinus, Carolus, Rudolfus mezi křesťany, Otakar, Václav mezi našimi nezemřeli. Nedbá na bohatství, sice by se Midas, Croesus, Crassus, boháči, byli vyplatili. Nebojí se žádné síly, žádných rapírů ani ručnic, sice by nad ní Samson, Goliáš, Hektor, Achilles

---

[1]) Hanuš. Č. Č. Mus. 1851. 112.—114. Z rukop. univ. knih. 11. F. 3.
[2]) Arch. kapitulní. Codex VI. 8. fol. 199.
[3]) Rukop. univ. kn. 17. F. 2. 8.

zvítězili. Nedbá na krásu, spanilost, sice by až posavad Absolon a Helena, nejkrásnější, živi byli; nešanuje vejmluvnosti, sice by jí Cicero, Demosthenes, Homerus a mnozí jiní řečníci, šprochýři a prokurátoři vyklouzli." [1])

Kázaní XVI. věku oplývají leckdy dlouhými přirovnáními, někdy i smělými. Nalezli jsme náboženské rady, podávané věřícím jednou i ve formě apatékářského receptu, dosti obratně slépaného. „Vezmi koření pravé víry, hojné pobožnosti, květu jisté naděje, fioly pokoje, semeno růže lásky, lilium čistoty, listy postu pravého, almužen, modliteb, peluňku skroušení, aloe vyznání, agaryk dosti činění, myrrhu pokání, kadidla potupení světa, smíchej v moždíři svědomí a stluč paličkou bolesti, míchej hněvem spravedlnosti, prosej pamětí utrpení Kristova, rozpusť to cukrem božího milování, vlož do vody slz, přistav k ohni protivenství a trpělivosti, nadělej konfektů, vlož do škatulky srdce, a těch každého dne požívej!" [2])

Jináče ani v XVI. věku nebyla nouze o kněze, kteří do svých kázaní vplétali prostonárodní láteření a hrubé nadávky. V kázaních, v nichž zapsány jsou paměti kněze Rosy, čteme v pojednání o lakotě na příklad toto místo: „Boháči jsou žráči ustaviční"; „pro peníze ženy všecko udělají". [3]) V jiném kázaní míní spisovatel, že by „laici a baby nestydaté neměly do kostela vcházeti jako by byly kmotry Boha". [4]) V kázaních, jež přeložil Stráněnsky r. 1551, čteme kromě jiných i toto šťavnaté místo, že ti, co z klášterů utekli, chovají se „co čisté pomyje". [5]) Kněz Matěj, když byl v Poděbradech, mluvě proti postu, a chtěje dáti znáti, že je to jednostejno mnohým, čeho se najedí, poněvadž vůbec jedí mnoho, pravil sprostě: „Když se hrachu nažere, aneť mu břicho nabotná, an kdyby k němu z kuše střelil, že by nepoznal." [6]) Velmi jadrná místa při vší rozvláčnosti má ve svých kázaních Zámrsky. Na příklad o kněžích beze všeho ostychu dí: „Obraťme se k kněžím, uhlídáme mezi nimi plno modlářství, rufianstva, neřádův... někteří se raději s světskými kratochvílemi nežli s užitečnými a potřebnými knihami obírají. Nemalý počet jich tak jest tupých, neučených, nedbalých, lenivých, lakomých, svárlivých, ožralých, pohoršitedlných, kteřiž netoliko o čest Krista Pána, ale ani o své vlastní osoby dobrou pověst, živnost, manželky a dítky péče nemají." [7]) Jindy dí ještě jadrněji: „Duše člověka, poněvadž jest dražší než všecken svět, nemá se k správě svěřovati ledajakému poběhlci, tuláku, novověrci, z kapě

[1]) Exemplář v univ. knihov. č. 51. D. 203.
[2]) Knih. voltářn. Táborského. 1588.
[3]) Rukop. dvorní biblioth. č. 4279. fol. 96.
[4]) Tamže fol. 121.
[5]) Signat univ. knih. 54. B. 40. 280.
[6]) Arch. musej. Listiny poděbrad.
[7]) Postilla Zámrského 118.

vyběhlému, ze zboru vyhnanému, troupu řemeslnému, astantu ožralému, krčemníku nepříkladnému." [1])

Stejně ostře a sytými barvami líčí jiné stavy. A což těch prostonárodních, podivných výkladů jeho! Příklad: „Že mnozí z lidí časnou smrtí a k zatracení věčnou z tohoto obecného světského špitálu hynou, toho není příčinou naturální rána, ani flastr milosrdenstvím Boha na zásluhách Kristových namazaný, ani mistr Duch sv., ani jeho čeládka, církevní služebníci, ale sami zranění, kteří k otci do domu církevního shromáždění přicházeti nechtějí, nad to se hnojem smradlavých pověr, domnění, bludů, jalových ceremonií a zásluhou svých skutků, k nečistému rouchu ženskému připodobněnou, zakydávají." [2]) A těch nadávek na kazatelnici! O nevěrcích dí v jednom kázaní: „Takoví zhovadilí neznabohové, mudrlanti pyšní, vražedlní, ožralí, cizoložní, lichevní, lživí, lakomí břichopasové a modloslužební mamalukové!" [3])

Nevedl si ve svých řečech o nic středměji katolický Rešel ani utrakvista Rvačovský; bylo velmi oblíbeno, co na srdci, to na jazyce míti. Flaxius z Čenkova užívá ve svém kázaní o opilství r. 1618 slov svině, sůva, bratr z mokré čtvrti [4]) a jiných stejného rázu jako Rvačovský ve svém pověstném Masopustě. Také vykládá již o zkažené krvi: „Peccata in semine, puniuntur in semine." Z tehdejších kázaní bez veliké práce a skoro s dokonalou plností lze sebrati všecky nadávky tehda oblíbené.

Některý kněz opravdovým humorem, jiný neobratnými povídačkami rozesmál posluchače nic na to se neohlížeje, stojí-li na kazatelnici nebo sedí-li v zástolí v hospodě. Velimští žalovali roku 1597 na svého faráře Vlka, že „místo slova božího v ledajaké rozprávky, básně a šprýmy, fabule Esopovy se vydává, smíchy v kostele strojí": prý proto nebudou choditi do kostela. [5]) S jakými fabulemi se na lidi tehdejší mohlo jíti, vizme z jednoho kázaní faráře sv.-Jindřišského Václava Cikady: „Ďábel nějakou děvečku služebnou, jdoucí k jednomu zámku, aby tam sloužila, v osobě člověka potkal a jí, milovala-li by svou poctivost, aby tam nechodila, napomínal. Ona přece se na tu službu vydala a dříve roka v zmrhání svém s hanbou z zámku musela; jdouci cestou naříkala, že jí čert sám k té službě raditi musel. I nepomeškal jí ďábel pohlavku dáti, že jí od toho odvozoval k paměti přivoditi." [6])

Podobných a jiných všelijakých historií v kázaních tehdejších dob síla. Nejeden kněz jakoby si byl v necudných historiích a hrubých slovech liboval. Děkan v Čáslavi r. 1564 kázati začal na

---

[1]) Tamže 573.
[2]) Postilla Zámrského 306.
[3]) Tamže 312.
[4]) Exemplář v univ. knihov.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta 1597.
[6]) Kázání Cikady 1607 str. 576.

hod sv. Ducha od sedláků, prý se „nažrali česneku, že by dýcháním čerta z pekla vyhnali“, pak vypravoval necudnosti všelikteraké, a na konec mluvil, že by se kněží měli ženiti. Čáslavští na podobnou necudnost žalovali konsistoři a tušíme, že ne neprávem nazvali takové kázaní, při němž ženské z kostela utíkají, „holomčím kouskem“.[1])

V XVI. věku, v němž zápasy náboženské u nás dospěly vrchu, víc než druhdy najdeš kněží, že nedovedli se přemoci, aby v kázaních svých neuvážlivými slovy nebrojili proti jinověrcům,[2]) ba mnohý vypravoval směšné věci o víře svých protivníků, nejeden i rouhal se. Což hustá jsou rouhání o Kristu, je li ve svátosti či není, a jak je přítomen! Povědomý Havel Gelastus prý kdysi ve vsi Zlatnících neostýchal se prostému lidu selskému vykládati své rozumy o manželství Panny Marie[3]) Stejně všetečný byl farář Václav od sv. Petra v Praze, jenž roku 1574 kázal, „že jsou Antikristové ti, kteří se modlí a slouží za mrtvé a s čerty se o duše rvou“,[4]) anebo kněz Zemánek, jenž r. 1616 kdesi kázal, že „očistec nečistec“.[5])

Proti těmto zlostným bojovníkům uvésti jest kněze, kteří, nedbajíce nic o dogmata, dobrou myslí a po sousedsku na kazatelnici „předpovídali o tom, kdy má jasno byti nebo pršeti vedle vyměření hvezdářského“, a učili, „kterakby nastávající povětří žehnati a na lesy obraceti měli“. O takových kněžích mluví roku 1550 v Postille Bavorovský, že by „jim lépe plouh slušel nežli úřad kazatelský“.

Do kázaní kněžských ob čas také dostávaly se národní spory. Roku 1614, kdy české vědomí proti smělému přívalu německému se chystalo k obraně jazyka českého, na sněmě generálním potom roku 1615 rázně provedené, rozhněval se kněz v Sadské Zigl na kazatelnici tak, že „národ německý bez vejmínky všecek zrádci nazval“,[6]) což ovšem mstivý některý udavač brzy donesl do konsistoře.

V kostelních kázaních přečasto od prudkých kněží byly vypouštěny osobní úštipky a zlosti, kteréž do chrámu nikterak neslušely. Starší sněmy kněžské — ještě roku 1539 — napomínaly kněze, aby pro hříchy nikoho nešetřil, aby hlasu svého povyšoval beze strachu proti komukolivěk, když vinu shlédl, ovšem aby ni-

[1]) Arch. zem. Opisy z arcib.

[2]) Roku 1554 jsou na př. voláni faráři pražští Jiřika od sv. Mikul., Jiřík od sv. Haštala, Václav od sv. Štěpána, že kážíce haní stranu sub una. Odpověděli „že mnozí posluchači chodí, ne aby poslouchali, ale aby jináč toho vykládali“. Arch. zem. Opis z arcib. 1564.

[3]) Arch. zem. O. 5. 160.

[4]) Arch. zem. Opis z arcib. 1616.

[5]) Registra arciknížecí komor soud. 188.

[6]) Arch. zem. Opis z arcib. 1614.

koho nehaněl;[1]) ale dlením doby musili někteří kněží při této svobodě býti kroceni, neboť při těch hříšných, jichž se nebáli, bývali nešetrni a nemírni, ba nejedni kněží na kazatelnici dokonce mstívali se. Proto, najímajíce kněze, kollátoři leckdy si vymiňovali, aby kázaní konal „bez ouštipků a důtek lidských".[2]) O křivsoudovském faráři Martinovi vypravuje roku 1576 vesničan Jan ze Studence Horního, že o něm, jakmile ho shlédl do kostela vcházeti, ihned kázaní „přičinil".[3]) Farář Zigl v Sadské z kazatelnice, „z místa vejsadního", jakž je Sadští r. 1614 zovou, rád a často osobám ženským nadával,[4]) ovšem věděla vždy osada, které ženě, i když jí nejmenoval, nadávka přísluší. Farář v Dnešicích podle žaloby r. 1609 na kázaní hromoval a šermoval, s ženským pohlavím se vadil a jednu ženu, svícnem že uhodí, jí hrozil a jiné mnohé řeči mluvil, tak že se mu lidé na kázaní jako v krčmě smáli.[5]) Když se r. 1589 znesnadil farář sv. Mikuláše na Star. Městě Tomáš Soběslavský s literáty chrámovými, neminulo kázaní jediné, aby jich v něm neuštipl. O Veliký pátek roku svrchu psaného dělaje se Kristem, jenž kramáře z chrámu vyhnal, volal zvonníkovi, obrátiv se od oltáře, aby mu na literáty přinesl žílu; i v den velikonoční kázaní dotýkalo se z valné části literátů. Také jim psohlavců nadal. Lidé prý z kostela utíkali.[6])

Nejvíce jest žalob, že kazatel se pustil na kázaní do svých kollátorů městských; do panských ne tak, bálť se každý panského násilí. R. 1597 i v katolické Plzni arciděkan Pistorius důtky činil konšelům, protože prý nepřetrhují neřády v obci, „ženské osoby požívající koření pro zahnání plodův a pro čáry" pouštějí z vězení.[7]) Tu měl kněz mimo osobní hněvy i pohnutky mravné; lze tedy poněkud omluviti, ač místo i forma správna není. Poněkud podobně lze souditi o prudkém kázaní arciděkana Kutnohorského Sixta Kandida, jenž, jsa hlavou kutnohorské konsistoře, byl i strážcem mravnosti i práva na Horách. Lidé proto běhali se vším spíš k němu nežli na radní dům. Když r. 1587 Kutnohorští dva havéře, kteří upadli v podezření krádeže, trestali přes to, že jim císař odpustil, rozhněval se arciděkan, a učinil o pánech kutnohorských dvojí kázaní, v nichž je velmi těžce dotýkal; zastávaje se havéřů posměšně děl z kazatelnice, že nemohou všech zlodějů zvěšeti dáti, co v horách kradou; tvrdil, že malé zloděje věší a, kteří kradou na tisíce, těm že nic neříkají; ty malé že dávají tak mučiti, že musí desetkrát víc mluviti nežli je pravda; naposled

[1]) Strahov. rukop. Sněm v kolleji r. 1537 fol. 407.
[2]) Č. Č. Mus. 1847 54..
[3]) Kn. komor. soudu. 15. G. fol. 89.
[4]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1614.
[5]) Tamže. Recepta 1609.
[6]) Manuál osady v arch. praž. fol. 113.
[7]) Arch. plzeň. prot. konšel. č. 20.

odvážil se i těch prudkých slov, „že synové těch, kteří soudí, hodnější jsou odsouzení, aby viseli, nežli tito".

Takové kázaní k vzbouření se schylující poděsilo a pozlobilo pány. Přišel na faru primas Ludvík z Řasné se čtyřmi pány a domlouvali arciděkanovi, aby „obce nebouřil jako na onen čas v Praze kněží bouřili lid, až smetal pány". Arciděkan se bránil, že páni „z múchy elefanta a z elefanta múchu činí", pohádal se s nimi; naposled se srovnali přece, když knězi dáno na vůli, aby, kde co zlého, vyšetřil sám, ale pak aby donesl na radní dům pánům.[1])

Kouřimští r. 1619 nuceni byli pro husté výtky na kázaních činěné poslati k děkanovi vyslance, „aby se na kázaní slova božího pokojněji choval, pokudž lásku míti a déleji v obci zůstávati chce".[2]) Ovšem na dokonalou a spravedlivou posouzenou bylo by vyslechnouti i druhou stranu. Chtělitě téměř všudy míti dle slov Bílejovského takové kněze, kteří „s lidmi pěkně nakládají, v hříších jich nechají" a proti vrchnosti neposazují.[3]) Kázaní bez výtek, kázaní pochvalná, lichotná líbila se „mužům rathúzním" již za doby Chelčického nejvíc.[4])

Pohříchu, jakož napověděno, většině kněží byly pohnutkou ku kázaní proti konšelům ne mravnost veřejná, neboť o tu mohli klidně pojednati pospolu na rathouze, ale soukromé osobní hněvy a zlosti, při čemž boj s kazatelnice začasté veden neslušně a bez pozoru na posvátné místo. Matěj, děkan v Rokycanech, chtěl-li kázati o konšelích, zdá se, že se na to pokaždé napil; vzkazujíť mu Rokycanští r. 1566, že ho udají u katolické konsistoře, „znajice zlost vaši, když se napijete, tak nesmyslně ne jako kněz, ale jako jinej obecní člověk sobě počínáte".[5]) Prachatičtí stěžují si u arcibiskupa Antonína roku 1573, že je farář Jan Mateol Roudnický „plundruje" v kostele. Onehdy po epištole běžel prý kázat a na kazatelnici mluvil: „Někdo o mně zprávu vrchnosti dává, že bych krtem svatým posluhovati nechtěl, to lžeš! Druhé, že bych od potvrzení v stavu manželském 10 a 12 kop žádati směl, to také lžeš! Třetí, že sem buřičem, i to lžeš! Čtvrté, že sem se sem vprosil, to také lžeš! A protož že tak v hrdlo lžeš, si hoden, aby ti jazyk tylem vytáhli, aby ti jej zámkem zadu zamkli, abys více v hrdlo nelhal, a hleď na mne dobře, však hledíš, mluvím to před několika sty lidu".[6]) — —

Byl-li kněz tento nařčen u své konsistorní vrchnosti nevinně, chápeme jeho hněv, ale pochybujeme, že takový dramatický monolog na kazatelně přinesl mu platnost. Vždyť tíž Prachatičtí r. 1575,

---

[1]) Arch. kutnoh. Opis v zem 1587.
[2]) Kouřims. manuál 1618 fol 14.
[3]) Bílejovský kron. círk... 125
[4]) Chelčického Postill. 68.
[5]) Arch. rokyc. Opisy v arch. zem.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept 1573

když kněz s kazatelnice nadával zase, usnesli se, že mu odeprou důchod a nad to že mu vyberou vše, co má v stodole.[1])

Podobně nemoudře vedl si rok před tím kněz Jakub Čáslavsky, farář v Novém Městě n. Methují; dostav r. 1573 žalobu z konsistoře, vyšel na kazatelnici a volal, že konšelé, kteří žalovali, v hrdlo lhali.[2]) R. 1606 vynadal dekan v Kolíně Turriades na kazatelnici všem konšelům „sviní, které se v otrubách válejí lehce ke statkům přišedše".[3]) Martin Kraus, farář v Lomnici, téhož roku řekl o konšelech na kázaní, že berou z lidí pokuty a že se na ně opíjejí. V Zelený čtvrtek téhož léta mluvil na kázaní: „O Bože, račiž mne uslyšeti, a, což nejhoršího byti může, na toto město Lomnici dopustiti!" Ta slova opakoval několikrát, ruce při tom spínaje. V pondělí velikonoční mluvil na kázaní, ukazuje na sebe: „Kdyby jedné osoby nebylo, tehdy by se Lomnice dávno propadla!" Lomničtí žalujíce na podivného kněze toho, ptají se konsistoře trochu prostoduše: „Toliž jsou prosby faráře za osádku?" [4])

Dosti zhusta tropili si kněží na kazatelnici šašky z konsistoří čili z duchovních vrchností svých. Svrchupsaný Jakub Čáslavský v Novém Městě nad Methují v kázaní oznámil svým posluchačům tento kulhavy vtip. „Ptali se mne v konsistoři, mám-li kuchařku na faře, i pověděl jsem, že nemám, kdyby se byli ptali, mám-li ji ve faře, tu bych nemohl zapříti."[5]) Jednomu knězi katolickému, jehož jméno se neuvádí, nelíbilo se panství a dobré bydlo biskupů a praelátů, pročež, nemoha závisti potlačiti, pustil se r. 1575 do nich na kázaní neomalenymi slovy: „Všelicí biskupové a velicí preláti toliko proto takové důstojenství přijímají, aby všeho hojnost měli a na to jiné chovali, aby za ně říkali; ale na tom dosti nebude, by pak oni zpívali Salva nos Domine. A protož mnohokrát říkávají, od čehož jest kovář, než aby klíště měl, ale přijde čert pro klíště, vezme i kováře." To kázaní posláno arcibiskupovi, aby trestal.[6])

R. 1513 dostal se Jan Žleb z Střížkova jakožto žalobce na soud komorní s knězem Jiřím z Tuklat, kaplanem pana Škvoreckého, pro věc, jíž podobné už nikdy potom, ani před tím jsme nenalezli v pramenech: kněz mluvil totiž na kázaní vší obci i to, co mu pán ve zpovědi svěřil. O tom svědčí svědek po přísaze: „Když sem byl v Brodě, tehdy kněz Jíra mluvil o mém pánu, že mu řekl kohouta dáti a že v hrdlo selhal; a když sem se svú paní byl na kázaní, tu jest na pána mého vyhlásil, co mu se jest

---

[1]) Arch. zem. Opisy list. prachatic.
[2]) Rukop. zem. arch. O 5 65.
[3]) Vávra. Kolín I. 170.
[4]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1610.
[5]) Arch. zem. Rukop. O. 5 65.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1575.

vyznal na zpovědi".[1]) Co se pán byl v zpovědi vyznal, byla věc velmi choulostivá, málo cudná — a to kněz vypravuje nejen vší obci, k slovu božímu sešlé — ale i té paní, jíž se to týkalo.

S tím knězem, toho rázu, bohudík — pokud víme — jediným a opravdu nejhorším, bylo by lze o výtržných kázaních skončiti, ale na mysli máme ještě Lomnického vypravování o dvou nezřízených kázaních. Mezi skutečné případy jsme jich zařaditi nemohli pro anekdotový ráz jejich, ale i jakožto anekdoty označují dobu. Jináče jsou neúmorny, neboť po tu chvíli se vypravují. Prý bosák před léty (tak vypravuje Lomnický r. 1590) v Hradci Jindřichově, žehraje v kázaní na cizoložníky, sňal své dřevěné trepky s nohy a řekl: „Nu, vidím mezi vámi tuto jednoho nestoudného cizoložníka, kteréhož chci znamenati!" A v tom opřáhl, jakoby chtěl hoditi, a tehdy velmi mnoho se jich sehnulo, „každý se obávaje, dá-li mu ten mnich střevícem, u kterého jsou dřevěné podešvy asi tří prstů ztloušti".[2]) Druhý případ Lomnický r. 1588 zrýmoval.[3]) Prý kněz když přijde neděle svatá, jako po tmě tak se šmatá, začne vedle svého zdání o božím těle kázaní, naplíská tu řečí hojných, z těch potom když se vyseká, hned na lakomce vzteká, říká: Lakomci, lakomci, vy jste čertovi holomci, jest-li toho nenecháte, v zadních hamřích býti máte, tam kde čerti kalí šídla, dojdete tam zlého bydla; na nebe pozapomene, do pekla hned všecky žene a v takovém rozhněvání zavírá pak své kázaní, řka, ‚do kteréhož mně i vám rač dopomoci pán Bůh sám'."

Tím buď o nepěkných kázaních konec.

Před kázaním býval všudy zpěv a modlitba. Zpívána nejčastěji velebná píseň Otče náš, milý pane, nebo Bože Otče sešliž; kněz modlil se za dar ducha sv. buď nahlas, buď tiše. Říkán také jen Otčenáš. V evangelických chrámech užíváno rozmanitých modliteb dle chuti knězovy a doby. V agendě horské jsou formy té modlitby také od Grynaea z Basileje, jiné z Heidelberku.[4])

Podle agend a všelikých rad o duchovním řečnictví mělo řádné kázaní míti vstup (exordium). Dle kutnohorské agendy mohl se vstup „pro zlost zimy" vynechati, aby se ukrátilo. Druhý kus bylo „narratio", to jest, čtla se částka z písma, o níž mělo býti kázano a vykládáno. Pak si měl kněz při dalším rozdělení svého kázaní vésti tak, jak v rhetorice tehdejší se učilo: nejprv budiž proposice, confirmatio, confutatio a epilogus.

Po kázaní bylo zase modliti se na poděkování za pomoc boží. Kutnohorská agenda evangelická z počátku XVII. věku káže knězi, aby po modlitbě hned zvěstoval lidu rozhřešení slovy: „Důvěrnost vaše budiž tak, že Bůh Otec nebeský tyto modlitby slyší, a já na

[1]) Kn. komor. soudu 3. G fol. R. 8.
[2]) Lomnický Kupidov. Střela. 87.
[3]) Lomnický. Hádání mezi knězem a zemanem.
[4]) Agenda na Horách. Rukop.

místě božím svědkem jsem vám věřícím i kajícím, že milost boží i odpuštění hříchů máte skrze Ježíše Krista Amen.“ Dle Grynaea, basilejského učitele kalvinského, radila agenda horská k modlitbě po kázaní takové, kterou neuznáváme za křesťanskou. Měl se kněz modliti s lidem, aby Bůh obrátil protivníky náboženské k nim a ty, kteří se nechtějí obrátiti a osvítiti, kteří je nenávidějí a se posmívají, aby trestal.[1])

V některém chrámě kněz hned po kázaní pro lid sprostný říkal způsobem modliteb hlavní kusy katechismu; říkal Otčenáš, dvanáct článků víry, desatero a j.[2]) Katolický a podobojích kazatel k modlitbám po kázaní připojoval také prosby zádušní, za které příbuzní nebožcovi některý peníz položili knězi v sakřišté před kázaním anebo které kněz říkati musil vedle nadace kostelní. Některy věřící sám dal oblíbenému knězi kšaftem svým summu, aby pamatoval modlitbou do vůle své;[3]) jiný kšaftem uložil svým příbuzným, aby na takové modlení na vždy nebo na určitý čas náklad činili.[4])

Po modlitbách ve všech chrámech katolických i protestantských musil kněz konati ohlášky. Nejprv ohlásil o příštích pobožnostech, pak ohlásil svatby. Než tím nebýval obyčejně konec. V oněch dobách posluhovaly kazatelnice i k ohláškám veřejného života. S kazatelnice oznamovány ztráty všelijaké, hlášeny trhy domů, v Hoře svoláváni s kazatelnice kverkové či nákladníci, aby horní náklady opatřili,[5]) z kazatelnic voláni a napomínáni pražští nákladníci vína i piva stran svého obchodu. R. 1574 přišli vyslaní od pražského perkmistra do konsistoře dolejší s prosbou, aby „vedle starobylého způsobu“ páni farářové po kázaní pány nákladníky napomenuli, aby při práci viničné cti a chvály boží vyhledávali, čeládce křivdy nečinili, a druhé neděle aby čeládka byla napomenuta k pilné práci, zanechati oplzlých mluvení a zpívání, „aby pán Bůh nás netrestal, jako předešle se stalo“. Konsistoř ochotně slíbila rozeslati cedulky po farářích.[6]) V Chebě ohlašovali kněží až do r. 1593 s kazatelnice i soudní půhony dlužníků. Toho roku na prosbu pastorů se rada usnesla, aby se příště tak nedělo; citace ať pry se oznámí v sobotu na trhu; na venkově chebském však ať po kázaní učitel vyjda před kostel přečte citace.[7]) Bylo asi podívání, když se obec vyhrnula za učitelem ven před kostel.

Kněžím náleželo také provolávati s kazatelnice „osoby neřádné“, zvláště ženské, které se dopustily. Činívali tak, nikoli bez

[1]) Tamže.
[2]) Štelcar. O pravé a faleš. církvi. 1589.
[3]) Doklady z XV. věku v plzeňs. kšaft. knize č. 223. Na př. fol. 8.
[4]) Tamže. Fol. 245. Anna Stodska chce, aby 10 let se za ni na kazatelnici modlili.
[5]) Winter. Kult. Obr. I. 452.
[6]) Arch. zem. Ruk. O. 5. fol. 140.
[7]) Gradl. Reformat. 184.

všelijakých překážek, za celé XV. století. Husitští kněží pokládali se k této mravní policii zavázáni býti již samým článkem kompaktát, jenž kázal stavovati hříchy smrtelné. Ale v XVI. století ozývaly se čím dále větší odpory se strany obecenstva, což svědčí, že mravy čím dále víc se zhoršovaly. Již roku 1526 zlostně psal Lev z Rožmitála Píseckým, že farář jejich na kázaní ohlašoval Annu Chmelovou za pannu zmrhanou; ať prý to dokáže, ne-li, bude prý každý věděti, „bylo-li slušné takovú věc na kazatelnici mluviti, na kteréž ne věci nepravé, ale slovo boží mělo by býti mluveno".[1]) Kněz Václav Šídlo, farář v Hradci Králové, chlubil se sic ještě roku 1537, že může provolati na kázaní, koho chce, ale pochybujeme, že by mu to byli trpěli tak klidně jako druhdy. Všakté jemu samému, když pravil Strakovi měšténínu: „Tebe, hrochu, někdy přede všemi na kázaní vyvolám!" odpověděl týž měšténín rázně, že je tu soud a právo, chce-li ho z čeho viniti.[2])

Dlením doby tedy ohlášky padlých ženštin aspoň v městech přestaly zajisté.

Starý Bratr Tůma Přeloučský v jednom psaní r. 1502 viní kněze ještě z jednoho způsobu ohlášek, jichž nelze zamlčeti. Dí, že „v církvi římské kněží po kázaní s rejstry vystupujíce klatby vydávají na ty, kteříby neplatili chleba, vína, koření i jiných věcí".[3]) Zajisté, že Tůma to někde viděl; v dobách po něm již o tom nikde nic psáno není.

---

[1]) Arch. třeboň. Opis v zem. O povolání pražských hříšníků r. 1523 viz Arch. praž. č. 1046. B. 4.

[2]) Kn. komorn. soudu č. 7. G. fol. K. 15,

[3]) Arch. zem. Opisy z Herrnhuta.

IV.

Bohoslužba nepořádná.

(Nepřistojnosti v chrámech před hnutím husitským. Biskup bláznů. Processí s oslem. Náprava husitská. Zmatené obřady zmatených kněží. Obecenstvo rozhoduje o obřadech. Kněži v obřadech nedůsledni. Obřady kusé. „Marie". Vystavování svátosti. Spik při křtu. Zpověď houfná. Podávání večeře Páně nemluvňatům. Svatby mimo církevní čas. Kněži kazí obřad osobními zlostmi.)

V dobách předhusitských od starodávna lecco dělo se v křesťanském chrámě katolickém, co do něho podle nynějších pojmů o velebnosti místa nikterak nenáleželo. Na příklad že veřejní notářové u nás rovně tak jako v Italii sedali za svými stolky v chrámech, v kaplích, v ambitech,[1]) provozujíce svoje písařské a právnické řemeslo, již to samo věc význačná. Řád olomoucký z roku 1318 zakazuje kněžím, aby skládali a psali žhářům palićské listy vyhrůžné! I to tedy psávali kněží jakožto veřejní písařové na místech posvátných.[2]) A což ony všeliké divadelní hry, od prvních století provozované, a dramatické scény, jež při zbožnosti svých látek a úmyslů prve musily neomalenými řečmi komických figur až na vrch neslušnosti vystoupiti, nežli je z kostela na hřbitov a se hřbitova na rynk odstranili![3]) Když přijel r. 1365 Karel IV. do města Arles na své korunování, tamější kapitula uspořádala v kostele pověstnou bláznovskou slavnost, parodii to katolické bohoslužby: do chrámu vešel průvod maškarní maje v čele biskupa bláznů s duchovenstvem, a s velikou rozpustilostí jedni napodobili obřad pravého biskupa, vykuřujíce chrám všelikými smrady, kdežto jiní převlečeni jsouce za mnichy a jeptišky tančili necudně v lodi

---

[1]) Věstník král. Spol. nauk. 1893. 2. Tadra; Listář veřejn. notáře ze XIV. stol.

[2]) Prasek. Děj. Opavsk. III. 1. 134.

[3]) Jansen. Gesch. d. d. Volk. I. 247. Menčík. Rozpravy akad. IV. 1. 10 a d.

chrámové. Zbožný Karel rozhněvav se nad tím tuze, zakázal slavnost takovou na vždy.[1])

Ale u nás podobné naivní rozpustilosti v chrámě děly se také, byť ne snad s tou divokostí prudké krve jižní jako v Arlesu. O Květnou neděli u nás vcházel do chrámu na oslici žák oděný za biskupa bláznů, maje škrabošku a sedě na opak k ocasu; konána parodie mše za velikého hluku maškar všelijakých, osel tepán, aby klekal, „potvorný“ biskup pil a křičel „bú“, žáci obrátivše kožichy na rub tančili a tropili jiné podivné věci.[2]) Také u nás provozován pověstný „risus paschalis“ o velikonoci; kazatelé totiž po dlouhé a tuhé době postní snažili se rozpustilými žerty a vtipy lid na prvním kázaní po vzkříšení Páně obveselovati, tak aby všecek chrám byl v smích uveden.

Církev výstřednosti ovšem zakazovala. Již od VIII. věku trousí se zákazy bláznovských her o církevních slavnostech; hry oslí zakazoval u nás arcibiskup Jan z Jenštejna.

Husitský převrat vymetl z chrámu všecky tyto a podobné zvyklosti starodávné jakožto věc nepříslušnou, nevážnou; v sousedních Němcích trvaly dál a zapuzeny teprve reformací. Nelze ovšem zamlčeti, že i u nás proběhem doby žáci zase leckterou maškarní rozpustilost vnesli do chrámu, aspoň zákaz konsistoře dolejší r. 1540 stran velikonočního bláznovství a her v kostelích tomu svědčí,[3]) a universitní zákazy žákům „biskupům“ o sv. Mikuláši r. 1602 vydané též ukazují, že scholares, jsouce za rytíře a krále i biskupy převlečeni nechovali se v kostele, kamž se z žebroty po domech uchylovali, nic pěkně.[4])

V katolické Plzni udrželo se osličí processí v neděli Květnou ještě na léta, ale dlením doby konáno s hlukem a šumem již jen okolo kostela a po ulicích, při čemž s věže kostelní zpívali kantoři a žáci „Gloria laus“. Také neseděl na oslu biskup bláznů, než osoba představující Krista. Věc tedy zvážněla poněkud. Roku 1647 jednala konsistoř s úřadem plzeňským o to, nemělo-li by se processí to staviti na vždy; konsistoř rozhodla,[5]) aby osel byl ráno a po polední voděn městem jako druhdy, ale magistrát aby bděl, by nebylo za smích.

Obyčejná bohoslužba před husitskými převraty nedála se vždy vážně ani slušně se strany kněžské. Svědčí o tom Hus zajisté po pravdě, byť nebylo lze říci, jak obecnou platnost úsudek přísného mravokárce má. Hus dí: „Někteří kněží přijdouce do kostela i stojí nebo sedí jako obrazy němí, namalovaní, jiní šepcí smějíce

[1]) Nováček. Cís. Karla IV. pobyt při dvoře papežském str. 13.
[2]) Emler. Věstník král. spol. nauk 1889 300. Document. Hus. 713. Hus. Sebr. Spis. I. 307.
[3]) Borový. Jednání kons. 147.
[4]) Oecon. č. 18, v arch. zemsk.
[5]) Univ. knih. č. 11. B. 2. Rkp.

se, druzí lajíce nekázaně, jeden druhým strká.“ Proti ledabylému odříkávání bohoslužby chce Hus, aby kněží „pěkně a nabožně stáli před lidem jako zrcadlo; když čtou, aby říkali slova cele, aby učeným i neučeným bylo milo slyšeti; nebo co jest platno, když skovlíme jako štěnata u pytli, nerozvažujíce, co skovlíme“.[1])

Zajisté i ledabylá bohoslužba vzala za své proměnami doby husitské stejně tak jako slavnostní zlozvyky kostelní: doba byla plna reformačními snahami, které popadly náboženské strany všecky všudy. A skutečně za celé to reformační století husitské nevíme — kromě že ten onen kněz výtržně si vedl na kázaní — aby služebnosti boží některé strany náboženské v Čechách směly býti nazvány nepořádnými nebo neslušnými. Takové podivné bohoslužby vznikly u nás teprve u věku XVI., když sem bylo vniklo protestantstvo, kteréž, nejsouc uznáno od státu, nemohlo se svobodně a dobře rozvinovati, nybrž, živo jsouc dlouho pod přikrytím podobojích, co do bohoslužby při nejednom knězi nebylo ani pravé protestantství ani utrakvismus. Mnozí kněží na zevnějšek hlásili se ke konsistoři husitské, uvnitř klonili se k lutherstvu, a z této posice nepřirozené a neupřímné, byť celkem nezaviněné, rodily se v chrámech obřady, které dosavad oko nevidělo, ucho neslyšelo: slovem obřady zmatené a někdy i dokonce nepořádné. Který kněz zmítal se mezi strachem pražské konsistoře a náchylností k reformaci, zůstával co do náboženství, a tudy i co do bohoslužby na půli cesty, byl polovičatý. Jakého rázu mohly býti obřady na příklad od kněze, jejž r. 1603 vyličuje visitační zpráva arcibiskupovi takto: „Breviář pražský má, říká ho, když má celebrovati, nešporů nezpívá, ceremonie vykonává, o svátostech nedostatečně, při článcích víry prostředně odpovídal.“ [2]) Nebo dí-li zpráva visitační o knězi v Dašicích, Janu Černém, že svátosti nechová, ciborium nemá, mše zádušní neslouží, kadidelnice užívá na koledu, brevíř má, česky všecko slouží, kanonu užívá, ale v mšále ho nemá, nic nesvětí, nezpovídal se jakživ žádnému, ani když ordines bral, k zpovědi lid přivésti nemůže, formu rozhřešení neumí, sedm svátostí vyznává, ale lid tomu neučí.[3]) Kolik tu odporů! Jaký mohl býti takové motanice praktický výsledek u oltáře? Ať vůbec někdo poví po těchto znameních, jaké víry byl tento kněz v Dašicích!

Představíme ještě jednoho, jehož náboženství a tedy i ceremonie kostelní zhola nepochopitelny.[4]) Slul Jan Špička a byl v Holicích v týž čas jako předešlý. Zpráva o něm dí, že svátosti nechová, ke křtu olejů neužívá, místo matriky píše do kalendáře, maturu slouží v komži, ornáty má dva, ale manipulum žádného,

---

[1]) Erben Hus. Sebr. Spisy. I. 300

[2]) Arch. zemsk. Opisy. z arcib. Paroch. 1603. Kněz slul Cornix a byl farářem v Bříství.

[3]) Tamže.

[4]) Tamže.

vody, soli nesvětí, ale oheň na Bílou sobotu světí, na processí chodí, ale jen s křížem, kadidelnice užívá, breviář říkával, „nemčky nic“, katechismus Kanisia má (!), v habitu chodí, ale bez pleše, mše zádušní neslouží, u oltáře confiteor říká, ale vypouští o Panně Marii i sanctos; od pěti let se nezpovídal, zpověď neslyší, ženat je; materiam sacramenti neví, ani neuměl jmenovati sedm svátostí, děti ad communionem nepřipouští, mši zpívá česky. Jaký to kněz? Jaké ceremonie?

Některý farář v tehdejších zmatcích měl zcela patrně dvoje náboženství a tedy dvojí obřad: jeden sobě obyčejný, od pražské duchovní vrchnosti zapověděný, a druhý v ten případ, když do města přibyl někdo vyšší, jenž mohl trestati. O děkanovi v Hradci nad Labem, Ondřejovi, vypravoval sám administrátor konsistoře dolejší r. 1601 Hradečanům, „že Kalvin jest, řádů církevních ani svetel neužívá, a když pan hofrychtéř u vás bývá, tehdy že teprve archy (oltář zavěrací) odvírati dává, v ornátě slouží a potom všecko opovrhuje a zamítá.[1]) Měšťané i císařský rychtář děkana hájili, tvrdíce, že „o Velikou noc hrob jest, ceremonie i Marie se vykonávají, nic se neumenšuje“. Ale hájili marně; děkan nucen zaplatiti 50 kop pokuty a podepsati revers o ceremoniích. Konsistoř dolejší, v době reakce katolické jsouc k tomu honěna, dala se na špehy po takovém knězi dvojatém. Děkanovi čáslavskému Michalovi r. 1601 to upřímně oznámila, když byl zapřel, že slouží luthersky. Řekla mu: „Bude na schvále jeden nařízen k tomu, najde-li se jinak, tehdy, co vám bude dále oznámeno, tím se spraviti moci budete.“ [2])

Příčiny zmatků obřadných však byly ještě v jiných věcech nežli v strachu z konsistoře. Přemnozí kněží totiž z chytré opatrnosti, aby přechod z kališnych nebo katolických ceremonií v bohoslužbu protestantskou nebyl náhly, obecenstvu příliš v oči bijící, vymýšleli podivné, zvláštní, přechodné své obřady bohoslužebné; jeden odložil tento kus mše, druhý jiný kus, třetí přidal něco nového a lidé pomálu zvykali, zvláště když se jim na kázaní pěkně vyložilo, proč to neb ono se změniti musí v jiný, ovšem v lepší řád. Chtěl-li kněz rázně a náhle i důsledně proměniti obřad, snadno mohla z toho vzniknouti vojna mezi starověrci a novověrci v obci, nehledě ani k tomu, že se konsistoř kališná brzy dověděla. R. 1601 přivedl administrátor Hradeckým nad Labem na výstrahu historii kouřimskou, takové domácí vojny se tykající. Vypravoval, „jaké jest se tam pozdvižení za děkana nějakého kněze Jana Vodvářky stalo, že také řády staré rušiti chtěl, a povstával jeden proti druhemu, syn proti otci, přítel proti příteli, jeden druhého chtěl mordovati, takže potom dosti s velikou těžkostí mezi nimi při pří-

[1]) Arch. roudnický. Rukop. konsist. fol. 111.
[2]) Tamže 125.

tomnosti na onen čas pana Buriana Trčky ofrychtéře a jiných spokojeno jest, jakž pak i někteří za příčinou pozdvižení z města vypovídáni jsou". [1])

Ačkoli české obce byly novotám snadno přístupny, přec i při vší náboženské anarchii XVI. století panovala v tom, co se jednou ujalo, veliká, houževnatá konservativnost. Kterým obřadům obec uvykla v kostele, na těch chtívala setrvati; a to samo o sobě i při dobré vůli knězově bývala nesnadná věc; neboť tehdejší změna farního kněžstva příliš husta byla, a protestantští kněží stran obřadů náboženských nemívali jednoty. I vyvinulo se pravidlo, aby každý kněz držel řády církevní, jak je kde zastihl, [2]) což bylo mnohému reformátoru ovšem proti mysli. Posílajíce z konsistoře r. 1573 kteréhos kněze za faráře do Kouřimě, ukládají mu, aby konal processí a řády. Kněz odpověděl, že zachová, co zastihne. K tomu konsistoriané nevrle odvětili, že se jim ty kozí vrátce nic nelíbí, aby jen slíbil, že bude držeti řády dle mšálu, viatiku, agendy. Ta řeč se zase knězi nelíbila. Děl, že na to týden pomyslí a se vyptá, jaké obřady tam byly. Konsistoř ho propustila s výhrůžkou, nebude-li poslušen, že ho kromě času vyženou. [3])

Přinesl-li kněz s sebou do nového místa obřad kýs již odvykly, obec nutila ho, aby zanechal. Jiří, farář miletínský, omlouvá se r. 1575 v konsistoři, že „dělal ceremonie, ale přestal, když lidé plili a z kostela běhali". [4]) Proti tomu zase děkan v Hořicích, Štěpán, odložil ceremonie všecky všudy z příčiny té, jakž vykládal na svou omluvu r. 1575 v konsistoři, aby prý mu lid neběhal mezi sektáře. [5]) Vůbec byla v XVI. století škodlivá věc, že obecenstvo chtívalo míti i po stránce bohoslužebné rozhodující slovo, a to nejen snad obecenstvo kališné nebo protestantské. Připomínáme, že r. 1581 i katoličtí ševci v Horšově Týně uhodili na děkana, aby starodávné requiem bratrské sloužil — v neděli; a když se kněz vším právem vzepřel tvrdě, že podle řádů církevních mše za mrtvé k neděli nesluší, rozhněvavše se ševci zanechali bohoslužby docela; purkmistr byl na konec nucen s nimi po dobrém vyjednávati aby sobě umoudřili. [6]) Nad to daleko domluvnější případy jsou, že kněží katoličtí dali se donutiti katolickým obecenstvem k všelijakým ústupkům stran bohoslužebností. Líčíť křižovník z Kinšperka, Kašpar Soeldner, arcibiskupovi Berkovi r. 1595, že tu a po všem katolickém okolí již od šedesáti let při latinské mši zpívají kněží Credo po německu, on že rovně tak činí a bojí prý se ten zvyk odstraniti; při tom líčil způsob ostatní bohoslužby; po

[1]) Rukop. roudnický. Kn. konsistor. fol. 111.
[2]) Reg. arcikniž. červ. Process Gelastův 1562.
[3]) Rukop. zem. arch. O. 5. 53.
[4]) Arch. zem. Rukop. O. 5. 247.
[5]) Tamže 247.
[6]) Lib. memorab. Horš. Týn. fol. 56.

evangelium prý káže jednu i dvě hodiny, pak je mše dál, od elevací až ke complementum koná prý vše tiše a rychle, a to proto, aby mu do požehnání lidé pro dlouhost obřadu neutekli; na konec prý zase čítá nahlas.[1]) Aby zmatek byl dokonalý, v okrese roudnickém obvykli katoličtí kněží, aby udrželi věřící, ráno v neděli konati českou bohoslužbu v komži a štole bez konsekrace, probošt roudnický Kirchperger, žaluje na to (bez datum) arcibiskupovi, prý toho způsobu ranná mše jest kacířská, a laikové pro českou maturu utíkají od hrubé mše latinské.[2])

Při proměnách obřadních nezůstávali jen mnozí kněží než i mnohé obce na polovici cesty, nikterakž nechtějíce dopustiti posledních důsledkův. Na příklad Kutnohorští zvolna přivykli prostějším služebnostem kalvinského rázu bez ceremonií, ale když r. 1610 arciděkan Stefan kázal z chrámu vyndati korbely a svícny, s nimiž řemesla chodívala na processí, reptala řemesla, a když dokonce r. 1612 o Veliký pátek dal zvoniti s důvodem, že nezvoniti v ten den je příkaz „papeženský", zhoršilo se všecko protestantské město. Povědomý kronikář Dačický, štiplavý protestant, ne bez vtipu zapsal sobě do pamětí, že posvícení je také papeženské, ale to že pan děkan slaví; chce prý býti pan děkan papežem a nic prý pyšnějšího nad žáka na koni, kněze na kazatelnici.[3]) A přec nechtěl děkan Stefan nic jiného, než co bylo v duchu kalvinském, od města přijatém.

Nápodobně r. 1600 v Praze, v osadě Týnské zvedlo se. Farář jsa protestant uznal za zbytečnou věc páliti na rynku Jidáše v Bílou sobotu. Bylo z toho v osadě, kteráž většinou byla protestantská, mrzení, a to popudilo mladíky městské, rozpustilé, k nemalé výtržnosti. Nočně strhali s domů kde který věník, odnesli na rynk kde které prkno, dřevo, šráky — až z Malé strany drva nosili — do rána postavili ohromnou hranici čili Jidáše, do něhož vetkli černý praporec, a přes odpor městských drábů a ponocných zapálili ji u veliký oheň. Tehda v osadě již nemnoho drželi o svěcení, ale že nechtěl farář ohně světiti, nikdo z obecenstva, jehož se shluklo drahně, mladíkům u výtržnosti nepřekážel.[4])

Ohledáme některé zmatené bohoslužby zevrubněji.

Zmatek jest, když kněz protestantský, aby vyhověl obci, kropil přede mší svěcenou vodou (asperges), a proti tomu kališný kněz, na příklad r. 1562 jičínský děkan Tomáš, asperges zavrhl jakožto obřad pověrečný.[5]) Zmatek, když kněz Jan, farář stříbrský, nedovolil svíce v kostele lépati, což prý modlářstvo, a k obřadu, jejž

---

[1]) Arch. zem. Opis. z arcib. Recept. 1595.
[2]) Arch. zem. Opis z arcib.
[3]) Rozk. Dačický, Paměti II 127.
[4]) Arch. pražs. č. 1063 217.
[5]) Registra arciknìž. 188–217.

konal po kalvinsku, přece dvě svíce stavěl na oltář.[1]) Zmatek, když děkan v Hradci Králové (1574) jen v pátek a ve středu vzal na se ornát a jiné dni sloužil bez něho;[2]) nebo když některý kněz, aby se nezdál býti katolickým, vzal na sebe sic ornát, ale dal s něho spárati kříž.[3]) Zmatek, když Matěj, děkan v Novém Městě nad Medhují, držel sic formu jaké také mše, ale z konfiteoru vynechal slova, která se mu nehodila, a z modliteb, antifon vybíral jen některé. Za papeže prý se modlíval ve mši, ale zanechal toho, „poznav, že lidé k němu větší naději mají nežli k Bohu, i tak jej jmenovati slyšel, že jest čtvrtý Bůh na zemi".[4]) Jaký v tom valný rozum, když děkan v Hradci Ondřej Albin (r. 1574) slouží mši a říkaje dominus vobiscum nic se k lidu neobrací;[5]) nebo když téhož času sloužívá farář u sv. Havla v Praze jakous takou mši, ale bez sanctus; sanctus prý nechtějí osadní poslouchati![6])

A což to byly mše podivné, když začali kněží dělati „obrátku". Kněz totiž, chtěje byti kališným, sloužil mši až do pozdvihování, pak se zvrtl v evangelického, hostie nepozdvihl, než obrátiv se k lidu, jazykem srozumitelným říkal posvěcování těla a krve Páně z evangelia nebo z řeči sv. Pavla mimo kanon.[7]) Ten způsob nazývaly duchovní vrchnosti pražské pikartským; r. 1576 zdálo se konsistoři dolejší dokonce, že kněží pardubičtí obrátkou posvěcující „chovají se při tom, jako řemeslníci při hmotných pracech".[8]) A některý kněz, i když pozdvihoval, konal tuto elevaci neváżně, aby ukázal, smyslem protestantským, že co pozdvihuje, není ještě tělo boží a elevaci že koná jen z poručení sobě nemilého Pražským farářům shromážděným vyčetla konsistoř r. 1601: „O vás některých se zpráva dává, že ani modliteb dobře říkati neumíte všecko naopak děláte; když elevujete, nic jináč neděláte, než jakobyste ruce vytaženy měli aneb zmučeni byli, jen před hlavou ukážete a hned zas dolů spustíte a tak více k posměchu a k hanbě nežli k vzdělání."[9])

Kterak si představiti mši rakovnického děkana, když o něm r. 1595 píše svědek, že „krom elevací", jiných ceremoniarum při

---

[1]) Rukop. zems. arch. O. 5. fol. 233. 1575.
[2]) Rukop. zems. arch. O. 5. 159.
[3]) Sadští r. 1614 vzkazují do Prahy, že kříž náleží kněžím pod jednou. Arch. arcib. Recept. Opis v zems.
[4]) Registr. arcikniž červen. Process Gelastův. 188. 562.
[5]) Rukop. zemsk. arch. O. 5. 172.
[6]) Tamže 198.
[7]) Registr. arcikniž. červ. l. c. Rukopis zem. arch. Opis z arcib. o faráři náměstském v Hoře, Jakubovi, r. 1575. Dělal obrátku, konsistoř ho napomínala a podala do Něm. Brodu.
[8]) Kn. konsist. roudnic. 92.
[9]) Arch. místodrž. R. 109. 15.

ní není?[1]) V málu letech potom (roku 1602) donesena do Prahy stejná žaloba o jiném děkanovi rakovnickém, Nikodemovi, že netrpí světla na oltáři, slouží jakoby v bratrském zboře byl, a přece koná pozdvihování, ale zvoniti ad elevationem nedává.[2])

Známe však ještě jiné divné mše. R. 1565 žalován v pražské konsistoři děkan kutnohorský, že neříká orate fratres, dominus vobiscum, neklečá, kanonu neříká než jen verba consecrationis a v missale u kanonu že připsal: „Tu lžeš.“ Po posvěcování prý hned koná kázaní a po něm přijímání a potom zase veliké kázaní.[3]) A ten kněz tvrdil, že slouží mši! Farář v Praskolesích Jan sloužil dle zprávy z r. 1599 mši takto zmatenou. Místo konfiteor říkal orací bez ministranta, pak četl introit, kyrie, gloria latinsky, pak zpíval orací „s divnou konklusí“, po té česky pěl epistolu a evangelium bez požehnání, po kázaní ani dominus vobiscum ani offertorium, menšího kanonu ani secreta neříkal, než zprosta hned dal se do úvodu k praefaci, kterýž úvod odzpíval falešně (habemus *a* domino); praeface však nechal s pokojem; mlčel. Když odzpívali žáci sanctus, pozdvihoval, podal přijímajícím pod obojí, po přijímání dal ablucí vypiti ministrantům, sám nepřijal nic; ite missa est vynechal a sotva vyřekl půl benedikcí, hned se u oltáře svláčel a šel po svých.[4])

Na faráře Jana v Dnešicích žaluje r. 1609 opat kladrubský Lira, že mši skracuje libovolně; prý sejde po kázaní k oltáři v komži, řekne česky dominus vobiscum, dá požehnání a hned jde; hostie ke mši peče mu prý žena jedna na tu formu, na kterou prodává na prodej oplatky.[5])

A což divné dělo se se zpěvy mešními! Pražští farářové obdrželi r. 1602 důtku od konsistoře, že zpěvy „podle rubriky“ nekonají, každý že zpívá, co chce, a žáci stejně tak. Tehda rozkazáno, aby aspoň kantoři dbali o stejné zpěvy; všecky responsorie aby v škole na tabuli notovali a zpívali.[6])

S „Mariemi“ čili se svátky Marianskými měli nerozhodní kněží potíž. Neslaviti jich, báli se. Tedy aspoň písně k mateři boží proměňovali. Na Matouše, děkana kolínského, žaluje nedobře pověstný Gelastus r. 1562, že změnil hymny, zvláště že napsal: „Zdrávas matko Kristova“ místo matko boží.[7]) „Regina coeli“ nechtívali

[1]) Kopiář rakov. arch. z té doby.
[2]) Arch. roudn. kníž. kn. konsist. fol. 145.
[3]) Arch. zem. opis z arcib. 1565.
[4]) Zpráva faráře žebráckého Pilsa arcibiskupovi. Možná, že udavač přemrštil. Arch. zem. opis z arcib.
[5]) Tamže 1609. Recepta.
[6]) Kn. konsistorní v arch. roudnic. kníž. fol. 190.
[7]) Registr. arcikníž. červ. 188. Tamž svědectví z knih literatů jičínských i z kancionálů žákovských o tom, kterak zpěvy v hořejším smysle proměněny od děkana Tomáše.

kněží zpívati, na místo toho vkládajíce „Christus resurgens“. Jakub, děkan pardubický, tvrdil v soudě, že neví, co to je regina coeli, že jakživ toho nezpíval.

Také odpolední služby boží vykonávali leckteří kněží všelijak zmatené. Někteří zpívali litanie „bez vzývání svatých“, jiní říkali nešporu půl, jiní modlili se co a jak chtěli. Léta 1602 pražským farářům jest vyčteno v konsistoři, že „nešpor zcela nezpívají“ a vůbec „služeb božích rovně co řídkého piva z pánve odbývají“.[1])

Zmatek byl stran vystavování těla Páně v monstranci. Protestantský kněz věřil, že hostie jest tělo Páně jen u přijímání. Po tom ne. Proto hostii do monstrancí nechtěli dávati. Ale ze strachu konsistorního stávalo se, že týž kněz jednou vystavil, jindy ne. Takové neustavičnosti původ vykládá Oupický, farář sv.-Štěpánský v Praze, r. 1571 ne dosti upřímně takto: „Že jsem se vzdaloval častého těla Páně v monstranci vystavování, činil jsem to ne na potupu těla Páně, ale soudil jsem to, jak toho již nyní lidé zle užívají, jak se tělu Páně v monstranci vystavenému rouhají a je mnozí nazývají bílým motejlem, jiní Dianou, jiní modlou, šelmou, divadlem, zadek na to odkrývají a z kostela utíkají a raději do sekty běží.“ [2])

Chtěje se vyhnouti trestům, nejeden kněz na processí raději bral kříž nebo kalich nežli monstranci a do hrobu o Velikonocích také raději položil kalich.[3]) Na jiných místech kolik příkladů položeno o tom, že protestantské obce, vnucen-li jim farář jinověrný, rády monstranci mu schovávali. I z toho vznikaly při bohoslužbě zmatky všelijaké pohoršlivé. Pavel Paminondas roku 1592 žaluje císaři na Zderazské u sv. Václava, že mu monstranc vzali a on musil svátost vystavovati v dřevěném kříži, jejž si na to upravil.[4])

Proto také když dobyli protestanté náboženské svobody majestátem, první bylo, že uklidili monstrance v tajná místa,[5]) pokud se jim nevidělo, zničiti je. Říkali, že drží se Krista, jenž nepověděl, noste se s tím a schovávejte, alebrž řekl: vezměte a jezte.[6])

Nepořad a zmatek přiházel se také při udělování svátostí. Při křtu u katolíků dál se zhusta nepořádek ten, že kněz zámožným lidem posloužil doma, v bytě. To synod katolický r. 1605 zakázal. Zmatek byl, že křest jeden kněz konal kus česky, kus latině, jiný všecko česky. I katolické obecenstvo leckde vynutilo si z kněží svých, aby při křtu mluvili obřadem českým, jemuž rozumějí, sic že

[1]) Arch. kníž. v Roudnici. Kn. konsist. 4. list od konce.

[2]) Aupického „Obživující kořen.“

[3]) Arch. musej. Listiny z Poděbrad. Též rukop. zem. arch. O. 5. fol. 90 o faráři sv.-Haštalském, knězi Pavlovi vimberském, jenž r. 1573 nesl na processi kalich, poněvadž prý se tomu jinde tak naučil.

[4]) Rukop. univ. kn. II. A. 26.

[5]) Arch. kutnoh. Opis v zem. r. 1609 Artikule oprav. nábož.

[6]) Testamenti nostr. Jes. Christ Bruncvíka Novopražského z r. 1613.

stanou se Lutherány.[1]) Však český křest pokládán od katolické konsistoře za nepořádny. Skutečny nepořádek byl, jestliže kněz po kališnicku nebo katolicku křtíti chtěje, neužíval olejův. Dosti zhusta jsou o tom zprávy. Ve Svinech Trhových sbírala osada na oleje dle starobylého zvyku, ale farář Ondřej Berounsky křtil tak dlouho „bez kladení svátosti“, až ho sousedé r. 1602 u arcibiskupa obžalovali.[2]) Tu a tam v pramenech vyskytne se ošklivá zpráva, že také některy kněz ke křtu užil nepravych mastnot a „špiků“. R. 1574 byl Jan Kratěna, farář v Hrobech, zavřen, že užíval „slanin“ při křtu. Nejprv se vymlouval, že mu snad někdo v tom fortel učinil, potom se přiznal, že tak dopustil se „z nerozumu“.[3]) Divný hrdina! Farář pražský Jan od sv. Michala byl (r. 1565) o sobě přesvědčen, „kdyby třebas pomyjemi křtil, že přec by jako sv. Filip křtil“.[4])

Zmíniti jest, že Vít, farář v Lysé, dopustil se r. 1572 toho, že křtil dítě, jsa hned spolu jeho kmotrem, což mu konsistoř pražská stížila jakožto věc neobyčejnou a nepořádnou.[5])

Při svátosti pokání přiházel se i u katolíků ten nepořádek, že kněz odbyl zpověd houfně.[6]) Byla to pohodlná práce a nikoho nebolela. Jakub Mirotický, farář v Prachaticích, jenž zevně hlásil se ke katolickým, byl r. 1585 kárán od vrchnosti, „že každého zvlášť nezpovídá, že má manželku, což katolickému knězi nenáleží“. Stran zpovědi dal za odpověď, že koná, co tu již zavedeno: prý „několik osob sejdou se ke konfessi, a tu všickni naučeni přijímají“.[7]) Také nezřídka se přiházelo, že od kněze podobojích pouštěni byli věřící k přijímání zhola bez zpovědi.[8])

U přijímání svátosti oltářní, k níž na rozdíl dnešních zvyků podle zprávy z r. 1568 mohl nejen dopoledne než i v podvečer člověk (nikoli nemocný) přistoupiti,[9]) děly se zmatky znamenitější u katolíků i podobojích, když učiněna papežem Čechům koncesse kalicha. Zmatené rozdáváuí potom bylo v tom, že kněží rozdávali, neříkajice formuli tak, jak ji arcibiskup nařídil. Jednaje po rozumu koncesse arcibiskup nařídil říkati při podávání hostie: „Corpus et sanguis proficiat tibi“ — při krvi: „Sanguis et corpus proficiat“ — chteje tím dáti výraz katolickému přesvědčení, že pod každou způsobou celý Kristus. Však kněží i katoličtí mu to pletli.

[1]) Borový. Medek. 27. Příklad z Litomyšle.
[2]) Arch. zem. Opisy z arcib. Paroch. 1602.
[3]) Arch. zem. Ruk. O. 5 160.
[4]) Arch. zem. Opis z arcib. 1565.
[5]) Arch. zem. Rakop. B. 11.
[6]) Borový. Medek. 30.
[7]) Arch. zem. Prachat.
[8]) Arch. zem. Opis. z arcib. Missiv. z r. 1578 130. Zákaz do Litomyšle.
[9]) Arch. praž. č. 1019 204. Jiří Helm, šenkýř dí: „Týden před jarmarkem byl jsem u stolu Páně as ve dvamecitma hodin v Týně.“

nehledíc ani k tomu, že proti rozkazu říkali formuli jazykem mateřskym.[1]) Však tento zmatek nemohl trvati dlouho.

Proti tomu měli kališníci ve své liturgii hned na počátku podávání svátosti nemluvňatům, kteréž asi pokaždé zvrhalo se v nepořádné, neboť bylo všelijak upravovati tělo a krev Páně, aby dítě přijalo, nevyvrhlo, strávilo. Neomaleně vypravuje o tom Štelcar. „Mám v pamĕti, že jsú nám kněží dětem z nádobky po svátosti zdrobený chléb s vínem a s medem smíšený po lžičce dávali a do nemluvňátek to cpali, tím je krmili". Jindy píše: „Protož nám po nich nic není, jako i po předcích našich z kněžstva, aby měli v víně prsty své mejti a z drobtů co nějakou kaši cpáti do tlamy dítěte aneb lžicí do nich líti, jakž to v Čechách ještě mnozí modlářští kněží činí". A opět jinde připomíná Štelcar, že viděl r. 1589, an kněz Pincerna ve Vrbčanech tak přehrozně cpal tu kaši do dítěte v kostele, až nemoha tomu déle hleděti utekl.[2]) Také prý vídal, any děti tu svátost tratily s mlékem mateřskym.

Svátost dětem podávána sic v staré církvi, ale již ve XII. věku ji zapovídali. Jakoubek ze Stříbra as r. 1414 je obnovil a víme z knihy o zápasech náboženskych, kterak strana kališní na dětském přijímání stála houževnatě. Podobojí pokládali dětskou svátost za veledůležitou vymoženost svou; oslavovali ji písněmi, z nichž nejněžnější a nejstarší jest v jistebnickém kancionále v těchto slovech: „Ej, milý tatíčku s nebe, my hříšní prosíme tebe, smiluj se nad námi; my malitká tvá čeládka, jimžs ty otec od počátka, pokrmu žádáme, daj chléb těla pokrm svého, daj krev z kalicha svatého, ať tě tak poznáme." Však v praxi nikdy nemohlo přijímání dítek byti utěšenější nežli je líčí Štelcar, leč kdyby s drobtem posvátného chleba byl kněz spolu podával dítěti malvazí sladké místo kyselého českého vína, kteréhož žaludek dětský dobře zažíti nemohl. Dlením doby proti svátosti nemluvňat ozývaly se leckdy hlasy i v straně kališné samé, a to již v XV. století. Na sjezdech kněžských i sněmech o tom jednáno.[3]) Povědomo též, že Václav Koranda z poručení mistrů pražských r. 1493 psal proti večeři Páně nedospělým podávané. V písních Václava Miřinského jest jedna vyjadřující nářek a žalobu dítek, že mají připraveny byti o svátost těla a krve boží, prý jest o to nesnáz, kněží nechtějí posluhovati.[4]) R. 1513 zase nucen obhajovati při-

---

[1]) Arch. zem. Opis z arcib. R. 1566 kárán pro to katol. děkan. v Mostě Laurent. Kommunikoval nepravým způsobem v neděli květnou 150 podobojích.

[2]) Hanuš. Č. Č. Mus. 1861. 346.

[3]) Roku 1480 Arch. Kutnoh. Opis. v zem. arch. Před tím již r. 1448 u přítomnosti gubernatora Jiřího jednáno mezi mistry a kněžími. Miscell. při deskách č. 15. G. 4.

[4]) Píseň začíná se: Nyní nesnáz jestiť o nás veliká, o dítky maličké atd. Viz Konrádovy Děj. zpěvu posv. II. 77., 78., kdež auktorovi vyklouzl posměšek; autor se totiž diví, jak mohly nemluvné, nedospělé dítky tu píseň zpívati.

jímání dítek administrátor mistr Pavel ze Žatce.[1]) Po jeho brzké smrti Luther zcela světle zavrhl přijímání nemluvňat v církvi české, odtud nejen katoličtí kněží ale i lutherští dílem posmívali se kališníkům, dílem vyvraceli jejich zvyk rozličnými důvody, jichž jádro pověděl Štelcar: Kdo po křtu nezhřešil, nepotřebuje odpuštění hříchů, nad to večeře Páně; a děti nemluvné po křtu nezhřešily.[2]) Když odpory rostly, vzuikl i prostředkující návrh, aby dětem podalo se jednou po křtu a pak aby odložila se jim večeře Páně až do zrostu, do šesti, sedmi let.[3]) Rostoucím protestantstvím a mdlobou strany kališné přestávalo, hynulo nepořádné toto přijímání. Ale ještě Slavata píše, že dítky z řápku kalicha víno cuclají.[4])

Dosti zhusta se přiházela ta nepřístojnost u přijímání kalicha, zvlášť byl-li kněz letitý, třesavý nebo neopatrný, že rozlila se svátost po šatech i po zemi. Kněz ovšem hned snažil se chybu spraviti; místo, kde vylil, čistil, cihly vyňal a spálil nebo obrátil, aby krev Páně nebyla zhanobena ještě víc. Konsistoř, když se dověděla, trestávala.[5])

Nepořádky při udělování svátosti stavu manželského sbíhaly se v oněch dobách zhusta ty, že lidé nedrželi se přesně zapověděných časů. Svatba v adventě při žádném náboženství nic vzácného nebyla. Sněm Tridentský z té příčiny obnovil starodávná nařízení a určil svatebnímu veselí „tempus clausum". Soud pražských konšelů v jednom orteli r. 1565 vytkl oddavky adventního času vykonané za okolnost žalovanému přitěžující, ale oddavků platnost uznal.[6]) Proti tomu zase děkan na Horách Kutných, když r. 1617 lid se adventními svatbami zhoršoval, omlouval věc, že není písmy sv. zapověděna.[7])

Také slušno klásti za nepořádek, že některý kněz, zvláště mnichové, manželsky snímali snoubence beze všech dlouhých příprav, ohlášek, okolkův. Kdož se báli nějakých překážek svého stavu manželského, zvlášť když bránili rodiče nebo příbuzní, v klášteře nejsnáz nalezli ochotného kněze, jenž požehnal. Karmelitáni u panny Marie Sněžné v Praze, opat sedlecký u Hory a jinde jiní ochotně požehnali, ovšem z platu.[8]) A bylo tak všude, nejen u nás: rychlé svatební požehnání Romea a Julie v Shakespearovi není romantický,

---

[1]) Bibl. Lobkovická v Praze. Collect. Bydžovsk. Rukopis 15.
[2]) V knížce o pravé a falešné církvi. Z jedné poznámky Štelcarovy patrno, že Čechové chtěli přijímání dítek zavésti též do Polska. Ale nezvedlo se.
[3]) Hanuš. Č. Č. Mus. 1864. 287.
[4]) Slavata. Paměti I. 40.
[5]) Arch. zem. Rukop. Oecon. B. 11. 38 1572 o faráři Janovi v Jirčanech, jenž pro vylití z kalicha stál v Praze v konsistoři.
[6]) Arch. praž. č. 991. 228.
[7]) Dačický-Rezek II. 167.
[8]) Řehák. Z protokolů. kons. kutnoh. v Sbor. Histor. 51.

divadelní výmysl: to je vzato ze života XVI. století. Konečně jest klásti za nepřistojnost, že některý kněz oddal snoubence kdekoliv mimo kostel.[1]) Za to jiný, ať se vymlouvali jakkoli, nutil je do kostela. Markyta Kašova vdova v Nymburce, když se byla zapomněla s pacholkem, chtěla r. 1560 děkanovi půl tolaru dáti, aby je doma oddal. Ale kněz zamítl.[2])

Co dosavad jsme uvedli, jsou nepořádky a nepřístojnosti kostelní rázu obecnějšího, jejichž příčina i vysvětlení tkví spíš v názorech doby a v okolnostech nežli v jednotlivých lidech. Na konec však nemůžeme nepředstaviti čtoucímu některé kněze, kteří učinili bohoslužbu nepořádnou samotnými osobami svými. Byli kněží, kteří z pohodlnosti — některý asi také ze staroby — konali všecek chrámový obřad od začátku do konce sedíce. Lid se na to hněval, zhoršoval se. Z těch kněží byl také farář týnský Šud, administrátor konsistorní, jenž aspoň u ranního oltáře pilně posedával. Že to v osadě nemile nesli, to viděti z účtů zádušních, v nichž r. 1610 mrzutě zapsáno, že pan administrátor „bez stolice býti nechtěl".[3]) Z předchozího století XV. známo o Joštovi Rožmberském, biskupovi vratislavském, povědomém vlastenci a příteli krále Jiřího, že při celé mši seděl pro ohromnou tloušťku svou, jíž nabyl nemírným požíváním cukru. Také známo, jaké pohoršení zbožným Čechům způsobil římský kardinál Karvayal, když r. 1448 přijímal svátost pod jednou způsobou sedě.[4])

Pohoršlivější byla však liturgie, jak ji podle zprávy z r. 1609 vykonával farář v městě Štětí, Jan Vopička. Ten od „několika let jsa dokonce na zraku slepotou poražen při posluhování svém, čeho sám vykonávati — jako epištol a evangelií zpívati, svátosti podávati — nemůže, to skrze svého kumpána nebo rektora (školního) vykonává; po přečtení od rektora evangelium on sedě v stolici k lidu řeč činí".[5]) Ubohý tento kněz měl ovšem omluvu v svojí slepotě.

Bez omluvy však jsou kněží, kteří bohoslužbu kazili z lehkomyslnosti, ba z nezbednosti. Nebylo jich sic příliš mnoho, ale byli. A byli při všech věrách. Některé uvedeme za doklad a příklad. V Týně roku 1573 kaplan Adam takové tropil nezpůsoby u samé večeře Páně, tedy při nejvyšší svátosti, že mu konsistoř kališná hrozila zastavením ministeria.[6]) V týž čas (1574) dostává se konsistoři zpráva o jiném knězi, že říkal verba consecrationis, nadrobiv „žemliček" do vína.[7]) Děkan rakovnický Urban podle ža-

[1]) Doklady v kopiále rakovnickém z r. 1600.
[2]) Kn. svědom. arch. nymbursk.
[3]) Kn. týnsk. záduší lit. N.
[4]) Tomek. D. Pr. VI. 156.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. 1609. Karel arcibiskup žádá mělnického hejtmana, aby ho vyhnal.
[6]) Rukop. zem. arch. O 5. 110.
[7]) Tamže 168.

loby faráře v Lišanech Duchka (1549) „posílal po hokyních pro oplatky“ k službě boží“.[1])

Velmi lehkomyslnou bohoslužbu provozoval kněz Blažej Plzeňský, o němž administrátor Dačický píše císaři: „Když k službám božím přistupoval, až do vykonání mše při oltáři nezůstával, třikrát, čtyřikrát, než kázaní slova božího bylo, vornát s sebe svrže z kostela do kaply, na faru k snídaní odbíhal, takže mnohdykrát buď literáti neb žáci dosti s horlivostí a s pohoršením nazpívati se musili, než se navrátil; souc prve tělesným pokrmem nasycen při oltáři málo kdy konsumoval, obzvlášť krve Páně z kalicha, ale vždycky to zachovával, že do jiného kalicha slíval a tak to dlouho slíval a choval, až se to zkazilo; chodce, žebráky povolával a do nich tu zkaženou svátost bezděčně lil, až i po nich na zem teklo, a když nemohl chodců míti, do ministrantů lil, a když pak ani ministranti přijíti nechtěli, tehdy za stolici svou na kámen to vylíval; otcové naši, když jest někdy se přitrefilo, že nejmenší krůpěje jim upadla buď na oltář nebo korporál, tehdy to opatřovali, aby církev nebyla zarmoucena, ale on někdy do půl kalicha vylil, a žádný žalosti nad tím neměl.“[2]) Hrozná tato žaloba byla psána asi r. 1598. Dotčený kněz byl jednou katolický, jindy podobojí, jak se hodilo. R. 1602 podává ho konsistoř za faraře k sv. Klimentu v Praze s napomenutím, aby se „po kostele netoulal“.[3])

Knězi Štěpánovi, jenž byl roku 1601 farářem u sv. Vojtěcha v Praze, vyčetla konsistoř s přísnou důtkou, že jsa „kvotidianus ožralý“, „nestoudně k oltáři přistupuje, že by se toho jeho nábožensiví svině nažrati mohly, že vrhnul u oltáře, až hanba“.[4])

Neposloužila k valnému potěšení ani vzdělání věřících bohoslužba, k níž přinesl nezbedný kněz své soukromé zlosti. Farář sv.-Haštalský kněz Pavel r. 1573 „lál při oltáři a zvoníkovi vodu nebo víno mezi oči vylil“. Byv proto volán do konsistoře, farář nezapřel. Prý tak učinil, poněvadž zvoník mu „v hrdlo lži dával“.[5]) Byla to tedy nepěkná scena v kostele. Poněkud podobná přihodila se v Poličce asi roku 1588; zvoník zlořečil v chrámě na děkana Oupického a vyplazoval naň jazyk Lze rozuměti, že klidně nesnesl toho děkan a nemlčel.[6])

Z míry mnoho je případů, že spor knězův s učitelem zkazil chrámovou službu boží. Za doklad buďte tu dvě nechutné příhody. Kdys kolem roku 1555 třeboňského kláštera opat Martin Barvíř snad prudšími slovy nutil kantora, aby přicházel zpívat k pulpitu;

[1]) Borový. Akta I. 269.
[2]) Arch. místodrž. č. 109 15.
[3]) Arch. roudn. kn. konsis. 147.
[4]) Tamže 122.
[5]) Arch. zem. Ruk. O 5. fol. 83.
[6]) Adámek. Besed. učit. XI. 127.

kantor přišel, lehl si na oltář a tu poležel, až se v kostele před lidmi velmi poháádali a sobě vynadali.[1]) Bartoloměj, bakalář vysokokostelský na Horách, nadal kdys r. 1533 knězi Václavovi byků neumělých, francovitých. Z toho zlost vypustil neopatrný kněz v kostele před lidmi; bakalář prý tiše klečel, a kněz na něho vzkřikl: „Varuj, aneb tebe strčím, až upadneš!“ Na to bakalář rovně tak vztekle: „Nestrkej, kněže Václave, aby se ti též něco nepřihodilo!“ K čemuž kněz: „Že bych tě do šatlavy!“ Po té bakalář, jsa při své zlosti o něco uvážlivější nežli kněz, vyšel z chrámu ven; tu čekal a tu se pak s knězem dohádal do konce.[2])

Nezpůsoby nejhorší a k víře přímo nepodobné zapsány jsou r. 1610 o Martinovi Krausovi, faráři v Lomnici. Prý v službě boží divně se mění, někdy dětem posluhuje, jindy ne, když se na někoho hněvá, pomine ho při svátosti oltářní, jako manželku Abrahama, rychtáře z Chlumu, v řádu ji pominul, že mu ovce dáti nechtěla . . . jedné dal políček u přijímání, až upadla mu velebná svátost . . . při večeři Páně Makovcova syna z Volešnice pěstí uhodil a tu při tom hromoval a šelmoval; při přijímání dceru Kašpara, mlynáře z Bělé, tak zpolíčkoval a lžicí ústa jí roztrhl, že až domů krvavila; jedné ženě do úst kalich vrazil, až svátost po plášti dolů tekla; „velebné svátosti zřídka kdy posvěcuje, nežli, jak s kazatelnice sběhne, hned pozdvihuje, aby brzo na páleny ujíti mohl; v neděli po sv. Trojici na nešpoře učinil kázaní na potupu církve, že umřel opat jeden a poručil tu tělo své pohřbiti, kde vosel jeho knihy ponese, a že jest je nesl k šibenici, a tam pohřben; přišel soused z Libáně a vyznavši se ze svych hříchů, žádal, aby mu velebnou svátostí posloužil, i vyzvěděv, proč jest od statku svého odešel, že jednoho, kterýž se k ženě jeho dobejval, sepral, on hned do Libáně poslal, aby jej jali“.[3])

Tyto kousky za ukázku stačtež. Jsou vybrány z nejdelší žaloby, kterou jsme kdy na kněze v pramenech našli; držíť 55 článků, jeden horší druhého. Co do víry byl dotčený kněz jednou katolík, jindy kališný, jindy Lutherán. Žaloba též podotyká, že bude asi sběhly řemeslník, čemuž nejspíš lze víru dáti. Kdyby jen polovice pravda byla, což divnou to měli Lomničtí bohoslužbu v svém chrámě!

Na konec nemůžeme k těm zlým kněžím, kteří si při služebnostech božích vedli nevážně, nepřičísti „dobrého katolíka“ — jakž se sám zove — kněze Kožku, a to pro nezbedný kousek, jejž provedl přišed z Borovan, kdež proboštoval, do Třeboně mši sloužit. Čtoucí již Kožku zná ze zmínky jinde svrchu položené. Byl to kněz, jenž vrchnost bavíval jako šašek. Pokud vtipy jeho netýkaly

[1]) Rukop. univ. knih. II. B. 13.
[2]) Z archiv. výpisů ředit. Šimka.
[3]) Arch. zem. Opisy z arcib. Recept. 1610. Jednou zove se Kuša, jindy Krouša.

se oltáře, posměje se člověk jim.[1]) Však v Třeboni zneužil oltáře, uvedl svátost večeře Páně v posměch, stropil si surový žert ze staré sprostné ženy jen proto, že chtěla přijímati pod obojí. Přišla totiž stařena ze špitála ke Kožkovi a prosila zpovědi. Kožka vyslyšel. Když chtěla přijímati pod obojí, ptal se Kožka ženy, věří-li, „že pod každou způsobou chleba i vína, když se posvětí celý Kristus s božstvím i člověčenstvem, s tělem, s krví tak, jak se z panny matky své narodil a na pravici boží sedí, přítomen jest, a ty částky se v jeho pravé tělo a krev proměňují“. Když jí nemohl k tomu, aby věřila, přivésti, potrestal bábu velmi nezbedně: nalil do posvátného kalicha octa a vykroužil z tvrdého pergamenu hostii a obého podal ženě s příslušnými posvátnými formulemi bohoslužebnými. Stařena prý naříkala a vzdychala: „O, pane Ježíši Kriste, což jsi tuhej a kyselej jako litej ocet!“

Kožka měl ovšem srdečnou radost, že se mu vtip podařil, a pan opat v Třeboni, když mu příhodu vypravoval, nehodného kněze prý „pochválil, poněvadž (bába) dle snému basilejského nechtěla věřiti, takže nebyla hodna velebné svátosti účastna býti“.[2])

---

[1]) V Lumíru Domečka psal o něm. 1893. Č. Č. Mus. 1858 359., 360 Březan. Živ. Vil. z Rožm. 135.

[2]) Ohlas od Nežárky 1887 č. 13.

V.

O zbožnosti věřících.

(Zbožný věk. Lhostejnost. Bezbožnost ze vzdoru. Neznabožstvo bez viny. Husitská zbožnost ostydla. Pobožný řád domácí. Čtení biblí. Smiřující moc svátosti oltářní. Klekání na ulicích, v dílnách. Úřady pečují o pobožnost. Zbožný zvyk v dopisech úředních. Posty. Den nedělský. Zbožné odkazy. Choditi do kostela. Sousedský způsob lidí v chrámě. Nezbednost. Zadržení hostie pro čáry. Kazatel okřikován. Pračky v kostele. Modlářky. Obecenstvo při processích. Křížové cesty. Bratrstva. Sodality jesuitské.)

Křesťanská zbožnost pronikala veškeren život XV. a XVI. století. Byla to zbožnost zakotvená na víře silné, hluboko v duši vštípené. Je to div, dnes s těží pochopitelný, že naši předkové i v XVI. věku velikou víru a zbožnost si zachovali, v dobách divokých a krutých zápasů náboženských, v nichž na všech stranách bojovalo se snižováním víry protivníkovy a posměchem zásad křesťanských, tedy zbraní dvojsečnou, která protivníka raní, však při rozmachu i útočníkovi může způsobiti nezhojitelnou jizvu. Najdeš některé lidi, jež tak mocně popadla skepse proti všem povědomým sobě křesťanským věrám, zlostně se potírajícím, slabé své stránky na vzájem si odhalujícím a v posměch uvozujícím, že zhostili se veškeré víry docela či že se stali nábožensky tupými, lhostejnými. Najdeš je i mezi sedlským lidem, jenž víru musil převraceti dle vrchnosti své. Mluví o nich Jaroslav z Pernštejna, že zhola nic nedrží o Bohu; uvádí o nich kniha nepovědomého autora r. 1534 [1]) charakteristiku, že na kněze nic nedbají, když chtějí věří mu, když nechtějí, nevěří.

Ale těchto lidí, kteří by nábožensky stali se lhostejni ze zoufalého přesvědčení o nedostatečnosti všech vér se potírajících, v oněch dobách nenajdeš mnoho. Také řídko se udá nalézti člověka, aby se náboženství posmíval ze zpustlé mysli. Tu a tam některý mla-

[1]) V mus. 36. F. 22. 3.

dířek nezvedený je takový, ale rád odvolává a káje se. Na příklad v Městci Heřmanově r. 1588 Michal Bejček „směl o pánu Kristu neváźně smejšleti", jest skrze otce z vězení propuštěn a na hrdlo zapsal se, že už „nechce nic rouhavého smejšleti, ale že chce rád do chrámu Páně každonedělně choditi".[1])

Lze směle a všeobecně říci, že víra byla tehdejším lidem spruhou k všelikterakému jednání, byla jim jedinou útěchou, oporou a zbraní v zlostech tohoto slzavého údolí. U mnohých, přemnohých lidí prostičkých byla snad spíš jen pověrou, u některých nadšenců zabloudila i v naivní mysticismus, však u lidí, tehdejším způsobem vzdělaných, byla zajisté uvědomělá a při vší rozpustilosti jejich hluboka. Víra dodávala oněm stoletím celkový ráz, a zbožnost, z ní plynoucí, praktickému živobytí tehdejších lidí dodávala charakteristický nátěr. A svědčí-li pramen historický o někom, jakoby bez náboženství byl, velmi zhusta při bedlivějším ohledání pramenů badatel se přesvědčuje, že to neznabožstvo jest ze vzdoru, schvální, a že není nikoli naprostou nevěrou. Svědčí-li pramen, že ti neb oni nuceni byli choditi do kostela, jemuž se vyhýbali, že ti neb oni z faráře nic si nedělají, jsou suroví, rozpustilí, že z posvátných úkonů smích si tropí: toho nejobyčejnější příčinu najdeš tu, že dotčení lidé byli do jiného náboženství, sobě protivného, nuceni a že mu činili vzdory. Když na příklad v době husitské války farář v Suchdole žaluje Oldřichovi Rožmberskému, že Suchdolští svátků nesvětí, po křížích choditi nechtějí, o vigilii maso jedí naschvál, a jednou „vzemse pecen chleba i dávali božím mukám a řkúc: Jsi-li Bůh, jez tento chléb" a konečně že mu sebrali kostelní oféru, řkouce: „Co ty máš s tím činiti?"[2]) tu patrně Suchdolští nebyli nevěrci, oni byli táborské víry.

Vydává-li dávno později na příklad farář Hruška o Roudnických v soudě komorním svědectví, že jsou „lid velmi rozpustilý a syrový, kteréž slovem božím trestal, ale oni trestání nepřijavše, naň se proto obořili, a zvláště lid obecní že hloupý jest, kterýž soudu o tom, co hřích jest neb není, vydati neumějí",[3]) to pravý všeho výklad v tom, že kněz Hruška rázem chtěl v Roudnici zavésti protestantství, a Roudničané, nenalezše ještě obliby v kázaních proti svatým a Panně Marii, knězi se příčili. Opačný případ z Unhoště. Roku 1610 žaluje farář Brtva, že sousedé posmívajíce se mši, pozdvihují skleničky a skládají písně proti svatým; v těch písních prý tvrdí, že svatí nic neprospěli nám svatostí svou a že únhoštští sousedé také tak svatí býti mohou. S těmi písničkami prý mu přicházejí do kostela. Výklad: Unhoštští byli pro-

[1]) Nejstarší kniha heřmanoměs. 87.
[2]) Kalousek. Arch. Čes. XIV. 8.
[3]) Registra arcikniž. 188. 1562.

testanty, farář byl katolík římský nebo kališný, jehož osada živou mocí nechtěla.[1])

Vypisuje povahy a obyčeje „nynějšího lidu“, dí r. 1585 autor mravokárny: „I jdu do kostela rovně, a tam lidu velmi skrovně, sotva kopa mužů i žen, v tom pohledím z kostela ven, na krchově jich víc než sto . . . každý hledí co tele, po krchově sem tam chodí, dva tři se spolu vodí. I vejdu mezi ně, co činí, zvěděti míně a co za rozprávku mají. A oni kněži mrzce lají, někteří pak jemu hrozí, rouhali se také mnozí, pravíce, že co tele bečí, takových posměšných řečí —“ [2])

První řádky uvedené neohrabané básně svědčí o neuábožnosti, však poslední řádky vykládají, že děla se ze vzdoru proti knězi, jenž jsa jiného náboženství, byl obci vnucen podle oblíbeného u nás obyčeje. Podobných dokladů shledal čtoucí s dostatek již v předchozích statích.

Téhož schvalního a vzdorného rázu jako celých osad byla nezbožnost jednotlivců, viněných od farářů a světským úřadem začasté trestaných. Zajisté byl tajným protestantem v katolické Plzni Volf Kuncl, jejž r. 1596 posílá úřad na Litickou věž, poněvadž ho byl nekolikrát marně pobádal pan praelát k vykonání „křesťanských povinností“.[3]) Opačný příklad v protestantských Lounech, kdež r. 1604 zapsali do knihy soudní, že Tomáš Sedlák do kostela nerad chodí a s čertem a hromem sobě všecko požehnává.[4]) Tomáš Sedlák nebyl protestant, byl sektář, jemuž se do cizího kostela nechtělo.

Stran nezbožnosti vesnického lidu musí býti soud velmi opatrný. Někteří vesničané týmž způsobem jako měšťané, ano podle své povahy neurvaleji, provádějí bezbožnosti v kostele a mimo kostel jen ze vzdoru k faráři, jenž jim byl od kollátora proti náboženství jich vnucen. Takž na příklad, co se týče prvních, žaluje r. 1599 kněz Ezechiel Litomyšlsky na vesničany v Železné, že jsou lid „velmi zhovadilý“ — neboť nechtějí kněze. Chtěli kněze, ale ne katolického.[5]) Mateol Roudnický, farář v Pšově, stěžuje si r. 1589 na vesnické, že mu nechodí do kostela: prý na zanedbu kostela určen strych soli pokutou, kdyby tomu poručení zadosti se dálo, což drahně prý by strychů již bylo![6]) Při tom zase jest povážiti, že Pšovští byli jiné víry než kněz. Nápodobně chovali se Kojetičtí, když nebyli se svým farářem věrou docela za jedno. R. 1586 žaluje na ně kněz Mikuláš, kterak „nepilně se scházejí k poslouchání slova božího“. Tehda na ne úředníci pražského ko-

[1]) Arch. zem. Opisy z arcib. 1610.
[2]) Rozmlouv. Petra sv. s pánem Konr. Hosius. Překlad 1585.
[3]) Protok. konšel. č. 20. arch plzeň.
[4]) Arch. loun. kn. svědom. 1. C. 34. str. 1022.
[5]) Arch. zem. Opis z arcib. Recepta. 1599.
[6]) Tamže. Recept. 1589.

stela sv. Mikuláše jakožto kollátor vymyslili trest dosti neobyčejný: kdo nepřijde do kostela, musí za trest poseděti v kostele přes noc.[1])

Proti těmto vesničanům byli jiní, kteří všecken svůj život trávili bez náboženství, ale nebyli tím vinni. Byli to obyvatelé odlehlých koutů v zemi, k nimž za povědomého nedostatku kněží nikdy kněz nezavítal na poučenou, potěšenou. Ti lidé neuměli ani Otčenáš. Luther, jenž v Němcích znal také takové bezděčné neznabohy, dí o nich, že „živi jsou jako hovádka“.[2])

V odlehlých místech byli sic i zemané na svých hradech skoro stále bez služebností božích, však jednou v rok přece musil kněz přijíti. Vypravuje o tom očitý svědek Butzbach, jenž před koncem XV. století některý čas kdesi v severních českých krajinách žil. Vypravuje, že byl na hradech a vsích, kde o náboženství nic, ale jednou v roce o Zelený čtvrtek přichází prý kněz a čte na stole mši a dává pod obojí; proti tomu ovšem prý jsou v Čechách lidé, že dvacet let se nezpovídali a nepřijímali; ti jsou plni nejrozmanitějšími pověrami.[3]) Toť místo náboženství.

A přes to vše, co tu dosavad líčeno, opět nucen jest badatel vyznati, že znamením doby tehdejší byla silná víra, a zbožnost z ní plynoucí. Česká zbožnost byla u sousedů v Němcích stejně tak pověstná jako české „kacerstvo“.[4]) Ovšem nejvroucnější byla v době husitské, kdy Čechové se snažili mravně opraviti všecku církev. Z první horoucnosti časem poklesla poněkud. Již Rokycana touží, že lidé spíš biřice poslechnou nežli kněze, „ať málo po jejich vůli nekáže, hned ho vyženou“;[5]) „já to vím,“ dí Rokycana, „že v Praze více bylo v jednom kostele těch, kteří přijímali tělo a krev boží, než nyní bude ve všech kostelech; prvnější lidé byli příchylni k pravdě svaté, když ji haněti a s vojáky jezdíc utiskati chtěli a oni hned valem se valili k trpení pro pravdu boží, ale nyní jim ostydlo“.[6]) A jindy naříká: „Mnoho-li vidáte těch bohatých, ani k tělu božímu jdou, ano nevoní jim. O hádej, nalezl-li by pány, panoše, ješto ode dvaceti let nepřijímali; ó, věřím v jistotě, žeby našel je.“ [7])

Ten nářek bylo by přivésti na slušnou míru opačnou zprávou, že Čechové kališní od svých protivníků katolických pro příliš časté přijímání svátosti zváni byli ještě na počátku XVI. věku „boemandi“, bohožrouty.[8])

Rokycanovi zdálo se, že také vroucnost modlitby časem ustydla. Ledabylé modlení svých souvěkovců, laiků i kněží, tepe Roky-

---

[1]) Manuál osady sv.-Mikul. v arch. praž. 61.
[2]) Předmluva ke katechism.
[3]) Chronik. Becker. 69.
[4]) Anzeig. f. Kund. d. Deutsch. Vorz. 1879. 340.
[5]) Postilla. Rokycan. 206.
[6]) Rokycanova Postilla. 51.
[7]) Tamže 23.
[8]) Rozpravy Česk. Akad. III. 4. 126. Jos. Truhlář.

cana vytkou, že každý se rychle modlí, leda by odbyl; ústy lomcuje a „my kněží, mniši též jedno vr, vr, leda se jedno odbylo spíše!“ [1]) A málo desítek let po Rokycanovi starý Koranda vzpomíná, že v Čechách lidé byli zbožnější, ctnostnější, k sobě dobrotivější, ježto cizozemci toho pochvalovali.[2])

Není pochyby, ostydlo, schladlo časem. V XVI věku svědčí o tom nejvíc ony úřadní pokuty a příkazy, jimiž lidé městští a vesničtí i tenkráte nuceni jsou choditi do kostela, měli-li kněze své víry a bohoslužbu po své chuti, nuceni jsou světiti neděli, postiti se a jiné pobožnosti konati. Ale výklad zase není v nijaké nevěře ani v tuposti náboženské, alebrž v lehkomyslnějším, veselejším rázu života tehdejšího.

A kolik proti tomu důkazů o zbožnosti! V domácnosti, v rodině všecko všudy začínávalo se od modlitby a modlitbou se skonávalo; nebylo snad jídla, aby při něm nebylo nahlas říkáno žehnání. Před obědy a po nich i zhusta zpíváno. Večerní modlitby konány též společně a hlasně. V modlitebních knihách XVI. věku čteme modlitby ke všem i nejdrobnějším případnostem. V modlitební knize, kterou napsal a vydal r. 1598 měšťan z Hradce nad Labem Mikuláš Stipacius Strakovský, čteme i modlitbu otce, když oddává syna do školy; v ní prosí Boha, „nejvýbornějšího mistra“, aby ráčil mysl synáčkovu k pilnosti v učení nakloniti.[3])

A což pilně čítali tehdejší lidé v biblí! Biblí psané a v XVI. století tištěné nachází badatel v inventářích městskych a panských tak hojnou měrou, že nemůže než souditi o zbožnosti tehdejších lidí. A nebyla psaná biblí nic laciného! Kterouž r. 1427 odkazuje pražský měšťan Voštník knězi Vaňkovi Drachovcovi, stála 13 kop;[4]) biblí, kterou půjčil měšťan pražský Václav Čáslavský místopísaři království Českeho Václavu Hyndrákovi, r. 1504 ceněna padesáti kopami českými![5]) Ani tištěné biblí nebyvaly věc laciná[6]) a bývaly jako poklad odkazovány; na příklad Jan Huraň v Ronově r. 1584 káže v kšaftě svém, aby biblí „při Zachariášovi synu mém do jeho vožénění byla a pakli by se voženil, tehda Diviš Vokáčků takovou biblí k sobě přijíti má jako k schování, dokudž by pán Bůh Zachariášovi dítek dáti neráčil, a ty dítky kdyby k liternímu učení přišly, biblí Diviš jim navrátiti má“. R. 1608 vzali tuto biblí páni na radní dům, bezpochyby rodina vymřela nebo v ní nebylo, kdo by šel na studie.[7])

---

[1]) Rokycanova Postilla. 25.
[2]) Manuálník. Jos. Truhlář. 3?.
[3]) Modlitby Stipaciovy.
[4]) Arch praž. č. 992. 146.
[5]) Registr. komor. soudu. A. 6. fol. 287. Též Čelakovský Arch. Č. XIII. 73.
[6]) Vždyť prázdná kniha chrudimská, tedy holý papír o 400 listech, stála r. 1579 2 kopy 5 gr. 3 den. miš. Je to lib. memorab. od Tugurina založený.
[7]) Kniha kšaftů ronovských fol. 60.

Ke čtení v biblí scházívala se čeleď s rodinou. Obyčejně čítal otec.[1]) Jako dnes scházejí se lidé po domácku ku čtení novin: předky naše i při práci bavila biblí. Domluvný a poučný toho obrázek z Kouřimi z r. 1602. „Já seděl v vokně proti řeznickým krámům a četl jsem sobě v knize v skutcích apoštolských, a Pavel zedník podle mne stál, poslouchal, a Duchoslav Karlovský seděl v druhém vokne a šil, a Daniel Kostelecký přes mazhauz přišel, před ním se postavil.“ [2])

Pravdivý byl nářek kněží, že nechodí lidé k stolu Páně tak hustě jako druhdy v starších časích činívali, ale jednou v rok přijímal svátost křesťan tehdejší, ať slušel církvi té či oné, přece, ovšem s výjimkou oněch odlehlých končin země, kde nebylo kněze.

A jak smířlivě působila ta svátost v praktický život! Hněvníci odprošovali se; při srdečné horlivosti tehdejší odprošovali se nejen po poslích, ale i osobně a nezřídka kleče! A po stolu Páně třeba se zas rozhněvali; to bujná doba již přinášela s sebou. V malostranské knize je z r. 1594 o tom zbožném zvyku poučný doklad. „Prosil mne Sixt Reichart, abych šel k Tobiáši Helmšmídovi a jeho jménem ho prosil, poněvadž jest oumyslu k stolu božímu jíti, aby jemu to, co jest se mezi nimi stalo, pro pána Boha odpustil, týmž způsobem že on, Sixt, také učiniti chce.“ Helmšmíd, když přišli, ptal se, „jestli tomu tak, že je poslal, a když řekli, že tomu jináče není, tehdy klekl a křídy žádal a kříž do ruky napsal a řekl, že on jemu na věčnost toho více vzpomínati nechce, s tím sme odešli“. Klekati a odpouštěti jest dosti obecný zvyk tehdejší stejně tak jako kleče přísahati pomstu; však kříž křídou při tom kresliti na ruku je případ vzácný, tušíme že cizí. Praví druhý ze svědků: „Před kamny klekl a křídy žádajíc (pravil) že chce papežský kousek užívati a že zle tím nemíní, a napsal křídou do levé ruky kříž, dal nám oboum ruce a řekl, že jemu všecko odpouští.“ Později si zase vynadali „mameluků a šelmův“.[3])

Veřejný život ve všem všudy byl proniknut momenty církevními. Nebylo korporace, aby nějak nesouvisela s životem církevním, aby neměla svého oltáře v kostele, svých zádušních mší, nebylo světské slavnosti, aby církevní ráz byl s ní setřen zhola, k divadelním zábavám pořád ještě brány látky zbožné s valnější část; na domech svaté obrazy a sošky připomínaly pořád zbožnost i budily ji. Výroční svátky a slavnosti církevní přes tu chvíli zasahovaly do světského, společenského života, při čemž ovšem zbožný popud církevní bral na sebe v společenském životě povahu veselou, anobrž i bujnou a rozpustilou.

To byly nejprve Vánoce se svým Štědrým večerem, v němž křesťané trvali v postech tuhých; ale hospodyně pekaly calty čili

[1]) Viz obrázek toho ve Wintrových dějin. krojů. 337.
[2]) Kouřim. kn. svědomí. 118.
[3]) Arch. praž. č. 11. 26. G. 18.

húsce, jimiž navzájem ten den dařil soused souseda, přítel přítele. U večer hráno už za starodávna v kostky,[1]) provozovány kouzelné obyčeje s bobkem, kmínem, česnekem, se štědrovečernicí, čekáno zlatého prasátka, což břevnovský mnich Aleš ve XIV. století vykládal za zvyky pohanské.[2]) O třech králích chodili kněží s žáky po domech kouřit kadidlem a žehnat, v ten čas také kde kdo koledoval, chodil kněz, zvoník, officialové školní, žáci i jiní žebráčkové; chodívali se zpěvy, „s děťátkem“;[3]) o Novém létě chodívali „s hvězdou“,[4]) chodívali magové, rytíři s mnohými maškary, vcházeli i do chrámů. Na radnicích konšelé mívali v ten čas veřejná hodování. V Plzni slavívali slavnost koláčovou, na niž r. 1559 vydali půl druhého strychu pšenice na „babky, tejkance, stracholce“. O Třech králích bývala v téže Plzni slavná koleda na rathouze, sedal při ní arciděkan s kněžími, nad každým pánem, jenž pil víno, hořela svíce, žáci pěli.[5])

Velikonoční svátky drželv se víc kostela, ale i ony provozeny byly všelijakými obyčeji, pomláskou, malovanými vejci a rozmanitými hrami. Konšelé v ten čas veřejně jídali jeřábky a lidé darovávali se na vzájem dary Zeleného čtvrtka. Za to svátky Svatodušní málo měly na sobě církevního, pudily lid ven z města, do zahrad, do lesů, a všude bylo veselo.

Kromě velkých hodů božích dost za rok bylo svátků, jichž chápali se lidé, aby na všelijakou paměť provedli starodávné obyčeje. Na slavnost sv. Jana Křtitele na příklad všude v křesťanském světě pálívali ohně a stříleli. Stříleli po venkově i v Pražských městech.[6]) Při těch ohních provozovala mládež všeliké bujnosti. R. 1599 obdržel maltánský převor v Praze Petr Březnický zákaz císařský i vytku, že „na den památky sv. Jana u večer teď po některé léto oheň veliký páliti dopouští, při kterémž se netoliko sodomský hřích a rozpustilosti od chasy a rozličné zběři provozují, ale i velikého nebezpečenství od ohňův obávati se jest“.[7])

Bujní předkové největší posilu k veselosti brávali si z církevní slavnosti posvěcení chrámu. Když v ten den vystrčen s věže kostelní praporec, jehož podobu trojkončitou lze spatřiti v graduale chrudimském (r. 1530), jakoby vášeň taneční a pijáckou rozpoutal! Už Štítný naříká na pych lidí toho dne, Rokycana káže proti obžerství, frejům a neřádům toho dne. Chelčický se posmívá kvasům a hrám i bitkám posvícenským a ještě r. 1613 Žídlanský vyčítá,

---

[1]) Pojed. Spol. náuk. Menčík. VII. 11. 4. 17. O výročních obyčejích čti Zíbrta Obyčeje.
[2]) Mittheil. XXVIII. 33.
[3]) Zíbrt. Obyčeje. 267.
[4]) Arch. plzeň. kn. stříbrs. 193. 109.
[5]) Hospodářské zápisy plzeň. v mus.
[6]) Registr. paměť. Hrad. Jindř. 1610. 34. Arch. praž. 1232. 424.
[7]) Arch. místodrž. Missiv. 106. 87.

že o „posvěceních chrámů nic jiného neviděti než skvostnost ne skrocenou v pití a žraní, svobodu v hrách, tancích, smilstvu, prostopášnost, jarmark a všelikou rozpustilost. Taková shromáždění bídní lidé ne Bohu, ale Venuši a Bacchovi posvěcují".[1]) Vážní Husité r. 1427 postavili se v Praze proti posvícením aspoň tak, že je chtěli ze všech kostelů shrnouti na jediny den, tu neděli po sv. Václavě. Obec snesla se o to na Staroměstském náměstí, „znamenavši, kterak obec tato skrze častá posvěcení chudne, v nichž také hříchové zjevní, jakožto obžerství, opilství a jiní rozliční neřádové svobodu mají".[2]) Tak stalo se, ale katolická strana zůstala při starém zvyku. R. 1481 snesli se konšelé tří měst Pražských „k utěšení J. M. krále", aby posvícení konala se při každé faře zvlášť, a to v tom čase, jak biskup světící uložil. Světiti při všech farách jedné neděle „před" sv. Václavem pry proti „právům a řádům duchovním, k tomu také že jsme znamenali při zachovávání takového posvěcení nesvornost".[3]) Ale obec ani kněží nepřijali usnesení konšelského a slavili po husitsku posvícení pražská v jeden den. Chtějíce se katolíkům zachovati, konšelé r. 1483 se proto zapomněli tou měrou, že vběhli 4 května do kostela sv. Jiljí, kdež mělo byti posvěcení chrámu, a odstrčivše kněze, jenž zpíval obyčejný nešpor, jali se sami zpívati nešpor posvícenský, rychtář dal vystrčiti na věži korouhev posvícenskou. Po létech i sám sněm (r. 1545) jednal proti posvícením, ale všecko marno, ač vyznati jest, že protestantství někde přece slavnost posvícenskou zastavilo, obmezilo. Píšeť konsistoř kutnohorská r. 1596: „Posvícení se zde tak jako jinde nedrží a toho nejvíc ve všech se děje, tím není zapotřebí se zaneprázdňovati."[4]) Ještě víc nežli posvícení zbavil se výroční masopust církevního původu a rázu.

Církev upomínala křesťany k zbožnosti mimo svátky vlastně co den klekáním. Když zvoněno klekání, klekali veřejně nejen vesničané, ale ve svých ulicích i měšťané. Proto chtíval úřad, jakž svrchu dotčeno, aby v stověžaté Praze zvonilo se klekání při všech kostelích najednou, a to hned, jak začnou v Týně, ne tedy jeden „dřív druhy posléz z glejchu vystupuje". Patrně šlo o to, aby pobožnost po všem městě vykonala se najednou. Cizáčtí rozpustilci při dvoře císařském ku konci XVI. věku zvolna odnaučovali Pražany klekati po ulicích, ale ovšem ne všecky. Prostší člověk vždy poklekal. Také byl obecný zbožný zvyk klekati, kdykoli se kněz objevil na ulici se svátostí buď v processí buď jda k nemocnému. Svrchu uvedeno, že bylo starodávnou u nás zbožnou povinností, když kněz šel se svátostí, aby ti, kdož měli kdy a cestou se nahodili, ubírali se s knězem u počestném průvodě až k domu umí-

[1]) Žalanský. Knížka o služebnosti. 134.
[2]) Liber. vetustis 142. Arch praž.
[3]) Miscell při desk. č. 20. fol. FF. 15.
[4]) Arch zem. Opisy kutnoh

rajícího. Vypravujeť s patrnou nevolí české poselstvo, r. 1462 do Francie vypravené, že v Norimberce „sme viděli velmi veliký neřád a zvlášť tento: šel kněz s tělem božím s rynku dobře daleko do ulice, a žádny za ním nešel!“ [1]) To byl zbožným Čechům neřád velmi veliky. A když nemocny přál si býti donesen k večeři Páně do kostela, upravili mu lože, a všecek dům i lidé s ulice provodili ho. Vypravujeť r. 1527 koželuh pražsky Václav: „Byl jsem v Hoře, toho času byl nemocen Lamač švec, a oni připravivše ho, nesli jsú ho k stolu božímu, a já se k tomu přitrefil a doprovodil sem ho zase domův.“ [2])

Kterak všecken život minulých dob proniknut byl zbožnou myslí, to viděti velmi světle i z činnosti světskych úřadů; konšelé nejposlednějšího městečka stejně tak jako nejvyšší úředníci zemští pokládali za svou úřední povinnost nařizovati o pobožnostech a stíhati liknavé.

A s druhé strany pobožnost náležela k povinnostem obecních příslušníků, neboť jen jí bylo lze ukrotiti hněvy a tresty boží na všecku obec pro hříchy lidské posílané. Plzeňští r. 1556 usnášejí se v radě městské uložiti kazatelům, aby „napomínali lid k náboženství a k pokání, poněvadž pán Bůh všemohoucí hrozně trestem ukazovati ráčí; tolikéž i hospodáři aby dítky své k pobožnosti vedli, a lání, přísahání nedopouštěli, do kostela chodili, čeládce na sobě dobry příklad dali, tolikéž i cechové aby nad tím ruku drželi; mají k tomu osoby vydány býti, aby to v spis uvedly, aby to zjevně ku přečtení přibito bylo.“ [3])

A podobných zbožných nařízení vůbec síla nejen z katolické Plzně než z města kde kterého. V Litoměřicích na příklad r. 1606 konšelé vydali zákaz poživati masa v pátek a v sobotu po celý rok, „poněvadž pán Bůh pro naše těžké hříchy neúrodou na vinicích nás všecky navštíviti ráčil, a zvyklost zhovadilá při mnohých se nachází, že dne pátečního a sobotního masa se jedí. I aby tedy pán Bůh v hněvu svém spravedlivém ukrocen byti ráčil.“ [4])

V hromadě obecné leckdy mluvil primas k měšťanům nejináč než jako duchovní kazatel. Na příklad primas v Turnově Mikuláš r. 1567 napomínaje všecku obec při schůzi dí, že „jest se obávati, aby pán Bůh pro neposlušenství a nedbanlivost na nás hroznych pokut nedopustil, tak že bychom snad rukama nad sebou lomiti nemusili; a z té příčiny napomínáte se, abyste k vůli boží živi byli, sice neřádů žádnych v domech svych nedopouštěli, hříchův a neřádů pro užitek časný a mizeruy aby nepřehlídali“. [5])

---

[1]) Arch. Č. VII. 429.
[2]) Arch. praž. č. 1047. Q. 18.
[3]) Arch. plzeň. konš. protok. č. 19. 74.
[4]) Svolení obce. Rkp. mus. 3. E. 3. 158. 159.
[5]) Acta forens. Arch. turn. 29.

Úřední ohlášky, přespolní dopisy mívaly na sobě ráz zbožný, zbožná slova uvnitř, zbožný pozdrav na začátku nebo na konci. „S tím pán Bůh buďiž se všemi“ býval konec listů, z městských kanceláří posílaných, a třeba jináč smyslem velmi nezdvořilých a urážlivých.[1])

O veliké zbožnosti v Čechách svědčí také ony mnohé posty, jimž se lidé kromě nařízených výročních postů co týden v pátek a v sobotu oddávali. A bývali naši lidé v postech již od starodávna přísnější nežli kteříkoli jiní. Z indulgenčních opisů římských, v archivě zemském složených, je to patrno. Také Koranda v XV. věku o tom svědčí ve svém manuálníku.

Naši nepřipouštěli v půst másla, vejce ani mléka.[2]) Vzniklo přísloví u cizích, „Čech nežli by v pátek s máslem jedl, raději by koně ukradl“.[3]) Možnější jedli ryby, chudší najedl se i planých hrušek nebo jiného sprostného jídla, olejem maštěného.[4]) Jisti jídlo postní s českým olejem bývalo již samo o sobě nemalé pokání zbožné. Dít Lomnický upřímně: „My Čechové neradi hrubě s volejem jídáme, neb nemnoho zdravého oleje zde máme, leč ten semenečný neb lněný, ale ten jest velmi dušný a nezdravý, nestojí ani za bopomozi, nehodí se než do lampy aneb do kolomazi, protož mohlo by se nám trpěti, abychom mléčných pokrmů požívali“.[5]) Ale nepříjemný olej nebyla zbožných předků jediná při postě nepříjemnost. Oni, chtěli-li se slušně postiti, nesměli se vůbec najísti ničeho do sytosti. Lomnický, který se rád, dobře a mlsně najedl všude, kde páni dali, velmi vážně pojednává o tom, měl-li by křesťan u večer, když postem již zemdlen, požiti trochu lektvaře, ovoce nebo konfektu. Prý může, ale zase nikoli až do nasycení.[6]) Přísnější lidé v postní den nejedli zhola nic. Ba vypravuje se, že Čechové od Zeleného čtvrtku do Velikonoci nic nejídali, tedy za kolik dní, a mnozí v ten čas i žluči požili, poněvadž ji Kristus také požil.[7])

Vystoupil-li kdo z postu nezřízeně a zjevně, světský úřad trestával ho tak, jakoby přestoupil obecní řád;[8]) trestával peněžitou pokutou a vězením. Plzeňští r. 1591 na jednoho hříšníka, jenž „jsa pod trunkem“ v postě jednoho dne snědl malý kousek kuřete, vymyslili i ten mrzutý trest, aby, až si odsedí část svého trestu, o příštích svátcích velikonočních přišel na věž znova, tu

[1]) Arch. pražs. č. 408. Nejedno psaní Novoměst.
[2]) Arch. Čes. XIV. 333. 343.
[3]) Bavorovského Postilla. 67.
[4]) Dialog dvou formanů.
[5]) „Postní zvyk“. Lomnický. Opis i tisk. v mus.
[6]) Tamže.
[7]) Zrcadlo nábož. Hoffmann.
[8]) Instrukce v Hradci Jindř. Orth. Nástin. I. 53.

svátky přeseděl a k jídlu nic jiného nedostával než „ryby, herynky a štokfiše".[1])

Nutno vyznati, že příchodem protestantství v Čechách v postech pouchladlo. Čtemeť souvěkou poznámku, která zní jako povzdech: „Nyní již půst za hřích se počítá, a kdo sobě tím úmyslem uskrovňuje, aby své tělo krotil, óh, takový papežník jest, ale jen čisté píti, toť jest některých nás zákon nejlepší!" [2])

Jak půst stejně přísně slavívali naši předkové neděli. Hmotné práce se lidé vystříhali v ten den, a kdo z jakýchkoli důvodů jednali proti zbožnému zvyku, mohli nadíti se trestu úředního, neboť světské úřady nejen že přes tu chvíli svěcení neděle nařizovaly, nybrž i svým rychtářem nad tím bděly, aby klid nedělský nebyl žádným způsobem porušen. Piva, vína hospodáři nikde neměli prodávati do mši pod pokutami, víno pálené vůbec ten den nemělo býti naléváno, rychtářové městští obcházeli dílny, nepracuje-li řemeslník, i drobný prodej zakazován a stíhán. V Praze na příklad chtěl řád r. 1503[3]) tomu, aby „v neděli svatou" nikdež vně ani žemlí nebylo prodáváno, hokyně, ženy aby se „s jadry, oplatky" ani s jinými věcmi v ten den netoulaly a vůbec, kdo by nesvětil svátku nebo neděle, aby vzat byl do kázně konšelské, kteráž v městském vězení bývala zajisté nepříjemna.[4]) Neděli měl měšťan tráviti dle slov domažlického úřadu „v přemyšlování slova buožího, hmotného myšlení o živnosti světské, procházek aneb po domích šenkování a pití zanechajíc"; a kdo tak nečinil, tomu určili r. 1586 Domažličtí kopu grošů českých pokuty, chudšímu přiřkli šatlavu „dle velikosti hříchu".[5])

Královédvorským r. 1507 „vidělo se za kus znamenitě potřebný" zapověděti nejen pití a šenk při mši, ale i o nešpoře. Na „nešporní sedání" uložili hospodáři 5 kop, sousedu 3; úředníkům dvénásob.[6])

V den nedělský ani listu soudního nechtívaly strany přijímati, vždy se vymlouvajíce znesvěcením neděle. Když se soudil r. 1590 žid Baroch s Janem Bezdružickým Kolovratem, protivoval se advokát Kolovratův tomu, že žid kázal dodati pánovi list v neděli: „Měl jest žid opatřiti, aby v neděli dodáváno nebylo, ano oni sami, když měli ukřižovati pána Krista, volali, ne v den sváteční, aby snad nebyl rozbroj v lidu! Měl tedy toho také šetřiti!" [7])

Ale toho nikdy nedovedli mravokárcové ani duchovní ani světské úřady dovésti, aby přemnozí lidé nesvětili neděli pitím

---

[1]) Konš. protok. č. 20 1591
[2]) V Instrukci Hanuš. ze Švorzperku. Tisk. v mus.
[3]) Arch. praž. č. 203. 30.
[4]) O řádech nedělských obšírněji Winter. Obraz kultur. II. 80.
[5]) Kn. snešení. Domažl. z r. 1581.
[6]) Pamětn. kn. z Dvora 196.
[7]) Arch. praž. č. 1138. 58.

nebo jinačí rozpustilostí. Lidé tehdejší žili v patrném blahobytu a proto oslazovali sobě týdenní plahočení vesele, jak uměli. Řád pražský r. 1503[1]) chce, aby v svatou neděli nikdo se neopíjel a nedělal „žádných svyvolů“, ale zákaz marny. Lidé se opíjeli a dělali svou vůli, kteráž byla, čím dále do XVI. věku, tím nezbednější, aniž bylo lze ji dokonale staviti. O nemožnosti rázné nápravy plzeňští konšelé píší r. 1543 klatovským, kteří na ně dotázku byli učinili stran zachování neděle: „Vědomá věc jest, kterak mnohé ohavnosti v takový den z obžerství a vožralství téměř všudy vůbec pocházejí; chceme, aby taková starozlezvyklá rozpustilost menšena a k dobré nápravě přivedena býti mohla, ale by tak náhle státi se mělo, nerozumíme.“ Stalo se sic něco toho, ale „bezbožných a rozpustilých lidí s neposlušenstvím i snad s nějakejm posměchem, neb takovým lidem čím se více hájí zlého, tím více se k tomu ponukají; než za jistými příčinami kdyby taková věc vůbec přísněji předsevzata byla, nadáli bychom se v tom nějakého lepšího prospěchu“.[2]) Na konci svého listu oznamují Plzňané ochotu vždy přátelsky rozmluviti a snésti se o ctnostnych pořádcích k potupě ohyzdnosti. Ale marná věc. Nebylo osádky, aby v ní neděle nebyla slavena mimo kostel také v krčmě. Někteří začali slaviti již dopoledne. Píše Jan, farář v Jindřichově Hradci, r. 1559 panu Jáchymovi o svých posluchačích: „V neděli svatou, majíce do domu božího jíti, jdou raději na fruštuky po šenkovních domech a na pálený víno, takže řemeslník mnohý, než po kázaní bude, s odpuštěním V. Milosti jako jiná svině vožralý bude.“ [3])

Začátek dopoledních pitek býval nevinný: lidé přicházeli z daleka přes pole do města na náměstí, ke kostelu; domácí řemeslníci a jiní sousedé shledávali se s nimi a jednávali všelikteraké obchodní věci, při čemž nikdy nebyl daleko podnět, aby pohodlněji a pevněji věc se smluvila v nejbližší hospodě, kamž lákal věník nad vraty. Někteří ovšem pak zapomněli služeb božích a poseděli. A to jsou ti, jimž řády kde kterého města hrozí rychtářem a pokutami. A tito nepobožní nebyli ještě z nejhorších. Ti zabředli do hospody skoro bezděky. Horší byli, kteří v neděli hrubě dělali. Svrchupsaný farář Jan v Hradci Jindřichově žaloval své vrchnosti světské r. 1559, že v tomto slavném městě žádným obyčejem nemůže poddané k tomu přivésti, aby svátky a dny apoštolské světili; prý mnozí řemeslníci v všední dni pijí a hrají za halejíce, za to pak v svátky pracují, „domnívajíce se, že toho v svátek postihnou, co jsou všední dni propili“. A přece zase v témž žalobném listě píše rozhněvaný kněz, že v postním čase nedávném služba boží se vykonala vůbec velmi pobožně a v hody

[1]) Arch. týž č. 903. 30.
[2]) Arch. plzeň. Lib. exp. č. 12. 82
[3]) Tischer. Kniha výpisů z arch. hradeck. III.

velikonoční znamenity počet lidu k zpovědi i taky k přijímání těla a krve Páně přistupoval.[1]) Takž tedy přece nebyli lidé v Hradci ouhrnkem lidé nepobožní.

Světiti neděli pitím zůstávalo oblíbeným zvykem napořád. Nedlouho před katastrofou bělohorskou píše Žalanský, přísny kalvin: „Hřeší nejhůře a nejtížeji ti, kteří den Páně Bacchovi, Venuši, Marsovi posvěcují a jej v lání, v rvaní, v žraní, v braní maří, v nem obžerství, hodů, povyků hledí, šperkují, smilní, šermují, hry a divadla provodí ... Ty všecky věci nyní se dějí, k tomu se přiznati musíme, že nikdy žádného času větší nešlechetnosti se nepáší jako ve dny svaté, v slavnosti vejroční, v nichž bychom se zcela Bohu a pobožnosti posvětiti měli.“ [2]) Byť přílišné žaloby mravokárcovy uvedly se na skrovnější míru, to pravda přec, že co do pití a všelijaké rozpustilosti XVI. století žádnému jinému nedalo přednost: ale při tom ovšem zase jisto, že většina tehdejších lidí dobře uměli střídati svoji zbožnost s veselou rozpustilostí.

Ze zbožnosti vycházely také ony zákazy dlouhého pití v době adventní. Časem ovšem schladlo. Na příklad, když r. 1619 žádal městsky rychtář Kozel na Vyšehradě, aby zastavovaly se v advent povyky noční zvonem „starodávným způsobem“, rada městská dovolila, ale uložila rychtáři, „aby se v tom mírně choval, kde lidé poctiví v domech posedění mají a se pokojně chovají, aby jim překážky nečinil“.[3]) Tu patrně ostydlo.

O veliké zbožnosti lidí XV. a XVI. věku svědčí dále ona síla všelijakých odkazů kostelům, oltářům a jiným zbožným úmyslům. U mnohych asi platilo pravidlo, jež vyryto na jednom daru chrámovém r. 1564: „Co pro Bůh dám, to napřed mám; Co po mně zůstane, Bůh ví, komu se to dostane“.[4]) Zanedba zbožného odkazu i za hřích kladena. Vdova Anna po Mikšovi z Černčic, měšťanu lounském, mluvila r. 1511 konšelům, že dá 500 kop k záduší: „Jakož pan Mikeš nebožtík zapomenul se nad záduším tímto a nic jest neodkázal, já pak toho na duši jeho nechci nechati, ale chci dáti.“ [5])

V žádný čas a v žádném náboženství křesťanském v Čechách lidé neustávali, neumdlévali odkazovati ze svého jmění díl. K jedinému kostelu sv. Jindřicha v Praze odkázáno za šest let (1508 až 1514) 260 kop českych![6]) Poroučeli zbožní lidé peníze nejen

---

[1]) Tischer III. Kn. výpisů z archivu.
[2]) Žalanský. O posluchač. sv. evangel. 1613.
[3]) Manuál vyšehradský z r. 1618. Četl jsem v něm na výstavě národopisné r. 1895.
[4]) Spatřil jsem na výstavě národpisné ve fotografiích.
[5]) Že se s ní pak Lounští soudili o připověď nevyplněnou, nemění našeho úsudku. Arch. Česk. XIII. 467.
[6]) Dle výpočtů Tomkových. D. Prah. IX. 116.

svému kostelu, než i přespolním, k nimž měli náklonnost a paměť. Památováno na venkově i na kostel pražský na Hradě.[1]) Kromě peněz odkazovány ke kostelům, kaplím, k oltářům masné krámy, polnosti, louky a jiné grunty.[2]) Odkazovali ke kostelu krávy a včely, aby z nich vosk byl k oltáři. Stran krav zádušních vlastně dvojí dobrodiní činěno; posloužilo se jednak chuďasovi, jenž krávu ujal, a posloužilo se kostelu, jemuž z ní ročně platil. To dvojí dobré vysvítá z kšaftu domažlického Stojespala r. 1519: „Krávu na záduší odkazuji, tak aby dána byla, kto by ji chtěl z své chudoby vzíti a libru vosku za užitek od ní jednú v roce k faře zpravovati.“[3]) Byly rodiny, že si obraly k své pilné starosti ozdobu i správu některého oltáře, pamatujíce naň za živa štědře i při smrti.[4]) Scházelo-li něco v kostele, vždy našel se zbožný dobroděj, jenž pomohl. Co jen ženských pasů stříbrných, lžic, prstenů zapsáno v knihách kšaftovních na ten konec, aby z nich pořízena byla monstrancí![5]) A což ochotně na příklad r. 1503 ve Stříbře dávají měšťané a měšťanky na pořízení nové monstrance své prsteny, křížky, spinadla i knoflíky stříbrné![6]) A lidé všech stavů pomáhali podle váčků svých. Roku 1591 nalezli jsme v knize sv. Martina mezi dobrodinci kostela i „Jiříka, šlakem poraženého a někdy člověka nádenního“.[7]) Panna Zuzana, řemeslná roušnice, roku 1572 k sv. Martinu odkazuje na chrám, školu a žáky tisíc kop, všecko své jmění.[8]) Urozenci ovšem dávali zhusta dary, jichž cena byla do tisíců; svědčiť o tom nejeden kšaft v deskách zemských zapsaný.

Že zbožní lidé zbožnost svou jevívali nejen odkazy ke kostelu, než i širším smyslem křesťanským hojnými podporami chudých lidí a nemocných, toho netřeba dokazovati zevrubně: viseloť tehdejší chudinství a špitálnictví všecko všudy jediné na zbožných dobrodincích, a staré knihy jsou touto zbožností plničky.

Z tisíců zbožných a dobrých lidí těch nelze nám nepředstaviti pražskou Martu Augustinovou, kteráž r. 1523 všecko jmění odkazuje své nevěstě s úlohou, „aby ona pamatujíc na duši a na chudé lidi, jestliže by kdy viděla člověka chudého, robotného, který by se pána Boha bál, jemu slúžil, aby jeho nikoli neopouštěla, kopou, dvéma, třmi i čtyřmi jeho založila a k živnosti mu

[1]) Mus. kn. plzeňsk. 3. D. 25. C. 14. 1448. Testam. Kunae de Křinic 50 kop.

[2]) Viz na př. knihu třebenickou o zahájeném soudě z r. 1434 fol. 24.

[3]) Nejstarší kn. kšaftů domažl. z r. 1505 42. 49.

[4]) Arch. plzeň. kn. č. 223. 2. R. 1487.

[5]) Již v kn. arch. praž. č. 9. z počátku XVI. století. Též v rakovnick. liber testament. z r. 1511, v domažlick. knize kšaft nejstarší a jinde stejně.

[6]) Kn. stříbrská v zem. arch. fol. 45.

[7]) Arch. praž. kn. zádušní sv. Martina fol. 35.

[8]) Arch. praž. Registr. hlavní zádušní. Ty peníze půjčeny císaři tím způsobem, aby vycházelo z renthauze na ony účely ročně 60 kop. miš.

pomohla". Vymyslila si tu měšťanka hotovou záložnu.[1]) Podle této ženy kališné jindřichohradecká urozená paní Anna, matka Jáchyma z Hradce, budiž uvedena z zen katolických. Ta paní k čemu přišla, všecko rozdala kostelu a chudým. Úředníci panští, ku kterýmž se o peníze po dobrém i po zlém utíkávala, bývali leckdy již zoufalí jejím nehospodářstvem. Nedali-li, udělala paní dluh, takže na konec musili z pokladnice panské zaplatiti přece. Ctibor Vrchotický z Loutkova o tom píše panu Jáchymovi všecek rozzlobený r. 1557: „Poslala sobě po mne... abych jí peníze dal; pověděl jsem Její milosti, že nemám, jakož sem neměl. Kázala mi, abych po písaři poslal, a mluvila, proč by jí dáno nebylo, že jest její a že synům dosti ještě zůstane; pověděl sem, že ráčí mnoho rozdávati; pověděla, že žádnému nic nedává leč chudým... Chudým vzala čtyři postavy sukna za 17 kop; kázala mi je zaplatiti, na ty vosky a svíce vždycky nakládati ráčí, tak, jak jest její obyčej vždycky byl, a mnoho peněz hotových nikda neměla." Z dalšího žalování viděti, kterak vyzrála paní na úředníka, když jí chtěl některou summu zapříti. „Přijel písař tuto neděli a přinesl 200 kop; kázal sem jedno nésti sedmdesát, a kázal sem, aby jí nepravil, co mi dal. Přišel ke mně písař zase, jak po nešpoře bude, abych k ní hned přišel. Rozkázala, abych jí ty peníze zjednal, že je míti chce. Tak sem učiniti musel. Pan Bůh ví, že mi se stejště, bojím se, aby nepřišlo na Sloupenského řeč, že čtyřem pánům sloužím, čert ví, jak se jim zachovám."[2])

Ovšem jsou nám oni chudí sousedé pražští, kteří k sbírce na zvony a chudinu r. 1596 v osadě Panny Marie na Louži z nedostatku peněz dávali i „mosazny svícen"[3]) a vůbec co v bytě popadli, stejně obětiví a zbožní jako ona urozená paní ctihodná, na kterou se hospodářský úředník tolik hněval.

Do chrámů svých chodívali věřící obyčejně velmi ochotně a rádi. Pravda, přišedše přes pole, zastavovali se v neděli před kostelem nebo na hřbitově, aby pohovořil známý se známým, a zahovořili se někdy, až kněz z toho bral pohoršení. Také rychtář zhusta musil žilou hnáti lidi ze hřbitova, z rynku do kostela. Ale kostela si s posvátnou hrůzou vážili kde kdo, pevně věříce v jeho divnou moc.[4])

Než vešli muži v chrám, mívali leckde zvyk, že sekeřice a hůlky nechávali přede dveřmi na hromadě.[5]) V kostele sedali

[1]) Arch. praž. č. 9. 38.

[2]) Výpis Tischerův z arch. hradeck. kn. III.

[3]) Kn. záduší v arch. praž. 1593.

[4]) Kostel byl asylem pronásledovaných. Po „vězni nemá žádný člověk do kostela běžeti; i když popadne ten člověk obraz na dveřích kostelních, má pokoje užiti." Ruk. univ. knih. 17. C. 22. Právo Star. města. I stupně u sv. Jiljí před kostelem byly záchranou. Arch. praž. listina 199 13 z r. 1691. I židům přán asyl v kostele nebo klášteře sv. Havla v Praze. Listina arch. praž. 223.—3. 1696.

[5]) Mns. tisk. 81. C. 2. asi z r. 1550.

muži po jedné straně, ženské po druhé, a to nejen v městech venkovských a na vsích, kdež ten zvyk dosud, alebrž i v chrámech pražských, do nichž dle oučtů zádušních kupují se „stolice ženské“, „stolice mužské“. Ženské sedaly po levé straně v lodi.[1]) Klobouky věšeli si mužští v kostele na háčky.[2]) Někteří věřící přicházeli s modlitebními knihami, se špalíčky zpevnými, někteří, zvláště katolíci, s růženci, aby na nich říkali Otčenáše. Butzbach, jenž konec XV. věku pobýval v Čechách mezi podobojími, tvrdí, že na růženci se nemodlívají, ale za to mu bylo divno, že modlíce se zbožně a vroucně, zdvihají ruce.[3]) Vzala-li hospodyně příliš malé dítě s sebou do chrámu, mohla býti proto i úředně kárána, jako se to přihodilo roku 1620 Anně Šálkové v Kouřimi. Ona a všecky sousedky jí podobné obdržely výstrahu konšelskou, aby skrze pláč jich dítek „pan děkan z mysli a z formovaného kázaní se nevyrážel a příčiny k zhoršení neměl“.[4])

Při vší zbožnosti tehdejších lidí, s jakou k bohoslužbě se scházeli, ovšem lecco se sbíhalo, co s pravou zbožností nelze srovnati. Již ta věc protimyslna, že na panském nucen býval kněz s bohoslužbou čekati, až přijelo panstvo se zámku. Když přijeli, směl vyzváněti. A páni přijížděli, kdy se zlíbilo, začasté kněz i obec načekali se až do zmrzení a pohoršení. Roku 1579 utíká farář z Nýrska, z fary Jana Koca, důvod klada v konsistoři katolické: „Desátek mi zdržují — zvláště paní — do kostela mám daleko a k tomu musím čekati, až pán s fraucimorem přijede, a teprv sezváněti“.[5]) Také to svědčilo spíš o nadutosti nežli o zbožnosti, když některý urozenec nestyděl se do kostela přijíti se sokolem honebním na ruce nebo na rameni.[6])

Konšelé měštští, kteří jináč nejedním příkazem a trestem umívali lidi k pobožnosti hnáti, nepokládali od svých osob za nic nemístného vyjednávati v kostele o věcech úředních. Svědčíť kdosi r. 1581 v Praze: „S panem Václavem Štikou, toho času purkmistrem, v kostele rozmluvení sem jměl, aby on vězení prázden byl.“[7]) A na Mělníce r. 1533 svědčí kdos: „Purkmistr poslal ke mně, v neděli abych k němu v kostele do stolice přišel, i pověděl mi, že jest pánův vůle, aby ta osoba byla na rukojmě dána.“[8]) Dačický vysvědčuje, že se páni v kostele navštěvovali:[9])

---

[1]) Kn. záduší Panny Marie na Louži 1593. Zvyk ten druhdy byl po všem křesťanstvě Kobler; Leben im Mittelalter 70. Obrázek toho viz na reprodukcích známého obrazu literátů Prachatických.

[2]) V Rokycanech kupují r. 1599 6 párů háčků „do kostela na věšení klobouků“ za 6 gr. Arch. zem. Opisy z Rokyc.

[3]) Chronik. Butzbach. 78.

[4]) Manuál kouřim. 1620. 87.

[5]) Arch zem. Opis. z arcib. 1579. Recepta.

[6]) Hvačovský. Masopust. 73.

[7]) Arch. praž. č. 1089. 202.

[8]) Kn. komorn. soudu Svědomí. G. H. 14.

[9]) Paměti. Dačick. I. 102.

tedy jedni konali svá shledání před kostelem vně, druzí sobě popovídali v kostelních lavicích.

Podle koušelů též jiní sousedé a sousedky, všedše do kostela, promluvili spolu. Tento zlořád došel asi v době předbělohorské vrchu svého; neboť z těch časů nejvíc zachovalo se do něho nářků. Lomnický, jenž zajisté měl toho valnou zkušenost, píše svým neomaleným způsobem velmi názorně takto: „Všedše do kostela, sotva jednou neb dvakráte nějakou maličkou poklonu dle dvorských mravů před svrchovanou velebností božskou učiní, a tu se hned aneb posadí aneb stojíce sem tam ohlédají, jestli tu kdo známý, s kým by mohli porozprávěti, pokratochvíliti a času pokratiti. A když se hned nejeden uloví, tu hned několik těch, kteří tak stojí o modlení jako sedlák o robotu a děti o metlu, shlukne se do jednoho místa a počnouc od nevčasné zdvořilosti hned jeden druhého jako z cizích zemí přišlého vítá, licoměrnou tváří, lahodnými slovy, laskavým vzezřením, nakloněním hlavy, šoustáním nohy, křivením těla, a zdá-li se druhý co vzácnějšího býti, nahejbováním se tak hluboce, jakoby chtěl čelem utrknouti zemi ... Po dosti dlouhém a s tolika šusty odbytém přivítání, až přítomným od něho někdy bolívají uši, jak jednou začali, tak pořád jazykem melou, buď nebuď milo jiným toho jejich rumplování slyšeti. Především pak táží se vespolek, kdo jak spal, co se komu zdálo, a jak se po včerejší aneb onehdejší bumbě a ublinkání nachází při zdraví; zaklevetalo-li se co zatím v městě, co s sebou nebyli, to hned musí ven jako šídlo z pytle, zazrzavělot by snad, kdyby se dlouho v mysli tajilo, dokud nevyjdem z chrámu. A tak tedy povídají se noviny. Nedostane-li se pravdy, nastaví se brzo hrozný nášivek klamu s nestydatými přípovídkami a frejířskými šprymy, nezvedené, nestydatě.“ [1])

Shluklo-li se v kostele před začetím bohoslužby několik hromádek lidí nebo kroužků, byla hotová beseda, do níž naříká Cikada kněz r. 1607: „Tuto pak veliký rozbroj, veliká roztržitost a smíšenice, a nic se od krčmy chrámové naši nedělí. Takové hřmoty, takový smích jako v lázni neb na rynku křičících všech a se hadrujících. Chce-li co koupiti aneb v čem kupčiti, lépeji kostel nežli rynk k tomu slouží; mluviti i slyšeti chceš zlé věci, také to v kostele častěji nežli na rynku najdeš.“ [2]) Skoro doslovně tak touží r. 1613 Žalanský: „V domě aspoň řád nějaký se zachovává: tuto pak veliký nezpůsob, zmotrchání a smíšení bývá, tak že se chrám nic od krčmy nedělí; takový tu bývá hřmot, takový smích jako v lázni.“ [3])

Že zamilovaná mládež od starodávna pokládala posvátný chrám za nejpříhodnější místo svých schůzek milostných, že mladí

---

[1]) Lomnického Bič. Str. 3—5. Výpisek dra Zíbrta.
[2]) Kázaní Vác. Cikady. 1607.
[3]) Žalanský. Knížka o Služebnosti. 1613. 151.

hejskové právě do chrámu chodívali „na ohledy“ děvčat, o tom svědčí již Štítny řka, že helmbrechti jdou do kostela, aby lidem překáželi „spolu se chechcíc, spolu syčíc“,[1]) a též tak Hus: „Panoše hledí, kde jest pěkná, kam se obrátí, tam oni za ní a prve se jí pokloní nez tělu božímu na oltáři, jakož sem to vídal, an zadek obrátil k oltári a k ní tvář a mluví s ní, chechce se s ní.“ [2]) A nejináč všickni pozdejší mravokárci naříkají. Lstiborsky se diví ve svém kázaní, „proč takoví bídní lidé do kostelů pospíchají, aby při službách božích byli, čili aby na obličeje ženské hleděli“.[3]) A tak bylo vždy a zůstalo zvykem, začasté vysvětlitelnym tím, že k děvčeti z urozené nebo patricijské rodiny v oněch dobach nebyval přistup nikde krome kostela snadny.

Že paní vyššího i nižšího stavu dosti zhusta spojovaly svou nedělskou pobožnost kostelní s tím ješitnym úmyslem, aby ukázaly na sobě parádní šat, to až příliš tkví v povaze ženské. Dí Cikada r. 1607 o parádních ženách i letitých dokonce toto: „Které se tu ženy scházejí, ty se šperkují a mnohé nesmyslné lidi v usilování neslušné přivozují; chce-li kdo matronu podvésti, místo to pohodlné k tomu soudí.“ [4]) Dle vytek Rokycanových „obecně ti světští a dvorstí křesťané lezou k samému oltáři a byvají velicí hříšníci, cizoložníci“. [5]) Ti tedy stavěli svou neupřímnou pobožnost na odiv.

Sto let po Rokycanovi je víc nářků o tom, že ti oni v kostele lelkují; některy pry se sic také ukazovati hledí náboženství almužny rozdáváním, jiny vysokým zpíváním,[6]) ale těch, kteří nevážností a lelkováním činí „z domu božího peleš lotrovskou“, je víc nežli těch, kteří osvědčovali strojenou pobožnost. Kdež druhdy z pravé zbožnosti na kolena klekávali, ba i na tvář svou padali: vytyká r. 1550 Bavorovsky, že teď lidé již jen na polo klekají falešně: „Jestliže se nám trefí pokleknouti, ne tak z pobožnosti jako že jiné klekati vídáme, i to velmi nádherně a rozkošně mnohé činiti spatřujeme, tak že jedno koleno jakž takž sklonují, z druhého pak ruce i bradě podporu činí a hned zase schytíce se k začatym před tím rozprávkám se obracejí.“ [7]) Na žáky, že nic neklekají, tuze touží artikule konšelské, r. 1516 v Kutné Hoře s rychtařem a inspektory školními snesené.[8])

Povážlivější věc, že mravokárci sváděli na lid i netečnost a lelky při stolu Páně. „Lid jak přichází, tak přichází a aniž mnohý,

[1]) Štítný-Erben. Knihy Šestery. 203.
[2]) Hus-Erben. Sebr. spis. I. 130.
[3]) Univ. kn. 54. F. 25.
[4]) Kázaní Vác. Cikady. 1607. 359.
[5]) Postilla Rokycanova. 231.
[6]) Postilla Bavorovského. 1550. 280.
[7]) Postilla Bavorovského. 286.
[8]) Arch. horský. Opis v zem. arch.

co kněz mluví, pozoruje, zvlášť zadní aneb děti se smějí a spolu rozprávějí, až když se kněz ptá, znáte-li se? litujete-li? připovídáte-li? teprv odpovídají a snad nevědí mnozí, proti čemu odpovídají"[1]) Však ještě horší věci přiházely se u stolu Páně. Dosti často potkáváš se v smolných knihách s tím zločinem, že přijímající zadržel v sobě hostii, kteréž pak užíváno ke kouzlům. Na to bylo hrdlo pokutou. Píšiť r. 1609 Novoměstští na komoru, že míní „dva selské pacholky pro hrozný skutek zatajení velebné svátosti rychle přivésti k exekuci".[2]) Což zajisté provedeno. Roku 1539 hádá se s králem Jošt Rožmberský o takovou ženu, „která s tělem božím ošemetně a posměšně zacházeti měla". Žena byla z Červených Otradovic a Jošt by ji byl rád dal umučiti a statek pobral. Král však podal ji duchovnímu soudu obou administrátorů a zvláštní kommissí na Hradě pražském zřízené.[3]) Vzácnější případ, že kněz tu svatokrádež ututlal, vypravuje černá kniha pardubická. Totiž roku 1589 Jan syn Golubačkovy z Roudnice „v libčanském kostele po tři neděle k stolu večeře Páně pořád přistoupal, a rychtář roudnický konšelům na to stříci rozkázal, jestliže bude po třetí přistoupati; oni sou se ho střáhli, a potom ho rychtář z toho kladou trestal, že jest to učinil, a kněz Jan libčanský jest to chtěl na vrchnost vznísti, a ona máti jeho Jana nakladla hrnec medu, aby toho nevznášel, a rychtář poručil témuž Janovi, aby se s knězem o to spokojil, o čemž on rychtář lépe ví, jak to mezi sebou s konšely zatajili a ututlali".[4]) Tento zločin nevzácný a krutěji nežli jiné trestaný měl původ svůj ne v neznabožstvě ale v pověře; všakté právě proto byl nevzácen.

Mravokárcům se dosti zhusta nelíbilo, jak se chovali posluchači ke kázaní a při kázaní. Z nejmenších vinníků byli ti, kteří celému kázaní od počátku do konce přítomni nebyli, v půl kázaní přicházejíce, v půli odcházejíce.[5]) O něco horší ti, kdož při kázaní v knihách četli, spali, zevlovali, s jinými rozprávěli.[6]) Nejhorší byli ti, kteří svou nespokojenost s kázaním na jevo dávali. Nejevil ovšem té nespokojenosti každý stejně. Kázal-li kněz proti ženské strojivosti a šperkovnosti tak prudce, že se to některé nelíbilo, v chrámě sebou jen vrtěla, ale pak vzkázala knězi některou nezdvořilost. Jedna prý na faře dala se ptáti uštěpačně a posměšně, že má jíti na dobrou vůli, aby dvojctihodny pán tedy pověděl, jak se má obléci a ustrojiti.[7]) Jiní lidé zase přesuzovali, přetřasali čili „valchovali" nelibé slovo boží po hospodách. Příklad

---

[1]) Čelakovský; Č. Č. Mus. 1875 III. 288.
[2]) Arch. praž. č. 403. 123.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 90. 142. 167.
[4]) Registra smolná pardubic. Rukop. musejní z r. 1568 fol. 187.
[5]) Žalanský; O posluchač. sv. evangelia. 90.
[6]) Tamže
[7]) Politia IV. 566. Veleslavín.

takého valchování uvádí Rvačovsky: „Jakž se jich nejméně slovo boží dotkne buď pohrůžkami božími buď smrtí nebo peklem, hned „najdou odpověď“ s posmiškem: ha kněží neumějí než peklem hroziti, kdyby čertův v pekle a vlků v lese nebylo, jižby dávno kněží a pastuchové hladem zemřeli; zdaliž jest pak peklo tak horké, jako o něm praví, neb ďábel tak šeredný jak ho malují? Lépe jest v pekle s dobrymi tovaryši byti než v nebi samému, zatím pak sobě povoliti a volně se napiti musíme; umru-li, to tam!“ [1])

Proti těm, kteří kázaní po straně stíhali, horší ti byli, kteří v kostele uši si zacpávali nebo z kázaní sobě nemilého zjevně pryč se ven řítili. Dí o tom Havel Žalansky: „V chrámě jsouce nemáme kazatele souditi, přemítati, valchovati, nemáme mistři než učedlníci byti; mnozí jsou, jimž se nic nelíbí, než to, co sami činí a mluví, zlostí zavilou i učitele potupují ... Nemáme to, čemu nedobře rozumíme, hned vztekle a zprudka zamítati, nemáme před tím uší zacpávati, jakoz to někteří činí, když něco slyší, co jim nevoní, a co jest odporného jejich domnění, srdce zatvrzují a z kostela, jakoby je pudil, běží.“ [2])

Z nejsmělejších konečně byli ti, kteří knězi kázajícímu dali se v odpovídání a v odpory v samém kostele. Byl to nepěkny starodávny zvyk, a zdá se, že kněží sami laikům ukázali, kterak v chrámě hádati se s kazatelem. Jsou zprávy ze XIV. století, kterak hněvně křičívali na sebe světští kněží a žebraví mniši. Roku 1375 nucen byl zaplatiti pokutou farář plzeńsky Mikuláš 100 liber vosku, protože kázal něco o mniších, ti křičeli nahoru na kazatelnici: Lžeš! A farář křičel na ně dolů: Lžete! [3]) Že v bouřné době husitské na nemilé kazatele voláno v kostelích, toť lze věřiti, i kdyby nebyly povědomy o tom příběhy. Též známo, kterak na počatku husitského hnutí v kostele na zámku Pražském a při některých klášteřích pro takové odpory kazatelům sváděny v kostelích bitvy. Vypravujeť Postilla Husova: „Ten obyčej měli jsou žákovstvo a kněží v pražském kostele na Hradě, že když jsou věrní křesťané kněží napomínali, aby na kázaní nelhali, a oni ihned chopíce je, tu v kostele jsou je bili, rvali, políčkovali ... též učinili jsou mniši u Matky boží Sněžné a v jiných klášteřích ... kdyby laik z nich dal jednomu v nos štilec, ihned by řekli, že chrám boží jest poškvrněn, ale když oni koho tepouce kostel zkrvaví, to neškodí.“ [4])

Časem ovšem bitvy přestaly, ale hlasité ozvy kazatelům nikoli. Toho způsobu vzdory z náboženskych popudů vzniklé dosti hustě provozovány v počátcích protestantstva v Čechách, později přís-

---

[1]) Rvačovský, Masopust. 96.
[2]) Žalansky, O posluchačích. 95. 94.
[3]) Soudní acta konsis. Tadra. I. 119.
[4]) Postilla Husova. Vyd. 1564 69.

ností světských úřadů řídly, a jen tu a tam některý český Bratr, když ho místní farář kališný přinutil do kostela, zabručel si nebo i ozval se hlasně. Jináče ani nedivíme se, znajíce z předešlých statí nemoudrost některých kazatelů, kteří svým osobním zlostem průchod dávali při slově božím, když se lidé v XVI. století ozývali v kostelích ne pouze z příčiny náboženské. Takž v žádné době až do časů bělohorských neschází zpráv o tom, že některý všetečka, maje v kostele tiše poslouchati, dal se s knězem v nemilý rozhovor. Některý doklad.

Roku 1574 odmlouval pražský vinopal Jiří Šedivý faráři Šimonovi u sv. Klimenta, když kázal o postu. Vinníkovi řekli v konsistoři, kamž se musil postaviti, „kdyby si nevážili šedin jeho, že by věděli, jak se k němu zachovati".[1]) Tenť byl asi Bratr z Jednoty boleslavské, jemuž se půst kališných nelíbil. V Kouřimi r. 1577 napomínal děkan na kázaní „bezbožnou Haškovou, aby se oplzlých řečí a rouhavých proti slovu božímu varovala", ale Haškova „slovo boží potupila" a knězi hned v kostele vynadala. Ta se tedy ozvala, protože ji kněz veřejně zahanbil. A že ozvala se velmi prudce, to soudíme ze žaloby děkanovy, jejíž konec je: „Jestli ji, tistu vzteklou, nezavrou, já sám sobě takto vynahradím, že třebas hlava na ní nezůstane!" [2]) Při třetím výtržníkovi, o němž ještě položíme, nelze dohádati se, proč rušil kázaní. Roku 1576 totiž zapsáno v knihách lounských:[3]) „Nalezeno Kočičkovi, aby od actum dnešního dne do třinácti neděl pořád zběhlých každou sobotu na noc do šatlavy šel a tam přes neděli až do pondělka do rána seděl, pakli by který tejden se tak nezachoval, má do roka ve vězení seděti. A to za tou příčinou, že jest se na kázaní v kostele knězi Jeronymovi ozejval."

Ten zvyk mívali také jinde, nejen u nás, a zdá se, že měrou ještě hojnější. Čtemeť r. 1591 v dekretech synody slovacké v provincii Czetnecké zákaz rozumu tak obecného, že předpokládá velmi husté příčiny, zákaz, že nemá žádný „svojemu fararovi v kostele odmlúvati".[4])

Mravně daleko nejhorší byli oni posluchači, kteří přišli do kostela kněze polapit v slově. Polapivše ho v něčem, tajně ho při vrchnosti duchovní nebo světské udali. Na takové špehouny naříkal Hus, naříkal stejně Rokycana.[5]) O konsistoři kališné víme bezpečně, že měla nějaké takové lidi, kteří chytali slova po kostelích pražských. V obecenstvu však byli také dobrovolní udavači.[6])

---

[1]) Rukop. zem. arch. O. 5. 151.
[2]) Arch. mus. Kouřim. kn. 1577.
[3]) Regist. purkmistrov. Arch. loun. fol. E 14.
[4]) Decreta synodi v knize memorab. prov. Czetnek. 221. Z výpisů dra Zíbrta.
[5]) Postilla Rokycan. 251.
[6]) Udání razu poněkud politického nalezli jsme jen jednou. Arch. místodrž. R. 109. 15. Luňákova z Podskalí r. 1575 udává kněze Jana Sezem-

Mravokárci tepávali křesťanů tehdejších dosti oblíbený obyčej, že nedočkávali konce služeb božích. Veliká část lidí, pokládajíc kázaní za věc hlavní, hned jak kněz skončil, tlačila se z kostela. Zase Žalanský do toho nezpůsobu touží: „Však to věc mrzká, ať nedím bezbožná, do kostela jako pes do kuchyně nahlédnouti a před časem zas odjíti; požehnání máme čekati; ohyzdný jest obyčej mnohých církví a mnohých lidí, že sotva skončení kázaní vyčkajíce, potom hned jako stádo u velikém počtu valem z kostela se hrnou, někteří ani obecných modliteb církevních, nad to posluhování svátostmi a požehnání, kterým se shromáždění svatá zavírají, nedočkajíce; mezi tím pak na krchově neb okolo kostela procházky, křiky, rozprávky tropí.“ [1])

Nepočítáme-li neváźné kusy, jež si provozovali různověrci v kostelích na schvál, můžeme tvrditi, že vzácnější jsou případy, že rozpustilí a bujní lidé úmyslnou nezbedností znesvětili bohoslužbu nebo chrám. Z těch byl na příklad pekařský tovaryš v Trutnově, jenž r. 1579 k obecnému pohoršení seděl v kostele mezi ženskými jsa převlečen za ženu; [2]) z těch byl v Litomyšli Pavel Vostříž, jenž roku 1593 navedl kohosi, aby při bohoslužbě podtrhl děkanovi stoličku; [3]) z těch nejsurovější byli Šalomoun plavec a Kašpar „po Zubové Káči“ a jiní, kteří v Jindřichově Hradci v kostele sv. Trojice r. 1615 na kruchtě „na obrazy moč pouštěli“, při čemž jeden do pulpitu „bečel“. [4])

Spíš čteš, že z lehkomyslného mozku zpitého některý člověk dopustil se některé nevážnosti k chrámu a jeho hřbitovnímu okolku, ale věru nešlo nepříčetnému pijanovi o znevážení posvátného místa jako o to, aby osvědčil odhodlanost Takž sázkou šel ten neb onen pro lebku do kostnice v noci. Beneš pekař v Jarošově viněn od kněze Jana roku 1611, že okolo kostela (nočně) třikrát běžel a maje klíče do něho i vešel. Všetečka žádal pro Bůh, aby se mu to odpustilo, že „trunkem přemožen byl“. [5])

Vzácnější jsou případy, že lidé svým osobním vztekům dali průchod v kostele a prali se. Sic jináče jsou zprávy o rvačkách kostelních dosti staré. Už za německého panství v Praze r. 1320 Eberlinové vyhodili velikou pranicí kněze Donáta z Týnského kostela; [6]) z akt konsistorních víme na příklad z roku 1378, že v kostele švihovském rvali a krvavili se meči nějací rváči, mezi nimiž i purkrabě Žerovka. [7]) Z doby pohusitské, jakož řečeno,

ského teď faráře v Bezně, před tím u sv. Vojtěcha v Praze, pro neuctivá slova o Maxmiliánovi císaři.

[1]) Žalanský: O posluchačích. 90. 103.

[2]) Hüttel-Schlessinger; Chronik v. Trauten. 239.

[3]) Arch. Litomyš. č. 120. 139.

[4]) Manuál radní v arch. hradeck. 1615 fol. 89.

[5]) Arch. v Hrad. Jindř. Registr. pamět. 1610 64.

[6]) Ruffer: Hist. Vyšehr. 109. 111.

[7]) Soud. acta konsist. Tadra I. 281.

řídko kdy udá se něco toho čísti; na příklad že v Kolíně Bílek švec zbil v kostele syna Anničky Chytrové 1571;[1]) v Chrudimi roku 1562 že zbil v kostele Bartoň Brtník Martina rektora „nic sobě toho místa svatého ani lidu, kterýž se toho dne slavného sešli, nevážíc".[2]) Víc té hrubosti až teprv v době Rudolfově, a tu se rvačky nejpověstnější týkají spíš cizinců než domácích. Bylo to r. 1605 v kostele sv. Jakuba. Shromáždil se tu veliký počet lidí ze všech stavů tohoto království, aby vykonána byla slavná processí Božího těla. Celebrující kněz již zdvihal monstranci s oltáře, chtěje s ní pod nebesa. V tom pustili se do hádky o nesení nebes dva prudcí Vlachové Jan Antonín Spinola s Janem Ambrožem de Doria (Sturia). „Spinula" vytrhl tulich, a než se kdo nadál, vrazil ho, nic se neohlédaje na posvátnost místa ani na množství lidu, protivníkovi do prsou před samým oltářem. Po tomto vzteklém účinku vrah vyběhl mezi lid a tu se velmi obratně ztratil. Pak skrýval se za čas u pana Václava ze Vchynic na Zásmucích a v Praze.[3]) Lid té zběsilosti se zděsil, utíkal z chrámu a byl strach, že se město vzbouří; ten den proto také v jiných kostelích bohoslužby se nezdařily.[4])

Roku 1617 zase zabil v kostele Všech Svatých španělského vyslance Oňate syn Vlacha di Justi; neshodli se o místo. Oňate probodl protivce svého stiletem. Kapucín chtěje kázati a slyše svádu, vběhl se stoličkou mezi vzteklé cizince, aby je rozstrkal, ale bylo pozdě.[5])

Proti řídkým zprávám o bitvách kostelních jsou daleko hustější zprávy, že na hřbitovech pražských konány noční rvačky i pravidelné souboje. Vůbec byl zvyk „na hřbitově voliti si plac k bitvám".[6])

Protivou těch lidí, kteří z nezbednosti a surovosti chrám hyzdili, bývaly ony osoby, které do chrámů katolických přinášely nezřízenou ochotu a zbožnost tak přehorlivou, že se až pletly kněžím do ceremonií. Byly to ženské staré toho způsobu, jako je nyní nadávkou zovou modlářkami a druhdy zvávali nábožnice. Byly a jsou dotěrností a přemrštěností svou postrach moudrého kněze. Nářky na ně známe z Plzně. Tu podávaly kněžím kropáč, střehly hrobu božího jako čestná stráž, čistily oltáře, myly posvátný kámen oltářní, utíraly svíce na oltáři lezouce po něm směle sem tam u přítomnosti obecenstva. Tuto pohoršlivou a ne-

---

[1]) Kn. appell. v zem. arch. č. 5. fol. 617.
[2]) Rukop. polenský. 142.
[3]) Arch. místodrž. Missiv. č. 114. 190. 220.
[4]) „Eodem die aliae etiam turbae . . . Non bene processit processio" zapsáno v univ. knihu. Oeconom. 14. 418. V arch. zem.
[5]) Skála Histor. II. 60. 80. Dačický-Rezek. Paměti kutnoh. I. 243.
[6]) Arch. zem. O. 5. 127.

pěknou zvyklost zakázal plzeňským stařenám teprve kardinál Harrach r. 1647.[1])

Na processí, kteráž bývala, jakož jinde vyloženo, druhdy velmi hojná, chodívali naši předkové, dokud nenabylo mezi nimi protestantství převahu, velmi rádi a účasť mívali v něm všickni věřící bez rozdílu stáří, pohlaví a stavu. V době rostoucího protestantstva processí i účastenství řídlo patrně, až zase reakce katolická něco toho vzkřísila. Že by nějak někdy nepobožně, nevážně si obec věřících vedla při průvodech, o tom není dokladů; jen o tom víme, že se řemeslníci leckdy hádali o přednost v průvodě a že ten neb onen nedovedli se pokojně snésti v řádu. Na příklad kterous neděli po Veliké noci r. 1526 šlo v Praze processí od sv. Michala; řemesla účastnila se slavnostně v perkytlích. Jeden tovaryš kožešnický, jemuž bylo v řádě těsno, řekl synkovi jednoho z předních měšťanů, Jana Opice z Třebska: „Brachu, jdi napřed, nepřekážej mi jíti!“ A když synek nešel, tovaryš vzal ho za sukni a potáhl ho z řádu ven; za to pacholisko se odemstilo tím, že šlapalo tovaryšovi tak dlouho na nohy, až z toho svedena bitva. Synek dostal, až se převrhl, a otec Opice sepral tovaryše. Konšelé, perkmistr, starší přítomní bránili, seč byli, naříkajíce, že „budú míti pikarti pochvalu“.[2]) A v pozdějších letech zase vzteklým cizincům bylo zanecháno, aby se o processí smrtelně popíchali noži. Bylo to r. 1605, když u Veliký pátek se konala slavná processí od kapucínů hradčanských k sv. Tomáši. Ručníkář Auste popíchal při tom Eisera před krámem jeho, začež na pět let z Prahy na deset mil vůkol vypověděn.[3])

Víra v zázračná místa pudívala zbožné lidi k poutím blízkým i po daleku. Chodívali se modlit k obrazům a prosili obyčejně za uzdravení duševních nebo tělesných bolestí. Obrazy, jimž zázračná moc přikládána, nebo zdi okolo nich obvěšovali již v XVI. věku „obětmi“, totiž tabulkami, srdci, zuby, čelistmi, nohami, rukami a jinými částmi těla z vosku nebo i ze stříbra urobenými a znamenajícími ten onen skutečný chorý kus těla prosebníkova. V století následujícím vedli si v tom ještě upřímněji a nepokrytěji; vypravuješ Hammerschmid, že ke klatovskému obrazu Panny Marie věsely urozené paní stříbrná břicha a stříbrné prsy.[4])

Konání poutí v době českého různověrstva, zvláště za převahy protestantské v Čechách nebylo příjemné ani bezpečné. Jak nepřívětivě hleděli protestanté k poutím katolickým, to patrno ze zápisu lounského kronikáře Mikšovice při r. 1596: „Abatyše od

[1]) Rukop. univ. kn. č. 11. B. 2. Hruška. Plzeň. 167. má nedokonalý překlad arcibiskupského rozhodnutí. Ženy dotčené „fere sicut diaconissae“ byly.
[2]) Arch. praž. č. 1047.
[3]) Arch. praž. č. 1159. 225.
[4]) Hammerschmid. Hist. Klatov.

sv. Jiří stará a její dcera, která měla pana Vilíma z Rožmberka, a jiná rota katolická na pouť do kláštera za Kadaní k třinácti spomocníkům ve 130 koních ráčili jeti." [1]) Poutníky všude očekával nejméně posměch. Někdy také bití. R. 1604 žaluje císaři drabant Jan Dürner, když 18. srpna se vracel s manželkou a dětmi pospolu s jinými z pouti z města Boleslava Starého, že nedaleko Maltánských na Malé Straně z domu rychtářova mezi ně dolů házeno, „tak že dítě, kteréž jest manželka na rukou nesla, z leknutí velikého v nemoc upadlo a z toho smrtí sešlo".[2])

V XV. století byly u českých katolíků ještě za některý čas po vojně husitské oblíbeny pouti pro hříchy do Říma. R. 1447 žádá Hynek Krušina z Švamberka pana Oldřicha Rožmberského, aby dosadil kněze Lukáše za hospodáře v česky spitál v Římě, prý pro poctivost svou a jazyka českého, „aby půtníci Čechové v nedostatcích svých útočiště tu k němu jměli". Z Chelčic Václav Hrůza píše roku 1450 jednomu z římských poutníků, nezaplatí-li dluh dvě kopy povinný, že pouť jeho bude marna podle slov sv. Pavla: „Nebuďtež žádnému dlužni ničehož." [3])

Zbožní katolíci a utrakvisté rádi a valně konávali křížovou cestu. Kterak vypadala, o tom víme z Jindřichova Hradce z r. 1518. Někteří měšťané ji zřídili svým nákladem; zřídili na jedenácti sloupích figurné obrazy umučení Kristova. Na těch sloupích bylo malováno rozjímání v hoře Olivetské, bičování, ortel Pilátův, kterak Kristus nese kříž, Veronika s plenou, kterak Kristus dí. neplačte nade mnou, ale nad sebou, kterak padne k zemi, kterak kříž vrtán a strojen, Kristus přibit, kterak o hodinu nešporní s kříže složen, kterak pochován. K poslední figuře, kteráž vyznamenávala hrob, nedán sloup, než vystavěna kaple ke cti sv. Jakuba. Papež Lev X. dal za pobožnost při těchto mukách božích konanou každému odpustky; kdo nemohli pro nemoc sem jíti, měli poslati do špalku almužnu.[4]) Špalky nebo sloupy nizoučké s železným kováním a zámkem bývaly na almužnu všudy v chrámech.

Na konec nelze neuvésti, že zbožnost svou jevili předkové naši zakládáním bratrstev, jichž křesťanský původ je prastarý.[5]) Byly to v městech spolky, zakládané k zbožným účelům. V taková sdružení skládali se nejdřív nejspíš měšťané stejného řemesla, ale mohli býti i jiní lidé členy. Členu bylo zaplatiti voskem nebo penězi za vstup, kromě toho byl povinen o Suchých dnech klásti

---

[1]) Opis kroniky u p. Merza, spisovat. v Lounech. Dle Svobody Reform. 69. podnik a pouť do Kadaně kdys také Maria Mandriques de Lara manželka Vratislava z Pernštýna; bylo s ní asi 60 paní a šly dílem i bosy.

[2]) Arch. místodrž. Missiv. č. 108. 153.

[3]) Arch. Česk. XIV 49. 35.

[4]) Z Tischerovy III. knihy archivních výpisů.

[5]) Digby. Mores catholici. Překl. Koblerův. II. 162

příspěvek na potřeby spolkové, na svíce, postávníky, na bratrský oltář nebo kapli, na slavnost spolkového patrona, na pohřby členů, na chudé a jiné všelikteraké případnosti. Někteří z bratřiny byli voleni za starší, a u jednoho z nich chována byla pokladnice. Bratří byli povinni choditi k službám božím určitým, mívali své stolice v kostele, mívali spolkové schůze výroční, a umřel-li který, ostatní povinni byli počestně ho pochovati.

Některá bratrstva přetrvala bouři husitskou, některá na čas nepokojný zanikla, jiná — a těch většina — rozšířila své účely buď v cechovní zřízení řemeslnické, v němž ovšem zbožný ráz nikterak nezanikl, nebo, schopna jsouce, přibrala do své úlohy chváliti Boha zpěvem a hudením a vystupovala pod jménem bratrstev literátských, jimž věnujeme stať následující.

Ze starých bratrstev s účelem zbožným a zádušním, v době pohusitské založených anebo k novému životu vzkříšených, uvádíme na příklad bratrstva oltáře sv. Barbory v Plzni. R. 1486 přijato bratrstvo to do řádu kazatelského tím způsobem, tehdáž obyčejným, že propůjčeno od dominikánského provinciála členům obojího pohlaví účastenství „všech mší, modliteb, postů, abstinencí, vigilií, prací a jiných duchovních darů, jichž si dobyl a dobude řád dominikánský; nad to bylo bratrstvu slíbeno, že duše jeho zemřelých členů budou v provinciální kapitule řádové modlitbám poručeny.[1] Roku 1487 uvádí se v konsistorních knihách „staré“ bratrstvo Panny Marie v Oustí nad Labem;[2] téhož roku zakládá se nové bratrstvo Panny Marie v Kladště, r. 1490 vzniká nové bratrstvo růžence v Teplé a rok potom v Mostě.[3] Léta 1493 zakládá se bratřina oltáře sv. Alžběty v Prachaticích. Z fundační listiny[4] dovídáme se, že za přijetí bylo platiti půl libry vosku a 11 malých peněz; a o Suchých dnech po 4 penězích; zemřel-li by který člen bez kšaftu, aby při nejmenším 30 grošů připadlo z jmění nebožcova bratrstvu; o Suchých dnech, tedy čtyřikráte v rok, měly býti dle statut služby boží s kázaním a vzpomínkou mrtvých členů; za tu bohoslužbu zádušní dostane z pokladnice farář, kaplan a učitelé školní společně 14 grošův; chudým do špitála dá se v ten čas groš na chléb. Před památkou navštívení sv. Alžběty, patronky bratrstva, aby se zvonilo, slavilo, slovo boží kázalo,[5] do starodávných bratrských stolic, stojících před oltářem sv. Alžběty, aby se nikdo před členy netřel, a služba boží aby byla každého dne až do vyjití oktábu, začež vezmou kněží, učitelé a varhaník společně 52 groše míš. Umře-li bratr, všem jíti jest na funus pod

[1] Kniha bratrstva olt. sv. Barb. Museum.
[2] Lib. tredecimus v kapitul. arch. praž. VI. 8.
[3] Tamže fol. 17. 2. 15.
[4] Pozdějšího stvrzení. Arch. zem. Prachatice 1586.
[5] „Česky a německy“ r. 1586

trestem 2 grošů. Kteryž domček u fary náleží bratřině, toho smí sešlý bratr užívati volně, neměl-li by svého; jináč buď dům ten v slušném nájmu; chce-li ho obec pro kaplana, dej ročně 3 kopy míš. Roční počty se konají tu, kde pokladnice; v tom místě také spokojují se od starších nevole mezi bratřími. Kdo nepřijde do schůze valné, platí 2 gr. míš. R. 1586 bylo bratří dvanáct.

R. 1512 začalo se bratrství Těla božího v Tyně pražském; první processí drželi s monstrancí na sv. Vincence majíce každý svíci voskovou, pak sloužena mše. Tato pobožnost měla se konati každý čtvrtek.[1]) Byla v Tyně, jakožto v předním kostele pod obojích, ještě jiná starší bratrstva při kaplích a oltářích.[2])

V Moravské Třebově připomínají se r. 1516 bratrstva dvě, jedno sv. Kříže, druhé Panny Marie.[3]) V témž čase zakládají se bratrstva nová nebo podporují se bratřiny starší na Rožmberském panství. R. 1520 oddává Petr z Rožmberka bratřině Panny Marie na Novém Hradě rybník,[4]) r. 1529 kupuje Jan Rožmberský „cechu Panny Marie“ v Kaplici „člověka v Boršíkově“.[5])

Když se protestantství již valilo do severu českého, uznal sám král Ferdinand za dobré podporovati starodávná bratrstva oltářní a zádušní v tamějších městech. Na příklad r. 1549 poroučí, aby se do desk zapsal „plat pozemský“ 100 kop pro službu boží bratrstva Panny Marie v Kadani.[6]) Za reakce katolické vzkvetlo malostranské bratrstvo sv. Moniky při klášteře sv. Tomáše. Byla to katolická bratřina obojího pohlaví, držící v sobě nejpřednější katolíky pražské. R. 1605 spojuje se toto pražské bratrstvo s bratrstvem vlašským v Bononii, aby tím došlo účastenství tamějších privilegií, milostí, odpustků a jiných duchovních výhod.[7]) Pražské bratrstvo božího těla obnovuje se r. 1580, Pontanus z Braitnberka píše při tom na poučenou německou knížečku, špalíček, přezvaný Kraftbüchlein.[8])

Nade všecka starodávní bratrstva vynikala v době katolického odporu bratrstva, která zařizovali Jesuité. Působením Kampianovým zakládalo tovaryšstvo sodality čili družiny Marianské všude tam, kde mělo své kolleje. První a původní sbor sodalů jesuitských byl složen z gymnasistů. Začal se in domo convictorum v Praze r. 1574, a Jesuité mu vyprosili papežské indulgence.[9]) Hned roku následujícího založena sodalita druhá vlašská; r. 1578

---

[1]) Kapihorský. Hist. kl. sedlec. 63.
[2]) Miscell. při deskách. 92. P. 18.
[3]) Mus. list. z Třebové.
[4]) Diplomat. Codex Rosenb.
[5]) Tamže.
[6]) Arch. místodrž. Missiv. 41. 309.
[7]) Listina o tom v arch. sv. Tomáše.
[8]) V mus. 46. G. 11.
[9]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 23.

zřízena třetí sodalita Panny Marie pro žáky externí.[1]) Do téže doby ustavily se sodality dospělých, jedna šlechtická, při níž byla i tehdejší katolická intelligence, druhá měšťanská, v níž zprvu jádro byli vlaštní obchodníci pražští.[2]) Jesuitským sodalům byla růžová stužka na prsou za znamení.

O zřízení první studentské družiny vypravují paměti jesuitské kolleje, že 12 mladíků sešlo se na ten konec, aby se složili v spolek takový, jak o něm byli od jesuitských učitelů svých uslyšeli, že v Římě kvete. Konali volbu, kdo podle své mravní hodnosti smí býti členem. Volbu řídili tři přední Jesuité, mezi nimiž Kampian. Dva kandidáti z dvanácti odmrštěni volbou; však prý jim dána naděje, budou-li se lépe chovati, že budou přijati mezi sodaly. Pak se postili členové nové družiny té, aby se tím postem a modlitbou připravili k volbě starosty; večer zpovídali se, ráno byli při mši, zpívali Veni Sancte a zvolili za rektora své družiny studenta Bajtlera z Pasova.[3])

V sodalitách potom snažívali se členové dostati za starosty některého z nejbohatších šlechticů, poněvadž bylo nadíti se od něho nebo skrze něho za tu čest hojných podpor účelům spolkovým. R. 1593 pochvalují paměti jesuitské, že na čelo družiny Marianské vstaven Felix Oldřich z Lobkovic, „unus ex opulentissimis regni proceribus", tedy jeden nejbohatších; dal prý sodalitě velikého Krista ukřižovaného ze stříbra, jejž pak sodalové nosívali o processích; sodalita z vděku za kříž ten vydala tiskem báseň. Václav Lobkovic dal družině album, v hedbáví vázané a stříbrem kované, do něhož zapisována jména členův. Týž sodál Lobkovic u sv. Klimenta chor kázal svým nákladem malovati.[4])

Jesuitské družiny Marianské lišily se znamenitě od dosavadních českých bratrstev zádušních organisací i účelem. Bratrstva česká, ať katolická ať kališná, starala se jen o svůj oltář, o bohoslužbu při něm a o pohřeb svých členů; místní kněz měl jaký taký dohled. Jesuitské družiny však měly „organisaci, jaké před tím u katolíků českých nebývalo, měli ráznou organisaci, která všecky síly k jednomu společnému cíli vede".[5]) A ten cíl byla vedle kostelní zbožnosti katolická propaganda všemi cestami v praktickém životě; členové sodalit jesuitských byli nadšenci, kteří v jakémkoli postavení vždy na mysli měli šíření katolického náboženství a ovšem — souvisí to — i potírání náboženství jinověrcův. Katolictví mělo v nich v nejrozmanitějších poměrech života

---

[1]) Tamže 194.
[2]) Svoboda. Katol. reformace. 14.
[3]) Rukop. univ. kn. 1. A. 1. 184.
[4]) Rukop. 1. A. 1. S. 27.
[5]) Slova S. J. Svobody, jenž upozornil na význam družin. Katol. reform. 14.

buď nejstatečnější vojáky, nebo aspoň dobré jednatele. Sodality vedením Jesuitů tvořily jakous i mezinárodní katolickou společnost, kteráž „v otázkách velikých“ nebývala bez mocného působení.[1]) V Čechách „vzplanuly boje a zápasy, boje na život a na smrt“.[2]) a sodalové jesuitští v těch hrozných bojích, v nichž náboženství katolické zvítězilo a vlast naše zmořena, mají zásluhu nebo vinu dle stanoviště, na jaké staví se soudce.

---

[1]) Rezek. Děj. Čech a Mor. za Ferd. III. 75.
[2]) S. J. Svoboda l. c. 15.

VI.

O bratřinách literátských.

(Bohoslužebný zpěv na školách. Homo literatus. Bratrstva a literáti. Rorate. Matury. Bratřiny v XV. století. Český a latinský zpěv. Latinské a české kůry. Český kůr „podlejší". Latinští literáci vybraná společnost v městě. Účel bratřin. Organisace. Volby starších: jich úřad. Jmění literátů. Důchody. Inspectores scholae. Regens chori. Dohled kněžův. Pedellus. Členstvo, jeho práva a povinnosti. Bratří starší a mladší. Obojího pohlaví členové. Členové „pro provod". Conventus generalis. Pitky literácké a svačiny. Zpěv chorální a figurální. Händl v Praze. Kantor literácký. Řád na kruchtě. Pokuty. Literáté dbalí a nedbalí. Hudba instrumentální. Varhany. Organista. Jeho plat a práce. Kalkant. Kancionály; jich ráz, obsah, význam, cena. Jich zkáza.)

Od nepamětných dob po vší křesťanské Evropě pečovali duchovní sami o bohoslužebný zpěv tím způsobem, že, majíce školy v rukou svých, učili žáky nejen latině, než i církevnímu zpěvu jakožto předmětům stejné důležitosti; škola, v níž řídil zpěv duchovní kantor, byla v jednotlivých hodinách zpěvných přípravou, zkouškou pro nedělní chrámovou produkci latinského zpívání mešního a nešporního. Takž zůstalo i potom, když u nás husitským převratem — tedy dřív než jinde — převzaty latinské školy městské v správu světskou: vždy vyučováni žáci prostému i umělému zpěvu bohoslužebnému, majíce na sobě povinnost v chrámě ne-li o všední dny, tedy zajisté v nedělských a svátečních dnech zpívati latinské kusy mešného a jiného officia církevního. Ještě na sklonu XVI. věku (1586) čteme v řádě Kodicillově, že jeden z učitelů píše a učí zvláště před svátky antifonám, responsoriím, jiný učitel píše žákům na tabuli žalm nebo jinou píseň; v první třídě zpívají žáci dle sluchu, v druhé již učí se notám.[1] Hlavně pro kostelní zpěvy měšťané chovali své přespolní žáky na školách, všelijak je stálými obědy i případnými dary a odkazy podporujíce, o čemž v jiné knize víc položíme.

---

[1]) Ordo studior. v univ. knih. Přelož. Zoubek.

Výchova školská za kolik věků to již sama sebou přinášela, kdo se jen poněkud čiperněji v tehdejších školách obhlédl a v několiku třídách se vzdělal, stav se takto „homo literatus", že uměl latinsky a zároveň že znal všecky všudy církevní zpěvy z doby svého studia a nad to, měl-li hlas od přírody, že snadno mohl z notových partů nacvičiti zpěvy jiné sobě neznámé, nové nebo staré. Z té příčiny nelze při zbožnosti starodávných lidí ani za mák pochybovati, že homines literati, lidé školsky vzdělaní, od nepamětných dob pomáhali žákům a kantorům v kostele zpívati; věc jest příliš přirozena, člověk nedovede na dlouze zatajiti, že to ono umí, a literáty starodávné zajisté i zbožnost k tomu pudila, aby, umějíce zpěv, nestáli v kostele němi.

Však pudila je k tomu i potřeba. Čtoucí pomní z předešlé stati zbožných bratrstev, kteráž mívala své mše a pobožnosti, své kaple, své oltáře. Byť i chtěli, nebyli by školní officiálové se svými žáky stačívali ku všem pobožnostem zpívati chválu boží. Tedy bratrstva buď najala si pěvce, buď sestoupili se samotní členové v sbor zpěvný, a tak vznikla bratrstva literátská. Po některých znameních lze souditi, že se začátky toho staly v době Karla IV., kdy zakládání kostelů, kaplí, oltářů, ranních mší čili matur k poctě Panny Marie, vůbec zakladatelská zbožnost rozvinula se navrch, kdy Arnošt arcibiskup sám zpěvy skládal a podporuje zbožná zpívání hudbu hudenou z chrámů vypovídal,[1]) kdy sám král k bývalým zpěvným žáčkům při kostele svatovítském r. 1344 usazuje nový sbor 24 duchovních mansionářů na bohoslužebný zpěv, aby byl bezpečnější a lepší.[2])

Právě z doby Karlovy jsou první jasnější zprávy o bratrstvech zádušních, z téže doby první zprávy o zpěvu při maturách, první zprávy o literátech zpěvných. Čteme, že v Kolíně je bratrstvo Panny Marie,[3]) jehož členové chodí ve zvláštních rouších hedbávných ke svým službám božím, kteréž bez zpěvů nebyly. O ty zpěvy chval božích zajisté pečovati bylo bratrstvu samému. Stejně tak musilo bratrstvo Božího těla v Praze, roku 1382 vzniklé, samo pečovati o zpěvy při kapli své. Že mívala zádušní bratrstva i literáty své, sobě podřízené, toho zbytek starodávný zachoval se za retrospektivný doklad v Přešticích až do XVII. století; tu literáti, nejsouce spolek samostatný, vždy zpívali v službách starodávného bratrstva sv. Barbory.[4]) Vždyť i řemeslní cechové, povstavše z bratrstev, jakkoli mívali potom jiné účely nežli zádušní bratrstva, vždy sami dbávali zpěvu při cechovním oltáři buď zaň platíce nebo majíce zpěvce své. Ne bez příčiny dí r. 1617, nabízeje se pražským řezníkům za služebníka, Havel Prachaticky na podporu své žádosti:

[1]) Tadra. Cancell. Arnesti. 227.
[2]) Dobner. Monum. III. 315.
[3]) Vávra. Kolín I. 44. 48. 49.
[4]) Říčák. Přeštice. 160.

„Nicméně při zpívání v chrámu Páně ničímž sjíti nedám, nybrž větší pilnosti užívati budu, nad čímž předně pán Bůh své zalíbení, nad to pak lid obecní a poctivé matrony vedle předešlé navyklosti své mnohem více pozor k službám Páně dávati budou."[1]) I tato řeč může byti za retrospektivní doklad.

Však jsou i souvěké doklady o zřizování zpěváckých sborův. Arcibiskup Arnošt sobě založil denní mši maturu zpívanou, k čemuž určil placeny sbor zpěvný.[2]) V adventě, jakož se pak stalo obyčejem, místo matur zpívány Rorate. Roku 1372 zakládá farář ve Vodňanech, Jan, spolu s měšťany kaplanství s povinností matury. Z důchodu svého měl kaplan podle nadace platiti kantory a ty, kteří budou při zpěvu této úsvitné nebo jitřní mše pomocni. A ti pomocníci, které kněz vyhledal, měli byti nějak k zpěvu bohoslužebnému vázáni, neboť se jim samou fundací hrozí srážkou platu, kdyby ten onen částku mše některou zanedbali;[3]) i ten jich zpěv při matuře i ona povinnost nemohla ani jináče v skutek byti přivedena nežli literátským sdružením.

Maturami, které zajisté nekonány jen ve Vodňanech a v Praze, přibyly zpěvu kostelnímu nové práce asi na mnohých místech, a kde nebylo lze zpěváků z fundace zaplatiti, nezbylo než aby ochotní sousedé zazpívali sami; ovšem se k latinským zpěvům nehodili jiní než ti, kteří uměli aspoň poněkud latinu a zpěv — tedy literáti. Mše jitřní neboli matura zůstávala literátskou povinností potom na staletí; vždy čítáš v statutech literátských o maturách.[4])

Takž tedy rozhojněná činnost bohoslužebná sama pudila k zřízení zpěváckých bratrstev. Ovšem není řečeno, že všecka bratrstva oltářní nebo zádušní měnila se na jednu stranu v cechy řemeslné, na druhou v cechy literácké. V knihách konsistorních vždy nalézáš zmínky o pouhých bratrstvech zádušních bez jiných povinností, bez povinnosti zpěvné, bez povinnosti a práv řemeslnických.

V pramenech historických jméno literátů z čista dobra vyskytne se, a spolky jsou tu. Mnoho se o nich v staré době nepraví, neměliť patrně té důležitosti jako v stoletích následujících. Čítáme jen prázdné zmínky. Čteme, že r. 1372 vystavěl povědomy kazatel Milič „dům literátů", což do té chvíle nejstarší zmínka o jméně literátském.[5]) Po druhé vyskytuje se jméno literátů měšťanských roku 1391 v Praze;[6]) také uvádí se, že v Prachaticích touž dobou založen sbor literátský.[7]) Není pochyby, byť nebylo

[1]) Kn. jednání starších řezník. Mus. 24. G. 6 fol. 19.
[2]) Dle Konráda. Děj. posv. Zpěvů. II. 111.
[3]) Lib. erect. I. 93 Borový. Konrád Děj. posv. zpěvů. II. 113. ne bez důvodů vidí v tomto ustanovení nejstarší příklad literátských pokut.
[4]) Č. Č. Mus 1845. 114
[5]) Tomek. D. Pr. III 303 První na to upozornil Konrád l. c. 112.
[6]) Monument. univ. II. 395 Tadra v Památníku Hlaholu. 1886. 7.
[7]) Sláma. Prachat. 24. zove ho „školou".

zřejmých zpráv, že zakládány sbory také jinde, nebo při vší své rozpustilosti doba předhusitská vynikala účinnou a velikou péčí o kostel.

V době husitské, kdy do kostelů všech stran podobojích vítězně vešla píseň česká, popelka z dřívější doby, zpíval všecken lid chorálně a jazykem svým, a latinských literátů nebylo potřebí, aspoň nenalezneš o nich zmínky. Lze domnívati se, že v katolických chrámech latinští pěvci při latinské liturgii zůstávali nadále, ale ani o těch není dlouho po vypuknutí bouří husitských nižádných zpráv. Po vojně jakoby literátům nastalo vzkříšení; sic nejprv jsou o nich nahodilé zmínky jen řídké, drobné — nejdřív vyskytují se v Praze a ve Slaném [1]) — ale ke konci věku XV. již víme o několika městech, že měla nemalé a bohaté sbory literácké. Roku 1489 dostává bratrstvo literátů „obojího pohlaví" v Hradci Jindřichově od Jindřicha a Magdaleny z Hradce písemný statut o svých povinnostech spolu s milostmi papeže Innocentia IV., jenž statut pochválil.[2]) Bratřina měla zpívati denně maturu od šesté hodiny jitřní, v advent místo matury rorate; denně připomínati si zpěvem mrtvé spolubratry a zvláště oslavovati den početí Panny Marie a Božího těla. Zpěvy a pobožnosti i k jiným dnům nařízeny. Pergamenový a malovaný kancionál, jejž r. 1491 pořídil bratrstvu týž Jindřich svrchupsaný, svědčí již sám sebou, že bratrstvo bylo valné a ze znamenitějších.

Z téže doby jsou zprávy o bratřině literátů v Litomyšli [3]) a v Mýtě (r. 1491); [4]) z Ústí Labského (1496) [5]); ze zpráv o těchto bratrstvech všechněch vysvítá, že byla mnohem dřevnějšího původu nežli nahodilá zpráva o nich utkvělá v archivě. Stejně tak zajisté kvetlo již tehda bratrstvo literátské v Hradci Králové, jemuž r. 1505 měšťan Franuš pořizuje nákladný kancionál. Soukenník Franuš připomíná se od r. 1485 mezi konšely hradeckými a antifonář, který léta praveného oddal bratrstvu, jsa zajisté jeho členem, jest jedna z největších knih našich; na prvním listě jest podoba nakladatelova, a jináč je kniha plna skvostných miniatur.[6])

I bratřina v Německém Brodě a v Kutné Hoře kvetla již koncem XV. století, neboť o jedněch svědčí kancionál mladšího Trčky z Lípy, jejž dal Brodským roku 1506, o druhých antifonář

---

[1]) Roku 1446 připomínají se literáti v nejstarší knize slanské. Lacina. Slané. 88.

[2]) Z arch. hradeck. opis origin. v arch. zemsk. Otisk v Ohlase od Nožárky. 1877. 9.

[3]) Štěpánek. Progr. gymn. 1887. 3. Jelínek; Litomyšl. III. 18.

[4]) Šembera; V. Mýto 55. Jireček; V. Mýto 87—89. Votrubec; Program. 1892. 10.

[5]) Roku 1496 vyniká tu v Ousti nové bratrstvo Božího těla, a „literáti" mají právo ze sebe vyslati dva mezi starší. Arch. kapitoln. VI. 8. 38

[6]) Arch. Pam. III. 179. Dobrá zpráva s obrázky z kancionálů hradeckých od dra Klumpara v Pamětním spise sjezdu samospr. úřed. 1893.

hornický, drahocenný, teď chovaný v bibliothece Lobkovické, jenž pořízen byl již v XV. věku. Literáti horští zmohutněli tak, že r. 1516 žádají šepmistrů za zvláštní kapli ve Vysokém kostele, kde by pěli své matury a kde by členové ostatní, kteří nezpívali, měli své stolice.[1]) Bezpochyby i bratrstvo litoměřické a poličské začátky své má v XV. věku, neboť překrásný graduál litoměřický povstal hned v prvních létech století následujícího,[2]) a kancionál poličský litoměřickému se podobal.[3]) V Prachaticích byl nový kůr literátský ke cti sv. Doroty vyzdvižen koncem století XV., též z doby té jsou zprávy o kůru týnském v Praze,[4]) jenž zajisté nebyl samojediný v hlavním městě. Z těch dob bude asi také literátský sbor v Dvoře Králové, jehož oltář Božího těla připomíná se však teprv r. 1529.[5]) Na Moravě zřízeno, pokud víme, v XV. století bratrstvo zpěvné ve Žďáře;[6]) nemnoho mladší bude třebíčské, jemuž stanovy potvrzuje roku 1515 Jan z Pernštejna;[7]) vždyť než došlo k stanovám, mohlo trvati za kolik let.

Které bratrstvo literátské do těch dob vzniklo u kališníků, vzniklo již zase latinou a příčinou humanistických škol tehdejších, stále rostoucích. Také víme, že kališní chtívali se s církví katolickou smiřovati přes tu chvíli; odtud jejich latina v kostele vedle češtiny zase tu víc tu méně ustupující. Poněvadž si však ruchem doby netroufalo kněžstvo ani z katolických chrámů český přirozený jazyk vypuditi docela, musili latinští literáté u kališných i u katolíků zpívati jazykem obojím, latině víc, česky něco. Dobrým dokladem jsou statuta z Jindřichova Hradce z roku 1489. Vrchnost nařizuje sboru literátů, aby zpíval o maturách promiscuis cantionibus bohemicis; žalmy latině, otčenáš a zdrávas česky; o vigilii Narození Páně měli zpívati tři žalmy „figurali choro latině", však v neděli před kázaním, po něm a o processích měli lidu předpovídati česky.[8]) Že tak druhdy bývalo, o tom svědčí nejeden starý kancionál, v němž český zpěv k latinskému zcela svorně se druží, ale ovšem je v menšině.[9])

Než již v první půli XVI. století příchodem protestantství a zrostem humanitního studia nastal v literátech patrný rozpor co do jazyka. Protestanté chtěli tomu, aby chvály boží děly se jazykem mateřským. Čtoucí připomíná sobě usnesení stavovského

[1]) Dačický Rezek. Paměti I. 121.
[2]) Prý kolem r. 1517 jak tvrdí Arch. Pam. III. 244. Konrád v Děj. posv. zpěvů II. 134. má datum poněkud nesprávné. O litoměřickém měšťanovi Řepnici, jenž naň nakládal, viz Arch. Č. VII. 101.
[3]) Shořel r. 1843. Arch. Pam. X. 719. a násl.
[4]) Arch. Pam. X.
[5]) Knih. pamět. Dvůr. 55.
[6]) Konrád l. c. 165.
[7]) Č. Mat. Mor. 1880. 135. Kubeš. Chlumecký Reges. I. 108.
[8]) Arch. zem. Opisy z Hradce.
[9]) Konrád l. c. 174

i duchovního r. 1524, svrchu jinde uvedeného, v němž návodem luterského tehda Cahery nařizuje se mešní zpívání „což nejvíc býti můž v jazyku rozumném". S tím lid rád souhlasil. Proti tomu však rostoucí latinskou vzdělaností u českých protestantů i utrakvistů rostl i počet mužů literně vzdělaných v každém i nejposlednějším městečku, a ti latiníci bývali svou latinou pyšni, vždy chtíval se lišiti literatus od hrubého „lejka", jenž latině neuměl, do latinské školy nechodil a jemuž vůbec říkáno na rozdíl od vzdělance „lejk a troup".[1]) Latinu svou musil homo literatus ukázati buď jak buď. V tom byl onen zlý spor mezi lidmi stejného náboženství, kteří přišli do kostela se stejným úmyslem zpěvem chválit Boha; tím stalo se, že i protestantský kněz leckterý kus latiny při bohoslužbě nechal, což literáti v umělých notách rádi a s pochlubou odzpívali.

Než již začali se také čeští „laikové" k cechovnímu zpěvu kostelnímu hlásiti čím dál tužeji, ovšem k zpěvu chorálnímu jen. Literáti latinští někteří učinili ústupek, přijali české pěvce mezi sebe, ale nestejně. Někde splynuli čeští literáti s latinskými v jednu smíšenou bratřinu, v níž se při zpěvu jedni s druhými střídali dle toho, na které při ceremoniích zpívati přišlo. Při tom bývali latinští tak ochotní, že českým pomáhali, čehož ovšem nemohli čeští stejným spláceti, neumějíce toho.

Jiná forma českých literátů vznikla tato: Někde totiž vpustili latiníci české pěvce ve svou organisaci, ale oddělili se od nich při zpěvu aspoň kruchtou. Tak vznikaly podle latinských i české kruchty při mnohých kostelích. Někde konečně nesklonili se humanisté k nijakému přátelskému porovnání, a tu nezbylo, než aby vznikl samostatný spolek českých literátův.

Nejstarší zmínka dosud známá o samostatných českých literátech uvádí se r. 1526 v Litomyšli.[2])

Českých družin literátských zrostem protestantství přibývá, kancionály pouze latinské pomálu řídnou, české, z nichž ani jeden původem svým nesahá pod rok 1524, přibývají. Jsou lidé, kteří odkazují peníze pouze na český zpěv a na pořízení jenom českých kancionálů. Z nejprvnějších jest farář týnský Viktorin, jenž r. 1529 odkazuje bratrstvu v Týně 30 kop na světlo žádaje, „aby vždy infra elevationem na každé matuře zpívali česky ‚O přeslavné Tělo boží' a druhý veršík ‚Svatésvatá krvi předrahá'."[3]) Jak srdečné při tom měli přesvědčení, to viděti z kšaftu nejednoho. Na příklad r. 1546 pražská suknakrojička Kateřina odkazujíc r. 1546 sedmdesát pět kop grošů českých k sv. Mikuláši v Starém městě dí, aby „vydány byly na ty knihy české, kteréž sobě zjednají pargamenové, aby jazykem přirozeným chválili Boha,

[1]) Konř. Manuál. 41
[2]) Konrád l. c. 175.
[3]) Měst. kniha při deskách. Miscel. 92.

obzvláště na ně dávám a jim na ně pomáhám".[1]) A neodkazováno na české knihy málo. Anna Kropáčova odkazuje r. 1606 na „české knihy" ke kostelu sv. Martina v Praze dvě stě kop (míš.)![2]) O tom, jak byly české spolky literátské u lidu oblíbeny, svědčí veliký odkaz sedmi tisíc kop míš., jež oddala měšťanka pražská Anna Fuklova roku 1619 literátům v sedmi pražských chrámech, a to jen literátům českým; totiž v Tyně, u sv. Michala, Mikuláše, Havla, Martina, Jiljího a v kapli Betlémské.[3])

Když prohlášením konfessí české starý utrakvismus smrtelnou obdržel ránu, tím účinněji při službách božích rozvinoval se protestantský způsob, záležející ve zpěvu, a to ve zpěvu, jemuž lid rozumí, jenž ho utěšuje hlaholem mateřským. Proto česká bratrstva, kde byla, zkvétala, kde ještě nebyla, v nově vznikala. Kališnické kůry české proměňovaly se působením evangelických vrchností v kůry, jichž zpěvy „srovnávaly se s učením evangelickým".[4]) Proto nemíval arcibiskup Medek těch literátů rád, kteří zpívali přirozeným jazykem, raději měl latinské,[5]) ale ani on, ani nástupcové jeho, by neodpadlo ještě víc věřících k protestantům, neosmělili se puditi mateřský jazyk z chrámu a strpěli, když čeští literáté vznikali i při katolických chrámech.

Význačný úkaz v oněch dobách však je ten, že i při stejném náboženství vůbec a vždy hleděno k českým literátům jako k nižším. Český kůr byl a slul „prostý", aniž se tím urážel,[6]) kůr latinský býval a slul „přední",[7]) slul „alma societas literaria".[8]) české kůry stavěny obyčejně v jižní loď a i v protestantském Rakovníce níž nežli latinský chor; ba někde, jako na příklad v Hradci Králové a v Chrudimi, byla bratrstva českého kůru odkazována ke kostelům předměstským, kdežto latinský kůr opanoval hlavní kostel.[9])

Přes to, že do konce XVI. věku kůry české dobyly si větší váhy než druhdy mívaly v začátcích svých, nevěříme, že by v českých městech latinské kůry byly proměňovaly se v české.[10])

---

[1]) Při deskách Miscell. 92. fol. X. 17.

[2]) Kn. zádušní sv. Martina arch. praž. fol. 37.

[3]) Arch. praž. listin. 1177—1. (Tím buď opravena necelá signatura a a nepravé datum i jméno v Konrádovi Děj. posv. zpěvu. 123., což uvedl dle Tadry. Pamatn. l. c. 22.) Odkaz byl pojištěn na domě Vilímovském proti rathouzu.

[4]) Č. Mat. Mor. 1881. 135. Kubeš. Arch. Pam. X. 722.

[5]) Borový. Medek. 36.

[6]) Na titulním listě Kantorova kancionálu r. 1587 stojí psáno, že je „chvále Pánu Bohu p. literátům českým kůru prostého". Konrád Děj. posv. zpěv. II. 160.

[7]) V Mladé Boleslav. a j.

[8]) Riegger. Mater. X. 178. 1597. v Jaroměři

[9]) Rybička v Arch. Pam. X. l. c. Švenda v Želez. Obr. II. 3. 134

[10]) Dle arch. Pam. X. 730. stalo prý se tak v katolických Budějovicích počátkem XVII. věku

To naopak se stávalo, že konšelé, k latinskému kůru náležití, schválně v nedbu uváděli prosty kůr česky, jakož jim to v Hradci Králové r. 1583 vytyká arciděkan, tvrdě, že nechovají při českych literátech ani stálého kantora, ani správce a zpěvy že se zanedbávají.[1]) V Ústí nad Labem sic hynul působením protestantů kůr latinský, ale katolická reakce pod primasem Schösserem vzkřísila ho zase v l. 1614, což uvádíme jakožto případ vzácnější. Jináče ve všech městech latinsky vzdělaných lidí bývalo pořáde hojnost, a byti členem kůru latinského náleželo k modě i k chloubě i v městech rázu protestantského; proto kůrů latinských přes všecko protestantství neubývalo; homo literatus vždy ještě, i když nezpíval, dával se zapsati v bratrstvo kůru „předního“, poněvadž členství v něm bylo na druhou stranu jakyms průkazem vyšší vzdělanosti a přednosti v městě. V kancionále táborskych literátů z r. 1587 zapsána mezi členy obojí rada,[2]) takž bylo zajisté jinde též; všude také císařsky rychtář byl členem figurálního choru předního. Pravdivě dí Rybička, že „téměř se všemi osobami, ježto čteme mezi skladateli básní latinskych, potkáváme se tolikéž v seznamech tehdejších literátů pražskych, hradeckych a j., takže dobře tvrditi můžeme, že sbory literátské skládaly se z mužů, kteří se netoliko nazývali, nybrž i skutkem i v pravdě byli viri literati“.[3])

Některému sboru přidalo se také urozené panstvo za členy; povědomo na příklad, že i Vilém z Rožmberka byl členem literátů prachatickych. Že učitelé městských škol latinskych od rektora až po kantora posledního nemohli nebyti členy literátů předních, tomu lze bez důkazů věřiti. Na mnoze bez jich účinlivé a řídící pomoci nebyl by figurální, tedy umělecký kůr ani možný. Některá bohatá bratrstva ovšem volila si své vlastní kantory a rektory kůru literáckého.[4])

Literáti byli vybraná společnost městská, byli honorace. Ostatní městská obec brávala si z nich příklad. Ne darmo stojí v statutech literátů jindřichohradeckych, aby literáti „netoliko takové jméno měli, nybrž skutkem to na sobě ukazovali, skrz co by se jiní vzdělávati mohli“.[5]) Přední z literátů bývali od obce zřizováni za inspektory do školy, což plyne ovšem z jejich vyššího vzdělání, ale svědčí též o veliké vážnosti družin literáckých. Oni mívali, jsouce umělecký cech, přednost přede všemi cechy řemeslnými v městě, což jevilo se zvláště při slavnostech, processích i při světskych průvodech. Zcela dle skutečnych poměrů usuzují konšelé novoměstští, potvrzujíce artikule literátům sv.

[1]) Arch. Pam. III. 179.
[2]) Konrád. Děj. posv. zpěvů. II. 169.
[3]) Rybička v Arch. Pam. X. 731. míní tu básníky cyklu slavného Hodějovského, ale bez násilí lze slova Rybičkova rozšířiti vůbec.
[4]) Listina liter. z Velk. Mezeřiči z r. 1606 v Mus. Opis.
[5]) Tischer; Oblas od Nežárky. 1877. č. 12.

Vojtěcha v Podskalí r. 1591, že „jednota literácká přede všemi jinými řády a pořádky má předek míti“.[1]) Literáti byli také přesvědčeni o právu své přednosti; i do statut si vstavili mladoboleslavští, že „mají cech s angely nebeskými a služebníky božími“.[2])

Kde literáti v městech nebo v osadě pražské byli činni a pilni, tu pronikalo působení jejich mnohostranné v obecný život tak, že dnes není podobného příkladu na přirovnanou. Literátské spolky v Čechách mají znamenitý význam kulturní, jejž postihl a pověděl již před mnohým časem Vocel slovy: „Spolky zpěváků kostelních, v běhu XV. a XVI. století k nejkrásnějšímu vyvinutí dospělé, jsou důležitým zjevem kulturní historie v Čechách a v Moravě jednak co výsledek náboženského všecky stavy pronikajícího smyslu, neboť i nejvzdělanější a nejvznešenější lidé v obcích stejnou vřelostí v nich se súčastnili, jednak co mocné páky k zvelebení umění hudebního, básnického a malířského v našich vlastech.“ [3])

Co se tkne hudebního umění a malířského, tu nelze přiti zásluh literátských; první umění za onoho času sami jediní pořizovali, k druhému dávali svými kancionály popudy a podpory. Básnické umění ovšem s kostelními literáty souvisí málo. K německým meistersingrům nelze přirovnávati našich literátů chrámových. Němečtí mistři zpěváčtí mimo kostel tepali v potu tváři verše světské a jiné; naši cechovníci literátští přestávali na chvále boží, kterou zpívali leckdy s velikým na svou dobu uměním, o skládání veršův a německé tabulatury se nestarajíce. Ovšem němečtí meistersingři jsou kulturní zjev velice zajímavý, a není nikterak potřebí jich význam nebo práci snižovati; oni vynikali v německém životě společenském, naši literáté vynikali v životě českém a proto se od sebe dvojí.

Bratřiny literátské jsou původem svým naše, české, slovanské, a to tak výlučně slovanské,[4]) že lze jich rozšíření od nás stopovati nikoli k Němcům, alebrž na Moravu, do Polska[5]) a do Slovenska. D'Elvert uvádí literáty i v Slavoniště.[6]) Zdali a kterak oblibovali Němci v Čechách kostelních družin literáckých, k nimž byli blízkými příklady Čechů přímo nutkáni, o tom nemáme světlých zpráv. To jisto, že německých statut literátských jsme nenalezli; kněz Cori v dějepise o Mostě[7]) všeobecně hovoří o českých a „německých“ literátských kůrech, ale neдí určitě, v kterém městě německý kůr byl. V archivních zprávách jindřichohradeckých na-

[1]) Rukop. univ. knih. 17 B. 25.
[2]) Artik. mladobolesl. 1561. Tadra v Památníku. 1886 83.
[3]) Arch. Pam. III 179.
[4]) Uznal již Chlumecký Regest. I. 99.
[5]) Rozpr. akad. umiejetnosci II. W. 4. 1893.
[6]) D' Elvert Iglau. 241.
[7]) Cori. Brix. 212.

lezli jsme stručnou zmínku ze začátku XVII. věku, že tu byli literáti latinští, čeští, „němečtí" a sedlští. Ze zprávy jde, že to byly korporace samostatné, ale jináče nic zevrubnějšího se nepraví. Tvrdí se,[1]) že vůbec nebylo německého bratrstva literátského, leč v Hostinném, a to že založil český pán.

Než buď jak buď, byl-li kde německý spolek literátů chrámových, vznikl a držel se jen příkladem českým, spolky literátské měly první své začátky jen ve zbožnosti a zpěvumilovnosti české. U nás a na Moravě do konce XVI. století nebylo města a snad ani městečka, aby při jeho chrámě nezpíval kůr literátský, ať katolický, ať evangelický, ať kališný, latinsky nebo česky nebo obojí pospolu. Svědčí o tom r. 1569 v privilegium literátů prachatických Vilém z Rožmberka, an dí, že jsou spolky na čest sv. Trojice a Panny Marie pro ranní mše „in omnibus fere civitatibus regni".[2])

V hlavním městě v Praze byli při každém chrámě farním literáti. V Týně byly sbory dva a kancionál, jenž teď u křižovníků, svědčí o jich hojnosti a zdatnosti. Z předních kůrů pražských uvádívá se sv.-Jindřišský, jenž byl obojího jazyka, český i latinský, a měl slovutné lidi za své správce.[3]) Hojný byl asi též u sv. Štěpána, u sv. Apolináře, u sv. Mikuláše malostranského kůr, neboť kancionály těch kostelů byly a jsou toho průkazem. Kůr sv.-Štěpánský řídil při r. 1560 Jakub Kodicill z Tulechova, muž v literní historii neposlední. V Praze i při některých kaplích byly kůry literácké![4]) První chrám katolický u sv. Víta měl ovšem ne literáty ochotníky k své službě, než živil sbor pěvců a hudebníků ze starých nadací. Kapitula r. 1551 jim pořídila u mistra Jana Táborského nádherný kancionál

Také při dvoře císaře Rudolfa připomíná se zvláštní sbor hudců a pěvců, kteří při dvorní bohoslužbě své umění provozovali. Někteří členové té kapelly sestavili se v tovaryšstvo, které oslavovalo pobožnosti každý čtvrtek v kostelíčku Těla božího na trhu dobytčím. Správcem tohoto hudebního bratrstva byl Jakub Chimarrhaeus, dvorní kaplan, almužník, jenž později stal se proboštem litoměřickým; druhý ředitel byl Pavel a Vuinda císařský varhaník.[5])

Bychom chtěli vypisovati, kde na venkově byla bratrstva literátská, musili bychom napsati jména aspoň jednoho sta měst.[6])

---

[1]) Konrád Děj. posv. zpěv. 138. 162 Teprv koncem XVII. stol. zněmčeno několik českých bratrstev

[2]) Diplomatář mus. Opis z kniby liter. prachat.

[3]) Navrátil podal o něm zprávy ve svém monograf. kostela sv. Jindř.

[4]) O tom všem Rybička v Arch. Pam. X. 720. 722. a j

[5]) Zápis v knize záduš. sv. Martina Arch. Pam. 732. X. dle Dlabačova Künstlerlex. I. 176. Tomek v Dalibor. 1860 3.

[6]) Seznam bratrstev v Konrádových Děj. posv. zpěvu II Pokud známe rakovnicka osobní jména jsou tu poněkud nesprávna V Č. Mat. Mor. 1874 Nebovidský uveř. seznam morav. artikulů literátských. Spočetl od r. 1516

Čeští Bratří v Jednotě své v Čechách družin zpěvných nemívali; obec zpívala všecka, a starší řídili. Na Moravě Jednota boleslavská zpěvná bratrstva měla.

Přihlédneme zevrubněji k zřízení a životu bratřin literátských.

O jméně již dostatečně zmíněno, že pochází od literního vzdělání členů bratrských; pyšně to praví v artikulích svých literáti budějovičtí r. 1610: „Jmenujeme se od umění svobodného literního literáti.“ [1]) V moravském Zlíně měli úřední jméno „bratrstvo svobodného umění literního“.[2]) Při tom znajíce domyšlivost a pýchu tehdejších lidí literně vzdělaných podivujeme se, že českým kůrům zpěváckým ponecháno jméno literátů: patrně dlením doby a tlakem poměrů jméno zobecnělo, podrževši jen při latinských sborech učenou příchuť.

Jináče bylo příjmení spolkové buď bratrstvo, bratřina nebo tovaryšstvo (v Hradci Jindř.); též po latinsku konvent (v Dašicích, v Turnově a j.), kongregace (v Mladé Boleslavi); zhusta sluli i „cechem“. Však zřízení bratřin literátských bylo cechovní a zcela světle podle artikulů cechů řemeslnických pořízené. Literáti mívali zvyk jako cechové řemeslní, že sobě statuta půjčovali při novozřízení, při obnově, při opravách své organisace; proto také kdo pročetl jedny, dvoje artikule literátské, jakoby znal všecky, neboť co do hlavních kusů byly věru stejné, lišíce se od sebe jen u věcech podřízenější váhy a rozvojem doby ovšem také tím, že, čím se jde dále k věku XVII., tím jsou statuta hovornější, ba někdy až zbytečně povídavá.

Na předním místě v statutech bývá řeč o cílech bratrstva. Bylo to, jakož víme, při všech bratrstvech zvelebení bohoslužby zpěvem; při některých také jasně vytčeny cíle mravní, týkající se počestného chování členstva, a konečně výraz dán i cílům humanním, k nimž vždy náležel poctivý pohřeb členů a někde i podpora nemocných nebo i schudlých bratří.[3]) Nejvíc slov účelu zpěvnému věnuje předmluva k artikulům bratřiny u sv. Vojtěcha v Podskalí:[4]) předmluva tak dlouhá, že ji nelze bez ostychu tisknouti. Začíná se stvořením člověka a pádem prvních lidí. K tomu připojuje se věta, že člověk řečí je obdařen, čímž způsobil si auktor přechod k zpěvákům. Připomíná, že Šalamoun nařídil v chrámě „zpěváky učené v instrumentích, kteří stávali podle řádu svého prozpěvujíce“. Proto také, kdo umějí zpívati chvály boží, mají se

---

až 1631 osmnáctero. V Čechách, když byly bratřiny zrušeny 1784, bylo jich nad sto dle Riegger. Material. X. 179. Konrád l. c. 126. dokládá, že po XVI. století málo nových bratrstev založeno, takže počet v Rieggrovi uvedený platí č. pro XVI. věk.

[1]) Č. Č. Mus. 1845. 114.

[2]) Nebovidský Č. Mat. Mor. 1874

[3]) V Brodě Česk. Riegger. Material. X. 172.

[4]) Univ. knih. sig. 17. B. 25.

k tomu ochotně míti a „za kůr se nestyděti, aby snad tudy k němym živočichům přirovnáni nebyli". Na konec přirovnává se kůr literátský ke kůru andělů jednak s tendencí slibnou, jednak aby přednost literátů před jinými cechy se odůvodnila. Úvod k artikulům totiž praví, že literáti „nesou na sobě obraz onoho budoucího kůru andělského v nebi, jenž s anděly zpívá, z čehož se poznává, že ta jednota literátů přede všemi jinými pořádky má předek míti".

Na čele spolku literátského byli „starší", kteří vedli správu všeho a byli představiteli i duší bratřiny. Bývali v menších spolcích dva, ve větších čtyři. Někde spravovali tito čtyři obě bratřiny kůru latinského i českého, ale jinde měl každý kůr své, třeba také čtyři, takže v čele bratřiny kostelních pěvců stálo osm starších. Takž bylo na příklad v Brodě Českém. Staří sluli také praepositi, probošti,[1]) v Praze jim říkali též „páni inspektores starší".[2]) Bývali voleni z plného shromáždění literátské bratřiny na rok. Po roce mohli tíž mužové zvoleni býti zase. Obyčejně voleni ti, kteří v obci drželi přední úřady, takže již tím samým měla bratřina v obecní repraesentaci podporu, ale také stala se na politickém úřadě rathouzním závislou. V Lounech voleni starší literáti latinští dokonce v městské radě samé. Čtemeť v městské knize při r. 1583: „Starší literáti latinského kůru v radě voleni, Jiřík Dědek pan primas, Florian Rokycanský, mistr Jan Artophidius, mistr Adam Cholossius. Stalo se v obojí radě v sobotu po sv. Mikuláši." [3])

Možná, že lounský případ jest mimořádný stejně tak, jako se stalo téhož roku 1583 v Hoře. Literáti latinští od Vysokého kostela připomenuvše totiž konšelům, kterak „Pán Bůh prostředkem smrti do 18 osob z téhož kůru povolati ráčil", zvou pány, „poněvadž ten kůr obnovení potřebuje a pánům že nad tím podle závazku k úřadu učiněného ruku držeti náleží, k hlavní konvokací, aby ráčili mezi ně k Mayšnarovům přijíti a starší kůru voliti".[4])

Rozumíme-li dobře, dává se tu právo volby přímo v ruce městského úřadu, a jakož řečeno, máme to za případ mimořádný, neboť obyčejně vykonávali volbu členové v shromáždění valném sami, ač ovšem nikterak demokraticky; vždy voleny osoby přední, mající v obci platnost. Zákonitou volbu úřední a ne spolkovou nalezli jsme jenom v statutech literátů sv. Vojtěcha v Podskalí pražském r. 1591.[5]) Tu čteme, že od starodávna volí se z měšťanstva vší osady jistý počet starších, kteří opatrují v té osadě obecné dobré, při tom spravují také kostelníky čili úředníky chrámové. A těmto měšťanským „starším" nade vší osadou zřízeným a v radním domě potvrzeným dle statut sv. Vojtěcha „náležeti

---

[1]) Artik. liter. v Turnov. Opis musej. 1617.
[2]) Arch. praž. č. 1160. 111.
[3]) Pamětn. kn. I. A. 2. fol. F. 3.
[4]) Kn. memorab. arch. kutnoh. fol. F. 7.
[5]) Rukop. univ. kn. 17. B. 25. čl. 1.

bude jisté osoby, které by správu jednoty literátské držely, voliti, a ti od předních pánů starších zvolení jsou starší jednoty". Tedy starší osadní volili starší literátské a ne spolek.

Vzácný způsob voliti starší mívali v Sušici. R. 1603 literáti dostávají od městské rady potvrzení svého konventu s obšírným napomínáním, a v tom listě jménem jsou uvedeni vedle císař. rychtáře a povědomého mistra Adama Rosacia tři starší literátští s právem, aby zůstávali staršími do smrti, a umřel-li který, aby ostatní „na místě z světa sešlého jiného z bratrstva voliti mohli".[1])

Starší zastupovali bratřinu v soudech a vůbec na venek při pravních jednáních.[2]) Proto také chovali pečeť spolkovou u sebe. V jednotě literátské byly funkce starších velmi rozmanité a důležité. Nejprv jim náleželo přijímati členy, ale v tom obyčejně bývali odvislí tak, že se kandidáti u nich přihlásili, a starší vyšetřivše podmínky, navrhovali o přijetí nebo nepřijetí valné hromadě. U nich byla kniha členův zapsaných, jež slula album, nebo matrika a leckde i „matka". Starším náleželo valné schůze, obyčejné i mimořádné, svolávati. V schůzích řídili jednání. Starší mívali jistou jurisdikci nad členy: oni smiřovali rozvaděné a rozsuzovali spory, ukládali a vybírati kázali pokuty. V tom a ve všem jiném, co se spolku týkalo, měli členové býti starších poslušni, a stanovy třebíčské radí, aby se spíš ve všem doma porovnali a trestali bez konšelů a bez rychtáře.[3]) Stejně tak radí statut mladoboleslavský, „aby práva (t. j. konšelského soudu) k napravování mezi nimi nebylo potřebí".[4]) Dle statut sv.-Vojtěšských z r. 1591 dala rada novoměstská starším moc trestati „příkladem mnohých měst královských a osad v Praze".

Uváživše vinu, mohli trestati pokutami peněžitými, voskem, někde i vazbou, ba dokonce vyloučením. Tímto nejhorším trestem, když se člen několikrát (obyčejně po třikrát)[5]) potrestaný, nenapravil.[6]) Při těžších pokutách ovšem byli starší tak obmezeni jako cechmistři v řemeslech: věc těžká nechána valné schůzi, aby rozhodla. V statutech sv.-Vojtěšských pod Skalou v Praze zanecháno rozsudku valné schůze již ta provina, když člen „sváry působí a bratrstvo pomlouvá".[7])

Ovšem měla-li v bratrstvě býti svornost, k níž artikule nejčastěji napomínaly, měla-li panovati kázeň, měli-li se bratří i mimo kostelní službu chovati k sobě bratrsky a v obci vážně, mravně: byla věc nutná, aby také starší dle týchž statut byli ostatním v tom ve

[1]) Kniha sušická z r. 1586.
[2]) Arch. praž. 1160. 111.
[3]) Kubeš. Č. M. Mor. 1880. 135.
[4]) R. 1565. artik. mladobolesl. Otisk u Tadry v Památ. 30.
[5]) Řád Jindř. Hrad.
[6]) Řád z Tišnova v mus. 1678. čl. 12.
[7]) Odstavec 14.

všem vzor, starší měli na předním místě svítiti jako svíce jasná. Artikule konventu literátského u sv. Valentina v Praze v Kaprove ulici (r. 1599) říkají to velmi světle, kážíce, aby členové se měli vespolek rádi „v tom poctivém sousedství“ a „starší aby příkladným životem předcházeli“.[1])

Největší péči kromě kostela měli starší věnovati spolkové správě finanční. Literátská bratrstva byla zbožnými odkazy nadána grunty všelikými, které i přes výhody od vrchností propůjčované [2]) dobře musily býti spravovány, aby nesly užitek. Literáti mívali své „literátské stodoly“; [3]) mívali vinice, z nichž prodávali své „literátské víno“, mívali rybníky, k jichž rozumnému opatrování v Králové Hradci najati od starších i „literátští fišmistři“, mívali i literátské krávy, které dávali v nájem jako krávy zádušní čili železné; [4]) zhusta náležel sboru literátskému dům v městě, jenž také nosil užitek.[5]) Nemovité jmění literátům v Jaroměři r. 1786 skonfiskované ceněno za 2770 zl.[6]) V některých městech požívali literáti beneficia jednoho varu piva, což v Berouně na př. vydávalo ročně po 12 sudech; [7]) v Sobotce smívali si uvařiti z 15 strychů pšenice 20 věrtelů piva.[8]) Pivo se ovšem s větší část prodalo nebo vydalo na čepě, s některou část je propili o slavnostech členové družiny literátské. Jináč literácký důchod býval vůbec z obyčejných a řádných příspěvků členských, z mimořádných darův a odkazů, z pokut. K příjmům a vydáním náležel, jakož zmíněno, i vosk k svícím a svíce samy, kteréž sloužily k oltáři a k pohřbům; veliké „svíce literátské“ stávaly též „u hlav oltáře“ [9]) a bývaly k slavnější bohoslužbě rozsvěcovány.

Na ten důchod musili starší míti zřízena zvláštní registra, na jichž listy psáno i všecko vydání. Rozumí se, že také bývala opatrována jedním ze starších pokladnice spolková, k níž druzí měli po klíči.

Starší bývali povinni pečovati všelijak o rozmnožení důchodů; některá statuta sama napomínala členy k dobrodineckým darům a odkazům bratřině,[10]) jinde dbali o to starší. Však nejobyčejněji odkazovalo zbožné obecenstvo samo bez pobídky všelico literátům.

---

[1]) Arch. praž. listin 451—21. čl. 4.

[2]) Na příklad grunt, jejž dal humpoleckému bratrstvu Jan z Velechova r. 1575, měl platiti jen 8 gr. ročně, desátku žádného. Pamět. Humpolec. od Trnky v mus. z r. 1823.

[3]) V knize jaroměřické se čte, že Valentin tkadlec kradl ze stodoly literátské obilí; troušeno až k jeho domu. Č. Mat. Mor. 1874. 120.

[4]) Kn. ronovská kšaftovní. 74.

[5]) Rychnov. Sedláček. 56.

[6]) Knapp; Jaroměř. 190.

[7]) Seidl. Rukop. kronyky o Beroun. 63.

[8]) Artikule v mus. Bratrstvo obnovuje se tu r. 1629, ale bylo tu jistě již 1608.

[9]) Rukop. Urbanův v mus. Hist. v. Kruman 165.

[10]) Ml. bolesl. čl. 11.

Děkan mělnický kněz Písecký r. 1588 jim poručil kšaftem podle „partes cum sex vocibus“ i „jeden stříbrny koflík, který slove Blažen“.[1] Nestačila-li pokladnice, rozepsali starší po členech, někdy i po jiných sousedech sbírku; náchodští literáté na příklad sbírají r. 1538 i na pulpit.[2] Také koledováním bylo rozmnožiti leckde příjem; aspoň r. 1564 dostávají od jindřichohradecké vrchnosti literáti „Nového léta“ koledy tolar.[3] V pražských osadách farních si literáti v určité výroční časy na podporu služeb božích činili přímo právo, a osadní rádi dali z jmění zádušního, kolik potřebí. Na příklad svíčky lojové na Rorate vždy chtívali a dostávali. A nebyl to výdaj malý — r. 1606 obdrželi literáti sv. Mikuláše na Starém městě „půl kamene“ svéc lojových za kopu a 15 grošů.[4])

Z příjmův a vydání bylo starším literátům jednou v rok ve valné schůzi činiti počet. Starším náleželo opatrovati inventářem a dohledem též drahocenné graduály zpěvné a jiné knihy bratrstvu náležité, příkrovy, svícny, korouhve se znamením literátským.[5]

Snad ve všech bratřinách literátských příslušela starším velmi čestná povinnost dohlížeti ke škole místní. Někde vstaveno do statut, že mají přicházeti čtvrtletně do školy na visitaci a pozkoušeti mládež,[6] aby zvěděli, jak umí, jak se učí. Jinde zase stává v artikulích, že starší nemají se zbraňovati „inspekturu školy“ k sobě přijíti, to jest, když v městské radě o výročních volbách bude některý ze starších literátů učiněn inspektorem školy, aby byl ochoten. Nebylo-li učitele po ruce, bývalo zvykem, že schopný literát starší ho na čas zastal.

Zajisté mívali literáti působení při obsazování kantorských míst při škole, neboť, neměli-li kantora svého, závisel jich zpěv umělý na kantorovi školním, jakožto praktickém hudebníkovi. Takž měli starší literáti spojení se školou velmi účinné a při srdečnosti tehdejších lidí i vroucí; však víme, že z nejedné pokladnice literátské byli učitelé školní i žáčkové podporováni.[7] Nadarmo roku 1598 nebásnil mistr Jan Kampanus, rektor školy u sv. Jindřicha, báseň na literáty, v niž je zove mecaenaty.[8] Že starší literáti jakožto inspektorové školy otecky i vědecky o ni péči mívali, tomu věříme již proto, že ze škol brali literáti svůj dorost.

---

[1] Kn. děkansk. mělnic. VI. 229. Výpis Zamastilův.
[2] Arch. náchod. kn. VIII. B. 6.
[3] Účty panské z l. roku v arch. tamějš.
[4] Zádušní knih. v arch. praž. lit. M.
[5] Literácké bratrstvo Panny Marie ve Velk. Meziříčí dostalo od Ladisl. Berky z Dubé r. 1603 právo okrouhlé korouhve se znamením zlatého kříže.
[6] Č. Brod. Riegger. Material. X. 172.
[7] Č. M. Mor. 1880. Kubeš. Lit. třebič.
[8] Exemplář v museum.

Konečně byla starším literátského konventu důležitá povinnost péči míti o kůr a jeho zpívání. Aby kůr řídili a zpěvy začínali, toho jsou příklady vzácnější; na to byli kantor nebo jiný správce kůru; spíš mívali starší při zpěvu vrchní dozor a ustanovovali buď sami, buď s knězem farním, co kdy zpívati. Ale k té otázce, kteraký byl poměr správy bratrstva a vůbec všeho literátského konventu k farnímu knězi, nelze jedním smyslem ke všem případům odpověděti. Vůbec nebylo stejno, aspoň ne v době nejprudšího různověrstva v Čechách. Rozum říká, že by literáti s farářem, tedy výkonní pěvci s tím, jenž bohoslužebnost vykonává, měli spolu býti ruka v ruku. Kde byli obojí stejné víry, tu asi tak bylo; ale kde byli literáti kališní a kněz katolík, nebo kněz kališník a literáti lutherští anebo kde to bylo jináče spleteno: tu býval rozpor, ano i boj obou stran.

Za příklad literátů, kteří ve všem všudy podřízeni byli faráři, jest konvent jich v Chlumci nad Cidlinou; soudíme tak ze statut r. 1557 psaných.[1]) Změnilo-li se po letech, nevíme. V bratřině mladoboleslavské nesměli starší ve sporech rozhodovati bez přítomnosti děkanovy. Takž stojí v řádě roku 1565. V Prachaticích ukládala roku 1569 statuta, aby se literáti před zvoněním scházeli na faře; ve Velkém Meziříčí chtějí artikule z roku 1606 tomu, aby literáti měli kněze farního za svého duchovního otce, a přízeň svou měli mu jeviti oférami okolo oltáře; polovic oféry určovala statuta knězi, polovici pokladnici literátské.[2]) Také v Budějovicích ukládají statuta, aby literáti na pořádném správci svém duchovním dosti měli a zbytečných hádek o víru zanechali.[3]) V pražských knihách zádušních leckde doklad, že dobře se k sobě měli farář a literáti. Bratřina u sv. Mikuláše a Linharta byla r. 1613 z takové přátelské lásky až i tím poctěna, že farář Zikmund Krinitus Stříbrský věnoval jí spis na slova víry „stoupil do pekel".

Na odpor tomu již jinde svrchu uvedeno, kterakou vojnu měli tíž sv.-Mikulášští literáti s farářem Tomášem Soběslavským roku 1589. Byla v tom víra nestejná: kněz byl kališník rázu katolického; literáti nechtěli mu zpívati latině, také ctili Husa poněkud víc než si přál, i protož v kostele jim nadával, mluvil o žíle a biči, kterým Kristus vyháněl neposlušné z chrámu. Byly z toho kyselosti a žaloby; přivedeno, že dosti malý počet literátů k zpívání do kostela se scházeli.[4]) Když Tomáš Soběslavský od kostela se hnul, nastaly zase poměry přátelské mezi knězem a pěvci. Podobný spor měli s knězem svým literáti v Nymburce roku téhož 1589. Nechtěli mu zpívati Sanctus, nybrž schystali si nějakou píseň

[1]) Z rukop. univ. knih. vytiskl Tadra v Pam. Hlah. 1886. 29.
[2]) Doklady v opisech musejních.
[3]) Č. Č. Mus. 1845. 114.
[4]) Arch. praž. kn. záduš. sv. Mikul. 109. a j.

českou (žaloba knězova dí posměšně „po selsku“), na nešporu nešli a nočně oblékli člověka, aby děkana strašil.[1]) Nejvíc se od sebe rozešli s knězem literáti v době katolické reakce, kdy dosazováni k farám osoby věřícím nemilé. Proto také stanovy literátů sv. Vojtěcha v Podskalí z r. 1591 zanechávají starším plné volnosti raditi se s knězem o zpěvy nebo neraditi se.[2]) Po bitvě bělohorské dostali se z těch příčin literáti v úplnou závislost na knězi farním stejně tak jako škola.

Starším literátům, kde byl sbor nadanější a četnější, stával k ruce služebník, z pokladnice placený. Slul leckde též písařem, jinde pedellem, jinde nomenclatorem, patrně dle svých rozmanitých funkcí. Úloha služebníkova ouhrnem byla k zpívání připravovati pulty, přinášeti a vystavovati kancionály, po zpěvu je uklízeti, opatrovati. Těžké knihy pomáhal služebníkovi nositi některý z nejmladších literátů. Pedellus musel také rozsvěcovati literácké svíce, utírati jich knoty, kruchtu čistiti, pulpity i stolice literátské, přikrov a jiné věci spolkové chovati; když starší poručili, obcházel literáty, zova je ke schůzím, vybíral pokuty, příspěvky a zapisoval si, co vybral. Tím nastávala mu práce písařská, tedy vyšší. Služebník jsa písařem zapisoval zmeškalé literáty na kruchtě a v schůzích, odkudž mu bylo jméno „nomenclator“, neboť kdo z literátů zmeškal nebo nepřišel vůbec, tomu učinil v registrech při jméně „punkt“.[3]) V schůzích zapisoval stručně všecka usnesení spolková. Ve Velkém Meziříčí přidáni dva mladší literáti k písaři pod jménem „adstantes“, kteří mu buď pomáhali v práci písařské, buď ho hleděli, správně-li si vede.[4])

O platech sluhů literátských víme málo. V Českém Brodě míval z pokladnice 40 grošů českých ročně, což ovšem ukazuje k tomu, že byl písařem nebo služebníkem některý městský chudší soused, jenž si služebnictvím při literátech něco přivydělal, neboť o 40 groších ročně nelze býti živ. Stejně tak málo, dávali-li v Mladé Boleslavi služebníkovi literáti třetí peníz z příspěvků, jež obnášely ročně za osobu 3 groše a 3 denáry. Některé mimořádné příměnky ovšem měl služebník kde který k svému malému platu stálému. Od zvaní na pohřeb mu statut mladoboleslavský určoval při nejmenším 4 groše za práci, ale literátská rodina, v níž byl nebožtík, mohla dáti písaři za práci i víc, co by se vidělo. Služebník také běhaje od bratra k bratru po koledě o Vánocích přičinil si něco k příjmu.

Kde neměli služebníka, všecky služby literáti sami vykonali. V malém kostelíku sv. Valentina v Praze byli na literátské služby volívaní tři a sluli „kostelníci“, kteréž ovšem odlišovati jest od

[1]) Borový. Medek. 84.
[2]) Rukop. univ. kn. 17 B. 25. čl. 12.
[3]) Artik. turnovsk. Opis v mus.
[4]) Artik. v mus. Opis. 1606.

kostelníků obecných, kteří byli úředníci veškeré osady. Z literátských kostelníků u sv. Valentina přední měl klíče od kostela a literátské kaple, choval knihy; statut z r. 1599 káže, aby jeden z nich, zvláště času zimního nebo v Rorate vezma kus svíce šel pro pana faráře, druhý aby světlo na oltáři a jinde rozsvítil, třetí aby knihy na pulpit vyložil a při zpívání aby při pulpitě světlo utíral. Jináč chtějí statuta, aby ti tři byli svorni.[1])

Položíme o členech literátských družin. V artikulích literátských bratrstev dosti zhusta se čte přímé nebo nepřímé napomínaní a vyzývání, aby lidé, umějící litery a zpěv, ochotně dávali se pro chválu boží do bratrstva za členy. Vzácný bude asi případ, že statuta literátů sv. Valentina v Praze (1599)[2]) nevyzývají k členství, ale nutí hrozbami a pokutami. Každý prý povinen Boha chváliti, proto každý soused v osadě sv. Valentina „buď učený neb sprostný", jenž by znal literu a čísti uměl, nechť na kruchtě k pulpitu dá se najíti, kdyžby nechtěl, jsa napomenut od osadních v společnosti, aby dal jednu libru vosku k záduší, a kdyby se zprotivil, budiž vyloučen z osady a jeho rodina ani čeleď u chrámu nebudiž pochována.

Kdo chtěl členem bratrstva se státi, přihlásil se u starších; to povědèno již svrchu. Ale přijetí nebylo tak prostinké, jakž prostá naše slova; přijetí bývalo podle zvyků doby více nebo méně složito z ceremonií. Žadatel obyčejně nucen byl přijíti k starším s průvodem dvou tří přátel, kteří, byť jen formálně, za něho zaručili.[3]) Zvláště bylo vysvětliti, jaké jeho náboženství, aby nebyl vnesen spor o víře do sboru. Zakládací list obnovených literátů sušických dí r. 1603 tou příčinou: „Fundament a grunt pravého bratrstva literátského záleží na sjednocení pravého náboženství, protože srovnání Krista s Belialem nižádné býti nemůže, i tehdy jejich přední povinnost bude, aby se pravého čistého učení evangelitského jednomyslně přidrželi" ... „a sjednocení při čisté pravdě a pravém religionu zachovávali.[4]) Některá statuta přímo káží, aby nebyl za člena nikdo přijímán, kromě že svou žádost předložil veškerému bratrstvu pospolu ve valné schůzi shromážděnému.[5]) Tu ovšem pak bývalo ceremonií víc. Katolická bratrstva chtívala, aby kandidát šel k zpovědi nebo vůbec aby vyznal veřejně svou víru. Řád tišnovský r. 1618 dle starého zvyku kázal, aby kandidát učinil „professionem fidei" podle nařízení sněmu tridentského v kostele před oltářem sv. Václava, patrona, u přítomnosti faráře a bratří. Pak aby se teprv zapsal do knih bratrských.[6])

---

[1]) Arch. praž. listina č. 451—21.
[2]) Tamže.
[3]) Ruk. univ. knih. 17. B. 25.
[4]) Kn. sušická z r. 1586. str. 112.
[5]) Č. Č. Mus. 1815. 114. Liter. budějovic.
[6]) Řád v museum. Tento řád stvrzen roku 1618 konventem jeptišek v Tišnově.

Zachovalo se nám obšírné vypsání ceremonií literátů hulínských; řád sic je z doby pobělohorské, ale znajíce okolky a předlouhé procedury lidí předbělohorských, nemůžeme v řádě hulínském z r. 1639 neviděti starší, obvyklý u katolických bratrstev způsob; ba odmyslí-li sobě čtoucí ceremonie výlučného rázu katolického, máme před rukama způsob, jímž přijímáni členové do jakéhokoli náboženského bratrstva vůbec.[1])

Když se totiž bratří sešli v hromadu poklekli a říkali litanii o Panně Marii. Pak vstoupají kandidáti. Pokleknuvše, říkají Otčenáš a Zdrávas. Od nich říká jeden prosbu, aby byli do společnosti tohoto slavného bratrstva přijati. K čemuž odpoví správce bratrstva, že žádost těch poctivých lidí jest hodna a že ji sluší dosti učiniti, však prve než se to stane, aby maličko vystoupili. Když tak učinili, hlasuje se. Nejprv starší sklonili hlavy v hromadu a tichým hlasem si pověděli, je-li co proti kandidátům. Pak vyzvali ostatní bratry k hlasování. Nebylo-li překážek, zavoláni kandidáti, a tu jim řečeno, že hromada vůli svou dává, však na ten způsob, slíbí-li bratřím starším poslušenství zachovati. To slíbili. Na novou otázku zaslíbili i uctivost k starším a na třetí otázku připověděli zachovávati reguli, která se jim přečte. Po té byli vyzváni, aby zasedli mezi bratří a ve lhůtě dvou tří neděl aby podnikli zpověď a poslední ceremonii přijímací. Modlitbou bylo rozpustiti shromáždění.

V den „professu“ obnovena v kostele prosba za přijetí a správce k ní dal v odpověď, aby nejprve vyznání víry katolické učinili. Klečíce říkali kandidáti vyznání víry; každý dodával k tomu jméno své. Při tom úkonu všecka bratřina pro poctivost v kůru stála. Po tom konali slib či přísahu na krucifixu ve mšále, vkladajíce naň dva prsty a klečíce. Když to vykonáno, kandidáti modlili se k patronce bratrstva, k Panně Marii, řkouce, že ji přijímají za orodovnici a opatrovnici, a slibují v úctě ji mívati s prosbou, aby byli od ní přijati za nehodné bratry, aby jim byla milostivá nyní i v hodinu smrti, aby ďábel na ně žádného práva neměl. Končili: „Dej mi, abych dobrý příklad jiným dával a mé duše spasení věčné způsobiti mohl. Amen.“ Tu pak všickni zase povstali, a ten, jemuž náleželo, vyhlásil je za bratry. Každému podal svíci slovy: „Přijměte svíci hořící do rukou na znamení všech účastností a odpustků bratrství tohoto; pán Bůh rač to dáti a blahoslavená panna Maria, aby duše vaše před trůnem božím jako tyto svíce jasna byla.“ Když podali bratří nově přijatí ostatním bratřím ruku, zazpívána píseň, vyříkána modlitba, a tím bylo konec slavnosti.

V starších bratrstvech sliby poslušnosti a zachování statut konány obyčejně rukou dáním, ne přísahou.[2]) Když zapsán nový

[1]) Č. Mat. Mor. 1874. 131.–133.
[2]) Cech liter. v Mezeříčí. Opis v mus. 1606.

bratr v registra, bylo mu položiti do pokladnice „příjemné“, buď vosk, buď peníz za přijetí. Příjemné nebývalo ani u téhož bratrstva vždy stejné. Statuta sv.-Vojtěšská v Praze (1591) připouštěla to vůbec k uvážení starších, kteří se ovšem řídili zámožností přijatého bratra. Mladoboleslavští uložili si za příjemné libru vosku nebo což „usoudila láska“. Tišňovští literáti chtívali od nového bratra 4 libry vosku a 8 grošů českých do truhlice; solnětí libru a 15 krejcarův a jiní jináč. Novému bratrovi ukázáno místo v kostele, kde bude sedati a stávati, a když někde bratřina měla zvyk při funkci kostelní odívati se pláštěm o stejném kroji, obdržel plášť.[1])

Mezi členy bratrstva mívali nejmladší literáté, jakož připomenuto, jednu obtížnější práci nežli všickni ostatní, nebylo-li služebníka, musili posilky a obsilky a všecky jiné práce jeho konati sami; a i když byl sluha nebo písař, byli povinni mu pomáhati buď účinně buď jako astanti. Ve Velkém Meziříčí jeden z mladších nosíval i korouhev, jsa v komži oděn. Některá chrámová osada záduší ochotného literáta za jeho služby o slavnostech výročních laskavě dařila; v pražských knihách zádušních o tom čteme leckde. Na příklad záduší sv. Martina platívalo „literatovi, který přes celý rok knihy vystavuje“, húsci o Štědrý den a půl beránka o Veliké noci.[2])

V bratrstvě literáckém činívají statuta slovy tu a tam hozenými rozdíl mezi bratry staršími a mladšími. Pokud se „staršími“ nerozumí představenstvo, nebude toho slova lze jináč nežli doslovně bráti. Byli to starší členové a, jak za to máme, členové, kteří již nezpívali. Co se vypravuje a bez kritiky jde z knihy do knihy, toho naprosto po našem soudě nebylo, aby totiž literáti tvořili dvojí zbor zpěváků, zbor starších a zbor mladších. Jednak s jakou uměleckou ctí a výsledkem byli by starší sousedé s mdlými hlasy mohli se sborem mladších, svěžích hlasů v zápas se dáti? Druhé, nelze si přes všecken květ bratrstev v žádné době mysliti, že bývalo umělých zpěváků tolik, aby důstojně zastali všecky hlasy dvou samostatných polyfonních sborů, jednoho starého, druhého mladého. V jaroměřském kancionále z r. 1566 zapsáni všeho vsudy dvacet dva literáti.[3]) V sedlčanském kancionále (1580—1594) vyobrazeno jen 15 pěvců při zpěvu figurativném! A konečně co měli zpívati staří a co mladí?

Tušíme, že starší členové nic nezpívali, jsouce již jen členy přispívajícími a dobře vysloužilými. Kde který spolek stál o členy

---

[1]) I v Praze odívali se stejným pláštěm. 12 plášťů po literátech zderazských dostali roku 1638 nákladníci piv od městské rady, na něž byly pláště připadly. Arch. pr. kn. č. 97.
[2]) Kn. sv. Martina 1612.
[3]) Knapp. Jaroměř. 68.

přispívající,[1]) brával k nim ochotně i lidi, kteří neuměli zpívati, ba ani čísti, připouštěl i ženské v bratrstvo, jen když platily na potřeby spolkové. Do konce XVI. věku dosti obecné bylo přesvědčení, které v artikulích hulínských literátů vyjádřeno: „A kteřížby bratří zpívati neuměli, nebo na větším díle pro zaměstnání tomu zadost učiniti nemohli, ti do pokladnice ročně dají jeden funt vosku, aby tak aspoň, kdyžby zpíváním pomáhati nemohli, kůr ke cti a chvále božské světlem ozdobili a tudy společné zásluhy mohli účastni býti.“[2]) Že mohou i ženy účastenství míti v spolku aspoň částečné, a za to účastenství že se jim vystrojí spolkový pohřeb, to mají některá statuta zřejmé v sobě — na příklad českobrodská, meziříčská;[3]) ale nepochybujeme, že literáti příspěvků sousedek nikdež nezamítli a o pohřeb jim za to rádi zazpívali. Přijali takovou sousedu i s dítkami „do společnosti pro samý provod“. Víme příhodu z Loun. Roku 1582 „dožádala se Alžběta Listopadka jednou i druhé při pánich starších kůru českého i jiných přísedících, uznávajíc tuto ránu morní, aby vedle řádu křesťanského k pohřbu s dítkami svými provozena býti mohla, protož vyš dotčení páni k ní sou se naklonili a ji do společnosti své pro samy pohřeb anebo provod přijali, ona pak za tak laskavé přijetí připovídá pánům literátům kůru českého, o sv. Martin léta tohoto 1582 dobrého vína vértel dáti“.[4]) Vzácnější případ, byly-li v Litomyšli ženské i činnými členy české družiny literátské. Havel Bílkův, soused zdejší, odkazuje r. 1571 na graduál česky 50 kop miš. a 28 tolarů „do kůru dolejšího (tedy českého) kostela sv. Kříže, kde se česky a neobyčejně zpívá, obojímu pohlaví, mládencům a pannám, mužům i ženám, aby se zvětšilo chvalám božským“.[5])

Příspěvky čili pretium vybíráno čtyřikrát za rok, o kvartál, o Suchých dnech. Nebyly ve všech spolcích stejné, aniž lze říci, že časem všude stejnou měrou vzrůstaly. Koncem XV. věku platí v Hradci Jindřichově literáti po sedmi penězích, ale ti, kteří zpívají, neplatí.[6]) V polovici století XVI. platívali mladoboleslavští literáti do truhlice po sedmi denárech, což vydalo za osobu ročně 3 groše a 3 denáry, tušíme že pražského rázu. Na míšeňsko by to bylo příliš málo. Do konce století XVI. Českobrodští ustanovili se platiti o kvartál po 10 groších, praví se[7]) groších českých, což

---

[1]) Tomek. Policie. 95. Liter. v Solnici. Regule v mus.

[2]) Č. Mat. Mor. 1874. 126.

[3]) Tím a následujícími zprávami vyvracuje se mínění, že by ženské k bratrstvům teprv po antireformaci katolické, po bitvě bělohorské (Arch. Pam. X.) směly.

[4]) Arch. louns. Cod. I. A. 2. fol. č. 20.

[5]) Lib. testament. z roku 1542. 286; v c. k. listovně. Vypsal a sdělil Štěpánek.

[6]) Arch. zem. Opis z Hradce.

[7]) Riegger. Material. X. 172. Snad nedobré čtení.

zase až příliš mnoho; kdyby to byly jen groše míšeňské, tedy za polovici českých, však i 40 grošů míš. či 20 českých za rok dáti, bylo by u přirovnání s předeslou sazbou velmi mnoho. Literati u sv. Vojtěcha v Podskalí platívali v týž čas jen po groši o Suchých dnech, tedy 4 groše za rok [1]) V prvních letech XVI. věku mezeřičtí dávají po sedmi penězích o kvartál, tedy nominálně tolik, co mladoboleslavští padesát let před tím; v týž čas budějovičtí platili ročně po 8 groších míšeňských;[2]) v Tišnově dávali ročně právě tolik — 1 groš český o kvartál;[3]) stejně tolik dávali Sobotečtí dle statut ještě r. 1629;[4]) do polovice XVII. století vzrostl kvartální plat literátů turnovských na 12 krejcarů.[5]) Těch několik příkladů nechť postačí na poučenou a přirovnanou.

Podotknouti jest, že při kostele Panny Marie na Náměti v Kutné Hoře platívali členové kůru literátského nějaký peníz sabatales, tedy každou sobotu, ale nevíme kolik a nevíme, kterak se tento plat měl ke kvartalnímu pretium.[6]) Nápodobně platívali bratři v Trebiči dle statut z r. 1515 co neděli do pušky po penízi.[7]) Bezpochyby ti ani oni o Suchých dnech nic nedávali. Aby někdo za to, že je literátem, placen byl, toho případ nalezli jsme r. 1600 v Hradci Jindřichově: tu čteme v počtech panských: „Dány starému Johannesovi, že za Jeho Milostí pánem na Rorate na Maturu chodívá a literátem jest, za půl léta 2 kopy.“[8])

Schůze spolkové konány, nebylo-li zvláštní příčiny k jich svolání mimořádnému, obyčejně čtyřikráte za rok, tedy kvartálně. A kde ani to nebylo zvykem, tu kázáno stanovami, aby o Suchých dnech aspoň páni starší se scházívali a rozjímali o dobru družiny literátské.[9]) Však jednou za rok byla ve všech bratrstvech schůze valná povinná, byl to „conventus generalis“, jehož bez pokuty (již v půlce XVI. věku 2 groše české leckde!) nikdo nesměl vynechati; starší zanedbal-li, platil dvénásob. Mohli i vyloučeni byti nedbalci velicí.

Tuto valnou schůzi literáti konali někde v neděli provodní, někde v den svatého Ondřeje, na počátku adventu, někde v kterýkoli den adventní, jejž rok co rok napřed ustanovili. Čas, účel a místo schůze valné oznamují stanovy literátství svatovojtěšského v Praze slovy: „Každého roku poslední neděli před adventem v jistém místě, o kteréžby se starší snesli, buď ve škole společné shledání všech literátů, aby počtové z příjmův a vydání

[1]) Univ. kn. 17. B. 25. čl. 15.
[2]) Č. Č. Mus. 1845. 114. čl. 4.
[3]) Statuta v mus.
[4]) Stat. Polyxeny z Lobkov. v mus.
[5]) Opis statut v mus.
[6]) Arch. zem. Opisy z kut. Hory 1592.
[7]) Kubeš Č. Mat Mor. 1880. 135.
[8]) Z účtů hradeckých sděluje archiv. Tischer.
[9]) Artik. sv. Vojtěcha. 1591. Univ. knih. lit. c.

učiněni byli.“ [1]) Budějovické stanovy chtějí tomu, aby schůze nebyla v domě šenkovním. Schůze konány skutečně buď ve škole, nebo na faře, někde i v radním domě [2])

V schůzi čítány od toho, komu starší uložili, [3]) stanovy, přijímáni členové, rovnány spory, konány počty a nové volby. Artikule kázaly, aby při všem jednání byla važnost, mladší před starším aby všetečně s řečí neutíkal, ale aby čekal, až na něho pořadem bude podáno. Již v starých statutech třebíčských zakazuje se, když literáti se sejdou, aby jeden z druhého žádných posměchů neměl pod pokutou. Kromě voleb ovšem nejdůležitější kus o valné schůzi byly počty. Obyčejně vykonáno všecko hladce. Starší předložili registra, literáti vybrali ze sebe sousedy, kteří v ně nahledili, a bylo odbyto.

Kteří starší kde hospodařili špatně, se svými registry na valnou hromadu nepřicházeli, tací vůbec valné hromady nevolali, takže jedna chyba za sebou vlekla druhou. Nespokojenci v bratříně, když se jim nevidělo déle snášeti nehospodářstvo starších, vznesli věc na vyšší představené, na konšely městské totiž, kteří všude měli nad bratřinami ochranu čili protektorát a tím již i jakous vyšší právomoc. V městečkách poddaných šlo se s protektorátem i s žalobami na vrchnost panskou.[4]) R. 1619 na příklad donesło se radě kouřimské, že starší literáti registra vedou nedbale a že se mnoho utrácí. Patrně to nebylo lze staviti v schůzi valné. Rada uvažovala a uvázivši zapsati dala rozkaz do městské knihy v těchto slovech: [5]) „Počet činěn pánův literátův obojího kůru latinského i českého, kterýž jest v považení vzat byl; v němž se nachází za neobyčejnou věc, co se kdy kterého týhodne namlátilo, že se nespecifikuje a to toliko, jakýby rationál byl, se přednáší: protož aby se toho na budoucí čas nedálo, a co se dotejče nákladu na svačinu, kterak veliká outrata na to se činí a ze dvorův na to se taky béře, též také aby při mírnější outratě se dálo, a více se toho nedálo, to nařizovati ráčí.“ Druhý příklad o něco horší. R. 1592 chtějíce literáti při kůru panny Marie na Náměti v Hoře donutiti své starší k pořádným počtům, žalují radě městské zlé věci: prý kůr vyzdvižen od nebožtíka Mikuláše Kolínského, šafáře mince na Vlaském dvoře, „s povolením vaším“; kdo nezpívá, měl stižen býti pokutou, ale starší nejen že nechodí sami, nýbrž co se

[1]) Tamže č. 3.

[2]) Co Konrád (v Děj. posv. zpěvu) uvádí za vyobrazení konvokace v třeboňském kancionále, není obraz konvokace, nýbrž městský soud o 12 konšelích, se stranami a advokáty.

[3]) Řád mladobolesl. l. c.

[4]) Že budějovické bratrstvo, na potvrzení svých stanov dožádavši se r. 1615 královského majestátu, hledělo ještě výše nad nejbližší vrchnost, to příhoda ojedinělá. Podobně ojedinělá věc v Plzni a v Mostě, že tato katolická města za pomocí legatovy dala si statuta stvrditi římskou kurií.

[5]) Kouř. manual. 22.

peněz sešlo a do pokladnice nasbíralo, vzavše pokladnici z kostela, všecko propili všetečně; vypůjčili si před tím tři tolary, těch neoplacují a pacholatům, která mezi literáty chodí zpívat diškant, dvakrát za rok sic střevíce dávají, ale za ně dlužni zůstávají.[1]) Jak věc šepmistři horští uklidili, nevíme.

V svačinách, o nichž svrchu řeč, mívali členové literátských spolků náhradu za své práce a poněkud i za své příspěvky. Svačiny bývaly o slavnostech a nelze si jich obou nevšimnouti poněkud. Slavnost spolková byla nejprv v den patrona. Každý spolek měl mezi světci, jakož víme, patrona svého čili advokáta; jemu posvěcen oltář, v jeho den slavná bohoslužba. Bratřina prachatická volila sobě za advokáty své víc svatých, sv. Kateřinu, Barboru, Dorotu, Marketu.[2]) Hlavním patronem jim byla nejsvětější Trojice a Panna Maria: slavili tedy literáti v Prachaticích z těch příčin ročně šest slavností; Vilím z Rožmberka přidal jim na ty slavnosti deset tolských (tolarů) ročně.

Druhý způsob slavnosti býval o Suchých dnech: v ten čas slaveno officium defunctorum;[3]) jeden den byl zádušní nešpor odpoledne, nazejtří byla bohoslužba za členy zesnulé. Statuta chtívala v bratřině nejedné, aby členové v ten čas šli k večeři Páně; statuta katolická nařizovala zpověď. Kdo zanedbal některou částku slavnosti té, pokutován podle artikulů buď voskem (librou nebo polovicí) buď penězi. Při zádušní bohoslužbě mívali literáti svíce v ruce, na to byl onen trest voskem.

Všecky tyto slavnosti oslavovány, za starých srdečných i bujných časů, také svačinami čili pitkami. A když z příčin jakýchkoli nehodilo se učiniti svačinu o slavnosti patrona nebo o Suchých dnech zádušních, to zajisté všickni všude literáti aspoň v den valné schůze, v den veliké konvokace mívali svačinu čili kolaci. Jest paměť stará, že r. 1526 v Litoměřicích slavena taková literátská kolací veřejně na rynku o dvaceti stolech; nejedli a nepili jen literáti, než patrně všecka městská honorace spolu. Obec platila náklad na tento veřejný hodokvas literátský, k němuž zajisté seběhlo se všecko město. Prý po hodokvase šli členové i hosté průvodem do kostela zpívajíce Te Deum.[4])

Obyčejně si platívali kolace literáti sami ze své truhlice, jen o slavnostech kostelních, výročních, o posvícení a jindy leckde měla osada zvyk, že ze záduší vystrojila literátům za jich celoroční zpívání nějakou kolací. Čtemeť na příklad r. 1606 v zádušní knize pražského sv. Mikuláše, že v den sv. Mikuláše dána literátům kopa grošů „na jídlo“,[5]) což by nebylo mnoho; proti tomu

[1]) Arch. zem. Opis z kutnoh. 1592.
[2]) Diplomatář musejní. 1569
[3]) Artik. 1489 v Hradci Jindř. Opis mus. čl. 7.
[4]) Lippert. Leitmer. 304
[5]) Arch. praž. kn. zádluš. lit M

r. 1598 platí záduší sv. Vavřince pod Petřínskou horou o pouti literátům pět kop 50 grošů za svačinu a roku následujícího dokonce dvacet kop, což summa převeliká.[1]) Záduší panny Marie na Louži v Praze strojí r. 1591 v síni školní literátům o pouť nadložením dvanácti kop; rok potom stojí oběd literátů českých a latinských ve škole 11 kop 21 grošů.[2])

Někdy vybrali si literáti k svým svačinám důvody i mimořádné, při čemž — jednajíce oblíbeným zvykem své doby — pijeli velmi mnoho. Vypravujeť na příklad kronikář svého rodného města lounského Mikšovic, že roku 1598 „Páni literáti kůru latinského u Jana Džbera kolací měli, při níž sud vína říkaje dobrého vypili, takže ho k zejtří sotva asi sedm konví pozůstalo"; nebo že roku 1601 „v outery po novém létě páni literáti kůru latinského u Jana Bakalářovic měli kolací na pitku a při té kolací sud vína odsoudili".[3]) Lze-li věřiti zprávě protivníků, rychnovští literáti scházeli se na propití, kdykoli měli slušnější hromádku peněz pohromadě. Vypravuje český Bratr: „Jest v Rychnově jakési bratrstvo literátské, težkem ho sám čert nevymyslil, kdož z nich ráno do kostela nepřijde a zmešká, musí trpěti pokutu penežitou dva groše; tak shromáždí některou kopu, koupí za to některý sud piva hradeckého a k tomu dadí sobě připraviti některý oběd neb večeři, a pijí, dokud který můž, užírají se, někdy se i za vlasy povytáhnou."[4])

Abychom všimli sobě nejdůležitější činnosti, jíž literáté byli svatosvatě povinni a statuty vázáni, totiž jejich zpívání bohoslužebného.

Kdo měl jen poněkud schopnost k zpěvu, pobízen zpívati, ano i nucen; „co pán Bůh při stvoření světa chtěl od bylin míti, aby jedna každá ovoce vydávala, to též od jednoho každého věrného křesťana v kůru literátském se žádá".[5]) Podle svých artikulů byli literáti povinni zpívati v neděle a ve svátky bez vyjímky; zpívali o maturách i o hrubé mši; kromě neděle zpívali jen ve dva, tři všední dni, jakž právě kde zvykem bylo. Ale v době adventní všude zpívali kolik dní v témdni Rorate. V Mladé Boleslavi k tomu určena neděle, pondělí, středa a pátek. Velkého Meziříčí artikule káží literátům dokonce, aby zpívali v adventě denně, „kdyby kněz nepřišel, aby přece zpívali".[6]) Literáti také povinni bývali zpívati při processích, zvláště při processí Božího těla, kteráž povinnost rozprostřela se i na oktáv. Tišnovská statuta

[1]) Arch. praž. č. 312.
[2]) Arch. praž. kn. zádušní.
[3]) Opis z rukop. děčín. u p. Merze v Lounech.
[4]) Rak. mus. II. B. 9.
[5]) Artikul z Solnice, Mus.
[6]) Opis artik. v mus. (l. 4.

praví, že mají literáti při té processí býti se svěcmi v rukou a „s velikým triumphem“.[1])

Při všech těch a jiných pobožnostech bylo zpívání literátů dvojího rázu, bylo chorální, bylo figurální. Chorálem zpívali ve všední dni, chorálem pěli literáti své všední matury, své rorátní zpěvy předlouhé a dojímavé. Však nezpívali jen chorály své, než mívali na péči vésti chorální zpěv obecenstva v kostele. Obzvláště před kázaním a po kázaní, po epištole a evangelium „písně s jinými začíti a zpívati mají s přítomnými“. Tak chtějí statuta u sv. Vojtěcha v Praze.[2]) Zlínským literátům ukládalo se, aby při processí se rozdělili, jedni aby pomáhali zpívati mužům, druzí ženám „buď v hlasu nebo v textu“, aby se nemylil nikdo.[3]) Tušíme, že byla potíž s chorálním zpěvem obecenstva dosti hustá: prostí lidé, měli-li dobře a bezpečně zpívati, musili píseň uměti z paměti ven. Zpěvníky byly po ruce, zvláště evangelíci o jich pořízení péči mívali,[4]) ale což posloužily těm, kteří neuměli čísti, a těch bylo v dobách starších mnoho. Nebyla-li píseň příliš známa, bývalo nutno v kostele předříkávati, ba kousek za kouskem předzpěvovati týmž způsobem, jako to slycháme při poutnících.[5]) Snad z českých literátů některý, hřmotnější hlas maje, předříkával. Melodii při zpěvu obecném drželi z ochoty literáti. A lze hned říci, že to byli asi literáti českého kůru.

Latinského kůru práce i pýcha byl zpěv umělý, figurální. Figurativní, mnohohlasý zpěv hlaholil v neděli a ve svátek,[6]) ale i tu střídaly se latinské zpěvy mnohohlasé s chorálem buď českých literátů samých anebo všeho obecenstva v kostele. Čeští začínali ráno po klekání, a zpívali Otčenáš (v Chlumci) nebo jiné zpěvy až do matury, ku které sešli se literáti latinští. Stejně tak zpívali čeští literáti před hrubou a před nešporem. Když se začala liturgie u oltáře, měli latinští pěvci zpěvem svým a capella přední slovo. Však před kázaním a po kázaní, kteréž, jak svrchu vyloženo, mívalo své místo uprostřed bohoslužby oltářní, ujali zpěv zase čeští literáti a zhusta s nimi i věřící shromáždění. Při mši kališnické kromě toho zpíval český kůr i při oněch částech mše, kteréž kněz

---

[1]) Tamže čl. 4.

[2]) Umv. knih. 17. B. 25 čl. 13.

[3]) Č. Mat. Mor. 1874 159.

[4]) Nařízení Smiřického 1613; písní nově skládaných, lidem neznámých, nemá se užívati; „poněvadž k každou památce církevní písní pobožných starých s písmy se srovnávajících a zvláště žalmů dostatek se nachází a vůbec vytisknuto jest, těch se má užívati, aby lidé je sobě kupovali a jim zvykali“. Sbor. Histor. 1884. 29.

[5]) Stejně tak líčí způsob prostého lidu v Němcích Janssen. Gesch. d. d. Volk. II. 160.

[6]) Dle statut mladobolesl. a českobrodských. V těchto se poroučí, aby předříkač zpěv řídil a aby nezpívalo se ani rychle ani pomalu. Riegger; Mater. X. 172.

konal po česku; víme, že při nejmenším byla to epištola a evangelium. Takž se tedy střídaly oba kůry. Po liturgii převzali vedení zpěvu zase literáti čeští.[1]) Nápodobné dělo se v neděli a ve svátek při odpoledním nešpoře, jenž býval oslavován figurative; zpěvy chorální byly před ním a po něm.

Také se zpěvy střídaly na kůrech po jednotlivých strofách při témže kostelním úkonu. Příklad z Chrudimě, když roku 1619 oznámil děkan v kostele, že zvolen nový král česky Fridrich falckrabí. Žalm dvacátý zpívala obec magno cum zelo; do kázaní druhého zpívali figuratas cantiones literáti latinského kůru, a na konci české Tedeum pěly tři sbory: jednu strofu literáti na své kruchtě, druhou žáci na vyšší kruchtě, třetí kus pěl lid v kostele.[2])

Kde bylo jediné místo na zpívání, jediná kruchta: tu ovšem stáli obojí literáti čeští a latinští při tom zpěvném střídání podle sebe. Proto dí rytíř Jan Humpolec r. 1575, aby „na nové kruchtě, kteráž na větším díle mym nákladem jest udělána, pobožně česky a latinsky zpívano bylo“.[3]) Kde byly kruchty dvě, stál a zpíval každy sbor na své. Také stávali pěvci se svymi kancionály na pultech položenymi v kostelním kůru před samym oltářem, zády k obecenstvu, tváří k oltáři. Poučné obrazy o tom jsou v některych kancionálech. V českém kancionále litomyšlském stojí u pulpitu 8 pěvců, jeden z nejstarších obrázků českého kůru. Je z r. 1563.[4]) Z téže doby, z r. 1560, jest obraz dvaceti dvou literátů v českém kancionále teplickém.[5]) Z hojných reprodukcí asi vůbec povědomy jest samostatny veliky obraz literátů v Prachaticích, jichž třicet tři stojí při pěti pultech před velkym oltářem zpívajíce z kancionálů. Obraz jest z počátku XVII. věku, což pozná znatel dle kroje pěvců, i kdyby datum na obraze nebylo psáno.[6])

Pěvci figurálného choru se rozstupovali v drobné skupiny dle hlasů, jakž to pěkně namalováno v kancionále sedlčanském (1580 až 1594). Je tu zobrazeno patnáct pěvců, při dvou hlasech jest po pěti pěvcích, třetí hlas zpívají tři pěvci a čtvrty, poslední hlas pějí dva basisté, jimž, poněvadž patrně na ostatní hlasy dostatečně nevydají, pomáhá nějaky musikus na base.[7])

Kdož znalecky ohledávají staré kancionály, právem se podivují dovednosti našich pěvců, neboť podle čtyrhlasych obyčejných

---

[1]) Vysvítá z mnohých řádů literáckých, že tomu tak bylo. Vávra. Kolín. I. 193. Č. Mat. Mor. 1874. 139 (Zlinští); Navrátil kost. sv. Jindř. a j.
[2]) Lib. memor. chrudim. z r. 1579. fol. R. 5.
[3]) Solař. Paměti Humpol. 44.
[4]) Štěpánek. Program. Litom. 1887. 10.
[5]) O něm viz Vocela v Arch. Pam. III. 254.
[6]) Omyl Slamův (Časop. kat. duchov.), že obraz původem daleko do XVI. věku, přešel nejnověji zase do práce Konrádovy Dějin. posv. zpěvu II. 171.
[7]) Srov. Konrád Děj. posv. zpěvu II. 172.

sborů jsou v královéhradeckých knihách sbory o deseti, dvanácti hlasech, ba jeden tu shledán až i na dvacet čtyři hlasy ve čtyři sbory rozdělené.[1]) Toť jsou ony znamenité zpěvné kusy XVI. věku, v nichž hlasy proplétají se, spojují se, rozcházejí se, aby opět sloučily se v závěrečný, jednotný velebný akkord. Vrchol těch uměleckých skladeb, které v XVI. věku zvolna zatlačily starodávné prostější zpěvy církevního chorálu, byly práce Vlacha Palestriny a Nizozemce Orlanda Lassa, kteří oba zemřeli téhož roku 1594. Oni skládali každý směrem svým zvláštním mše, zpěvy posvátného týhodne, žalmy kajicné, motetta, madrigaly a jiné kusy, vše slohem polyfonie umělé, slohem dnešnímu uchu nezvyklým, ale člověk vnímavý, rozumí-li třeba jen slovům zpívaným a nic duchaplným umělostem harmonie a skladby, brzy uznamená v zpěvech těch cit, hluboký cit se všemi změnami jeho od klidné zbožnosti až po nejvyšší vzrušení citové. Oba dotčení slavní komponisté položili základy k umělému zpěvu chrámovému, psali, zvláště Lassus, velmi mnoho, až do tisíců skladeb.[2]) a opanovali buď sami svými komposicemi, buď pracemi svých žáků všecky figurálné kruchty chrámové v západní a střední Evropě v XVI. století úplně, jakkoli v Němcích nejeden hlas přísných mravokárců ozýval se proti madrigalům v kostele, proti koloratuře diskantu či sopranu, pro kterýž hlas často na hněv kněží ženské bývaly zvány k zpěvu.[3]) Také naši literáti krom kancionálů staršího zbožného rázu v truhlách mívali klassických a veliký skladatelů XVI. věku „partes“, které k slavnostem na kůr přinášeli. Víme o těch partes z Ronova r. 1584, kdež zajisté nebyl neobyčejný, veliký kůr latinský.[4]) V pozůstalostech učitelů zhusta nacházíš partes oněch mistrů; Johannes Makovinus Neocolinus šest motet „ex pluribus vocibus ab Orlando Lasso compositas“, v Norimberce r. 1568 tištěných, oddává darem kolleji Karlově r. 1608.[5]) A kdybychom ani nahodilých zmínek nebyli polapili, stačila by za důkaz zpěvů tehdejších moderních v našich kostelích přítomnost Jakuba Haendla, kterýž výborný muzikus a skladatel byl do roku 1591 kapelníkem při dvoře císaře Rudolfa II. a kanterem při kostele sv. Jana na břehu v Praze. Zovou ho právem „Palestrinou“, neprávem „německým Palestrinou“, neboť Haendl či Kohoutek byl Slovinec. Z pozůstalosti jeho lze bezpečně souditi, co naši figurální literáté latinští jeho řízením zpívali na kůru. Když jim starší zpěvy v kancionálech nevyhovovaly a když chtěli ukázati, co umějí, co dovedou. Čteme, že nechal

---

[1]) Konrád. l. c. 176

[2]) Oznamovánoť nedávno, že vydán bude Lassus v 60 svazcích! O vydání partitur Palestrinových děl pracoval vydavatel 30 let!

[3]) Hlasy některé z r. 1575 a násl. uvádí Janssen v Gesch. d. d. Volk. II. 151.

[4]) Kn. ronov. kšaftů 1552. Výpis Kl. Čermáka.

[5]) Arch. zem. Oeconomica 1608. 639.

po sobě Kohoutek partes Orlandi (Lassi) svázané v bílé kůži; pak uvádí se jiné dílo Orlandovo po německu, dále „fasciculi Orlandi“ 8 exemplářů, jeho magnificat in folio, Orlandových děl šesté opus o čtyřech exemplářích; mimo díla Orlandova nalezena v pozůstalosti nebožtíkově díla Friderici Lintneri (vlastně Lindner, kantor v Norimberce 1585) množstvím exemplářů, opus Pamingeri (Pamminger v Norimberce psal od r. 1572) opus sacrarum canticorum Dresleri, Harmoniae Lechneri (Leonard, skladatel ve Wirtembercе; Harmonie vyšly 1584) a jiné všelijaké kusy tehdejšího polyfonního zpěvu chrámového. Jsou tu také díla bezejmenná zapsána, tať byly asi skladby slavného nebožce.[1])

Konečně svědčí sbírky polyfonových zpěvů, skutečně zachované, že u nás mistři a klassikové XVI. věku dobře bývali povědomi.[2])

Vzdělaný kantor byl s „podkantorem“ duší figurálné kruchty. U výběru, co zpívati, byl závislý, jakož víme, na starších, nebo i na knězi. Byl-li nedbalec, jenž vybrati a schystati zapomněl, v nouzi zpívali, co se namanulo. Zajisté ne bez příčiny radí statuta literátů sv.-Vojtěsských v Podskalí, aby se zpívalo skutečně to, co vyberou, „neboť v tom posavad znamenitý neřád byl“.[3]) Někde vybral sbor literátů ze sebe některého, jenž slul správce kůru nebo i rektor, prefekt;[4]) tomu býval pak kantor, podkantor podán, s nimi bral radu co do produkce zpěvní. Ve Velkém Meziříčí míval rector chori po děkanovi první místo při literátech a po něm kantor. Ale kantor byl tu tak samostaten, že sám volil pěvce k pulpitu, „ušetřujíc starých a nedužívých“; podkantor pomáhal „na druhé straně pulpitu“.[5]) Není vůbec stejna instituce kantorská při literátech: někde je zcela patrno, že kantor školní vede kůr, zvláště kůr český; konšelé mu uložili a jedním platem pořídili dvojí službu, nebo mu literáti učinili svým příplatkem vedlejší výdělek; jindy patrno, že kantor chori je mnohem vzdělanější muž nežli bývali pověstní kantoři školní a že je najat jenom k službě chrámové. Z těch byl svrchupsaný Kohoutek nebo z našich rodáků Johannes Jakobides Trebovinus „chori regens apud Nymburgenses“, jenž r. 1604 píše latinské básně.[6])

Při kostele sv. Valentina v Praze platili roku 1599 literáti Danielovi Lounskému, kantorovi ze školy Panny Marie na Louži, jenž „při pulpitě začínal“, o Suchých dnech pouze 30 grošů, bez

[1]) Zajímavý inventář ten nalezli jsme v arch. pražs. č. 1173. 218.
[2]) Srovnej též článek Marešův o rožmberské kapelle v Č. Č. Mus. 1894. 209., kdež mnoho dokladů.
[3]) Rukop. univ. knih. 17. B. 25. čl. 9.
[4]) V Turnově byli vedle 2 starších nad celým sborem 4 správcové kůru, pro každý kůr dva. Statuta z r. 1647. Opis musej.
[5]) Artikule 1606 v mus.
[6]) Consolatoria v mus. 49. C. 15.

pochyby míšeňských; ale kdyby prý spolu zastal povinnosti zvoníkovy, měj díl z peněz, za zvonění od obecenstva placených[1]) Takovým nabídnutím, takovým platem ovšem nemohl býti spokojen samostatný a vzdělaný hudebník rázu Händlova. V Kutné Hoře u Vysokého kostela býval chori regens dokonce „přední kollega" latinské školy domácí, tedy člen pražské akademie a vysoko nad obyčejným kantorem stojící.[2]) Takové případy ovšem spojovaly literáty s universí pražskou a proto nedivíme se, že na příklad literáti mělničtí ob čas posílali Bacháčkovi rektorovi soudek;[3]) nebo že literáti obojího kůru v Týně dali roku 1601 na opravu kolleje Karlovy až dvacet kop míšeňských.[4])

Chtěli, aby jim poslal nebo potvrdil dobrého chori regenta. A někde konečně na odpor všemu pozorujeme, že si kůr řídí některý literát, ba že plete se do té úlohy i více osob. V statutech sv.-Vojtěšských v Praze čte se: „Kůr řídí jeden umělý, a ne jakž posavad ten neřád byl, aby dva, tři neb každej po své vůli taktem vládnouti měl."[5]) Zdá se, že tento „neřád" leckde byl hluboce vkořeněn, čtemeť v statutech solnických pozdějších o mnoho let, že „bez vejmluvy" vezme rafiku ten, komu ji na kůru pan prefekt podá.[6])

Než ať měli literáti kantora svého nebo školního či ať je vedl, spoléhaje na své hudební vzdělání, kterýkoli bratr, se školou, s jejími officiály, se žáky se literátský cech rozhněvati nesměl. Žáci se svými učiteli zpívávali vždy uměle, figurative a proto mohli literátům, bylo-li potřebí, dobře býti pomocni. Svrchu jsme uvedli, že literátům na Náměti v Hoře pomáhala školní pacholata diškantem za střevíce, jimiž dvakrát v rok darována. Tušíme, že co do vysokých hlasů literáti zhusta mívali úzkosti a nouzi, proto také sami konšelé vstavovali pomoc školy literátům povinnou do rozmanitých svých instrukcí školních nebo kostelních. V děkanské instrukci města Polné z roku 1594 čteme, že povinnost žáků je v neděli zpívati summu, literátů maturu; ale bylo-li by kdy vzkázáno do školy, aby rektor, kantor a mládenci mezi literáty přišli, hned že to vykonati mají; zase proti tomu literáti žákům na summě nápomocni býti aby se nezpěčovali.[7]) Týmž rozumem dí školní řád moravského panství Světlovského z r. 1584, aby svým časem zpívali žáci, svým časem literáti a jedni druhým, byla-li by

---

[1]) Arch. praž. listin. 451—21.
[2]) Do roku 1612 byl tu „předním" kollegou a správcem kůru Samuel Sabbatecius z Měřína, bakalář; a od toho roku Jan Mathiades Nosislavský, též bakalář. Nováček. Listář škol kutnoh. 118.
[3]) Rukopis německé univ. praž. č. A. 34.
[4]) Arch. zem. Oeconomica. č. 14. 119.
[5]) Univ. knih. 17. B. 25. čl. 8.
[6]) Artikul. Opis mus.
[7]) Arch. zem. Katast. Teres. E. 2.

potřeba, aby pomáhali, „zvláště když se na hlasy (figurative) zpívá“.[1])

Kterak jedni druhé docela zastoupili v morové nouzi, o tom píše Jan, farář v Hradci Jindřichově, r. 1559 své vrchnosti, panu Joachimovi. Píše, že mu kaplani nemohou (t. j. že jsou nemocni) velikou bolestí hlavy, kantor, žáci, kumpáni že leží, a on že týden velikonoční bez ujmy služeb božích přece dokonal; „za žáky nemocné literáti zpívati musili i na mši, na nešpoře, na salve i na jitřních a tak s pomocí boží službě buoží zadosti sem učinil, z čehož pán Bůh buď pochválen.“ [2])

Při zpívání kostelním ještě o trojí věc statuta literátská péči měla. Jednak o to, jak zpěv provozovati, druhé jak se při něm chovati a třetí, aby členové bratrstva bez omluvy zpěvu nezanedbávali.

V první příčině nařizovalo se, aby zpěv nebyl ani zdlouhavý ani příliš rychlý, jináč ovšem zanechána zevrubnější pravidla rektorovi nebo kantorovi. Na příklad artikule literátů sv.-Vojtěšských v Podskalí dí: „Správce kůru taktem ne pospěšně a kvapně jako říkají co na poště zpívání odbývati nemá, ale vážně, rozvláčně, neb tím způsobem mnohem ozdobněji zpíváno bývá.“ Táž statuta však zase na jiném místě radí, aby nebylo zpíváno příliš rozvláčně. Také chtějí artikule, aby zpívali všickni jednémi ústy, tedy aby jeden po druhém nezůstával. Takové napomenutí mohlo se týkati asi jen literátů chorálných. Pěvci zborů figurálních nemohli než zpívati „jednémi ústy“ čili v taktě, sic by nesnadných, složitých zpěvů nebyli ani s část vyzpívali. Spíš mohlo se týkati figurálních pěvců napomenutí v statutech sv.-Vojtešských literátů, aby zpívali s pohnutým citem, rozumně, sic jináč je to „daremné hlasu zvučného vydávání“.[3])

Kterak se na kruchtě literátské chovati, o tom nacházíme ustanovení mnohem hustěji. Statuta literátů v kostele sv. Valentina v Praze napomínají k slušnému chování literaty i ty, „kdožby litery neznali“: prý nechť pomní každý, „že Bůh na jeho posuňky, způsoby a činy hledí i velebná a sv. Trojice i všichni andělé“ [4]) V jiných statutech jsou napomínáni literáti, aby byli na kůru „bez sápání, hluků, hádání a hadruňků“; kdo nezpívá a v zbytečné rozprávky se dal, z kruchty vyhledal, odešel před časem, aby trestán byl tou pokutou, jakoby na kůru a v kostele ani nebyl přítomen [5]) Artikule budějovické zapovídají bratřím pěvcům v kostele „nevážnosti, procházky, šoustání, rozprávky, šepty i jiné každé nepříjemné vášně a nezbednosti“. Kdo se tím něčím provinil, dal

[1]) Rukop. mus. II D 8. 554.
[2]) Tischerova kn. III. archiv. výpisů.
[3]) Univ. kn. ruk. 17. B. 25. čl. 9. 12.
[4]) Arch. praž. č. 451—21 listina. Čl. 2.
[5]) 7 člán. sv. Vojtěš. liter. artik.

pokuty groš; dočinil-li se vystupku těžšího, pokuta zůstala na úvaze starších[1]) V nařízení Albrechta Smiřického, r. 1613 evangelickým literátům učiněném, čteme obsirné rady, aby správce kůru a knez pozorovali, „poněvadž to pobožné zpívání nejinak nežli jako modlení s pokorou a vroucností ducha se má konati", by se při zpívání „všech nezpůsobů, rozpustilostí, rozprávek, ohlídání, smíchů, nohami šoustání, šturcování a jinych škodlivych obyčejů zanechalo a neprovozovalo, ale aby jeden každý, stojíc, na to, co se zpívá, myslil s bázní boží, pokojnou myslí, duchem horlivym aby zpíval a také ne notami, ale srdcem Boha ctil. Lid pak obecní aby na žákovstvo a literáty pozor dali, jak zpívají, jimi aby se spravovali, jich nepředstihali, ani také za nimi se nevlekli, než společně zpívati hleděli".[2])

Také turnovští a mnozí jiní literáté[3]) měli v statutech, aby nešeptali v kůru na pohoršení lidí dole sedících. Na opravení té neslušnosti, když zpěvák všetečně s kruchty dolů pohlížel, nejráznější prostředek četli jsme v artikulích mladoboleslavskych: kantor mohl takého provinilce k pulpitu přitáhnouti rafikou.[4])

Aby literátům dostalo se důtky pro neváżné chování až od nejvyššího úřadu církevního, o tom víme jen z Týna roku 1565. Tehda konsistoř napomíná osadních, aby literáti čeští zachovali při zpívání vážnost a mírnost.[5]) Víme-li však, že administrátorem kališnych byl tehda Mystopolus, ktery doléżal k Jesuitům, nemůžeme té důtce přisouditi plnou váhu oprávněnosti. Kdo ví, co administrátor na literatech shledal, aby se zalíbil v kolleji jesuitské.

Co do třetího kusu, aby totiž literáti kostela nezanedbávali, o tom čísti v statutech kde kterých. Na nedbu stanoveny všude a již od starodávna pokuty. Literáti měli míti pozor na zvon; po zvonění začínaly se viny. V tisnovskych statutech dí se, v svátek když se puls velkým zvonem zazvoní, aby literáti hned na svá místa šli a zpívali písně přede mší, ktery z nich, mimo přespolní, zamešká první píseň, platí tři bílé denáry.[6]) V Chlumci nad Cidlinou ustanoveno za zmeškání Otčenáše, jímž písně přede mší se začínaly, dáti peníz maly, na zanedbu písní následujících peníz bíly.[7]) Zlínským literátům statuta káží dokonce, aby v neděli přicházeli již „před zvoněním". K rozličnym částkám mše bývaly rozličné pokuty. Dle statut třebíčskych z r. 1516 byla pokuta na zanedbu introitu 1 peníz, za kyrie dva, za zmeškání „Et in terra" čtyři; za promeškání prosy šest, za Patrem sedm. Kdo zamešká

---

1) 3 článek. Č. Č. Mus. 1845. 114.
2) Sborník Hist. 1884. 29.
3) Přeneseno do nových statut r. 1647. Opis musejní.
4) Obnov. stanovy 1612 od M. Kezelia. Dějin. mladob. škol. Bareš. 14.
5) Arch. zem. Opisy z arcib. arch. 1565.
6) Řád v museum.
7) Řád z r. 1557 univ. knih. otisk v Tadrově Památn. Hlah. 1886. 29.

celou mši, dá 10 peněz. V Mladé Boleslavi bylo „starodávné" pokutou dáti za zmeškaný introitus 2 bílé peníze; kdo zmeškal v Praze u sv. Vojtěcha do epistoly, dal groš míš., kdo zmeškal celou mši, odsouzen platiti groše dva.[1]) Viděti, že pokuty do konce století XVI. vzrostly.

Budějovičtí si ustanovili v statutech r. 1610, kdo zmešká půl officia, aby položil groš, kdo celé, dej 2 groše. Kdo by ušel z kostela dřív, než konec, plať za půl officia. Zdá se, že soboteckým v novém řádě, jenž byl zdělán podle starého, r. 1629 přísná p. Polyxena z Lobkovic zvýšila pokuty; jsou to vůbec nejvyšší pokuty, které v tomto díle uvádíme; je z nich znáti katolickou antireformaci paninu. Kdo zmešká introit, dá 4 denáry, za kyrie 8 denárů, zanedbá-li Allelujah 12 peněz dá, zanedbá-li Patrem 16 peněz, Sanctus 24, a přijde-li do kostela po Agnus, platí 4 groše. V některé svátky byla tato všecka pokuta „duplovaná". Pro zanedbání nešporu nedělského platiti bylo 2 groše.[2])

Na konec pokut dotknouti jest, že starší literáti vždy a všude pro nedbu měli pokutováni býti dvénásobně, čili, jak říkáno, „dvojí ranou".

Naskytá se otázka, kterak pilně vedli si literáti, kteří se ze zbožné ochoty dali do bratrstva a kterým statuta pro nedbalost hrozila pokutami. Že literáti poslušně, aby neupadli ani v první pokutu, do kostela přicházeli hned po „pulsu", ale tam, nemohouce se přemoci, dospávali: o tom víme z artikulů mladoboleslavských (r. 1565). Zakazujeť se jim v stolicích spáti, prý aby se „každý takové lenivé a hovadské služby vystříhl". Ti tedy měli snažení dosti mocné, ale sílu mdlou. O těch, kteří měli snahu i zdárný výsledek, nevíme mnoho. Co do chvalitebných činů mívá kulturní historie vždy nesnáz. O činech pochvalných se v pramenech nemluvívá, tu bývají obyčejně jen nechvalitebné psány. Proto také víme o líných a nedbalých literátech víc nežli o pilných. Vzácná příhoda, jestliže r. 1558 píše farář jindřichohradecký urozenému panu Joachimovi z Hradce, „co se služby boží dotejče, literáti se pěkně a na každý den scházejí, tak že služba buoží pořádně se působí".[3]) Nepřímo o veliké horlivosti literátské lze souditi ze stížnosti Albrechta Smiřického, jenž r. 1613 chtěje přivésti své poddané k prostému zpěvu evangelickému, zavrhoval graduály staré a s nimi i umělý zpěv literatský. Dí a nařizuje: „Že pak se to časů pominulých při mnohých z žákovstva, literátů a jiných zpěváků v kostelích spatřovalo, kterak beze vší bázně boží, nežli ze samého zvyku aneb k zalibování sobě melodie více nežli textu, též pro vynášení a vykřikování jedni na druhé svých hlasů písně se začínaly, jiné přes náležitý čas se prodlužovaly a víc na běžném

[1]) Řády již citované.
[2]) Řád v museum.
[3]) Z arch. hradeck. Výpis Tischerův v III. knize jeho sbírky.

a dlouhém zpívání nežli na kázaní slova božího sobě zakládali, z čehož přicházelo, že mnohy pobožný a pilny kazatel, což sobě uložil, toho všeho svým posluchačům přednésti nemoha nad tím horlil, jinak pak nepilny kazatel, že se málo učil, tím dlouhým zpíváním že musí s kázaním ukrátiti se vymlouval: protož toho aby se více nedálo, dlouhým zpíváním kázaní slova božího se nemá překážeti; k zpívání a chválením božím aby se graduálů starodávnych, poněvadž lid obecní jich povědom není a jich zpívati pomáhati neumí, kromě písní známých, které by se v nich nacházely, víc aby se neužívalo".[1])

Z těch slov přec vysvítá horlivost literátů, kteří předlouhým zpíváním až i slovu božímu překáželi velmi světle. Ovšem překáželi jen po rozumu protestantského pána, jemuž asi při všem nejvíc překáželo zpívání umělecké; vždyť zavedl místo něho jediné lidové zpívání sborem.

O nedbě literátské máme po ruce, jakož napověděno, zpráv víc a odevšad; proto také nelze strannicky nedbu literátů sváděti na samotné pokroky protestantského náboženství. Protestantství zajisté nepřálo figurálním kůrům latinským, ale jak vyložiti nedbu tam, kde byli katolíci sami mezi sebou, kde jim protestantství nepřekáželo, na příklad v Plzni, na Krumlově a jinde na Rožmberště?

Než, položme některé, byť kusé ty zprávičky o nedbalosti literátů podle sebe, nedovolíce si pro celkovou skrovnost jich i nedostatečnost nijakého soudu obecného. Do plzeňských literátů žaluje r. 1560 arciděkan městským konšelům, že „služba boží se od nich umenšuje, a že mastný po všech domích jedí". Možná, že toto nedržení postu týče se stejně literátů jako všech Plzňanů.[2]) Roku 1576 zase žaluje arciděkan plzeňský, že jsou literáti líní; však tentokrát žalobu podává arcibiskupovi a kancléři,[3]) tedy byly hněv jeho i lenost literátů plzeňskych velmi veliky. Do nedbalosti literátů v Olomouci žalováno r. 1562, ale tu ví se výklad nedby té. Obec jim některych platů na domech neboli „berunků" popírala a nechtěla vydávati. Literáti konali tedy jen odplatu, ovšem málo zbožnou.[4]) Slanským literátům českým i latinskym plná rada r. 1581 vytýkala, že do kostela nechodí, cti a chvály boží nevyhledávají. Své výtky rada byla nucena po třech létech opakovati zase.[5]) Také při r. 1615 nalezli jsme napomenutí bratřině slanské, aby byla pobožnější a pilnější.[6]) V životě Petra Rožmberského

[1]) Nařízení Alb. Smiřic. Sborník Histor. 1884. 28.
[2]) Arch. plzeň. Protok. konšel. č. 19.
[3]) Arch. zem. Opis z arcib. Recept. ab an. 1570.
[4]) Wolny Top. I. 1. 275.
[5]) Lacina. Slané. 91.
[6]) Arch. zem. Slané. 1615.

čteme, že r. 1586 sebráno od úředníka panského nad tři sta kop míš., shromážděných — z literátských pokut.[1]) Tedy nebyli literáti na Rožmbersku pilni; k tomu potřebí velmi mnoho nedbalosti, aby se z pokut po několika penězích nebo nejvýš po 2, 3 groších sebrala tři sta kop! Ovšem nevíme, za jak dlouho. Ale tušíme, že ne za dlouho: literáti — a v tomto případě úředníci panští — nemívali zvyk na dlouze ukládati pokuty v kapitály, co bylo, vyzdvihlo se za rok a utratilo se brzy.

Z let devadesátých známe žaloby o nedbalosti literátů kutnohorských od sv. Barbory. Kůr tak se zmenšoval, že některou neděli nebyl kdo zpívati matury. Z té příčiny chopili se konšelé městští čili „šepmistři a páni“ pomoci rázně: nařídili jmenovitě dvaceti osobám okolo kostela bydlícím, aby v kostele zpívaly. Poručili tak s důvodem již povědomým, že totiž „jest povinnost Boha chváliti, zvláště těm, kteří uměním literním od Boha obdařeni jsou a k tomu se vejborně hodí“. Vymlouvali se někteří, že časem i v svátky v horách dělají a kverkům do hutí strojiti musejí, ale městská rada dala stručnou odpověď, že v neděli není překážek k zpívání.[2])

Také u sv. Valentina v Praze byli nedbalí literáti. Statuta literátů zdejších r. 1599 zajisté z předcházející zkušenosti přímo napomínají přední osoby v osadě, aby do sboru chodily, prý bývají tu „velmi řídcí a nečastí“.[3]) Taková výtka až do statut! Z léta 1603 známo napomínání zase jednou z katolického jihu rožmberského, z Krumlova. Císař vzkazuje totiž hejtmanovi zdejšímu, že „bratrstvo literátské, které od starodávna za obyčej jmělo v neděle a sváteční dni pod jistými pokutami maturu zpívati“, teď prý toho nedbají; nechť prý je přiměje k tomu. Za touto nedbou zdá se, že vězel nějaký protestantský praedikant, poněvadž císař v témž listě svém o něm zmínku činí, aby byl vyhnán.[4]) Roku 1615 voláni jsou starší literáti v Hradci Jindřichově nahoru na zámek „z příčiny že by služeb božích zanedbávali; mají dalšího poručení očekávati“. Tak zapsáno v městské knize.[5]) Konečně známe z r. 1610 nějaké obecné vyzvání vikáře v kraji kouřimském a bechyňském, aby literáti plnili své povinnosti a chováním svým příklad dávali. Nevíme, kterych se to tykalo.[6])

Přes tyto a jiné doklady o nedbalosti literácké soudíme, že literáti bývali v kostele celkem pilni, a nepilnost že najde se při nich jen tu a tam a jen vyjimkou.

---

[1]) Mareš-Březan. Život. 112.
[2]) Arch. kutnoh. Opis v zem. R. 1595.
[3]) Arch. v praž. č. 451—21. Listina čl. 3.
[4]) Arch. místodrž. Missiv. č. 111. fol. 141.
[5]) Manuál radní z t. r. fol. 3.
[6]) Arch. mus. pergam. list. 25. novemb. 1610.

Z ostatních povinností bratří literátských na předním místě bylo odzpívati a provoditi pohřeb zesnulého spolučlena, zhusta i jeho manželky nebo dětí. Tedy zesnul-li kdo z tovaryšstva literáckého buď člen sám, buď někdo z rodiny, pozůstalí povinni byli oznámiti smutnou příhodu starším nebo jen služebníkovi.[1]) Ten již sběhal všecky členy, aby dostavili se k pohřbu. Hned také ochotně voskovice vydávány z truhlice, aby nebožec poctivě byl provodín. Někde voskem darována i rodina nebožcova. V Tišnově dávali z bratrské truhlice při úmrtí hospodářově nebo hospodyně libru vosku, umřelo-li dítě, půl libry.[2]) K provodu mrtvého těla musil se dostaviti literát pod pokutou, která se zhusta vyrovnala pokutě zanedbané mše nedělské; platiti bylo za tu nedbu po 2 groších i po čtyřech.[3]) Starší ovšem toho dvénásob. V Sobotce ustanoveno dáti buď 4 groše nebo vězení trpěti.[4]) O tom, že by při pohřbu literáti měli zpívati, není v statutech, patrně asi z příčiny té, že by byli pěvci kůru literátského upadli v nemilý rozpor s officiály školními a žáky, kteří za své žalmy a muteta pohřebná brávali plat, jakožto důchod jeden z nemnohých. Jen v artikulích zlínských r. 1594 čteme, že přijdouce před dům, literáti budou povinni písničku zazpívati a potom teprv, „byl-li by žádán, rektor s pomocníkem“.[5]) Ale v některých statutech se radí zvláště mladším literátům, aby pomohli zpívati žákům při pohřbu. V artikulích mladoboleslavských stojí tou příčinou určitě, „kteří z mladších literátů zpívati umějí, mohou s žáky před marami jíti a jim v zpěvu nápomocni býti, v tom se není zač styděti“.[6])

K povinnostem literátů přičísti jest na konec ještě zpověď a přijímání se svěcmi v rukou. Tento zbožný úkon nařizovala ovšem jen statuta katolická; na příklad čteme o zpovědi všech literátů v den Početí Panny Marie a Božího těla roku 1489 v artikulích jindřichohradeckých;[7]) nápodobně čteme v artikulích z Velikého Meziříčí, aby literáti šli k zpovědi při slavnosti Narození Páně, o Velikonoci, při Sv. Duše a o Nanebevzetí.[8]) Budějovickým kázala statuta (r. 1610) jenom jednou v rok jíti k „správě boží“.[9]) Tišnovští musili na den sv. Václava zpovídati se, kdo ne, platil libru vosku pokuty.[10]) Jiní literáti jiné dni měli ustanovené na tu povinnost. Nebývá-li v artikulích literátů podobojí víry nebo evan-

---

[1]) Artikul. mladobol.
[2]) Artikule z r. 1618 v mus.
[3]) Rukop. univ. kn. 17. B. 25. čl. 14. C. Č. Mus. 1845. 114. čl. 6.
[4]) Statuta z r. 1608 obnov. 1629. Mus.
[5]) Č. Mat. Mor. 1874. 137.
[6]) Čl. 9. statut. bolesl. u Tadry l. c. 33.
[7]) Arch. zem. Opis z Hradce. Též Tischer v Ohlase od Nežárky 1877 číslo 11.
[8]) Opis v mus.
[9]) Č. Č. Mus. 1845. 114. čl. 8.
[10]) 1618. Opis artik. v mus.

gelických o večeři Páně ustanoveno, je tím naznačeno, že literáti chodili k stolu Páně s obcí a bez zvláštních stanov.

Jakožto ojedinělou povinnost uvádějí artikule tišnovské z roku 1618 tu, jakmile uslyší literát zvonec a shlédne, že jde kněz k nemocnému s hostií: hned aby všeho zanechaje vzal svíci nebo fakuli, čtyři aby popadli nebesa a dali knězi počestný průvod.[1])

Na ochotu literátů jakožto pěvců spoléháno, byť v statutech o tom nic, při všech veřejných slavnostech v městě; však tě zbožní literáté v truhlici své mívali také partes světských zpěvů, a neměli-li, půjčil kantor. Že literáté zpívají při divadle, to vysvítá z velikonočních zpěvoher Lomnického.[2])

Zbývá položiti ještě slovo o hudbě instrumentálné a jejím poměru k literátům.

Před husitskými převraty instrumentální hudba provozována v kostele, neboť arcibiskup Arnošt, jakož svrchu praveno, housle a cithary zakazoval; tedy se v kostele houdlo a již tenkrát zápasil chorál liturgický s hudbou hudenou. Století XV. instrumentální hudbě, kromě varhan, nebylo příznivo; teprv v XVI., a to ne dřív až při sklonku jeho, druží se ten onen struněný nebo dechový nástroj k zpěvu literátskému, k zpěvu žákovskému. V Němcích tou dobou, soudíme-li po nářcích některých mravokárců, již hudba instrumentální leckde opanovala dokonce pole a tiskla vokální produkce chrámové až do úpadu.[3])

Tak zle u nás ještě nebylo. V našich starých pamětech hovoří se při bohoslužbě sic o jednotlivých nástrojích, ale ty na kruchtě obyčejně mívají jenom činnost podpůrnou, podružnou. Takž na příklad v chrámě Tynském k pouti zváni bývali od konce XVI. století pozauňáři; r. 1591 platí se u Panny Marie na Louži v Praze 30 grošů pozaunářům, že o pouti v kostele pískali.[4]) Pozaunáři pískávali „na cink“;[5]) patrně drželi cantus firmus. Při témž kostele Panny Marie platí se roku 1613 Ledvínkovi, že na basu při kůře pomáhá; témuž jindy dává záduší 4 kopy za rok, že pomáhal kůru „na fiolu“, a jinému, jenž „bas“ mezi žáky hraje.[6]) V sedlčanském kancionále (1580—1594) zříti, kterak figurálné pěvce basista provází; hraje na basu o šesti strunách. Prachatičtí literáti obdrželi roku 1608 darem nový pozoun, „na ten konec a způsob, aby se ho v chrámu Páně při zpěvích křesťan-

[1]) Tamže.
[2]) Hanuš. Č. Č. Mus. 1864. 38.
[3]) Doklady u Janssena. Gesch. d. d. Volk. II. 151. 152.
[4]) Kn. záduš. v arch. praž.
[5]) Arch. praž. č. 1126. 23. Že pozaunaři pískají na cink, toho nejprv všiml si Pazaurek v Mittheilung. XXXII. 69. 70.
[6]) Všecky doklady v arch. praž. v knihách zádušních kostela nahoře praveného.

ských a pobožných užívalo".[1]) Na Vyšehradě o processí Božího těla r. 1612 připomínají se trouby, jež provázely hymnus.[2])

Instrumentální hudbu větší a samostatnější měrou u nás jako jinde zaváděli Jesuité z příčin psychologických: hudba po jich rozumu působila silněji nežli zpěv;[3]) nejprv ji tedy zaváděli u sebe při kollejích, po bitvě bělohorské pak uvedena v chrámy jich působením nebo příkladem měrou před tím nebývalou a daleko obecnější.[4]) Roku 1642 Hoffmann uvádí jako věc již obecnou, že o svátcích bývá v chrámech „musika hřmotná".[5])

Hra na varhany, velebného nástroje křesťanských chrámů od starodávna, zůstávala za vši dobu, o níž jednáme, oblíbena[6]) jakožto průvod k zpěvům i jako blahol samostatný. Varhany patronové kostela snažili se míti dobré; dosti zhusta jsou v knihách městských útraty na varhany zapsány. Někde se ovšem stalo, že varhaník dlouho prosil za svůj nástroj pokažený. Na příklad roku 1570 Zikmund Polický, varhaník v Kouřimi, naříká již kolikátým dopisem ke konšelům, že varhany kouřimské jsou bídné, falešné, že fouká z nich, prší na ně, ondy že musil přestati hrát; snažlivě prosí, aby to dali spraviti.[7]) Takové nářky nechvalitebné však jsou jen výjimkou. Bývalyť varhany klénotem kde kterého kostela.

Varhaník býval podřízen někde faráři, jinde stál přímo pod kantorem.[8]) Mimo hru na varhanách ochotně, bylo-li pokdy a byla-li potřeba, hrával na jiné nástroje ve škole i v kostele. Sv.-Martinské záduší v Praze za kolik let platilo varhaníkovi „od hraní na vijolu, housle velké" ročně po čtyřech kopách.[9]) Chtěje dosíci příplatku k své mzdě roční, kouřimský organista Houzal r. 1583 píše konšelům, že od předešlé varhanice koupil instrument (patrně regál) za 8 kop, na němž bude rád hráti pro obveselení pánův, když budou při dobré kratochvíli.[10]) Tedy i na to byl varhaník.

Zač si cenívali varhaníci XVI. století své hudební umění, nevíme tak určitě, jako z doby mladší,[11]) ale podle jich ročního

[1]) Konrád. Děj. posv. zpěv. II. 143.

[2]) Ruffer. Vyšehrad. 297.

[3]) D'Elvert. Gesch. der Stud. Anstalt. 33.

[4]) Rybička v Arch. Pam. X. 727. má za to ne bez důvodů, že v trudných dobách pobělohorských zapudila hudba literátský zpěv. Toho pře Konrád v Sborn. krouž. Histor. I. 31.

[5]) Zrcadlo náboženství. 265.

[6]) O nějaké nesnázi stran varhan zmínka v manuál. Korandově. Vyd. Jos. Truhláře. 115.

[7]) Arch. mus. list. z Kouř.

[8]) Tak v Kouřimi r. 1568. Arch. mus. listiny z Kouř.

[9]) Kn. záduší v arch. praž. před r. 1620.

[10]) Diplomat. musej. Kouřim.

[11]) Varhaník Erban Johannes, ženě se v Ronově roku 1734 a nemaje jmění, napsal do svatební smlouvy, že „svůj frajkunst za 100 tolarů šacuje

platu tehdejšího posud čtoucí sám. Valný nebyl. V Horšově Týně míval David varhaník ročně 20 kop míš. za službu; za to byl povinen hráti v neděli na matuře a potom ještě tři dni v témdni (pondělí, středu, sobotu). K tomu platu od starodávna zanechávali mu konšelé podsudní krčmu, kde byl bytem. Z jednoho každého vertele piva, jejž vyšenkoval, vypravoval konšelům po 6 groších. Byl tedy varhaník spolu šenkýřem. Roku 1583 konšelé mu krčmu vzali se vzkázáním, aby na 20 kopách služby přestal.[1]) Beze vší pochybnosti varhaník na této ujmě nepřestal; poznáváme to po smlouvě s Matějem Křišťanem, pozdějším varhaníkem zdejším, roku 1593 smluvené. Tu stojí, že bude čtyřikrát v témdni hráti, v pondělí maturu, ve středu, v sobotu, v neděli též nešpory jitřní, za to že dostane 20 kop ročně, k tomu tři zahrady, vůz suchého sena, vůz otavy, což mu přiveze purkmistr; několik later dříví a k tomu i krčmu, v kteréž všecky opravy podniknou konšelé, varhaník aby jen platil z vertele piva 4 groše posudního.[2])

Plzeňští platili Davidovi, svému varhaníkovi, od r. 1591 týdně po 12 groších bílých, což jest skoro tolik jako v Horšově Týně; k této stanci penežité dostával ještě 2 kbelce žita, po kbeli ječmene a hrachu; též nějaká chmelnice mu puštěna. Nástupce jeho varhaník Jiřík bytoval z přízně konšelské v obecné lázni — napodobně jako horšovotynsky kollega v krčmě — ale poněvadž v lázni přehlídal „neřády" a kromě toho dcera jedna se mu tu zkazila, konšelé dali mu r. 1592 z lázně výpověď; a když v hněvě svém řekl na potupu paní městek, „kdyby se to mělo vohledati, že by víc takovejch bylo jako dcera jeho", poslali ho konšelé do šatlavy.[3]) R. 1596 přidávají Plzeňští varhaníkovi svému tři groše bílé do téhodne. Z relace o tom se dovídáme, že má na faře „podle jiných oficírův" (školních) stravu, ale jináč že mu pan praelát z deputátu svého nic učiniti nechce. Přídavek prý mu dávají k těm 4 kbelcům obilí „z samé pouhé lásky a milosrdenství", „pro lepší opatření jeho a vychování manželky a dítek" a také proto, že korriguje a opatruje varhany, „k čemuž ne každý varhaník dostačiti moci bude".[4])

Domažličtí uvolili se r. 1608 dávati varhaníkovi Petru Zaphnerovi týdně 1 kopu grošů, „ložument svobodny na kaplance", ročně 4 kbelce žita, 10 later dříví a půl centnéře sýra. Později několikrát přidávali něco másla a r. 1617 polepšili stanc varhaníkovi o roční 4 kopy.[5]) Na podobné míře byly platy varhaníkovy

a pokládá, kterýmž svou manželku do smrti své živiti se zakazuje". Ze smluvné knih ronovs. sděluje Kl. Čermák. Original četl jsem na výstavě národopisné.

[1]) Kn. horšovotýnsk. pamět. fol. 60.

[2]) Tamže fol. 68.

[3]) Arch plzeň. Protok. konšel. č. 20.

[4]) Tamže v protok. č. 20.

[5]) Kniha snešení; domažlick. mus. z r. 1581 fol. 171.

v Rakovníce, v Lounech a v Kouřimi. Ale varhaníci často prosili přídavků, nejsouce spokojeni. V Žluticích neměl r. 1609 varhaník víc nežli 12 kop 20 grošů roční stance; servus městsky však v tyž čas bral ročně 15 kop.[1]) Kouřimsky varhaník Václav prosil r. 1568 také o příjemny pokoj, kde by k „svému učení též i jinejch instrumentů k tomu náležících“ místo měl, a že mu nedali, vrátil pánům klíče a odešel.[2])

Ani v Praze nemívali varhaníci valného platu; všaktě bez deputátu býval i menší nežli plat venkovskych. Začátek nájmu vždy byl přívětivý; páni osadní pražští, činíce s varhaníkem smlouvu, píjeli s ním na uctěnou nejednu sklenku vína, ale co smluvili, s tím varhaník po čase nesouhlasíval. Roku 1580 činí slovutní pánové Pavel Šturm, J. M. cís. puchalter, mistr Srnovec z Varvažova, rada při appellacích, Šebast. Agrikola z Horšova, cís. rychtář, Pavel Kristian z Koldína, kancléř staroměstsky, smlouvu se sv.-Mikulášským organistou Francem Polákem, že „od sv. Jiří do sv. Jiří na varhany pracovati má na tyž dni a svátky jako varhaník v kostele Matky boží před Tynem, a škody na varhanách předcházeti i také kalkanta, aby beze škody kalkovati uměl, vyučiti povinen bude, pakli by nešetřením jeho jaká škoda na varhanách se stala, tu on sám penězi svými k nápravě vésti má“; za práci jeho 25 kop míšeňskych na čtyřikrát mu slíbili, na kteréžto peníze on Franc byl povinen sám sobě stravu i dříví do pokoje a jiné všecko jednati; ale pokoj jemu na faře vykázali a v něm s lože šatův.[3])

Kterak touto smlouvou byl varhaník dlením doby spokojen, to vysvítá z doušky: „Ten František zběhl z služby hned po Veliké noci a dal se k panu Janovi Bezdružickému z Kolovrat, při něm až posavad slouží.“[4]) Po čase učinili novou smlouvu s varhaníkem Johannesem Klaudusem. ale neslíbili mu dáti než 18 kop míšeňskych v rok![5]) R. 1590 zapsáno v knihách zádušních,[6]) že varhaníkovi Janu Pardubskému poručeny k opatrování varhany, tři skla v světnici, maly stolček a lůžko pod nebesy; byt pry má v pokoji kaplanové na krchově. Lůžko „pod nebesy“ mohlo by sváděti k domněnce, že byl varhaník sv.-Mikulášsky skvostně chován, však zápis léta následujícího vyvede z klamu: „Sešli se páni starší a radili se o pokoj varhaníka, že jest zle opatřeny, nebo se okolo něho a pod ním zdi boří, takže jest se obávati, aby do konce do maštale nepadl.“

Do r. 1606 došel varhanický plat u sv. Mikuláše ročních třiceti kop: také bývají častěji zapisovány dárky k hodům vyročním

[1]) Kn. žlutická v arch. zemském.
[2]) Arch. mys. listin. kouřim.
[3]) Manuál dioeces. sv. Mikul. starom. v arch. praž. fol 1.
[4]) Tamže 28.
[5]) Tamže 151.

Roku řečeného dostává za húsci 22 groše.[1]) Při kostele sv. Martina v Praze měl před bitvou bělohorskou varhaník 16 kop ročné a od dvojího „štimování“ 2 kopy.[2]) V Týně měl r. 1606 varhaník 60 kop ročních a na dříví 6 kop. Varhany „štimoval“ ke každým hodům za kopu.[3])

Také pražští varhaníci často žádali o zvýšení svého skrovného platu. Některý nemoha se nouzí ani dočkati obyčejných lhůt, chtíval peníze napřed. Ale to leckdy musíval nutiti. V zádušní knize tynské o tom na příklad r. 1591 zápis domluvný: „Varhaník bere odpuštění, že sme ho podle žádosti jeho kvartálem budoucím hromničnym a svatojirskym založiti nechtěli, pakli se jemu to pohodlí stane, že při varhanách dále sloužiti bude. Stalo se.“ [4])

Lépe bývali placeni císařští varhaníci v kostele Hradu Pražského. R. 1561 měl Cyprian Waldyk s povolením J. M. Císařské tydně 45 grošů českých;[5]) to činí ročně 78 kop míšeňských. Sešel-li stářím císařsky varhaník, obdržel někde v klášteře z rozkazu císařova „provision“; sešel-li varhaník městský, dostal list na žebrotu. Takž na doklad dávají Budějovičtí r. 1612 organistovi, ktery u nich dvacetpět let sloužil a na konec oslepl, list otevřený a srdečný, aby fedrován byl almužnou.[6])

Platy kalkantův ovšem byly z nejmenších. Horšovotýnští dávají r. 1593 2 kopy 55 grošů, 4 kbelce žita, 4 kbelce ječmene.[7]) Domažličtí platí kalkantovi ročně 4 kopy a kbelec žita.[8]) V Praze měl kalkant r. 1606 za celoroční práci kopu a 36 grošů;[9]) v Kolíně šlapal r. 1618 tkadlec Nesrovnal měchy za půl korce žita a brachu po celý rok.[10])

Než skonáme kapitolu o literátech, jsme velikou důležitostí věci samé takřka připuzeni zastaviti se ještě a to s upřímnou radostí a myslí pohnutou při nejkrásnější památce, při nejvzácnějším pomníku, jejž sobě starodávní ti bratří zpěváci postavili, jehož po tu chvíli po sobě zůstavili. Míníme jich kancionály.

Některé pořídili sami penězi třeba nasbíranými, některé jim pořídili dobrodinci, bohatá řemesla, zámožní sousedé, i vrchnost, ale všecky ty dobrodince pohnul k nákladu zpěv našich starých konventů literátských: tedy vždy zase zásluha pěvců. Po tu chvíli jsou veliké, ba někdy ohromné knihy zpěvné klenotem obcí, i těch

[1]) Kn. týnsk. záduší. 1606.
[2]) Chaos v arch. praž.
[3]) Zaduš. kn. týnsk. lit. N.
[4]) Kn. týnská č. K. fol. 71.
[5]) Arch. místodrž. Missiv č. 69. 121. Před tím tu byl Burian Waldyk, jenž se dostal do Vídně.
[6]) Arch. zem. Opis z arcib. Parochial.
[7]) Kn. memorab. horšovotýn. fol. 68.
[8]) Kn. sručení Domažl. fol. 117.
[9]) Kn. záduší Mikul. lit. M.
[10]) Vávra. Kolín. I. 192.

obcí, které, poněmčivše se, neváží sobě jazyka v těch knihách složeného; ty knihy jsou chloubou držitelů nynějších a skvostem jich sbírek a bibliothek. Mají cenu uměleckou namnoze velikou svym přistrojením, svym písmem, svymi malbami, pracemi drobnymi, kteréž naši starodávní malíři vykonávali s umem, vtipem a dovedností technickou takovou, že znatel s údivem i úctou nad tím stává. Doba Karla IV. dala základ k samostatnému rozvoji českého umění malířského, jež ke konci XV. věku od doby Jiřího krále vzkvetlo v krásné květy drobné práce umělecké. Kancionály z této první doby, z nichž některé s chloubou zdobí i císařské sbírky ve Vídni, i všecky pozdější jsou nejsvětlejší dokument, neomylné znamení veliké vzdělanosti našeho národa, neboť v nich samych zřejmě čte se, že jsou práce naše, práce česká; a jsou práce rázovitě česká, nižádné cizí peří; ty knihy dokazují jednak velikou kulturní snahu a vnímavost těch českych lidí, kteří na ně nakládali, kterym se ta překrásná díla líbila, a spolu dokazují veliké mistrovství těch českých rukou, které je zhotoviti dovedly. Však nenáleží do kapitoly o literátech výklad o umění českém. Literáti knih těch znamenitých nepsali ani nemalovali, leč byl-li který z nich náhodou malířem či illuminátorem.

Část uměleckou tedy zanechajíce odborníkům,[1]) všimneme si některych věcí jiného rázu. Zpěvné knihy literátské byly obsahem několikery. Přední byly graduály, držící v sobě mešní zpěvy; jiné byly knihy rorátní nebo vůbec písně a chvály boží, jimž vlastně přísluší jméno kancionálů, a zase jiné byly hymnáře a žaltáře, jichž obsah vytčen v názvě. Utrakvisté o české graduály horlivě stáli, ale kde vrchu nabyli protestanté, tu graduál s mešními zpěvy začasté zavřen do jarmary a nevynášen. Také při jinych zpěvnících byly rostoucím různověrstvem a proměnou kališníků v protestanty obtíže a úrazy. Protestanté čeští vynechávali všeliké zpěvy s konfessí českou nebo augšpurgskou se nesrovnávající, některé měnili v kancionálech samych, zdá se, že i násilnou rukou. Žalujeť r. 1585 konsistoř kališná arcibiskupovi, že učitelé a žáci texty v graduálích a antifonářích mění.[2]) Někde si pořídili nové knihy kancionální sic po své chuti, ale poněvadž bylo u nás protestantství dlouho jakoby pod pokličkou, mají knihy ráz celkem nerozhodný. A kterak byl starán písař, chtel-li kancionál psáti po svém zvyku, kališnicky, orthodoxně a zákazníci byli protestanté rázu upřímnějšího, to víme ze soužení Táborského, jaké mu působili

[1]) Od dob českého uvědomění všímali si nejedni znalci — a v čele všech Vocel — drobnomalby české jejího rázu a významu. Nejnověji dr. Chytil vydal začátek monumentálního díla: „Vývoj miniaturního malířství českého", s pěknými světlotisky z nejprvnějších kancionálů z XV. věku. Chytil bystře objevil nová jména českých mistrů a na jisto postavil českost našich kancionálů.

[2]) Dvorský. Pam. o šk. 446.

Kutnohorští; kdykoli jim poslal hotový sextern, vždy zase a zase musil opravovati. R. 1565 naříkal, že napsal už dvacet knih, ale že nikde tolik korrektur nechtěli, co na Horách, a něco v nich že i proti jeho svědomí; nechtí prý trpěti, aby Panně Marii a svatým byla činěna poctivost. A když vše skorrigoval, nepřijali Kutnohorští těch knih přece.[1])

Jináč církve „nové“ i „staré“, pokud neposluhoval kancionál nový psaný nebo tištěný, svorně užívaly cenných kancionálů starých, ovšem té neb oné písni, která se jim k víře nehodila se vyhýbajíce.[2])

Co do jazyka jsou katolické knihy zpěvné latinské s přimíšením tu a tam některé české písně. Že by katolíci měli kdy zhola české kancionály, nevíme, ale nepřeme, poněvadž rorátní zpěvy, které bývaly české, zajisté zpívány z knih nějakých na to pořízených.[3])

Co do tekstu a formy zpěvy v kancionálech katolických, latinských, srovnávají se se zpěvy a modlitbami, jako jsou v mšálech; v kancionálech kališných jsou vedle zpěvů katolických i takové, jež týkají se svátosti podobojí a památky mistra Jana Husi a Jeronyma.[4]) Utrakvisté brávali české zpěvy z liturgie katolické a vzali obyčejně s tekstem hned nápěv; i písně o Husovi „skládány způsobem církevních mešních officií tekstem i nápěvem“,[5]) jen řídko kdy skládali slova k nápěvům jiným, ale vždy jen starým a domácím.[6])

Soud o hodnotě a rázu musickém všelikterakých zpěvů kancionálných budiž zůstaven znalcům povolaným. Se stanoviště laika stručně a nejlépe vyslovil se o rázu starých těch zpěvů církevních kanovník Ruffer řka, že pohybují se v měkkém neurčitém způsobě, pronášejí úpěnlivé a útrpné hlasy, které se nesou jako vzdychání a lkání, není v nich rozmanitosti ani učenosti, ale srdce pronikají.[7]) A tenť opravdu jich dojem.

I kdyby přes vši zlost časův a lidí nebylo se do té chvíle tolik kancionálu zachovalo, směl by z prameců samých města kde kterého badatel neomylně souditi, že o pěkné kancionály se snažili naši předkové všude. Z přemnohých odkazů, zachovaných v knihách kšaftovních, vysvítá, že nákladný kancionál v městském kostele byl takřka zbožnou modou, a že se jím nejen literáté než všickni sousedé chlubívali. Nikterak nelze touto kapitolou ani zdaleka

[1]) O tom zajímavě Šimek. Arch. Pam. 1891. 463.
[2]) Rybička. Arch. Pam. X.
[3]) Konrad. Děj. zpěv. II. 218. 219. dí, že české knihy byly, ale že zahynuly.
[4]) Rybička. Arch. Pam. X.
[5]) Slova Konrádova z Děj. posv. zpěv. II. 330.
[6]) Tamže 235.
[7]) Ruffer. Hist. Vyšehr. 298. 299.

věrně obsáhnouti a dovoditi, kolik se stalo v XVI. století odkazův na literátské knihy kostelní. Uvedeme jen některý kus za příklad, a to schválně z města Písku, poněvadž z něho žádný kancionál nás nedošel. Však je Písečané měli a o ně stáli! Kšaftů píseckých není mnoho po ruce, a v tom málu valný díl činí porízení na knihy anebo aspoň o knihách. Roku 1565 odkazuje literátům na knihy Petr Kloboučník padesát kop míšeňských; Jiřík Škrábka na knihy literátům 5 kop; roku 1572 Marta Švantlová „na knihy do kostela pánům literátům" poroučí 20 kop; brzy po ní 10 kop Jiřík Šišnavý zase literátům na knihy.[1]) A tím způsobem to jde dále. Někteří odkazují literátům také hotové knihy jiného rázu než zpěvného, na příklad roku 1572 svrchu řečený Škrábka biblí „a jiné knihy mimo kroniku českou a Josefovu židovskou", z čehož přímo následuje moment, dosavad neoceněný, že literáti chovali libráře ku vzdělání bezpochyby nejen členů než i těch, kdo chtěli čísti. Na příklad v inventáři týnském zádušním bylo knih, jež náležely literátům, summou 119! Byly to knihy všelijaké, nejvíc zbožné, ale i knihy právní, knihy k latinské filologii, klassikové a j. Ze zpěvných příruční za zmínku stojí: kniha psaná roku 1571, v ní český introit, kyrie, alleluja; jiná, v ní prosy, pater, sanctus; dále kancionál psaný od Sixta z Ottersdorfa; písně jeho na každý den; jiné dvě knihy psané od Sixta z Ottersdorfa: v jedné písně adventní a postní, v druhé písně o vzkříšení a o sv. Duchu; Žaltáře sv. Davida, někdy od Jana Vorličného skorrigované a l. 1572 vytlačené. Antifonář od Sixta z Ottersdorfa r. 1523 psaný: knihy na 4 hlasy, české, na papíře psané od někdy Pavla Jistebnického. Knih zpěvných bylo v této literátské libráři devatenáct.[2])

Literáti nepřestávali na jedné veliké nákladné knize, byli-li jen poněkud s to, opatřili se druhou, třetí. Zvláště vzrostem českých kůrů vznikaly nové kancionály, a tak hojnou měrou, že u nás tou dobou původ vzaly povědomé dílny písařské a malířské, jichž zdar a znik připojuje se k slavným jmenům Matouše Radouše, Polírara, Kantora, Ornysa z Lindperka, Taborského, jenž i jakožto správce a oprávce orloje staroměstského jest nad všecky kollegy malířské nejpopulárnější.

A jak opatrně si vedli, kdož u malíře kancionál objednávali, to ukazují smlouvy dotud zachované. Však již než k smlouvě došlo, musil malíř poslati „průby" nebo náčrty k iniciálám, hotové komposice obrazů; když se zalíbil návrh umělcův, určili mu, na které strany položí iniciálu, veliké neb menší obrazy, arabesky, jak vyplní zbytek pomalované strany či „dostatky", kolik slov tam ještě smí vepsati;[3]) písařovi určovali, jak velice psáti, slovem ve

---

[1]) Kšafty písecké ukázal a půjčil prof. Matzner.
[2]) Arch. praž. Invent. v zádušn. knize.
[3]) Smlouvu toho rozumu mezi Pulerem a Kaňkovskými vytiskl Šimek v Arch. Pam. 1891. 463.

všem všudy objednavatelé chtívali míti rozhodující slovo, takže v tom rozumu lze pokládati naše kancionály nejen za důkaz českého umění než i za výraz osobitého vkusu literátů, konšelův a jiných, kteří je objednávali.

Opatrní objednavatelé neplatívali nikdy napřed; platív lo se po částkách tak, jak umělec jednotlivá officia nebo sexterny odváděl. Rakovničtí píší r. 1589 do Prahy písařovi kancionálu svého a malíři „Jakobusovi Sturnusovi", že přijali, „což k tomuto času vánočnímu prací jeho pro čest a chválu pána Boha všemohoucího a oslavu jeho jména přihotoveno jest", za to že mu 8 kop odesílají v té naději, že pergamen objedná a officium epiphaniarum šťastně začne a toho, což na celý rok pozůstávati bude, k vyřízení přivésti nepomine. V doušce ho napomínají, aby hleděl „correcte" psáti.[1])

Do té chvíle zachovalo se cenných knih kancionálních rukopisných a malovaných, pokud známo, z měst jen v Čechách samých víc než z padesati; kdo pomní, že u nás bylo zjištěných nad sto bratrstev literátských,[2]) z nichž zajisté kde které i v menších místech, jako byly Zásmuky, Třebenice a j., chtělo míti pěkný ano nádherný kancionál, a kdo pomní, jak a kolikrát po ráně bělohorské kazisvětsky zacházeno s uměleckými poklady českého národa: tenť právem bude souditi, kolik vzácných kancionálů jakoby zázrakem zachováno, že nejméně ještě jednou tolik zničeno nebo zašantročeno. A pohříchu mizí (na př. rychnovský, manetínský) i před našima zrakoma.[3])

---

[1]) Arch. rakov. kopiál z t. r.

[2]) Riegger Materiál. X. 179. 286. uvádí jich 120 při zrušení.

[3]) Mezi zachovanými uvádějí se kancionály z měst: z Bechyně (šternberský z r. 1499—1500, klášteru náležitý. Arch. Pam. VI. 284.); z Benešova, z Bolesl. Ml. (starší latin.; mladší z r. 1572 český. Arch. Pam. III. a XIV.); z Brodu Česk. (1557—1570); z Brodu Něm. (Arch. Pam. III. 188.); z Bydžova (1573); z Čáslavě (1557 nad jiné skvělý, ve Vídni chovaný. Arch. Pam. VI. 52.); z Dašic, z Duchcova, z Holice (1620), z Hory, odkudž dva jsou z XV. věku, jeden v bibl. Lobkovic.; druhý (Smíškův 1491—1493) chlouba vídeňské dvorní knihovny (Pam. Arch. VI.); z Hradce Kr., kdež jich v museum osm; nejstarší Franušův z r. 1505, v něm celé strany zlatem psané; jeden z r. 1581; jiný 1593; 1618; v nich zvlášť malby Radoušovy se cení (Arch. P. II. 183. III. 179. 244.); z Hradce Jindř. (1491); z Chrudimi (latin. 1530 a český Radoušův, Č. Č. Mus. 1848. I. 425.); z Jaroměře (1566, Knapp. Paměti Jarom. 68.); z Klatov (1560 od Táborského); z Kouřimi, z Kostelce nad Orlicí (1589, Zoubek. Kostelec. 24.); z Litoměřic tři (1517, 1542, 1579. Pam. Arch. III. 242. X. 731.); z Litomyšle (1563, Ornysa z Lindperka. Štěpánek. Progr. gymn. litom. 1887—9.); z Lomnice (teď ve Vrchlabí, práce větáinou Jana Kantora 1578. Arch. Pam. IV.); z Loun (latin. dva 1530, český 1576); z Manětína, kdež do nedávna byl, a již není; z Mělníka; Ousti nad Lab.; z Pacova; z Poděbrad (1559). z Poličky (shořel. Arch. P. IX. 813.); z Prahy, kdež jich zachováno několik (na př. Michalský, Apolinářský, Týnský, Rybářovský, Havelský, Malostranský); z Prachatic (podle obrazu literackého měli jich aspoň pět, teď chovají dva na radnici. Jeden český graduál dostali darem r. 1582 od kněze Hozlingera. Pamětn. kniha. opisy v mus. zemsk.);

Kancionály měly již ve své době znamenitou cenu, bývalyté dosti draze pořizovany, přes to, že umělecká práce tehdá, počítajíc se k práci řemeslné, nebyla tak draha jako dnes. Hradecký kancionál z r. 1505, od soukenníka Franuše zjednaný, stál 110 míšenských kop, což summa tehda velmi znamenitá; litomyšlský kancionál z r. 1563 stál 118 kop míš., žlutický 283 kop 12 grošů, pražský Rybářovský 400 kop; Třebenický 630 kop. A když Turnovští z nouze prodali r. 1613 svůj graduál Lobkovicovi pro město Sobotku, obdrželi zaň 32 kopy 30 grošů,[1]) tušíme, že českých. Kancionálu, jakožto věci cenné, jakožto „klénotu“ městskému, mohlo se i to přihoditi, že byl zastaven v dluzích. Toho dočekal se r. 1605 kancionál v Třebenicích. „S povolením literátů“ zastaven do Loun.[2])

Kterak si kancionálů hlídali a šetřili, o tom svrchu položeno; starší bývali odpovědni vší bratřině, starším ručil za kancionály mladší bratr, nebo kostelník a zvoník. Pohříchu kazily se vzácné knihy hustým užíváním, nesnadným přednášením; přes vši tuhou vazbu leckdy šly sexterny různo. Co kde poškozeno, opravovali ochotně. Někde byli vázáni k pilným opravám statuty zřejmě.[3]) Roku 1607 i bratrskému knězi v Turnově dán graduál latinský, aby ho za dvacetčtyři groše opravil.[4]) A když neměli se k opravám ti, jimž náleželo, vždy vyskytl se někdo, jenž důtklivě napomínal. A nebyl-li jiný nikdo, kněz, chrámu dbalý, jistě to byl. S jakou horlivostí na příklad upozorňuje kněz Petr v Kouřimi r. 1568, že „graduály veliké jsou vytrhaných sexternů a truhlice, kde se skládají, že chatrna“![5])

Bohužel nelze neviniti kazisvěty již XVI. století že z úmysla drsnou a zločinnou rukou škodili kancionálům, rvouce z nich listy, vyřezujíce obrázky. R. 1585 volán zvoník od sv. Barbory před

---

z Příbrami (jeden z roku 1599); z Rakovníka (dva, starší Krinitův, mladší z r. 1591—96 maloval Špaček. V arch. rakov. mají též motetta Jana Stefanidesa Peldřimovského); z Rychnova (před nemnohými léty prodán židovskému agentu za 20 zl. do Tirol tajně a lehkomyslně); ze Sedlčan (jeden náklad. Krčínovým 1580—95 Arch. Pam. IV.); ze Skalice (1567); ze Slaného, Soběslavě, Sobotky, ze Solnice (Č. Č. Mus. 1848. 80.); ze Stříbra, ze Štěpanic, z Teplé (klášterský); z Teplic (dva české Arch. P. III. 254.); z Tábora (dva, český z r. 1587 Kantorova práce); z Třebenic (práce Ornysova 1574—78); z Třebechovic (1585); z Turnova; Týna Vltavského (skvostný z r. 1465); z Vodňan, Zásmuk a konečně z nejnádhernějších uvozuje se český kancionál v Žluticích z r. 1558—1565, je z dílny Táborského, illuminoval ho Polirar či Pulíř. Drží v sobě 494 listy; poněmčilí Žlutičtí nečiní ho českým badatelům snadno přístupným.

[1]) Tak opravuje chybné číslo Práškovo (v děj. Turnova) Konrád ve svých děj. posv. zpěvu II. 151.

[2]) Konrád l. c. 151.

[3]) Rukop. v univ. knih. 17. B. 25. „Kaptury pěkně aby se přenotovaly“.

[4]) Arch. turnov. regist. purk.

[5]) Arch. mus. list. kouř.

konšely kutnohorské, ví-li, že dvoje knihy pergamenové jsou vyřezány? Odpověděl, že neví; veliký graduál prý je v almare. z toho se nezpívá, o druhých neví; prý měli páni knihy ohledati dřív, než mu je odevzdávali, snad se škoda stala za předešlého zvoníka.[1]) V Lounech vyřezal zloděj roku 1539 několik kvaternů z graduálu; v Starém městě u sv. Kříže vyřezal r. 1560 zvoník z knih sexterny; v Kolíně r. 1612 vyřezal zvoník nad sto listů z pergamenových knih zpěvných,[2]) a takž najde se v pramenech vždy kazisvět zločinný ten onen.

Znamenité porušení utrpěly, jak dostatečně a smutně povědomo, naše kancionály opravami Jesuitův, kapucínův[3]) a jiných oprávcův jim podobných po převratech bělohorských. Kancionály české jsou prohlášeny za knihy kacířské, škodné. Na sv.-Michalském kancionále v universitní knihovně dosavad čteme nápis že jest kniha zapověděná primae classis! Byly tedy kancionály bedlivě ohledávány, a kde nalezeno slůvko katolické víře protivné, hned zamazáno, vydřeno, list vytržen a všelijak opatřeno, aby kniha neškodila, aby nikoho neupomenula víc na to, že v naší zemi kdy byla „česká víra pod obojí". Nejeden zachovaný kancionál smutně svědčí o těch násilných opravách, a potomek musí býti rád, že nepopadla všecky oprávce horlivost tou slepou měrou, aby byli kancionály naše, označené za kacířské „nejvyššího rázu", zkazili dočista: umělecká cena těch starodávných zpěvníků nejednou způsobila, že ruka nepříznivá sáhla jen k noži a k černidlu a nikoli k ohni. O památky českého umění písařského a malířského, jakž za drahný čas velikými náklady složeny byly v mnohých kancionálech, přišli jsme teprv hrubou vojnou, loupeživými vojáky; a co šťastně přečkalo vojnu a vojáky, vzalo zkázu nenabytnou v době nové, v století předešlém, když zrušeny bratřiny literátské. Tenkrát vedle slov Rybičkových[4]) zacházeno s kancionály „tak nešetrně, ano tak po vandálsku, že nemůžeme dosti na to toužiti; neboť knihy drahocenné, na jichž zřízení nábožní předkové sta ano tisíce kop grošů vynaložiti se nezpěčovali, a z nichž některé, hledíc k historii kulturní, byly téměř neocenitelny, prodávány ano vyhazovány jsou vetešníkům, židům a šmejdířům jakožto makulatury a staré pergameny za balatku".

---

[1]) Arch. kutnoh. kn. memorab. 1583. fol. R. 3.
[2]) Kult. Obr. I. 450. Winter.
[3]) Pater Josef, kapucín, poškodil boleslavský kancinál. Kronika mistra Kecelia. 147.
[4]) Arch. Pam. X.

Důležitější doplňky.

K str. 145. Adam Vršovský, k smrti odsouzený, odkázal faráři Janovi u sv. Petra vinici v Konstanci řečenou, kteráž za 230 kop míš. koupena. „Ačkoli takové odkázání, které se po odsouzení děje, žádné moci nemá, však že to se nachází, že posavad při vězních, kteří se na smrt vedou, ten veliky nedostatek bývá, že bez všelijakého potěšení jako jiná hovada se vedou, a že žádny z kazatelův v tom se propůjčovati nechce, protož J. M. Cís. k tomu své povolení dávati ráčí, aby taková vinice nadepsanému faráři zůstala . . . potom aby on i potomkové při témž kostele povinni byli vězně v Nov. městě . . až na místo popravní doprovoditi . . a takové nadání na věčné časy při tom kostele zůstati má." Roku 1531. (Arch. pražs. Lib. oblig. č. 5. fol. 163 v knihách viničných.)

K str. 312. Roku 1598 Budějovičtí píší „appellantům" (do appellací), že přišli dva z roty Novokřtěnců a „vomyslně pokoutně lidi svozovali, a, aby k nim se připojujíc s nimi do zboru jich se odebrali, velikými přípověďmi sou nabádali". (Kopiál budějovicky z r. 1597 fol. 156.)

K str. 547 k důchodům farářským. Jiřík Heremita, farář v Stříbře, měl r. 1515 z fary v Dubravě 6 kop míš., desátku odtud 10 korců obilí; z Tuchlovic 24 str. obilí. Kn. stříbrská fol. 120. Táborští smluvili s farářem roční stanci v 65 kopách gr. českych; k tomu 20 str. žita, 50 sáhů dříví, a on držeti má kaplana a officiály k stravě. (Arch. místodržit. T. 2/4. Opis v zemském při roku 1549.)

K str. 554. Děkanovi v Domažlicích na brané XVII. věku placena 1 kopa 10 gr. míš. týdně. Roku 1609 nadvyšeno mu o 20 kop pro kaplana. Žita 25 kbelů, piva 28 věrtel, brachu 3 kbely, ječmene 4 kbely, soli 3 prostice, zelí dostával tunku, smetany týdně 4 žejdlíky, mléka 8, ze vsi Radonic ječmene s jeden slad, 1 kbel pšenice, desátky z Chrastavic a z Nevolic. Na „vychování" vepře 2 kbely žita, 1 kbel ječmene, na Chalúpkách byla

1 kopa, kuchařce 4 kopy, koledy 5 kop, místo sýrů 5 kop, dříví k palivu, od dědin, luk 5 kop, z krámu masného 1 kámen loje, rybníky 4, zahrada pro domácí potřeby, k tomu plat od Chodů při Všech Sv. Z Klenče plat a cassací. (Kniha snesení v Domažl. z r. 1581.)

V Žluticích r. 1604 měl farář ročně 122 kop 34 gr., na expensi týdně 1 kopu 23 gr., tedy ročně 71 kop 56 gr., 3 strychy hrachu, žita 20 str., ovsa 4 str., 3 prostice soli. (Arch. zemský kniha žlutická fol. 221.)

Rejstřík jmen a věcí.

(Pouhá jména kněží bez příjmení v rejstřík nepojata. Za to poznamenáno jméno místa, kde kněz sloužil.)

Abatyše, jich volby 735.
abbas generalis 732.
abluce 285.
Absolon, kaplan 665.
Acanthido-Mitis Jakub, kněz 501, 617.
— Jan 277.
Adamiti, Adamníci 15, 289, 290, 291.
z Adlaru, Valkoun Bohuslav 251.
Adler, kněz 123.
administrátor konsistorní 363, 820.
admonitor jesuitský 757.
advokát 44, 685.
Affelius, děkan 554.
agenda 339, 839, 841.
Agrikola, děkan 138.
— Šebestián, měšťan pražský 146, 331, 983.
Achilles Berounský Jan, farář 887.
Aichl Oldřich, františkán 811.
akademie viz universita.
— jesuitská 757.
akcidencie kněžské viz příspěvky.
akoluté u Bratří 479.
Albert bavorsk. kníže 179.
Albinus Ondřej, arciděkan 169, 175, 181, 382, 609; arciděkan v Plzni 148.
Albrecht, kaplan 592.
Aldobrandini, kardinál 227.
Alexander, impressor 111.
Alginus Daniel, kazatel 642.
Alenský Martin, kněz 685.
Alexander VI., papež 34, 50, 55.
Alexander Vlach, stavitel 589.
almutium 782.
Altomitenus, kněz 168, 382, 467.
Amberk 208, 649.
ambit 773.
sv. Ambrože klášter 697.
Amorphus, kněz 209, 539, 668.
Amos, Bratr 49.
Anabaptisté viz Novokřtěnci.
Andělíček Jan, kněz 604.
sv. Anežky klášter 568, 696, 701, 711, 718, 794, 802, 815, 818.
Anna královna 408.
Anna císařovna 709.
annuae tristes 765.
sv. Anny Hora (Annaperk) 92, 98.
sv. Anny klášter v Praze 278, 696, 708, 718, 721, 723, 819.
antipendium 851.
Antitrinitáři 314.
Antorf 450.
Apian Matouš, farář 254, 278, 555.
apatékářský recept zbožný 890.
sv. Apolinář v Praze 327, 345, 403, 528, 953.
appellacc od konsistoře 338, 390, 397, 430.
Aquinus, křižovník 799.
arcibiskupství 152, 77.
arcipryšt, arcidiakon, arciděkan 348, 378, 404, 416, 417.
archiepiscopalia jura 407.
Arnošt z Pardubic, arcibiskup 945, 946.
Arnošt falckrabí 113.
Arpinus, mistr 179.
artikule husitské 8, 14, 16.
Artopaei Pardubský Kašpar, děkan 379
Artophidius Jan, mistr 955.
assistentes v klášteřích 744.

asperges 852; viz též processi kolem chrámu.
astant 891.
de Asti Michal, dominikán 819.
asyl 929.
Audrcký viz Údrcký.
augšpurská konfessí 515.
Augusta 62, 104, 108, 110, 111, 116, 178, 294, 475, 491, 632, 832, 854.
Augustin Sancturinský, biskup 285, 322.
Augustiniání eremité, poustevníci 689, 690, 694, 700, 799, 824; viz také sv. Tomáš.
— kanovníci 694, 721.
Aumehle viz Ounehle.

Bacháček, professor pražské univers. 284, 725.
Bachstein, vicarius františkánský 711.
Bakalář Adam, kaplan 608.
Bakov 573, 608.
Balbín 287.
baliny (provincie) 733.
bandita 818.
Banno dr., sekretář komory 351.
baptisál 613.
Barberamus, provincial dominikánský 819.
Barbora císařovna 694.
Bartoš, farář v Litomyšli 508.
Bartoš, kněz bakalář 601.
Bartoš, kronikář 70.
Basilej 196.
Basta Jiří 240.
Bavorovský Adam, kněz 271, Martin 396, Petr 191, 212, Šebestián 506, 625.
Bavorovského Postilla 134, 892.
beanie 190.
Bečov 28.
Běchary 470, 637.
Bechyně 295, 297, 599, 696, 700, 805.
Bechyně z Lažan; Justina Pešikova 517; Karel 280; Petr 422.
Bechyňka, kněz 448.
bekyně 14, 669, 713.
Bělá 44, 438, 457, 501, 506, 515, 533, 535, 539, 545, 565, 675, 684, 690, 694, 809.
Bělá ves 519.
Belvic z Nostvic Kašpar 2, 19, 229.
Belvicová Anna ze Štampachu 333.
Benátky 185, 202, 206, 264, 669.
benedikce šatu 746.
Benedikt Pražský, administrátor 333, 371, 375.
Benedikt, děkan v Hoře 388.
sv. Benedikta kostel 226, 246, 533, 534.
benediktini 689, 705, 710, 717, 745, 746—749, 779, 781—783, 793, 799.
benediktinky 746, 750.
Beneš Jan, kněz bratrský 494.
Beneš, kněz 591.
Benešov 204, 297, 348, 391, 465, 517, 555, 635, 685, 690, 696.
Benešov (Bensen) 470.
Benešovský, kněz v Hradci Kr. 572; Jan, kněz 652; Matouš Philonomus 639, 673, 710; Václav, administrátor 182, 330, 344, 347, 397, 585.
Benetice 167.
Beňýšek, farář 132.
Berkové z Dubé 165, 457.
— Albrecht 182.
— Alena 358.
— Jan 506, 730.
— Ladislav 238, 251, 333, 958.
— Lev 251.
— Pertold 238.
— Václav 179, 632.
— Zbyněk, arcibiskup 188, 189, 204, 221, 225, 235, 412, 599, 646, 709, 728, 738, 792.
— Zbyněk, převor 703, 823.
— Zdislav 207, 625.
— Zikmund 119.
„berkové“ nadávka 671.
Bernarec (Pernarec) 114.
Bernáreček Malý 114.
Bernartice 230, 426, 635, v. i Pernartice.
berné klášterní 723.
Berner, kněz německý 602.
Beroun 204, 284, 339, 341, 347, 369, 372, 380, 452, 501, 547, 559, 571, 577, 614, 662, 669, 677, 957.
Berunský Jakub, kněz maltezský 171.
Bes Jan, farář 168, 593.
z Běšin Běsin Jan 174, 642.
Betlémská kaple 6, 73, 75, 79, 98, 216, 242, 245, 272, 284, 327, 328, 343—345, 368, 528, 538, 602, 611, 676, 681, 685, 714, 851, 858, 950.
v Betlemě librář 80.
betlémské děťátko 875.
Bezdědice, Bezdětice 517, 625.
Bezdězí 430.
Bezno 93, 528, 936.
Bílá sobota 865.
biblí 680, 919; benátská 602; kralická 196.
bibliotheky kněžské 680—683.
z Bibrštejna 118; Karel 206.
Bílá Hora 872.

Bílek, kněz 441; Jiří, kněz 255, 619; Bratr 111, 494.
Bílina 417, 632, 690, 695, 804, 861.
Bilský Adam, kněz 610; Nikodem 661.
z Bínova z Bynu (Bunau) páni 71; Günther 119; Rudolf 445.
birety rohaté 783.
Birut Ondřej kněz 230.
biřmování 878.
Biskupec z Pelhřimova Mikuláš 14.
z Biskupic Haugvicová Kateřina 751, 800; Haugvic Jan, hejtman 148, 238.
z Bítova Bítovský Václav 583.
Blahoslav Jan 60, 116, 173, 196, 475, 481, 882.
Blatná 373, 755.
Blatno (Platten) 71, 191, 618.
blázen čili štokfiš 161.
Blazenus, Blažej Borovský, děkan chrudimský 340.
Blažen, jméno koflíka 958.
z Blíživa Blíživská Lidmila, abatyše 722.
Blížejov, Blíživo 262.
Blovice 28, 262, 554; panství 122.
Blaskus, bakalář 670.
Blyssemius, rektor jesuitský 155.
Bodziminus Ondřej, kněz 641.
Bohdaneč 638, 664.
Bohnický Jan, hofrychtéř 161.
bohoslužebnosti 825; katolíků a podobojích 849; protestantů 838.
Bohuslavice 365.
z Bohušic Čákovec Jiří 635.
Bock, farář 581.
Boleslav Ml. 15, 49, 51, 54, 55, 63, 112, 115, 144, 174, 180, 182, 191, 199, 204, 224, 231, 339, 393, 450, 475, 476, 494, 534, 548, 549, 557, 562, 591, 614, 616, 640, 648, 677, 701, 782, 829, 952—960, 963—968, 976.
Boleslav Stará, kapitola, děkan 431, 602, 630, 872, 939.
Boleslavský Jan, děkan žatecký 370.
Boletice 621.
Bor 162.
Bor Velký 419.
Borek ves 513, 603.
Borzikovski Fridrich, provinciál dominikánský 749, 802.
Bořita viz Martinic.
Borotice 286.
Borotín 465, 505.
Borovany 28, 230, 623, 694, 702, 723, 741, 751, 820, 913.
z Borovnice Kateřina 676.
Borovský viz Blazenus.
Boršíkov 941.
Boruhrádek 517.
bosáci 29, 689, 696—698, 701, 709, 716, 726, 782, 793, 809, 896.
Boseň, Bosně 374.
z Boskovic Marta 57.
Bošilec, Bošilce 547.
Bouček z Bitešky, farář 354.
Boušov 420, 545.
Boušovice 209, 539, 668.
Boží tělo, svátek, procesí 29, 100, 142, 236, 237, 243, 837, 569, 866, 870, 973.
Božího těla kaple viz kaple.
brada řeholníků 783; kněží 656.
z Braitnberka Pontan 220.
Brandýs nad Labem 214, 221, 251, 254, 256, 263, 267, 379, 469, 554, 555, 588, 630, 676, 682.
Brandýs n. Orlicí 105, 108, 144, 225, 284, 830.
Brandýský Jan, kněz 390.
braniborský kurfiřt 241; Christian 203.
Branná; Petr, kněz 168, 372.
z Bratřic rytíř Prokop 464.
Bratří; Jednota Bratrská 35—66, 81, 84, 98, 100—116, 150, 157, 173 až 187, 195, 199, 200, 223—225, 231, 245, 265, 275, 284, 290, 304, 307, 309, 310, 329, 335, 336, 340, 439, 449, 459, 471—473, 618, 632, 669, 703, 829, 882, 954.
bratří laikové 752, 762, viz též konvrši.
bratrstva zádušní 939—941.
Braun opat 732.
Břeh 360.
breviář 463; psaný 680.
Břevnov klášter 689, 691, 692, 705, 717, 720, 731, 733, 795, 813.
Březenec 603.
Březí 120.
Březnický Petr, převor 921.
Březno 236.
Březský Jakub, farář 299.
Brikcí, kněz 432.
Brikcí z Cinperka, zvonař 537.
Břiství 130, 443.
Brno 149, 209, 210, 237, 265, 284, 307, 423, 794, 805; kapitola 424; kraj 358; klášter sv. Anny 725, klášter sv. Tůmy 724, 743.
Brno Staré, klášter králové 751, 800, 817.

Brod Český 15, 133, 368, 382, 501, 526, 574, 598, 672, 677, 954, 955, 960, 964, 969.
Brod Německý 204, 385, 530, 583, 690, 817, 846, 947.
Brod Uherský 49, 63, 200, 359, 477, 478, 641, 829.
Brod Vyšší 208, 700, 701, 707, 780, 814.
Brodec, Brodce 28.
Brodský Jeremiáš, děkan 407, 605; Jiří, bakalář kněz 384.
z Brodův Bohuslav a na Zvíkovci 583.
Brosius, Brož Václav 193, 195, 222, 541.
Broumov 231, 232, 258, 269, 278, 357, 381, 691, 692, 697, 699, 705, 717, 725, 733, 738, 749, 793, 803.
Brozany 589, 634, 641.
Brož viz Brosius.
Brož Vodňanský Jan 621.
Brtnice Trhová 295, 499, 629, 648.
Brtva, kněz 916.
Brunevík, kněz 282, 339.
Brus viz Prus.
Bruska 700, 802.
Brüchenk, kondiakon, magister 608.
Buben, benediktin 734.
Bucer 51, 61, 307.
Budeč 662.
Budějovice České 28, 102, 121, 171, 187, 418, 505, 538, 590, 635, 690, 696, 703, 709, 950, 959, 965, 966, 976, 979, 984, 991.
Budinský Jiří, kněz 347, 384, 662.
z Budova Budovec Václav 224, 241, 243, 336, 848.
Budyně 253, 407, 414, 605, 889.
z Budyně Eliška 889.
Buchal Jan, kněz 367.
Bukovina, Bukovinka Malá 221.
Bukovník 469.
Bukvice 299.
Buquoi z Longueval 718.
Burger Jakub, architekt 227.
Buštěhrad 144, 173, 852.
Butzbach, benediktin 532.
Bydžov 106–108, 168, 333, 389, 500, 564, 645.
Bydžovský z Florentina, mistr 316.
Bykaň, Bikaň 264.
Bykanec 521, 639.
de Bystřic Johannes, vicarius 451.
Bystřice 172, 659, 667; panství 228.
Bystřice Nová 700.
Bystřický Jan Adam, rector univ. 641; Johannes Matheides, bakalář 231; Jan Šejda, farář 564.
z Byšic Byšický Jan 685.
Byšice 604.
Bytom 732.
Byteš 498, 736.
z Bytišky Kobiš Jan 206, 666.
Cahera Havel, kněz, administrátor 71–87, 326, 327, 384, 601, 854, 949.
calta vánoční 559.
Campanus Jan, kněz 616, Jan Vodňanský, professor 326, 460, 958, Mathias, kněz 460.
Canisius, Jesuitů provinciál 136, 141, 147, 436, 780.
Capella Michal, provinciál 796.
capitanei klášterští viz hejtmané.
capitulum culparum 787.
Carchesius, kněz 160.
cedule zrádné 603.
cech 125.
celestini 71, 696. Viz též Ojvín.
celly 772.
Celtes Konrád, humanista 26, 323.
censura 79, 81, 117, 153, 189, 225, 245, 271, 337, 405.
Cerasyn Litoměřický Šimon 205, 317, 383, 470, 524, 626, 643, 644, 646.
Cerdrych Jiří, farář 253.
Cerekvice Církvice 167, 389, 502, 515, 527.
ceremonie 99, 100, 159. Viz též bohoslužba.
cerevisiarius 807.
Cerhovice, Crhovice 252, 414, 657, 660, 663.
Cerkovice, Crkovice 54.
Cervic, Červič, kněz 380; Řehoř 627.
Cicer Jan, děkan 435, 653.
Cichoraeus Tobiáš, kněz 378, 460.
Cikada (Koded) Jan Václav, farář 373, 891; konsistorián 333, 441.
Cikán Jan, děkan 664; praelát 506.
z Cimburka viz Tovačovský.
z Cinperka viz Brikcí zvonař.
Církvice 583.
cirkarie, kongregace klášterní 732.
cirkátor 786.
církev „česká“ 27; východní 20, 34.
cisterciáté 262, 689, 690, 693, 707, 749, 751, 774, 778–784, 790, 818.
Cithardus, kazatel císařský 300, 423.
Citov 444, 588.
cizoložstvo 376.
Clemens, kněz 334.

Coccinus Hradecký, kněz 265, 443.
Cocius Tobiáš, děkan 264.
Codicill viz Kodicil
coelibát 447, 619, 632; u Bratří 60, 201.
collegium archiducis 137.
Comadensis episcopus Mainhardus 451.
Comendunus, kardinál 454.
commendatoriae literae 457.
Compater Písecký Jan, farář 677.
confraternitas řeholníků 823.
conservatoriae literae 446.
consultores v klášteřích 744.
conversi viz konvrši.
Cornix, farář 443.
Crinitus alias Fousek Jan, kněz 670; Zikmund Stříbrský Sigismundus Misenus, administrátor 272, 341, 959.
Crispus Mikuláš, kněz 644.
Curimenus Šimon, kněz 389.
Cyrughani 117, 129.
Cyriaci nebo bratří kající 689, 698.
Cyrus, Bratr 339.
Czetnek (sloven.) 935.

Čakovec viz z Bohušic.
Čapek Jan, farář 9, 333.
čarodějí, čarování 617.
Čáslav 15, 120, 130, 132, 365, 372, 544, 547, 570, 571, 578, 588, 591, 617, 679, 797, 891.
Čáslavský Jakub, kněz 895; Jan, kněz 517; Mikuláš, augustinián 793; Pavel, kněz 379.
Častolar Dlouhoveský z Dlouhé Vsi Krištof 212.
Častolovice 555, 567.
Častrovský Adam z Načeradce, farář 379.
Čečelice 604, 633.
Čečovice 262.
Čechtický, kněz 678.
Čejka viz z Olbramovic.
Čejka, farář 682.
Čelakovice 227, 264, 387, 469, 551, 546, 556.
čeleď klášterská 807.
čelednost u Bratří 477.
z Čenkova Flaxius, kněz 891.
Čepl, opat 711.
Čermák, kněz 263, 268; Šimon, kněz 659.
z Čermic Kejhar Jan 644.
Černá věž 806.
z Černčic Mikšova Anna 927.
Černěkov, Černikov 585.
Černín z Chudenic Dionys 253; Hynek 263; Jakub 512; Jan 170; Martin 426.
Černochov 465.
Černovice 32, 548, 580.
Černovický Martin, mistr 676.
Černuc 806.
Černý Bratr 116, 176, 475.
Černý Jan, bratrský kněz 64.
Čert Martin, převor 731.
Červenka Matěj, Bratr 61, 115, 116, 475, 484, 885.
česká čtení v chrámě 19; čeští literáti 949, mše 854; obřad 849, 851; píseň v chrámě 834, 835; víra 129, 347, 849; české zpěvy o pohřbech 331.
Čestice, Češtice 593.
Činěves, Činoves, Čenoves 261, 264, 605.
Čínovský Matěj, kněz 523, 560; Mikuláš 573.
Čistá 119.
Čížkov 263, 525, 588, 626.

ďábla vyhánění 618.
Ďáblice 585, 719, 723.
Dačice 114, 250.
Dačický, administrátor 183, 206, 332, 344, 346, 372, 375, 397, 457, 581, 589, 595, 605, 683; kněz Jan 646.
Dačický z Heslova Mikuláš, spisovatel 713, 736, 805; jeho Prostopravda 713.
Dačický, impressor 243.
z Dambořu také z Damsdorfu Adlspach Jiřík, hejtman pardubický 160, 348.
Dampierre 713.
Darius, rektor školy v Rožďalovicích 438.
Dašice 252, 614, 619, 954.
Děčín 28, 119, 164.
defensorové 177, 179, 185, 243, 246, 250, 257, 273, 322, 337, 338, 399.
definitores v klášteřích 744.
defunctorum liber, kniha pohřbů 613, 614.
degradace kněžská 389, 638.
Dejšina, Dýšina 28.
děkanové 337, 347, 360, 363, 378, 397, 404, 416, 417.
Denhart Jeremiáš, děkan 677.
denunciace 637, 785.
desátek 12, 38, 532, 544, 565, 582, 583, 588, 608, 668.

Dikast, kněz, děkan, administrátor 284, 341, 342, 367, 523, 644, 678, 682; Každý Michal 671.
dimissoriae literae, dimisoře, dimissorialie 444.
direktoři 243, 273
disciplina čili důtky na mrskání 780, 801.
trest klášterský discipliny čili kázně 788.
Divišovští 35.
dissidenti 141.
z Ditrichštejna, kardinál František 238, 265, 266, 276; Sigmund 238.
divadlo 243; o Božím těle 870.
Divišov 523.
Dlažkov 170.
Dnešice 893
Doberné, Dobrna 625.
Dobřany 262, 718.
Dobřichov 373, 583.
Dobřichovice 624, 648, 655, 722.
Dobrontov 554.
Dobrovítov 678.
Dobruška 130, 132, 134, 632, 846.
z Dohalic Dohalský Mikuláš 130, 374.
Doksany 236, 694, 700, 708, 717, 725, 739.
Doksy 106
doktor theologiae bullatus 201.
Doláńky 220.
Dolany 754.
Domašín 383, 439, 580, 663.
Domašov 428, 529
Domašovice 623.
Domažlice 15, 99, 167, 181, 204, 205, 242, 585, 610, 670, 690, 694, 928, 982, 984, 991.
dominikáni 147, 189, 203, 689, 690, 696, 699 701, 703, 706, 719, 747, 791, 793, 796, 811, 815, 818, 824, 940; generál 743.
dominikánky 740, 744, 745, 748, 750, 752, 774, 775, 779, 781, 784
domky prázdných žonek 377, 792.
domy bratrské 476; kněžské 538, 678; professní 756, 758.
Donat, dominikánský převor 740.
z Donína Donín purkrabí; Abraham 423, Ferdinand 232, 423; Jan 377.
dormitář 772, 781, 799
Dorn Šebastián, kněz 230.
Doubrava 991.
Doubravice 172
z Doubravice Vranovská Magdalena 596.
Doubravník 159
Doudleby 208, 629.
dekanát 636.
z Doupova, Doupovec Bohuslav 517; Dorota 801; Vilém 102.
drabanti 724.
Drahňov 262.
Drahomyšl 576.
Drahoňovský Újezd 618.
Drachov 589.
Drachovec Vaněk, kněz 919.
drástva 774.
z Dražice Jan, biskup 289, 502.
Dražický, primas staroměstský 144, 181.
Dřevčice, Dřevičice 264, 587.
Družec 222, 418, 662, 674.
Dub Český 690.
z Duban Dubanský Hynek 813.
Dubčanský Jan 301, 206, 307.
z Dubé viz Berkové.
Dubenec 633.
Dubno 635.
Dubský Atharius Martin, kněz 522, 686.
sv. Ducha v Praze 393, 396.
Duchcov 28, 612.
důchody administrátorovy 343.
— klášterské 716—729.
— kněžské 531—595.
— konsistorské 347.
Dusík, farář z Kraselova 499.
Dušnice 236. (Tušimice.)
Dvořecký viz z Olbramovic.
Dvorský Jan, farář 333; Matěj z Hájku (Curius) 128, 328, 361; Václav 513, 576, 577, 578, 608, 623.
Dvorský z Helfenburku Jindřich 157, 159, 178, 182, 328, 345, 455, 710; Tomáš 153.
Dvůr Král. 15, 130, 132, 540, 594, 644, 925, 948.
dýmné 577.
dyndování 827.
Eberus Pavel 442, 458.
Edlinger Nikodem, bakalář 366.
elevace 839, 857.
Eliáš, mlynář Bratr 41; Jiřík, kněz 666.
Eliška královna 282.
Enopolius Českobrodský Adam, kněz 230, 446, 455, 594.
Emauzy viz Slovany.
Engliš (Payne Petr) 17, 692.
eremité, klášterníci 689.
Erford 444.
exercitia spiritualia 760.
Evančice viz Ivančice.

evangelia zpívání 856.
examen na kněze 416.

Faber kněz 251.
Fabian Šebestian, kněz 227; arciděkan v Plzni 148, 519, 551, 610.
Fabricius Martin, kněz 466; kaplan 665.
Faciiis, kněz 382, 562; Jan 372, 666, 678.
Falknov 102, 120, 547, 590.
Falko Písecký Jan, mistr 458.
fary 538, 544; počet jich 464.
farář nachlebný 595.
farářské práce administrační 613.
farářové pražští 644.
Felix, františkán 103, 242; kněz 603.
Fhagellus Vít, kněz 501.
Ferdinand, arcikníže 107, 112, 114, 118, 119, 127, 141, 384, 409, 419, 452, 754, 802, 864.
Ferdinand I. král 57, 62, 62, 89, 90—100, 102, 112, 116—118, 122, 127, 137, 139, 149, 152, 178, 298, 311, 328, 363, 404, 407, 419, 420, 449, 591, 598, 612, 619, 631, 655, 672, 693, 705, 721, 723, 730, 737, 740—742, 751, 792, 793, 804, 815, 817, 823, 860, 863, 882, 941.
Ferdinand II. 273, 282.
feretrum 861.
Ferus Jan, doktor 446; postilla Ferova 171.
Ferrarius, papežský nuntius 418.
Fictum z Fictum Opl 91, 118.
fidelia, konev na pití 541.
figurativní zpěv 969.
Filaret Jiřík, správce školy plzeňské 190.
Filibert, biskup konstantský 18, 19, 321, 401, 416, 448, 693.
Filipina Welserova, choť arciknížete Ferdinanda 384
Filipovci 306.
Filosof Václav, kněz 602, 670, 676.
Firbas, kněz 102.
Flaming, opat zbraslavský 738, 796, 817.
Flandry 771.
Flaxius, děkan, arciděkan 198, 214, 519, 574.
Florencius Jan, kněz 381.
flundra, nadávka 623.
flus nebo rýma 664
formát 448, 451, 452, 473; evangelický 458, 459.
Franc Ondřej, kněz 639.
francouzská nemoc 816.
Frankfurt 354, 457.
frankfurtští kněží 183.
Frankonius, kněz 333.
Franta, Fronto, Franciscus kanovník 158, 177.
Frantál, Frauenthal, Pohled 694, 708, 730, 740, 816.
sv. František z Assisi 759.
sv. Františka u křižovníků 455.
františkáni 103, 716, 689, 824.
na Františku v Praze 714.
Franuš, nakladatel kancionálu 947, 989.
fratres de poenitentia martyrum 696.
Frauenreut 592.
Freytag z Čepiroh Šebastian, kanovník 210, 423, 738.
Fridland 93, 760.
Fridrich, farář 609.
Fridrich protikrál 273, 275, 281, 282, 341, 848, 970.
Fridrich IV. kurfiřt 208.
Frumbolt Václav, praelát 167.
Fulnecký Pavel, kněz bratrský 494.
Fulnek, klášter 421, 741, 815, 884.
fundátorové klášterští 740.
za funus plat 565.
Frusius Jesuit 248.
Fruvein z Podolí Martin 336.
Frystadt 357.
furýři 724.

Gabriel, episcopus Justinopolitanus 451.
Gabrielovci 306.
Galerius Jan, farář 430.
Galiarda Jan, kaplan 846.
Galleryt Šimon, farář 662.
Garda 444.
Garecký, kněz bratrský 494.
Gebhard, arcibiskup kolínský 635.
Gelastus Havel Vodňanský, mistr 129, 144, 435, 543, 892.
generál řádu 733, 757, 759.
Geneva 196, 206.
Gepfert, řehotník 812.
germanisace 23, 137.
Gerštorf z Gerštorfu Jiří 298.
Gesta Romanorum 680, 683.
Gregorius Březnický Jan, farář 642.
Gretserius, Jesuita 755, 767.
Grineus, Gryneus Přeloučský Petr, kněz 557, 614.
Griesbek z Griesbachu, Gryspek Florian 162, 212, 612.
Grodecký z Grodcu Jan, probošt 149.
Grodwaldský Jan, kanovník olomoucký 630.

Gross, křižovník 755.
Grossius Jan, farář 674.
Gsel (Ksel), kněz 264, 323, 574, 617, 686.
z Gutštejna, Gutenštejna Albrecht 262, 314.
Habartic Jan, hejtman v Poděbradech 227.
Habelšverd 102.
Habrovanští bratří 301, 307.
Hájek Daniel, kněz 280; Tadeáš, lékař 201; Václav, kronikář 431, 503, 529, 612, 616, 671, 686.
Halášek Martin, farář 626.
Haler Jiřík, doktor v právech, probošt Zderazský 753.
Hamr u Berouna 204.
hamrník 721.
Hamza Petr, úředník pardubického panství 602.
Hannibal Jeroným, děkan 418.
Hansburský, Hanžburský, farář 264.
Hanuš, kurfiřt saský 100.
Haraut z Polžic 848.
z Harasova Hrzan 198; Adam 207, 236; Jiří 174; Václav 182, 584.
harcíři 724.
z Hardeka hrabě 600; Hanuš 357.
Harlas, kněz 443.
Harrach Arnošt Vojtěch, arcibiskup 286, 856; František 760.
Hartman, bratrský kazatel 284.
z Hasenburka Zajíc Jan 31, 51, 241.
Haša viz z Oujezda.
sv. Haštal v Praze kostel, kněz, osada 364, 378, 533, 575, 664, 892.
Haugvic viz z Biskupic.
havíři 121, 170, 234, 712, 893.
sv. Havla v Praze kostel, osada, kněz 84, 99, 364, 366, 372, 389, 414, 531, 553, 582, 591, 598, 651, 656, 667, 669, 670, 871, 874, 876, 950.
Hazenberger, Hazmburský Horák z Milešovky Jan 404.
hebdomadarius 780, 787
Hegyrus, budějovický děkan 418.
Hederikus, kněz lutherský 201, 296, 844
Hederle Melchior, opat 729.
Hegius Martin, farář 28.
Heidelberk 174.
Heidenreich, kazatel 71.
Heinrici Jan, komendator křižovnický 203
hejtmané klášterští, capitanci 414, 771—773.
z Helfenburka viz Dvorský.
z Helfenburka Žofie Albina, abatyše 722.
Höller Adam, pater jesuitský 765.
Helt Zikmund, hejtman zemský na Moravě 124
Hemerka kněz 174, 503, 525; Pavel děkan 364.
Haendel čili Kohoutek, Jakub, skladatel hudební 971, 972.
Hendrych, kníže míšeňský 92.
Heniochus Nepomucenus Jan, bakalář 461.
Heremita Jiří, kněz 991.
Herman, biskup nikopolský 319.
Heřmánek, farář 268; děkan 252.
Heřmanův Městec viz Městec.
Heylman Jan, kněz 279, 280.
Hilarius, administrátor 23, 24, 402, 502, 591.
Hinz, farář 165, 644.
Hirsch, farář 165, 661, 662.
Hisrle z Chodů Jan 584.
Hlaváč viz z Vojenic.
Hlavsa z Liboslavě 74, 77, 78.
Hlinsko 197.
Hlohov 310, 697.
Hlubocké panství 64.
Hněvčeves 373.
z Hodějova Hodějovský Bohuslav 422; Jan 105; Přech 314, 356.
hodinky 775, 818; o Božím těle 568; stroj 783.
Hodkovice 506.
Hodonín 494.
hodování viz večeře Páně.
Hodovský, kněz 211.
Hoě Matiáš, doktor, kazatel kurfiřta Saského 245.
hoferství 641.
Hoffaeus, rector jesuitský 145.
hofmistr arcibiskupský 412.
hofrychtéř 189.
Hochauzar z Hochauzu Bernart 336; Václav 581.
Holec viz z Květnice.
Holice 664, 676.
Holohlavy 132.
Holub Stříbrský Jakub, mistr, 322; Václav, mistr křižovnický 737.
Holý Prokop 10, 12.
Hora Krásná 641.
Hora Kutná (město, osadní, kněží) 15, 19, 28—30, 39, 57, 93, 94, 99, 103, 120, 129, 131, 170, 176, 181, 204, 215, 226, 234, 238, 247, 260, 267, 278, 295, 298, 312, 321, 324, 326, 334, 336, 348, 350—354, 364,

367, 375—378, 388, 390, 392, 422, 437, 438, 451, 454, 460, 462, 523, 541, 557, 564, 569, 581, 589, 592, 602, 616 - 619, 640, 641, 648, 649, 670, 675, 677, 679 685, 712, 738, 795, 814, 829, 839, 842, 858, 868, 871, 873, 881, 893, 913, 947, 948, 955, 965, 966 973, 978, 986, 990; konsistoř horská 350, 398, 441, 458.
Horák viz Hazenberger.
Horaždějovice 431, 650, 701, 703.
Hořelice, Hořalice 591.
Horčický z Tepence Jakub 248, 256, 775.
Hořice 130, 291.
Hořický, kněz 205, 640.
Hořiněves 634.
horologia rorata 783.
Hořovicko 252.
Hořovinus Samuel Martinus, mistr 246.
Hořovský Valentin, farář 363.
Horský viz Paminondas.
Horšův Týn 167, 172, 252, 343 417, 418, 429, 517, 559, 636, 670.
Hortensius Jan, professor 435.
Hortule Vodňanský Jan, kněz 362.
po Hostali (Avostali) de Pambio vdova 721.
Hostinné 28, 690, 953.
Hostiradice 238.
Hostivařský Václav, děkan 374, 524
Hostivice 513 588
Hostomice 633, 638.
Hostouň 28, 150, 220, 518.
Hostouňský, Jesuita 185.
Hošťálek z Hojnestu Mikuláš 806.
Hošťálek, žatecký primas 271.
Houska viz Logus
Hrabaeus Jakub, arciděkan 647.
z Hradce Adam 146, 194, 411, 538, 631, 804.
— Anna 114, 120 147, 521, 929.
— Jáchym 195, 222, 228, 289, 496, 507, 584, 697, 742, 861, 976.
— Jindřich 31, 861, 947.
— Magdalena 947.
— Voršila 175.
— Zachariáš 730, 740, 742, 509.
Hradčany 401, 709.
Hradec Jindřichův 15, 22, 28, 32, 114, 129, 143, 147, 172, 175, 193, 195, 222, 228, 249, 270, 274, 279, 284, 289, 311, 445, 460, 461, 507, 538, 541--545, 552, 560, 568, 574, 578, 584, 590, 591, 602, 631, 636, 650, 657, 695—697, 700, 708, 716, 727, 878, 896, 926, 936, 939, 947, 948, 951, 952, 954, 956, 958, 964, 965, 974, 978.
Hradec Král. 130, 131, 133, 169, 175, 321, 322, 378, 382, 397, 443, 444, 450, 454, 512, 542, 548, 562, 568, 571, 591, 593, 603, 627, 637, 644, 647, 665, 678, 690, 879, 919, 947, 950, 951, 957, 971, 989.
Hradecká Lida, mniška 796
Hradecký Bartoloměj, kněz 438; Sylvestr Jan, kněz 677.
Hrádek Červený 217.
z Hradešína Václav, velmistr 675, 699, 724 753, 808, 810, 813; Vilém místokomorník 753.
Hradiště (morav.) 209.
— nad Metují, Nové město 130, 513, 603.
— u Olomouce 737, 803.
— Pöltenberg 278, 407, 411, 412, 695.
— Uherské 266.
— ves 175 182, 576.
z Hrádku Markvart Diviš 339.
Hrady Nové 580, 941.
Hrbov 554.
hřbitov 880.
Hrdesius, farář 654.
Hrdlořezy 585.
z Hřebene Markvart 741.
hrob boží 863; viz též sepultura.
hrob v kostele co stojí 534.
Hrobce 481.
Hroby 164, 252, 257, 269, 278, 355, 580, 617.
hromnička 866.
Hronek Liuhart, děkan 365.
Hrubý z Jelení Řehoř 790.
Hruška, farář 130, 916.
Hrůza Method, opat 738, 802, 815.
Hrzan viz z Harasova.
Huber viz z Risopachu.
Hubka, kněz 333.
Hubmaier, novokřtěnec 304, 305, 307.
hudba instrumentální 980.
z Humpolce Jan 970.
Humpolec 509, 957.
Humpolecký Jakub, kněz 627.
Huřecký Prokop, kněz 672.
Hůrky 1.0.
Hus Jan 3, 5, 19, 20, 187, 188, 377.
hus martinská 561.
Hus Novohradský Jan, kněz 373.
Husinec 195.
Husité 1—34, 287, 834, 870.
o Husovi praeface 856.
o Husovi zpívání 26, 188, 986.

Husovka, vinice 26.
Husův svátek 26, 72, 100, 188, 519, 873, 959.
Hustopeč 306, 310, 492.
Hutterovští 306
Hytl Vít, kladrubský opat 412.
Hyndrák Václav, místopisař král. 919.
hysterické osoby 87.

Chabry 670.
Chanovský Volfgang, karlštejnský děkan 425.
Chalupy, Chaloupky 991.
Charvatce 212, 414, 544, 583, 605.
Charvaty 747.
Cheb 163, 164, 203, 244, 292, 280, 321, 417, 558, 566, 592, 599, 603, 608, 612, 690, 695, 696, 721, 753, 794, 798, 805, 813; konsistoř 355
Chejnov, Chýnov 372, 678.
Chelčice 939.
Chelčický 14, 35, 36, 39.
Chelm 452.
Chaenicius, farář 622.
Chiliades, farář 678.
chiliasmus 9, 10.
Chimarrhaeus, kaplan dvorský, 953.
Chlum 162, 695, 799, (u Lomnice) 913.
z Chlumčan Lauda Matiaš 434.
Chlumec 106, 108, 130, 366, 446, 604, 680, 959, 969, 975; panství 264.
Chlumecenus Galli Joannes pedellus 455.
Chlumecký Jan, rytíř, jahen u Bratří 486.
z Chmeliště Jan, kněz 107.
Chmelovec Ledečský Jan 227, 616.
Choceň 54, 198, 546, 641.
Chocenský Jan, mistr 438; Jiřík, kněz 379
Chodové 992.
Cholossius Adam, mistr 955.
Chomůtice 180.
Chomůtov 142, 160, 192, 216, 228, 236, 245, 250, 274, 284, 381, 552, 583, 566, 604, 695, 864, 869.
chorál 969.
choralisté u sv. Víta 408, 409.
Chotěbořský opat 817.
Choteč, Chotečko 717
Chotěšov 619, 675, 694, 698, 699, 704, 708, 717, 718, 725, 797, 800, 820, 822.
Chotětov 264, 449, 601.
Chotětovský Jan Jiřík, kněz 501.
Chotovský Jan, opat 795.
Chotusice 619.
Choustník 293.
chrám 851, 929—937.
Chrastavice 991.
Chrástský Radda Matěj, kněz 682.
z Chřenovic Eliáš Bratr 472.
z Chřenovic Zručský Aleš 527; Zdě nek 523.
chřestačky 863.
Chřeštovice 699.
Chřínov 373.
Christoforus, generál řeholníků augustinských 820.
Chrt z Ertína, z Rtína Jan 162.
Chrudim 130, 132, 148, 169, 182, 204, 234, 314, 340, 349, 364, 454, 521, 557, 612, 616, 620, 639, 651, 677, 686, 847, 888, 919, 937, 950, 970.
Chržín 627.
z Chudenic viz Černín.
Chudenice 167, 429, 430.
chudoba řeholníků 753, 756.
Chuchel 715.
Chvalenice 262.
Chvojnov 289.
Chyše 700, 726.
Chýšský Jan, františkán 885.
Chytropaeus, kněz 251, 264, 519.
z Ilburga Ilburg Vilím 503.
impressí 117.
infirmarium 780.
Innocenc VIII., papež 32.
inspectores scholae 951, 958.
Inspruk 300.
instalování opatovo 785.
Inquilinus kněz 451.
sv. Ivan 872.
Ivančice (Evančice) 54, 114, 174, 460, 492, 495, 830, 832.
Jablonné 165, 696.
jahnové u Bratří 482.
Jachymov, Jochmtal 309, 327, 613, 618, 669, 839, 842.
Jakessius Vít, kněz 501.
Jakobides Jan, farář 604, 606.
Jakoubek ze Stříbra 7.
sv. Jakub v Praze, kostel, klášter 189, 511, 568, 696, 698, 711, 728, 729, 809, 810, 819, 823, 937.
sv. Jakub za řekou v Praze 387.
jamníci 289, 290.
Jan, biskup olomoucký 400, 672.
sv. Jan na břehu v Praze 611, 971; v oboře 718.
sv. Jan pod skalou (Ostrov) 700, 701, 705, 706, 717, 773, 810, 822.
z Janova Matěj, mistr 188.
Janovice 309, 554; panství 251.
Janovičky 264.
Janovský, kněz 191.

Jaroměř (město, kněz) 170, 369, 370, 529, 541, 603, 619, 632, 689, 957, 963.
Jaroměřice 494, 957.
Jaroměřský Václav, farář 856.
Jarošov 114, 936.
Javornice 112.
Jedlová 553, 562.
Jednota bratrská viz Bratří.
jedouchati 650.
Jehňátko Zikmund, kněz 604, 662.
Jelinek, kněz 264.
Jenikov 283.
Jeníšek z Oujezda Burian 704.
Jepta, kněz 363.
jeptišky 769, 796, 868.
Jeronym, mistr 19, 26, 187.
Jerusalem 714.
jeřábek velikonoční 865.
Jesenice 119, 262.
jesle 862.
Jessenius, rektor 275.
Jesuité 129, 130, 136, 137, 142, 143, 151—157, 173—187, 192—204, 210 až 220, 222, 227—231, 241, 243, 248, 249, 255, 262, 266, 273—284, 418, 436, 603, 618, 675, 703, 705, 708, 713, 716, 733, 742, 743, 757, 774, 779, 780, 781, 783, 784, 792, 802, 808, 809, 822, 864, 869, 884.
Jesuitky 771.
Jesuitův organisace 755—771.
z Jevíčka Martin, děkan 391.
jezovci, nadávka 713.
Jezovita Baltazar, doktor 816.
Jičín (město, fara, kněz) 130, 133, 160, 169, 204, 348, 523, 644, 682.
Jičinský kněz, děkan 204, 524, 539; Vít kněz 684.
Jidášova brada 865.
jídlo, pití v klášteře 779.
Jihlava 71, 201, 202, 209, 521, 600, 697, 698, 733, 742.
Jilemnice 105.
sv. Jiljí v Praze, kostel, farář 29, 261, 285, 332, 364, 384, 533, 543, 603, 604, 629, 663, 678, 683, 871, 881, 950.
Jílové 455, 631, 690.
Jílovský Adam, bakalář a kněz 374.
sv. Jindřicha v Praze, kostel, fara, osada, škola 345, 364, 366, 367, 385, 526, 533, 569, 578, 601, 609, 665, 676, 867, 876, 891, 927, 953.
Jindřichův Hradec viz Hradec.
Jirčany 130, 635, 653, 661.
Jiřetice 544.
Jiřetín 161.
sv. Jiří, klášter 691, 693, 704—706, 717, 718, 722, 736, 747.
Jiří, král 402, 697.
Jiří, kurfiřt 245, 818.
Jistebnice 346, 432, 592.
Jistecký Vít, kněz 671.
jitřní viz mše.
z Jizbice Jizbický Matiáš 817.
jméno klášterské 746.
Job, farář 607.
Johanniani 292.
Jonáš, farář 156.
Jordán, dominikán 741.
Isaiáš, kněz 624.
Israel Jiří senior, Bratří 173, 475.
Judicis Tomáš 665.
Junonis Pavel, farář 611, 685.
Julius II., papež 324.
juramentum calumniae 395, 429.
jurisdikce arcibiskupská 756.
jurisdikce klášterská 718.
jus spolii 507.
Kabátník, Bratr 50.
Kačerov, Kaceřov 717.
z Kácova Černička Anna 822.
Kadaň 28, 90, 92, 119, 161, 202, 212, 235, 327, 549, 568, 594, 695, 689, 690, 696, 697, 703, 708, 715, 729, 851, 939, 941.
Kajov 286, 872.
Kalef, Bratr 176, 196.
Kalenec, Bratr 49, 53, 63, 297, 306, 830.
kalich 8, 25; jeho povolení 154.
Kališníci 37, 86, 99, 117, 129, 183, 214.
Kalixt, papež 632.
kalkant 984.
Kalvin 290, 632.
Kalvini 61, 125, 163, 173, 174, 185, 187, 203, 205, 232, 245, 246, 251, 255, 263, 265, 281—284, 340, 831, 839, 844, 847.
Kamenice Trhová 71, 194, 476.
Kamenický Jakub, mistr, lékař a kněz 579.
Kamill Pavel, arcipryšt 682; arciděkan v Plzni 608.
Kamillus, farář 146.
Kampanus viz Campanus.
Kampian, Jesuit 211, 941.
Kamýk 556, 614.
kancionály 830, 836; české 949, 984 až 990.
kancléř konsistorní 343.

Kandidus Sixt, kněz arciděkan 206, 351, 354, 462, 499, 640, 679, 893; Václav 649.
Kaniš 290.
Kaňk, hory, havéři, kněz 94, 103, 351, 352, 353, 500, 538, 548, 559, 560, 564, 593, 602, 654, 667, 714, 867.
Kaňkovský Václav, děkan 677.
kanon menší 853, 855, 856; větší 857.
kanovníci řeholní 689, 782.
kanovnická košile 655.
kantor 455, 958, 959; císařský 724; v klášteře (cantrix) 775; literátský 972.
Kantor Jan, tiskař 117.
kapella císařská 958.
Kapistrán 22, 24, 697, 727.
kapitola vůbec 428; generální 745, 774; klášterních bratří 735, 745, 818; konvršů 752; provinciálné 733, 745.
kapitola sv.-vítská 31, 74, 89, 104, 117, 118, 121, 142, 158, 162, 320, 400, 403, 408, 409, 421, 504, 510, 532, 583, 664, 736, 820, 880.
kapitulní síň 7·2.
kaplan 426 458, 463, 565, 570, 572, 607, 636, 649, 655, 665, 679, 798, 863, 886.
kaplanský dům 522.
kaple Betlemská viz Betlém; Božího těla 18. 374, 622, 647, 874, 875; sv. Eligia 146; Vlašská 143.
Kaplice 445, 941.
Kaplíř ze Sulevic Kamaryt Jiřík 584.
Kapoun ze Svojkova Hendryk 217.
z Kaprštejna Lidmila, kuchařka 622.
kapuce, cucula 760.
kapucíni 709, 716, 780, 782, 789, 884, 938.
Karaffa, papežský vyslanec 285.
Kardus, kněz 678.
Karel IV. 945.
Karel, arcikníže 414.
Karel, mistr Jan 509.
Karlov v Praze 277, 694, 704, 711, 718, 735, 736, 744, 778, 810, 812, 814, 821, 823.
Karlovy Vary 28, 162, 447, 695.
karmelitáni 689, 696, 700, 703, 709, 712, 720, 824.
Karlštejn, hrad, děkan 189, 425, 532, 638, 686, 691.
Karolinum, kollej Veliká 21, 22, 99, 140, 141.
kartusiáni 690, 692.
Kartusice 182.
karytoun 658.
Karvayal 693.
Kastalius Litomyšlský Samuel, kněz 557.
Kaškovský Mikuláš, kněz 649, 886.
Kašperské Hory 617, 622
na katechismus 359, 843.
sv. Kateřina, klášt. v Praze 694, 704, 711, 718.
Kathari 289
kathedry 830.
katolíci 15, 22, 27, 28, 32, 88, 95, 96, 134, 136—218, 262.
katzenschwanz, laskavec 807.
Kauč, Kouč z Kouče Jan, probošt 741.
Kaufman Vincentius, farář 629.
Kavčí Hory 120.
kázaní 838, 880; česko-latinské 889.
kazatel u Jesuitů 768.
z Kazňova Pavel, řeholník 798.
Kdousov 544.
Kdyně 167.
Kecelius, Kezelius, mistr Jiří 340, 975
Kelmíky 554.
Kemp, Kempius, děkan 263, 638, 660.
Khuen Marek, biskup 148.
Kinšperk, Kynšperk (Königsberg), Kunigsperk 28, 162, 163, 203, 219, 249, 280, 682, 695, 852.
Kinžvart (Königswart) 102.
Kirchbirk, Kirchenbirk 163.
Kirchperger, probošt 156.
Kirsten, farář 604.
Klabava 721.
Kladrubský Jan, kněz 810; Prokop administrátor 401.
Kladruby, město, fara, klášter 276, 412, 664, 692, 697, 701, 705, 706, 717, 719, 721, 725, 744, 795, 806, 811, 820.
Kladsko 102, 214, 244, 274, 313, 552, 940.
klamant 211.
Klapé, Klapý? 465.
Klapy 28.
sv. Kláry panny, Klarisky 203, 704, 751, 780, 696, 800, 864.
kláštery, klášterníci 22, 26, 29, 96, 884; jich důchody 716—732; historie 688—715; strava v nich 807; úřady v nich 715; živobytí v nich 772 až 824.
klatba 587.
Klatovský Martin, administrátor 98.

Klatovy, město, fara 14, 15, 49, 60, 99, 204, 309, 454, 575, 690, 926, 938.
Klaudius Jan, děkan 132, 314.
Klaudius Jan, varhaník 983.
klausura 706, 708, 768, 769, 800.
Klecany 378, 661.
klechové, nadávka 850.
klekání 876, 922.
Klementis Pavel, farář 576.
Klementyn Augustyn, převor 743.
Kleneč 642, 992.
Klenovský Jan, Bratr 471.
klepibýkové, nadávka 850.
klerika 653.
Klesel Melchior Libentaliensis 464; biskup 253.
Klíč Duchek, kněz 670.
Kliment, bosák 835.
Kliment VI., papež 617; VIII. 225, 599.
sv. Kliment v Praze, kostel, fara, klášter, škola 136, 139, 233, 325, 364, 370, 391, 562, 582, 589, 670, 696, 704, 728, 757, 935.
klobásy 807.
Klobouky 742.
Klobúky (morav.) 357.
Kluky 555.
Kment, kněz 349.
kmotři 844.
Knaur, probošt 424.
Kněževes 268, 270, 643, 647.
kněží bratrští 484; kališní 599; nepraví 468; žebraví 174.
Kněžice 130, 264.
kněžství čili farářství, pozemek kněžský 544.
knih pálení 144.
knihkupec 184
knihy (libráře) u kněží 679.
Knín 168, 846.
Knor Jan, kněz 626, 627, 639.
koadjutor u Jesuitů 763; duchovní 763; světský 762; opatův 744.
Kobylisy 585.
Koc z Dobříše Jan 512, 930; Václav 212.
Kocián, kněz 242, 255, 264, 333, 371, 643.
Kodicillus z Tulechova Jakub 953; Petr, professor 187, 330, 365, 410.
Kohel, Kochelius Zikmund, probošt doxanský 232, 236, 739, 806.
Kohout Matěj, farář 656. Ondřej, kněz bratrský 494.
Kochan z Prachové, Valentin, mistr, písař novoměstský 271.
Kojetice 28, 171, 209, 365, 527, 574, 630, 676
Kolář Pavel, kněz bratrský 496.
z Koldína Kristian Pavel 364, 983.
koleda 563, 577, 592, 958, 960.
Kolešovice 677
Kolín 94, 99, 120, 130, 132, 204, 234, 260, 264, 451, 547, 895, 937, 945, 984, 990.
— panství 699.
Kolínský Jan, administrátor 118, 128, 328, 435; Jan, kaplan 665; Václav, Bratr 792.
kollací 747, 780, 810.
kollátor 126, 181, 342, 348, 356, 368, 379, 419, 420, 426, 499–530, 537, 544, 570, 571, 572, 582, 587, 590, 593, 608, 611, 624, 629, 630, 631, 633, 637, 646, 690; patron klášterní 740, 741, 893
kollej Andělská 261; jesuitská 275, 755, 761; Karlova 153, 322, 338, 391, 396, 412, 669; Všech Svatých 129, 612.
kolo klášterní 778.
Koloveč 167.
z Kolovrat Albrecht (Albertus), kancléř 32, 56, 57, 624, 861; Frydrich Mašťovský 373; Hanuš 402, 432, 667; Hynek Novohradský 424; Bezdružický Jan 925, 983; Jaroslav 175; Joachym 144, 173, 217, 552; Kryštof 120; Ludvík Bezdružický 661; Petr 731; Václav Libštejnský 251.
koltry 851.
komandéři, komendátorové ryt. řádů 733.
z Komárova Pešík Jan 407.
komedie 630.
komory praesident 552.
komplety, kumplety 612, 744, 775, 786.
kommunismus 9, 10, 48, 305.
komora královská 406, 409, 707, 708, 724, 740, 754.
kompaktáta 18, 19, 20, 83, 86, 99, 157.
Konárovice 678.
Konéšín 509.
konfekty 769.
konfessí česká 176, 177, 329, 361.
konfirmace kněží 365–372.
kongregace nebo konvokace 427; generálná 757; Marianská 766.

Konice, Kounice 477, 672.
Konojedský Kunecký z Konojeda Vilém 118.
Konopištský viz ze Šternberka.
Konrad, arcibiskup 319, 400.
konsekrace 855.
konsistoř 521, 637
— bratrská, úzká rada 473, 474.
— dolejší pod obojí 134, 157, 158, 177, 185, 244, 3'9—336, 342—350, 362—399, 668, 795.
— hořejší neb katolická 96, 400 až 433, 783, 734, 740, 824.
— kouřimská 349.
— kutnohorská viz Hora.
— protestantská 247, 885, 529.
konsultátor 757, 758.
konšelé podkuřování 856, 888.
konvent klášterní 733, 745.
konvikt šlechtický u Jesuitů 140.
konvokace 337, 377, 605, 622.
konvrši 752, 762, 775, 776, 787, 800, 807.
Kopp, dr. lékař 64.
Koralek z Těšina Ludvík 537.
Korambus administrátor 82, 94, 326, 601.
Koranda Václav, mistr 23, 31, 54, 322, 328, 367, 596, 726.
Kořenná P. Maria 866.
Kořínek Jan, farář 630
Kořínek, spisovatel Jesuita 761.
Korneuburg 693.
z Kornic viz Sobek.
korporál 830.
korteny malované 540, 851.
korunovační dar 407.
Kostelec Červ. 170.
Kostelec n. Labem 251, 252, 264, 267, 556, 737.
Kostelec nad Lesy 844.
Kostelec nad Orlicí 106, 112, 118.
Kostelec ves 627.
kostelníci 515, 534, 536, 542.
Kostka z Postupic 105; Bohuš 54, 101, 491; Jan 48; Zdeněk 25.
Kostomlaty 207, 221, 261, 264, 378, 647, 663, 672
Košatská rota 292.
Kostoloprty viz Postoloprty.
Košetický Petr, farář 458.
košile vlaská 624, 655.
Košíře 717.
Kotěnovský Jakub, kněz 619, 678.
de Kotova Jan, opat břevnovský 724.
z Kotelna Kotelnská Kateřina, abatyše 732.
Kotva z Freifeldu Ctibor 250, 270, 273, 285.
z Kouby Lebnar Oldřich 753.
Kounice viz Konice.
Koupilius Týnský, děkan 557.
Kouřim 15, 99, 171, 204, 349, 366, 369, 379, 438, 450, 501, 524, 529, 544, 547, 550, 557, 560, 562, 565, 574, 592, 602, 606, 608, 617, 636, 641, 653, 673, 679, 695, 846, 858, 894, 920, 930, 935, 966, 981, 983, 989.
Kotmann superintendent 599, 603, 674.
z Kovačova Mikuláš, probošt 423.
Kozáček Novoboleslavský Václav, děkan 528.
Kozel Zikmund z Ryzntalu, primas 738.
Kozelský Mystotok Jan, farář 686.
Kozlany 512.
Kozolupy 262.
Kožený Bartoš, kněz bratrský 494.
kožišnické řemeslo 260.
Kožka, kněz 90, 523, 623, 70?, 913.
z Krajku Krajířové 175; Adam 191, 196; Arnošt 105, 112, 476, 549; Johanka 54, 56, 701; Konrád 43, 62, 700; Krescencie 196; Volf na Švamberce 102.
Krakov 672, 701; universita 751.
Král Michal, opat 806.
v Králové klášter viz Brno Staré.
Kralovice 212, 717.
Kralovický Jan, kněz 431; Ondřej, kněz 640, 643; Matěj 641.
Kraselov 499.
Krasonický, Bratr 55.
Kratěna Jan, farář 164, 580.
Křatovský (Kšakovský?) Stanislav, kaplan 430.
Kraus, Kruša, Krouša Martin 581, 610, 647, 671, 895, 913.
z Kravař, páni 741.
z kravího rohu daň 888.
krávy záduší, nebo kostelní 533; k té stránce dodej, že záduší krávy r. 1495 v Heřm. Městci za libru vosku byly najímány. Nejstarší kn. městeck.
Krbice 236.
Krčákov (Křakov) 262.
Krčín 41.
Křečhoř 602.
Křečov 28.
Křečkov 555.
Křepčovský Felix, kněz 212.
Křesice, Křešice 554.

křest 356, 837, 840, 843, 845, 847, 877.
z Křimic viz Točník.
Křinecký z Ronova 64; Jan mladší 92; Vilém 65, 105.
Krinitus viz Crinitus.
Kriesche, pastor 165.
Krispus Jan, kněz 367, 380, 674.
Křišťan z Prachatic 321.
Křivoklát 111, 431, 545.
Křivsoudov 209, 893.
Kříž Václav, kněz bratrský 493.
sv. Kříže v Praze kostel 246, 364, 575, 611, 709, 990.
Křížek Mikuláš, kněz 588.
křížmo 617.
křížová cesta 939.
křížové dni 871.
Křižovníci božího hrobu 690, 695, 753.
křižovníci s hvězdou červ. 136, 155, 406, 436, 465, 691, 695, 697, 720, 721, 733, 743, 749, 750, 751, 775 až 777, 778, 780—782, 795, 808, 821.
Krocín Matěj, kněz 616.
Krocín Václav, primas 344.
Krokocius Ondřej, impressor 629.
krokodil, nadávka 608.
Krokvinovský Matěj, kněz 661.
Kroměříž 40, 211, 424, 672.
Křtěňovice 222.
Krumlov 22, 28, 147, 187, 195, 202, 250, 262, 267, 274, 283, 308, 402, 407, 417, 418, 590, 599, 635, 659, 682, 696, 701, 703, 708, 727, 730, 751, 800, 814, 875, 885, 957, 978.
z Krumlova Jan, administrátor 402; Václav 401.
Krupka 93, 192.
Krušina Nepomucký, farář 349, 645.
Ksel viz Gsell.
kšaft Páně 857.
kšafty kněžské 337, 380, 507, 508, 601, 668; řeholných 753.
Kubín, děkan 260
kuchařka farní 512, 571, 620—631, 674, 676.
kuklice 13.
kuklíci 781.
Kulíšek, kněz 266.
Kumburk 113.
z Kunedorfu Ofka jinak Uršila 522.
Kundratice 630.
Kunětická, Konětická hora 348.
Kugelweit 700.
z Kunovic Archleb 360; Jan 71, 97; Jetřich 201, 311; Theodor 359.
Kunštat panství 358.
z Kunštatu Hynek Boček 33; Kuna 579; Jan 71, 97; Vilím 301; Zajímač 731.
Kunvald 40, 52, 106, 113, 476.
Kunvaldský Matěj 41, 472.
kupectví u Bratří 44.
kursíky neboli hodinky panenské 775.
Kurz, opat 752.
Kuško Jan, kněz 374.
Kuthena, spisovatele dcera 766.
Kuthenus Jiřík, děkan 619.
Kutinská Anežka, abatyše 796.
Kutná Hora viz Hora.
Kužel Mikuláš, kněz 446.
kuželky 657, 667.
kvaranteny 790.
Květ Audrcký Tomáš, kněz 677.
Květná neděle 863.
z Květnice Holec Václav 589.
Kvílice 640.
Kyjov 303.
z Kynšperka Planknar Volfart, podkomoří 61, 88, 91, 92, 496, 675.
Kyrmezerus Pavel, kněz 200, 359, 641.
z Labouně Labounský Jan 182; Jiřík 754, 797.
Ladislav, král 22, 401, 697.
Laetus Čáslavský, farář 172, 201.
Lahvička, Lavička Jan, děkan 614, 651.
Lamberk Karel, arcibiskup 240, 251, 253, 334, 413, 617, 720, 722, 821.
lamentací 845.
Landgraf Lukáš, křižovník 805.
landkomtur 733.
Landškroun 54, 198, 214.
Landškrounský Hanuš, kněz 466, 526.
z Landštejna Sviták Adam 101, 505; Zub Vilém 730
Lang, císařský komorník 413.
z Langštejna Vilím, hejtman novoměstský 710.
Lankvic Jan, šlechtic 118.
Lán (Lány?) u Heřm. Městce 686.
Lány (u Křivoklátu) 227.
Lapius z Bononie Jeroným, provinciál 729.
Larisch, arciděkan krumlovský 250, 665.
Larva, děkan kostelecký 129.
Lasiger, lutherský pastor 212.
Lasovic, kněz 789.
latinská bohoslužba 8.
látky bavorské 782.
z Laudanic Václav 104.

Laurentius Martin, farář 119.
lazebník klášterní 726.
lázně 785.
lázně v klášteřích 711, 784.
z Lažan viz Bechyně.
Lčovice 356.
z Ledče Jan Reček 431.
Ledecký, kněz Jan 368, 520.
Ledeč 192, 204, 348.
legát papežský 812.
lejk 949.
Lejtnar, farář 627.
lékař 44, 480; kněz lékař 579.
lektor, lektorka při jídle klášterním 778, 780.
lektvary klášterské 729.
Lelka, kněz 665
Lerchenfeld Jan Sixtus, arciděkan plzeňský 232, 880.
z Leskova Leskovec Albrecht, podkomoří 55, 506, 625.
Letňany 585.
letníky 557.
Lev X., papež 939.
z Löwenberka viz Luchaner.
Levinský Matěj, kněz 587.
Lhenice 109, 314.
Lhota 41, 471, 553, 556; Přední (v Lit.) 555.
líbadlo 857.
Libáň 554.
Libčany 933.
Liběšice 265.
z Liběchova Jindřich Frank 518.
Libeň 585.
Líbeznice 616.
Libice 227, 264, 520, 574.
z Libichova Strážský Václav 644; Marie z Budova 644.
Libočany 576.
Libochovice 171, 218, 584, 608, 609, 649, 667.
librář bratrská 478; kněžská 681.
Libšice 576.
Libuň 130.
Lidice 130.
Liebnice 28.
z Lichtenburka viz z Bítova Bítovský.
z Lichtenštejna, Lichtenštejn, kníže Karel 238, 278, 285; Linhart 307.
Lilečtí viz Habrovanští.
Lilienštejn, dominikán 196.
Liml Jan, kněz 452.
z Lindy Felix, pražského kostela arciděkan 411, 425, 658, 667; děkan Petr 410, 662, 694. K tomu přidej z arch. praž. cod. čís. 9. 217, že Petr z Lindy byl bratr mlynáře Čerta a Felix byl toho mlynáře syn.
sv. Linharta v Praze fara 540, 598, 959.
Lípa Česká 119, 165, 603, 795, 868.
Lipach David, mistr 460.
z Lipého viz Berkové.
z Lipy viz Trčkové.
Lipenská Kateřina, převořiše 570.
Lipnice 322.
Lisov ves 797.
z Lisova Vencelíkova Kateřina 229.
Lišany 319, 642, 645.
Lišťany 262, 512, 673.
litanie 845, 862; symfonické 142.
Liteň 368.
literáti 126, 188, 615, 669, 809, 854, 893, 944.
literatus homo 945.
Lithocblebius Matěj 517.
lití čarodějné 648.
Litice 262, 635.
Litoměřice 15, 32, 33, 71, 93, 99, 119, 164, 171, 182, 209, 235, 267, 272, 371, 375, 383, 392, 423, 454, 461, 524, 539, 562, 572, 584, 617, 650, 668, 690, 695, 696, 864, 923, 948, 967.
Litoměřický Jan, děkan 205; Mikuláš 71.
Litomyšl 35, 48, 54, 55, 72, 105—109, 175, 185, 193, 198, 199, 206, 214, 252, 280, 281, 348, 372, 423, 480, 485, 491, 508, 554, 570, 591, 641, 648, 689, 852, 936, 947, 949, 964, 970, 989.
Litomyšlský Ezechiel, kněz 917.
z Lobkovic (Hasištejnští a Popelové i přivdané paní) Alžběta 167; Bohuslav 38, 57, 176, 191, 199, 292, 404, 425, 621; Bohuslav Felix 119; Hanuš Václav 739; Jáchym 521; Jan 464, 804; starší 156, 172, 191, 659; mladší 166; purkrabě 146; Jan Valdemar 162, 583; Jiří 126, 161, 191, 199, 217, 227; Krištof 224, 465, 889; Ladislav starší 192; Magdalena 212, 583; Markéta 861; Matouš Děpolt 575; Oldřich 861; Oldřich Felix 102, 942; Polyxena z Pernštejna 250, 512, 976; ze Schenka Marie Lobkovická 213, 214; Václav 942; Vilém 252, 262, 263, 418, 709. Zdeněk 192, 219, 223, 224, 240, 243; 253, 300, 413, 606, 709.
Locika, kněz 264, 272, 467.
locutorium 772.

Lodereker, opat 710.
Lohelius, arcibiskup, opat Strahovský 162, 251, 252, 254, 273, 284, 404, 415, 426, 437, 659, 704, 722, 739, 802, 821, 823, 824.
Lochenice 130.
Loket 28, 102, 119, 162, 163, 203, 235, 244, 286, 381, 695, 876.
Lokšanová z Lokšan Kateřina 191.
Lomnice 28, 581, 610, 647, 671, 895, 913.
z Lomnice Jan, hejtman moravský 34.
Lomnický Řehoř, kaplan 378.
Lomnický Šimon, veršovec 514, 565, 668, 672.
Loquis, Houska Martin 15, 291, 299, 828.
Los Pavel, kněz 636.
z Losu Ota 336.
Loubský z Lub Adam 212.
Loučiny 585.
Louka u Znojma 122, 210, 738, 739, 802, 815.
Lounický Řehoř, místoprobošt v Roudnici 457.
Louňovice 694.
Lounský Daniel, kantor 972.
Lounský Matěj, děkan 133, 292, 864.
Louny 28, 91, 99, 166, 204, 205, 285, 339, 365, 438, 454, 512, 519, 548, 571, 614, 640, 644, 685, 690, 696, 917, 927, 935, 955, 964, 968, 990.
na Louži P. Marie, kostel fara 71, 371, 508, 515, 521, 535, 536, 540, 550, 561, 564, 575, 592, 601, 604, 631, 671, 859, 860, 863, 864, 867, 929, 930, 968, 972, 980.
Lovčanus, Lovčanský, kněz 261, 378, 606.
Lovosice 629.
lovy 657.
Lstiboř 573.
Lubiny 626.
lucerny s mazdrou 540.
Luciperiáni 292.
z Ludanic Václav, hejtman 310; Kateřina 202.
Ludvík, král 81.
Luh 28.
Luchauer z Löwenberka 184.
Lukáš, Bratr 47, 50, 55—62, 302, 474, 493, 830, 836, 885.
Lukášovci 292.
Lukavec 182.
Lukavice Dolejší 627.
Luková 652.
Lulečtí, Lilečti 302, 304.
Lunacius Domažlický Jan, kněz 653
Lunáček, kněz 241.
Luňák Jindřich, kněz 672.
Lupáč Martin 41, 42.
Luther 51, 67 68, 70, 74, 82, 126, 312, 480, 640.
Lutherané 60, 61, 97, 150, 159, 173, 176, 199, 246, 260, 281, 282, 287, 659.
Lutich 771.
Luxin Radnický Jan, diakon 685.
Lvov 448.
Lysá 112, 130, 168, 264, 268, 295, 591, 604, 647, 655.
Lysá Nová 663.
lžičky k službě boží 858.

Macera Jan, opat 738.
Maczellinus (Muzelin) Václav Bonaventura, kvardián 728, 729.
sv. Magdalena v Praze 718.
Magdalenky, klášterní panny 276, 696, 723.
Mach Sionský, Bratr 110.
Machacius Jan, kněz 263, 446.
Machar Jan, farář 648.
Machek, farář 93.
majestát 243, 247—249, 258, 259, 265.
majetkové právo řeholníků 753.
Makotřasy 533.
Makovinus Novokolínský Jan 971.
Malá stránka 49, 55, 59, 98, 302.
z Malenovic Dobešovský Jan 398.
Malesius Kašpar, převor 704.
Malessius Daniel, kněz 263.
Malešice 685.
Malešovské panství 559.
Malko Martin, farář 420.
Malkovicius Horaždějovský Tobiáš, mistr správce školy u sv. Štěpána v Novém městě 397.
Malohouštští 306.
Malovec z Chýnova Petr 95; Zdeněk 382, Mikuláš 892.
Malovcová viz z Pacova.
Maltezové 91, 664, 690, 695, 698, 708, 718, 728, 733, 743, 748, 751, 753, 775, 776, 790, 818.
malvazí 859
mamalukové (nadávka) 891.
maňásek 830.
Manětín 28, 988.
Manriques de Lara Maria 193.
z Mansfelda Anežka 635.
manželek bití 392.
manželství u Bratří 487, 837; manželka u Bratří 47.
manželstvo kněžské 100, 631, 639.

manželský soud 338, 353, 381, 391; sliby 394.
Marek, biskup olomoucký 123, 422.
Maria, císařovna, choť Maxmiliána II. 210.
P. Maria Vítězná, kostel v Praze 247.
Markvartice 192, 590.
Maršovice 386, 633.
sv. Martin v Praze 18, 344, 368, 501, 521, 522, 524, 535, 543, 558, 560, 561, 562, 587, 589, 602, 651, 670, 676, 851, 928, 950, 963, 981, 984.
Martinek, kněz 75, 79, 80, 84 838.
Martinic Bořita Jaroslav 217, 220, 222, 224, 228, 250, 273; Hynek 505; Jan 583; Volf 505.
Martyr Fati Petr, převor 816.
Máslovice 28.
Másník, kněz 387, 592.
Mašťov 119, 162, 203, 212, 214, 519, 583.
Matěj, biskup, Bratr 88, 886.
Matěj, poustevník 69, 70, 301.
Maternové z Libodržic na Třebešicích 512.
Matheides, kněz 254, 268, 334, 447, 521.
Matheolus Roudnický, kněz 203, 506, 894, 917.
Mathesius, farář 618.
Mathiades Kralovéhradecký Pavel, farář 466, 634.
Matiáš, císař, král 240, 253, 265, 273, 282, 415.
matrika 613; konsistorní 362, 369, 419.
matura 842, 915, 948.
matutinum 775.
Maxmilian II., císař, král 116, 124, 149, 150, 157, 158, 166, 174, 179, 181, 215, 300, 312, 453, 457, 633, 703, 704, 731, 732, 738, 819.
mečíci, sekta 306.
Mečín 28.
Medek Martin, arcibiskup 156, 184, 187, 204, 315, 414, 457, 519, 636, 656, 708, 817, 821, 859, 950.
Měchovský Jan, farář 519.
Meier, převor 865.
meistersänger 952.
Mejzl, žid 240.
Melanchton 307.
Melissaeus Jakub, arciděkan 352, 458, 459.
Mělnický, administrátor 528.
Mělník 64, 114, 134, 204, 205, 207, 242, 256, 257, 299, 333, 335, 364, 378, 379, 382, 426, 443, 511, 524, 528, 539, 560, 572, 573, 578, 588, 593, 602, 604, 607, 612, 613, 624, 626, 643, 662, 815, 930, 958, 973.
mendikanti viz žebravé řády.
menši bratři viz minorité.
z Menštejna Menšík 147.
merenda (nadávka ženy) 615.
Merklin 262, 429.
Měřonice (nyn. Měřenice) 824.
mešnice (svíce) 534.
Městec Heřmanův 251, 333, 348, 389, 688, 686, 916.
Městecký Adolf, kněz 211; Jan 130, 470.
Metelka Václav, kněz 254.
Methaneus, farář 262.
Mezeříčí Velké 958—960, 962, 963, 965, 972.
Meziřičské panství 358.
Mezeříčský Jindřich 583.
Meziříčský Tadeáš, kněz 569.
Mičan Libochovský Řehoř, farář 554.
sv. Michala kostel, fara, osadní 362, 363, 480, 507, 522, 533, 537, 543, 578, 594, 611, 612, 624, 642, 666, 671, 680, 681, 938, 950, 990.
Michal, kněz bratrský 41, 472.
Michalec, Bratr 61.
z Michalovic Bohuslav 252, 460.
Michlen, kněz 374, 388, 660.
Michna z Vacínova 258.
Mikuláš, biskup táborský 20.
sv. Mikuláš na Malé Straně 131, 215, 345, 432, 608, 652, 666, 874, 953.
sv. Mikuláše kostel, fara, osadní v Starém městě 90, 159, 188, 214, 370, 371, 384, 430, 501, 508, 515, 522, 525, 528, 534—537, 540, 542, 550, 558, 560, 572, 575, 589, 591, 592, 613, 614, 643, 652, 676, 684, 686, 874, 880, 892, 893, 918, 950, 958, 959, 967, 983.
Mikulášenci 98, 291, 293.
Mikulov 307, 311, 460.
Mikulovice 182, 420, 429, 795.
Miláček Jan, kněz bratrský 495.
Milčín 469.
Mildštejn, hejtman brandýsský 630.
Mileč 167.
Miletický Jakub, kněz 295.
Miletín 634.
Milevsko 120, 356, 446, 447, 691, 703, 732, 742.
Milič Jan 946.
Miličín, Milčín 28, 656.
Milka, opat 729.

Minice 612.
minimi viz Pavláni.
ministranté 855, 860.
minorité 689, 690, 696, 703, 725, 745, 793, 805, 809, 810, 812, 823.
z Minstrberka, kníže Karel 58, 82, 83, 700.
Miřinský Václav, skladatel písní 834.
Mirotický Jakub, farář 207.
Mirra (Mír, Mira, Myrha) Jan, karlovský opat 718, 744, 803, 812, 814, 821.
Miřkov 212.
Miruš, Miroš 69, 72, 89, 94.
Misenus, kněz Jan 529.
missie Jesuitů 143, 198, 761
Mitis z Limuz, mistr 153.
Mitmánek dr. 99, 100.
z Mitrovic Mitrovský Bohuslav 182, 6 5.
Mládežka, Mládečka Jiří, kněz 129, 131, 365, 369, 524, 578, 678.
mličné 559.
z Mnětic Mnětický Mikuláš 106.
Mnichov 520.
Mnichovice 524, 527.
mnich vyběhlý 126, 440, 468, 792.
Mníšek 620.
modlitby 919.
Modřany 209, 221, 584.
Mohelnický Petr, děkan 604, 655.
mohučský biskup Erhard 28.
Moller Jiří, kněz 640.
Monita Jesuitská 767—771.
monitor 758.
monstrance 828, 852.
z Montfortu Kateřina, provdaná z Hradce 193, 222.
de Monte Filipus, praefectus chori musici, (Nizozeman) 464.
Montpellier 196
Morava, náboženství, kněží 209, 237, 265, 276, 300, 391, 408, 442, 592, 596, 598, 600, 631, 695, 792; kláštery 737, 823.
Moravec Jan, kněz 131, 641; Marek 368.
Morbeniensis Dominicus, provinciál 719.
morní boule 801.
Most 28, 71, 120, 156, 161, 187, 202, 234, 259, 261, 267, 279, 432, 518, 690, 695—697, 709, 713, 806, 860, 940, 962, 966.
Mošovský z Moravčic Jan, podkomoří 817.
mšál 545, 680.
mše 42, 98, 852, 853, česká 26; evangelická 842; jitřní 776, 860; kališných 814; nová 461, 569; rorátní 860; suchá 861, švábská 898; táborská 827; temná 860; tricesima 860; plat za mši 568.
Mšeno 106, 636, 638.
Muncifaj 556.
Munden 444.
Musculus 354.
Münzer Tomáš 72, 304.
Musofil Jan, kněz 584.
muzika v chrámě 848.
Mužík Kašpar, farář 639.
Mysliv, Myslov, (Myšlev) 28, 167.
Mystopol 63, 98, 99, 100, 104, 109, 117, 131, 134, 144, 155, 159, 327, 328, 344, 346, 371, 384, 386, 387, 390, 454, 455, 670, 854.
Myška z Žlunic Oldřich 556.
Mýto Vys. 15, 54, 167, 614, 627, 641, 690, 886, 947.
nabedrně 782.
nábožnice (nadávka) 937.
Načeradec 379, 545, 601.
Načeradský Jiřík, kaplan 607.
naháči 290.
Náchod 489, 621, 681, 844, 958.
nálevky 858.
Napajedly 494.
Narazius (Narozius) Martin, probošt 816.
Nasavrky 469.
Natoň, mistr viz Korambus.
Neberus Vít, mistr 203.
Nebušice 802.
Nebužely 231, 264, 637.
neděle svěcení 925.
Nehvizdy 264, 374, 655, 661.
Nechanice 182.
Nekorský Václav, kněz bratrský 493.
Němčice 263.
Němec Jan, kněz táborský 10, 15.
Němci 29, 70.
němčina 200.
německý kaplan 881.
německý řád rytířský nebo pruský 163, 690, 692, 695, 733.
nemoc 785.
Nepomucký Diviš, děkan 631; Václav farář 642; Petr 633.
Nepomuky, město, farář 28, 90, 167, 213, 230, 516, 538, 652, 693, 701, 703, 812.
z Nestajova viz Žehušický.
Nestorian 132.
nešpory 612, 775, 830, 841, 845, 960.

Nether, děkan 164.
Netolice 28, 650.
Netolický Jiřík, arciděkan, kanovník 162, 588, 887.
Netvořice 623.
Neustupov 629.
Neumětely 580.
z Neyenperka, Neuenberku Linhart 336.
Neypauer, Jesuita 247.
Neveklov 623.
Nevolice 991.
Nezamyslice 172, 208, 419.
Nićov (Nicov) 218.
Niger, kněz 264.
Nigrin Laurencius (Schwartz), křižovník 333, 413, 751, 806; kněz Josef 803.
Niklšpurk viz Mikulov.
Nikolaides Jan, kněz 262, 516.
z Nisy Petr, probošt 741.
nomenclator literácký 960.
nominace 737.
Nosislavský Mathiades Jan 973.
Nosvic Řehoř, farář 163.
Nová Říše 694, 704, 725, 742, 804, 814, 822.
Nová Ves, Novoves 130, 201.
Novatius Sutor Michal, kněz 677.
Nové Hrady 28, 673.
Novenarius, kněz 678.
Nové Město nad Medhují 80, 113, 132, 625, 895.
novic, „novotný“, „novák“ 745; jich šat 745, 747, 749, 758, 759, 787.
novicmistr (magister novitiorum) 744, 758.
novokřtěnec 42, 804, 812, 884, 991.
novosedlí 558.
Novosedly 119, 161.
nože křtěnské 473.
Nožička, opat slovanský 99.
nuntius papežský 739.
Nymburk 15, 99, 130, 133, 181, 204, 205, 292, 297, 332, 335, 348, 366, 374, 380, 436, 451, 524, 534, 535, 536, 553, 554, 559, 561, 593, 614, 652, 655, 656, 674, 678, 690, 696, 859, 864, 959.
Nymburský Pavel, kněz 670.
Nürnberger, kaplan 667.
Nýrsko 512, 930.
Nyrus Václav, provinciál 710.
Obermünster 817.
Oberweis 67.
Obešlo Bartoloměj, kněz 155.
ohlédání klášterské 760.
obrátka 839.
obrazoborství české 213.
Obříství 367.
obročí 532.
Očíhov (Vočehov) 379.
oddavky 840, 844, 878.
odpustky 757, 876.
odúmrtí 754.
Oekolampadius 304.
Oenopolius viz Enopolius.
oféry 562, 586, 959.
offertoř 856.
officiálové školní 570, 577, 578, 601, 610, 615, 648, 667, 669, 675, 945, 973, 979.
officiál arcibiskupský 735.
officium mešní 853.
ochránce kláštera 773.
okno klášterní 786.
Ojvín, Ojbín 71, 696, 702, 775, 823.
okruží 377, 654.
z Olbramovic Čejka Jan 234; Tiburcí 268; Dvořecký Václav 82.
oleje svaté 346, 407; postní 924.
Olešná Německá 114, 175, 249.
Olešnice 316, 913.
Olivet 864.
z Olivetu Šatný Mikuláš 351; Tunkl Jiří 352.
Olomouc 22, 89, 97, 117, 122–124, 145, 155, 209, 210, 265, 280, 358, 400, 409, 422, 425, 430, 618, 630, 632, 651, 672, 704, 741, 794, 804, 819, 977.
Olšany 715.
oltáříček 682, 851.
sv. Ondřej v Praze 522.
opalač (nadávka) 651.
opatové, jich volby 733.
Opatovice 174, 298, 515, 627, 692.
Opava 104, 238, 239, 240, 695, 796; sv. Kláry klášter 732.
Opavští stavové 806.
Opice z Třebska Jan 938.
Opočno 169, 387, 438, 516, 617, 644, 685.
Opolí 797.
z Opolí (Oppoli) Malesius Kašpar, převor 705, 819.
z Opprštorfa Vilém 552.
ordinace na kněze 483; ord. evangelické 457, 459; katolické 464.
ordinarius loci 733.
Orebité (Tábor menší, Sirotci) 9.
organisace řeholí 732–771.
Orlandus Lassus 971.
Orlík, Bratr 475, 481.
ornát 12, 17, 515, 842, 846, 847.
orthodoxí 340, 846.

Osek 253, 256, 406, 415, 674, 693.
Osovský Burian 115.
ostatků vystavování 874.
Ostřehom 241.
Ostrov (u sv. Dobrotivé) 690.
— sv. Kyliana klášter 700, 701, 717.
Otradovice Červené 933.
z Otter-dorfu Sixt 179, 365, 537, 987; Theodor 677.
Ou viz také Ú.
Ouboč 167.
Oujezd 357, 583, 648.
z Oujezda Haša Karel 685.
— viz Jeníšek.
Oujezdecký z Červeného Oujezdce Šebestian 399.
Oulička, hejtman 160, 168.
Ounehle, Aumehle 550.
Ounoštský Václav, administrátor pod obojí 327, 597, 669.
Oupický Jan, kněz 370, 553, 610, 629; jeho kniha 382.
Ouřiněves 368, 631.
Ousti viz Ústí, Oušť viz Úšť.
Ouvaly 657.
Ovčáry 260, 264, 373, 620.
Paceus superatendent v Chebě 164, 355.
Pacov 20, 172
z Pacova Malovcová Kateřina 505.
Pacovinus Mathias, kněz 646.
z Palatýnu Hanibal Jeroným, farář 580.
Paleček 809.
Palaeolog Jakub 766.
pálené víno 877, 808; pálené vody 769.
Palma Sixt, impressor 223.
pamflety, posměšné písně 25, 248, 712.
Paminondas Horský Pavel (Jan), kněz 183, 226, 332, 346, 432, 582, 603, 628, 679 (?), 710, 719.
Pankrác 130.
Pankracius, kněz 281.
Panoší Újezd viz Újezd.
z Pantenova Malešický Fridrich 797; Kateřina 797.
pantofle u oltáře 654.
papeženec, nadávka 608.
Papoušek Hradecký Jan, kněz 604, 626.
de Paradiso Jakobus, doktor cisterciak 790.
Pardubice 107, 114, 130—133, 160, 185, 204, 205, 252, 255, 256, 267, 278, 315, 327, 349, 391, 417, 418, 429, 499, 501, 534, 535, 541, 547, 549, 555, 559, 560, 576, 602, 652, 660, 676, 690, 701, 847, 859.
Pardubičky 690.
Pardubský Jan, varhaník 983.
Pařízek, kněz 679.
parteky 658.
Parvus Boleslavský Václav, kněz 617.
písnička 782.
Pasov, biskup 120.
Pasovští 711.
Passer Jan, kandidát kněžství 451.
pastucha 548.
Pašek z Vratu, mistr 58, 78, 79, 81, 85—88, 328, 669, 676.
pašije 861, 863.
paškální svíce 865.
paškvily 245, 603, 713, viz i pamflety.
paštiky 809.
Pátek 555.
— Václav, kaplan 610.
pater abbas 735.
pater generalis řádu kazatelského 819
pateře nebo nešpory 862; viz i nešpory.
patrimonium 507.
patron klášterský 786.
Patronuska Jan, probošt řádu sv. Ducha 794.
Pavel II., papež 24; IV. 136.
sv. Pavla špitál (v Karlíně nynějším) 593, 601.
Pavláni (fratres minimi) 689, 700, 779, 781.
Pavlovice 795.
Pavlovský Stanislav, biskup olomoucký 198, 410, 632.
Payne Petr 10
pazoun 980.
Pecingar z Bydžína na Nechanicích Mikuláš 182.
Pecinov 295; bratří 293, 295.
Pecka Václav, převor 802.
pečeně v jíše 779.
peculium 507.
pečovnice 744.
pedell konsistorní 343, 368, 369; literácký 960.
Pelhřimov 182, 201, 242, 348, 649.
Pedelli Stanislav, kněz 207, 264, 663.
Penger, probošt 804.
Pereš, farář 562.
Peřina, kanovník 423.
Peristerius, officiál arcibiskupský 171, 410.

Perlicius Matěj, děkan 284, 614.
Pernarec viz Bernarec.
Pernartice, Pernatice 577.
Perno saské 164.
z Pernštejna Jan 98, 102, 110, 948.
— Jaroslav 96, 106, 107, 198, 314, 504, 637, 915.
— Václav 206.
— Vilém 56, 349, 701.
— Vratislav, kancléř 146, 175, 185, 311.
— Vojtěch 115, 122, 356, 492, 681, 701.
Pesser Jakub, komendator 203.
Petřík viz z Komárova.
Pěšín Ondřej, arcipryšt 167, 419, 566, 573, 629, 630, 635
Peterka, kněz 389, 580, 605.
petice kostelní 450, 535, 562.
Pětipeský z Chýš Václav 278.
sv. Petr v Praze, kostel, fara, osada 146, 364, 381, 521, 829, 892, 991.
Petříkův Jakub, kněz 680.
Petřín 700, 717.
Petrovice 208, 677
Peucerus Kašpar 187.
Phaeton Havel, kněz 336, 678.
Phagelus Písecký Vít 458.
Phenix David, děkan 677.
Philadelphova postilla 243.
Philonomus viz Benešovský.
Philoponus Adam, kněz 455
Pflug z Rabštejna Kašpar 101.
z Piežina Piežinský Bartoloměj, kaplan císařský 423.
Píchanský Bartoš, kněz 358.
Pikart Martin, farář 676.
pikarti, pikartice 8, 15, 42, 51, 54, 58, 64, 77, 81, 98, 211, 287, 289.
pikúsové 52.
Pilníkov 394.
Pils, Pilsen, Sebald, farář 252, 414, 583; děkan 648.
z Pilzenburku Petr, kněz, děkan 249, 564.
Pincerna Adam, kněz 605.
pirglok 377.
písař klášterní 721; městský, jeho plat 548, 571.
Písecký Jiří, rektor 33, 70, 854; Jan mistr 438.
Písecký, kněz 602; Pavel 669.
Písek, město, kněz 15, 55, 99, 171, 185, 204, 348, 422, 454, 549, 669, 672, 676, 690, 726, 987.
písně Bratří 836
z Písnice Domináček Jindřich 224, 229.
Píšek (Scribonius), administrátor 138, 405, 436, 670, 704.
pištec 124.
Pistín 28.
Pistorius Pavel, arciděkan v Plzni 520—525, 612, 893; kněz, Jesuitů rektor 229; Kašpar farář 521, 559, 580, 639; Volfgang arcipryšt 608, 639, 659, 811; Vyšehradský děkan 277, 278.
Pístov 28.
Písty 652.
pitanci 779
Pius II., 23, 25, 694; IV. 148, 153
Pivoňka klášter 690, 694, 704, 717, 720, 773, 820.
pivovary klášterní 720, 723, 807.
Placentius, papežský nuntius 184.
Placid, biskup parentský 452.
Placidus, opat 710.
plachetníci nadávka 15.
Plachý z Třebenic Jan 381.
Plachý Šimon Plzňan 437.
Planá 119, 162, 417, 426.
Plaňany 574.
Planice 213, 552.
Planknar viz z Kynšperka.
Plasy; opat 189, 693, 707, 717, 729, 747, 781, 796, 798, 804, 815, 816.
plášť kněžím zapověděn 655.
Platejz z Plattenštejna, vikář 285.
Platnéřská ulice 147.
Plattner z Rottenburga Virgil, novokřtěnec 308.
z Plavče Plavecký Jindřich Charvát 238.
z Plavna, kníže 118; kancléř 102.
Plesnivec Daniel, kněz 221, 638.
pleš kněžská 596—599, 656, 750, 783.
pletichant 211.
de Plsna Ambrož 820.
Plzeň město, arciděkan, kláštery 24, 28, 93, 147, 148, 156, 162, 166, 178, 179, 187, 189, 199, 209, 232, 262, 279, 280, 401, 402, 417, 418, 428, 435, 437, 446, 512, 519, 522, 525, 536, 538, 541, 550, 551, 560, 568, 608, 612, 635, 639, 650, 652, 659, 665, 685, 696, 701, 708, 715, 741, 798, 799, 804, 809, 811, 812, 814, 816, 824, 856, 860, 874, 882, 893, 917, 923, 924, 926, 934, 940, 966, 977, 982.
Plzeň Stará 262.
z Plzně Prokop, administrátor 320.
Plzeňský Blažej, farář 202, 206.
z Poběžovic Bohuslav, opat 751.

pobožnice (nadávka) 645.
Počátecký Jan, farář 513.
Počátky 194, 262, 573, 626.
počepni 720.
Počernice 211.
Podbořany 120, 162.
podbrdského kraje děkan 648.
poddaní (vesňáci) klášterní 720.
z Poděbrad Jiří, král 23, 24 53.
Poděbrady, město, kněz 130, 207, 255, 256, 264, 267, 282, 293, 318, 470, 519, 520, 555, 575, 605, 614, 652, 666, 890.
podjahní 479.
Podivín, 493.
Podlažice 692.
Podolí 106.
podpřevor 744.
Podskalí 271, 301, 389, 582, 628, 676, 935
Podnška, farář 69, 72.
Poeltenberg viz Hradiště.
Pohled viz Frantál.
Pohořelec 180, 718, 817.
pohřeb 32, 228, 878, 954, 979.
pokladnice literácká 959.
pokladů hledání 671.
poklona u Bratří 833.
Polabí 555.
Polák, kněz 663.
Polák Franz, varhaník 983.
z Polehrad Winter Kašpar, purkmistr 573.
Poleň 167.
Poličanský Matěj, kněz 261.
Police město, klášter 54, 705, 733.
Policenus, děkan 501.
Polický Zikmund, varhaník 981.
Polička 370, 515, 529, 587, 610, 677, 948.
Polírar, Pulír, malíř 987.
Politia Veleslavína Adama 277.
Polná 101, 542, 554, 566, 676, 678, 817, 973.
Polsko 67, 106, 127, 715, 720, 768.
polští kněží 466; řeholní 793.
Polydorus, kněz 420, 429; opat 792.
pomazání poslední 566, 611, 873, 923.
Poniatovski Jan, opat 803
Pontanus Jiří, officiál arcibiskupský 412, 414, 425, 427, 658, 662, 739, 941.
ponůcka o jitřních slavnostech 719.
Popel, Popelius, kněz 588, 588, 673.
Poppius, cistercienský řeholník 795.
poprava 145.
portatile 851; viz také oltáříček.
Poříč 556, 685, 718.
posluha ženská u kněži 625.
posluhování (ministerium) 831.
poslušnost řeholní 758.
Posthumus Jan, kněz 500.
Postoloprty 103, 644, 675, 692.
postranní právo 718.
postulace opatské 736.
posvícení 560, 561, 630, 866, 921.
Potěhy 602.
Potenštejn, Potštejn 112; panství 113.
Pouček, probošt viz z Talmberka.
poustevník 82, 83, 714.
pouštění krve žilou 785.
pouť 560, 872, 938.
Poznaň 63, 107.
praeceptorové viz officiálové.
praesentace čili podací 365, 737.
Praha, Pražané 300, 322, 324, 531, 713, 714, 726, 876, 922, 945, 946, 953.
Staré Město 9, 30 36, 54, 64, 70, 73 až 78, 83—88, 95, 96, 100, 130, 136, 145, 158, 185, 187, 189, 209, 215, 216, 225, 234, 244, 260, 261, 267, 270, 316, 342, 363, 364, 375, 582, 678, 718, 753; Nové Město 186, 277, 320, 331, 390, 672, 673, 693, 710, 711, 718, 933, 951; Mal. Str. 728, 920, 939.
Prachatice 15, 28, 120, 128, 167, 195, 207, 417, 437, 451, 465, 518 525, 541, 543, 554, 558, 564, 576 577, 591, 592, 608, 623, 659, 881, 894, 940, 946, 948, 959, 967, 970, 980.
Praskolesy 263, 550, 580, 581.
přástky 615.
Pravdovský Martin, opat 803.
Pravětický z Pravětic Šťastný 182.
Pražák Ondřej, děkan 418.
Pražský Jan, kněz 515, 676; Jiří 468; Šimon 515; Jeroným 364; Mikuláš 630.
Prčice 505.
pretium literátův 964.
Předbradí 261, 264, 575.
Předměřice 264, 636.
praefáce 841, 842 855, 856.
Prekl, Pröckel z Proksdorfu Mates, hofrychtéř 232, 235.
Přelouč 227, 252, 348, 499, 533, 536, 805.
Přeloučský Tůma, Bratr 40, 41, 56, 471, 493.
Premonstráté 636, 689, 734, 793, 822.
Přerov 54, 114—116, 480, 494, 831, 836.

Přesečná 28.
Přeslav 543.
Pressius Pavel dr., kněz 176, 181, 201, 360, 435, 457, 460 840.
Přeštice 263, 419, 445, 653, 692, 697, 915.
Přeštický Šebestian, mistr 435.
převor klášterní, převořiše, převora 733, 736, 740, 744, 774, 779, 786.
Preys, kněz ve Verneřovicích 567.
Přeza Šimon, kněz 579.
Přezletice 520.
Přibík z Klenového Klenovský 20.
Příbram 17, 209, 605, 664, 668, 692.
Příbram Jan, mistr, kněz 320, 543; Jan, farář v Nebuželi 637.
Příbramský Pavel, děkan 640.
Přibyslav 13, 583, 887.
Přídol 636.
Přichovský z Přichovic Jiřík mladší 517.
přijímání viz večeře Páně.
Přílepy 403.
Přimda 119, 167, 394.
příměnky kněžské 543, 558, 565, 609.
primice, prvotiny 461, 462, 569.
přínos farářův 499.
prior generalis 412.
přísaha 48.
Přistoupim 101, 382, 565.
privilegia Jesuitů 757.
privilegia kněžská 462.
probace 749, třetí 763.
probošt 404, 740, 744.
processí 37, 42, 77, 79, 84, 92, 158, 195, 204, 260, 337, 824, 847, 870, 938, 968; viz též Boží tělo.
processí kolem chrámu viz také asperges 852.
professní dům 716.
profess řeholní 745, 750, 764; literátský 962.
Procházka, farář 340.
Prokop, bakalář, Bratr 471.
sv. Prokop u Prahy 872.
sv. Prokop klášter viz Sázava.
sv. Prokopa přenesení 412.
prokurátor královský 706.
prokurátoři klášterní 758, 807.
z Prorubí Zdeněk 528.
Prosek 130, 583, 670, 681.
Prostějov 63, 122, 211, 352, 481, 486.
z Prošovic (Prošvic) Jan Zelendar 193, 273.
Prostiboř 581, 697.
z Prostiboře Podmokleký Ivan 797.
Protestanté 67–135, 184, 245, 248.
provinciál 740, 744, 757, 822.
provinciálné sněmy jesuitské 757.
provise papežské 403.
provision 724.
provisor 744.
prsténky pannám 650.
Prus, Brus, Preys Antonín z Mohelnice, arcibiskup 119, 152, 153, 162, 170, 405, 417, 428, 436, 447, 452, 454, 503, 623, 633, 656, 659, 721, 791, 811, 813, 815, 816, 820, 822.
Prusiny 263.
Prusinovský z Vičkova Přemek 123, 125; Vilím, biskup 149, 410, 422.
Psárský Mikuláš, kvardián 806.
Psince (nyní Psinice) 554.
psohlavci (nadávka) 893.
Pšov 209, 506, 917.
Ptáček Jiřík, kněz 382.
Puchfelder z Preset Jeronym 230.
z Púchova Jan, kněz 671; Zikmund 171.
Puchvald, farář 203.
punt 648.
Purkrábek, kněz 122.
půst 12, 38, 43, 308, 863, 924.
Pustoměř 804.
Quirin, kaplan 650.
quodlibetarii 127, 210.
Rabín Jakub, kněz 373.
Rabštejn 119, 700.
z Rabštejna Jan 25, 419.
Racynger, Ratzingerus, Vavřinec, kněz 263, 284.
Ráček, benediktin 734.
Račiněves 171.
Radešín 657.
Radiměř 515.
z Radimovic Halaš Václav, nakladatel 616.
Radlice 721.
Radnice 262, 516.
Radomyšl 588.
Radonice 102, 640, 991.
Radotín 630, 666.
Radouň 382.
Radounka, Radouňka 194
Raimund, legát papežský 324.
Rais, kaplan 608.
ráj v klášteře 773.
Rajský Mikuláš, děkan 209.
Rakovník, kostel, kněz 65, 120, 130, 132, 204, 205, 244, 314, 346, 347, 365, 366, 368, 375, 379, 380, 383, 392, 451, 452, 459, 499, 500, 527, 534, 546, 557, 560, 562, 567, 581, 601, 614, 616, 617, 642, 647, 650,

662, 671, 677, 678, 714, 806, 882, 950, 988.
Ranna u Hlinska 664.
Ranná u Loun 365, 664 668.
Rataje 679
Rauner Jan farář 796.
Recký klášter (Retz) 794.
Rectorius, kaplan 222.
Redperger, medikus císařský 281.
refektář 772, 778.
regule mnichův 688
Rejhrad 717, 720, 733, 738, 803, 813.
Reisek Daniel, kněz 256.
Rejský Mikuláš, kněz 333, 683.
rektor kolleje jesuitské 758, 763.
rektor kůru 951.
rektor školní viz officiálové školní.
rekviání 409.
repetitio humaniorum 763.
Reveselius, kněz 678.
Rezek Fabian Strakonický 182, 331, 347, 371, 452, 613, 643, 652.
z Risnpachu Huber Adam 152.
z Risnthalu Kozel Zikmund 392.
Robmhap (Rabenhaupt) z Suché Albrecht 672.
Ročov 335, 690, 694, 702, 718, 731, 806, 861.
Ročovinus Eliáš 334, viz Šúd.
Roger, biskup ameliensky 452.
Rogonius Vavřinec, farář 635.
rohlík sv. Martina 560.
sv. Rocha kostel v Praze 558.
Rokošin 262
z Rokyc Střela 373.
Rokycana Jan, kněz, arcibiskup kališný 21, 22, 27, 36, 51, 53, 285, 320. 321, 444, 462, 468, 565, 621, 698, 727, 834, 887.
Rokycanský Adam, kaplan 609.
Rokycany 15, 166, 251, 256, 262, 280, 282, 420, 446, 554, 588, 610, 627, 628, 677, 694, 704, 721, 877, 894, 930.
Role 695.
Rombus Pavel, kněz 452.
Romenec, kněz 846.
Ronov 533, 672, 919, 957, 971, 981.
Ronšperk 162, 878.
Rorate 860, 946, 958, 961, 968.
roráty 860.
Rosa, kněz 64, 384, 516, 584, 589, 6.0, 629, 890.
Rosacius Adam, mistr 956.
Rosacius Hořovský Jan, kněz 368.
Roudnice 130, 131, 156, 250, 320, 420, 457, 460, 506, 668, 709, 772, 916, 933.
z Roupova Bedryk, kaplan 445; Vilém 278.
Routka 302.
z Rozdražova Václav 191
rozvod manželský 393, 396.
Rožďalovice 438, 546.
Rožďalovský Václav, probošt kolleje Karlovy 70.
Rožmberští 707, 708.
Rožmberk Jan 91, 308, 730, 754; Jindřich 86, 546, 730, 741; Jošt, biskup 24, 53, 61, 422, 933; Oldřich 28, 426, 586, 694. 916, 939; Petr 32, 590. 702, 729, 740, 751, 800, 851, 941, 977; Petr Vok 177, 202, 225, 230, 231. 241, 249, 299, 336, 429, 439, 659; Polyxena 616; Vilém 146, 147, 185, 219, 430, 445, 465, 599, 623, 659, 702, 729, 730, 815, 823, 939, 951, 953, 967.
Rožmitál 167, 529, 612, 670.
z Rožmitála Anna 461; Zdeněk Lev 74, 82, 86, 93. 94.
ze Rtiny Chrt Jan 517.
rubačka sekera 540
Rudolf II., císař, král 179, 184, 190, 215, 244. 329, 709, 712, 724, 733, 738, 739, 794, 802, 817, 953.
Rumburk 118.
Rumpf, komorník cís. 667.
Runner, kommendátor 280.
Rust Michal, farář 161.
Rvačovský Leander Vavřinec 205, 499.
rybalti 883.
rybníkář 811
Rychmburk 53, 197, 251.
Rychnov 106, 108, 113, 522, 957, 968, 988, 989.
Rychnovské hory 41. 45.
Rychnovský Jan. kněz bratrský 493.
Rychnovští nábožní 35.
rychtář císařský 379, městský 929.
z Rynarce Matěj. kněz 430
z Ryzenska Chlivenská Žofie 395.
z Ryzmburka bratří 419; Ferdinand 731; Jan Hylebrant 419.
Ryž Jan, kněz 635.
z Řasné Ludvík, primas 894.
Řečice 296, 299, 546, 556.
Řečička, kněz 546
Řečický Jiří, děkan 668.
Ředice 602.
Řehoř, Bratr 40, 47, 49, 52, 471, 692.
Řehoř V., papež 156; XIII. 177, 184, 756. 757; VII. 619.
řemeslo, řemeslníci 8, 79, 92, 124, 125, 867, 915.

Řepanský Zikmund 290. Martin 886.
řepice, řepičky 828, 858.
Řeporyje 717.
Řešátkova postilla 682.
řezníci pražští 729.
Řezník Václav, kněz 94.
Řezno 355.
Říčanský z Říčan Jan 806; Václav 217; Zdeněk 357.
Říčany 380.
Řím, český špitál 939.
Řitonice 182.

Sabbatecius z Měřína, bakalář 973.
sacellani 822.
Sadovský z Sloupna Jiří 63.
Sadská 264, 452, 553, 892, 893.
Saduccejští 314, 553.
sakramentář 840.
salát 807.
Salhausenové 71.
Salius, jesuita 760.
Salutiensis Jan, provinciál 793.
sv. Salvator v Praze 247.
Salve 845, 863.
Samek, děkan 605.
Samohel, kněz 391.
Sartorius Husinecký Jakub, kněz 556.
Sartorius Matěj, opat sedlecký 747, 805.
saský kurfiřt Jan Jiří 640.
safiry 72, 128.
Savanarola 50.
Sázava, kostel. klášter 410, 513, 666, 692, 701, 705, 706, 719, 721, 731, 737, 792, 806, 814.
sazby za práce kněžské 5 5.
Scribonius viz Písek.
Sebald, kněz 544.
Secreta Societatis 767, viz Monita.
Seč 212.
Sedalius Martin, Jesuita 760.
sedlák 38, 888, 892
Sedlčanský, impressor 243.
Sedlčany 204, 348, 364, 372, 513, 652, 963, 970.
Sedlec 192, 234, 276, 278, 396, 693, 695, 699, 707, 712, 713, 725, 731, 736, 738, 747, 751, 792, 801, 810, 814, 867, 871.
Sedliště 554
Sekera Viktorinus, děkan 257.
sekty 288—316.
Sekyřany 262
Selender Volfgang, opat 231, 458, 2.0, 738, 803.
ze Semanina Šůd Jan 648; Mikuláš 669.
ze Semechova Adam 120.
Semily 382, 523.
Semín Jan, děkan 132, 181, 351, 390.
seminář 436, 822; chlapecký 141; jesuitský 149, 758; papežský 141.
Semňovice, Semněvice 262.
Sendživoj Michal 333.
seniorové v Jednotě (biskupové) 475, 485; soudcové lidu 478, 483, 488.
Senomaty 545, 581, 677.
septeny 790.
sepultura či hrob boží 864.
sepultury při klášteře 727.
Servite 696.
Sezemice 130, 133, 134, 536, 584, 603.
Sezemský Jan, bakalář, kněz 449; farář 935.
z Sezimova Ousti Sezima Jaroslav 580.
scholasticus formatus u Jesuitů 763.
scholasticus kanovník 404.
Schönbach 229.
Schösser, primator 709.
Schultis, farář 604.
Schwenkfeldští 312.
silentium čili mlčení 777, 818.
Silvester, kněz 517.
Silvius, generál 712.
Simoniaci 292, 735.
ze Sinaie mniši 666.
Sincerus Chocenský, farář 653, 662.
Sionský Mach, Bratr 174.
Sirotci 15, 19, 828
Sixt IV. 30; V. 708.
Skalice 694, 701, 730.
Skalický Mikuláš, kněz 681.
Skalsko 533.
sklenáři italští 816
Sklenná 563, 566, 862.
Skramník 583.
Skrejšov 554.
z Skuhrova Skuhrovský Oldřich 544.
Skultetus Jan, arciděkan plzeňských 262; děkan v Hradci Jindř. 539.
Skultetus, protest. kazatel 282.
Skury 205, 626.
Skuteč 53, 168, 629, 687.
Slabce 567.
Sladovský ze Sladova Fabian 148, 435.
Slamovci 293.
slámyřezáci (nadávka) 850.
Slané 15, 28, 204, 205, 332, 339, 367, 379, 466, 524, 526, 528, 538, 557, 579, 580, 589, 591, 593, 610, 616, 630, 636, 646, 649, 650, 692, 886, 946, 957.

Slanský Matěj, kněz 670.
Slatinany ves 644.
Sláva Bartoloměj, kantor 747.
Slavata z Chlumu 160, 164, 220, 240, 241, 249, 259, 267, 272, 278, 283, 515; manželka Lucie Otilie 270; Michal 731.
Slavičínské panství 361.
Slavkov 28.
— (mor.) 174, 306, 494 817.
— (Schlaggenwald) 381 441, 614.
Slepotický ze Sulic Heřman Diviš 398.
Slezsko 259.
sliby prosté 762; písemné 750; slavné 745, 749, 764.
Slivenec 605, 630, 673, 720.
z Sloupna viz Sadovský.
Slováci 747.
Slovacius Turnovský Václav 833.
Slovák Štěpán, děkan 236.
Slovanský klášter (Emausy) 20, 40, 90, 225, 243, 271, 277, 289, 332, 603, 628, 663, 673, 680, 690, 692, 710, 718, 744.
Sluhy 382, 642.
Slupno 55.
Slupy 696
Slušov 357
Služský z Chlumu Ctibor 182.
smatloky 38.
Smečno 222, 250, 270, 418, 445, 505, 539, 556 604.
Smetana Bydžovský, kněz 597.
Smíchov 533.
z Smiřic Albrecht Václav 844, 881, 975, 976; Eliška Kateřina 523; Jaroslav 183, 356, 618.
smlouvy kněžského manželstva 641.
Smolnice 461.
Sněžná P. Marie v Praze 189, 696, 698, 703, 709, 711, 725, 728, 878, 934.
Sobek z Kornic, doktor 70, 85.
Soběchleby 862.
Soběkurský Krištof, rejhradský probošt 720, 749.
Soběnov 636
Soběslav 32, 208 295, 299, 325, 380, 554, 606, 622, 670, 732, 871.
Soběslavský Petr, kněz 459; Tomáš (Tomášek) Lorificis 188, 242, 333, 343, 375, 515, 525, 560, 576, 585, 603, 622, 663, 685, 882, 893, 959.
z Sobince Jiskra Václav 879.
Sobolín Jan, farář 385, 631.
Sobotáři či Sobotníci 306.
Sobotka 28, 192, 957, 965, 976, 979, 989.
socius u Jesnitů 762.
sodality jesuitské (družiny Marianské) 941.
Söldner Kašpar, křižovník, kněz 203, 260, 262, 682, 852.
ze Solzhauzu Solhauz (Solhausen) Jindřich 118.
Solnice 106, 113, 696, 964.
Solopisky 369, 606.
Sophianus (Žofián) Jacobus, kněz 381.
sorcotium 782.
ze Sovince Barbora, abatyše 310.
Sovka Jiří, opat 692.
Spacier, kněz 340.
Spálená ulice 174.
Spaltholzius Stolpensis (pastor v Kunštatě) 846.
Specianus, nuncius 824.
Sperat, biskup pruský 71, 107, 116, 482.
spisovatelů honorář 616.
sponsorum liber, kniha oddavků 613, 614.
Srnovec z Varvažova, mistr 983, viz též z Varvažova.
stabilitas loci 732, 733.
Stadler Leon, kanovník 617.
stance farářská 543, 582; viz i důchody kněžské.
Stang Tobiáš, kněz 617.
Staňkov 262.
Staňkovice 576.
Staňkovský, kněz 529.
Stará ves 554.
Staré město (Altenstadt) u Trutnova 581.
Stárek, farář 610.
Staroboleslavský Martin farář 211.
starší literátští 958, 965, 966.
Starý Jakub, opat strahovský 754.
Stefan, arciděkan, viz Teplický.
Stefanides Martin, děkan 602, 677.
Stěžery 182.
Stipacius Mikuláš 919.
Stodůlka, kněz 264, 575.
stolice v chrámě 534.
Stolinky 481, 494.
Strádal Pavel, kněz 367.
Strahov 453, 691, 694, 697, 700, 707, 708, 717, 721, 754, 755, 793, 799, 822, 824.
Strakonice, město, převorství 57, 171, 208, 365, 428, 622, 672, 690, 695, 699, 708, 717, 733, 743.
Strakonický Martin, děkan 503.

Straněnský Jan, spisovatel 885.
Stránský Pavel 272.
Strašecí 227, 251, 268, 584, 677.
Strašeň 588.
Straškov 465.
Stráž 194, 461, 500, 518.
ze Stráže Mikuláš, převor maltézský 91.
Strážkyně božího hrobu 695, 784
strážná rouch v klášteře 784.
Stražnice 472, 482.
Stražnické panství 361.
Strážov 191, 263, 585.
Strážský viz z Libichova.
Streje Jiřík, Bratr 836.
Strejčkovský Jindřich, urozený 728.
ze Střenic Řehoř, kněz 422.
Střeziměř 673.
Střežov 28
ze Stříbra Jan, administrátor 320.
Stříbro 15, 165, 372, 450, 461, 541, 547, 550, 559, 560, 591, 595, 667, 675, 690, 695, 715, 719, 795, 928, 991.
Stříbrský Jakub, mistr 322.
střídník 463, 577, 589
stříhání vlasů v klášteře 784
Strniště Jan, kněz cistercienský 796.
Stropnice 445.
Struhy 182.
Strupčice 252.
z Stubenberka Stubenberger Rudolf 513
Studenec Horní 893.
studenti chudí 658; u křižovníků 723
Stupno 262.
Submontanus Šimon, kněz 639.
Subule Jan, farář 94.
Subuliani 292.
subunáč (nadávka) 569, 604.
Sučanský Jiřík, kněz 469.
Suchdol, Sukdol 469, 580, 916.
sukcentor 674.
sukně vlčatá 828.
ze Sulevic Kaplíř 644, Joachim 407.
ze Salic Slepotický Jiří 399.
Sušice 15, 182, 204, 234, 603, 642, 661, 690, 695, 956, 961.
svačiny literátské 967.
svadby kněžské 642.
ze Svárova Václav 513.
svátky podobojích 200; výroční 862 až 874, 920.
Svatokřížský Jan, kněz 172.
svátost oltářní 10; nemluvňat 7, 11, 16, 26, 78, 454.
Svatoš, kaplan 592.
svěcení kališných arcibiskupské 452; benátské 449; nižší 447; vyšší 447; za ně poplatek 447; zahraničné 89; holoubat 99; chrámu 878; kočiček 387; semen 862.
Svémyslice 211, 264, 556, 581, 674.
Světec 406, 689, 690, 695, 702, 704, 784, 798, 801, 804, 816, 880.
superior u Jesuitů 758.
Světík (Kirchenschlag) 208, 636.
Svéraz 208
Světlovské panství 361, 973.
svíce s korunami 851; pohrobní 534.
svíček spouštění 234.
Svídnický Jan, kněz bratrský 495.
z Svinař Bohuslav 513.
Sviny Trhové 299, 635, 851.
Sviták viz z Landštejna.
Svitavský Jan, arcibis. sekretář 420, 446, 630; kněz Martin 819.
Svitavský z Bachova Jan, provinciál řádu sv. Augustina 773.
Svitkovský Burian, hejtman 106, 183.
Svoboda Šimon, kněz 466.
ze Svojkova Kapoun Václav 595.
Svojšice 208.
Svojšín 595, 667.
Sylvestr, děkan 677.
Sylvius Aeneáš 402.
Syncerus Jiřík, kněz 595.
synody 427, 473
sýr parmský 807.
Sysel Tostensis Albertus, kněz 431.
šacunky 724.
šafář, šafářka klášterní 744; bekyň 714.
Šarfenberg, farář 881.
Šárka 700.
šat kněžský 599, 653; řeholní 781.
Šatný viz Olivetu.
z Šebířova Beřkovský Zikmund 517.
Šejda viz Bystřický.
Šejnov, Bohusudov (Maria-Schein) 192.
z Šellenberka Jan 29.
z Šenaichu čili Šejnoch Šebastian 35, 109—111
Šenbek, Šönbek, Šenberk, Šemberk Augustin, opat 36, 234, 693, 712, 729, 780, 805.
ze Šönberka Anna, řádu magdalenek abatyše 798.
Schönfelder Lorenz, nejvyšší superintendent 163.
z Šenfeldu Žejdlic Jan 566; Jindřich 657.
šenky farní 579.
Schösser, primas v Ústí n. L. 272, 951.

šestinedělky 661.
Šidlo (Subule) Václav, kněz 93, 884.
Šišmánek Václav, administrátor podobojí 72, 74, 326.
Šitboř 212.
škapulíř 781, 784.
Škaredá středa 863.
Škreta Šotnovský 206.
Škreta Pavel, farář 254.
Škoda Jan, farář 627.
školy dívčí 13, 696; na Hradě Pražském 408, 435; nižší 189; postranní 126.
Škramník 501.
Škvorec 844.
Škvorecký z Klinštejna 895.
Šlechta Jan, farář 269.
Šlechtenberg Kyriak, mistr superintendent 618.
Šlejnicové z Šlejnic 71, 118; Arnošt administrátor 421, 657, 675.
Šlikové z Holejče 71, 118, 241, 660; Albrecht 102; Fridrich 352; Jeroným hrabě 196; Joachim 120, 459, 460; Lorenz 102; Volf 102.
Šloser Petr, kněz 234.
Šlovský ze Šlovic a z Olešné 715.
Šluknov 118.
šlundra (nadávka) 615.
Šmerhov 324.
Šmidl Fabricius, kněz 252.
Šmohel, kněz 575.
šnorovačky duchovní 784.
Šopka 694.
Špacír, kněz 380.
špalek jakožto pokladnice 939.
Španovský z Lisova Michal 180, 248, 391.
špenát 807.
Špik doktor viz Sobek.
špitál klášterní 818; křižovnický 722; pražské 145.
špitálská strava 808.
Špitálsko 719.
Šťáhlavský Tomáš, kněz 276.
Štampach ze Štampachu Linhart 228, 236.
z Štampachu viz Belvicová.
Štědrá 126.
Štědrý den 346, 560, 559, 862, 881.
Štelcar Želetavský Jan 356, 438, 504, 617; jeho kniha 618.
Štěpán Bathory, král 241.
sv. Štěpána Velikého, Většího v Praze, kostel, osada, farář 77, 84, 93, 103, 325, 367, 372, 435, 582, 602, 620, 622, 665, 676, 678, 680, 886, 892, 953.
sv. Štěpána ve zdi v Praze, kostel, kněz 59, 508, 591, 601, 669.
Štěpánek, kněz 888.
Štěpánský Jan, kněz 365.
Štěpánov 586, 741.
Štěpánovci 892.
ze Štěrbic Štěrba 235.
Šternberk 485.
ze Šternberka 711; Adam 172, 221, 241, 537, 619; Bohunka 230, 751; Jiří 213; Ladislav 230; Marie 230; Ondřej 213; Zdeněk 24, 28, 591; Zdislav 700.
z Šternovic Jakub, opat 755, 802.
Štětí 175, 264, 369, 624.
štiky tůnné 718.
štola 591, 592.
Štrasburk 196
Šturm Václav, Jesuita 177, 185, 194, 196—188, 830, 836, 886.
Štýrsko Martin, děkan 205.
šuba uherská 799.
Šubart Vavřinec, kněz 640.
Šud Eliáš ze Semanina, administrátor 245, 332, 334, 341, 367, 369, 459, 560, 562, 571, 576, 593, 648; Mikuláš mistr 335.
z Šumburka Aleš 426.
Švab, mnich 795.
ze Švabenic Konická Barbora 800.
ze Švamberka, z Švamberka 118, 162, 172; Hendryk starší 503, 667, 805; Hynek Krušina 939; Jan 699, 782, 755; Jiří Jan 340, Krištof 703, 782.
Švangalius, kněz 221.
Švenkfeld 304.
švihání metlami klášterní trest 789.
Švihov 263, 703.
Švihovští z Ryzmberka 706; Jindřich 511; Matěj 695; Prokop 731; Puta 32; Theobald 751.
Tábor Lukáš, kněz 672.
— 15, 246, 285, 295, 207, 299, 322, 324, 585, 598, 672, 951, 991.
— Starý viz Ústí n. Lužnicí.
Táboři 20, 38, 40, 290, 319, 691, 827, 916.
Táborského Adama Voltářní knihy 855.
Táborský Jan, kněz 572; Jan, malíř 953, 985, 987.
Táblo, kněz 262.
Tachlovice 574.
Tachov 28, 102, 119, 165, 260, 417, 571, 610, 617, 622, 695, 697, 699, 709, 804, 811, 812, 814.

z Talmberka Pouček Pavel, arciprobošt, administátor 30, 402, 702.
tance 658, 659; před kostelem 869.
tarmark židovský 662.
Taxerus Jiří, opat 795.
Těchlovice 550.
Tejřovský z Einsidle Jan 512.
Tejnec, Týnec 551.
Telč 538, 595, 712.
Templ v Praze 714.
Těňovice 700.
z Tepence Horčický Jakub 263, 275, 513, 722.
Teplá město a klášter 28, 162, 276, 442, 443, 465, 469, 694, 698, 707, 708, 713, 717, 724, 752, 796, 820, 940.
Teplice 93, 204.
Teplický Štefan, kněz 355, 462, 617, 641, 647, 679.
terciár 727, 764.
Tereba z Blovic Jiří 812.
Terrigena Havel Slanský, děkan 648, 677; syn jeho Jan 648.
Tesacius Adam, kněz 521; Jiřík 526, 879.
Tešner, děkan 541.
Tetauer Jan, mistr 260.
tetřev 407.
theologické učení 485.
thesie universitní 598.
Thilesius Jeronym, pastor 164.
z Thurnu hrabě Hendrich Mates 241, 257, 875; František 442, 583.
Tichý Martin, kněz bratrský 494.
Tillian, Jesuita 765.
Timakov 249.
Timus Jan, kněz 165.
Tiroly 308.
tiskárna 55.
z Tisnic Jan, opat 812.
Tišnov město a klášter 424, 650, 667, 796, 800, 817, 956, 961, 963, 965, 975, 979
Točník z Křimic Jan 583; Purkhart, podkomoří 232, 271.
tolerantiales literae 893.
sv. Tomáš, kostel, klášter v Praze 79, 187, 434, 694, 700, 702, 704, 708, 718, 728, 744, 778, 779, 782, 784, 793, 799, 804, 809, 819, 866, 938, 941.
tonsura 447.
de Torgeto Alexandr, minorita 709
Toušeň 517.
Touškov 119, 367, 630, 643, 689, 692, 697.
Toušnice 236.
Toužim 102, 117, 119.
Tovačov 198, 476.
Tovačovský z Cimburka Adam 476.
traktáty 95, 274.
Tranquillus Jiří, farář 279, 584.
Transilvanus Adam, farář 602.
Trčkové z Lípy, z Lipého 322, 703; Burian podkomoří 31, 160, 169, 515, 583, 698; Mikuláš mladší na Lichtmburce 888; Rudolf 846.
Třebechovice 9, 365, 501.
Třebenice 175, 231, 263, 722, 796, 864, 988.
Třebický, děkan 593.
Třebíč 202, 948, 958, 965, 966, 975.
Třeboň 147, 417, 439, 469, 546, 681, 694, 702, 714, 718, 730, 736, 737, 740, 741, 752, 756, 811, 820, 914.
z Třeboně Vavřinec 80, 327, 601.
Třeboňský Jan, farář 670.
Třebová 198.
Třebová moravská 871, 941.
Třebovinus Jacobides Johannes, chori regens 972.
Třebovský Matěj, kněz 130.
z Třebska Matěj, mistr křižovnický 699, 754.
Trejnice, Trennitz, Dreinz 647.
Třemešná 172.
Trenčanský, Trenčínský Jan, kněz 234, 370.
trepky 782.
tresty kněžské 383—389; klášterské 787.
Tribulicius Zikmund, kaplan 649.
z Trmice Trmický Mikuláš 528.
Troilus Jan z Lysé, akolyta 455.
Trojan Nigellus, mistr 412.
sv. Trojice na Menším městě 247.
Trpisty 28, 577.
Trutnov 71, 93, 103, 165, 188, 567, 580, 624, 644, 661, 662, 690, 881, 936.
Tuchlovice 211, 250, 991.
Tuchoměřice 114, 182, 481.
Tuklaty 387, 895.
Tunkl viz z Olivetu
Turek Jan, kněz 370, 386, 469, 854; Hanuš 635.
Tuřice 112.
Turnov 105—109, 200, 375, 378, 516, 552, 555, 561, 568, 572, 675, 682, 690, 928, 954, 955, 965, 975, 989.
Turriades, děkan 895.
Turnovský, kněz Havel 166, 470; Matěj 458.

Turško 265, 722.
z Tvorkova a z Kravař Tvorkovský Mikuláš 732.
Tychovecký, kněz 709.
Tycho de Brahe, hvězdář 709.
Tykvan Jan, kněz 168, 389, 572, 645.
Týn v Praze, kostel, farář, osada 29, 52, 62, 69, 72, 75, 76, 84, 159, 215, 224, 233, 240, 246, 285, 320, 321, 324, 334, 342, 364, 367, 378, 390, 438, 439, 459, 500, 501, 533, 534, 537, 539, 542, 548, 558, 562, 568, 570, 572, 575, 578, 590, 593, 601, 603, 609, 614, 633, 650, 652, 665, 668, 693, 796, 851, 867, 871, 877, 884, 936, 941, 948, 949, 973, 975, 980—984.
Týn Horšův 466, 566, 570, 573, 621, 982, 984.
Týn n. Vltavou 121, 297.
Týnec 640, 696, 704, 818.
Týnice n. Labem 645.
Türk, pastor 612.

ubrmané 430.
učedlníci v Jednotě 479.
učitel viz officiálové.
Údrč 28.
Údrcký z Údrče Adam 261.
uhlí kamenné 403.
Újezd Dlouhý 263; Panoší 168, 465.
Únětice 265.
Ungarus Georgius, frater 794.
Ungnad ze Suneku Ondřej 64, 95.
Unhošť 26, 227, 252, 254, 268, 916.
Uničov 209.
universí 186—189, 226, 234, 243, 244, 286, 321, 325, 327, 330, 336, 343, 399, 434, 435, 437, 441, 545, 670, 757, 875.
Urban VIII. 771.
Urgl Jan, primas 216.
Ursin, kněz 664.
Ústí nad Labem 28, 93, 164, 272, 637, 640, 678, 690, 695, 709, 940, 947, 951.
— n. Lužnicí, Sezimovo (Starý Tábor) 579, 690, 696.
— n. Orlicí 113, 198, 494.
Úšť, Oušť 174.
utrakvisté viz kališní.
úvod šestinedělčin 878.
úzká rada viz konsistoř.

Vacetinský Nikodem ve Vídni 201.
sv. Václav na Nov. městě v Praze 582, 881.
Václav, král IV. 718.
vady kazatelů 883.
z Vajkrštorfu (Waikrstorfa) Žatecký Jan, měšťan 675.
Valda, impressor 606.
Valdenští 4, 5, 8, 11, 40, 50, 289, 290, 305, 445; biskup Štěpán 40, 41, 472.
Waldhauser, Novokřtěnec 307.
z Valdštýna (Waldšteina) Adam 241, 706; Albrecht 760; Bedřich 100, 158; Hynek 358; Jan 100, 179, 342; Václav 358; Zdeněk 583.
Valdyk Cyprian, varhaník 984.
Valečov 119.
Valečovský Vaněk 27.
sv. Valentin v Praze 226, 534, 535, 957, 960, 961, 972, 974, 978.
valcháři 785.
Valkenberger viz Žofián.
Vaněk, impressor 105.
Vaničkovic Ziga čili Zikmund, měšťan 85, 86.
Vápenec (Vápenice) 130.
varhaník 570, 610, 981.
varhany 799, 981.
Varnsdorf 118.
z Vartenberka Čeněk na Lipnici 319; Karel 200, 247; Jan 504, 795; Ota 523; Zdeněk 743.
z Varty Vartovský 662.
z Varvažova Rokycanský Jakub, mistr, rada appellační 552.
sv. Vavřinec pod Mělníkem 700, 794, 815.
sv. Vavřinec pod horou Petřínskou 533, 536, 560, 561, 575, 968.
Včelín Jan, kněz 338, 524.
vdovy a vdovci 47.
vdovy kněžské 684.
Vecelius, farář 236.
večeře Páně 839, 840, 843, 845—848, 857, 920, 932.
vegetarianství 13.
Wechelin Anna, jeptiška 798.
vejl (velum), vělování 750, 751, 781, 789.
Weiss, farář 160.
Weisser Ambrosius, bosácký kvardián 804, 814.
z Veitmile páni 58; Sebestian 92.
vejce malovaná 559.
Vejprnice 262.
Velehrad 738.
z Velechova Jan 959.
Velemín 465, 659.
Velešín 546, 590.
Velhartice 208.
Veliká 477, 494.

Veliký pátek 865, 884.
Velim 261, 264 891.
Velká Ves 213.
Velvary 77, 168, 207, 348, 386, 577, 589, 605, 637, 640, 676.
Vencelik Opavský Daniel, farář 517.
Venceslaides z Německého Brodu, kněz 641.
Vepřek 605.
Vergerius Petr, biskup 485.
Verměřice 467.
Verměřovice Německé, Vermeřovice 567.
z Vesce na Cerekvici Anna 502, 583; Vesecký Jan 728.
Vescovo Jan, papežský nuntius 172, 313.
Veselí 689.
Veselice 583.
Veselské panství, řád církevní 361.
Vespekov 678.
Weys Jiří, kněz 646.
Vežné 678.
Věžský Ondřej, kněz 6-5.
ze Vchynic Vchynský (Kinský) Jan 425; Jiří Dlask 657; Radslav 217; Václav 254, 937.
Victricis Vít, farář 587.
z Vlčkova viz Prusinovský.
Víčov 419.
Vídeň 137, 225, 435, 752.
Vidim 174.
vigilie 566, 879.
vikáři 408 744.
vikárka na Hradčanech 409.
Wiklef 4, 10, 20.
Viktorin, farář 668.
Viktorin Fridrich, opat 276.
Vilsticus Šimon, kanovník pražský 671.
Wildeman Václav Jičínský, kněz 366.
z Vildštejna Fridrich 429.
Vilémov 119, 689, 692, 713
Vilémovice 102; z Vilemoviček Vít 353.
Vilémovští 40, 292.
de Villanuova Filip, biskup 324.
Vimbergenus Gaudus, kněz 467.
Vimberk, Vimperk 322, 429, 860.
vinice u Prahy 86, 678.
Winkler, opat 821.
víno k svátosti 859.
Vinoř 359, 584.
z Vinoře Jan, praelát krumlovský 628, 659.
Winter Ondřej, kněz 617.
viola, fiola 980.
víra (kuchyňské nádobí) 541.
visitace 339, 378, 404, 427, 615, 818, 820.
visitátor 734, 735, 758, 818.
Višňový Dvůr, ves 731
sv. Víta, chrám 189, 282, 412, 667, 848, 852, 928, 934, 945, 953.
Vitalis, farář 426, 635.
Vítice 641.
Vittenberg 442, 452, 481; konsistoř 339.
Vladislav, král 28, 30, 53, 55, 323, 402, 698, 718, 723, 729, 730, 737.
Vladislav (Slezs.) 637.
Vladyka Martin, kněz 364, 372.
Vlach Antonín, stavitel 194.
Vlásenický Mikuláš 293.
Vlásenští 98.
Vlašim 168, 381, 466, 520.
z Vlašimě Martin, mistr 692.
Vlčkovský Burian, rytíř 685.
Vlk, farář 891.
Vodička Jan, kněz 637.
Vodička, Bratr (Akvinus) 200.
Vodňanský viz Gelastus.
Vodňanský Jan, bosák 726.
Vodňany 49, 55, 64, 99, 120, 121, 129, 204, 314, 568, 589, 671, 946.
Vodolina Voda, Odolena Voda, Vodolka 508.
Voják Petr, farář 603, 609, 665.
z Vojenic na Chvalovicích Hlaváč Adam 583.
Vojt Valentin, Jesuita 762.
sv. Vojtěch v Jirchářích, kostel, fara 131, 174, 385, 387, 525, 543, 602, 606; v Podskalí 564, 603, 952 až 960, 963, 965, 969, 972—976. (Viz též Podskalí.)
Vojslavice 28.
vokace na kněžství 387, 457.
Volf, Bratr 836.
Wolfgang, arcipryšt v Plzni viz Pistorius.
— kaplan 591.
— Maria, Jesuita 173.
— jinak Mistl.ochr, kněz moravský 672.
— řezenský biskup 817.
Volyň 20, 28, 617, 672.
Volyňský, kněz 523, 661.
Voračice 423.
Vorel, dr. theologie 221; kněz 678.
Votice 64, 65, 516, 544, 629.
Votický Burian 64, 516.
Vostrý, hrad 624
Vožice 28, 382.

Vožický, kněz 365, 380, 644.
Vrabec Bartoloměj, kněz 567.
Vrábský Jakub, kněz 643.
z Vránova Mikuláš, bakalář 47, 108.
Vratislav 24, 724, 789.
z Vratu Fikar 731.
Vrbčany 673.
Vrbice 264, 593.
Vrbno 168, 177, 513, 529, 627.
z Vřesovic páni 617; Vřesovec 568; Jan Žlutický 95; Jaroslav na Brozanech 518; Jindřich Brozanský 634; Václav 179, 180; Vilém 217, 248, 260; Šebestián z Doubravské Hory 644.
Vrchotický z Loutkova Ctibor 929.
z Vrchovišť Vencelík Zikmund, hejtman 279.
Vršovice 84, 665.
Vrutek 119.
Vsetín 357.
ze Všehrd Kornel Viktorin 621; Všehrdio 669.
Všech Svatých na Hradčanech 937.
Všeruby 659.
Všestud (Schöslau, Schössl) 604.
Všesulov 120
Všetaty 662.
ze Vtelna Jan 660; Mikuláš 663; Vilém 660.
Vtelno Mělnické 264, 660.
Wuinde; Vuinda, hudebník 953.
Wydmon Ondřej, opat 802.
Výprty 28.
Vysočany 585.
Vysoká 264, 467.
Vysoké 168, 253, 382.
vysvědčení kněžím 378.
Vyšehrad, kapitola, vrchnost 247, 277, 421, 506, 672, 686, 927, 981.
vzkříšení Páně 865.

Záblatí 195, 417.
Záborní ves 554.
Záboř 256.
Zábrdov, klášter 703, 725, 755.
Zábřeh 109, 680.
záduší 532, 590, 670.
Zahrádka Jan, mistr 508; Lorenc komendor 823.
Zahražany 696, 723, 798.
Záhumenský Jan, kněz 617.
Zaječice 220, 230.
Zajíc z Hasmburka Zbyněk 31, 231.
Zákopy 430.
zakřišťané 534.
záložna 929.
Zámrsk 890.
Zásmuky 988.
z Zástřizl Jiří 477.
Záviš Jiří Lukáš, mistr 438.
Závodský Valentin, farář 66'.
Závorka Tobiáš, děkan 359, 846.
Zbečno 410, 661.
Zbirov 263, 268, 402, 512, 638.
zbor; zborníci viz Bratří.
zbožnost 915—943.
zbraň kněží 655, 656.
Zbraslav; farář; klášter 122, 406, 671, 691, 693, 694, 707, 717, 725, 731, 736, 738, 739, 790, 809, 813, 822.
Zbuzany 211.
Zboží 555.
Zderaz; kostel; klášter v Praze 146, 277, 382, 406, 506, 559, 562, 570, 575, 653, 662, 690, 695, 697, 702, 704, 711, 717, 718, 753, 784, 816, 860, 864.
Zdice 263, 660, 667.
Zdobor, převor 734.
zedníci vlaš ti 148.
Zeidler, komendátor 156.
Žejdlic, Zejdlic, Sejdlic z Šenfeldu na na Polné u Přibyslavi 846.
Zelander viz z Prošovic.
Zelená Hora 213, 729, 812.
Zelený čtvrtek 346 560, 617, 618.
Zelotýn, mistr, professor 396.
Zemánek, kněz 429, 581, 674, 892.
Zichonides Matouš děkan 645
Zikmund, císař 321, 401, 691, 731, 737.
Zilvar; Zylvar z Zylvrštejna (Silber z Silberstejna) Karel 182.
Zlatá Koruna 693, 701, 703, 707, 729, 815.
Zlatníky 209, 513, 621, 629, 892.
Zlín 494, 954, 969, 979.
Zlivice 554.
Zmrzlíková Krescencie 57.
Znojmo 103, 122, 209, 219, 237, 672, 784.
z Zolhauzu viz z Solhauzu.
Zoubek Bernart, děkan 43, 97; kněz v Přídole 636.
zpověď 896.
Zrůbek Svatomír, arciděkan kutnohorský 325, 350, 353, 655, 675, 680, 714.
Zruče 523, 524, 527.
Zručský (Zrucký) Martin, kněz 222.
Zručský viz z Chřenovic.
Zub viz z Landštejna.
Zvíkov 167, 517.
Zwingli 304.

Zvingliani 97.
ze Zvole Kuneš 401.
zvoník 534, 559, 570, 610, 611, 614, 653, 685, 877.
zvoniti proti mračnům 515, 619.
zvony, plat od nich 534.
Zygl, kněz 260, 264, 429, 452, 892, 893.
Žabka Burian 428, 529
Žabokliky 161, 206, 362, 529.
žáci 142, 234, 672, 882, 932, 944.
ze Žákavy Žákovská (Žákovcová) 509.
Žalanov, Žalany 182.
Žalanský 285, 847, 885.
žaltář 749, 776.
Žamberk 106, 108, 113, 472.
Žampach z Potenštejna 794.
Žatec 35, 91, 92, 99, 182, 203, 348, 364, 368, 370, 417, 427, 452, 454, 480, 517, 601.
Žatecký Jakobides Jan, děkan 207, 520, 605, 616; Jeronym 244; Pavel ze Žatce 56, 322, 325, 345, 388; Vít 662.
Žďár 262, 652, 948; klášter 448, 741.
ze Žďáru Žďárský Řehoř 806; Nedvězská Marie 299; Marketa 816.
Žebrák 102, 191, 251, 414, 544.
žebrák stydlivý 669.
žebravé řády 689, 708, 725, 733, 780, 784.
Žehrovice 662.
Žehušický z Nestajova Václav 92.
Želatava 590.
Železná 403, 919.
Železnice 887.
železničky 828.
ze Želiva Jan, mnich 320.
Želivo klášt. 437, 694, 698, 703, 733, 737, 795.
ženky lehké 145.
Žeravice 480.
z Žerotína Žerotínové 310, 526; Jan Diviš 225; Jan Fridrich 477, 485; Karel 284.
Žičovský, Žikonis, Žižkonides, Jan, kněz 365, 379, 588, 652.
Židé 86.
Židek, dr. 531, 694.
židovka křtěná děkankou 641.
Žihel, městečko 717.
Žirovnice 229.
Žinkovy 167.
Žitava 71.
Žitenice 555.
Žiželice 264, 604, 605.
Žiželovský Paděra Vilém 881.
Žižka 26.
žižkovati 39.
Žižkovský, Žižkonides viz Žičovský.
z Žlunic Myšková 641.
Žlunice 678.
Žlutice 310, 507, 604, 606, 859, 983, 989, 992.
Žlutický viz z Vřesovic.
Žlutický Jan Kampanus, kněz 458.
Žlutický Rivulus Jan, kněz 651.
Žofian (Sofian) Walkenberger 183, 357.
Žumburk 646.

OBSAH

druhého svazku (III. a IV. knihy). (Obsah prvního svazku [I. a II. knihy] jest na počátku díla.)

KNIHA TŘETÍ.

Strana

O životě kněžském 497

Kapitola I. *Kollátor a kněz* 499
Přínos knězův drahý 499; hodokvas na novosedlí; řeč vítací 501; kollátor jako biskup; osobuje si práva 502; kollátoři bez kněze z lakomstva 504; kněžské právo kšaftovní 507; právo kapitulárů 510; mandát 1552 511; umřel-li kněz bez kšaftu 512; závislost kněží 514; kněží ochuzování 516; patronové městští 518; poměry přívětivé 521; výpověď řádná i nepořádná 523; útěky kněží 527.

Kapitola II. *O kněžských důchodech* 531
Kněžské beneficium 531; záduší, jeho příjmy, správa 532; petice kostelní 535; fara 538; kněžské domy sešlé 539; inventáře farní 540; důchod kněžský v době husitské; stojecí 543; desátek; farářství čili grunty farní 544; registra důchodů ve mšále 545; důchod v XV. věku 546; v XVI.; rozmanitost důchodů; důchody na městském podacím, na panském 547; přiměnky 558; dary o svátcích 559; pouť na faře 560; koledy, hádky o ně 563; platy za posluhování církevní 564; pohřební sukno; plat za mši 568; břemena farářská 569; farář živí kněze mladé a učitele 570; pokusy o zlepšení důchodu 572; pokusy nechvalné 574; farářský šenk piva, vína 579; výdělky nedůstojné 580; kněží skracování 581; nesnáz o desatky 583; důchod kaplanský 589; důchod ze štoly 591; deficienti 593; kněz v stáří 594.

Kapitola III. *Společenský a mravný život kněží* 596
Husitské zásady o mravech 596; zjevná zkáza mravů teprve v XVI věku 597; obecné soudy o tom; poměr kněze ke kněži 601; útisk kaplanů 607; kaplan nezbedný 609; sluhové kostelní; pilnost kněží 611; práce administrační 613; dozor mravní 614; evangelická visitace; práce literní 615; pověrčivost 617. Coelibat a jeho nesnáze i škody 619; posluha ženská 620; kněžské manželstvo 631; překážky 632; tresty za ně 633; kněžské svatby 643; rodinný život kněží 647; ženatí kaplané 649; zálety 650. šat kněží; přepych v něm 653; kněžská pleš, brada 656; světské kratochvíle kněžské 657; pití nemírné — ráz věku 658; vraždy kněžské 667; kněží ušlechtilí 668; kněží chudí; lakomí 671; bohatí 675; domácnost knězova; bibliotheky kněžské 679; vdovy po knězích 684; nevážnost kněží u nás a jinde 684.

Strana

Kapitola IV. *Z historie duchovních řádů v Čechách* 688
Původ řeholí 688; řehole u nás před bouří husitskou 689; kláštery v bouři 690. návrat po vojně; klášter Slovanský 692; polepšení za krále Ladislava; vzrost klášterů za Vladislava 698; bouře 1483 699; Lutherský převrat; kláštery hynou 701; zpráva do Vatikánu o českých klášteřích 705; kláštery za reakce katolické 708; bouře 1611 710; pohnutá doba předbělohorská; obecná nenávist k mnichům 713. Bekyně 713; poustevníci 714

Kapitola V. *Důchody řádův a organisace řeholní* 716
Ochuzení řádů 717; prameny důchodů klášterských; poddaní klášterští; jich povinnosti 718; zlé hospodářství na klášterním; klášterský hejtman 721; Berně 723; provision vysloužilcům 724; mniši žebraví; jich důchody 726; kláštery panstvu zastavené; odvislé 729; dvojí forma organisace klášterské 732; volba opatů 733; král nejvyšší defensor 737; vnucení opatové 738; volba převorů 740; volba provinciálů 742; úřady v klášteře 744; příslušnost k řádu; noviciát 745, slavné sliby 749; konvrši 752; právní poměr majetkový po profesu 753; organisace Jesuitů 755; jich privilegia 756; poslušnost 758; noviciát 759; prosté sliby 762; repetitio humaniorum 763; tertiáři; slavné sliby Jesuitů 764; Annuae tristes 765; útěky z řádu 766; Monita 767; Jesuitky 771.

Kapitola VI. *Živobytí v řeholi* 772
Klášterní místnosti 772; statuta 773; svornost; bohoslužba 774; práce 776; špitály; silentium 777; refektář, jídlo, pití 778; posty 780; dormitář; šat řeholní 781; čistota 784; nemoc 785; zavření 786; viny lehké, těžší, nejtěžší 787; zlý život klášterský jinde; u nás 791; málo členů 792; vyběhlí mnichové 793; vyběhlé jeptišky 796; únosy jeptišek 797; mnichové nedbalí 799; klausura nedokonalá 800; neučení mnichové 801; nehospodářští opatové 801; světácký život v klášteřích 804; příklad skrovné kuchyně 807; strava špitálská 808; klášterní hříchy 811; visitace; visitace cizích „banditů“ 818; řehole na sebe žárlivé 823; světský kněz a řeholní 824.

KNIHA ČTVRTÁ.

O služebnostech božích 825

Kapitola I. *Řádné bohoslužby nekatolíkův* 827
Mše táborská 827; monstrance na holi 828; služebnosti bratrské 829; posluhování tělem a krví Páně 831; o pokloně; kázání; zpěv 833; česká kostelní píseň — husitský zisk 834; její charakter 835; písně bratrské 836; křestný obřad; obnova slibů 837; služebnosti protestantské 838; mše švábská; obrátka 838; nestejnost protestantské bohoslužby; agenda horská 839; obřady dle agendy z r. 1571; 1581 841; protestanté činí ústupky latině 842; odpolední katechismus; nešpor 843; křest; oddavky 844; obřady na panském 845; ornát; Kalvíni 847.

Kapitola II. *Bohoslužba katolíkův a podobojích* 849
Česká víra již jako římská 849; důvody pro latinu 850; katolický chrám 851; strojení obřadů; asperges 852; česká mše kališných 853; elevace, přijímání 857; čepice husitská 858; rozdíl mší co do řádu; mše temná; mše zádušní 860; litanie 862; bohoslužby o svátcích; vánoce 862; veliká noc 863; Boží hrob; sepultura Jesuitů 864; Jidáš 865; jiné svátky; Boží tělo 866; processí rozmanitá 870; průvody nákladné 871; pouti 872; průvod k nemocnému 873; vystavování ostatků 874; odpustky; pobožnosti proti Turku; klekání 876; udílení svátosti 877; žehnání; svěcení kostela 878; žehnání mrtvoly 879.

Strana

Kapitola III. *O kázaní* 880
Kázaní drží přední místo při službách chrámových 880; kázaní hustější nežli dnes 881; posluchači kritičtí; spisy o duchovním řečnictví; Blahoslav 882; nedbalí kněží kázaní čtou 885; censura farářova před kázaním kaplanovým 886; ráz tehdejších kázaní; horlivá rčení 887; Rokycanův způsob živý 888; kázaní urážlivá i necudná 889; úštipky a nadávky v nich 892; modlitby po kázaní 896; ohlášky podivné 897.

Kapitola IV. *Obřady nepořádné* 899
Nepřístojnosti v chrámech před hnutím husitským 899; biskup bláznů; processí s oslem; náprava husitská 900; zmatené obřady kněží u víře zmatených 901; obecenstvo rozhoduje o obřadech 903; kněží v obřadech nedůsledni; obřady kusé 904; vystavování svátosti 907; špik při křtu; zpověď houfná 908; podávání nemluvňatům 909; svatby mimo církevní čas 910; kněží kazí obřad 911.

Kapitola V. *O zbožnosti věřících* 915
Zbožný věk; lhostejnost 915; bezbožnost ze vzdoru 916; neznabožstvo nevinné 917; husitská zbožnost ostydla 918; pobožný řád domácí; čtení biblí 919; smiřující moc svátosti oltářní 920; klekání na ulicích, v bytech 922; úřady pečují o pobožnost obce; zbožný zvyk v dopisech úředních 923; posty 924; den nedělský 925; zbožné odkazy 928; choditi do kostela 929; sousedský způsob lidí v chrámě 930; nezbednosti; zadržení hostie pro čáry 933; kazatel okřikován 934; pračky v kostele 936; zbožnice 937; obecenstvo při processích 938, křížové cesty 939; bratrstva 940; sodality jesuitské 941.

Kapitola VI. *O bratřinách literátských* 944
Bohoslužebný zpěv na školách 944; homo literatus; bratrstva a literáti; rorate; matury 945; bratřiny v XV. stol. 947; český a latinský zpěv 948; latinské a české kůry; český kůr „podlejší“ 950; latinští literáci vybraná společnost v městě 951; účel bratřin 952; organisace 954; volby starších, jich úřad 955; jmění literátů; důchody 956; inspectores scholae 958; dohled kněžský 959; pedellus 960; členstvo, jeho práce a povinnosti 961; bratří starší a mladší 963; členové obojího pohlaví 964; členové „pro provod“; conventus generalis 965; svačiny 967; zpěv chorální a figurální 969; Händl Kohoutek v Praze 971; kantor literátský 973; řád na kruchtě 974; pokuty 975; literáté dbalí a nedbalí 977; hudba instrumentální; varhany 981; organista 981; jeho plat a práce 982; kalkant 984, kancionály; jich ráz, obsah, význam, cena 985; jich zkáza 989.

Doplňky 991

Rejstřík 993

Opravy.

Str. 20 v řádku 18 s hora místo Mikuláš IV. čti Mikuláš V.

„ 147 „ 1 s hora „ z Jenštejna čti z Menštejna.

„ 174 „ 1 z dola „ rukop. univ. čti archiv zemsk.

„ 189 „ 7 z dola „ dvorský sudí čti hofrychtéř.

„ 201 „ 19 s hora „ Karel čti Pavel.

„ 204 „ 1 z dola „ Borový. Akta. čti Borový. Medek 83.

„ 213 „ 1 s hora „ rozená Lobkovicová čti provdaná Lobk.

„ 215 „ 2 s hora „ 1575 čti 1577.

„ 243 „ 2 z dola „ osud čti oud.

„ 273 „ 18 s hora vynech jméno Tepencovo; on „hned“ neutekl; dříve jat byl a vyměněn za Jesenia ve Vídni vězněného.

„ 345 jsou přehozeny poznámky; čtvrtá budiž pátou a pátá čtvrtou.

„ 410 v řádku 3 z dola místo 1576 čti 1577.

„ 419 „ 5 z dola „ opisy z Prachatic čti z Rokycan.

„ 440 „ 2 z dola „ Zámeský čti Zámrský.

„ 465 „ 9 s hora „ Straškovice čti Straškov.

„ 465 „ 6 z dola „ 1590 čti 1570.

„ 605 „ 9 z dola „ Zřeleský čti Žíželský.

„ 684 „ 5 z dola „ originál čti virginál.

„ 700 „ 3 z dola vynech poznámku: „nevíme správně-li“. Našli jsem zatím listiny, že v Kuglwaidě byli Pavláni, byť ne stále.

„ 732 v řádku 2 z dola místo Bytanských čti Bytomských.

„ 760 v řádku 4 z dola doplň: V Schottkym Über Wallensteins Privatleben 42.

„ 768 v řádku 2 z dola místo dotýkej čti nedotýkej.

„ 790 „ 3 z dola „ Rorcher čti Roscher.

„ 808 „ 21 s hora „ 1510 čti 1511.

„ 830 „ 7 z dola „ Laritii čti Lasitii.

„ 953 „ 4 z dola „ Dlabač I. 176 čti Dlabač III. 423.

„ 1007 v rejstříku k slovu katzenschwanz přidej přeslička.[1])

---

[1]) Lehčí chyby tiskové, jako (str. 419) udělati místo uděliti, někdo místo někde (485), visitým místo visutým (490), knévati místo hněvati (514), Auch místo Buch (71) a jiné podobné opraví si čtenář sám snadno. Zdá li se býti nesprávným některé jméno osob nebo míst z pramenů uvedené, v rejstříku nalezne se znění buď lepší, buď obyčejnější. Opakuje-li se v poznámkách týž rukopis častěji za sebou, neuvádím jméno archivu pokaždé znova; však přec nalezne se jméno jeho buď na téže stránce nebo před tím nedaleko.

Některé opravy svrchu uvedené jsou vděčně převzaty z veřejných kritik, zvláště z důkladné kritiky odborníkem panem H. Kollmannem uveřejněné v Č. Č. Mus. 1896 I. seš., kdež také vyvráceny jsou některé bezdůvodné výtky, přednesené proti této knize v letošní valné hromadě družstva Vlasti.

Prosím znalce speciálních dějin, aby mne o chybách, jichž při tak ohromné síle zpráv vyvarovati se nemožno, laskavě zpravovali. Časem opravím rád.

